ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ
ଗଳ୍ପମାଳା

ସଂକଳନ: ରାଧାକୃଷ୍ଣ

ଅନୁବାଦ: ଗୋଲୋକବିହାରୀ ଧଳ

ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ

ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ ଗଳ୍ପମାଳା

ସଂକଳନ

ରାଧାକୃଷ୍ଣ

ଅନୁବାଦ

ଗୋଲୋକବିହାରୀ ଧଳ

ନ୍ୟାସନାଲ ବୁକ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟ, ଇଣ୍ଡିଆ

ISBN 81-237-0209-4

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ 1974 (ଶକାବ୍ଦ 1895)
ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ 1993 (ଶକାବ୍ଦ 1914)
ପୁନର୍ମୁଦ୍ରଣ 2004 (ଶକାବ୍ଦ 1926)
© ନ୍ୟାସନାଲ ବୁକ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟ, ଇଣ୍ଡିଆ, 1973
PREMCHAND KI SHRESTH KAHANIYAN *(Oriya)*

ଟ. 35.00

ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ନ୍ୟାସନାଲ ବୁକ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟ, ଇଣ୍ଡିଆ, ଏ-5, ଗ୍ରୀନ୍‌ପାର୍କ
ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ - 110016 କର୍ତ୍ତୃକ ପ୍ରକାଶିତ ।

ସୂଚୀପତ୍ର

ଭୂମିକା iv
1. ଅଲଗା ଘର 1
2. ଅଧିକାର ଚିନ୍ତା 23
3. ଅମାବାସ୍ୟା ରାତ୍ର 28
4. ଅଗ୍ନି ସମାଧି 38
5. ଆତ୍ମାରାମ 49
6. ଇଦଗାହ 57
7. କଫନ୍ 72
8. ଦୁଧର ଦାମ୍ 81
9. ଦୁଇ ବଳଦଙ୍କ କାହାଣୀ 92
10. ଲୁଣ-ଦାରୋଗା 106
11. ପେଷୁଣୀ-କୂଅ 115
12. ପୁଷରାତି 127
13. ବଡ଼ଘର ଝିଅ 134
14. ବୁଢ଼ୀଆଈ 143
15. ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ବେଦୀ 153
16. ଜନ୍ମମାଟି 171
17. ରାଣୀ ସାରନ୍ଧା 177
18. ଶତ୍ରୁତା 195
19. ଚେସ୍ ଖେଳାଳି 202
20. ପାଞ୍ଚପା ଗହମ 214
21. ସମର ଯାତ୍ରା 222
22. ସୁଜାନ ଭଗତ 235

ପ୍ରେମ୍‌ଚନ୍ଦ

ସେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୀରେ କଥା-ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଲୋକେ ମନ୍ତ୍ରତନ୍ତ୍ର, ଯାଦୁ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ବିଚିତ୍ର ଗଳ୍ପ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ବୁଝୁ ନଥିଲେ । ବାସ୍ତବତା ସହିତ ଗଳ୍ପର ବିଶେଷ କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନଥିଲା । ସେସବୁ ଗଳ୍ପରେ ଥିଲା ବିଶାଳ ବିଚିତ୍ର ସୁବାସିତ କାଷ୍ଠନିର୍ମିତ ବିରାଟ ଅଟ୍ଟାଳିକା; ଯେଉଁଠି ମଣି-ମାଣିକ୍ୟ ଓ ସ୍ନେହ-ସୋହାଗ ଭିତରେ ପ୍ରତିପାଳିତ ରାଜକୁମାରୀ ପ୍ରେମ, ମିଳନ ଓ ବିରହ ଅଶ୍ରୁ ଛଡ଼ା ଦୁନିଆର ଆଉ କିଛି ଜାଣି ନଥିଲେ । ଧନୁଶର ଧରି ଘନଘୋର ଅରଣ୍ୟରେ ଘୁରୁଥିବା ରାଜକୁମାର ରାଜକୁମାରୀଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ି ଅସାଧାରଣ ବୀରତ୍ୱ ଦେଖାଉଥିଲେ । ପ୍ରେମିକ-ପ୍ରେମିକାମାନଙ୍କର ସାଙ୍ଗସାଥୀମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ନାନାପ୍ରକାର ରୂପ ଧାରଣ କରି ବହୁ ଦୂର ଦେଶ ଯାତ୍ରା କରି ପ୍ରେମିକ-ପ୍ରେମିକାଙ୍କର ପ୍ରେମବ୍ୟାପାରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଓ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଭାଗ ନେଉଥିଲେ । ଗଳ୍ପମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଧାନ ନାୟକର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ବରାବର ରହୁଥିଲେ । ସେ ଦେଖିବାକୁ ନିତାନ୍ତ କଦାକାର ହେଲେ ମଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚିତ୍ର କୌଶଳ ଦେଖାଇ ପାରୁଥିଲେ । ସେ ନାୟିକାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ନାନାପ୍ରକାର ବିସ୍ମୟକର କୁଟିଳ କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ କରି ଅତି ନିର୍ମମଭାବରେ ନାୟକକୁ ଉପହାସ କରୁଥିଲେ । ମନେ ହେଉଥିଲା, ସତେ ଯେମିତି ପୁରାଣ କିମ୍ବା କଥାସରିତସାଗର ବର୍ଣ୍ଣିତ ପାତ୍ରମାନେ କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଓ ରୂପ ବଦଳାଇ ଏହି ସ୍ୱପ୍ନଲୋକକୁ ଆସି ନିରୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭାବରେ ଘୁରିବୁଲୁଥିଲେ । ହିନ୍ଦୀ ପାଠକଗଣ ଏହି ସବୁ କାହାଣୀ ପଢ଼ୁ ପଢ଼ୁ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଓ ଅସମ୍ଭବ ବାତାବରଣ ମଧ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହେଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ନିଜର ପ୍ରତିଚ୍ଛବି ଦେଖିପାରୁନଥିଲେ ।

ଏହିପରି ଏକ ସନ୍ଧିକ୍ଷଣରେ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ତାଙ୍କର ନୂତନ କାହାଣୀକଳା ସହିତ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ମନେହେଲା, ସତେ ଯେମିତି ବାସ୍ତବତାର ଅନ୍ଧକାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂତନ ଆଲୋକର ପ୍ରଥମ ରେଖା ଦେଖାଦେଲା । ଏବେ ଦେଖାଗଲା, କୂଅରୁ ପାଣି ଉଠା ଚାଲିଛି, ଷେତରେ ସାଗୁଆ ଆଖୁଗଛ ପବନରେ ଦୋଳି ଖେଳୁଛି । କୃଷକ ସ୍ତ୍ରୀ ଛିଣ୍ଡା ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧି ମୁଣ୍ଡରେ ଧାନ ଟୋକେଇ ଧରି ଗାଁ ଦାଣ୍ଡରେ ଚାଲିଯାଉଛି । ତା କାଖରେ ଥିବା ପିଲା କ୍ଷେତରେ ଦୋହଲୁଥିବା ମଟରଛୁଇଁକୁ ଚାହିଁ ତା ଆଡ଼କୁ ହାତ ବଢ଼ାଉଛି । ଗାଁ ମହାଜନ ତା କୁଜି ଘୋଡ଼ାରେ ବସି ଚାଲି ଯାଉଛି । କେଉଁଠି ଲୋକେ ଦୁନିଆଯାକର କଥା ମେଲି ବସିଛନ୍ତି ଓ ସେ କଥାର ଶେଷ ନାହିଁ । କେଉଁଠି ଘର ଭିତରେ ଢିଙ୍କି ପାହାରର ଓ ଗାଈ ଦୁହିଁବାର ଶବ୍ଦ ଶୁଣା ଯାଉଛି । ଯୁଆଡ଼େ ଚାହିଁବ, ଦେଖିବ ଖେତ ଓ ଖଜଣା, ଋଣ ଓ ବନ୍ଧକ, କୃଷି ଓ ମହାଜନ, ଜମିଦାର ଓ ତାଙ୍କ ଲୋକ, ଦୁଃଖ ଭୋଗକରୁଥିବା ଓ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ଦୁର୍ବଳ ଗ୍ରାମବାସୀ । ଦୃଢ଼ସଙ୍କଳ୍ପ ଓ ଅଦମ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ ନେଇ ସେମାନେ ଜୀବନ ସହିତ ଲଢ଼େଇ କରି ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଧ୍ୱଂସ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଛନ୍ତି । ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କର କାହାଣୀ ଗୁଡ଼ିକ ଲହରୀ ପରେ ଲହରୀ ପରି

ଆସିଲେ ଓ ସେସବୁ ଭିତରେ ଥିଲା କେବଳ ଗୋଟିଏ କଥା । ସେହି କଥାଟି ହେଉଛି ଗାଁଗଣ୍ଡାର ଜୀବନ କେମିତି ନଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା, ସମାଜ କେମିତି ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଥିଲା ଓ ଲୋକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଭିତରେ କେମିତି ଉବେଇ-ଟୁବେଇ ହେଉଥିଲେ ଓ କୃଷକମାନେ ନିଜ ବିଶ୍ୱାସ ଅନୁସାରେ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ କେମିତି ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଗ୍ରାମ୍ୟଜୀବନର ସମସ୍ତ ବାତାବରଣ ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ କାହାଣୀରେ ଫୁଟି ଉଠିଲା । ଲୋକେ ତାହା ପଢ଼ି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଯେ କାହାଣୀ କହିଲେ ପ୍ରକୃତ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର କାହାଣୀ ହେବା ଉଚିତ ।

ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ଥିଲେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ । ତେଣୁ ଆଦର୍ଶବାଦ ଓ ଚରିତ୍ର ନିର୍ମାଣ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଝୁଙ୍କ ଥିଲା ବେଶି । ସେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ କାହାଣୀରେ ସେହି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ବିସ୍ତୃତ ରୂପେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଜଣେ ସାଧାରଣ ଭାରତୀୟ ହିସାବରେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳିଯିବା ସାଙ୍ଗେସାଙ୍ଗେ ଲୋକଙ୍କର ସବୁ ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ମେଣ୍ଟିଯିବ । ଗ୍ରାମପଞ୍ଚାୟତ ହାତକୁ କ୍ଷମତା ଆସିବାମାତ୍ରେ ଗାଁଲୋକେ ନ୍ୟାୟ ପାଇବେ ଓ ପଞ୍ଚପରମେଶ୍ୱର ଗାଁଗହଳକୁ ଓହ୍ଲାଇଆସିବେ; କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଏମିତି ସମୟ ଆସିଲା ଯେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀବାଦରୁ ତାଙ୍କ ମନ ଫେରିଗଲା ଓ ପ୍ରଗତିବାଦ ଆଡ଼କୁ ସେ ଢଳିପଡ଼ିଲେ । ଯଦି ସେ ଆଉ କିଛି ଦିନ ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତେ ତାହାହେଲେ ଆମେ ଦୁନିଆର ଆଉଜଣେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଲେଖକଙ୍କୁ ଦେଖିଥାନ୍ତେ । ଭାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ ଯେ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ଏମିତି ଗଳ୍ପ ଲେଖିଥିଲେ, ଠିକ୍ ଯେମିତି ଗଳ୍ପ ନିକୋଲାଇ ବାର୍ନୌଭ୍ ଓ ଇଉରି କଜାକୋଭ ପ୍ରଭୃତି ରୁଷ ଗାଳ୍ପିକମାନେ ଲେଖୁଥିଲେ । ନିକୋଲାଇ 1926ରେ ଓ ଇଉରି କଜାକୋଭ୍ 1927ରେ ଗୋଟିଏ ଶିକାରୀ କୁକୁର ଗଳ୍ପ ଲେଖିଲେ; ଯାହା ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କର କୁକୁର ଗଳ୍ପ ସଙ୍ଗେ ଏକଦମ୍ ସମାନ । ସୋଭିଏତ୍ ଲେଖକ ବଲେରୀ ଓସିପୋଭ୍ ଓ ଆନାତୋଲି କୁଜନେତସୋ 1930ରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଆଜିକାଲି ଯେପରି ଗଳ୍ପ ଲେଖୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ମା' କୋଳରେ ରହି ହସକାନ୍ଦ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ଜାଣି ନଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ସେହିଭଳି ଗଳ୍ପ ଲେଖୁଥିଲେ । ଇଂରେଜି ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱର ଅହଙ୍କାର ଥିବାରୁ ସେମାନେ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ କେବେ ସ୍ୱାଗତ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଉପେକ୍ଷା ଭାବର ଅଭାବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ରୁଷ ଦେଶର ଲେଖକମାନେ ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଭାବେ ଆତ୍ମୀୟତା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେଠାକାର ବିଜ୍ଞଲୋକମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ରବିନ୍ଦ୍ର ନାଥ, ଯଶପାଲ୍ ଓ ଖ୍ୱାଜା ଅହମ୍ମଦ ଆବ୍‌ବାସଙ୍କର କାହାଣୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେମାନେ ଭାରତୀୟ ଜନଜୀବନର ଚିତ୍ର ଦେଖିପାରିଛନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ଅଧିକ କାଳ ବଞ୍ଚିନଥିଲେ । ମାତ୍ର 55ବର୍ଷ ଜୀବିତ ରହି 1936 ଅକ୍ଟୋବର 8 ତାରିଖରେ ସେ ଏହି ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଏକଥା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟ-ଜଗତରେ ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କୁ ଯେମିତି ସମ୍ମାନ ମିଳିବା କଥା, ତାଙ୍କ ଜୀବନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ତାଙ୍କୁ ମିଳି ନଥିଲା । ଏକପକ୍ଷରେ ତାଙ୍କୁ ଉପନ୍ୟାସ-ସମ୍ରାଟ ବୋଲି କୁହା

ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅପର ପକ୍ଷରେ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ କିଛି ସମ୍ମାନ ଦିଆଯାଇ ନଥିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁପରେ ହିଁ ଲୋକେ ତାଙ୍କପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ ।

ବଙ୍ଗଳାରେ ଶରତ୍‌ଚନ୍ଦ୍ର ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାୟ ଓ ହିନ୍ଦୀରେ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ନିଜ ନିଜ କାଳରେ ଖୁବ୍ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲେ । ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟରେ ସମଗ୍ର ସମାଜର ତତ୍‌କାଳୀନ ରୂପକୁ ଜୀବନ୍ତକରି ଚିତ୍ରିତ କରିଥିଲେ । ଶରତ୍‌ଚନ୍ଦ୍ର କିନ୍ତୁ ତତ୍‌କାଳୀନ ସମାଜ ଓ ଇତିହାସରୁ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ନେଇ ତାହାରି ଚିନ୍ତା ଓ ମାନସିକ ଘାତ-ପ୍ରତିଘାତ ଭିତରେ ବୁଡ଼ି ରହୁଥିଲେ । ଶରତ୍‌ଚନ୍ଦ୍ର ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆକସ୍ମିକ ଭାବରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଆପଣାର ସ୍ୱଭାବ ବିସ୍ତାର କରିପାରିଥିଲେ । ବାସ୍ତବରେ ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଘଟଣା । ବଙ୍ଗବାସୀମାନେ ଶରତ୍‌ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପାଇ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ନିଜ ହାତରେ ଉପରକୁ ଉଠାଇନେଲେ । ଅପରପକ୍ଷରେ ହିନ୍ଦୀ-ଜଗତରେ ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବର କୌଣସି ବିଶେଷତ୍ୱ ନଥିଲା; ବରଂ ସେ ନିଜର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ସାଧନା ବଳରେ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଲୋକେ କହନ୍ତି, ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ଚାହୁଁଥିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାହାଣୀ ସଂଗ୍ରହ 'ସପ୍ତସରୋଜ'ର ଭୂମିକା ଶରତ୍‌ଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖନ୍ତୁ । ସେଥିପାଇଁ ସେ କଲିକତା ଯାଇ ଶରତ୍‌ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ କାହାଣୀ ଶୁଣି ଶରତ୍‌ଚନ୍ଦ୍ର ବିଶେଷଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଅତି ଆନନ୍ଦରେ କହିଥିଲେ, “ବଙ୍ଗଳାରେ ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଛଡ଼ା ଏମିତି ଗଳ୍ପ ଆଉ କେହି ଲେଖିପାରିବେ ନାହିଁ । ଅନ୍ତତଃ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କାହାଣୀ ସଂଗ୍ରହରେ ଭୂମିକା ଲେଖିବା ପାଇଁ ଆଦୌ ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ ।”

ପ୍ରେମଚନ୍ଦ 1888 ମସିହା ଜୁଲାଇ 31 ତାରିଖରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ମୁନ୍‌ସୀ ଅଜାୟବଲାଲ । ସେ ଡାକମୁନ୍‌ସୀ କାମ କରୁଥିଲେ । ନାମମାତ୍ର ଚାକିରିକୁ ନାମମାତ୍ର ଦରମା । ପରିବାର ଯାହିତାହି ଚଳି ଯାଉଥିଲେ । ଚାଷବାସ ଅପେକ୍ଷା ଚାକିରି ଦରମାରେ ବେଶି ଭାଗ କାମ ଚଳୁଥିଲା । ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କର ନାଁ ଥିଲା ଧନପତ୍‌ରାୟ । ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ 'ନବାବ' ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଆଠମାସବେଳେ ତାଙ୍କ ମା' ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ମାତୃସ୍ନେହର ଅଭାବ ସେ ବରାବର ଅନୁଭବ କରୁଥଲେ । ତାଙ୍କର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଗଳ୍ପରେ ମା'ମାନେ ପିଲାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଯିବାର ଓ ପିଲାମାନେ ଏକାକୀ ରହିବାର ସେ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ 'ଦୁଧର ଦାମ' (ଦୁଧକା ଦାମ୍) ଗଳ୍ପକୁ ନିଆଯାଇପାରେ ।

ପିଲା ତ, ଯାହା ହେଲେ ବି ପିଲା । ପିଲାଦିନ ମଣିଷର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସମୟ । ସେତେବେଳେ ଅଭାବ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ତାହା ସ୍ୱଭାବ ନିକଟରେ ପରାଜିତ ହୋଇଯାଏ । ପିଲାଦିନେ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ଭାରି ଦୁଷ୍ଟ ଥିଲେ । ଆମ୍ବକଷି ଆରମ୍ଭ ହେବା ମାତ୍ରେ ସେ ତୋଟାମାଳରେ ବୁଲି ଟେକା ମାରି ଗଛରୁ ଆମ୍ବ ପାରୁଥିଲେ । ଗାଁକୁ ଭାଲୁନାଚ ଆସିଲେ ତା ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଉଥିଲେ । ପୁଆବାଡ଼ି ଖେଳ ଥିଲା ତାଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରିୟ । ସେ ଏତେ ଅବୁଝା ଯେ ଖେଳୁ ଖେଳୁ ଗୋଟିଏ ପିଲାର କାନ ଖଣ୍ଡିଆ କରି ଦେଇଥିଲେ । ପଚାରିବାରୁ କହିଲେ, “ମୁଁ ତାକୁ ଖିଅର କରି ଦେଇଛି ।” ଥରେ ସେ

ଘରୁ ସବୁତକ ପଇସା ମାରିନେଇ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାକୁ ପଳାଇ ଯାଉଥିଲେ । ସେ ଏଣେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ପାର୍ସୀ ପଢୁଥିଲେ; ତେଣେ ଆଖୁ ଓ ମଟର ବିଲରେ ପଶି ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଖାଉଥିଲେ । ଘରେ ତାଙ୍କ ଜେଜୀ ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ଓ ନାନାପ୍ରକାର କାହାଣୀ ଶୁଣାଉଥିଲେ । ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ନିଜ ପିଲା ଦିନର ଅନୁଭୂତିକୁ ନିଜର କେତେକ ଗଳ୍ପରେ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତରେ ଯେ ଲେଖକ ସେ ନିଜ କଥାଇ ଲେଖେ । ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ ଲେଖାର ଚରିତ୍ରମାନେ ଦୂର ଦିଗବଳୟରୁ ଆସି ଧୀରେ ଧୀରେ ଆମ ସହିତ ପରିଚିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; ବରଂ ସିଧାସଳଖ ଆସି ଆମ ଆଗରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଯାନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ଆମର କିଛି ଅସୁବିଧା ହୁଏ ନାହିଁ; କାରଣ ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ଲେଖା ତାଙ୍କ ନିଜ ଅନୁଭୂତିରୁ ହିଁ ଗୃହୀତ । ଯେଉଁ ଲୋକଙ୍କୁ ସେ ଜୀବନରେ ଦେଖିଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ଘଟଣା ସେ ଅଙ୍ଗେ ଲିଭାଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତି ଭିତର ଦେଇ ସେ ଜୀବନ କାଟିଛନ୍ତି, ତାକୁଇ ସବୁ ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ତେରବର୍ଷ ବୟସରେ ଉର୍ଦ୍ଦୁରେ ଥିବା ଧୂର୍ତ୍ତ ଗୋଇନ୍ଦା ଗଳ୍ପସବୁ ପଢ଼ିବା ପରେ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ ଅନୁରାଗ ଜାତ ହେଲା । 1898 ରେ ମେଟ୍ରିକ୍ ପାସ୍ କରି ଚୁନାରଠାରେ ଲଣ୍ଡନ ମିଶନ୍ ସ୍କୁଲରେ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ତାହାପରେ ସେ ସରକାରୀ ଚାକିରିରେ ପ୍ରବେଶ କରି ବହରାଇଚ୍‌ରେ ଶିକ୍ଷକତା କଲେ । ପୁଣି କିଛି ମାସ ପରେ ପ୍ରତାପଗଡ଼ ବଦଳି ହୋଇଗଲେ । ସେଇଠି ରହିଲା ବେଳେ 1901ରେ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଲେ । ତାହା ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷାରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା ଓ ତାର ନାମ ଥିଲା 'ସରାରେ ମଆବିଦ', ଅର୍ଥାତ୍ 'ଦେବସ୍ଥାନ ରହସ୍ୟ' । ଏହି ଉପନ୍ୟାସ 1903ରେ ବନାରସରୁ ବାହାରୁଥିବା ଏକ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକାରେ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ଲେଖକ ଭାବରେ ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ କାନପୁରଠାରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । ମୁନ୍‌ସୀ ଦୟାନାରାୟଣ ନିଗମ୍ ଯେତେବେଳେ କାନପୁରରେ 'ଜମାନା' ନାମକ ଏକ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ, ସେହି ସମୟରେ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ କାନପୁରରେ ରହୁଥିଲେ । କାଳକ୍ରମେ ନିଗମଙ୍କ ସହ ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କର ମିତ୍ରତା ହୋଇଗଲା । ସେହି ସମୟରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଯେଉଁ କାହାଣୀ ସବୁ ଇଂରେଜୀରେ ଅନୁବାଦ ହୋଇ ବାହାରୁଥିଲା, ସେସବୁ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ତାଙ୍କୁ ମିଳିଥିଲା । ସେହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକଦ୍ୱାରା ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ଏମିତି ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ ଯେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ହିନ୍ଦୀରେ ଅନୁବାଦ କରି 'ଜମାନା' କାଗଜରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ବଙ୍ଗଭଙ୍ଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଥାଏ । ଏତିକିବେଳେ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ନିଜର ପାଞ୍ଚଟି କାହାଣୀ ନେଇ 'ସୋଜେବତନ' ନାମକ ଏକ କାହାଣୀ-ସଂଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । 1909 ମସିହାରେ ଏହି ସଂଗ୍ରହ ଛପା ହେବାର ଛମାସ ପରେ ସରକାରଙ୍କର କୋପଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ଫଳରେ ସରକାରୀ ଚାକିରିଟା ଯଦିଓ ବଞ୍ଚିଗଲା; କିନ୍ତୁ କାହାଣୀ ସଂଗ୍ରହଟା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଜବତ ହୋଇଗଲା । ଏହାପରେ ସେ ନାମ ବଦଳାଇ ନିଜର ନାମ ରଖିଲେ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ । 1910 ମସିହାରେ ଏହି ନାମରେ ସେ 'ବଡ଼ଘରର ଝିଅ' କାହାଣୀ ପ୍ରକାଶ କଲେ ।

ତାଙ୍କ ଚାକିରି ଜୀବନରେ ସେ ଚୁନାର, ମହୋବା, ଆହ୍ଲାବାଦ, କାନପୁର, ଗୋରଖପୁର ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ଜାଗାରେ ରହିଥିଲେ । ଭ୍ରମଣ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଭାରି ଭଲପାଉଥିଲେ । ସେ ଥରେ ମୋତେ ଗୋଟାଏ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ରେଲଗାଡ଼ିରେ ଗାର୍ଡ ସାହେବ ହେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଭାରି ଇଚ୍ଛା; ତାହାହେଲେ ସେ ବହୁତ ଜାଗା ବୁଲିପାରନ୍ତେ; ବହୁତ ଲୋକଙ୍କୁ ଭେଟି ପାରନ୍ତେ ଓ ଅନେକ ନୂଆ ନୂଆ ଚରିତ୍ର ଦେଖିପାରନ୍ତେ । ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ଗୋରଖପୁର ନର୍ମାଲ ସ୍କୁଲରେ କାମ କରୁଥିଲେ । ସେଠି ନିଜେ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭାଷଣ ଶୁଣି ଏମିତି ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର ଚାକିରି ଛାଡ଼ିଦେଇ ସେ ବନାରସ ଚାଲିଗଲେ ଓ ସେଠି ସାହିତ୍ୟ ସେବାରେ ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆଜିକାଲି ପରି ସେକାଳରେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ଜୀବନର ଉପାୟକରି ବଞ୍ଚିବା କଷ୍ଟକର ହେଲା । ତଥାପି ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ କଲମ ଅନବରତ ଚାଲିଲା । କାହାଣୀ ଯେମିତି ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା, ଉପନ୍ୟାସ ବି ସେମିତି ଛପା ଚାଲିଲା । କାହାଣୀ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଛଡ଼ା କେତେକ ନାଟକ ମଧ୍ୟ ସେ ଲେଖିଥିଲେ । ପଇସା ନ ମିଳିଲେ ବି ଖ୍ୟାତି ମିଳିଲା ବହୁତ । ସରକାର ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ରାୟବାହାଦୁର ପଦ ଦେବାଲାଗି ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବାପାଇଁ ମନା କରିଦେଇଥିଲେ । କାରଣ ଏକ ବିଦେଶୀ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ସମ୍ମାନ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ପାଇଁ ସେ ପସନ୍ଦ କରୁନଥିଲେ ।

ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ବନାରସରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେସ ବସାଇଥିଲେ । ସେ 1930ରେ 'ହଂସ' ନାମକ ଏକ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ଓ 1932ରେ 'ଜାଗରଣ' ନାମକ ଏକ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦିନକୁ ଦିନ ସେଥିରେ ବହୁତ ପଇସା ପତ୍ର କ୍ଷତି ହେଲା । ତାପରେ ସେ ବର୍ଷକ ପାଇଁ ସିନେମା କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଫିଲ୍ମ ତିଆରି ହେଲେ ବି ସେଥିରେ ବିଶେଷ କିଛି ଲାଭ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ପୁଣି ବନାରସ ଫେରି ଆସିଲେ ଓ ନୂତନ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ନାନା ଭାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ଉତ୍ସାହିତ କଲେ । ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ 'ହଂସ' ଓ 'ଜାଗରଣ' ଜରିଆରେ ହିନ୍ଦୀ-ଜଗତରେ ଅନେକ ସାହିତ୍ୟିକ ଗଢ଼ାହୋଇଥିଲେ ।

ଲେଖକ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇ ପ୍ରକାର । କେତେକ ଲେଖକ ଖୁବ୍ ସମ୍ମାନିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଲୋକପ୍ରିୟ ଲେଖକ ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ଯେମିତି ମାନ୍ୟ; ସେମିତି ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇପାରିଥିଲେ ।

ମନୁଷ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ଭାରି ସରଳ ଥିଲେ । ସେ ଯେମିତି ନମ୍ର, ନିସ୍ପୃହ, ସେମିତି ନିରହଙ୍କାର ଓ ମେଳାପୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଓ ବ୍ୟବହାରରେ ଆତ୍ମପ୍ରଖ୍ୟାପନ ଆଦୌ ନଥିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ସେ ଥିଲେ ସରଳତାର ଏକ ଅବତାର । ଜଣେ କୃଷକ ପରି ତାଙ୍କର ସାଦାସିଧା କଥାବାର୍ତ୍ତା । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲାବେଳେ ହିନ୍ଦୀ-ଜଗତର ଜଣେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କଳାକାରଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲାପରି ଲାଗେନାହିଁ । ଚାଷବାସ, ଗାଈଗୋରୁଙ୍କ ଭଲମନ୍ଦ କଥା ସେ ବରାବର ପଚାରନ୍ତି । ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଗୋରୁଗାଈ ରଖିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଚାଷ କରିବା ସଉକ ମେଣ୍ଟାଇବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥିଲା । ସବୁବେଳେ ସେ ଲେଖା ପଢ଼ାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଲେଖିବା ପାଇଁ

ତାଙ୍କର କେବେ ଚିନ୍ତାର ଅଭାବ ନଥାଏ କିମ୍ବା ସେଥିପାଇଁ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ନାହିଁ । ବେଳ ପାଇଲେ ତ କଲମ ଧରିଲେ; ଲେଖିଲେ । ଯେଉଁଠି ଲେଖା ବନ୍ଦ କରନ୍ତି, ପୁଣି ସେଇଠୁ ଧାରାବାହିକ ଲେଖି ଚାଲନ୍ତି । ଲେଖିବା ବେଳେ କେହି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଲେଖା ବନ୍ଦ କରି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି ଓ ସେ ଚାଲିଗଲେ ପୁଣି ସେଇଠୁ ଲେଖି ବସନ୍ତି । ତାଙ୍କର ହସ ଭାରି ପ୍ରାଣଖୋଲା ହସ । ହସ କଥା ପଡିଲେ ଠୋ ଠୋ ହସନ୍ତି ।

ଆଜି ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ଆଉ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଆସନ ଆଜି ଖାଲି ପଡ଼ିଛି ଓ ମନେ ହେଉଛି ଚିରକାଳ ସେମିତି ଖାଲି ପଡିରହିବ ।

ରାଧାକୃଷ୍ଣ

ଅଲଗା ଘର

ଭୋଳା ମହାନ୍ତିର ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀ ମରିଯିବା ପରେ ସେ ଯେଉଁ ଦିନ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀ ବିଭା ହେଲା ସେହିଦିନୁ ତା ପୁଅ ରଘୁର ଖରାପ ସମୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ରଘୁକୁ ସେତେବେଳକୁ ମୋଟେ ଦଶବର୍ଷ । ଗାଁଦାଣ୍ଡରେ ଖେଳିବୁଲି ତାର ଦିନ ଯାଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ନୂଆ ମା' ଆସିବାମାତ୍ରେ ତାକୁ ଚକି ପେଷିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ପନ୍ନା ରୂପବତୀ ବୋଲି ମନରେ ତାର ଗର୍ବ ଥିଲା; ରୂପ ସାଙ୍ଗରେ ଅଭିମାନ ତ ରହିବା କଥା । ସେ ନିଜ ହାତରେ ମୋଟା-ସୋଟା ବାଜେ କାମଗୁଡ଼ା କରେ ନାହିଁ । ରଘୁ କିନ୍ତୁ ଗୁହାଳ ପୋଛେ, ବଳଦ ଖୁଆଏ, ଅଇଁଠା ବାସନ ମାଜେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ ଭୋଳାର ଆଖି ଏମିତି ବଦଳିଗଲା ଯେ ରଘୁ ଯାହା କଲେ ବି ତାକୁ ଖରାପ ଦିଶିଲା । କିନ୍ତୁ ପନ୍ନାର ସବୁ କଥାକୁ ସେ ଆଖି ବୁଜି ମାନିଯାଉଥିଲା । ରଘୁର ଓଜର ଆପତ୍ତି ସେ ଆଦୌ ଶୁଣୁ ନଥିଲା । କାହା ଆଗରେ ବି ସେ ଦୁଃଖ କହନ୍ତା ? ସମସ୍ତେ ତ ତାର ଶତ୍ରୁ; ବାପ ଯେମିତି, ଗାଁବାଲା ବି ସେମିତି । ରଘୁଟା ଭାରି ଏକଜିଦିଆ; ପନ୍ନାକୁ ସେ ଭୁଲେହେଲେ ଖାତିର କରେ ନାହିଁ । ବିଚାରି ତାକୁ ଖୁବ୍ ଆଦର ଯତ୍ନରେ ଖୁଆଏ-ପିଆଏ; କିନ୍ତୁ ଫଳ କିଛି ହୁଏ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲେ ମୋଟେ ଚଳିପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ପନ୍ନା ବିଚାରି ଟିକିଏ ସରଳିଆ ବୋଲି କୌଣସି ମତେ ସଂସାର ଚଳିଯାଏ । ବକୁଆ ଲୋକଙ୍କ କଥା ସମସ୍ତେ ଶୁଣନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ନିର୍ବଳ କଥା କେହି କେବେ ଶୁଣେ ନାହିଁ । ଦିନକୁ ଦିନ ମା'ଠାରୁ ରଘୁର ମନ ଛାଡ଼ିପଡ଼ିଲା । ଏମିତି ସାତ ଆଠ ବର୍ଷ କଟିଯିବା ପରେ ହଠାତ୍ ଦିନେ ଭୋଳାର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଗଲା ।

ପନ୍ନାର ତିନିଗୋଟି ପିଲା—ଦିନୋଟି ପୁଅ, ଗୋଟିଏ ଝିଅ । ଝର୍ଚ୍ଚ ବଢ଼ୁଚ; କିନ୍ତୁ ରୋଜଗାର କରିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ରଘୁ ଅବା କାହିଁକି ସେମାନଙ୍କୁ ପଚାରିବ ? ଇଏ ତ ଜଣାଶୁଣା କଥା, ସେ ଏବେ ବାହାଘର ହୋଇ ଅଲଗା ରହିବ । ଭାରିଯା ଆସିଲେ ଆହୁରି ନିଆଁ ଲଗାଇବ । ପନ୍ନାକୁ ଏବେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲା; କିନ୍ତୁ ଯାହାହେଲେ ବି ସେ କେବେ ରଘୁର ଆଶ୍ରିତ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବିଲା । ଯେଉଁ ଘରେ ଦିନେ ସେ ରାଣୀ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସେଠି ସେ କେବେ ଚାକରାଣୀ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ । ଯାହାକୁ ସେ ଚାକରପିଲାପରି ରଖିଥିଲା, ଏବେ ଆଉ ତା ମୁହଁ ଚାହିଁବ ନାହିଁ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ, ବୟସ ଯେମିତି କିଛି ବେଶି ହୋଇଯାଇନି କିମ୍ବା ଯୌବନ ତାର ଚାଲିଯାଇନି । ସେ ଚାହିଁଲେ କଣ ପୁଣି ନୂଆ ଘର ଯୋଡ଼ି ପାରିବ ନାହିଁ ? ହଁ, ଲୋକେ ହସିପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଜାତିରେ କ'ଣ ଏଗୁଡ଼ା ଚଳନ୍ତିନାହିଁ ? ସେ କ'ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣଘର ନା ଠାକୁରଘର ହୋଇଛି ଯେ ତାକୁ

ଅପମାନ ହୋଇଯାଉଛି । ବଡ଼ଲୋକଙ୍କର ସିନା ଭିତରେ ଯାହା ହେଉ ଉପରେ ପରଦା ପଡ଼ିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ସେ ତ ବାଜା ବଜାଇ ଦାହା ହୋଇପାରିବ । ତା'ହେଲେ ସେ ରଘୁ ଘରେ ଅଶ୍ରିତ ହୋଇ ରହିବ କାହିଁକି ?

ଭୋଲା ମରିବାର ପ୍ରାୟ ମାସେ ହୋଇଥାଏ । ସଞ୍ଜବେଳ । ପନ୍ନା ବସି ଏଣୁତେଣୁ ଭାବୁଛି, ହଠାତ୍ ତାର ମନେପଡ଼ିଲା ପିଲାମାନେ ତାର ଘରେ ନାହାନ୍ତି । ଗୋରୁଗାଈ ଲେଉଟିବା ବେଳ, କାଳେ କେଉଁଠି କିଏ କୁଦମାଡ଼ି ପକାଇବ । ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ଆଉ କିଏ ଅଛି ଯେ ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ଦେଖିବ ? ରଘୁଟା ତ ପିଲାଙ୍କୁ ମୋଟେ ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ, ହସିକରି କେବେ କଥା ପଦେ ବି କହେ ନାହିଁ । ପନ୍ନା ପଦାକୁ ବାହାରି ଦେଖିଲା ସାମନାରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ କୁଡ଼ିଆରେ ରଘୁ ବସି ଆଖୁ ଛେଦୁଛି; ତା ପୁଅ ତିନିହେଁ ରଘୁକୁ ଘେରି ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି, ଝିଅ ତା ବେକରେ ହାତ ଦେଇ ପିଠିରେ ଲଦିହେବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ପନ୍ନା ତା ନିଜ ଆଖିକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଆଜି ବଡ଼ ନୂଆ କଥା ସେ ଦେଖିଲା ! ଭାବିଲା, ଏଣେ ଅଣ୍ଟିରେ ଛୁରୀ ରଖି ତେଣେ ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କୁ କେତେ ଭଲପାଏ ! ଲୋକଦେଖାଣିକୁ ସେ ସେମିତି କରୁଥିବ; ସୁବିଧା ପାଇଲେ ଜୀବନ ନେଇଯିବ । ସେଟା ଗୋଟାଏ କଳା ନାଗ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ତା'ପରେ ପନ୍ନା ବଡ଼ପାଟିରେ ଡାକିଲା—ତମେ ସବୁ ସେଠି କ'ଣ କରୁଛ ? ସଂଜ ହେଲାଣି, ଘରକୁ ଆସ. ଏଥର ଗୋରୁଗାଈ ଆସିବେ ।

ରଘୁ ବିନମ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ କହିଲା, "ମା, ମୁଁ ତ ଅଛି, ଡର କ'ଣ ?"

ବଡ଼ପୁଅ କେଦାର କହିଲା, "ମା, ରଘୁଭାଇ ଆମ ପାଇଁ ଦୁଇଟା ଶଗଡ଼ ତିଆରି କରିଦେଇଛି । ଦେଖ, ଗୋଟାକରେ ଖୁନ୍ନୁର ମୋର ବସିବୁ ଓ ଆଉ ଗୋଟାକରେ ଲଛମନ ଓ ଝୁନିଆ ବସିବେ । ରଘୁଭାଇ ଆମ ଦୁଇଟାଯାକ ଶଗଡ଼ ଟାଣିବ ।"

ଏହି କଥା କହି କୁଡ଼ିଆର ଗୋଟାଏ କୋଣରୁ ସେ ଦୁଇଟା ଛୋଟ ଶଗଡ଼ ବାହାରକୁ ଟାଣିଆଣିଲା—ଚାରି ଚାରିଟି ଚକ, ବସିବା ପାଇଁ ସୁନ୍ଦର ପଟା, ଖସି ନପଡ଼ିବା ପାଇଁ ଦୁଇକରେ ବାଡ଼ ।

ପନ୍ନା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲା, "ଏ ଗାଡ଼ି କିଏ ତିଆରିକରିଦେଇଛି ?"

କେଦାର ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ରଘୁଭାଇ ତ କରିଛି, ଆଉ କରିବ କିଏ ? ଭଗତ ଘରୁ ନିହାଣ ମୁଗୁର ମାଗିଆଣି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ତିଆରି କରିଦେଲା । ମା, ଗାଡ଼ି ଭାରି ଭଲ ଦୌଡ଼ୁଛି । ଖୁନ୍ନୁ, ତୁ ବସ, ମୁଁ ଟାଣେ ।"

ଖୁନ୍ନୁ ବସିଗଲା ଓ କେଦାର ତାକୁ ଟାଣିଲା । ଘିଡ଼ଘିଡ଼ ଶବ୍ଦ କରି ଗାଡ଼ି ଚାଲିଲା; ସତେ ଯେମିତି ପିଲାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗାଡ଼ି ନିଜେ ଖେଳୁଥିଲା ।

ଲଛମନ ଅନ୍ୟ ଗାଡ଼ିରେ ବସି କହିଲା, "ଭାଇ, ତମେ ଟାଣ ।"

ରଘୁ ଝୁନିଆକୁ ବି ଗାଡ଼ିରେ ବସାଇଦେଇ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଦଉଡ଼ାଇଲା । ପିଲା ତିନିହେଁ ତାଳି ମାରୁଥାନ୍ତି । ପନ୍ନା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଥାଏ ଓ

ମନେ ମନେ ଭାବୁଥାଏ—'ଇଏ କ'ଣ ସେହି ରଘୁ ନା ଆଉ କିଏ ?'

କିଛି ସମୟ ପରେ ସମସ୍ତେ ଘରକୁ ଫେରିଆସିଲେ । ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କ ଶଗଡ଼-ଦୌଡ଼ କଥା ଗପିଲେ । ମନ ସେମାନଙ୍କର ଖୁବ ଖୁସି, ସତେ ଯେମିତି ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଚଢ଼ି ଫେରିଆସିଛନ୍ତି ।

ଖୁନ୍ନୁ କହିଲା, "ମା, ଗଛଗୁଡ଼ା ସବୁ ଚାଲିଲା ପରି ଲାଗୁଥିଲା ।"

ଲଚ୍ଛମନ କହିଲା, "ଆଉ ସେ ବାଛୁରୀଗୁଡା କେମିତି ଧାଇଁଲେ, ସେ ସୁଆଡ଼େ ଦୌଡ଼ପଳାଇଲେ ।"

କେଦାର କହିଲା, "ମା, ରଘୁଭାଇ ଦୁଇଟାଯାକ ଗାଡ଼ି ଏକାବେଳେ ଧରି ଦଉଡ଼ୁଥିଲା ।"

ଟୁନ୍ନା ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ସାନ । ସେ କିଛି କହିପାରୁନଥାଏ; ତା' ଆଖିରୁ ଯାହା ଜଣାପଡୁଥାଏ । ସେ ଖାଲି ତାଳି ମାରି ନାଚୁଥାଏ ।

ଖୁନ୍ନୁ କହିଲା, "ମା, ଏଥର ଆମ ଘରକୁ ଗୋଟିଏ ଗାଈ ଆସିବ । ରଘୁଭାଇ ଗୋଟିଏ ଗାଈ ଆଣିବା ପାଇଁ ଗିରିଧାରୀକୁ କହିଛି । ସେ କହିଛି, କାଲି ଆଣିଦେବ ।"

କେଦାର କହିଲା, "ଗାଈ ତିନସେର ଦୁଧ ଦେଉଛି, ଆମେ ଏଥର ଖୁବ୍ ଦୁଧ ପିଇବୁ ।"

ଏହି ସମୟରେ ରଘୁ ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲିଆସିଲା । ପନ୍ନା ଉଦାସ ଭାବରେ ପଚାରିଲା, "କିରେ ରଘୁ, ତୁ କ'ଣ ଗିରିଧାରୀକୁ ଗାଈ ମାଗିଛୁ ?"

ରଘୁ କୌଣସି ଭୁଲ ପାଇଁ କ୍ଷମା ମାଗିବାପରି ଚାହିଁ କହିଲା, "ହଁ ମାଗିଛି, ସେ କାଲି ଆଣିକରି ଆସିବ ।"

ପନ୍ନା ପଚାରିଲା, "ପଇସା କେଉଁଠୁ ଆଣିବୁ ଠିକ୍ କରିଛୁ ତ ?"

ରଘୁ କହିଲା, "ହଁ, ମା ! ମୁଁ ସବୁ ଠିକ୍ କରିଦେଇଛି । ମୋର ଯେଉଁ ମୋହରଟା ଅଛି, ତାକୁ ପଚାଶ ଟଙ୍କାକୁ ଦେଇଦେବ ଓ ବାଛୁରୀଟାକୁ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା କମ୍ ଦେଇଦେଲେ ଗାଈଟା ଆମର ହୋଇଯିବ ।"

ପନ୍ନା ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲା । ମନରେ ତାର ଯେତେ ଅବିଶ୍ୱାସ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରଘୁର ସ୍ନେହ ଓ ସଜ୍ଜନତାକୁ ସେ ଆଉ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ କହିଲା, "ଗାଈ ଏମିତି କ'ଣ ତରତର ପଡ଼ିଛି, ମୋହରଟା କାହିଁକି ବିକିଦେବୁ ? ହାତରେ ପଇସା ହେଲେ କ'ଣ ଗାଈ କିଣିବୁ ନାହିଁ । ତୋ ବେକରେ ମୋହର ନ ରହିଲେ ତୋତେ ମାନବ ନାହିଁ ? ଖାଲି ଖାଲି ଦିଶିବ । ଆଜିଯାଏ ଗାଈ ନଥିଲା ଯେ କ'ଣ ପିଲାଏ ଚଳୁନଥିଲେ ?"

ରଘୁ ଚିନ୍ତା କଲା ପରି କହିଲା, "ମା, ପିଲାଙ୍କର ସିନା ଏଇଟା ଖାଇବା-ପିଇବା ବେଳ । ବେଳରେ ନ ଖାଇଲେ ପୁଣି ପରେ ଖାଇ ଲାଭ କଣ ? ମୋହର ପିନ୍ଧିବାକୁ ମୋତେ ଆଉ ଭଲ ଲାଗୁନାହିଁ । ଲୋକେ ଭାବିବେ, ବାପ ତ ଗଲାଣି, ପୁଅ ପୁଣି ମୋହର ପିନ୍ଧୁଛି ।"

ଭୋଳା ମହତୋ ଜୀବନ ସାରା ଗାଈ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରି କରି ଚାଲିଗଲା । ବିଚାରୀ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଥିଲା; ନା ଗାଈ ମିଳିଲା ନା ପଇସା ମିଳିଲା । ଜୀବନରେ ଆଜି ପ୍ରଥମ ଥର ରଘୁ ପ୍ରତି ପନ୍ନାର ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା । ସେ କହିଲା, "ଯଦି ଗହଣା ବିକିବା କଥା, ତେବେ ତୋ ମୋହର କାହିଁକି ବିକିବୁ ? ମୋ ହାରଟା ବିକିଦେ ।"

ରଘୁ କହିଲା, "ନାହିଁ ମା, ହାରଟା ତୋତେ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି । ପୁରୁଷ-ପୁଅର ମୋହର ପିନ୍ଧିଲେ କେତେ ନ ପିନ୍ଧିଲେ କେତେ ।"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ମୁଁ ତ ଆସି ବୁଢ଼ୀ ହେଲିଣି, ଆଉ ହାର ପିନ୍ଧିବି କ'ଣ ? ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପିଲା; ତୋ ବେକ ଖାଲିହେଲେ ଭଲ ଦିଶିବ ନାହିଁ ।"

ରଘୁ ମୁରୁକିହସା ଦେଇ କହିଲା, "ମା, ତୁ ଆଜଠୁ କେମିତି ବୁଢ଼ୀ ହୋଇଗଲୁ ମ ? ଏ ଗାଁରେ ତୋ ପରି ଆଉ କିଏ ଅଛି କହିଲୁ ?"

ରଘୁର ସରଳ କଥା ଶୁଣି ପନ୍ନା ଆପେ ଆପେ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ତାର ମଉଳା ମୁହଁରେ ପ୍ରସନ୍ନତାର ରେଖା ଫୁଟିଉଠିଲା ।

୨

ଏହା ଭିତରେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କଟିଗଲାଣି । ସାରା ଗାଁରେ ରଘୁ ପରି କାମିକା, ସଚ୍ଚୋଟ ଓ ମୁହଁଆ ଲୋକ ଆଉ କେହି ନାହିଁ । ପନ୍ନାକୁ ନପଚାରି ସେ କୌଣସି କାମ କରେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳକୁ ତାକୁ ତେଇଶି ବର୍ଷ ହୋଇଗଲାଣି । ପନ୍ନା ବାରମ୍ବାର କହେ—ଆରେ ବାବୁ, ବୋହୂକୁ ଏଥର ପୁଆଣୀ କରେଇ ନେଇଆ । କେତେ କାଳ ସେ ଆଉ ବାପଘରେ ପଡ଼ିରହିବ । ସମସ୍ତେ ଖାଲି ମୋତେ ଗାଳି ଦେଉଛନ୍ତି; କହୁଛନ୍ତି ବୋହୂ ଆଣିବାକୁ ମୋର ମନ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ରଘୁ ସେ କଥା ଶୁଣେ ନାହିଁ, କହେ ଏତେ ତରତର କାହିଁକି ? କାରଣ ସେ ତା ସ୍ତ୍ରୀ ବିଷୟରେ କେତେକ କଥା ବାହାର ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଥିଲା । ତେଣୁ ତାକୁ ଶୀଘ୍ର ଆଣି ଘରେ ଅଶାନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରିବାପାଇଁ ତାର ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା ।

ଶେଷରେ ଦିନେ ପନ୍ନା ଜିଦ୍ ଧରି ପଚାରିଲା, "ତୁ ତାହାହେଲେ କ'ଣ ବୋହୂକୁ ଆଣିବୁ ନାହିଁ ?"

"କହିଲି ତ ଥରେ ଏତେ ତରତର କାହିଁକି, ଆଉ କ'ଣ ?"

"ହଁ, ତୋ ପାଇଁ ସିନା ତରତର ନାହିଁ; ମୋ ପାଇଁ ତରତର ଅଛି । ମୁଁ ଆଜି ଲୋକ ପଠାଉଛି ।"

"ପଠା, ଶେଷରେ ତୁଇ ପସ୍ତେଇବୁ, ତା'ର ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ଭଲ ନୁହେଁ ।"

"ସେଗୁଡ଼ା ତୋର କଥା । ମୁଁ ଯଦି ତାକୁ ପାଟି ନଫିଟେଇବି, ସେ କ'ଣ ଆଉ କାନ୍ଥବାଡ଼ ସଙ୍ଗରେ କଳି କରିବ ? ସେଷାଇ ମୁଠାକ ତ ହେଲେ ଫୁଟାଇଦେବ ।

ମୁଁ ଆଉ ଭିତର ବାହାର ଦି' କାମକୁ ପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଜି ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଡକାଇଆଣିବି ।''

“ହଁ, ମନ ହେଉଛି ଯଦି ଡକେଇଆଣ; କିନ୍ତୁ ଆଉ ପଛରେ କହିବୁ ନାହିଁ— ଭାରିଯାକୁ କିଛି କହୁନାହିଁ, ତାର ବୋଲକରା ହୋଇ ରହିଛି ।”

“ନାହିଁ ମୁଁ କହିବି ନାହିଁ, ତୁ ଯା ଦିଖଣ୍ଡ ଶାଢ଼ି ଆଉ ମିଠାଇ ନେଇଆ ।”

ତୃତୀୟ ଦିନ ମୁଲ୍ସ୍ନା ବାପଘରୁ ଆସିଲା । ଦୁଆରେ ବାଜା ବାଜିଲା, ମହୁରୀର ମଧୁର ଧ୍ୱନିରେ ଆକାଶ ପୂରିଉଠିଲା । ବୋହୂ ମୁହଁଦେଖା ବି ହେଲା । ସେହି ମରୁଭୂମିରେ ବୋହୂ ହେଲା ଏକ ନିର୍ମଳ ଜଳଧାରା । ଗୋରା ଦେହ, ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖିପତା, ଲାଲ ଲାଲ ଗାଲ ଓ ଆକର୍ଷଣଭରା ଆଖି । ରଘୁ ତାକୁ ଦେଖି ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲା ।

ସକାଳେ ପାଣିମାଠିଆ ଧରି ଚାଲିଲାବେଳେ ସକାଳ ସୂର୍ଯ୍ୟର ସୁନାକିରଣ ତା ଗୋରା ଦେହରେ ଝଲସିଉଠେ—ମନେହୁଏ, ସତେ ଯେମିତି ଉଷା ନିଜେ ତାର ସମସ୍ତ ଶୋଭା, ସୁଗନ୍ଧ ଓ ଉନ୍ମାଦନା ନେଇ ହସି ହସି ଚାଲିଯାଉଛି ।

୩

ମୁଲ୍ସ୍ନା ତେଣୁ ବାପଘରୁ ମନେ ମନେ ଭାରି ବିଗିଡ଼ି କରି ଆସିଥିଲା । ଭାବିଲା, ମୋ ସ୍ୱାମୀ ଚୁଢ ଫଟାଇ କାମ କରିବ, ପନ୍ନା ରାଣୀ ହୋଇ ବସିରହିବ ଓ ତା ପିଲାଏ ମନମଉଜରେ ବୁଲିବେ । ସେଗୁଡ଼ା ସେ ବରଦାସ୍ତ କରିପାରିବ ନାହିଁ କି କାହାରି ଚାକରାଣୀ ହୋଇ ଖଟିପାରିବ ନାହିଁ । ନିଜ ପୁଅଝିଅ ତ ନିଜର ନୁହନ୍ତି; ଆଉ ପୁଣି ହେବ ନିଜର ! ପକ୍ଷୀ ନଲାଗିବାଯାଏ ଘେରିକରି ରହିଛନ୍ତି, ଡେଣା ଫିଟିଲେ ଉଡ଼ି ଚାଲିଯିବେ, ମୁହଁକୁ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ ।

ଦିନେ ରଘୁକୁ ସେ କହିଲା, “ତମେ ଯଦି ଏମିତି ଗୋଲାମ ହୋଇ ରହିବ, ରହ; ମୁଁ ଏମିତି ରହିପାରିବ ନାହିଁ ।”

ରଘୁ ପଚାରିଲା, “ତାହାହେଲେ ମୁଁ କ'ଣ କରିବ ତୁ କହ ? ପିଲାଗୁଡ଼ା ତ ଏବେ ଘରକାମ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇନାହାନ୍ତି ।”

ମୁଲ୍ସ୍ନା କହିଲା, “ପିଲାଏ ତ ରଜାର, କିନ୍ତୁ ତମ ପିଲା ତ ନୁହନ୍ତି । ସବୁ ଶୁଣିଛି । ଏହି ପନ୍ନା ପରା ତମକୁ ଭାତମୁଠାକ ପାଇଁ ଦାଉଗଞ୍ଜି କରୁଥିଲା । ମୁଁ କାହାରି ଚାକରାଣୀ ହୋଇ ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ତୁମେ କୁଆଡ଼େ ଆଣୁଛ, କ'ଣ କରୁଛ, ତମ ଟଙ୍କା-ପଇସାର ତ ମୁଁ କିଛି ଅନ୍ତ ପାଉନାହିଁ । ତମେ ଭାବୁଛ ଟଙ୍କା ଘରେ ରହୁଛି; କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଦିନେ ଦେଖିବ ତମକୁ କାଣି-କଉଡ଼ିଟାଏ ବି ମିଳିବ ନାହିଁ ।”

ରଘୁ କହିଲା, “ଟଙ୍କାପଇସା ଯଦି ତୋ ହାତରେ ଦେବି, ଲୋକେ ମୋତେ କ'ଣ କହିବେ ଆଗ ଭାବିଲୁ !”

ମୁଲ୍ସ୍ନା କହିଲା, “ଲୋକଙ୍କ ମନ ଯାହା ହେବ ସେ କହିବେ । ଆମେ ତ କିଛି

ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ବନ୍ଧା ପଡ଼ିନାହୁଁ । ପୁଣି ଦେଖିବ ଶେଷରେ ଚୁଲି ଲିପି ଲିପି ହାତ କଳା ପଡ଼ିଯିବ । ତମେ ସିନା ତମ ଭାଇଙ୍କ ପାଇଁ ମରିଚ, ମୁଁ ମରିବି କାହିଁକି ?”

ରଘୁ ଆଉ କିଛି ନକହି ଚୁପ୍ ରହିଲା । ଯେଉଁ କଥାକୁ ସେ ଏତେ ଡରୁଥିଲା ସେଇ କଥା ଏତେ ଶୀଘ୍ର ଆସି ତା ମୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ସେ ଭାବି ନଥିଲା । ଖୁବ୍ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ଏମିତି ବର୍ଷେ ଛ’ମାସ ଚଳିଯାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଇଏ ବେଶି ଦିନ ନୁହେଁ ।

ପନ୍ନା ଦିନେ ମହୁଲ ଶୁଖାଉଥିଲା । ବରଷା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବାରୁ କୋଠିରେ ଯେଗୁଡ଼ା ଅଠା ଧରିଯାଉଥିଲା । ମୁଲିୟାଙ୍କୁ ସେ କହିଲା, “ଆଲୋ ବୋହୂ, ଟିକିଏ ନଜର ରଖିଥିବୁ, ମୁଁ ଗାଡ଼ିଆରେ ଲୁଗାଟା ବୁଡ଼ାଇଦେଇ ଆସୁଛି ।”

ମୁଲିୟା ବେଖାତିର ଢଙ୍ଗରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ତମେ ଜଗିକରି ବସ, ମୋତେ ନିଦ ମାଡ଼ୁଛି । ଦିନଟେ ନଗାଧୋଇଲେ କ’ଣ ଚଳିବ ନାହିଁ ?”

ପନ୍ନା ଲୁଗାପଟା ରଖିଦେଲା, ଆଉ ଗାଧୋଇବାକୁ ଯାଇପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁଲିୟା ଯାହା ଚାହୁଁଥିଲା ତା ଆଉ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ ।

କିଛି ଦିନ ପରେ ପନ୍ନା ଧାନ ରୋଇବା ପାଇଁ ବିଲକୁ ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ଫେରିଲାବେଳକୁ ସଞ୍ଜ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଦିନଯାକ ଉପାସ ରହି ତାକୁ ଭାରି ଭୋକ ହେଉଥିଲା । ଭାବିଥିଲା, ବୋହୂ ରନ୍ଧାବଢ଼ା କରି ରଖିଥିବ । କିନ୍ତୁ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲା ଚୁଲିରେ ନିଆଁ ବି ପଡ଼ିନାହିଁ, ପିଲାଗୁଡ଼ା ଭୋକରେ ଆଉଟୁପାଉଟୁ ହେଉଛନ୍ତି । ପନ୍ନା ଚୁପ୍‌କରି ପଚାରିଲା, “ଆଜି କ’ଣ ଚୁଲି ଲାଗିନାହିଁ ?”

କେଦାର କହିଲା, “ଆଜି ସକାଳବେଳା ବି ଚୁଲି ଲାଗିନଥିଲା । ଭାଉଜ ଆଜି କିଛି ରାନ୍ଧି ନାହିଁ ।”

ପନ୍ନା ପଚାରିଲା, “ତା ହେଲେ ତମେ ସବୁ କ’ଣ ଖାଇଲ ?”

କେଦାର କହିଲା, “କିଛି ନାହିଁ, ରାତିର ବାସି ରୁଟି ଥିଲା, ଖୁନ୍ନୁ ଆଉ ଲଛମନ ଖାଇଲେ । ମୁଁ ଛତୁଆ ମୁଠେ ଖାଇଦେଲି ।”

ପନ୍ନା ପଚାରିଲା, “ବୋହୂ କ’ଣ ଖାଇଲା ?”

କେଦାର କହିଲା, “ସେ ତ ସେମିତି ଶୋଇଛି, କିଛି ଖାଇନାହିଁ ।”

ପନ୍ନା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଚୁଲି ଲଗାଇ ରାନ୍ଧିବା ପାଇଁ ବସିଗଲା । ଏଣେ ଅଟା ଚକଟୁଥାଏ, ତେଣେ ଆଖିରୁ ଲୁହ ବହିଯାଉଥାଏ । କ’ଣ ସତେ ତାର ଭାଗ୍ୟ ହେଲା ! ଦିନସାରା କ୍ଷେତରେ ଜଳିପୋଡ଼ି ପୁଣି ଘରକୁ ଆସି ଚୁଲିମୁଣ୍ଡରେ ଜଳିପୋଡ଼ି ମରିବା ତା କପାଳରେ ଥିଲା !

କେଦାରକୁ ସେତେବେଳକୁ ଚଉଦବର୍ଷ । ଭାଉଜର ସବୁ ଢଙ୍ଗଢାଙ୍ଗ ଦେଖି ଘଟଣାଟା ସେ ବେଶ୍ ବୁଝିପାରୁଥିଲା । ସେ କହିଲା, “ମା, ଭାଉଜ ଆଉ ତୋ ସାଙ୍ଗେ ଏକାଠି ରହିବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ ।”

ପନ୍ନା ଚମକି ପଡ଼ି ପଚାରିଲା, "କାହିଁକି ସେ କିଛି କହୁଥିଲା କି ?"

କେଦାର କହିଲା, "କିଛି କହିନାହିଁ ସିନା, କିନ୍ତୁ ତା ମନରେ ଏହି କଥା ନିଶ୍ଚୟ ଅଛି । ତୁ କାହିଁକି ଛାଡ଼ିଦେଉନାହୁଁ । ତା ମନ ଯେମିତି ସେ ରହୁ, ଆମ ପାଇଁ ଭଗବାନ ଅଛନ୍ତି ।"

ପନ୍ନା ଜିଭ କାମୁଡ଼ି ପକାଇ କହିଲା, "ତୁନିହ, ତୁନିହ, ମୋ ଆଗରେ ଏମିତି କଥା କେବେ ଆଉ ଭୁଲରେ କହିବୁ ନାହିଁ । ରଘୁ ଖାଲି ଚୋର ଛାଇ ନୁହେ, ସେ ଚୋର ବାପ । ତୁ ଯଦି ମୁଲସ୍ଥାକୁ କେବେ କିଛି କହିବୁ, ତେବେ ଜାଣିଥିବୁ ମୁଁ ବିଷଖାଇ ମରିବ ।"

୪

ଦଶହରା ବେଳ । ଏହି ଗାଁଠୁ କୋଶେ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ଗାଁରେ ଯାତ୍ରା ହେଉଥାଏ । ଗାଁ ପିଲାସବୁ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବା ପାଇଁ ଯାଉଥାନ୍ତି । ପନ୍ନା ବି ପିଲାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବା ପାଇଁ ବାହାରିଲା । କିନ୍ତୁ ପଇସା ଆସିବ କେଉଁଠୁ, ଚାବି ତ ମୁଲସ୍ଥା ହାତରେ ।

ରଘୁ ଆସି ମୁଲସ୍ଥାକୁ କହିଲା, "ପିଲାଏ ଯାତ୍ରାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦୁଇଅଣା ଲେଖା ପଇସା ଦେଇଦେ ।"

ମୁଲସ୍ଥା ଆଖି ତରାଟି କହିଲା, "ଘରେ ପଇସା ନାହିଁ ।"

ରଘୁ ପଚାରିଲା, "ଏବେ ରାଶି, ସୋରିଷ ସବୁ ବିକା ହୋଇଥିଲା, ଏଡ଼େ ବେଗି କ'ଣ ପଇସା ସବୁ ସରିଗଲାଣି ?"

ମୁଲସ୍ଥା କହିଲା, "ହଁ ସରିଗଲାଣି ।"

ରଘୁ କହିଲା, "କେମିତି ସରିଗଲା, କହିଲୁ ମୁଁ ଶୁଣେ । ଆଜି ଯାତ୍ରାଦିନରେ ପିଲାଗୁଡ଼ା ଯାତ୍ରା ଦେଖିଯିବେ ନାହିଁ ?"

ମୁଲସ୍ଥା କହିଲା, "ମା'ଙ୍କୁ କହୁନ ପଇସା କାଢ଼ିବେ, ପଇସାଗୁଡ଼ା ପୋତିକରି କ'ଣ କରିବେ ?"

ଖୁଣ୍ଟିରେ ଚାବି ଓହଳୁଥିଲା । ରଘୁ ଚାବି ନେଇ ସିନ୍ଦୁକ ଖୋଲିବା ପାଇଁ ବାହାରିଲାବେଳକୁ ମୁଲସ୍ଥା ତା ହାତ ଧରିପକାଇ କହିଲା, "ମୋତେ ଚାବି ଦିଅ, ନ ହେଲେ ଭଲ ମଙ୍ଗଳ ନାହିଁ । ଖାଇବେ ପିଇବେ, ବହି-କାଗଜ କିଣିବେ, ସେଥିରେ ପୁଣି ଆହୁରି ଯାତ୍ରା ଦେଖିବେ । ବାରଲୋକ ଜଗରେ ହାତ ପକାଇ ବସି ଖାଇବାପାଇଁ ଆମେ ଏଠି ରୋଜଗାର କରୁନୁ ।"

ପନ୍ନା ରଘୁକୁ କହିଲା, "ଆରେ ପୁଅ ପଇସା କ'ଣ ହେବ, ପିଲାମାନେ ଯାତ୍ରା ଯିବେ ନାହିଁ ।"

ରଘୁ ବିଗିଡ଼ିଯାଇ କହିଲା, "କାହିଁକି ଯିବେ ନାହିଁ ? ଗାଁଯାକ ଯାଉଛନ୍ତି, ଆମ ପିଲା କାହିଁକି ଯିବେ ନାହିଁ ?"

ଏହି କଥା କହି ରଘୁ ହାତ ଛୁଆଡ଼ି ଦେଇ ସିନ୍ଦୁକରୁ ପଇସା ଆଣି ପିଲାଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ମୁଲିୟାକୁ ପୁଣି ଯେତେବେଳେ ଚାବି ଦେଲା, ମୁଲିୟା ଦୁଆରକୁ ଚାବି ଫିଙ୍ଗି ଦେଇ ଚୁପ ହୋଇ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ପିଲାମାନେ ଆଉ ଯାତ୍ରା ଦେଖି ଗଲେ ନାହିଁ ।

ଏମିତି ଦୁଇଦିନ କଟିଗଲା । ମୁଲିୟା କିଛି ଖାଇଲା ନାହିଁ କିମ୍ବା ପନ୍ନା କିଛି ଖାଇଲା ନାହିଁ । ରଘୁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବୁଝାଇଲା, ତାକୁ ବି ବୁଝାଇଲା; କିନ୍ତୁ କେହି ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ରଘୁ ବଡ଼ ହଇରାଣ ହୋଇ ମୁଲିୟାକୁ କହିଲା, "ତୁ କଣ ଚାହୁଁଛୁ ମୁହଁ ଖୋଲି କିଛି କହ ଭଲା ।"

ମୁଲିୟା ଭୁଇଁକୁ ଚାହିଁ କହିଲା, "ମୁଁ କିଛି ଚାହୁଁ ନାହିଁ, ମୋତେ ନେଇ ମୋ ବାପଘରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସ ।"

ରଘୁ କହିଲା, "ଆଚ୍ଛା ଉଠ, ଆଗ ରାନ୍ଧିକରି ଖା, ତା'ପରେ ନେଇ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସିବି ।"

ମୁଲିୟା ଯେତେବେଳେ ରଘୁ ଆଡ଼କୁ ଆଖି ଫେରାଇ ଚାହିଁଲା, ରଘୁ ତାର ରୂପ ଦେଖି ଚମକି ପଡ଼ିଲା । ପୂର୍ବର ସେ ରୂପ-ଲାବଣ୍ୟ, ସେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଆଉ କିଛି ହେଲେ ନାହିଁ । ଦାନ୍ତ ବାହାରିପଡ଼ିଛି, ଆଖି ଖୋଲପା ହୋଇଯାଇଛି, ନାକପୁଡ଼ା ଫୁଲିଯାଇଛି । ଆଖି ଲାଲ ଲାଲ କରି ମୁଲିୟା କହିଲା, "ଆଚ୍ଛା, ମା ଏସବୁ ଶିଖାଇଛି, ଏଇ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ାଇଛି, ନା ? ମୁଁ ସହଜ ଲୋକ ନୁହେଁ, ତମ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଭଲକରି ଦେବି । ମତେ ତମେ କ'ଣ ଭାବିଛ କି ?"

ରଘୁ କହିଲା, "ହଉ ଯାହା କରିବୁ କର, ଆଗ ଖାଇପିଇଦେ, ତାପରେ ଯାଇ ଯାହା କରିବୁ ।"

ମୁଲିୟା କହିଲା, "ଆଗ ତ ଘର ଅଲଗା ହେଲେ ଯାଇ ମୁହଁରେ ପାଣି ଦେବି । ବହୁତ ସହିଛି, ଆଉ ସହିବି ନାହିଁ ।"

ରଘୁ ଏକଦମ୍ ଚୁପ୍ ରହିଗଲା । ମିନିଟିକଯାକେ ତା ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ଅଲଗା ହେବା କଥା ସେ କେବେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବି ଭାବି ନଥିଲା । ଦୁ'ଚାରି ଘର ଅଲଗା ହେବା କଥା ସେ ଜାଣିଥିଲା । ହାଣ୍ଡି ଅଲଗା ହେଲେ ମନ ଅଲଗା ହୋଇଯାଏ । ନିଜ ଲୋକ ଚିରକାଳ ପର ହୋଇଯାନ୍ତି । ଗାଁରେ ଆଉ ଲୋକେ ଯେମିତି, ସେମାନେ ବି ସେମିତି ହୋଇଯାନ୍ତି । ରଘୁ ଭାବିଥିଲା ଏପରି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗ ସେ କେବେହେଲେ କରାଇଦେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କପାଳଲିଖନକୁ କିଏ କ'ଣ କରିପାରିବ । ଭାବିଲା, ମୁହଁରେ ତାର କାଳି ବୋଳିହୋଇଯିବ । ଲୋକେ କହିବେ— ବାପ ମଲା ପରେ ବରଷ ଦଶଟା ବି ଏକାଠି ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପୁଣି କାହାଠାରୁ ସେ ଅଲଗା ହେବ ? ଯାହାଙ୍କୁ କାଖରେ କୋଳରେ ଏତେଟିରୁ ଏତେଟିଏ କରିଛି,

ଯାହାଙ୍କୁ ପୁଅଝିଅ ପରି ପାଳିଛୁ, ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନଯାକ କଷ୍ଟ କରିଆସିଛୁ, ସେହିମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ହେବ । ଯାହାଙ୍କୁ ଏତେ ଆପଣାର ପରି ଭଲ ପାଏ, ତାଙ୍କୁଇ ସବୁ ଘରୁ ବାହାର କରିଦେବ । କଣ୍ଠ ତାର ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଥରଥର କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ତୁ କ'ଣ ଚାହୁଁଛୁ, ମୁଁ ମୋ ଭାଇମାନଙ୍କଠାରୁ ଭିନେ ହୋଇଯିବି ? ଭାବିଲୁ ଦେଖି, ମୁଁ କ'ଣ ଆଉ କେଉଁଠି ମୁହଁ ଦେଖାଇପାରିବି ?"

ମୁକ୍ତା କହିଲା, "ଯାହା ହେଲେ ମୁଁ ଏ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚଳିପାରିବି ନାହିଁ ।"

ରଘୁ କହିଲା, "ତାହେଲେ ତୁ ଅଲଗା ହୋଇଯା, ତୋ ସାଙ୍ଗେ ମୋତେ ଘୋଷାରୁଛୁ କାହିଁକି ?"

ମୁକ୍ତା ଉତ୍ତର ଦେଲା, "ମୁଁ କ'ଣ ତମ ଘରେ ବସି ମିଠାଇ ଖାଉଛି ଯେ ମୋ ପାଇଁ ସଂସାରରେ ଆଉ ଜାଗା ନାହିଁ ?"

ରଘୁ କହିଲା, "ତୋର ଯେଉଁଠି ମନ ମାନୁଛି ତୁ ରହ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ମୋ ନିଜ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ କେବେ ଅଲଗା ରହିବି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଦିନ ଏ ଘରେ ଦୁଇଟା ଅଲଗା ଚୁଲି ହେବ, ସେହିଦିନ ମୋର ଛାତି ଫାଟି ଦୁଇଖଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ । ସେ କଷ୍ଟ ମୁଁ କେବେହେଲେ ସହିପାରିବି ନାହିଁ । ତୋର ଯଦି କିଛି ଅସୁବିଧା ହେଉଛି, ସେ କଥା ମୁଁ ବୁଝିଦେବି । ତୁ ଘରର ସବୁ ସମ୍ପତ୍ତିର ମାଲିକ, ତୋରି ହାତରେ ଆମରି ଅନ୍ନଜଳ; ଆଉ ତୋର କ'ଣ ଅଭାବ ରହିଲା ? ଆଉ ଯଦି କିଛି କାମଧନ୍ଦା କରିବୁ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବୁଛୁ, ବେଶ୍ ନକର । ଭଗବାନ ଯଦି ମୋତେ ସେମିତି ଅନୁଗ୍ରହ କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ମୁଁ ତୋତେ କୁଟା ଖଣ୍ଡିକ ଦିଖଣ୍ଡ କରିବାକୁ କହନ୍ତି ନାହିଁ । ତୋର ଏହି ସୁକୁମାର ହାତଗୋଡ଼ ମୂଲିଆଖଟଣି ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ହେଲେ ମୁଁ କଣ କରିବି ? ମୋର କିଛି ଚାରା ନାହିଁ । ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଯଦି କାମ କରିବା ପାଇଁ ତୋ ମନ ନହେଉଛି, ତୁ ନକର । କିନ୍ତୁ ତୋ ଗୋଡ଼ ଧରୁଛି, ମୋତେ ଭିନେ ହେବାପାଇଁ ତୁ କହ ନାହିଁ ।"

ମୁକ୍ତା ମୁଣ୍ଡରୁ ଓଢ଼ଣା ଖସାଇ ଦେଇ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସି କହିଲା, "ମୁଁ କାମକୁ ଡରୁନାହିଁ କି ବସି ଖାଇବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କାହାରି ଧମକ ସହିବାକୁ ରାଜି ନୁହେଁ । ତମ ମା' ଘରେ ଯେଉଁ କାମ କରୁଛନ୍ତି, ସେ ତାଙ୍କ ନିଜ ପାଇଁ କରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ପାଇଁ କରୁଛନ୍ତି; ମୋ ପାଇଁ ତ କିଛି କରୁନାହାନ୍ତି । ତା' ହେଲେ ମୋ ଉପରେ କିଆଁ ଧମକ କାଢ଼ୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପିଲା ସିନା ତାଙ୍କର ହେବେ, ମୋର ତ ଆଶ୍ରା କେବଳ ତମେ । ଏଡ଼େ ଏଡ଼େ ପିଲା ତାଙ୍କର ଦୁଧ ପିଇବେ । ଘରର ସବୁ କାମ ଯେ ଉଠାଇବ ସେ ଦିହପାଣି ଟୋପାଏ ବି ଦେଖିବ ନାହିଁ; କେହି ତା କଥା ପଚାରିବେ ନାହିଁ । ଏଗୁଡ଼ା ମୁଁ କେବେ ଆଖିରେ ଦେଖି ସହିପାରିବି ନାହିଁ । ନିଜ ମୁହଁକୁ ଟିକିଏ ଚାହିଁଲ, ତମେ କେମିତି ଦିଶିଲଣି । ଆଉ ବର୍ଷେ ଚାରିଟାରେ ତାଙ୍କ ପିଲା ଭେଣ୍ଡିଆ ହୋଇଯିବେ; କିନ୍ତୁ ଦଶ ବର୍ଷରେ ତମ ହାଡ଼ଗୋଡ଼ ତଳିବ

ନାହିଁ । ବସ, ଛୁଡ଼ା କଅଁ ହୋଇଛ, ମୋତେ ମାରି କରି ପକାଇବ ନା କ'ଣ ? ମୁଁ ତମର ମାଲିକାଣୀ ନୁହେଁ କି ମୁଁ ଜବରଦସ୍ତ ତମକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ସତ କହୁଛି, ତମ ମନ ଭାରି ଠାଣ । ତମ ପରି ନିର୍ମମ ଲୋକ ପାଲରେ ପଡ଼ିବି ବୋଲି ଯଦି ମୁଁ ଜାଣିଥାନ୍ତି, ତାହେଲେ ଭୁଲରେ ବି ଏ ଘରେ ଗୋଡ଼ ଦେଇ ନଥାନ୍ତି । ଯଦି ବା ଆସିଥାନ୍ତି, କୌଣସି କଥାରେ ମନ ଦେଇ ନଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏବେ ତ ତମଠି ମନ ଲାଗିଯାଇଛି, ଘରକୁ ଫେରିଗଲେ ବି ସେଠି ଆଉ ମନ ଲାଗିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତମେ ଏମିତି ଲୋକ ଯେ ତମେ ମୋ କଥା କେବେ ପଚାରନାହିଁ ।”

କିନ୍ତୁ ମୁଲିଆର ଏ ରସଭରା କଥାରେ ରଘୁର ମନ ଏତେ ଟିକେ ବି ବଦଳିଲା ନାହିଁ । ସେ ପୁଣି ଠାଣ ଠାଣ କରି କହିଲା, “ମୁଲିଆ, ମୋ ହାତରେ ଏସବୁ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଅଲଗା ହେବା କଥା ଭାବିବାମାତ୍ରେ ମୋ ମନ କ'ଣ ହୋଇଯାଉଛି । ଏ ଚୋଟ ମୁଁ କେବେହେଲେ ସହିପାରିବି ନାହିଁ ।”

ମୁଲିଆ ପରିହାସ କରି କହିଲା, “ତାହେଲେ ହାତରେ ଚୁଡ଼ି ପିନ୍ଧି ଘରେ ବସି-ରହୁନ । ଆଟେ, ମୁଁ ନିଶ-ଦାଢ଼ି ଲଗାଏ । ମୁଁ ତ ଭାବିଥିଲି ତମଠି କିଛି ବଳ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଯାହା ଦେଖୁଛି ତମେ ଖାଲି ଗୋଟାଏ ମାଟିପିଣ୍ଡୁଳା ।”

ପନ୍ନା ଅଗଣାରେ ଠିଆହୋଇ ଦୁହିଁଙ୍କର ସବୁକଥା ଶୁଣୁଥିଲା । ସେ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ପାଖକୁ ଚାଲିଆସି ରଘୁକୁ କହିଲା, “ସେ ଯଦି ଅଲଗା ରହିବ ବୋଲି ଜିଦ୍ କରୁଛି, ତୁ ତାକୁ ଏକାଠି ରହିବା ପାଇଁ କାହିଁକି କହୁଛୁ ? ତୁ ତାକୁ ନେଇ ରହ, ମୋ ପାଇଁ ଭଗବାନ୍ ଅଛନ୍ତି । ମହତୋ ମରିଗଲାବେଳେ ଗଛପତର ଖାଇ ତ ନଥିଲି ଯେ ଭଗବାନ ରଖିଲେ; ଏବେ ଆଉ କ'ଣ ଡର ? ଭଗବାନଙ୍କ ଦୟାରୁ ପିଲା ଛନହେଁ ତ ପାରିଲାର ହୋଇଗଲେଣି, ଆଉ ଏବେ ଚିନ୍ତା କ'ଣ ?”

ରଘୁ ଲୁହ-ଜରଜର ଆଖିରେ ପନ୍ନାକୁ ଅନାଇ କହିଲା, “ମା, ତୁ ବି କ'ଣ ପାଗଳ ହୋଇଗଲୁଣି ? ହାଣ୍ଡି ଅଲଗା ହେଲେ ମନ ଅଲଗା ହୋଇଯାଏ ବୋଲି କ'ଣ ତୁ ଜାଣିନାହୁଁ ?”

ପନ୍ନା କହିଲା, “ସେ ଯେତେବେଳେ ମାନୁନାହିଁ ତୁ ଆଉ କ'ଣ କରିବୁ ? ଭଗବାନଙ୍କର ଯଦି ଏୟା ଇଚ୍ଛା, ତାହେଲେ ଆଉ କା'ର ବଳ କ'ଣ ? ଯେତେ ଦିନ ଏକାଠି ରହିବା ଲେଖାଥିଲା, ରହିଲେ । ଏଣିକି ଭଗବାନ ନଚାହିଲେ, ନହେଲା । ତୁ ମୋ ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ପାଇଁ ଯାହା କରିଛୁ, ମୁଁ କେବେ ତା ଭୁଲିପାରିବି ନାହିଁ । ତୋର ଆଶୀର୍ବାଦ ନପାଇଥିଲେ ତାଙ୍କର ଆଜି କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା କିଏ ଜାଣେ; ଆଜି କେଉଁଠି ବୁଲୁଥାନ୍ତେ କିମ୍ବା କାହା ଦ୍ୱାରେ ଭିକ ମାଗୁଥାନ୍ତେ । ମରିବାଯାଏ ମୁଁ ତୋ ଗୁଣ ଗାଉଥିବି । ମୋ ପିଲାମାନେ ତୋ ଜୋତା ବୋହିବା ପାଇଁ ଯଦି ଯୋଗ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ସେହି କାମ କରିବାପାଇଁ ଛାଡ଼ିଦେବି । ମୁଁ ତୋ'ଠୁ ଅଲଗା ହୋଇଗଲେ ଯେ ତୋର କେବେ ଅମଙ୍ଗଳ ପାଞ୍ଚିବି, ମୋ କଥା ତୁ କେବେ ଭାବିବୁ

ନାହିଁ । ମୁଁ ଯେଉଁ ଦିନ ତୋର ଅମଙ୍ଗଳ ପାଞ୍ଚିବ, ସେହି ଦିନ ମୁଁ ବିଷ ଖାଇ ମରିବ । ଭଗବାନ ତୋର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ, ତୁ ଦୁଧରେ ଗାଧୁଅ, ତୋର ବଢ଼ନ୍ତି ହେଉ । ମୁଁ ମଲାଯାଏ ମୋର ପ୍ରତି ଲୋମମୂଳରୁ ତୋ ପାଇଁ ଏହି ଆଶୀର୍ବାଦ ବରଷା ହେଉଥିବ । ଆଉ ମୋ ପିଲାଏ ଯଦି ଏକ ବାପର ପିଲା ହୋଇଥିବେ, ତାହେଲେ ଜୀବନଯାକ ସେ ତୋର କଥା ମାନି ଚଳିବେ ।”

ଏହି କଥା କହି ପନ୍ନା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସେଠୁ ଚାଲିଗଲା । ରଘୁ ପଥର ପରି ଠିଆହୋଇ ରହିଲା । ସେ ଉପରକୁ ଅନାଇ ଠିଆହୋଇଥାଏ । ଆଖିରୁ ତାର ଧାର ଧାର ଲୁହ ଝରିପଡ଼ୁଥାଏ ।

୪

ପନ୍ନା କଥା ଶୁଣି ମୁଲିଆ ଭାବିଲା—ତାର ଏବେ ଜିତାପଟ ହୋଇଗଲା । ସେ ଧଡ଼୍‌କରି ଉଠିପଡ଼ି ଘର ଓଳାଇଦେଲା । ଚୂଲିରେ ନିଆଁ ପକାଇଦେଇ ପାଣି ଆଣିବାକୁ ଚାଲିଗଲା । ଜାଣିଲା, ମନକାମନା ତା’ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ।

ଗାଁରେ ମାଇପିମାନଙ୍କର ଦୁଇ ଦଳ—ଗୋଟିଏ ଦଳ ବୋହୂଙ୍କର ଓ ଗୋଟିଏ ଦଳ ଶାଶୁଙ୍କର । କଥାବାର୍ତ୍ତା ଓ ସ୍ନେହ-ସହାନୁଭୂତି ପାଇଁ ବୋହୂମାନେ ଯେମିତି ତାଙ୍କ ଦଳକୁ ଯାଆନ୍ତି, ଶାଶୁମାନେ ସେମିତି ଶାଶୁଙ୍କ ଦଳକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଦୁଇ ଦଳଙ୍କର ସଭାସମିତି ଅଲଗା ଅଲଗା । କୂଅ ପାଖରେ ମୁଲିଆ ସାଙ୍ଗରେ ଦୁଇ ତିନି ଜଣ ବୋହୂଙ୍କର ଭେଟ ହେଲା । ଜଣେ ପଚାରିଲା, “ଆଜି ତ ତମ ବୁଢ଼ୀ କାହିଁକି କନ୍ଦାକଟା କରୁଥିଲା ?”

ମୁଲିଆ ନିଜ ଜିତାପଟରେ ଫୁଲିଯାଇ କହିଲା, “ଆଜିଯାଏ ଘରର ମାଲିକାଣୀ ହୋଇ ବସିଥିଲେ ନା ! ନିଜର ମାଲିକପଣ ଛାଡ଼ିବାକୁ କ’ଣ କାହାକୁ ଭଲ ଲାଗେ ? ଭଉଣୀ, ମୁଁ ତାଙ୍କର ମନ୍ଦ ପାଞ୍ଚୁ ନାହିଁ ଯେ ଜଣକ କମେଇରେ ଏତେ ଲୋକ କେମିତି ଚଳିବେ ? ମୋର ତ ପୁଣି ଇଚ୍ଛେ ଖାଇବା, ପିଇବା, ଲଗାଇବା, ପିନ୍ଧିବା ଦିନ । ଏବେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଯୋଗୁ ମରୁଚି; ପୁଣି ପିଲାଛୁଆ ହେଲେ ତାଙ୍କ ପଛରେ ମରିବି । ଜୀବନସାରା ଖାଲି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କଟିଯିବ ।”

ଜଣେ ବୋହୂ କହିଲା, “ବୁଢ଼ୀର ଇଚ୍ଛା ସମସ୍ତେ ଖାଲି ଜୀବନଯାକ ଚାକରାଣୀ ହୋଇ ବସିଥାନ୍ତେ; ମୋଟା-ସୋଟା ଖାଇ ପଡ଼ିରହିଥାନ୍ତେ ।”

ଆଉ ଜଣେ ବୋହୂ କହିଲା, “କାହିଁକି ମ, କୋଉ ଆଶାରେ କିଏ ଏଗୁଡ଼ାକ କରିବ । ନିଜ ପିଲା ତ ନିଜର ନୁହନ୍ତି—ପରପିଲାଙ୍କ ଉପରେ କ’ଣ ଭରସା ? କାଲି ମୁଣ୍ଡକୁ ହାତ ପାଇଗଲେ ଆଉ ପଚାରିବ କିଏ ? ସେତେବେଳେ ନିଜ-ନିଜର ଭାରିଯା

ମୁହିଁକୁ ଅନାଇ ରହିବେ । ଏବେ ମୂଳରୁ ମାରିଦେଲେ ସେତେବେଳକୁ ଆଉ କଳଙ୍କ ନଥିବ ।”

ମୁଲ୍ୟା ପାଣି ନେଇଁ ଘରକୁ ଗଲା । ରୋଷେଇ ସାରି ରଘୁକୁ କହିଲା, “ଯା ଗାଧୋଇ ଆସ, ଖାଇବାକୁ ହେଲଣି ।”

ସତେ ଯେମିତି ରଘୁ କିଛି ଶୁଣିଲା ନାହିଁ । ମୁଣ୍ଡରେ ହାତଦେଇ ଦୁଆର ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ବସିରହିଲା ।

ମୁଲ୍ୟା କହିଲା, “କ'ଣ କହୁଛି ଶୁଭୁଛି ? ଖାଇବାକୁ ହେଲାଣି, ଯା ଗାଧୋଇ ଆସିବ ।”

ରଘୁ କହିଲା, “ଶୁଣୁନାହିଁ ଆଉ କ'ଣ କାଲ ହୋଇଛୁ । ରନ୍ଧା ସରିଲାଣି ଯଦି ଖାଇଦେ । ମୋତେ ଭୋକ ନାହିଁ ।”

ମୁଲ୍ୟା ଆଉ କିଛି ନକହି ଯାଇ ଚୁଲି ଲିଭାଇଦେଲା । ଖାଇବା ଜିନିଷକୁ ରଖିଦେଇ ମୁହଁ ଘୋଡ଼ାଇହୋଇ ଶୋଇଲା ।

ଟିକିଏ ପରେ ପନ୍ନା ଆସି କହିଲା, “ଆରେ ରନ୍ଧାବଢ଼ା ତ ସରିଲାଣି । ଯା ଗାଧୋଇ-ପାଧୋଇ ଖା । ବୋହୂଟାକୁ ବି ଭାରି ଭୋକ ହେବଣି ।”

ରଘୁ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, “ମା, ମୁଁ ଏ ଘରେ ରହିବ ନା ମୁହଁରେ କାଳି ବୋଳି କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯିବି ? ଖାଇବ ତ ନିଶ୍ଚୟ, ଆଜି ନଖାଇଲେ କାଲି ଖାଇବ; କିନ୍ତୁ ଏଇନେ ମୁଁ ମୋଟେ ଖାଇବ ନାହିଁ । କେଦାର କ'ଣ ସ୍କୁଲରୁ ଆସିଲାଣି ?”

ପନ୍ନା କହିଲା, “କାହିଁ ଆସି ତ ନାହୁଁ । ଆସୁଥିବ ବୋଧହୁଏ ।”

ପନ୍ନା ଜାଣିପାରିଲା ଯେ, ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ରାନ୍ଧିବାଢ଼ି ତା ପିଲାଙ୍କୁ ନଖୁଆଇଛି ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଘୁ ଖାଇବ ନାହିଁ । ଖାଲି ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେ ବୁଝିପାରିଲା, ରଘୁ ସଙ୍ଗରେ କଳିକଜିଆ କରି ତାକୁ ଗାଳିମନ୍ଦ ଦେଇ ସେ ନିଜେ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ବୋଲି ତାକୁ ଦେଖାଇବାକୁ ହେବ । ନଚେତ୍ ରଘୁ ହୁଏତ ଚିନ୍ତା କରି କରି ଶେଷରେ ଟଳିପଡ଼ିବ । ଏହି କଥା ଭାବି ସେ ଗୋଟାଏ ଅଲଗା ଚୁଲିରେ ରନ୍ଧାବଢ଼ା ଆରମ୍ଭ କଲା । ଏହା ଭିତରେ କେଦାର ଓ ଖୁନ୍ନୁ ସ୍କୁଲରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ପନ୍ନା କହିଲା, “ଆସରେ ପିଲାଏ, ରୋଷାଇ ସରିଲାଣି, ଖାଇଦିଅ ।”

କେଦାର ପଚାରିଲା, “ଭାଇନା ଡାକିବ କି ?”

ପନ୍ନା ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ତୁ ଆଗ ଖାଇଦେ । ତା ପାଇଁ ବୋହୂ ଭିନ୍ନେ ରାନ୍ଧୁଛି ।”

ଖୁନ୍ନୁ କହିଲା, “ଯିବ, ଭାଇଙ୍କ ପଚାରି ଆସିବ ?”

ପନ୍ନା କହିଲା. “ତାର ଯେତେବେଳେ ମନ ହେବ ସେ ଖାଇବ । ତୁ ବସିକରି ଖା । ତା କଥାରୁ ତୁ କ'ଣ ପାଇବୁ ? ଯା'ର ମନ ଅଛି ସେ ଖାଇବ, ଯାର ମନ ନାହିଁ ସେ ନଖାଇବ । ସେ ଆଉ ତା ଭାରିଯା ଯେତେବେଳେ ଅଲଗା ରହିବେ ବୋଲି

ଜିଦ୍ ଧରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଏବେ ବୁଝାଇବ କିଏ ।"

କେଦାର ପଚାରିଲା, "ମା, ତାହେଲେ ଆମେ କ'ଣ ଏଣିକି ଅଲଗା ଘରେ ରହିବା ?"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ତା ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ମୋ ଏହି ଘରେ ରହିବ, ନହେଲେ ମଝିରେ ବାଡ଼ ପକାଇଦେବ ।"

ଖୁନ୍ନୁ କବାଟ ପାଖକୁ ଯାଇ ଉଣ୍ଡିଲା । ସାମନାରେ ଗୋଟାଏ ଛୋଟ କୁଡ଼ିଆ ଘର । ସେଇଠି ଗୋଟିଏ ଖଟିଆ ଉପରେ ବସି ରଘୁ ପଇଡ଼ ପିଉଥିଲା ।

ଖୁନ୍ନୁ କହିଲା, "ଭାଇ ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ପଇଡ଼ ଧରି ବସିଛି ।"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ହଁ, ଯେତେବେଳେ ମନ ହେବ ଖାଇବ ।"

କେଦାର ପଚାରିଲା, "ଭାଇ କ'ଣ ଭାଉଜଙ୍କୁ ଗାଳିଦେଲା ନାହିଁ ?"

ମୁକ୍ତା ନିଜ ବଖରାରେ ଶୋଇ ସବୁ କଥା ଶୁଣୁଥିଲା । ବାହାରକୁ ଚାଲିଆସି କହିଲା, "ଭାଇ ତ ଗାଳିଦେଲାନାହିଁ, ତୁ ଏବେ ଆସି ଗାଳି ଦେଉନୁ ।"

କଥା ଶୁଣି କେଦାର ଜଳାପଡ଼ିଗଲା । ଚୁପ୍‌ଚାପ ତିନହେଁ ଖାଇପିଇ ପଦାକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ । ଝାଞ୍ଜି ପବନ ବହୁଥାଏ । ଆମ୍ବତୋଟାରେ ଗାଁ ପିଲାଏ ଆମ୍ବ ଗୋଟାଉଥାନ୍ତି । କେଦାର କହିଲା, "ଆଜି ବହୁତ ଆମ୍ବ ପଡ଼ୁଛି । ଚାଲ ଆମେ ଯିବା, ଆମ୍ବ ଆଣିବା ।"

ଖୁନ୍ନୁ କହିଲା, "ଭାଇ ସେଠି ବସିଛନ୍ତି ଯେ ।"

ଲଛମନ କହିଲା, "ମୁଁ ଯିବି ନାହିଁ, ଭାଇ ଗାଳିଦେବେ ।"

କେଦାର କହିଲା, "ସେ ତ ଏବେ ଆମଠୁ ଅଲଗା ହୋଇଗଲେଣି ।"

ଲଛମନ ପଚାରିଲା, "ତାହାହେଲେ ଆମକୁ କେହି ମାରିଲେ ଭାଇ କ'ଣ ଆଉ ପାଟି ଫିଟାଇବେ ନାହିଁ ?"

କେଦାର କହିଲା, "ହଁ, ସେମିତି ହେଲେ କାହିଁକି କହିବେ ନାହିଁ ?"

ତିନିଜଣଯାକ ପିଲା ଦରଜା ପାଖରେ ଛିଡ଼ାହୋଇଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ରଘୁ କାହାକୁ କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ଆଗେ ତ ଘରୁ ଗୋଡ଼ କାଢ଼ିଲାମାତ୍ରେ ସେ ପାଟିକରେ, ଆଜି କିନ୍ତୁ କିଛି ନକହି ପଥରମୂର୍ତ୍ତି ପରି ବସିରହିଥିଲା । ତେଣୁ ପିଲାଙ୍କର ଟିକିଏ ସାହସ ହେଲା; ସେମାନେ ଆଉ ଟିକିଏ ଆଗକୁ ବାହାରିଲେ । ରଘୁ ଏବେ ବି କିଛି କହୁନଥାଏ, କେମିତି କହିବ ଅବା ? ସେ ଭାବୁଥାଏ, ମା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଇ-ପିଆଇ ଦେଲା, କିନ୍ତୁ ତାକୁ କିଛି ପଚାରିଲା ନାହିଁ । ଆଖିରେ କ'ଣ ଆଜି ତାର ପରଦା ପଡ଼ିଗଲା । ପିଲାଙ୍କୁ ଏବେ ଡାକିବ, ସେମାନେ ଯଦି ନଆସନ୍ତି ତେବେ ? ମୁଁ ତ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ମାରିପାରିବ ନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ା ଝାଞ୍ଜିରେ ବୁଲି ବୁଲି କାଲି ରୋଗରେ ପଡ଼ିବେ । ତା ମନରେ ସେ ଭାବୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁହଁରେ କିଛି କହିପାରୁନଥାଏ । ପିଲାମାନେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ସେ କିଛି କହୁନାହିଁ, ସେମାନେ ନିର୍ଭୟରେ ବାହାରି ଚାଲିଗଲେ ।

ହଠାତ୍ ମୁଲିଆ ଆସି ପଚାରିଲା, "ଏବେ ଉଠିବ ନା ଏବେ ବି ଉଠିବ ନାହିଁ ? ଯାହା ପାଇଁ ଏତେ ଚିନ୍ତା କରି ବସିଛ, ସେ ଏବେ ତା ପିଲାଙ୍କୁ ଖୁଆଇ ନିଜେ ଖାଇପିଇ ଆରାମରେ ଶୋଇଲାଣି । ମୁଁ ଯାହାକୁ ଭଲପାଏ ସେ ତ ମୋତେ ପଚାରୁନାହିଁ; ମୁ ଖାଲି ଗୋଡ଼ାଇ ହେଉଛି ? ଥରେ ହେଲେ ତ ମୁହଁରେ କହିଲା ନାହିଁ, ଚାଲ, ମୁଠେ ଖାଇଦେ ।"

ଏତେବେଳେ ରଘୁର ମନକୁ ତ ଖାଲି କଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା । ମୁଲିଆର କଠୋର କଥା ଶୁଣି କଟା ଘା'ରେ ଲୁଣ ଲାଗିଗଲା । ଖୁବ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ସେ କହିଲା, "ହଁ, ତୁ ଯାହା ଚାହୁଁଥିଲୁ ତ ହୋଇଗଲା; ଯା ଏବେ ଢୋଲ ବଜା ।"

ମୁଲିଆ କହିଲା, "ନାହିଁ, ତମ ପାଇଁ ବାଡ଼ି କରି ବସିଛି ଯାଉନ !"

ରଘୁ କହିଲା, "ମୋତେ ମିଛରେ ଚିଡ଼ା ନାହିଁ । ତୋ ଯୋଗୁ ମୋର ବି ବଦନାମ ହେଉଛି । ତୁ ଯଦି କାହାର ନିଜର ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁନାହୁଁ, ଆଉ ଲୋକେ ମୋତେ ଖୁସାମତ କରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ତୋର କହିବା କ'ଣ ଦରକାର ? ଯାଇ ମା'କୁ ପଚାରେ—ପିଲାଗୁଡ଼ା ଆମ୍ବ ଗୋଟାଇବା ପାଇଁ ଗଲେଣି, ସେମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇଆଣିବ କି ?"

ମୁଲିଆ ହାତ ଠାରି କହିଲା, "ହେଇଟି ସେ ଯାଉଛି । ତମର ଯଦି ଗରଜ ଅଛି, ତମେ ଯାଇ ପଚାର ।"

ଏତିକିବେଳକୁ ପନ୍ନା ବାହାରିଆସିବାରୁ ରଘୁ କହିଲା, "ମା, ପିଲାମାନେ ବଗିଚାକୁ ଚାଲିଗଲେଣି । ଏବେ ଖରା ଝାଞ୍ଜି ବହୁଛି ।"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ଏବେ ଆଉ ସେମାନଙ୍କୁ ପଚାରିବାକୁ କିଏ ଅଛି ? ସେ ବଗିଚାକୁ ଯା'ନ୍ତୁ, ଗଛ ଚଢ଼ନ୍ତୁ, ପାଣିରେ ବୁଡ଼ନ୍ତୁ । ମୁଁ ଏକୁଟିଆ ଲୋକ ଏବେ କ'ଣ କରିବି ?"

ରଘୁ କହିଲା, "ଯିବି ସେମାନଙ୍କୁ ଧରିଆଣିବି ?"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ତୁ ଯଦି ତୋ ନିଜ ମନକୁ ନଯିବୁ, ମୁଁ ତୋତେ ଯିବାପାଇଁ କାହିଁକି କହିବି ? ତୋର ସାମନାରେ ତ ଯାଇଥିବେ, ତୁ ଚାହିଁଥିଲେ କ'ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇ ପାରିନଥାନ୍ତୁ ?"

ପନ୍ନା ପାଟିରୁ କଥା ନସରୁଣୁ ରଘୁ ପଇଡ଼କୁ ରଖିଦେଇ ବଗିଚାମୁହା ହୋଇ ଚାଲିଲା ।

୭

ରଘୁ ପିଲାଙ୍କୁ ଧରି ବଗିଚାରୁ ଫେରିଲାବେଳକୁ ଦେଖିଲା ମୁଲିଆ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବି କୁଡ଼ିଆ ଘରେ ଠିଆହୋଇଛି । ରଘୁ କହିଲା, "ତୁ ଯାଇ କାହିଁକି ଖାଇଦେଉ ନାହୁଁ । ମୋତେ ତ ଏଇନେ ଭୋକ ନାହିଁ ।"

ମୁକ୍ତା ଚିଡ଼ାଇ କହିଲା, "ହଁ ଭୋଜନ କିଆଁ ହେବ ? ପୁଅମାନେ ଯେତେବେଳେ ଖାଇସାରିଲେଣି, ତାଙ୍କ ଭୋଜନ ତ ତମ ପେଟରେ ପହଞ୍ଚିଯିବଣି ।"

ରଘୁ ଦାନ୍ତ ରଗଡ଼ି କରି କହିଲା, "ମୁକ୍ତା, ତୁ ମୋତେ ଚିଡ଼ା ନାହିଁ । ଚିଡ଼େଇଲେ ଫଳ ଭଲ ହେବ ନାହିଁ । ଖାଦ୍ୟ ତ କୁଆଡେ ପଳାଇଯାଉନ । ଓଳିଏ ନ ଖାଇଲେ ତ ମରିଯିବି ନାହିଁ ? ଘରେ ଆଜି ଯାହା ହେଲା-ସେଟା କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କଥା ବୋଲି ତୁ ଭାବୁଛୁ ନା କ'ଣ ? ତୁ ଆଜି ଚୂଲିରେ ନିଆଁ ଜଳାଇନାହୁଁ ଯେ ମୋ ଛାତିରେ ନିଆଁ ଜଳାଇଛୁ । ମୋର ଗର୍ବ ଥିଲା, ଆଉ ଯାହା ହେଉ ପଛେ ମୋର ଘର ଅଲଗା ହେବ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତୁ ମୋର ଗର୍ବ ଚୂନା କରିଦେଇଛୁ । କପାଳ କଥା !"

ମୁକ୍ତା ବିଗିଡ଼ି ଯାଇ କହିଲା, "ମାୟା-ମମତା ଖାଲି ତମର ଅଛି ନା ଆଉ ଲୋକଙ୍କର ଅଛି ? ମୁଁ ତ ତମ ପରି ଲୋକଙ୍କୁ କେବେ ଭୁଲି ଦେଖେ ନାହିଁ ।"

ରଘୁ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ପକାଇ କହିଲା, "ମୁକ୍ତା, ତୁ ମୋ କଟା ଘା'ରେ ଆଉ ଲୁଣ ପକାନାହିଁ । ତୋରି ଯୋଗୁଁ ଆଜି ମୋଠାରେ କଳଙ୍କ ଲାଗିଛି । ଏ ଘର ପାଇଁ ମୁଁ ଚିନ୍ତା କରିବି ନାହିଁ ତ ଆଉ କିଏ କରିବ ? ମୁଁ ମରି ପଡ଼ି ସିନା ଏ ଘରକୁ ଯୋଡ଼ିଥିଲି ! ଯାହାଙ୍କୁ ସବୁ ମୁଁ କୋଳରେ କାଖରେ ବଢ଼ାଇଥିଲି, ସେହିମାନେ ଏବେ ମୋର ଭାଗଦାର । ଯେଉଁ ପିଲାଙ୍କୁ ସବୁ ଆଗେ ମୁଁ ଗାଳିମନ୍ଦ ଦେଇ ଶାସନ କରୁଥିଲି, ଆଜି ସେମାନଙ୍କୁ ଟିକେ କଡ଼ାନଜର ଦେବାର ଅଧିକାର ମଧ୍ୟ ମୋର ନାହିଁ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଭଲ ପାଇଁ କିଛି କହିଲେ ବି ଲୋକେ କହିବେ, ସେ ତା ଭାଇମାନଙ୍କୁ ଲୁଟ୍ କରୁଛି । ତୁ ମତେ ଟିକେ ନିରୋଳାରେ ଛାଡ଼ିଦେ । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ କିଛି ଖାଇବି ନାହିଁ ।"

ମୁକ୍ତା କହିଲା, "ତମେ ଚୁପ୍‌କରି ରହିଲ, ନହେଲେ ମୁଁ ପ୍ରାଣ ପକାଇ ଦେବି ।"

ରଘୁ କହିଲା, "ଦେଖ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତ କିଛି କଳିଗୋଳ ନାହିଁ । ତୁ ତୋ ଜିଦ୍ ଛାଡ଼ିଦେ ।"

ମୁକ୍ତା କହିଲା, "ଯେ ଖାଇବାକୁ ନଯିବ ସେ ମୋର ରକ୍ତ ପିଇବ ।"

ରଘୁ କାନରେ ହାତ ଦେଇ କହିଲା, "ମୁକ୍ତା, ତୁ ଏମିତି କ'ଣ କଲୁ ? ମୁଁ ତ ଉଠିକରି ଯାଉଥିଲି । ଚାଲ ମୁଁ ଖାଇବି, ଆଉ ଗାଧୋଇବା ପାଇଁ କିଏ ଯାଉଛି ? କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏତିକି କହିଦେଉଛି ଯେ ମୁଁ ଅଲଗା ଜାଗାରେ ବହୁତ ଖାଏ ପଛେ, ତୁ ମତେ ଘିଅ ମାଠିଆରେ ବୁଡ଼ାଇଦେ ପଛେ, କିନ୍ତୁ ଏ ଦାଗ ମୋ ଛାତିରୁ କେବେ ଯିବ ନାହିଁ ।"

ମୁକ୍ତା କହିଲା, "ସେ ଦାଗ-ଫାଗ କିଛି ରହିବ ନାହିଁ, ସବୁ ଲିଭିଯିବ । ପହିଲେ ପହିଲେ ସବୁ ସେମିତି ଲାଗେ । ଦେଖୁନ, ଲୋକେ ସେପାଖେ କେମିତି ଆରାମରେ ବସିଛନ୍ତି । ସେ ତ ବରାବର ଭାବୁଥିଲା କେମିତି ଏମାନେ ସବୁ ଅଲଗା

ହୋଇଯାନ୍ତୁ । ଆଜି ତ ସେ ପୁରୁଣା କଥା ନାହିଁ ଯେ ଘରକୁ ଯାହା ସବୁ ଆସିବ, ସବୁ ଜୁଆଡ଼େ ଉଭେଇଯିବ । ଆଉ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ରହିବା ଦରକାର କ'ଣ ?"

ରଘୁ ଅନୁତପ୍ତକଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ସେଇଥିପାଇଁ ତ ମୋର ଏତେ ଚିନ୍ତା । ମା' ଏମିତି ହେବ ବୋଲି ମୋର ଆଦୌ ଆଶା ନଥିଲା ।"

ରଘୁ ଖାଇବସିଲାବେଳେ ଭାତଗୁଣ୍ଡା ତାକୁ ବିଷ ପରି ଲାଗିଲା । ଭାତ ଡାଲି ଲାଗିଲା ସତେ ଯେମିତି ପାଣି । ପାଣି ତ ତଣ୍ଟି ତଳକୁ ଗଳିଲା ନାହିଁ । ରଘୁ ତ ଦୁଧ ଆଡ଼କୁ ମୋଟେ ଅନାଇଲା ନାହିଁ । କୌଣସି ପ୍ରିୟଲୋକର ଶ୍ରାଦ୍ଧଭୋଜନ ପରି ମୋଟେ ଦୁଇଗ୍ରାସ ଗୁଣ୍ଡା ଖାଇଦେଇ ଉଠିଆସିଲା ।

ରାତି-ଭୋଜନ ବି ଠିକ୍ ସେହିପରି ହେଲା । ଭୋଜନ ତ କିଛି ନୁହେଁ, ଖାଲି କଥା ରଖିବା କଥା । ରାତିସାରା ମନ ତାର ଛଟପଟ ହେଲା । ତା ମନରେ ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ଆଶଙ୍କା ଭରିଯାଇଥିଲା, ସତେ ଯେମିତି ଭୋଲା ମହତୋ ଦୁଆରେ ବସି କାନ୍ଦୁଛି । କେତେ ଥର ସେ ଚମକିଉଠିଲା; ମନେହେଲା ଭୋଲା ଯେମିତି ତାକୁ ତିରସ୍କାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଛି ।

ରଘୁ ଦୁଇଓଳି ଖାଇଲାବେଳେ ମନେକରୁଥିଲା ସତେ ଯେମିତି ସେଟା ତାର ଶତ୍ରୁର ଘର । ଭୋଲାର ସେହି ଶୋକମଗ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତି ତା ଆଖିରେ ଲାଗିରହିଥିଲା । ରାତିରେ ତାକୁ କେବେ ନିଦ ହେଉ ନଥିଲା । ଗାଁଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରିଲେ ସେ ମୁହଁ ତଳକୁ କରି ଯିବାଆସିବା କରୁଥିଲା; ସତେ ଯେମିତି ସେ ଗୋହତ୍ୟା କରିଛି ।

୬

ଯା ଭିତରେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କଟିଯାଇଛି । ରଘୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇଟି ପିଲାର ବାପ । ଦୁଆରେ କାନ୍ଥ ଉଠିଯାଇଛି, ଜମିରେ ହିଡ଼ ପଡ଼ିଯାଇଛି ଓ ଗୋରୁଗାଈ ସବୁ ବଣ୍ଟା ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । କେଦାରକୁ ଏବେ ଷୋଳବର୍ଷ । ସେ ପାଠପଢ଼ା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଚାଷକାମରେ ଲାଗିଛି । ଖୁନ୍ନୁ ଗାଈ ଚରାଉଛି, ଲଛମନ କେବଳ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ୁଛି । ପନ୍ନା ଆଉ ମୁଲିଆ କେହି କାହାର ଛୁଇଁ ଦେଖିପାରୁନାହାନ୍ତି । ମୁଲିଆର ପିଲା ଦୁହେଁ ସବୁବେଳେ ପନ୍ନା ପାଖରେ ରହନ୍ତି । ପନ୍ନା ତାଙ୍କୁ ହଳଦୀ ଲଗାଇଦିଏ, କଜ୍ଜଳ ପିନ୍ଧାଇଦିଏ, ସବୁବେଳେ କାଖରେ କୋଳରେ ଧରି ବୁଲୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ପାଇଁ ମୁଲିଆ ମୁହଁରୁ ପ୍ରଶଂସା ପଦେ କେବେହେଲେ ସେ ଶୁଣେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରେ ନାହିଁ । ସେ କିଛି ଆଶା ନରଖି କାମ କରି ଚାଲିଥାଏ । ତା ପୁଅ ଦୁହେଁ ବି ଏବେ ଖୁବ୍ ରୋଜଗାରିଆ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଝିଅ ରୋଷେଇବାସ କରିଦିଏ । ପନ୍ନା ନିଜେ ବାହାରକାମ ସବୁ କରିନିଏ । କିନ୍ତୁ ତେଣେ ରଘୁ ତା ଘରେ ଏକା ଏକା ଥାଏ, ଖୁବ୍ ଦୁର୍ବଳ, ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ,

ଯୌବନାବସ୍ଥାରେ ବୁଢ଼ା ପରି ରହୁଥାଏ । ବୟସ ତିରିଶରୁ ବେଶି ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବାଳ ଅଧାଅଧି ପାଚିଯାଇଥାଏ ଓ ଅଣ୍ଟା ବି ଲଇଁଯାଇଥାଏ । ଯକ୍ଷ୍ମାରେ ଖୁବ୍ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଥାଏ । ବିଲବାଡ଼ି ଘର ଭିଡ଼ କାମ । ସେଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ବଳ ଦରକାର ତାର ସେ ବଳ ନଥିଲା । ତେଣୁ ଭଲ ଫସଲ ନଥିବାରୁ କିଛି କରଜ ହୋଇଗଲା । ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ବି ତାର ଅବସ୍ଥା ଆହୁରି ଖରାପ ହୋଇଗଲା । ସେ ଭାବୁଥିଲା ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଆଶ୍ରମରେ ଥାନ୍ତା । ଜୀବନସାରା କଷ୍ଟ କରି କରି ଏତେବେଳକୁ କଷ୍ଟ ହାଲୁକା ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ମୁକ୍ତିଆର ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଓ ଅଦୂରଦର୍ଶିତା ଯୋଗୁ ତାର ଲହଡ଼ିଭଙ୍ଗା କ୍ଷେତ ଆଜି ଉଜୁଡ଼ିଯାଇଛି । ସମସ୍ତେ ଯଦି ଏକାଠି ଥାନ୍ତେ, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ କାମରୁ ଛୁଟି ପାଇ ଦୁଆରେ ବସି ହୁକା ଟାଣୁଥାନ୍ତା । ଭାଇମାନେ କାମ କରୁଥାନ୍ତେ, ସେ ବସି ବତାଉଥାନ୍ତା, ଏବେ ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ବୁଲି ଲୋକଙ୍କର କଳି ଭାଙ୍ଗୁଥାନ୍ତା, ସାଧୁ-ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ସେବା କରୁଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସେ ସୁଯୋଗ ହାତରୁ ଖସିଗଲା । ଏବେ ଦିନକୁ ଦିନ ଚିନ୍ତାଭାର ବଢ଼ି ଚାଲିଛି ।

ଶେଷରେ ତା ଦେହରେ ସବୁବେଳେ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଜର ରହିଲା । ମନକଷ୍ଟ, ଚିନ୍ତା, କଠିନ ପରିଶ୍ରମ, ସବୁ ମିଶି ଅବସ୍ଥା ଏମିତି ହେଲା । ପ୍ରଥମେ ତାର କିଛି ଖାତିର ନଥିଲା । ଭାବିଲା ଆପେ ଆପେ ବୋଧହୁଏ ସବୁ ଭଲ ହୋଇଯିବ; କିନ୍ତୁ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଦୁର୍ବଳତା ବଢ଼ିବାରୁ ଔଷଧ ଖାଇବା ଦରକାର ପଡ଼ିଲା । ତେଣୁ ଯିଏ ଯାହା ବତାଇଲା, ଖାଇଲା । ଡାକ୍ତର କବିରାଜଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ଦେହରେ ବଳ ନଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବଳ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଖାଲି ପଇସା ପାଣିରେ ପକେଇବା ଛଡ଼ା ଆଉ କ'ଣ ଲାଭ ଥିଲା । ସେ ଜ୍ୱରର ଅସଲ ଔଷଧ ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟ ଓ ବିଶ୍ରାମ । କିନ୍ତୁ ସେ ବସନ୍ତ-ମାଳତୀ ଔଷଧ ଖାଇପାରୁନଥିଲା କିମ୍ବା ଆଶ୍ରମରେ ବସି ବଳ ବଢ଼ିବା ପରି ଭଲ ଖିଆପିଆ କରିପାରୁନଥିଲା; ଫଳରେ ଦିନକୁ ଦିନ ଦୁର୍ବଳତା ବଢ଼ିଗଲା ।

ପନ୍ନାକୁ ସୁବିଧା ମିଳିଲେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସି ସେ ବି ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରୁଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ଏତେବେଳକୁ ତା ପୁଅମାନଙ୍କର ରଘୁ ସଙ୍ଗେ ମୂଳରୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନଥିଲା । ସେମାନେ ତା ପାଇଁ ଔଷଧପତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ କ'ଣ; ବରଂ ତାକୁ ପରିହାସ କରି ଉଡ଼ାଉଥିଲେ । କହୁଥିଲେ—ଭାଇ ଭାବିଥିଲା ଆମଠୁ ଅଲଗା ହୋଇ ସୁନାଇଟା ଜମା କରିବ । ଭାଉଜ ବି ଭାବିଥିଲା ଅଳଙ୍କାରରେ ଗୁଡ଼ିହୋଇଯିବ । ଏବେ ଆଉ ପଚାରୁଛି କିଏ ? ଯଦି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ନମରିବ, ଆମକୁ କହିବ । ବହୁତ ଗୁଡ଼ାଏ ହାଇଁପାଇଁ ହେବା ଭଲ ନୁହେଁ । ମଣିଷର ଯେତିକି ଶକ୍ତି, ସେତିକି କାମ କରିବା ଦରକାର । ପଇସା ପାଇଁ ଜୀବନକୁ ପାଣି ଛଡ଼ାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ପନ୍ନା କହେ—ରଘୁ ବିଚାରର ଦୋଷ କ'ଣ ?

କେଦାର କହେ—ରଖ ସେଗୁଡ଼ା, ମୁଁ ସବୁ ଜାଣିଛି । ମୁଁ ଯଦି ଭାଇ ପରି

ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ଠେଙ୍ଗାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ମାଇକିନିଆଟାଏ, ସେ ପୁଣି କିଦ କରନ୍ତା ? ଏଗୁଡ଼ା ସବୁ ଖାଇର ଗୁଲ୍, ଦୁହିଁଙ୍କର ସଲ୍‌ସୁତରା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ।

ଶେଷରେ ଦିନେ ଦୁକ୍‌ଦୁକ୍ ହୋଇ ଜଳୁଥିବା ରଘୁର ଜୀବନ-ଦୀପଟି ଲିଭିଗଲା ଓ ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସବୁ ଦୁଃଖକଷ୍ଟରୁ ସେ ପାରହୋଇଗଲା । ଶୋଷବେଳକୁ ସେ କେଦାରକୁ ଡକାଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ କେଦାରର ସେ ଦିନ ଆଖିରେ ପାଣି ଦବାକୁ ଥିଲା । ସେ ଡରିଲା, କାଳେ କୁଆଡ଼େ ଔଷଧ ପାଇଁ ପଠାଇଦେବ । ତେଣୁ ଠକ ହେଇ ରହିଗଲା ।

୮

ମୂଲ୍ୟାର ଜୀବନ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନ୍ଧକାରମୟ । ଯେଉଁ ମାଟିରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ସେ ଆଶାର ସଂସାର ଗଢ଼ିଥିଲା, ସେହି ମାଟି ଏବେ ତା ଗୋଡ଼ତଳୁ ଖସିଗଲା ; ଯେଉଁ ଖୁଣ୍ଟିକୁ ଧରି ସେ ଏତେ କୁଦିହେଉଥିଲା, ସେହି ଖୁଣ୍ଟି ଏବେ ମୂଳରୁ ଉପୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ଗାଁଲୋକେ କହିଲେ, ଭଗବାନ କେଡ଼େ ଚଞ୍ଚଳ ଦଣ୍ଡ ଦେଇଦେଲେ । ପୁଅ ଦୁହିଁଙ୍କ ଚନ୍ତାରେ ବିଚାରୀ ଏବେ ନିଜରେ କାନ୍ଦୁଛି, ଗାଁଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ଆଉ ମୁହଁ ଦେଖାଇବାକୁ ତାର ସାହସ ନାହିଁ । ମନେହେଲା, ସମସ୍ତେ ଯେମିତି ତାକୁ କହୁଛନ୍ତି—ଗର୍ବରେ ଭୂଇଁରେ ପାଦ ପଡ଼ୁନଥିଲା, ଶେଷରେ ସେଥିପାଇଁ ସଜା ମିଳିଲା କି ନାହିଁ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଘରେ କେମିତି ସେ ଚଳିବ ? କାହା ଆଶ୍ରାରେ ରହିବ, କିଏ ତା ଜମିବାଡ଼ି କରିବ । ରଘୁ ବିଚରା ରୋଗରେ ସିନା ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା; ନଚେତ୍ ବସିଥିବାଯାକ ନିଜର ସବୁ କାମ କରୁଥିଲା । ଦୁର୍ବଳତା ଯୋଗୁ ଅରେ ଅରେ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତଦେଇ ବସିପଡ଼େ, ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ପୁଣି କାମ କରେ । ସବୁ କ୍ଷେତବାଡ଼ି ଏବେ ନଷ୍ଟ, କିଏ ତାକୁ ଏବେ ରକ୍ଷାକରିବ ? ଏଣେ ଧାନବଡ଼ା ସବୁ ଖଳାରେ ପଡ଼ିଛି, ତେଣେ ଆଖୁ ଶୁଖିଯାଉଛି । ସେ ଏକୁଟିଆ ଲୋକ ଏବେ କ'ଣ କରିବ ? ତାଛଡ଼ା ପାଣି ମଡ଼ାଇବା କାମ ତ ଏକୁଟିଆ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ତିନି ତିନି ଜଣ ମୂଲିଆ ଏବେ ସେ କେଉଁଠୁ ଆଣିବ ? ଗାଁରେ ମୂଲିଆ କମ୍ ବୋଲି ଟଣାଓଟରା । ସେ ଏବେ କ'ଣ କରିବ କ'ଣ ନ କରିବ, କିଛି ଭାବିପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଏମିତି ତେରଦିନ ଗଲା । କ୍ରିୟା-କର୍ମ ସବୁ ସରିଲା । ତହିଁଆରଦିନ ସକାଳେ ମୂଲ୍ୟା ପିଲା ଦୁହିଁଙ୍କୁ କାଖରେ ଧରି ଧାନ ଅମଳ ପାଇଁ ଖଳାକୁ ଗଲା । ସେଠି ଗୋଟିଏ ପିଲାକୁ କଅଁଳ ଘାସରେ ଶୁଆଇଦେଇ ଓ ଆଉ ଗୋଟିକୁ ସେଠି ବସାଇ ଦେଇ ଧାନ ଅମଳ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଣେ ବଳଦ ଅଡ଼ାଉଥାଏ, ତେଣେ କାନ୍ଦୁଥାଏ । ଭଗବାନ କ'ଣ ଏଇଥିପାଇଁ ତାକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲେ ? ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସତେ କ'ଣ ନହେଲା ! ଗଲା ବର୍ଷ ଏଇଦିନେ ଧାନ ଅମଳବେଳେ ମୂଲିଆ ରଘୁ ପାଇଁ

ଲୋଟାଏ ସରବତ ଓ ମଟର ଘୁଗୁନି ଧରି ଆସିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଆଗରୁ ପଚାରୁ ତାର କିଏ ଅଛି ? ହେଲେ ସେ ତ କାହାର ଚାକରାଣୀ ନୁହେଁ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅଲଗା ହୋଇଥିବା ପାଇଁ ତା ମନରେ ଅନୁତାପ ଆସିନଥିଲା ।

ହଠାତ୍ ସାନପୁଅର କାନ୍ଦ ଶୁଣି ସେ ସେଇ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା । ଦେଖିଲା ବଡ଼ ପୁଅଟି ତାକୁ ଚୁମା ଦେଇ କହୁଛି, "ତୁନିହ, ଭାଇ ତୁନିହ ।" ପିଲା ମୁହଁକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଉଁସି ଦେଇ ତାକୁ ଚୁପ୍ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସିମତେ ଚୁପ୍ ନହେବାରୁ ସେ ତାକୁ କୋଳ କରି ତା ପାଖରେ ଶୋଇ ତାକୁ ଗେଲ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଯେତେବେଳେ ପିଲା ତୁନିହେଲା ନାହିଁ, ସେ ନିଜେ କାନ୍ଦିପକାଇଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ପନ୍ନା ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା ଓ ପିଲାଟିକୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୋଳକୁ ନେଇ କହିଲା, "ଆଲୋ ବୋହୂ, ପିଲାଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ମୋ ପାଖେ କିଆଁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସିଲୁ ନାହିଁ ? ହାୟରେ କପାଳ, ବୁଢ଼ୀଟି ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ି ଗଡ଼ୁଛି । ମୁଁ ମଲେ ପଛେ ତମେ ଯାହା କରିବ, ଏଇଲେ ତ ମୁଁ ବଞ୍ଚିଛି । ଆମେ ଅଲଗା ହେଲେ; ପିଲାମାନେ ତ ଅଲଗା ହୋଇଯାଇ ନାହାନ୍ତି ।"

ମୁକ୍ତା କହିଲା, "ତମର ତ କାମ ଲାଗିଥିଲା ମା, ମୁଁ ଆଉ କ'ଣ କରିଥାନ୍ତି ?"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ତୋର ଏଠିକି ଆସିବା କ'ଣ ଦରକାର ଥିଲା ? ଧାନ କ'ଣ ଅମଳ ହୋଇନଥାନ୍ତା । ତିନି-ତିନିଟା ପୁଅ ବସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏ କାମ ନକଲେ ଆଉ କ'ଣ କରିବେ ? କେଦାର ତ କାଲି ଅମଳ କରିଦେବ ବୋଲି କହୁଥିଲା । ମୁଁ କହିଲି ଆଗ ଆଖୁରେ ପାଣି ଦେଇଦେ, ତାପରେ ଧାନ ଅମଳ କରିବୁ । ଧାନ ଅମଳ ତ ଦଶଦିନ ପରେ କଲେ ଚଳିବ; କିନ୍ତୁ ଆଖୁରେ ପାଣି ନ ମଡ଼ାଇଲେ ମରିଯିବ । କାଲିଠାରୁ ପାଣି ମଡ଼ାହେଉଛି, ପଅରିଦିନ ବେଳକୁ ସରିଯିବ; ତାପରେ ଧାନ ଅମଳ ହେବ । ତୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ, ଭାଇ ମରିଗଲା ପରେ କେଦାରର ଭାରି ଚିନ୍ତା ହୋଇଯାଇଛି । ଦିନରେ ଶହେ ଥର ପଚାରୁଛି, 'ଭାଉଜ ବହୁ କାନ୍ଦୁନାହିଁ ତ ? ଦେଖିଲୁ, ପିଲାଗୁଡ଼ା ଉପାସ ନାହାନ୍ତି ତ ?' କେଉଁ ପିଲା କାନ୍ଦିଲେ, ସେ ଦୌଡ଼ିଆସି କହେ, 'ମା ଦେଖିଲୁ କାହିଁକି ପିଲାଟା କାନ୍ଦୁଛି ?' କାଲି ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା, 'ମା, ଭାଇ ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ ଚାଲିଯିବ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ ମୁଁ ତାର ଅନେକ ସେବା କରିଥାନ୍ତି ।' ଆଗେ ତାକୁ ଉଠାଇଲେ ଉଠୁନଥାଏ, ଏବେ ଦେଖୁଛି ପାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି କାମ କରୁଛି ।' ଖୁନ୍ନୁ କାଲି କହିଲା, "ଆମେ ଆଗ ଆମ ଆଖୁରେ ପାଣି ଦେବା, ତାପରେ ଭାଇ କିଆରିରେ ଦେବା ।" ଏ କଥା ଶୁଣି କେଦାର ତାକୁ ଏମିତି ବତାଇଲା ଯେ ତା ପାଟିରୁ ଆଉ କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ । କହିଲା, 'ଆରେ ତାଙ୍କ ଆଖୁ କ'ଣ, ଆମ ଆଖୁ କ'ଣ ? ଭାଇ ଯଦି ଆମକୁ ବଞ୍ଚାଇନଥାନ୍ତା, ତାହେଲେ ଆମେ ମରିଥାନ୍ତେ, ନୋହିଲେ କେଉଁଠି ଭିକ ମାଗୁଥାନ୍ତେ । ଆଜି ତୁ ବଡ଼ ଆଖୁବାଲା ହୋଇବସିଛୁ । ତାଙ୍କର ପୁଣ୍ୟବଳରୁ ଆଜି ତୁ ଭଲ ମଣିଷ ହୋଇ ରହିଛୁ ।'

ପଅରିଦିନ ଖାଇବା ପାଇଁ ଡାକଗଲାବେଳକୁ ଦେଖିଲି ମଣ୍ଡପରେ ବସି କାନ୍ଦୁଛି । ପଚାରିବାରୁ କହିଲା, 'ମା, ଭାଇର ତ ଆଦୌ ବୟସ ହୋଇନଥିଲା । ସେ ଖାଲି ଏହି ଅଲଗା ହେବା ଚିନ୍ତାରେ ମରିଗଲା । ସେତେବେଳେ ଏ କଥାଟା ଭାବିହେଲା ନାହିଁ, ନୋହିଲେ ଏମିତି କାହିଁକି ହୋଇଥାନ୍ତା' ।"

ଏହି କଥା କହିସାରି ପନ୍ନା ମୁଲିୟାକୁ ବଡ଼ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ କହିଲା, "କେଦାର ତମକୁ ସବୁ ଅଲଗା ରହିବାକୁ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ । ସେ କହୁଛି ଭାଇ ଯଦି ଆମ ପାଇଁ ମଲା, ଆମେ ବି ତା ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ପାଇଁ ମରିବା ।"

ମୁଲିୟାର ଆଖି ଲୁହରେ ଛଳଛଳ ହେଉଥାଏ । ପନ୍ନାର କଥାରେ ଯେତିକି ବେଦନା, ସେତିକି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଓ ସେତିକି ସତ୍ ଚିନ୍ତା ପୂରିରହିଥାଏ । ମୁଲିୟାର ମନ ଆଉ କେବେହେଲେ ପନ୍ନା ଆଡ଼କୁ ଏପରି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇନଥିଲା । ଯାହାଠାରୁ ସେ ପରିହାସ ଓ ପ୍ରତିହିଂସା ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲା, ଦେଖିଲା, ସେ ଯେମିତି ଦୟାଳୁ ସେମିତି ଉପକାରୀ ।

ଆଜି ପ୍ରଥମ ଥର ସେ ତାର ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ପାଇଁ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲା ଓ ଅଲଗା ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ନିଜର ଆତ୍ମାକୁ ଧିକ୍କାର କଲା ।

୪

ଏହି ଘଟଣା ପରେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ବିତିଗଲାଣି । ପନ୍ନା ଆଜି ବୁଢ଼ୀ ହୋଇଗଲାଣି । କେଦାର ଏବେ ଘରର ମାଲିକ ଓ ମୁଲିୟା ଘରର ମାଲିକାଣୀ । ଖୁନ୍ନୁ ଓ ଲଛମନର ବାହାଘର ହୋଇଯାଇଛି; କିନ୍ତୁ କେଦାର ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଭିଆଡ଼ା ରହିଛି । କହୁଛି, ସେ ବିଭା ହେବନାହିଁ । କେତେ ଜାଗାରୁ ଖବର ଆସିଲାଣି, କେତେ ଜାଗାରୁ ବନ୍ଧୁ ଆସିଲେଣି; ସେ କିନ୍ତୁ ଆଦୌ ରାଜି ହେଉନାହିଁ । ପନ୍ନା ଯେତେ ଉପାୟ କଲେ ବି ସେ ଧରାଛୁଆଁ ଦେଲା ନାହିଁ । ସେ କହେ, 'ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନେଇ କ'ଣ ସୁଖ ? ଘରକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଆସିଲେ ମଣିଷର ମନ ବଦଳିଯାଏ । ତା'ପରେ ଆଉ ଯାହା କିଛି ହୁଏ, ସବୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଯୋଗୁ । ବାପ-ମା ବି ପର ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଭାଇ ପରି ଲୋକର ଯେତେବେଳେ ମନ ବଦଳିଗଲା, ସେତେବେଳେ ଆଉ କାହା କଥା କହିବା ? ଭଗବାନ ତ ଦୁଇଟା ପିଲା ଦେଇଛନ୍ତି, ଆଉ ଆମର କ'ଣ ଦରକାର ? ବାହା ନହୋଇ ଯଦି ପୁଅ ଦୁଇଟା ମିଳିଗଲେ, ତାଠୁ ଆଉ ଅଧିକା କ'ଣ ହୋଇପାରେ ? ଯାହାକୁ ନିଜର ଭାବିବ, ସେ ନିଜର; ଯାହାକୁ ପର ଭାବିବ ସେ ପର ।'

ଦିନେ ପନ୍ନା ପଚାରିଲା, "ତୋ ସଂସାର କେମିତି ଚାଲିବ ?"

କେଦାର କହିଲା, "ମୋ ସଂସାର ତ ଚାଲିଛି । ପିଲା ଦୁଇଟାକୁ ତ ମୁଁ ନିଜର ବୋଲି ଭାବୁଛି ।"

ପନ୍ନା ପଚାରିଲା, "ହଁ ଭାବିଲେ ହେଲା । ତୁ ତା ହେଲେ ମୁଲିଆକୁ କ'ଣ ତୋର ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ଭାବୁଛୁ ?"

କେଦାର ମୁହଁକୁ ଓଲଟା କରି କହିଲା, "ତୁ ତ ତାହେଲେ ମୋତେ ଅପମାନ ଦେଉଛୁ ମା !"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ଅପମାନ ଦେଲି କ'ଣ ? ସେ ତ ତୋର ଭାଉଜ ।"

କେଦାର କହିଲା, "ମୋ ପରି ମୂର୍ଖ ପାଷଣ୍ଡକୁ ସେ କାହିଁକି ପଚାରିବାକୁ ଯିବ ?"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ତୁ ଯଦି କହିବୁ, ମୁଁ ତାକୁ ପଚାରିବି ।"

କେଦାର କହିଲା, "ନାହିଁ ମା, ପଚାର ନାହିଁ, ସେ ପୁଣି ଏଣେତେଣେ କହିବୁଲିବ ।"

ପନ୍ନା କହିଲା; "ତୁ ରାଜିହେଲେ, ତା କଥାରୁ ମୁଁ ତା ମନ କଳିନେବି ନାହିଁ ?"

କେଦାର କହିଲା; "ମୁଁ କିଛି ଜାଣେନାହିଁ । ତୋ ଇଚ୍ଛା ଯାହା, ତୁ କର ।"

ପନ୍ନା କେଦାରର ମନକଥା ବୁଝିଗଲା । ଭାବିଲା ମୁଲିଆଠି ତାର ମନ ଅଛି; କିନ୍ତୁ ଲୋକଲଜ୍ଜା ଭୟରେ ଫିଟି କହୁନାହିଁ ।

ସେଦିନ ସେ ମୁଲିଆକୁ କହିଲା, "କ'ଣ କରିବି ବୋହୂ, ମନର କଥା ମନରେ ରହିଯାଉଛି । କେଦାରର ସଂସାର ହୋଇଗଲେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହିଯାନ୍ତି ।"

ମୁଲିଆ କହିଲା, "ସେ ତ ସଂସାର କରିବା ପାଇଁ କହୁନାହାନ୍ତି ।"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ସେ କହୁଛି, ଯଦି ଘରକୁ ଏକାଠି ରଖିବା ପରି ସ୍ତ୍ରୀ ମିଳିଯାନ୍ତା, ତାହେଲେ ସେ ସଂସାର କରନ୍ତା ।"

ମୁଲିଆ କହିଲା, "ଏମିତିଆ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଯଦି କେଉଁଠି ମିଳୁଛି, ତମେ ଖୋଜ ।"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ମୁଁ ତ ଖୋଜସାରିଛି ।"

ମୁଲିଆ ପଚାରିଲା, "ସତ କହୁଛ, କେଉଁ ଗାଁ ସେ ?"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ଏବେଠୁ ମୁଁ କହିବି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜାଣେ, ତା ସଙ୍ଗେ ବାହାଘର ହୋଇଗଲେ ଘର ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ ଓ କେଦାରର ଜୀବନ ସୁଖରେ କଟିଯିବ । ଝିଅ ରାଜି ହେବ କି ନାହିଁ ଜାଣେ ନାହିଁ ।"

ମୁଲଆ କହିଲା, "ରାଜି ହେବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଏମିତି ସୁନ୍ଦର, ରୋଜଗାରିଆ ଭଲ ବର ଆଉ କେଉଁଠି ମିଳିବ ? କେଉଁ ଜନ୍ମର ସାଧୁ-ମହାତ୍ମା ସେ, ନୋହିଲେ କଳିକଜିଆକୁ ଡରି ସେ ବାହା ହୁଅନ୍ତେ ନାହିଁ । କେଉଁଠି ଅଛି ସେ କୁହ, ମୁଁ ଯାଇ ତାକୁ ବୁଝାସୁଝା କରିବି ।"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ହଁ ତୁ କହିଲେ ତାକୁ ମନେଇନେବୁ । ତୋର ଉପରେ କଥା ରହିଲା ।"

ମୁଲିଆ କହିଲା, "ମୁଁ ଆଜି ଚାଲିଯିବି, ମୁଁ ତା ଗୋଡ଼ହାତ ଧରି ତାକୁ ନେଇ ଆସିବି ।"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ତାହେଲେ କହିବ କିଏ ସେ ? ସେ ପରା ତୁ ନିଜେ !"

ମୁଳିଆ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ କହିଲା, "ମା ! ତମେ ତ ମୋତେ ଅପମାନ ଦେଉଛ ।"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ଅପମାନ ଦେଲି କ'ଣ, ସେ ପରା ତୋର ଦିଅର ।"

ମୁଳିଆ କହିଲା, "ମୋପରି ଗୋଟାଏ ବୁଢ଼ୀକୁ ସେ କିଆଁ ପଚାରିବେ ?"

ପନ୍ନା କହିଲା, "ସେ ତ ତୋର କଥା ଧରି ବସିଛି । ତୋ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ତା ମନକୁ ଆସୁନାହିଁ । ଉପରେ ସେ କହୁନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ତା ମନକଥା ମୁଁ ଜାଣେ ।"

ବୈଧବ୍ୟ-ଦୁଃଖରେ ଝାଉଁଳିପଡ଼ିଥିବା ମୁଳିଆର ମଉଳା ମୁହଁ ପୁଣି ପଦ୍ମଫୁଲ ପରି ଲାଲ ହୋଇଉଠିଲା । ଦଶବର୍ଷ ହେଲା ଯାହା ସବୁ ସେ ହରାଇଥିଲା, ସତେ ଯେମିତି ସୁଧମୂଳ ସହିତ ସେ ଆଜି ତାହା ଫେରିପାଇଲା—ସେହି ଶୋଭା, ସେହି ଲାବଣ୍ୟ, ସେହି ଆକର୍ଷଣ, ସେହି ଲାଳିତ୍ୟ, ସବୁ କିଛି ।

ଅଧିକାର ଚିନ୍ତା

୧

ଟମି ଦେଖିବାକୁ ବେଶ୍ ତାଗଡ଼ା । ଭୁକିବ ବୋଇଲେ କାନ ପରଦା ଫଟାଇଦେବ ! ଆଡ଼ଚଉଡ଼ା ଏମିତି ଯେ ଅନ୍ଧାର ରାତିରେ ଦେଖିଲେ ଗୋଟାଏ ଗଧ ବୋଲି ମନେହେବ । କିନ୍ତୁ କୁକୁର ସ୍ୱଭାବରେ ତାର ବୀରପଣ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ନଥିଲା । ଦୁଇ ଗଳି ଅର ବଜାରର କୁକୁରମାନେ ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ଡାକରାଦେଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ଲଢ଼ାଇ ଉପରେ ଠିଆହେଲା । ଦେଖିବାଲୋକେ କହନ୍ତି, ଯେତେବେଳ ଯାଏ ଲଢ଼ିଲା, ଖୁବ୍ ମନପ୍ରାଣ ଦେଇ ଲଢ଼ିଲା । ନଖ ଓ ଦାନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା ସେ ଲାଞ୍ଜରେ ବେଶି ଆଘାତ କରିଥିଲା ବୋଲି ସେମାନେ ବି କହନ୍ତି । ଉଭୟ ପକ୍ଷରୁ କିଏ ଜିତିଲା କହିବା ଯଦିଓ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ତଥାପି ସେ ଦଳକୁ ଯେତେବେଳେ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗିବାକୁ ପଡ଼ିଲା, ସେତେବେଳେ ଯୁଦ୍ଧଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ଟମି ଜିତିଲା ବୋଲି କହିବା ଉଚିତ ହେବ । ଟମି ଏହି ସମୟରେ ଖୁବ୍ କୌଶଳରେ ଦାନ୍ତ ଲେସିକି ରହିଗଲା; ଯାହାର ଅର୍ଥ ହଜ କରିବା ପାଇଁ ସେ ରହିଁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେହିଦିନୁ ସେ ବୁଝିପାରିଥିଲା ଯେ ସେଭଳି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀକୁ ମୁହଁଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଏତେ ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଟମିର ଶତ୍ରୁ ସଂଖ୍ୟା ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ୁଥିଲେ । ସେ ଏତେ ମୋଟାସୋଟା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏତେ ଭୀରୁ ହୋଇଥିବାରୁ ତାର ସମାନସ୍କନ୍ଧ ସାଙ୍ଗସାଥୀମାନେ ତା ଉପରେ ଖାର ବଢ଼ୁଥିଲେ । ଟମି ଯୋଗୁଁ ହାଡ଼ ଖଣ୍ଡେ ବି ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ି ରହୁନଥିଲା; ତେଣୁ ବିଜାତି କୁକୁରମାନେ ବି ଈର୍ଷା କରୁଥିଲେ । ସେ ରାତି ପହରକରୁ ଉଠି ଗୁଡ଼ିଆଦୋକାନ ଆଗରେ ପଡ଼ିଥିବା ପତ୍ର ଚାଟେ ଓ କଂସାଇଖାନା ଆଗରେ ପଡ଼ିଥିବା ହାଡ଼ ଇତ୍ୟାଦି ସେବାସେବି କରେ । ତେଣୁ ଏତେ ଶତ୍ରୁଙ୍କ ଭିତରେ ରହି ଟମିର ଜୀବନ ବଡ଼ ସଂକଟାପନ୍ନ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ମାସେ ମାସେ କଟିଗଲେ ବି ତାକୁ ପେଟପୂରା ଖାଇବାକୁ ମିଳୁନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମନଇଚ୍ଛା ଭୋଜନ କରିବା ପାଇଁ ଦୁଇ ତିନିଥର ସେ ଅନ୍ୟାୟ ଚେଷ୍ଟା କରି ଉଲଟା ଫଳ ପାଇଲା । ସୁଆଦିଆ ଜିନିଷ ନମିଳି ବରଂ ପେଟପୂରା ଅସୁଆଦିଆ ଜିନିଷ ମିଳିଲା ଓ ପିଠି ଖାଲି ପୀଡ଼ା ହୋଇଗଲା । ଶେଷରେ ସତ୍‌ମାର୍ଗ ଅଶ୍ରୟ କରିବା ପାଇଁ ସେ ବାଧ୍ୟ ହେଲା । ମାଡ଼ ଖାଇ ପେଟ ପୂରିଗଲେ ମଧ୍ୟ ତାର ଉତ୍କଣ୍ଠା କେବେ କମିଲା

ନାହିଁ । ସେ ଭାବୁଥିଲା, ଏମିତି ଗୋଟାଏ ଜାଗାକୁ ଯାଆନ୍ତା ଯେଉଁଠି ତାକୁ ବହୁତ ଶିକାର ମିଳନ୍ତା । ଝରଆ, ହରିଣ ଓ ମେଣ୍ଢାଛୁଆ ଇତ୍ୟାଦି ଚରୁଥାନ୍ତେ । ସେମାନଙ୍କର କେହି ମାଲିକ ନଥାନ୍ତେ ଓ ତା ନିଜର କେହି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ମଧ୍ୟ ନଥାନ୍ତେ । ଆରାମ କରିବା ପାଇଁ ଗହଳିଆ ଗଛଗୁଡ଼ିଏ ଥାଆନ୍ତା ଓ ପିଇବା ପାଇଁ ନଦୀଜଳ ମିଳୁଥାନ୍ତା । ସେଠି ସେ ଶିକାର କରନ୍ତା, ଖୁବ୍ ଖାଇପିଇ ଆରାମରେ ଶୁଅନ୍ତା । ଚାରିଆଡ଼େ ତାର ପ୍ରତିପତ୍ତି ଏମିତି ବଢ଼ିଯାଆନ୍ତା ଯେ ସମସ୍ତେ ତାକୁ ରଜା ପରି ଖାତିର କରନ୍ତେ । ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ତାର କ୍ଷମତା ଏମିତି ବଢ଼ିଯାଆନ୍ତା ଯେ ତାର ବିରୋଧୀ ଜନ୍ତୁ କେହି ସେଠି ପଶିପାରନ୍ତେ ନାହିଁ ।

ଏହିପରି ନାନାପ୍ରକାର ସୁଖକଳ୍ପନା ମନରେ ଧରି ଦିନେ ଯୋଗକୁ ଟମି ସଡ଼କ ଛାଡ଼ି ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ଗୋଟାଏ ଗଳିରେ ଚାଲିଯାଉଥିବା ବେଳେ ହଠାତ୍ ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହୋଇଗଲା । ଟମି କେମିତି ଖସି କରି ଚାଲିଯିବ ଭାବୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଦୁଷ୍ଟଟା ତାକୁ ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ହଠାତ୍ ଆସି ତା ଗଳାକୁ ଜାବୁଧରିଲା । ସେ ବହୁତ କାକୁତି ମିନତି କରି କହିଲା, "ଭାଇ, ତୋତେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ରାଣ, ମୋତେ ଛାଡ଼ିଦେ । ମୁଁ ନସ୍ୟମ ଜନ୍ତୁଟିଏ ଯଦି ଏ ଗଳିରେ ଆଜି କେବେ ଦିନେ ପାଦ ପକାଇଛି ! ମୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ମୁଁ ତମ ଅଧିକାର ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଆସିଛି । କିନ୍ତୁ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ମଦଗର୍ବୀ ଜନ୍ତୁଟା ତାକୁ ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଟମି ହାରିଯାଇ ଗୋଟାଏ ଗଧ ପରି ଚିତ୍କାର କରି ଫରିଆଦ କଲା । ସେମାନଙ୍କର ପାଟିତୁଣ୍ଡ ଶୁଣି ସାହିର ଆଉ ଦୁଇ ଚାରି ଜଣ ନେତା ଆସି ଜୁଟିଗଲେ । ସେମାନେ ଦୀନ ପ୍ରତି ଦୟା କରିବା ତେଣିକି ଥାଉ, ବରଂ ଦାନ୍ତରେ ଚୋଟ ଲଗାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ଅନ୍ୟାୟ ଘଟଣା ଦେଖି ଟମିର ମନ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲା । ସେ ପ୍ରାଣ ଧରି ପଳାଇବାରୁ ସେହି ଅତ୍ୟାଚାରୀ ପଶୁଗୁଡ଼ା ତା ପଛେ ପଛେ ତଡ଼ିଲେ । ବାଟରେ ଗୋଟାଏ ନଈ ପଡ଼ିବାରୁ, ନଈକୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ସେ ତାର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କଲା ।

କହନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କର ତ ପୁଣି ଭଲ ଦିନ ଆସେ । ନଦୀକୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ଟମିର ଭାଗ୍ୟ ଫେରିଆସିଲା । ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସିନା ସେ ନଦୀକୁ ଡେଇଁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲା ହାତରେ ତାର ମୋତି । ପହଁରି ଯାଇ ସେ ଯେତେବେଳେ ଆରପାଖେ ପହଞ୍ଚିଲା, ଦେଖିଲା ତାର ମନର ସ୍ୱପ୍ନ ରୂପ ଧରି ତା ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଛି ।

୨

ଏକ ବିରାଟ ପ୍ରାନ୍ତର । ଆଖି ପାଇବାଯାଏ ସବୁଆଡ଼ ଏକା ପରି ଶ୍ୟାମଳ । କେଉଁଠି ଝରଣାର କୁଳୁକୁଳୁ ନାଦ, କେଉଁଠି ସୁନ୍ଦର ବୃକ୍ଷପୁଞ୍ଜ, କେଉଁଠି ଅବା ସମତଳ ବାଲିପଟ । ଦୃଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ।

ସେଠି ଖୁବ୍ ବଡ଼ ବଡ଼ ନଖଧାରୀ ଜନ୍ତୁସବୁ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଟମିର କଲିଜା ଥରିଯାଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଟମି ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ୍ କରୁନଥିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ଆପଣା ଆପଣା ଭିତରେ ଲଢ଼ି ରକ୍ତନଦୀ ବୁହାଉଥିଲେ । ଟମି ଦେଖିଲା ସେପରି ଭୟଙ୍କର ଜନ୍ତୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିବା ତା ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ସେ କୌଶଳରେ କାମ କରିବା ପାଇଁ ବିଚାର କଲା । ଦୁଇଟା ଜନ୍ତୁ ଲଢ଼େଇ କରି ଗୋଟାଏ ମରି ପଡ଼ିଗଲେ ଟମି ଡେଇଁପଡ଼ି ମାଂସଖଣ୍ଡେ ମାରିନେଇ ପଳାଇଯାଏ ଓ ଏକାନ୍ତରେ ବସି ଖାଏ । ବିଜୟୀ ପଶୁ ନିଜ ବିଜୟ-ଉନ୍ମାଦରେ ଟମିକୁ ନିତାନ୍ତ ତୁଚ୍ଛ ମନେକରି କିଛି କରେନାହିଁ ।

ଆଉ ଚିନ୍ତା କ'ଣ ? ଟମିର ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁଅବାର । ସବୁଦିନ ତାର ଦିଆଲି ଚାଲିଲା । ଗୁଡ଼ ଗହମ କେଉଁଥିରେ ଅଭାବ ନାହିଁ । ନିତି ନୂଆ ନୂଆ ଜିନିଷ ଚାଖି ଗଛତଳେ ଆନନ୍ଦରେ ଶୋଇଲା । ଏମିତି ସ୍ୱର୍ଗ ସେ କେବେ କଳ୍ପନା ସୁଦ୍ଧା କରି ନଥିଲା । ପ୍ରାଣୀ ସିନା ମରିକରି ସ୍ୱର୍ଗ ଯାନ୍ତି, ଟମି କିନ୍ତୁ ଜୀଇ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ସ୍ୱର୍ଗଭୋଗ କଲା ।

ସବୁବେଳେ ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟ ଖାଇ ଟମିର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟାପ୍ରତି ମନ ବଳିଲା । ଖାଇପିଇ ଟିକିଏ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇଯିବା ପରେ ସେ ଛୋଟକାଟର ଜୀବଜନ୍ତୁ ମାରି ଖାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଜଙ୍ଗଲ-ଜନ୍ତୁମାନେ ଏବେ ଚମକି ଉଠିଲେ ଓ ଟମିକୁ ସେଠାରୁ ତଡ଼ିଦେବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ । ଏହା ଦେଖି ଟମି ଏକ ନୂଆ ଖେଳ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା । କେତେବେଳେ ସେ କୌଣସି ପଶୁକୁ କହେ, ଅମୁକ ଜନ୍ତୁ ତୁମକୁ ମାରିବା ପାଇଁ ଉପାୟ କରୁଛି । ଆଉ କାହାକୁ କହେ, ଅମୁକ ତୁମକୁ ଗାଳିଦେଉଛି । ଜଙ୍ଗଲ-ଜନ୍ତୁମାନେ ତାରି କଥାରେ ପଡ଼ି ଆପଣା ଆପଣା ଭିତରେ ଲଢ଼େଇ କରନ୍ତି ଓ ଟମିର ଲାଭ ହୁଏ । ଶେଷରେ ଏମିତି ଅବସ୍ଥା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ଯେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଜନ୍ତୁସବୁ ଲୋପ ପାଇଗଲେ; କିନ୍ତୁ ଛୋଟ ଛୋଟ ଜନ୍ତୁମାନେ କିଛି କରିବା ପାଇଁ ସାହସ କଲେନାହିଁ । ସେମାନେ ତା'ର ଉନ୍ନତି ଦେଖି ଭାବିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶାସନ କରିବାପାଇଁ ଈଶ୍ୱର ବୋଧହୁଏ ଏହି ବିଚିତ୍ର ଜୀବକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି । ଟମି ବର୍ତ୍ତମାନ ତାର ଶିକାରପଣିଆ ଦେଖାଇ ପଶୁମାନଙ୍କର ଧାରଣାକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କଲା ଓ ବଡ଼ ଗର୍ବିତ ଭାବରେ କହିଲା, "ତୁମମାନଙ୍କ ଉପରେ ଶାସନ କରିବାପାଇଁ ଈଶ୍ୱର ମୋତେ ପଠାଇଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଯେ ତୁମେ ଘରେ ଚୁପ୍‌ଚୁପ୍ ପଡ଼ିରହ । ମୁଁ ତୁମକୁ କିଛି କହିବି ନାହିଁ; ବରଂ ତୁମର ସେବା କରିବି ଓ ଏହି ସେବାର ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ ତୁମ ଭିତରୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଶିକାର କରିନେବି । ଯାହାହେଲେ ବି ମୋର ତ ପୁଣି ପେଟପାଟଣା ଅଛି ! ମୁଁ ଆହାର ନଖାଇ କେମିତି ବଞ୍ଚିବି ଓ କେମିତି ତୁମମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବି ?" ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ବଡ଼ ଶାନ୍ତିରେ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ସଗୌରବ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବୁଲାଚଲା କରୁଥିଲା ।

ଟମିର ବର୍ତ୍ତମାନ ସବୁଠୁ ବଡ଼ ଚିନ୍ତା ହେଲା ଯେମିତି ତାର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ହୋଇ ନ ଉଠୁ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ସବୁବେଳେ ସଶଙ୍କ ତଥା କାତର ହୋଇ ରହିଲା । ସୁଖସମ୍ଭୋଗ ଦିନ ଯେମିତି ଆଗେଇଗଲା, ତାର ଚିନ୍ତା ସେତିକି ବଢ଼ିଗଲା । ଏବେ ସେ ଅନେକ ଥର ଘୁମରେ ଚମକିଉଠେ ଓ ଅଜ୍ଞାତ ଶତ୍ରୁ ପଛରେ ଦୌଡ଼େ । ଯାହା କହନ୍ତି, 'ଅନ୍ଧ କୁକୁର ବାଆକୁ ଭୁକେ' କଥାଟା ସତ ହେଲା । ବନ୍ୟ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ସେ କହେ, "ଈଶ୍ୱର କରନ୍ତୁ ତୁମେ ଯେମିତି ଅନ୍ୟ ଶାସକର ପାଲଟରେ ନପଡ଼ । ଅନ୍ୟ ଶାସକ ନିଶ୍ଚୟ ତୁମକୁ ପେଷି ଖାଇଯିବ । ମୁଁ ତୁମର ହିତାକାଂକ୍ଷୀ, ସବୁବେଳେ ତୁମର ହିତରେ ରହୁଛି । ଅନ୍ୟ କାହାଠାରୁ ତୁମେ ଏପରି ଆଶା କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।" ପଶୁମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକ ସ୍ୱରରେ ଜବାବ ଦିଅନ୍ତି, "ଆମ୍ଭେମାନେ ବଞ୍ଚିଥିବା ଯାକ ଆପଣଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିବୁ ।"

ଶେଷରେ ପରିସ୍ଥିତି ଏମିତି ହେଲା ଯେ ଟମିକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଦିନରାତି ସେ ନଦୀକୂଳରେ ଏପାଖ ସେପାଖ ଦୌଡ଼ିଲା । ଦୌଡ଼ି ଦୌଡ଼ି ବେଦମ୍ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଶାନ୍ତି ମିଳିଲା ନାହିଁ—କାଳେ କେଉଁଠି ଶତ୍ରୁ ପଶିଆସିବ ।

କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଯେତେବେଳେ ଶରତ ଋତୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ଟମି ତାର ପୂର୍ବ ସାଥୀମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେବାପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲା । ସେ ଆଉ ଆପଣା ମନକୁ ସ୍ଥିର ରଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ପୂର୍ବେ କିପରି ସେ ଦୁଇ ଚାରିଜଣ ସାଙ୍ଗସାଥୀ ନେଇ ପ୍ରେମିକାଙ୍କ ପଛରେ ଗଳିକନ୍ଦିରେ ବୁଲୁଥିଲା, ସେହି କଥା ତାର ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଦୁଇ ଚାରିଦିନ ସେ ସବୁ କାମ କଲା; କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ତାର ଆବେଗ ଏତେ ପ୍ରବଳ ହୋଇଉଠିଲା ଯେ ଭାଗ୍ୟକୁ ଠୁକର ଦେଇ ଉଠି ଛିଡ଼ାହେଲା । ଏବେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଶକ୍ତି ଓ ତେଜ ପାଇଁ ତାର ଅଭିମାନ ତୁଟି ନଥିଲା । ଦୁଇ ଚାରିଜଣଙ୍କୁ ମଜା ଚଖାଇବାର ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ତାର ଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ନଦୀର ଏପାରକୁ ଆସିବାମାତ୍ରେ ସକାଳର ଅନ୍ଧକାର ପରି ତାର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ତାର ସବୁ କୌଶଳ ପାଣି ଫାଟିଗଲା । ଆପେ ଆପେ ମୁଣ୍ଡ ନଇଁଗଲା ଓ ଲାଞ୍ଜ ମୋଡ଼ିହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ସମୟରେ ଏକ ପ୍ରେମିକାକୁ ଦେଖି ତା ପଛେ ପଛେ ସେ ଦୌଡ଼ିଲା । ଏ ପ୍ରକାର ଅପଚେଷ୍ଟାକୁ ପ୍ରେମିକା ପସନ୍ଦ ନକରି ତାର ତୀବ୍ର ପ୍ରତିବାଦ କଲା । ତା' ପାଟି ଶୁଣିଲାମାତ୍ରେ ତା'ର ଅନ୍ୟ କେତେଜଣ ପ୍ରେମିକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଓ ଟମିକୁ ସେଠାରେ ଦେଖି ସେମାନେ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇଉଠିଲେ । ଟମି ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଏକଦମ ଦବିଗଲା । କ'ଣ କରିବ କିଛି ଠିକ୍ କରି ପାରିଲାନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ମିଶି ଚାରିଆଡ଼ୁ ନଖ ଦାନ୍ତ ମାରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ପଳାଇବାକୁ ବାଟ ବି ନଥିଲା । ଦେହ ସାରା ରକ୍ତ ହୋଇଗଲା । ପଳାଇଲାବେଳକୁ ପଛରେ ଦଳେ ସୈତାନ ଛୁଡ଼ା ।

ସେହି ଦିନୁ ତା ମନରେ ଭୟ ହୋଇଗଲା । ସବୁବେଳେ ତାର ମନେହେଲା ତାର ଆକ୍ରମଣକାରୀ ଶତ୍ରୁମାନେ ତାର ସୁଖ-ଶାନ୍ତିରେ ବାଧା ଦେବାପାଇଁ, ତାର ସ୍ୱର୍ଗକୁ ନଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ତା ପଛେ ପଛେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ସେ ଭୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏବେ ସେ ଭୟ ଆହୁରି ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା ।

ଦିନେ ତାର ମନ ଏତେ ଭୟ-ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇପଡ଼ିଲା ଯେ ତାକୁ ଲାଗିଲା ଯେମିତି ତାର ଶତ୍ରୁମାନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ନଦୀକୂଳକୁ ଆସି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଏଣେତେଣେ ଦୌଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଦିନ ଆସି ଦିନ ଗଲା; କିନ୍ତୁ ଟମିକୁ ଶାନ୍ତି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ପରଦିନ ଆସି ପରଦିନ ବି ଗଲା, କିନ୍ତୁ ଟମି ନିର୍ଜନ ନିରାହାର ନଦୀକୂଳରେ ଏଣେତେଣେ ଖାଲି ବୁଲିଲା ।

ଏମିତି ପାଞ୍ଚଦିନ କଟିଗଲା । ଟମିର ଗୋଡ଼କୁ ଗୋଡ଼ ବାଜିଲା, ଆଖିକୁ ଅନ୍ଧାର ଦେଖାଗଲା । ଉପାସରେ ଖସିପଡ଼ିବାପରି ହେଲା, ତଥାପି ତା ମନରୁ ଭୟ ଗଲା ନାହିଁ ।

ଶେଷରେ ଅଧିକାର ଚିନ୍ତାରେ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ତଥା ଶିଥିଳ ହୋଇ ସାତଦିନ ପରେ ଟମି ଟଳିପଡ଼ିଲା । ବନର କୌଣସି ପଶୁ ତା ପାଖକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ, କେହି ତା କଥା ପଚାରିଲେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ତା ପାଇଁ କାହାର ଆଖିରୁ ଲୁହ ଟୋପାଏ ବି ଗଡ଼ିଲା ନାହିଁ । କେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଉ, ଶାଗୁଣା ତା ଉପରେ ଉଡ଼ିଲେ, ଶେଷରେ ତାର ଅସ୍ଥି ପଞ୍ଜର କେବଳ ରହିଗଲା ।

ଅମାବାସ୍ୟା ରାତ୍ର

ଦୀପାବଳୀ ଅମାବାସ୍ୟା ସଂଧ୍ୟା । ଶ୍ରୀନଗରରେ ସାନ ବଡ଼ ସବୁ ଘରର ଭାଗ୍ୟ ଚମକି ଉଠୁଛି । ସୁନ୍ଦରୀମାନେ ଥାଳିରେ ଦୀପ ଧରି ମନ୍ଦିର ଯାଉଛନ୍ତି । ଦୀପ ଆଲୁଅରେ ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁ ପଦ୍ମ ଫୁଲ ପରି ଝଲସି ଉଠୁଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେ ଆଲୁଅ ଚମକୁଛି । କେବଳ ପଣ୍ଡିତ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ ବିରାଟ ପ୍ରାସାଦ ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ଗମ୍ଭୀର ତଥା ଭୟଙ୍କର ରୂପ ଧରି ଠିଆ ହୋଇଛି । ନିଜର ଅତୀତ ଗୌରବ ମନେ ପକାଇ ସେ ଯେମିତି ମୌନ ଗମ୍ଭୀର; ଅନ୍ୟର ଆଲୋକ ଦେଖି ସେହିପରି ବିରକ୍ତ, ଭୟଙ୍କର । ଦିନ ଥିଲା ଯେତେବେଳେ ତାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଦେଖି ଈର୍ଷା ବି ନିଜେ ହାତ ମଳି ରହିଯାଉଥିଲା; ଆଜି କିନ୍ତୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଘୃଣାର ପାତ୍ର ହୋଇ ବସିଛି । ଘର ସାମନାରେ ଆଗେ ଯେଉଁଠି ଦ୍ୱାରପାଳ ଜଗିଥିଲେ ଆଜି ସେଠି ଗୋଟାଏ ମନ୍ଦାର ଗଛ ଓ ଜଡ଼ା ଗଛ ଦ୍ୱାରପାଳ ସାଜିଛନ୍ତି । କଚେରୀ ଘରେ ହାତୀ ପରି ଖମ୍ବ ଠିଆ ହୋଇଛି । ଯେଉଁ ଉପର ମହଲରେ ଦିନେ ସୁନ୍ଦରୀ ନାରୀମାନଙ୍କର କଣ୍ଠସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣାଯାଉଥିଲା, ସେଠି ଏବେ ବଣୁଆ ପାରିଙ୍କର ସ୍ୱର ଶୁଣାଯାଉଛି । ଇଂରେଜୀ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ୁଥିବା ପିଲାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଯେମିତି ହୁଗୁଳିଯାଏ, କୋଠାଘରର ମୂଳ ସେମିତି ଦୋହଲିଗଲାଣି ଓ କାନ୍ଥବାଡ଼ ସବୁ ବିଧବା ନାରୀର ହୃଦୟ ପରି ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ କାଳକୁ ଦୋଷ ଦେବାର କିଛି ନାହିଁ । କାଳକୁ ନିନ୍ଦା କରିବା ମନୁଷ୍ୟର ମୂର୍ଖତା ତଥା ଅଦୂରଦର୍ଶିତା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ।

ଅମାବାସ୍ୟା ରାତି । ସତେ ଯେମିତି ଅନ୍ଧକାର ଆଲୋକ ନିକଟରେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ଏହି ବିଶାଳ ପ୍ରାସାଦରେ ଲୁଚିରହିଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ଦେବଦତ୍ତ ତାଙ୍କ ଅର୍ଦ୍ଧଆଲୋକିତ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଭିତରେ ଚୁପ୍ ଚାପ୍ ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ହୋଇ ବସିରହିଥିଲେ । ଆଜିକୁ ମାସେ ହେବ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଗିରିଜା ଶକ୍ତ ବେମାର । ପଣ୍ଡିତଜୀ ତାଙ୍କ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ପାଇଁ ଆଦୌ ଚିନ୍ତା କରୁ ନଥିଲେ । ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ସବୁ କଥା ସେ ସହିଯାଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏହି ନୂଆ ବିପତ୍ତିକୁ ସହିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆଉ ବଳ ନଥିଲା । ବିଚାରି ଦିନଦିନଧରି ଗିରିଜାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ପାଖରେ ବସି ତାଙ୍କ ମଳିନ ମୁଖ ଦେଖି ଭାଗ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲେ । ଗିରିଜା ଯେତେବେଳେ ନିଜ ଜୀବନର ଆଶା ଛାଡ଼ି କାନ୍ଦପକାଉଥିଲେ

ସେତେବେଳେ ସେ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାସୁଝା କରି କହୁଥିଲେ—"ଗିରିଜା, ତମେ ଆଉ କାନ୍ଦ ନାହିଁ । ତମେ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଭଲ ହୋଇଯିବ ।"

ପଣ୍ଡିତ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କର ବହୁତ କାରବାର ଥିଲା । ସେମାନେ ଟଙ୍କା-ପଇସା ଦିଆନିଆ କରୁଥିଲେ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଜମିଦାର ରାଜାରାଜୁଡ଼ାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟ ଚାଲୁଥିଲା । ସେକାଳେ ଲୋକେ ମାନ ସମ୍ମାନକୁ ଭାରି ଖାତିର କରୁଥିଲେ । ସାଦା କାଗଜରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା କାରବାର ହୋଇଯାଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ୧୮୫୭ ବିଦ୍ରୋହରେ ବହୁ ରାଜ୍ୟ ବହୁ ଜମିଦାରୀ ବରବାଦ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତିଓ୍ୱାରିବଂଶର ପ୍ରତିପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ମାଟିରେ ମିଶିଗଲା । ଧନସମ୍ପତ୍ତି ସବୁ ଲୁଟିହୋଇଗଲା । ବିଦ୍ରୋହ ପରେ ଶାନ୍ତି ଫେରିବା ବେଳକୁ ପରିସ୍ଥିତି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବଦଳି ସାରିଥିଲା । କଥାରେ ଆଉ କାମ ଚାଲୁନଥିଲା, ସବୁ ଲେଖାପଢ଼ାରେ ଚାଲୁଥିଲା; ସେହି ଲେଖାପଢ଼ା ବି ଆଉ ସାଦା କାଗଜରେ ଚାଲୁନଥିଲା ।

ଦେବଦତ୍ତ ଘର ବୁଝାସୁଝା ଆରମ୍ଭ କଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଏହି ଭଙ୍ଗାରୁଜା ଘରଟିକ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନଥିଲା । ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନଥିଲା । କୃଷିକାମ ଯେମିତି କଷ୍ଟ, ବାଣିଜ୍ୟ-ବ୍ୟବସାୟ ପାଇଁ ସେମିତି ଟଙ୍କା-ପଇସା ଓ ବୁଦ୍ଧି ଦରକାର । ଏମିତି ବେଶୀ କିଛି ପାଠ ପଢ଼ି ନଥିଲେ ଯେ କୌଣସିଠାରେ ଚାକିରି କରିପାରିବେ । ବଡ଼ଘରର ପିଲା ହୋଇଥିବାରୁ ଭିକ ମାଗିବାର ସୁବିଧା ବି ନଥିଲା । ବର୍ଷରେ ଦୁଇ ତିନଥର ପୂର୍ବ ଖାତକମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ବିନା ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ଯାଉଥିଲେ । ସେଠି ଅତିଥି-ଅଭ୍ୟାଗତ ପରି ରହି ଫେରିଲାବେଳେ ସେମାନେ ଯାହାକିଛି ବିଦାକି ବାଟଖର୍ଚ୍ଚ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଉଥିଲେ, ସେଥିରେ କଷ୍ଟେ-ମଷ୍ଟେ ଚାଲୁଥିଲେ । ବାପ-ଅଜାଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ବାକି ଥିଲା ବୋଲି ପୁରୁଣା ଚଟିପଣ ଓ ଟଙ୍କା-ପଇସା ଦିଆନିଆ କାଗଜ । ଭାଗ୍ୟରୁ କେମିତି ଉଦ୍ଧାରିଲାପରି ସେ ଲେଖାରୁ ବି ଅନେକ କାଳି ଉଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ତଥାପି ସେହି କାଗଜକୁ ଦେବଦତ୍ତ ନିଜ ଜୀବନଠାରୁ ବଳି ଭଲପାଉଥିଲେ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟା ଦିନ ସମସ୍ତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜା କଲାବେଳେ ସେ ସେହି କାଗଜବିଡ଼ାକୁ ବସି ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନହେଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ସ୍ମାରକ ତ ହେଲା ! ଦ୍ୱିତୀୟା ଦିନଟି ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦିବସ କହିଲେ ଚଳେ । ନିଜର ମୂର୍ଖତା ହେଉ ବା ଆତ୍ମପ୍ରବଞ୍ଚନା ହେଉ, ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟଙ୍କର ସେହି କାଗଜପତ୍ର ଯୋଗୁ ଭାରି ଅଭିମାନ । ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ବାହାଘର କଥା ପଡ଼ିଲେ ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ କାଗଜପତ୍ର ବେଶ୍ କାମ ଦିଏ । ସେହି କାଗଜପତ୍ର ଯୋଗୁ ପ୍ରତିପକ୍ଷ କେବେ ଜିତିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସତୁରି ପୁରୁଷରେ ଶସ୍ତ୍ର ନଦେଖି ଲୋକେ ଯଦି କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୋଲି ଅଭିମାନ କରିପାରନ୍ତି, କାଗଜରେ ଲେଖାଥିବା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବିଷୟରେ ଅଭିମାନ କରିବା ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଣ ଅନୁଚିତ ? ହୁଏତ ସେହି କାଗଜଗଦାରେ ସତୁରି ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଲୁଚିରହିଥିବ ।

୨

ଅମାବାସ୍ୟା ରାତି । ଦୀପ ସବୁ ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ହୋଇ ଲିଭିଗଲଣି । ଜୁଆଖେଳାଳିଙ୍କର ଆଜି ଭାଗ୍ୟ-ରାତ୍ର; ଆଜି ହାରିଲେ ବର୍ଷଯାକ ହାରିବାକୁ ହେବ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଆଗମନର ଧୂମଧାମରେ ଟଙ୍କା-ପଇସା ପାଣି ପରି ବୋହିଯାଉଥାଏ । ମଦଭାଟିରେ ମଦ ନାଁରେ ପାଣି ବିକ୍ରି ହେଉଥାଏ । ଏକା ପଣ୍ଡିତ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ ଛଡ଼ା ମହଲ୍ଲାର ସବୁ ଲୋକେ ଅନ୍ୟଠୁ ପଇସା ମାରିନେବା ଉପାୟରେ ଥାନ୍ତି । ଆଜି ସକାଳୁ ଗିରିଜାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଖୁବ୍ ଖରାପ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ଜରଦାଉରେ ସେ ବାରମ୍ବାର ମୂର୍ଚ୍ଛା ଯାଉଥିଲେ । ହଠାତ୍ ସେ ଆଖି ଫିଟାଇ ଅତି କ୍ଷୀଣସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ଆଜି ତ ଦୀପାଳୀ ?"

ଦେବଦତ୍ତ ଏପରି ହତାଶ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ ଯେ ଗିରିଜାଙ୍କର ଚେତା ଫେରିବାର ଦେଖି ମଧ୍ୟ ସେ ବିଶେଷ କିଛି ଖୁସି ହୋଇ ନଥିଲେ । ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ହଁ, ଆଜି ଦୀପାଳି ।"

ଗିରିଜା ଲୁହଭରା ଆଖିରେ ଏପାଖ ସେପାଖ ଚାହିଁ ପଚାରିଲେ, "ଆଜି କ'ଣ ଆମ ଘରେ ଦୀପ ଜଳିବ ନାହିଁ ?"

ଦେବଦତ୍ତ ସକ୍ ସକ୍ କାନ୍ଦିପକାଇଲେ । ଗିରିଜା ପୁଣି ସେହି କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ଦେଖ, ବରଷକେ ଆଜି ଦିନଟାଏ । ଆଜି ପୁଣି ଘର ଅନ୍ଧାର ରହିଲା ! ମୋତେ ଉଠାଇଦିଅ, ମୁଁ ଦୀପାଳୀ ଜାଳିଦେବ ।"

ଗିରିଜାଙ୍କ କଥା ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ଖୁବ୍ ଆଘାତ ଦେଲା । ମନୁଷ୍ୟ ବୋଧହୁଏ ଶେଷ ଘଡ଼ିରେ ତାର ସବୁ ଆଶା-ଅଭିଳାଷ ପ୍ରକାଶ କରିପକାଏ ।

'ଏହି ସହରର ସବୁଠୁ ବଡ଼ ଡାକ୍ତର ଲାଲ ଶଙ୍କର ଦାସ । ତାଙ୍କ 'ପ୍ରାଣ ସଞ୍ଜୀବନୀ' ଔଷଧାଳୟରେ ସେ ଔଷଧ ନରଖି ବରଂ ଗୋଟାଏ ଛାପାଖାନା ରଖିଥିଲେ । ସେଠି ଯେତିକି ଔଷଧ ତିଆରି ହେଉଥିଲା ତାଠୁ ବେଶି ବିଜ୍ଞାପନ ଛପା ହେଉଥିଲା ।

ସେ କହନ୍ତି ଯେ ରୋଗ କେବଳ ବଡ଼ଲୋକଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଛଳନା ବିଳାସ-ପଲିଟିକାଲ ଇକନମି ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜନୈତିକ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ଏହି ବିଳାସ-ସାମଗ୍ରୀ ଉପରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଟାକ୍ସ ବସାଇବା ଉଚିତ । କେହି ନିର୍ଦ୍ଧନ ହୋଇପାରେ, କେହି ରୋଗରେ ମରିଯାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ବିନା ପଇସାରେ ଚିକିତ୍ସା କରାଇବା ପାଇଁ କାହାର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ବିନା ପଇସାରେ ଚିକିତ୍ସା କରାଇ ଭାରତବର୍ଷର ଆଜି ଏ ଦଶା । ଏଇଥିପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ଏତେ ଅସାବଧାନ ଓ ଫଳରେ ବଳହୀନ ହୋଇପଡ଼ୁଛି । ଆଜିକୁ ମାସେ ହେଲା ପ୍ରତିଦିନ ଦେବଦତ୍ତ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଔଷଧ ପାଇଁ ଆସୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ନିଜର ଦୁଃଖ କହିବା ପାଇଁ ଡାକ୍ତର କେବେହେଲେ ଥରେ ତାଙ୍କୁ ସୁବିଧା ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ଡାକ୍ତରଙ୍କ ହୃଦୟ ସ୍ପର୍ଶ

କରିବା ପାଇଁ ଦେବଦତ୍ତ ଯେତେ ସୁବିଧା ଖୋଜିଲେ ବି ପାଉ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ଲୁହ ପୂରିଯାଉଥିଲେ ବି ଡାକ୍ତରଙ୍କ କଠୋର ହୃଦୟରେ ତାର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ୁନଥିଲା ।

ଅମାବାସ୍ୟାର ଭୟଙ୍କର ରାତି । ରାତି ଅଧ ହୋଇଯିବା ପରେ ଆକାଶରେ ତାରା ଆହୁରି ଜୋରରେ ଚମକି ଉଠିଲେ । ମନେହେଉଥିଲା, ସତେ ଯେମିତି ଶ୍ରୀନଗରର ଦୀପାଳୀ ଲିଭିଗଲା ପରେ ତାରାମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ଉପହାସ କରି ଚମକି ଉଠୁଥିଲେ । ଦେବଦତ୍ତ ଅସ୍ଥିର ଅବସ୍ଥାରେ ଗିରିଜାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ପାଖରୁ ଉଠି ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଲେ । ସେ ଜାଣିଥିଲେ କମ୍ ପଇସାରେ ଡାକ୍ତର କେବେ ଆସିବେ ନାହିଁ । ତଥାପି ସବୁ ନିରାଶା ସତ୍ତ୍ୱେ ମନରୁ ଆଶା ତାଙ୍କର ତୁଟିନଥିଲା । ଦେବଦତ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଦ କାଢ଼ି ଆଗେଇଗଲେ ।

୩

ଏତେବେଳକୁ ଡାକ୍ତର ସାହେବ ତାଙ୍କ 'ରାମବାଣ ବିନ୍ଦୁ' ଔଷଧର ବିଜ୍ଞାପନ ଲେଖିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିଜ୍ଞାପନର ଭାବମୟ ଭାଷା ଓ ଆକର୍ଷଣ ଶକ୍ତି ଦେଖିଲେ ଜଣେ କହିପାରିବ ନାହିଁ, ପ୍ରକୃତରେ ସେ ଜଣେ ବୈଦ୍ୟଶିରୋମଣି ନା ସୁଲେଖକ ବିଦ୍ୟାବାରିଧି ।

ପାଠକ ମହାଶୟ, ଆପଣ ନିଜେ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ତାଙ୍କ ବିଜ୍ଞାପନ ଥରେ ଦେଖିନଅନ୍ତୁ : ପାଠକମାନେ, ମୁଁ କିଏ ଆପଣମାନେ ତ ଜାଣନ୍ତି । ଆପଣମାନଙ୍କର ଶୁଖିଲା ଚେହେରା, କ୍ଷୀଣ ଶରୀର, ସାମାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ କ୍ଳାନ୍ତ, ସୁଖ-ସଂସାରରୁ ଦୂରରେ ସ୍ଥିତ, ଘର-ସଂସାର ଅନ୍ଧକାର—ଏ ସମସ୍ତର ଜବାବ ଆପଣ ଏଥିରେ ପାଇବେ । ମୁଁ କିଏ ଆପଣମାନେ ଶୁଣନ୍ତୁ । ମୁଁ ହେଉଛି ସେହି ଲୋକ ଯେ ଏହି ସଂସାରରୁ ସବୁ ରୋଗକୁ ବହିଷ୍କାର କରିଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଛି । ଯେଉଁ ପ୍ରଚାରକମାନେ ଗହମ ନାଁରେ ଯବ ବିକୁଛନ୍ତି, ସେହିଭଳି ପ୍ରଚାରକ ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ମୂଳପୋଛ କରିଦେବା ପାଇଁ ମୁଁ ସ୍ଥିର କରିଛି । ମୁଁ ହେଉଛି ସେହି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଲୋକ ଯିଏ ଅଳ୍ପ କହେ ଅଥଚ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଦିଏ, ଅସଫଳକୁ ସଫଳ କରିଦିଏ, କାପୁରୁଷକୁ ସାହସୀ କରିଦିଏ ଓ ଶୃଗାଳକୁ ସିଂହରେ ପରିଣତ କରିଦିଏ । କିନ୍ତୁ ଏହା କୌଣସି ଯାଦୁରେ ନୁହେଁ, ମନ୍ତ୍ରରେ ନୁହେଁ; ବରଂ ମୋ ଦ୍ୱାରା ଆବିଷ୍କୃତ ଅମୃତ ବିନ୍ଦୁ ଦ୍ୱାରା କରିପାରେ । ଅମୃତ ବିନ୍ଦୁ କ'ଣ ତାହା ମୁଁ କେବଳ ଜାଣେ । ଏହାକୁ କିପରି ତିଆରି କରିବାକୁ ହୁଏ ତାହା ଅଗସ୍ତି ମହର୍ଷି ଧନ୍ୱନ୍ତରିଙ୍କ କାନରେ ଚୁପ କରି କହିଥିଲେ । ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ଭି. ପି. ପି. ପାର୍ସଲ ଖୋଲିଦେବେ ସେତେବେଳେ ଏହି ସତ୍ୟତାର ଆଲୋକ ଆପଣ ଅନୁଭବ

କରିପାରିବେ । ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ଅମୃତ । ଏହା ପୌରୁଷର ମୂଳ, ଚତୁରତାର ଔଷଧ, ଅକଲ୍ ପାଇଁ ଟନିକ୍ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରଖରତା ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଯଦି ବର୍ଷ ବର୍ଷ କବି-ସମ୍ମିଳନୀରେ ବସି ଆପଣ କବି ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ, ଧନ-ଗ୍ରନ୍ଥ ଘୋଷି ଘୋଷି ପରୀକ୍ଷାରେ ଯଦି ପାସ ନହେଲ, ଯଦି ସେବା, କାର୍ପଣ୍ୟ ଓ ଖୁସାମତ ଫଳରେ ଅଦାଲତ ହତାରେ ଖେଙ୍କଲ କୁକୁର ପରି ଦାନଯାଚ ବୁଲି ବୁଲି ଗଲା ଫଟାଇ ଗର୍ଜ୍ଜନ କରି କରି, ହାତଗୋଡ଼ ପିଟିପାଟି କରି କିଛି ଫଳ ନ ଫଳିଲା, ତାହାହେଲେ ଆପଣ ଅମୃତ ବିନ୍ଦୁ ସେବନ କରନ୍ତୁ । ପ୍ରଥମ ଦିନରେ ବ୍ୟବହାର କଲାମାତ୍ରେ ଆପଣଙ୍କର ଆଖି ଖୋଲିଯିବ ଏବଂ ଆପଣ ଠକ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଜାଲରେ ଆଉ ପଡ଼ିବେ ନାହିଁ ।

ଡାକ୍ତର ସାହେବ ବିଜ୍ଞାପନ ଲେଖିସାରି ତାକୁ ବଡ଼ପାଟିରେ ପଢ଼ୁଥିଲେ ଓ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ଆଶା ଓ ଅଭିମାନ ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ଝଲସି ଉଠୁଥିଲା । ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ଦେବଦତ୍ତ ବାହାରୁ ଡାକପକାଇଲେ । ପାଟି ଶୁଣି ଡାକ୍ତର ଭାରି ଖୁସି ହୋଇଗଲେ; କାରଣ ରାତିରେ କାମ କଲେ ସେ ଦ୍ୱିଗୁଣା ଫିଜ୍ ନିଅନ୍ତି । ସେ ଯେତେବେଳେ ଲଣ୍ଠନ ଧରି ପଦାକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ ଦେବଦତ୍ତ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ପଡ଼ି ଯାଇ କହିଲେ, "ଡାକ୍ତର ସାହେବ, ଆପଣ ଟିକିଏ ଦୟା କରନ୍ତୁ । ଗିରିଜା ଆଉ ଘଣ୍ଟେ ଅଧଘଣ୍ଟେର କଥା । ଆପଣ କେବଳ ଚାହିଁଲେ ତାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ପାରିବେ । ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ତ ଯାହା ଥିବ ନିଶ୍ଚୟ ଘଟିବ, ହେଲେ ଆପଣ ଟିକିଏ ଦେଖିଦେଲେ ମୋ ମନଟା ଟିକିଏ ବୁଝିଯିବ । ମନରେ ଅନ୍ତତଃ ଏତିକି ହେବ, ମୋର ଯାହା କରିବା କଥା ମୁଁ କରିଛି । ଭଗବାନ ଜାଣନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ପରି ଲୋକଙ୍କର ସେବା କରିବା ପାଇଁ ମୋର କିଛି ନାହିଁ; ହେଲେ ବଞ୍ଚିଥିବା ଯାକ ଆପଣଙ୍କ ଗୁଣ ଗାଉଥିବ ଓ ଆପଣଙ୍କ ଠାରକୁ ଗୋଲାମ ପରି ଅନାଇ ରହିଥିବ ।

ଡାକ୍ତର ସାହେବଙ୍କ ମନରେ ସାମାନ୍ୟ କିଛି ଦୟା ଆସିଲା; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ଧାରରେ ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକର ଆଲୁଅ ପରି ବିଶାଳ ସ୍ୱାର୍ଥ-ସମୁଦ୍ରରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକେ ତାହା କୁଆଡ଼େ ଲୋପହୋଇଗଲା ।

୪

ଅମାବାସ୍ୟା ରାତି, ଚାରିଆଡ଼ ଶୂନଶାନ । ଜୁଆଖେଳରେ ଜିତିବା ଲୋକେ ଘରେ ପିଲାପିଲିଙ୍କୁ ଉଠାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲମନ୍ଦ ଦେଉଥାନ୍ତି ଓ ହାରିବା ଲୋକେ ପାଟିତୁଣ୍ଡ କରୁଥିବା ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ ନେହୁରା ହେଉଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ଘଣ୍ଟାଏ ହେଲା ଏକ ମଧୁର ଧ୍ୱନି ଅନ୍ଧକାର ଓ ହାଓ୍ୱା ଭିତର ଦେଇ ଭାସିଆସୁଥାଏ । ସେହି ଧ୍ୱନି କାଳକ୍ରମେ ପାଖକୁ ପାଖକୁ ଆସି ଶେଷରେ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ ଭଙ୍ଗାଘରଠାରେ

ବନ୍ଦ ହେଲା । ସେତେବେଳକୁ ଦେବଦତ୍ତ ନୈରାଶା-ସମୁଦ୍ରରେ ଖାଲି ଭାସୁଥାନ୍ତି । ଗିରିଜାଙ୍କ ଔଷଧ-ମହୁସୁଦ୍ଧା କରିବା ପାଇଁ ବି ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ନଥାଏ । କ'ଣ କରିବେ; ସେ ନିଷ୍ଠୁର ଡାକ୍ତରକୁ କେମିତି ଘରକୁ ଆଣିବେ ! ଥରେ ସେ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କହିଲେ ବରଂ ମୁଁ ସାରା ଜୀବନ ତାର ଗୋଲାମ ରହନ୍ତୁ, ତା'ର ଇସ୍ତାହାର ଶୁଣନ୍ତୁ ଓ ତାର ଔଷଧ କିଣନ୍ତୁ । ଆଜି କେବଳ ପଣ୍ଡିତଜୀ ଜାଣିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର କାଗଜପତ୍ରର କଉଡ଼ି କଡ଼ାକର ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ବାପଅଜାଙ୍କର ବଡ଼ଲୋକୀର ଅହଂକାର ଆଜି ତାଙ୍କ ମନରୁ ପୋଛି ହୋଇଗଲା । ମଖମଲ୍ ଥଳିକୁ ସିନ୍ଦୁକରୁ ବାହାର କରି ବାପ-ଅଜାଙ୍କର ପ୍ରତିପତ୍ତିର ଶେଷାଂଶ ସେହି ଚଟପତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ନିଆଁରେ ଧକାଇ ଜାଳିଦେଲେ । ସୁଖ-ଶଯ୍ୟାରେ ବଢ଼ିଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଦେହ ଶେଷରେ ଯେମିତି ଚିତାମୁହଁରେ ଯାଏ, ସେହିପରି ଏହି କାଗଜ ସବୁ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଦୀପଶିଖା ମୁହଁରେ ପାଉଁଶ ହୋଇଗଲା । ଏହି ସମୟରେ କେହି ଜଣେ ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କୁ ବାହାରୁ ଡାକଦେଲା । ସେ ହଠାତ୍ ଚମକି ପଡ଼ି ନିଦବାଉଳାରେ ପଦାକୁ ବାହାରି ଆସି ଦେଖିଲେ କେତେ ଗୁଡ଼ାଏ ଲୋକ ହାତରେ ମଶାଲ୍ ଧରି ଠିଆହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଗୋଟାଏ ହାତୀ ତା ଶୁଣ୍ଢରେ ତାଙ୍କ ଦୁଆରେ ଦ୍ୱାରପାଳ ପରି ଠିଆହୋଇଥିବା କଡ଼ାଗଛକୁ ଉପାଡ଼ୁଛି । ହାତୀ ଉପରେ କେଶର ରଙ୍ଗର ପାଗ ପିନ୍ଧି ଜଣେ ଯୁବକ ବସିଛନ୍ତି । ମୁହଁରେ ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକାର ଚନ୍ଦନରେଖା, ଖାଲମୁନ ପରି ତାଷ୍ଟେଣ୍ଟଭାବରେ ମୋଡ଼ା ନିଶ, ମୁହଁରୁ ଯେମିତି ତେଜ ଖସିପଡ଼ୁଛି । ନିଶ୍ଚୟ କେହି ଜଣେ ସର୍ଦ୍ଦାର ହେବେ ସେ । ଦେହରେ କଢ଼ିଫୁଟା ଅଙ୍ଗରଖା ଓ ଚୁଡ଼ିଦାର ପାଇଜାମା, କଟିରେ ତରବାରି, କଣ୍ଠରେ ସୁନେଲି ହାର ସୁନ୍ଦର ଦେହକୁ ବେଶ ସାଜିଛି । ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କୁ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ସେ ହାତୀରୁ ଓହ୍ଲାଇପଡ଼ି ଅଭିବାଦନ କଲେ ! ତାଙ୍କର ଏହି ବିନୀତ ଭାବ ଦେଖି ପଣ୍ଡିତଜୀ ଟିକିଏ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲା ପରି ପଚାରିଲେ, "ଆପଣ କେଉଁଠୁ ଆସିଲେ ?"

ନବଯୁବକ ବଡ଼ ବିନୀତ ଭାବରେ ଜଣେ ଅତି ଉତ୍ତମ ଲୋକ ପରି ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଜଣେ ପୁରୁଣା ସେବକ । ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଦାସ ରାଜନଗରରୁ ଆସିଛି । ମୁଁ ସେଠିକାର ଜାଗିରଦାର । ମୋର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଆପଣଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ ଅନୁଗ୍ରହ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ମୋର ଆଜି ଯାହା କିଛି ଧନ ସମ୍ପଦ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅଛି, ସେ ସବୁ ଆପଣଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହର ଫଳ । ବହୁତ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ନାମ ଶୁଣିଛି ଓ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିବ ପାଇଁ ବହୁକାଳରୁ ମୋର ଅଭିଳାଷ ଥିଲା । ଆଜି ସେହି ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପାଇ ମୋର ଜନ୍ମ ସଫଳ ହୋଇଛି ।"

ଏ କଥା ଶୁଣି ପଣ୍ଡିତ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ ଆଖିରେ ଅଶ୍ରୁ ଭରିଆସିଲା । ପୈତୃକ

ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଅଭିମାନ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ସବୁବେଳେ ଏକ କୋମଳ ସ୍ଥାନ ବରାବର ରହିଥିଲା ।

ତାଙ୍କ ମୁଖରେ ଥିବା ଦୀନଭାବ କିଛିକାଳ ପାଇଁ ଲୋପ ହୋଇଗଲା । ସେ ଟିକିଏ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲେ; "ଆପଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ତାହା କେବଳ ଆପଣଙ୍କର ଦୟା ! ମୁଁ ଏପରି ଅପଦାର୍ଥ, ଏଡ଼େ ଅଯୋଗ୍ୟ ଯେ ନିଜକୁ ଏହି ବଂଶର ଦାୟାଦ ବୋଲି କହିବା ପାଇଁ ମୋର ଶକ୍ତି ନାହିଁ ।" ଏହାଭିତରେ ଚାକରମାନେ ଅଗଣାରେ ଆସନ ବିଛାଇ ଦେଇସାରିଥିଲେ । ଦୁହେଁ ଯାଇ ସେଠି ବହୁତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ସକାଳ ପବନରେ ଫୁଲ ଫୁଟିଲା ପରି ଯୁବକଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାରେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ମୁହଁରେ ହସ ଫୁଟିଉଠୁଥାଏ । ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ ଜେଜେବାପା ନବ ଯୁବକଙ୍କ ଜେଜେବାପାଙ୍କୁ ପଚିଶ ହଜାର ଟଙ୍କା କରଜ ଦେଇଥିଲେ । ନବଯୁବକ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୟା ଯାଇ ପିତୃଶ୍ରାଦ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ତେଣୁ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ପୂର୍ବରୁ ସମସ୍ତ ପିତୃଋଣ ଶୁଝିଦେବା ପାଇଁ ସେ ଠିକ୍ କରିଥିଲେ । ପୁରୁଣା ଖାତାରେ ଯେଉଁ ପଚିଶ ହଜାର ଋଣ ଥିଲା ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ପଞ୍ଚସ୍ତରି ହଜାର ହୋଇଯାଇଥିଲା ଓ ସେହି ଟଙ୍କା ଶୁଝିଦେବା ପାଇଁ ସେ ଆସିଥିଲେ । ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ମନରେ ଦୃଢ଼ ବିଚାର ସୃଷ୍ଟି କରେ ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ । ପ୍ରକୃତରେ ଏହି ବିଚାରକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଜଣେ ସବଳ ଦୃଢ଼ାତ୍ମା ବ୍ୟକ୍ତିର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା; ନାହିଁ ତ ବିଚାର ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତା । ଶେଷରେ ଠାକୁର ପଚାରିଲେ, "ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ସେ ପୁରୁଣା ଚିଠି ସବୁ ଅଛନ୍ତି ?"

ଦେବଦତ୍ତଙ୍କର ମନ ହଠାତ୍ ଦବିଗଲା । ସେ ଟିକିଏ ସମ୍ଭାଳି ଯାଇ କହିଲେ, "ହଁ, ଥିବ ବୋଧହୁଏ, ଠିକ୍ କରି କହିପାରୁନାହିଁ ।"

ଠାକୁର ବେପରୁଆ ଭାବରେ କହିଲେ, "ଖୋଜନ୍ତୁ, ଯଦି ପାଇବେ ଆମେ ନେଇଯିବୁ ।" ପଣ୍ଡିତ ଦେବଦତ୍ତ ଉଠିଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କ ମନ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ଭାବିଲେ, ଭାଗ୍ୟର ବିଡ଼ମ୍ବନା ନୁହେ ତ ! କିଏ ଜାଣେ, ସେ କାଗଜ ଏବେ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଯାଇଥିବ । କାଗଜ ନମିଳିଲେ ପଇସା ଦେବ କିଏ ? କି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା, ହାତକୁ ଆସିଥିବା ଧନ ପୁଣି ହାତରୁ ଖସିଯିବ । ହେ ଭଗବାନ୍, କାଗଜ ଖଣ୍ଡିକ ମିଳିଯାନ୍ତା ହେଲେ । କେତେ କଷ୍ଟ ମୁଁ ଭୋଗିଲିଣି, ମୋତେ ଏତିକି ଦୟା ହେଲେ କର । ଏହିପରି ଆଶା-ନିରାଶା ଭିତରେ ସେ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ଦୀପ ଆଲୁଅରେ ବାକି କାଗଜ ସବୁ ଓଲଟପାଲଟ କଲେ । ହଠାତ୍ ଆନନ୍ଦରେ ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡ଼ି ପାଗଳ ପରି ସେ ଦୁଇ ତିନି ଥର ଡେଇଁପଡ଼ିଲେ । ତାପରେ ସେ ଦୌଡ଼ି ଯାଇ ଗିରିଜାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢେଇ ପକାଇ କହିଲେ, "ପ୍ରିୟତମା, ଈଶ୍ୱର ଇଚ୍ଛାକଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁ ବଞ୍ଚିଯିବୁ ।" କିନ୍ତୁ ସେ ଏତେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ ଯେ ଗିରିଜା ଆଉ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଜାଣିପାରି ନଥିଲେ । ଯାହାକୁ ସେ ଆଲିଙ୍ଗନ

କରିଥିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ଗିରିଜାଙ୍କର ଶବ ।

ଦେବଦତ୍ତ କାଗଜ ଧରି ପାଦରେ ପକ୍ଷୀ ଲାଗିଲା ପରି ଉଡ଼ି ଚାଲିଆସିଲେ । ଦ୍ୱାର ପାଖରେ ଅଟକି ଯାଇ ମନଭିତରର ଉଚ୍ଛୁଳା ଲହରୀକୁ ସମ୍ଭାଳି ଯାଇ କହିଲେ, "ନିଅନ୍ତୁ, କାଗଜଟା ମିଳିଗଲା । ଯୋଗକୁ ମିଳିଗଲା, ନଚେତ୍ ସତୁରି ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର କାଗଜ ଉଇ ଖାଇଗଲେଣି ।"

ଭଲ କାମରେ ବେଳେ ବେଳେ ସନ୍ଦେହ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଠାକୁର କାଗଜ ପାଇଁ ହାତ ବଢ଼ାଇଲାବେଳକୁ ଦେବଦତ୍ତ ଭାବିଲେ କାଳେ ସେ କାଗଜଟା ନେଇ ଚିରି ଫିଙ୍ଗିଦେବେ । ଯଦିଓ ଏ ସନ୍ଦେହ ନିତାନ୍ତ ନିରର୍ଥକ ତଥାପି ମନୁଷ୍ୟର ତ ଏହି ପ୍ରକାର ଦୁର୍ବଳତା ବରାବର ଅଛି । ଠାକୁର ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ ମନକଥା ଜାଣିପାରିଲେ । କାଗଜକୁ ମଶାଲ ଆଲୁଅରେ ପଢ଼ିସାରି କହିଲେ, "ହଁ, ଏବେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା । ଏହି ଟଙ୍କା ଆପଣଙ୍କ ସାମନାରେ ଅଛି ନିଅନ୍ତୁ ଓ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ ମୋର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଋଣରୁ ମୁକ୍ତହୁଅନ୍ତୁ ।"

ଏହି କଥା କହି ଠାକୁର ନିଜ ଅଣ୍ଟାରୁ ଗୋଟାଏ ଥଳି ବାହାର କରି ସେଥିରୁ ହଜାରଟଙ୍କିଆ ପଞ୍ଚସ୍ତରୀ ଖଣ୍ଡ ନୋଟ୍ ତାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ ଗ୍ରୁଢ ଅରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନାଡ଼ିର ଗତି ବି ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ସେ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ, ଅନ୍ୟ ଆଉ କେହି ସେଠି ଅଛି କି ନାହିଁ ଓ ତାପରେ ଥରଥର ହାତରେ ନୋଟ ସବୁ ନେଇଗଲେ । ନିଜର ବ୍ୟର୍ଥ ବଡ଼ିମା ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ସେ ନୋଟକୁ ଆଉ ଗଣିଲେ ନାହିଁ । ଖାଲି ସାମାନ୍ୟ ଆଖି ପକାଇ ଦେଇ ପକେଟରେ ପୂରେଇଦେଲେ ।

୪

ସେହି ଅମାବାସ୍ୟା ରାତି । ଆକାଶର ତାରା କ୍ରମେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଆସୁଥିଲେ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟର ସୂଚନା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଉଠୁଥିଲା । ଉଦୟାଚଳ ଆରକ୍ତ ହୋଇ ଉଠିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ତାଚଳରେ ମଧ୍ୟ ଶୁଭ୍ର ଆଲୋକର ରେଖା ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ପଣ୍ଡିତଜୀ ଠାକୁରଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଉଥିଲାବେଳେ ହୃଦୟ ତାଙ୍କର ଉଦାରତାରେ ଆଲୋକିତ ହୋଇଉଠୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ କୌଣସି ପ୍ରାର୍ଥୀ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ କେବେ ଶୂନ୍ୟହାତରେ ଫେରିନଥାନ୍ତା । ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ପୂଜା କରିବା ପାଇଁ ଓ ଗିରିଜା ପାଇଁ ଗହଣାପତ୍ର ଆଣିବାପାଇଁ ସେ ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରିସାରିଥିଲେ । ଘର ଭିତରେ ଶାଳଗ୍ରାମଙ୍କ ନିକଟରେ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ନମସ୍କାର ଜଣାଇ ବାକି କାଗଜପତ୍ରକୁ ଏକାଠି କରି ପୁଣି ମଖମଲ ଥଳିରେ ପୂରାଇ ରଖିଦେଲେ । ଏହି

କାଗଜ ଭିତରୁ ପୁଣି କୌଣସି କାଗଜ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ, ସେ କଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଆଦୌ ଭାବୁ ନଥିଲେ; ବରଂ ନିଜ ଜୀବିକା ବିଷୟରେ ଏକପ୍ରକାର ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସେ ଅଭିମାନ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଦେଖେବେଳେ ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ଉତ୍ସାହରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇଉଠିଥିଲେ । ଭାବୁଥିଲେ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କର ଆଉ ଅଧିକ ଧନସମ୍ପଦର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଦେଲେଣି । ସେତିକିରେ ତାଙ୍କର ଓ ଗିରିଜାଙ୍କର ଜୀବନ ସୁଖରେ କଟିଯିବ । ଗିରିଜା ଯେ ଜୀବନରେ ଆଉ ନାହାନ୍ତି ସେ କଥା ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଜଣାନଥିଲା; ବରଂ ସେ ମନେ ମନେ ଖୁସି ହେଉଥିଲେ ଯେ ଗିରିଜା ଏ ସମ୍ବାଦ ଶୁଣିଲାମାତ୍ରେ ନିଶ୍ଚୟ ଉଠି ବସିବେ । ଚିନ୍ତା ଆଉ କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କର ଆଜି ଏ ଅବସ୍ଥା ହୋଇଛି । ଜୀବନସାରା ଯାହାଙ୍କୁ ଦିନେହେଲେ ପେଟପୂରା ଖାଇବାକୁ ମିଳିନାହିଁ, ଯେ ଦିନକ ପାଇଁ ଦୁଃଖ ନିରାଶା ଓ ନିର୍ଦ୍ଧନତା ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ପାଇନାହିଁ, ଏହାଛଡ଼ା ତାର ଆଉ କ'ଣ ହୋଇପାରନ୍ତା ? ଏହିପରି ଚିନ୍ତା କରି ସେ ଗିରିଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଧୀରେ ହଲେଇ ଦେଇ କହିଲେ, "ଗିରିଜା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଖି ଖୋଲ । ଦେଖ, ଈଶ୍ୱର ତୁମ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ମୋ ଉପରେ କେମିତି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଦେହ ବର୍ତ୍ତମାନ କେମିତି ଅଛି ?"

କିନ୍ତୁ ଗିରିଜା ସେତେବେଳେ ଏତେ ଟିକେ କଛୁ ହେଲେ ନାହିଁ, ସେ ଚାଦର କାଢ଼ି ଦେଇ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲେ । ହୃଦୟରୁ ତାଙ୍କର ଏକ ଶୀତଳ ଶ୍ୱାସ ବାହାରିପଡ଼ିଲା; ସେଇଠି ସେ ମୁଣ୍ଡ ପିଟି ବସିଗଲେ । ଆଖିରୁ ତାଙ୍କର ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ ଝରିପଡ଼ିଲା । ହାୟ, ଏତେ ମୂଲ୍ୟରେ ମୋତେ ଏହି ସମ୍ପଦ ମିଳିଲା ! ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଦରବାରରୁ ମୋତେ କଣ ଏହି ପ୍ରିୟ ଜୀବନ ଦିଆଗଲା ! ହେ ଈଶ୍ୱର, ଆପଣଙ୍କର ଏହି କ'ଣ ନ୍ୟାୟ ବିଚାର ! ମୋର ଧନସମ୍ପଦ ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ; ମୁଁ ଗିରିଜାକୁ ଚାହେଁ ।

୭

ଗିରିଜାଙ୍କର ଅନ୍ଧକାରମୟ ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ଧକାରମୟ ଅମାବାସ୍ୟା ରାତି ଶେଷ ହୋଇଗଲା । କ୍ଷେତରୁ କୃଷକମାନଙ୍କର ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତଧ୍ୱନି ଭାସିଆସୁଥିଲା । ଶୀତରେ ଥରହର ଶିଶୁମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବତାଙ୍କୁ ଆଲୋକ ମାଗି ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ । ଗାଁର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ପାଣିଘାଟରେ ଜମା ହୋଇ ହାସ୍ୟକୌତୁକ ହେଉଥାନ୍ତି । କେହି କୁଅରେ ମାଠିଆ ପକାଇ ବୁଢ଼ୀ ଶାଶୁକୁ ନକଲ କରୁଛି, କେହି ଅବା ଖୁଣ୍ଟକୁ ଆଉଜି ନିଜ ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କୁ ଅଶିଠାଣ ପ୍ରେମକଥା କହୁଛି । କେଉଁଠି ବୁଢ଼ୀ ନାତିକୁ କୋଳରେ ଧରି ବୋହୂ ଜଳରୁ ନଫେରିବାରୁ ପାଟି କରୁଛି । କିନ୍ତୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଡାକ୍ତର ଲାଲ

ଶଙ୍କରଦାସଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗି ନଥାଏ । କାଶୁଥିବା ପିଲାମାନେ ଓ କୁନ୍ଥେଇ ହେଉଥିବା ବୁଢ଼ାମାନେ ଆସି ତାଙ୍କର ଡାକ୍ତରଖାନା ପାଖରେ ଜମା ହେଉଥାନ୍ତି । ଏହି ଲୋକ-ଗହଳିଠୁ ଟିକିଏ ଦୂରରେ ଦୁଇ ତିନିଜଣ ଯୁବକ ଲୋକ ଟହଲ ମାରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକାନ୍ତରେ କିଛି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ପାଇଁ ଆସିଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ଖାଲି ଦେହରେ ଖାଲି ପାଦରେ ଅତି ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଣ୍ଡିତ ଦେବଦତ୍ତ ହାତରେ ଗୋଟାଏ କାଗଜପୁଡ଼ିଆ ଧରି ଧଇଁସଇଁ ହୋଇ ଧାଇଁଆସିଲେ । ସେ ଡାକ୍ତରଖାନା ପାଖରେ ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ପାଟି କଲେ ଯେ ଡାକ୍ତର ଚମକିପଡ଼ି କବାଟ ଫିଟାଇବା ପାଇଁ ଚାକରକୁ କହିଲେ । ଚାକରମହାତ୍ମା ରାତିରେ କୁଆଡ଼େ ଜାତିସଭାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସହଜରେ ତାଙ୍କର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିବା ଅଭ୍ୟାସ ନଥିଲା । ଡାକ୍ତରଙ୍କଠାରୁ ଶୋଧା ବେଇଜତି ଶୁଣିଲେ ତାଙ୍କର ନିଦ ଭାଙ୍ଗେ । ସେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ କବାଟ ଫିଟାଇ ନିଜ ହୁକା ଲଗାଇବାକୁ ନିଆଁ ଖୋଜିବାକୁ ବାହାରିଗଲା । ଡାକ୍ତର ଉଠିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବାବେଳେ ପଣ୍ଡିତଜୀ ସିଧା ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଗଲେ ଓ ନୋଟ୍ ବଣ୍ଡାଏ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ କହିଲେ, "ଡାକ୍ତର ସାହେବ, ଇଏ ପଞ୍ଚସ୍ତରୀ ହଜାର ଟଙ୍କାର ନୋଟ୍ ନିଅନ୍ତୁ; ଇଏ ଆପଣଙ୍କର ପୁରସ୍କାର ଓ ପାଉଣା । ଆପଣ ଚାଲନ୍ତୁ, ଟିକିଏ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତୁ, ଗିରିଜା କେମିତି ଥରେ ଆଖି ଫିଟାଉ । ସେ କେବଳ ଥରେ ଆଖି ଖୋଲିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଏହିସବୁ ଟଙ୍କା ଦେଇଦେଉଛି । ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ ଅପେକ୍ଷା ଯେଉଁ ଟଙ୍କାକୁ ଆପଣ ଏତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ସେହି ଟଙ୍କା ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ରଖାହୋଇଛି । ଗିରିଜାର ଥରେ ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ମୋ ପକ୍ଷରେ ଏହି ଟଙ୍କାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବେଶି ।"

ଡାକ୍ତରବାବୁ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ସହାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କୁ ଚାହିଁ କେବଳ ଏତିକି କହିଲେ, "ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ବହୁତ ଦୁଃଖିତ । ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ ଚିରକାଳ ଅପରାଧୀ । ଅପଣଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ଉଚିତ ଶିକ୍ଷା ପାଇଛି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦୟା ହେଲେ ମୁଁ କେବେ ଆଉ ଏପରି ଭୁଲ କରିବି ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ ମୁଁ ଭାରି ଦୁଃଖୀ ।"

ପ୍ରକୃତରେ ଡାକ୍ତର ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର ଭିତରୁ ଏହି କଥା କହିଥିଲେ ।

ଅଗ୍ନି ସମାଧି

ସାଧୁ-ସନ୍ଥଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହିଲେ ଖରାପ ମଣିଷ ବି ଭଲ ହୋଇଯାଏ; କିନ୍ତୁ ପସ୍ତାଗର ଭାଗ୍ୟ ଏମିତି ଖରାପ ଯେ ସାଧୁଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହି ତାର ଫଳ ଓଲଟା ହେଲା । ତାର ମଦ, ଗଞ୍ଜେଇ ଓ ଭାଙ୍ଗରେ ଏମିତି ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଗଲା ଯେ, କାମିକା ଯୁବକ ଲୋକଟା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଳସୁଆ ପାଲଟିଗଲା । ଦରଗଛମୂଳେ ଧୁନି ଜଳୁଛି, ଜଟାଧାରି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମହାତ୍ମା ବସିଛନ୍ତି, ଭକ୍ତଜନମାନେ ଚାରିପାଖ ଘେରି ବସିଛନ୍ତି । ସେ ଆନନ୍ଦ ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମରେ କାହିଁ ? ମଝିରେ ମଝିରେ ଗଞ୍ଜେଇଟଣା ଯେମିତି ଚାଲିଛି, ଭଜନ-କୀର୍ତ୍ତନ ବି ସେମିତି ଚାଲିଛି । ଏମିତିଆ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ମେହନତ ମଜୁରିରେ ମିଳିବ କୁଆଡ଼ୁ ? ଚିଲମ ଭର୍ତ୍ତି କରିବା ପସ୍ତାଗର କାମ । ଭକ୍ତମାନେ ପୁଣ୍ୟ କଲେ ପରଜନ୍ମରେ ଫଳ ମିଳିବାର ଆଶା ଥାଏ; କିନ୍ତୁ ପସ୍ତାଗକୁ ତା ପୁଣ୍ୟଫଳ ତତ୍କାଳ ମିଳିଯାଏ । କାରଣ ଚିଲମ ଠିକ୍ କରିସାରିଲା ପରେ ପ୍ରଥମ ଦମ୍‌ଟା ତାକୁଇ ଭିଡ଼ିବାକୁ ମିଳେ । ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ଭାଗବତଚର୍ଚ୍ଚା ଶୁଣି ସେ ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଉଠେ ଓ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହୋଇଯାଏ । ସୌରଭ, ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଆଲୋକଭରା ଅନ୍ୟ ଏକ ଜଗତରେ ସେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ । ତେଣୁ ରାତି ଦଶ ଏଗାର ବେଳକୁ ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ରୁକ୍ମୁଣୀ ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ଡାକିଆସେ, ତାକୁ ଭାରି କଷ୍ଟ ଲାଗେ, ସଂସାରଟା ତାକୁ କଣ୍ଟକିତ ମନେହୁଏ, ବିଶେଷତଃ ସେ ଯେତେବେଳେ ଘରକୁ ଆସି ଦେଖେ ଯେ ଘରେ ଚୁଲି ଜଳିନାହିଁ । ଯାହା-ତାହା ମୁଠେ ପେଟ ପାଇଁ ଯୋଗାଡ଼ ନକଲେ ନଚଳେ । ସେ ଏକ ନୀଚ ଜାତିର ଲୋକ, ଗାଁରେ ଚୌକିଦାରି କରେ, ଦଟଙ୍କା କେତେ ଅଣା ମଜୁରି ପାଏ । କୋଟ୍ ଓ ପଗଡ଼ି ମାହାଳିଆ ମିଳେ । ସପ୍ତାହରେ ଥରେ ଥାନାକୁ ଯାଏ । ସେଠି ଅଫିସରଙ୍କ ଦୁଆର ଓଳାଏ, ଗୁହାଳ ସଫାକରେ ଓ କାଠ ଚିରେ । ପସ୍ତାଗ ବହୁତ କଷ୍ଟରେ ସେ କାମ କରେ; କାରଣ ନମାନିଲେ ମାଡ଼ ଓ ଜୋରିମାନା ଉଭୟ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ । କଷ୍ଟରେ ସେ ଚାକିରି କରୁଥାଏ; କାରଣ ସପ୍ତାହରେ ଚାରିଟା ଦିନ ଏତିକି କାମ କରିଦେଲେ ଦୁଇଟଙ୍କା କେତେଅଣା ମିଳିଯାଏ । ତା ଛଡ଼ା ଗାଁରେ ବଡ଼ବଡ଼ିଆଙ୍କ ଉପରେ ନହେଲେ ବି ଛୋଟିଆ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ସମ୍ମାନ ଥାଏ । ଦରମା ତ ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ । ଯେଉଁ ଦିନଠୁ ସେ ସାଧମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହିଲା, ସେହି ଦରମା ତାର ପକେଟ-ଖର୍ଚ୍ଚରେ ଉଡ଼ିଗଲା; ତେଣୁ ଦିନକୁ ଦିନ ବଞ୍ଚିବା ଚିନ୍ତା କଷ୍ଟକର ହେଲା । ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁହେଁଯାକ କାମ କରୁଥିଲେ । ରୁକ୍ମୁଣୀ

କାଠ ଖଣ୍ଡ ବଜାରରେ ବିକୁଥିଲା ଓ ପ୍ରୟାଗ କେତେବେଳେ କେମିତି ମୂଲ କରୁଥିଲା, କେତେବେଳେ ପାଣି ବୁହାଉଥିଲା ଆଉ କେତେବେଳେ ଅବା କାଠ କାଟୁଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ କାମ ମିଳୁଥିଲା କରିଯାଉଥିଲା । ସେମିତି ପରିଶ୍ରମୀ, ସେମିତି ପ୍ରସନ୍ନମୂର୍ତ୍ତି, ମଧୁର କଥାବାର୍ତ୍ତା, ତାହା ସଙ୍ଗେ କଳି ତକରାଳ ନାହିଁ । ଏମିତି ଲୋକ ତ କେବେ ଉପାସରେ ମରନ୍ତି ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ଏତେ ନମ୍ର ଯେ କୌଣସି କାମ ବତାଇଲେ କେବେ ନାହିଁ କରିବ ନାହିଁ । କେହି କିଛି ବତାଇଲେ 'ଆଜ୍ଞା ଭାଇ' କହି ଧାଇଁବ । ଗାଁ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ତାର ଖାତିର ଥିଲା । ତେଣୁ ଦୁଇ ତିନି ବର୍ଷ କାମ ନକଲେ ମଧ୍ୟ ଏଣୁତେଣୁ ଚଳିଯାଉଥିଲା । ଏବେ ଦୁଇବେଳା ଖାଇବାକୁ ମିଳିବା କଷ୍ଟ । ଯାହାଙ୍କ ଦୁଆରେ ଦୁଇ ଦୁଇ ହଳ, ତିନି ତିନି ହଳ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ବି କଷ୍ଟ, କାହିଁରେ କ'ଣ; ପ୍ରୟାଗ କଥା ପଚାରୁଛି କିଏ ? ହଁ, ଦିନରେ ଓଳିଏ ଭାତଡାଲି ମିଳିଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଏଣିକି ସବୁ କଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ତା ଛଡ଼ା କେତେକ କାରଣରୁ ରୁକୁଣୀ ଆଉ ପୂର୍ବପରି ପ୍ରୟାଗ ପ୍ରତି ଏତେ ଅନୁରକ୍ତ ନଥିଲା କିମ୍ବା ତାର ଏତେ ସେବା କରୁନଥିଲା । ଖାଲି ସେତିକି ନୁହେଁ, ମୁହେଁ ମୁହେଁ ତାକୁ ବହୁତ କଥା ବତାଉଥିଲା । ତେଣୁ ପ୍ରୟାଗର ଏମିତି ଗୋଟାଏ ପନ୍ଥା ଦରକାର ଥିଲା ଯେଉଁଥିରେ ସେ ସଂସାର-ଜଞ୍ଜାଳରୁ ପାରହୋଇ ଭଗବତଭଜନ ଓ ସାଧୁସେବାରେ ଦିନ କାଟିବ ।

ଦିନେ ରୁକୁଣୀ ବଜାରରେ କାଠ ବିକି ଫେରିବାପରେ ପ୍ରୟାଗ ତାକୁ କହିଲା—"ଆଣ୍, କିଛି ପଇସା ଦେ, ମୁଁ ଯାଇ ଟିକିଏ ଟାଣି ଦେଇ ଆସେ ।"

ରୁକୁଣୀ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଦେଇ କହିଲା—"ଦମ୍ ଟାଣିବା ପାଇଁ ଯଦି ଏତେ ମନ, ନିଜେ ପଇସା ରୋଜଗାର କରୁନୁ କାହିଁକି ? ଚିଲମ ଭରିବା ପାଇଁ ଆଜିକାଲି ଆଉ କୌଣସି ସାଧୁବାବା ନାହାନ୍ତି କି ?"

ପ୍ରୟାଗ ଆଖି ଦେଖାଇ କହିଲା—"କହୁଛି ପଇସା ଦେଇଦେ, ନୋହିଲେ ଏମିତି ହଇରାଣ କରିବ, କୁଆଡ଼େ ଗୁଳିଯିବ ଯେ ବସି କାନ୍ଦୁଥିବୁ ।"

ରୁକୁଣୀ ହାତ ଦେଖାଇ କହିଲା—"ହଁ, ମୁଁ ଏଇନେ କାନ୍ଦିଯାଉଛି । ରହିକରି କେଉଁ ବାଳ ପୁରି ମାଲପୁଆ ଖୁଆଇଦେଉଛୁ ଯେ ! ଏବେ ତ ଗୁଡ଼ି ଫଟାଇ କାମ କରୁଛି, ଗଲେ ବି ସେମିତି କରିବ ।"

"ତା ହେଲେ ଏସ୍ଥା ଠିକ ହେଲା ?"

"ହଁ, ହଁ, ଯା କହିଲୁ ତ ଆଉ କ'ଣ ? ମୋ ପାଖରେ ପଇସା ନାହିଁ ।"

"ଗହଣା ଗଢ଼ିବାକୁ ପଇସା ଅଛି; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ପଇସା ଗୁରଟା ମାଗିଲି ଯେ ଜବାବ ଦେଉଛୁ ?"

ରୁକୁଣୀ ବିଗିଡ଼ି ଯାଇ କହିଲା—"ହଁ, ଯଦି ଗହଣା ଗଢ଼ାଇଲି, ତମ ଗୁଡ଼ି ଫାଟିଯାଉଛି, କିଆଁ ? ତମେ ତ କେଉଁ ଦିନ ପିତଳ ମୁଦିଟାଏ ଗଢ଼ାଇଦେଇନ, ଆଉ ସ୍ବାକୁଇ ଦେଖି କାହିଁକି ସହିପାରୁନା ?"

ପ୍ରୟାଗ ସେଦିନ ଘରକୁ ଆସିଲା ନାହିଁ । ରାତି ନଅ ବାଜିଯିବାରୁ ରୁକୁଣୀ କବାଟ ବନ୍ଦ କରିଦେଲା । ଭାବିଲା ଗାଁରେ ବୋଧହୁଏ କେଉଁଠି ହରିକୀର୍ତ୍ତନ ବସିଥିବ । ଭାବିଛି, ମୁଁ ଯାଇ ତାକୁ ନେହୁରା ହେବ ବୋଲି, ମୁଁ କାହିଁକି ମୋଟେ ଯିବି ।

ତହିଁଆରଦିନ ପ୍ରୟାଗ ନ ଆସିବାରୁ ରୁକୁଣୀ ମନରେ ଚିନ୍ତା ହେଲା । ଗାଁ ସାରା ବୁଲିଗଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ କେଉଁଠି ଦେଖିଲା ନାହିଁ । ସେଦିନ ସେ ଆଉ ଦିନରେ ରୋଷାଇ କଲା ନାହିଁ ଓ ରାତିରେ ଶୋଇଲା ବେଳେ ତା ଆଖିକୁ ନିଦ ମୋଟେ ଆସିଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲା, ସତରେ କ'ଣ ପ୍ରୟାଗ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଚାଲିଗଲା ! ତାହାହେଲେ ସକାଳୁ ଉଠି ସେ ଚାରିଆଡ଼ ଖୋଜିନେବ । ଆଉ କ'ଣ କେଉଁ ସାଧୁ-ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଚାଲିଗଲା ? ନୋହିଲେ ଯାଇ ଥାନାରେ ଏତଲା ଦେଇଦେବ ।

ବଡ଼ିସକାଳୁ ରୁକୁଣୀ ଥାନାକୁ ଯିବ ବୋଲି ଠିକ୍ କଲା । କବାଟ ବନ୍ଦ କରି ବାହାରିଲାବେଳକୁ ଦେଖିଲା ପ୍ରୟାଗ ଆସୁଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ଏକା ନଥିଲା, ତା ସାଙ୍ଗରେ ଆଉ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ବି ଆସୁଥିଲା । ତା ଛିଟ ଶାଢ଼ୀ, ରଙ୍ଗିନ୍ ଚାଦର, ଲମ୍ବା ଓଢ଼ଣା ଏବଂ ଲାଜକୁଳା ଚାଲି ଦେଖି ରୁକୁଣୀର କଲିଜା ଥରିଗଲା । ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ହତଜ୍ଞାନ ହୋଇ ଛିଡ଼ାହୋଇଗଲା ଓ ତାହାପରେ ତା ନୂଆ ସଉତୁଣୀକୁ ଦୁଇ ହାତରେ ଧରି ଧୀରେ ଧୀରେ ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲିଲା । ମନେହେଉଥିଲା, ସତେ ଯେମିତି କୌଣସି ରୋଗୀ ହତାଶ ହୋଇ ବିଷ ପାନ କରୁଛି ।

ସାଇପଡ଼ିଶାର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କର ଭିଡ଼ କମିଯିବାପରେ ରୁକୁଣୀ ପ୍ରୟାଗକୁ ପଚାରିଲା, "ଏହାକୁ କେଉଁଠାରୁ ଆଣିଲ ?"

ପ୍ରୟାଗ ହସି ହସି କହିଲା, "ଘରୁ ପଳାଇଯାଉଥିଲା, ମୋତେ ବାଟରେ ମିଳିଗଲା । ଏଠାରେ ପଡ଼ିରହି କାମଧନ୍ଦା କରିବ ।"

"ମନେହେଉଛି ମୋଠାରୁ ତମର ମନ ଛୁଡ଼ିଗଲାଣି ।"

ପ୍ରୟାଗ ତେରଛି ଚାହିଁ କହିଲା, "ଆରେ ପାଗଳୀ, ତୋ ସେବା-ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ତାକୁ ଆଣିଛି ।"

"ନୂଆ ଆଗରେ ପୁରୁଣାକୁ କିଏ କେବେ ପଚାରେ ?"

"ଆରେ ଛାଡ଼, ଯାହାଠାରେ ମନ ମିଳେ ସେହି ବି ନୂଆ । ମନ ନ ମିଳିଲେ ପୁରୁଣା । ଯା ଆଣ, କିଛି ପଇସା ଦେଇଦେ । ତିନିଦିନ ହେଲା କିଛି ଟିକିଏ ଚାଖିନାହିଁ ଯେ ଗୋଡ଼ ସିଧା ପଡ଼ୁନାହିଁ । ହଁ ଦେଖ, ଏ ବିଚାରୀକୁ ଦୁଇଚାରିଦିନ ଖାଇବା ପିଇବାକୁ ଦେଇଦେ; ତାହାପରେ ଆପେ ସେ କାମଧନ୍ଦା କରିବ ।"

ରୁକୁଣୀ ଏଥର ସବୁ ପଇସା କାଢ଼ିଆଣି ତା ହାତରେ ଦେଇଦେଲା । ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର କହିବା ଦରକାର ହେଲା ନାହିଁ ।

୨

ପ୍ରୟାଗର ଆଉ କେଉଁ ଗୁଣ ଥାଉ କି ନଥାଉ, ଶାସନ କରିବା ବିଷୟରେ ସବୁ ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ତାକୁ ଜଣା—ଏ କଥା ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଭେଦନୀତିକୁ ସେ ଖୁବ୍ ଭଲଭାବରେ ଜାଣିଥିଲା ।

ମାସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଉ କିଛି ବାଧାବିଘ୍ନ ଘଟିଲା ନାହିଁ । ରୁକ୍ମଣୀ ତାର ସବୁ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଭୁଲିଯାଇଥିଲା । ଏବେ ସେ ପାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି କେତେବେଳେ କାଠ ଭାଙ୍ଗି, କେତେବେଳେ ଘାସ କାଟି, କେତେବେଳେ ଅବା ଘସି ପାରି ବଜାରକୁ ନେଇ ଚାଲିଯାଏ । ସେଥିରୁ ଯାହା ଆଣେ ଅଧା ପ୍ରୟାଗ ହାତକୁ ଦେଇଦିଏ । ବାକି ଅଧାରେ ଘର ଚଳେ । ସେ ସଉତୁଣୀକୁ କୌଣସି କାମ କରାଇ ଦିଏ ନାହିଁ । ପଡ଼ୋଶୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ କହେ, "ବୁଝିଲ ଭଉଣୀ, ସଉତୁଣୀ ହେଲେ କଣ ହେବ, କାଲିର ନୂଆ ବୋହୂଟା ନା ! ଦୁଇଚାରି ମାସ ଯଦି ଆରାମରେ ନରହିବ ତାହାହେଲେ କ'ଣ ଆଉ ସେ ମନେରଖିବ ? ମୁଁ ତ କାମ କରିବାକୁ ବସିଛି ।"

ସାରା ଗାଁରେ ରୁକ୍ମଣୀର ଆଚାରବିଚାର କଥା ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପଡ଼ିଥାଏ । ଚତୁର ସନ୍ଧସଙ୍ଗୀ ପ୍ରୟାଗ ସବୁକଥା ଠିକ୍ ବୁଝୁଥାଏ ଓ ନିଜର ନୀତିର ସଫଳତା କଥା ଭାବି ମନେ ମନେ ଖୁବ୍ ଖୁସିହେଉଥାଏ ।

ଦିନେ ବୋହୂ କହିଲା, "ଅପା, ଘରେ ବସି ବସି ମୋତେ ଦିକ୍‌ଦାର ଲାଗିଲାଣି । ମୋତେ କେଉଁଠି କିଛି କାମ ଜୁଟାଇଦିଅ ।"

ରୁକ୍ମଣୀ ସ୍ନେହଭରା କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ଆଲୋ, ମୋ ମୁହଁରେ ତୁ କ'ଣ କାଳି ଲଗାଇବୁ ବୋଲି ବସିଛୁ ? ଭିତର କାମ ତୁ କରିଯା, ବାହାର ପାଇଁ ମୁଁ ଅଛି ।"

ବୋହୂର ନାଁ କୌଶଲ୍ୟା; କିନ୍ତୁ କହି ନଜାଣି ସିଲ୍ୟା ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ସିଲ୍ୟା ଏଥର କିଛି ଜବାବ ଦେଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସିଲ୍ୟାର ଅବସ୍ଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ଅସହ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ଭାବିଲା, ଦିନସାରା ସେ ଘରେ କାମ କରି କରି ମରିବ । କେହି ତାକୁ ପଚାରିବେ ନାହିଁ, ତେଣେ ରୁକ୍ମଣୀ ବାହାରୁ ଚାରିପଇସା ଆଣି ଘରର ମାଲିକାଣୀ ହେବ । ସିଲ୍ୟା ବର୍ତ୍ତମାନ ମଜୁରି କରିବ ଓ ତାର ମାଲିକାଣୀ ଢଙ୍ଗ ଛଡ଼ାଇଦେବ । ପ୍ରୟାଗ ଯେ ପଇସା ଚାହେଁ ଏକଥା ଆଉ ତାକୁ ଲୁଚି ରହିଲା ନାହିଁ । ରୁକ୍ମଣୀ ଘାସ ନେଇ ବଜାରକୁ ଯିବା ପରେ ସେ ଘରର ତାଟି କିଳିଦେଇ ଗାଁର ଗଳିବଧି ଦେଖିବା ପାଇଁ ଚାଲିଗଲା । ଗାଁରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଠାକୁର, କାୟସ୍ଥ, ବଣିଆ ସବୁ ଜାତିର ଲୋକ ରହନ୍ତି । ସିଲ୍ୟା ଏମିତି ବିନମ୍ର ଢଙ୍ଗରେ ସୁଆଙ୍ଗ କାଢ଼ିଲା ଯେ ଗାଁର ସବୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ତାକୁ ଭାରି ଭଲପାଇଲେ । କିଏ ତାକୁ ଚାଉଳ, କିଏ ତାକୁ ଡାଲି, କିଏ ଆଉ କିଛି ଦେଲେ । ନୂଆବୋହୂକୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱାଗତ କରିବା କଥା । ପ୍ରଥମ ଦେଖାରେ ସିଲ୍ୟା ଜାଣିପାରିଲା ଯେ ଗାଁରେ ଅଟା ପେଷାଇବା ପାଇଁ

ଲୋକ ଦରକାର ଓ ସେହି କାମ ସେ ସହଜରେ କରିପାରିବ । ସେ ଘରକୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ବୋଝେ ଗହମ ।

ପ୍ରୟାଗ ସେତେବେଳେ ରାତି ପହରରୁ ଚକିର ଶବ୍ଦ ଶୁଣିଲା, ସେ ରୁକ୍ମିଣୀକୁ କହିଲା, "ଆଜି ତ ସିଲିଆ ଏତେବେଳୁ ପେଷିବାକୁ ବସିଗଲାଣି ।"

ରୁକ୍ମିଣୀ ବଜାରରୁ ଅଟା ଆଣିଥିଲା । ଗହମ ଓ ଅଟା ଭାଉ ଭିତରେ ବେଶୀ କିଛି ତଫାତ୍ ନଥିଲା । ଏତେ ସକାଳୁ ସେ କ'ଣ ପେଷୁଛି ବୋଲି ରୁକ୍ମିଣୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ଉଠିକରି ଯାଇ ଦେଖେ ତ, ସେ ଅନ୍ଧାରରେ ବସି କ'ଣ ପେଷୁଛି । ସେ ଯାଇ ତା ହାତ ଧରିପକାଇ ବୋଝକୁ ଉଠାଇ ନେଇ କହିଲା, "ତୋତେ ପେଷିବାକୁ କିଏ କହୁଛି ? କାହା ଗହମ ଆଣି ପେଷୁଛୁ ?"

ସିଲିଆ ନିର୍ଭୟରେ କହିଲା, "ତୁମେ ଯାଇ ଆରାମରେ କାହିଁକି ଶୋଉନାହଁ । ମୁଁ ତ ପେଷୁଛି ତମର କ'ଣ ଅସୁବିଧା ହେଉଛି ? ପେଷଣାର ଘର୍ ଘର୍ ଶବ୍ଦ ତୁମକୁ ଭଲ ଲାଗୁନାହିଁ କି ? ଆଣ, ବୋଝଟା ଆଣିଦିଅ । କେତେ ଦିନ ଆଉ ବସି ବସି ଖାଇବି । ଦୁଇମାସ ତ ହୋଇଗଲାଣି ।"

"ମୁଁ ତ ତୋତେ କେବେ କିଛି କହିନାହିଁ ?"

"ତୁମେ କିଛି କହ କି ନକହ ନିଜର ତ ପୁଣି ଧର୍ମ ଅଛି !"

"ତୁ ତ ଏଠାକାର ଲୋକଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିନାହୁଁ । ଅଟା ପେଷାଇବାକୁ ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଲଲାଗେ; କିନ୍ତୁ ପଇସା ଦେଲାବେଳକୁ ମନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏଗୁଡ଼ାକ କାହା ଗହମ ? ସକାଳୁ ଯାଇ ମୁଁ ତା ମୁଣ୍ଡ ଫଟାଇ ଆସିବି ।"

ସିଲିଆ ରୁକ୍ମିଣୀ ହାତରୁ ଟୋକେଇ ଛଡ଼େଇ ନେଇ କହିଲା, "ପଇସା କାହିଁକି ଦେବେ ନାହିଁ, ମୁଁ କ'ଣ ବେଠି କରୁଛି ?"

"ତୁ କ'ଣ ମୋ କଥା ମାନିବୁ ନାହିଁ ?"

"ନାହିଁ, ମୁଁ ତମର ଚାକରାଣୀ ହୋଇ ରହିପାରିବି ନାହିଁ ।"

ଏହି ବାଦବିବାଦ ଶୁଣି ପ୍ରୟାଗ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଇ ରୁକ୍ମିଣୀକୁ କହିଲା, "ହଉ, ଯଦି ସେ କାମ କରୁଛି ତାକୁ କାମ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ୁନାହଁ କାହିଁକି ? ସେ କ'ଣ ଆଉ ଜୀବନଯାକ ବୋହୂ ହୋଇ ବସିଥିବ ? ଦୁଇମାସ ତ ଆସି ହେଲାଣି ।"

"ତମେ କ'ଣ ଜାଣ, ମୋର ସିନା ନାକ କଟିଯିବ ।"

ସିଲିଆ ପାଟିକରି କହିଲା, "କାହିଁକି, କିଏ କ'ଣ ବସାଇ କରି ଖୁଆଉଛି କି ? ଚୁଲି-ଚୌକା, ଝାଡ଼ୁ, ରୋଷେଇବାସ, ବାଟିବା କୁଟିବା ସବୁ କିଏ କରୁଛି ? ପାଣି କାଢ଼ି କାଢ଼ି ମୋର ହାତ ବେଣ୍ଡେ ହୋଇଗଲାଣି । ଏସବୁ କାମ ମୁଁ ଆଉ କରିପାରିବି ନାହିଁ ।"

ପ୍ରୟାଗ କହିଲା, "ତାହାହେଲେ ତୁ ଏଥର ବଜାର କର । ଘରକାମ ଛାଡ଼ିଦେ, ରୁକ୍ମିଣୀ କରିବ ।"

ରୁକ୍ମିଣୀ ପ୍ରତିବାଦ କରି କହିଲା, "ଏମିତି କଥା କହିବାକୁ ତୋତେ ଲାଜ ମାଡ଼ୁ ନାହିଁ । ଡିନଦନର ବୋହୂଟା ତୁ ବଜାରରେ ବୁଲିବୁ ? ଲୋକେ କ'ଣ କହିବେ ?"

ସିଲ୍ୟା ଜୋର୍‌କରି କହିଲା, "ସଂସାର ଲୋକେ କ'ଣ କହିବେ, କ'ଣ କିଏ ଦୋଷ କରିବାକୁ ଯାଇଛୁ କି ?"

ବର୍ତ୍ତମାନ ସିଲ୍ୟାର ଡିଗ୍ରୀ ହୋଇଗଲା । ହାକିମୀ ଏବେ ରୁକ୍ମିଣୀ ହାତରୁ ଚାଲିଗଲା । ସିଲ୍ୟା ଏବେ ରୋଜଗାରୀ ହୋଇଗଲା । ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ । ଗହମ ପେଷି କରି ଉଠିଲା ତ ଅଉ ଲୋକଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଘାସ କାଟିବାପାଇଁ ଚାଲିଗଲା । ଏତେ ଘାସ କାଟିଲା ଯେ ଲୋକେ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଘାସଗୋଛା ଉଠାଇଲେ ଉଠୁ ନଥିଲା । ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ଖୁବ୍ ଘାସ କାଟନ୍ତି ତାଙ୍କଠାରୁ ବି ସେ ବାଜି ମାରିନେଲା ଓ ରୋଜ ବାରଅଣା ଲେଖାଏଁ ବିକିଲା । ସିଲ୍ୟା ଅଟା, ଚାଉଳ, ଡାଲି, ତେଲ, ଲୁଣ, ତରକାରି, ମସଲା ସବୁ କିଣିସାରି ଆହୁରି ଚାରିଅଣା ପଇସା ବଞ୍ଚାଇଲା । ରୁକ୍ମିଣୀ ଭାବିଲା, ସିଲ୍ୟା ଯଦି ଦୁଇ ଚାରିଅଣା ପଇସା ନେଇ ଆସିବ ତାହାହେଲେ ସେ ତାକୁ ଖୁବ୍ ଧମକ ଦେବ ଓ ତହିଁଆରଦିନଠାରୁ ନିଜେ ବଜାର ଯିବ । ପୁଣି ତାର ରାଜ୍ୟ ଫେରିଆସିବ । କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜ ସାମନାରେ ଏତେ ଜିନିଷ ଦେଖି ତାର ଆଖି ଖୋଲିଗଲା । ପ୍ରୟାଗ ଖାଇବସିଲାମାତ୍ରେ ମସଲା ତରକାରିର ତାରିଫ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । କେଇ ମାସ ହେଲା ଏମିତି ସୁଆଦିଆ ଜିନିଷ ସେ ଖାଇନଥିଲା । ବହୁତ ଖୁସି ହୋଇ ଖାଇସାରି ବାହାରକୁ ଗଲାବେଳକୁ ବାରଣ୍ଡାରେ ସିଲ୍ୟା ଠିଆହୋଇଥିବାର ଦେଖିଲା । ପଚାରିଲା, "ଆଜି କେତେ ପଇସା ହେଲା ?"

"ବାରଅଣା ।"

"ସବୁ କ'ଣ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଗଲା ? ଯଦି କିଛି ବଳିଛି ମୋତେ ଦେଇଦେ ।"

ସିଲ୍ୟା ପାଖରେ ଯେଉଁ ଚାରିଅଣା ପଇସା ବଳିଥିଲା ତାହା ସେ ଦେଇଦେଲା । ପ୍ରୟାଗ ପଇସାକୁ ଝଣ୍ଝଣ କରି କହିଲା, "ତୁ ତ ମୋତେ ଅଜି ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଧନୀ କରିଦେଲୁ । ରୁକ୍ମିଣୀ ତ ଦୁଇ ଚାରିଟା ପଇସା ଦେଇ କାମ ଚଳେଇଦିଏ ।"

"ମୋତେ କ'ଣ ପଇସା ଲୁଚାଇଆସେ ? ଖାଇବା ପିଇବା ପାଇଁ ସିନା ପଇସା, ରଖିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ ।"

"ଏଥର ତୁ ବଜାର ଯିବା ଆସିବା କର, ରୁକ୍ମିଣୀ ଘରକାମ କରୁ ।"

୩

ବର୍ତ୍ତମାନ ରୁକ୍ମିଣୀ ଆଉ ସିଲ୍ୟା ଭିତରେ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରୟାଗକୁ ହାତରେ ରଖିବା ପାଇଁ ସିଲ୍ୟା ପ୍ରାଣ ଦେଇ ପରିଶ୍ରମ କଲା । ରାତି ପହରକରୁ ଗହମ

ପେଷା ଚକର ଶବ୍ଦ ଆସି କାନରେ ବାଜିଲା । ସକାଳ ହେଲାମାତ୍ରେ ଘାସ ପାଇଁ ଚାଲିଯାଏ ଓ ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ବଜାରକୁ ଚାଲିଯାଏ । ବଜାରରୁ ଫେରି ସେ କେବେ ବସିରହେ ନାହିଁ । କେତେବେଳେ ଛଣ କାଟେ ତ କେତେବେଳେ କାଠ କାଟେ । ରୁକୁଣୀ ବରାବର ତା କାମରେ ଦୋଷ ବାହାର କରେ ଓ ସୁବିଧା ମିଳିଲେ ଗୋବର ଗୋଟେଇ ଘଷି ତିଆରି କରି ଗାଁରେ ବିକେ । ଯାହା କହନ୍ତୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ପସ୍ତାଗର ଦୁଇହାତରେ ଲଡ଼ୁ । ଦୁହେଁଯାକ ସ୍ତ୍ରୀ ଦିନକୁ ଦିନ ବେଶୀ ବେଶୀ ପଇସା ଦେଲେ ଓ ତାକୁ ବେଶୀ ଆପଣାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ । କିନ୍ତୁ ସିଲିୟା ଏମିତି ଦୃଢ଼ ଆସନ ଜମାଇନେଲା ଯେ ତାକୁ ଆଉ ହଲାଇବାର ବାଟ ରହିଲା ନାହିଁ । ଏମିତିକି ଦିନେ ଦୁଇ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀଙ୍କ ଭିତରେ ଖୋଲାଖୋଲି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ହୋଇଗଲା । ଦିନେ ସିଲିୟା ଘାସ ଧରିକରି ଫେରିଥାଏ । ଦେହସାରା ଝାଳ ସରସର । ଫଗୁଣ ମାସ, ଖୁବ୍ କଡ଼ା ଧୂପ । ଭାବିଲା, ଗାଧୋଇସାରି ବଜାର ଯିବ । ଘାସକୁ ଦୁଆରେ ରଖି ସେ ପୋଖରୀକୁ ଗାଧୋଇବାକୁ ଚାଲିଗଲା । ରୁକୁଣୀ ସେଥିରୁ କିଛି ଘାସ ନେଇଯାଇ ପଡ଼ିଶା ଘରେ ଲୁଚାଇ ଦେଲା ଓ ଘାସଗୋଛାକୁ ଟିକିଏ ଢିଲା କରି ପୂର୍ବପରି ବାନ୍ଧିଦେଲା । ସିଲିୟା ଗାଧୋଇ ଫେରିଆସି ଦେଖିଲା ଘାସ ଟିକିଏ କମ୍ ଦିଶୁଛି । ସେ ରୁକୁଣୀକୁ ପଚାରିବାରୁ ରୁକୁଣୀ କହିଲା, "ମୁଁ ତ ଜାଣିନାହିଁ ।" ସିଲିୟା ଗାଳିଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭକଲା—ଯିଏ ମୋ ଘାସ ନେଇଛି ତା ଦେହରେ ପୋକ ପଡ଼ିବ । ତା ବୋପା ଭାଇ ମରିବେ, ତା ଆଖି ଫୁଟିଯିବ । ରୁକୁଣୀ କିଛି ସମୟ ଶୁଣିଲା କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ତା ରକ୍ତ ତାତିଆସିଲା । ଝଅଟ୍ କରି ଉଠିଆସି ସିଲିୟାକୁ ଦୁଇ ତିନି ଚାପୁଡ଼ା ଲଗାଇଦେଲା । ସିଲିୟା ଛାତିରେ ହାତ ବାଡ଼େଇ ବାଡ଼େଇ ପାଟିକରି କାନ୍ଦିଲା । ସାଇବାଲା ସବୁ ଆସି ଜମା ହୋଇଗଲେ । ସିଲିୟାର ସୁବୁଦ୍ଧି ଓ ପରିଶ୍ରମ ଦେଖି ସାଇବାଲା ମନେ ମନେ ଈର୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି । —ସେ କାହିଁକି ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଘାସ କାଟେ, ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ କାଠ କାହିଁକି ଆଣେ, ଏତେ ସକାଳୁ କାହିଁକି ଉଠେ, ଏତେ ପଇସା କାହିଁକି ଆଣେ, ଏସବୁ କାରଣ ଯୋଗୁ ସାଇପଡ଼ିଶା ତା ଉପରେ ଚିଡ଼ିଥାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ତାକୁ ବହୁତ ଗାଳିଦେବାକୁ ବସିଲେ । ଟିକେ ଘାସମୁଠାକ ଲାଗି ସେ ଏତେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କଲା ? ଏତିକି ଘାସ ତ ଲୋକେ ଝାଡ଼ିକରି ଫିଙ୍ଗିଦେଉଛନ୍ତି । ଘାସ ତ କିଛି ସୁନା ନୁହେଁ । ତୋର ଭାବିବା ଉଚିତ, ଯଦି କେହି ଅବା ନେଇଗଲା ଏହି ଗାଁ-ଲୋକ ତ—ବାହାରୁ ତ ଚୋର କେହି ଆସିନାହିଁ । ତୁ ଯେ ଏତେ ଗାଳିଦେଲୁ, କାହାକୁ ଦେଲୁ ? ଏହି ସାଇପଡ଼ିଶାଙ୍କୁ ନା ?

ଯୋଗକୁ ସେଦିନ ପସ୍ତାଗ ଥାନାକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ଆସି ଖୁବ୍ ଥକ୍କା ହୋଇ ସିଲିୟାକୁ କହିଲା, "ଆଣ କିଛି ପଇସା ଦେ । ମୁଁ କେତେ ଦମ୍ ଟାଣିଦେଇ ଆସେ । ହାତଗୋଡ଼ ସବୁ ଥକିଗଲାଣି ।"

ସିଲ୍ୟା ତାକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ହାଏ-ହାଏ କରି କାନ୍ଦିଲା । ପ୍ରୟାଗ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଚାରିଲା, "କ'ଣ ହେଲା, କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛୁ ? କାହିଁକି ମନରେ ଚିନ୍ତା ହୋଇଗଲା କି ? ବାପଘରୁ କେହି ଲୋକ ଆସିଲେ ନାହିଁ କି ?"

"ମୁଁ ଆଉ ଏଠାରେ ରହିପାରିବି ନାହିଁ । ଆମ ଘରକୁ ଚାଲିଯିବି ।"

"ଆରେ, କିଛି ଠିକ୍ କରି କହ କ'ଣ ହୋଇଛି ? ଗାଁରେ କେହି ଗାଳିଦେଲା ? ତାହାହେଲେ ଘର ଫୁଙ୍କିଦେବି, ତାକୁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଚାଲାଣ କରିଦେବି ।"

ସିଲ୍ୟା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସବୁକଥା କହିଲା । ପ୍ରୟାଗ ଆଜି ଥାନାରେ ଖୁବ୍ ମାଡ଼ ଖାଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ମନେ ମନେ ଭାରି ବିରକ୍ତ ଥିଲା । କଥା ଶୁଣିଲା ଯେମିତି ତା ଦେହରେ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା । ରୁକୁଣୀ ପାଣି ଆଣିବାକୁ ଯାଇଥିଲା । ପାଣି ଆଣି ମାଠିଆ ଥୋଉ ଥୋଉ ପ୍ରୟାଗ ତା ଉପରକୁ ମାଡ଼ିଯାଇ ତାକୁ ପିଟି ପିଟି ବେଦମ କରିଦେଲା । ସେ ଯେତିକି ମାରୁଥାଏ, ସ୍ତ୍ରୀ ସେତିକି ଗାଳି ଦେଉଥାଏ । ସ୍ତ୍ରୀ ଯେତିକି ଗାଳି-ଦେଉଥାଏ, ସେ ଆହୁରି ପିଟୁଥାଏ । ରୁକୁଣୀର ଆଣ୍ଠୁରୁ ରକ୍ତ ବାହାରିଲା, ହାତରୁ ଚୁଡ଼ି ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସିଲ୍ୟା ମଝିରେ ମଝିରେ କହୁଥାଏ, "ଧନ୍ୟ ତୋର ବାପ ମା, ଧନ୍ୟ ତୋର କଥା । ଏମିତି ମାଇକିନା ମୁଁ କେଉଁଠି ଦେଖିନାହିଁ । ମାଇକିନା କ'ଣ ଡାହାଣୀଟାଏ ତ ମୁହଁରେ ଏତେ ଟିକିଏ ଲଗାମ ନାହିଁ ।" କିନ୍ତୁ ରୁକୁଣୀ ତା କଥାକୁ ସତେ ଯେମିତି ଶୁଣୁ ନଥାଏ । ତାର ସବୁ ଶକ୍ତି ଖଟାଇ ସେ ପ୍ରୟାଗକୁ ବେକାର୍ କରୁଥାଏ । ପ୍ରୟାଗ ମାରି ମାରି ଥକିଗଲା ପଛକେ, କିନ୍ତୁ ରୁକୁଣୀର ପାଟି ଥକିଲାନାହିଁ । ଖାଲି କହୁଥାଏ, "ତୁ ମର, ତୁ ମାଟିରେ ମିଶ, ତୋତେ ବାଡ଼ି ଖାଉ, ତୋତେ ମରଣ ହେଉ ।" ପ୍ରୟାଗ ରହି ରହି ପୁଣି ରାଗିଯାଉଥିଲା ଓ ଆସି ଦୁଇ ଚାରି ଗୋଇଠା ବଜାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରୁକୁଣୀକୁ ବେଶୀ କିଛି କାବୁ ନ ଥିଲା ଓ ସେ ତା ଜାଗାରୁ ଟିକିଏ ବି ଘୁଞ୍ଚୁ ନ ଥିଲା । ମୁଣ୍ଡର ବାଳ ଖୋଲିଦେଇ ମାଟିରେ ବସି ସେହି ଏକା ମନ୍ତ୍ରକୁ ଜପକରୁଥିଲା । ତା ସ୍ୱରରେ ଏବେ ଆଉ କ୍ରୋଧ ନଥିଲା । କେବଳ ଏକ ଉନ୍ମାଦମୟ ପ୍ରବାହ ଥିଲା । ତାର ସମସ୍ତ ଆତ୍ମା ହିଂସାରେ ଜଳିଉଠୁଥିଲା ।

ଆଖିରୁ ଯେମିତି ଲୁହ ଖସିଯାଏ ଗାଢ ହେବାରୁ ରୁକ୍ମଣୀ ଯେମିତି ଗୋଟିଏ କଡ଼କୁ ଖସିଗଲା । ସିଲ୍ୟା ରୋଷେଇ କରୁଥିଲା । ତାକୁ ଯିବାର ଦେଖି କିଛି ପଚାରିଲା ନାହିଁ । ଦୁଆରେ ବସି ପ୍ରୟାଗ ଚିଲମ ଟାଣୁଥିଲା । ସେ ବି କିଛି ପାଟି ଫିଟାଇଲା ନାହିଁ ।

୪

ବର୍ତ୍ତମାନ ଫସଲ ପାଚିବା ବେଳ । ସେଥିପାଇଁ ମାସେ ଦୁଇମାସ ଗହିର ଜଗିବାକୁ ପଡ଼େ । ଦୋହଳା ଫସଲ ପାଇଁ ଗହିର ଜଗି ଚାଷୀମାନଙ୍କଠାରୁ ସେ କିଛି କିଛି

ପାଏ । ମାଘ ମାସରେ ସେ ଗହ୍ୱର ମଝିରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଜାଗା ସଫା କରିଦେଇ ସେଠି ତା କୁଡ଼ିଆ ତିଆରି କରେ । ରାତିରେ ଖାଇ ପିଇ ସାରି ସାଙ୍ଗରେ ଚିଲମ୍, ଗଞ୍ଜେଇ, ଗୁଡ଼ାଖୁ ଇତ୍ୟାଦି ନେଇ ସେହି କୁଡ଼ିଆରେ ଯାଇ ପଡ଼ିରହେ । ଚୈତ୍ର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏହି କାମ କରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି କାମର ବେଳ । ଫସଲ ସବୁ ପାଚି ଠିଆ ହୋଇଥାଏ, ଦୁଇଚାରି ଦିନରେ କଟା ହେବା କଥା । ପ୍ରୟାଗ ରାତି ଦଶଟା ଯାଏ ରୁକୁଣୀକୁ ଅପେକ୍ଷା କଲା । ସେ ନଆସିବାରୁ ଭାବିଲା ବୋଧହୁଏ ସାଇପଡ଼ିଶାରେ କେଉଁଠି ରହିଯାଇଥିବ । ତା ପରେ ସେ ଖାଇପିଇ ଠେଙ୍ଗା ଧରି ବାହାରିଲା ବେଳେ ସିଲିଆକୁ କହିଲା—କବାଟ ବନ୍ଦ କରିଦେ, ଯଦି ରୁକୁଣୀ ଆସେ କବାଟ ଫିଟାଇଦେବୁ ଓ ତାକୁ କହି-ପୋଛି ଯାହି ମୁଠେ ଖୁଆଇଦେବୁ । ତୋର ଲାଗି ଆଜି ଏତେ ତୋଫାନ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ କେମିତି ଏତେ ରାଗିଗଲି ଜାଣିପାରୁନାହିଁ । ଆଜିଯାଏ ତା ଦେହରେ ମୁଁ ଟିପ ଦେଇ ନଥିଲି । ଯଦି କେଉଁଠି ବୁଡ଼ିମରିଥିବ ତାହେଲେ କାଲି ସକାଳୁ ସକାଳୁ ବିପତ୍ତି ଆସି ପଡ଼ିବ ।

ସିଲିଆ କହିଲା—"କିଏ ଜାଣେ ସେ ଆଉ ଆସିବ କି ନାହିଁ । ମୁଁ ଏକୁଟିଆ କେମିତି ରହିବି, ମୋତେ ଭାରି ଡରଲାଗୁଛି ।"

"ତାହେଲେ ଘରେ ଆଉ କିଏ ରହିବ । କେହି ନରହିଲେ ଯଦି କିଏ ଆସି ବାସନକୁସନ ଉଠାଇ ନିଏ ? ରୁକୁଣୀ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଆସୁଥିବ ।"

ସିଲିଆ ଭିତରୁ ତାଟି ବନ୍ଦ କରିଦେଲା । ପ୍ରୟାଗ ଗହ୍ୱରକୁ ବାହାରିଗଲା । ନିଶା ଦାଉରେ ତା କଣ୍ଠରୁ ଭଜନ ବାହାରିଲା ।

ଗହ୍ୱରରେ ପଶିଲମାତ୍ରେ ହଠାତ୍ ଦେଖିଲା ଦୂରରେ ଖେତ ପାଖରେ କିଏ ଜଣେ ନିଆଁ ଜାଳୁଛି । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ଭିତରେ ନିଆଁଟା ଜଳିଉଠିଲା । ପ୍ରୟାଗ ପାଟି କରି ଡାକିଲା—ଆରେ କିଏ ସେ କିଏ ନିଆଁ ଜଳାଉଛ ?

ଜବାବରେ ନିଆଁ ଗଦା ଆହୁରି ଅଧିକ ଜଳିଉଠିଲା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରୟାଗ ଭାବିଲା ତା କୁଡ଼ିଆରେ ବୋଧହୁଏ ନିଆଁ ଲାଗି ଯାଇଛି । ଛାତି ତାର ଭୟରେ ପଡ଼ିଲା ଉଠିଲା । ଚୁଲାରେ ନିଆଁ ଲଗାଇବା ଯାହା, ସେ କୁଡ଼ିଆରେ ନିଆଁ ଲଗାଇବା ସେୟା । ପବନ ମାରୁଛି । କୁଡ଼ିଆ ଚାରିପାଖ ହାତେ ଛଡ଼ା ଫସଲ ଚାଦର ପରି ପରିହୋଇ ରହିଛି । ଏତେ ଟିକିଏ ନିଆଁ ଗୁଲ ପଡ଼ିଗଲେ ସବୁ ଫସଲ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଯିବ । ଗାଁ ସାରା ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଯିବ । ସେହି ଖଳାକୁ ଲାଗି ଅନ୍ୟ ଗାଁର ଖଳା ବି ଅଛି । ସେ ବି ସବୁ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଯିବ । ଆରେ, ନିଆଁ ତ ବେଳକୁ ବେଳ ବେଶୀ ଜଳିଉଠୁଛି । ଆଉ ଡେରି କରିବା କଥା ନୁହେଁ । ପ୍ରୟାଗ ସେଇଠି ତା ଚିଲମ ଓ ଘଷି ଥୋଇ ଦେଇ ଲୁହା ଟୋପିଦିଆ ଠେଙ୍ଗାକୁ କାନ୍ଧରେ ପକାଇ କୁଡ଼ିଆ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲା । ହୁଡ଼ାରେ ଗଲେ ବୁଲିଣି ପଡ଼ିବ ବୋଲି ସିଧା ସିଧା ସେ ଗହ୍ୱର ଭିତରେ ଧାଇଁଲା । ନିଆଁ ହୁଳା ଯେତିକି ଉପରକୁ ଉଠୁଥାଏ,

ପୟାଗର ପାଦ ସେତକ ଜୋରରେ ଆଗକୁ ଫିଙ୍ଗି ହୋଇ ପଡ଼ୁଥାଏ । କୌଣସି ଟଟ୍ଟୁ ଘୋଡ଼ା ବି ଏମିତି ଜୋରରେ ଧାଇଁ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ଏତେ ଜୋରରେ କେମିତି ଧାଉଁଛି ତାକୁ ନିଜକୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗୁଥାଏ । ଭୂଇଁରେ ତାର ପାଦ ପଡ଼ୁ ନଥାଏ । ବାଁ ଡାହାଣ କିଛି ଦିଶୁନଥାଏ, ଆଖି ଯାଇ କୁଢ଼ିଆ ଉପରେ ଲାଗିଥାଏ । ଏହି ଏକାଗ୍ରତା ଯୋଗୁ ପାଦରେ ତାର ପକ୍ଷୀ ଲାଗିଯାଇଥାଏ । ନିଶ୍ୱାସ ଚାଲିଥାଏ ତା ସଙ୍ଗେ ପାଦ ବି ଚାଲିଥାଏ । ଦୁଇ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ତିନିଚାରି ଫର୍ଲଙ୍ଗ ପାରିହୋଇ ସେ କୁଢ଼ିଆ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା ।

କୁଢ଼ିଆର ଆଖପାଖରେ କେହି ନଥିଲେ । କିଏ ଏ କାମ କଲା ଭାବିବାକୁ ଆଉ ବେଳ ନଥିଲା । ଖୋଜିଲେ ତ କଥା ଆଉ ପ୍ରକାର ହେବ । ପୟାଗର ରୁକ୍ମଣୀ ଉପରେ ସନ୍ଦେହ । କିନ୍ତୁ ଇଏ ତ ଆଉ ରାଗର ବେଳ ନୁହେଁ । ଦୁଷ୍ଟ ପିଲା ପରି ନିଆଁ ବାଁ ଡାହାଣ, ଏପାଖ ସେପାଖ ଧକ୍କା ମାରି ଚାଲିଥାଏ । ମନେହେଲା, ସତେ ଯେମିତି ନିଆଁ ଖେତ ଭିତରକୁ ଧାଉଁଛି ଓ ଯାଇ ନପାରି ଦ୍ୱିଗୁଣ ଜୋର୍‌ରେ ଜଳିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ନିଆଁ ଏବେ କେମିତି ଲିଭିବ ? ଠେଙ୍ଗାରେ ପିଟି ତ ଲିଭାଇବା ସହଜ ନୁହେଁ । ସେଗୁଡ଼ା ଖାଲି ମୂର୍ଖତା ହେବ । କିନ୍ତୁ ଫସଲ ସବୁ ଯଦି ଜଳିଯାଏ ତାହେଲେ ତ ଗାଁରେ ଆଉ ମୁହଁ ଦେଖାଇ ହେବ ତାହିଁ । ଆହା, ଗାଁରେ ଆଜି ଚହଲ ପଡ଼ିଯିବ ଓ ତାର ସର୍ବନାଶ ହୋଇଯିବ । ସେ ଆଉ ଅଧିକ ଭାବିପାରିଲା ନାହିଁ; କାରଣ ମୂର୍ଖ ଲୋକର ଭାବିବା ଅଭ୍ୟାସ ନଥାଏ । ପୟାଗ ଠେଙ୍ଗା ସାହାଯ୍ୟରେ ଡେଇଁପଡ଼ି କୁଢ଼ିଆ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ଜଳନ୍ତା କୁଢ଼ିଆକୁ ଠେଙ୍ଗା ସାହାଯ୍ୟରେ ଉଠାଇ ହୁଡ଼ାଏ ହୁଡ଼ାଏ ଗାଁ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲା । ଜଣାପଡ଼ୁଥିଲା, ସତେ ଯେମିତି ଗୋଟାଏ ଅଗ୍ନିଯାନ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଚାଲିଯାଉଥିଲା । ଜଳନ୍ତା କୁଟା ତା ଉପରେ ଛିଟିକି ପଡ଼ୁଥାଏ, କିନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ତାର ଖାତିର ନଥାଏ । ଥରେ ଦଳକାଏ ନିଆଁ ତା ହାତରେ ପଡ଼ି ତା ହାତ ପୋଡ଼ିଗଲା । ତଥାପି ତା ହାତ ହଲିଲା ନାହିଁ କି ପାଦ ଅଟକିଲା ନାହିଁ । ହାତ ହଲିଯାଇଥିଲେ ପାଖରେ ଥିବା ଖେତ ପୋଡ଼ିଯାଇଥାନ୍ତା । ପୟାଗର ଆଉ କିଛି ଡର ନଥିଲା । କେବଳ ଗୋଟିଏ ଡର ଥିଲା, ଯଦି ବାଡ଼ିମୁଣ୍ଡରେ ଯେଉଁଠି କୁଢ଼ିଆର ମଝି ଚୂଲଟା ଲାଗିଛି, ଯଦି ଛିଣ୍ଡି ପଡ଼େ ତେବେ ସାରା କୁଢ଼ିଆଟା ତା ଉପରେ ପଡ଼ିଯିବ ଓ ତାର ଅଗ୍ନି ସମାଧି ହୋଇଯିବ । ପୟାଗ ଏକଥା ଜାଣି ମଧ୍ୟ ପବନ ପରି ଉଡ଼ିଚାଲିଥିଲା । ମୋଟେ ଚାରି ଫର୍ଲଙ୍ଗ ରାସ୍ତା; କିନ୍ତୁ ନିଆଁ ପୟାଗର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଓ 'କ୍ଷେତ ଉପରେ ଖେଳାକରୁଥିଲା । ସେ ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ଦୌଡ଼ୁଥିଲା ଯେ ଅଗ୍ନିଶିଖାର ମୁହଁ ପଛକୁ ଫେରି ତାର ଦାହିକାଶକ୍ତି ବାୟୁ ସାଙ୍ଗରେ ଲଢ଼ୁଥିଲା । ନହେଲେ ନିଆଁ ଏତେବେଳକୁ ମଝିକୁ ଧରି ପକେଇଥାନ୍ତା ଓ ହାହାକାର ଖେଳି ଯାଇଥାନ୍ତା । ଗୋଟାଏ ଫର୍ଲଙ୍ଗ ଚାଲିଗଲା, ତାର ସାହସ କେବେ ତୁଟିଲା ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଫର୍ଲଙ୍ଗ ବି ପାରିହୋଇଗଲା, ବାକି ଦୁଇ ଫର୍ଲଙ୍ଗ, ପାଦ

ଅବଶ୍ୟ ଠିକ୍ ଅଛି । ନିଆଁ ଯଦି ବାଡ଼ିର ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚିଗଲା ତାହାହେଲେ ତ ଜୀବନ ଶେଷ । ମଲାପରେ ମଧ୍ୟ ଗାଳି ଶୁଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଓ ସାରାଜୀବନ ହାହାକାର ଅଗ୍ନିରେ ଜଳିଯିବ । ବାସ୍, ଆଉ ମାତ୍ର ଏକ ମିନିଟ୍ । ଆଉ ଦୁଇଟା ବାଲ୍ ମୋଟେ ରହିଲା । ସର୍ବନାଶ, ବାଡ଼ିର ମୁଣ୍ଡଟା ଆଗରୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲା । କୁଢ଼ିଆଟା ବର୍ତ୍ତମାନ ତଳକୁ ଖସୁଛି, ଆଉ ଆଶା ନାହିଁ । ପଯ୍ୟାଗ ପ୍ରାଣର ଆଶା ଛାଡ଼ି ଦୌଡ଼ି ଶେଷ ଜମିରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଆଉ ଦୁଇ ସେକେଣ୍ଡର କଥା । ଆଉ ଦଶହାତ ଦୂରରେ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ବିଜୟ ତାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରୁଛି । ସେଠାରେ ସ୍ୱର୍ଗ; ଏଠାରେ ନରକ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ କୁଢ଼ିଆ ଖସି ଖସି ପଯ୍ୟାଗର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ସେ ଚାହିଁଥିଲେ ତାକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିପାରିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣ ପାଇଁ ତାର ମୋହ ନଥିଲା । ସେ ଜଳନ୍ତା ନିଆଁକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଧରି ଦୌଡ଼ୁଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଦ ତାର ଠିକ୍‌ରେ ପଡ଼ୁନାହିଁ । ହେ ଭଗବାନ, ଏହି ଦୃର ଅଗ୍ନିକାଣ୍ଡ ଆଉ ଦେଖିହେବ ନାହିଁ ।

ହଠାତ୍ ଦେଖାଗଲା, ସାମନାରେ ଗଛତଳେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଦୌଡ଼ି ଦୌଡ଼ି ପଯ୍ୟାଗ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେ ଆଉ କେହି ନୁହେଁ—ରୁକୁଣୀ । ସେ ହଠାତ୍ ପଯ୍ୟାଗ ପାଖକୁ ଆସି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ସେହି ଜଳନ୍ତା ନିଆଁରେ ପଶିଯାଇ ଦୁଇହାତରେ ତାକୁ ଧରିପକାଇଲା । ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପଯ୍ୟାଗ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ଖସି ପଡ଼ିଲା । ମୁହଁ ସାରା ତାର ଜଳିଯାଇଥିଲା !

ରୁକୁଣୀ ସେହି ନିଆଁକୁ ଧରି ମୁହୂର୍ତ୍ତକରେ ବାଲ୍ ରାସ୍ତାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । କିନ୍ତୁ ଏତିକି ଦୂର ଭିତରେ ତାର ହାତ ମୁହଁ ସବୁ ପୋଡ଼ି ଯାଇ ଲୁଗାପଟାରେ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା । କୁଢ଼ିଆ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିବାର ବୁଦ୍ଧି ତାକୁ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ସେହି କୁଢ଼ିଆ ସାଙ୍ଗରେ ସେ ଭୂଇଁରେ କଣ୍ଢ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । କୁଢ଼ିଆଟା କିଛି ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହଲଚଲ ହେଲା । ରୁକୁଣୀ ହାତ ଗୋଡ଼ ପିଟି ମଧ୍ୟ ସେ ନିଆଁରୁ ବାହାରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର ଅଗ୍ନି ସମାଧି ହୋଇଗଲା ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ପଯ୍ୟାଗର ହୋସ୍ ହେଲା । ଦେହସାରା ତାର ଜଳୁଥାଏ । ସେ ଦେଖିଲା ଗଛତଳେ ଲାଲ ନିଆଁ ଚମକ ଉଠୁଛି । ସେଠୁ ଦୌଡ଼ିଯାଇ ସେହି ନିଆଁକୁ ଗୋଡ଼ରେ ଆଡ଼େଇ ଦେଇ ଦେଖିଲା ରୁକୁଣୀ ସେଠି ଦରପୋଡ଼ା ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଛି । ସେ ମୁହଁରେ ଦୁଇହାତ ରଖି ବସି କାନ୍ଦିଲା ।

ସକାଳୁ ଗାଁଲୋକେ ପଯ୍ୟାଗକୁ ଉଠାଇ ଘରକୁ ନେଇଗଲେ । ସାତଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାର ଚିକିତ୍ସା କରାଗଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଆଉ ବଞ୍ଚିଲା ନାହିଁ । ନିଆଁ ତ ତାକୁ କିଛି ଜାଳିଥିଲା, ବାକି ଯାହା ଥିଲା ଏହି ଦୁଃଖରେ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ।

ଆତ୍ମାରାମ

ବେଦଗ୍ରାମରେ ମହାଦେବ ବଣିଆ ଜଣେ ଖୁବ୍ ଜଣାଶୁଣା ଲୋକ । ସକାଳୁ ସଞ୍ଜ ସେ ନିଆଁ ପାଖରେ ବସି ଠକ୍ ଠକ୍ କରୁଥାଏ । ଲୋକେ ସେହି ଠକ୍ ଠକ୍ ଶୁଣି ଏତେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଯେ କୌଣସି କାରଣବଶତଃ ଯଦି ତାହା ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ ତାହାହେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରି ବେଖାପ ଲାଗେ । ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳେ ସେ ପଞ୍ଜୁରିରେ ତା ଶୁଆକୁ ଧରି ଭଜନ ଗାଇ ଗାଇ ପୋଖରୀକୂଳକୁ ଚାଲେ । ସକାଳର କାଳିଲଗା ଅନ୍ଧାରରେ ତାର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶରୀର, ପାକୁଆ ମୁହଁ ଓ ନଇଁ ପଡ଼ିଥିବା ଅଣ୍ଟାକୁ ଦେଖିଲେ ପିଶାଚ ବୋଲି ଭ୍ରମ ହୁଏ । 'ସତ୍ ଗୁରୁଦତ୍ତ ଶିବଦତ୍ତଦାତା' ଆବାଜ ଶୁଣିଲାମାତ୍ରେ ସକାଳ ହେଲା ବୋଲି ଲୋକେ ଜାଣନ୍ତି ।

ମହାଦେବର ସାଂସାରିକ ଜୀବନରେ କିଛି ସୁଖ ନଥିଲା । ତିନି ପୁଅ, ତିନି ବୋହୂ ଓ ତା ସାଙ୍ଗକୁ ଦଶ, ବାର ନାତିନାତୁଣୀ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତା ଦୁଃଖ-ବୋଝ ହାଲୁକା କରିବା ପାଇଁ କାହାର ଯୋଗ୍ୟତା ନଥିଲା । ପୁଏ କହନ୍ତି, ବାପା ବଞ୍ଚିଥିବାଯାକ ଆମେ ଜୀବନରେ ଯାହା ସୁଖ କରିନେବା, ତା'ପରେ ତ ଯେମିତି ହେଲେ ନିଜକୁ ବୋଝ ବୋହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମହାଦେବ ବିଚରାକୁ ବେଳେ ବେଳେ ଭୋକ-ଉପାସରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଖାଇଲା-ପିଇଲାବେଳେ ତା ପରିବାରରେ ସାମ୍ୟବାଦ ନୀତିଟା ଏତେ ପାଳନ କରାଯାଉଥିଲା ଯେ ବେଳେ ବେଳେ ବିଚରାକୁ ଉପାସ ପେଟରେ ଉଠି ଆସିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଯାହିତାହି ଦୁଇପୁଳା ହୁକା ଟାଣିଦେଇ ଶୋଇଯାଉଥିଲା । ବେପାର-ବାଣିଜ୍ୟରେ ଜୀବନରେ ତାର ଆହୁରି ବେଶୀ ଅଶାନ୍ତି ଥିଲା । ଯଦିଓ ସେ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଖୁବ ନିପୁଣ, ବହୁତ ଖାଟି ବହୁ କୌଶଳରେ ସୁନା-ରୁପାର କାମ କରେ, ତଥାପି ପ୍ରତିଦିନ ବିଳମ୍ବ ପାଇଁ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଧୈର୍ଯ୍ୟହୀନ ଲୋକଠାରୁ ଗାଳି ଶୁଣିବାକୁ ପଡ଼େ । ତଥାପି ମହାଦେବ ସେଥିରେ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ଧୀରେ ସୁସ୍ଥେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ସବୁ ସହିଯାଏ । କଳଗୋଳ ସରିଗଲେ ପୁଣି ସେ ମୁହଁ ଉଠାଇ ତା ଶୁଆକୁ ଡାକେ । 'ସତ୍ ଗୁରୁଦତ୍ତ ଶିବଦତ୍ତଦାତା' ଏହି ମନ୍ତ୍ରଟି ଜପିଦେଲା ପରେ ତା ମନରୁ ସବୁ ଅଶାନ୍ତି ଲୋପହୋଇଯାଏ ।

୨

ଦିନେ ଯୋଗକୁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ପିଲା ପଞ୍ଜୁରୀର ଦ୍ୱାର ଖୋଲିଦେବାରୁ ଶୁଆଟି ଉଡ଼ିଗଲା । ମହାଦେବ ଉପରକୁ ମୁହଁ ଉଠାଇ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲା ଯେ

ପଞ୍ଜୁରିଟା ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼ିଛି ତା'ର କଲିଜାଟା ବି ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ପଞ୍ଜୁରି ଆଡ଼କୁ ଦେଖିଲାବେଳକୁ ଶୁଆଟି ଉଡ଼ିଯାଇଛି । ମହାଦେବ ବ୍ୟସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଉଠିପଡ଼ି ଏପାଖ ସେପାଖ ଚାଳଉପରକୁ ଚାହିଁଲା । ଏହି ସଂସାରରେ ତାର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରିୟ ଜିନିଷ ଥିଲା ସେହି ଶୁଆ । ପୁଅଝିଅ, ନାତିନାତୁଣୀଙ୍କଠାରୁ ତାର ମନ ଛୁଟିପଡ଼ିଥିଲା । ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ଚଗଲାବଗଲାରେ ତା କାମରେ ବାଧା ପଡ଼ୁଥିଲା । ପୁଅଗୁଡ଼ା ଖାଲି ନିକମା ବୋଲି ସେ ଚିଡ଼େ ତାହା ନୁହେଁ; ବରଂ ସେମାନଙ୍କ ଯୋଗୁ ତା କାମରେ ବ୍ୟାଘାତ ପଡ଼େ ବୋଲି ସେ ବେଶୀ ବିରକ୍ତ ହୁଏ । ସାଇପଡ଼ିଶା ଲୋକେ ତା ଚୁଲିରୁ ନିଆଁ ଆଡ଼େଇ ନେଇଯାନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଭାରି ବିଗିଡ଼େ । ଏହି ସବୁ ଗଣ୍ଡଗୋଳରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ତାର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ଥିଲା ସେହି ଶୁଆ । ତାରି ଯୋଗୁ ସେ ଆଉ କୌଣସି କଷ୍ଟକଥା ଭାବୁନଥିଲା । ଜୀବନର ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଶାନ୍ତି ଟିକକ ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠେ, ମହାଦେବର ସେହି ଅବସ୍ଥା ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଇଥିଲା ।

ଶୁଆ ଯାଇ ଗୋଟାଏ ଚାଳ ଉପରେ ବସିଥିଲା । ମହାଦେବ ତାକୁ ପଞ୍ଜୁରି ଦେଖାଇ ଡାକିଲା । 'ଆ, ଆ, ସତ୍ ଗୁରୁଦତ୍ତ ଶିବଦତ୍ତଦାତା' । କିନ୍ତୁ ଘରର ଏବଂ ଗାଁର ଟୋକାଏ ସବୁ ଘେରି ତାଳି ମାରିବାରୁ ଏବଂ କାଉ କା କା କରି ତଡ଼ିବାରୁ ଶୁଆ ଗାଁରୁ ବାହାରିଯାଇ ଗୋଟାଏ ଗଛରେ ବସିଲା । ମହାଦେବ ଖାଲି ପଞ୍ଜୁରିଟା ଧରି ତା ପଛେ ପଛେ ଦୌଡ଼ିଲା । ଲୋକେ ତା ଦୌଡ଼ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ମନୁଷ୍ୟକୁ ମୋହ କ'ଣ କରିପାରେ—ତାଠାରୁ ବଳି ସୁନ୍ଦର, ସଜୀବ ଓ ଭାବମୟ ଚିତ୍ର ଆଉ କଳ୍ପନା କରାଯାଇନପାରେ ।

ଦ୍ୱିପ୍ରହର ବେଳ, ଚାଷୀମାନେ ସବୁ ବିଲରୁ ଫେରୁଥା'ନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ବି ବଢ଼ିଆ ମଜା ଜୁଟିଗଲା, କାରଣ ମହାଦେବକୁ ଚିଡ଼ାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମଜା ଲାଗେ । କିଏ ଢେଲା ଫିଙ୍ଗିଲା; କିଏ ତାଳି ମାରିଲା । ଶୁଆ ପୁଣି ଉଡ଼ିଯାଇ ଆମ୍ବ ବଗିଚାରେ ଗୋଟାଏ ଗଛ ଅଗରେ ବସିଲା । ମହାଦେବ ଖାଲି ପଞ୍ଜୁରି ଧରି ପୁଣି ବେଙ୍ଗ ପରି ଡେଇଁ ଡେଇଁ ଚାଲିଲା । ତୋଟାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ପାଦରେ ଛାଲ, ମୁଣ୍ଡରେ ଚକ୍କର । ଟିକିଏ ସୁସ୍ଥ ହୋଇଯାଇ ସେ ପୁଣି ପଞ୍ଜୁରି ଦେଖାଇ ପାଟିକରି ଡାକିଲା, 'ସତ୍ ଗୁରୁଦତ୍ତ ଶିବଦତ୍ତ ଦାତା ।' ଶୁଆ ଗଛଅଗରୁ ଓହ୍ଲାଇ ତଳ ଡାଳରେ ଆସି ବସିଲା । କିନ୍ତୁ ମହାଦେବକୁ ବଡ଼ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଚାହିଁଲା । ମହାଦେବ ବି ଜାଣିଲା, ଶୁଆ ଡରୁଛି । ତେଣୁ ସେ ପଞ୍ଜୁରିକୁ ଥୋଇଦେଇ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗଛମୂଳେ ଯାଇ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ଶୁଆ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଟିକିଏ ନିଃଶଙ୍କ ହୋଇଯିବାରୁ ଉଡ଼ିଆସି ପଞ୍ଜୁରି ଉପରେ ବସିଲା । ତାହା ଦେଖି ମହାଦେବ ମନେ ମନେ ଭାରି ଖୁସି ହୋଇ 'ସତ୍ ଗୁରୁଦତ୍ତ ଶିବଦତ୍ତ ଦାତା' ମନ୍ତ୍ର ଗାଇ ଗାଇ ତାକୁ ଚୁପ୍‌କରି ଧରିପକାଇବ ବୋଲି ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା । କିନ୍ତୁ ଶୁଆ ତା ହାତରୁ ଖସିଯାଇ ପୁଣି ଗଛ ଅଗରେ ଯାଇ ବସିଲା ।

୩

ଦେଖୁ ଦେଖୁ ରାତି ହେଲା । ଘୋରଅନ୍ଧାର ମାଡ଼ିଆସିଲା । ଶୁଆ ପତ୍ର ଭିତରେ କେଉଁଠି ଛପି ବସିଲା କିଛି ଜଣାଗଲା ନାହିଁ । ମହାଦେବ ଠିକ୍ ଜାଣିଥିଲା ଯେ ଶୁଆ ଅନ୍ଧାରରେ ଉଡ଼ିପାରିବ ନାହିଁ କିମ୍ବା ପକ୍ଷୀ ଶତ୍ରୁ ଆସି ପାରିବ ନାହିଁ । ତଥାପି ସେ ଟିକେ ଆଉ ସେଠାରୁ ହଲିଲା ନାହିଁ । ଆଜି ବିଚାରି ଦିନଯାକ କିଛି ଖାଇନାହିଁ । ରାତିରେ ଖାଇବା ବେଳ ବି ଗଡ଼ିଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ଭୋକ ଶୋଷ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାକୁ କିଛି ନାହିଁ । ଶୁଆ ବିନା ତାର ଜୀବନ ଶୁଷ୍କ ଓ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସେ ଏବେ ତ ଅଭ୍ୟାସ ଯୋଗୁ ଯେମିତି କାମ କରୁଥିଲା ଶୁଆର ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗୁ ମଧ୍ୟ ସେମିତି କାମ କରୁଥିଲା । ଏ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାର କୌଣସି ଆତ୍ମୀୟତା ନ ଥିଲା । ତାର ଆତ୍ମୀୟତା ବା ଚେତନା କହିଲେ ଥିଲା କେବଳ ସେହି ଶୁଆ । ଶୁଆ ଉଡ଼ିଯିବା ଅର୍ଥ ଦେହରୁ ପ୍ରାଣ ଚାଲିଯିବା ।

ଦିନସାରା ଭୋକ ଉପାସ ଓ ଧାଁ ଦୌଡ଼ ଯୋଗୁଁ ମହାଦେବ ଥକି ପଡ଼ିଥିଲା । ମଝିରେ ମଝିରେ ଆଖି ଟିକିଏ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲେ ପୁଣି ଚମକି ଉଠି ଆଖି ଖୋଲି ଚାହୁଁଥିଲା । ସେହି ବିସ୍ତୃତ ଅନ୍ଧାର ମଧ୍ୟରେ ତାକୁ ଖାଲି ଶୁଣାଯାଉଥିଲା 'ସତ୍ ଗୁରୁଦତ୍ତ ଶିବଦତ୍ତ ଦାତା ।'

ଏମିତି ଅଧାରାତି କଟିଗଲା । ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ସେ ଚମକି ପଡ଼ିଲା । ଦେଖିଲା ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗଛମୂଳେ ଗୋଟାଏ ଧୂଆଁଳିଆ ଆଲୁଅ ଜଳୁଛି ଓ ସେଠି କେତେକ ଲୋକ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି ଓ ଚିଲମ ଟାଣୁଛନ୍ତି । ଚିଲମ ବାସନାରେ ମହାଦେବ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ିଲା ଓ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ପାଟିରେ କହିଲା, 'ସତ୍ ଗୁରୁଦତ୍ତ ଶିବଦତ୍ତ ଦାତା ।' ତାହାପରେ ସେ ଚିଲମ ଟାଣିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲା । କିନ୍ତୁ ବନ୍ଧୁକର ଆବାଜ ଶୁଣିଲେ ହରିଣ ଯେମିତି ଦଳ ଛାଡ଼ି ପଳାଏ ସେମିତି ମହାଦେବକୁ ଆସୁଥିବାର ଦେଖି ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏଣେତେଣେ ଯିଏଯୁଆଡ଼େ ପଳାଇଲେ । ମହାଦେବ ପାଟିକରି ଡାକିଲା, 'ରହ, ରହ' । ହଠାତ୍ ତାର ମନେପଡ଼ିଲା ସେମାନେ ବୋଧହୁଏ ଚୋର । ସେ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ପାଟିକଲା, 'ଚୋର, ଚୋର, ଧର, ଧର ।' ଚୋରମାନେ ଆଉ ପଛକୁ ନ ଅନାଇ ପଳାଇଲେ ।

ମହାଦେବ ସେ ଆଲୁଅ ପାଖକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ଗୋଟାଏ ଲୋଟା ଦେଖିଲା । ଲୋଟା ତଳଟା କଳଙ୍କ ଲାଗି କଳା ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ଲୋଟାକୁ ଦେଖି ମହାଦେବର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ହାତ ମାରି ଦେଖିଲା ସେଥିରେ ସୁନାର ମୋହର ଅଛି । ଗୋଟିଏ ମୋହର କାଢ଼ି ଆଣି ଆଲୁଅରେ ଦେଖି ତାହା ପ୍ରକୃତ ମୋହର ବୋଲି ଠିକ୍ ଜାଣିଲା । ସେ ହଠାତ୍ ଲୋଟାଟିକୁ ଧରି ଆଲୁଅକୁ ଲିଭାଇ ଦେଇ

ଗଛତଳେ ଲୁଚି କରି ବସି ରହିଲା । ସେ ଥିଲା ସାଧୁ; କିନ୍ତୁ ଏବେ ହେଲା ଚୋର ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ତାର ମନରେ ଭୟ ହେଲା କାଳେ ଚୋରମାନେ ଫେରିଆସି ତାକୁ ଏକଲା ଦେଖି ତାଠାରୁ ମୋହର ଗୁଡ଼ା ଛଡ଼ାଇ ନେବେ । ସେ କେତେକ ମୋହର ଅଣ୍ଟାରେ ବାନ୍ଧି ଆଉ କେତେକ ମାଟିରେ ଗାଡ଼ି କରି ପୋତିଦେଲା ।

୪

ମହାଦେବ ମନରେ ଏବେ ଏକ ନୂଆ ଜଗତର ଖେଳ, ନାନା ଚିନ୍ତା ନାନା ପରିକଳ୍ପନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯଦିଓ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଧନ ହାତରୁ ଖସିଯିବାର ଭୟ ଥିଲା ତଥାପି ମନରେ ନାନାପ୍ରକାର ଅଭିଳାଷର ଖେଳ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ମନେ ମନେ ବଡ଼ କୋଠା ତିଆରି ହୋଇଗଲା, ସେଥିରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ମଦ ଦୋକାନ ଖୋଲିଗଲା । ନିଜ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଯୋଡ଼ିହୋଇଗଲା । ବିଳାସ ବ୍ୟସନର ସବୁ ସାମଗ୍ରୀ ଏକାଠି ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ସେ ତୀର୍ଥ କରିବାକୁ ଚାଲିଗଲା । ସେଆଡ଼ୁ ଫେରି ବଡ଼ ଆଡ଼ମ୍ବର ସହକାରେ ଯଜ୍ଞ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନ ଇତ୍ୟାଦି ହେଲା । ତାହାପରେ ଗୋଟାଏ ଶିବ ମନ୍ଦିର ଓ କୂଅ ତିଆରି ହୋଇଗଲା । ତା'ପାଖରେ ଗୋଟାଏ ବଗିଚା ବି ଲାଗିଗଲା ଓ ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଭାଗବତ ପୁରାଣ ଶୁଣିଲା । ସେଠାରେ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ଆଦର ସତ୍କାର ହେଲା ।

ହଠାତ୍ ତାର ମନେପଡ଼ିଲା ଯଦି ଚୋର ଆସେ ତାହାହେଲେ ସେ କେଉଁଆଡ଼େ ଯିବ । ତା'ପରେ ସେ ଲୋଟାକୁ ଉଠାଇ ଶହେ ପାଦ ଖଣ୍ଡେ ପଳାଇଲା । ସତେ ଯେମିତି ପାଦରେ ତାର ପକ୍ଷୀ ଲାଗିଥିଲା । ତାର ଚିନ୍ତା ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଏହି କଳ୍ପନାରେ ରାତି ପାହିଲା । ପବନ ବହିଲା, ଚଢ଼େଇମାନେ ଗୀତ ଗାଇଲେ । ହଠାତ୍ ମହାଦେବ କାନରେ ପଡ଼ିଲା—

'ସତ୍ ଗୁରୁଦତ୍ତ ଶିବଦତ୍ତ ଦାତା
ଶ୍ରୀରାମ ଚରଣରେ ଚିତ୍ତ ଲଗା ।'

ଏହି କଥା ତ ସବୁବେଳେ ମହାଦେବର ଜିଭ ଅଗରେ ଥାଏ । ଦିନରେ ହଜାର ଥର ଏହି କଥା ସେ କହେ । କିନ୍ତୁ ଏହି କଥାର ପ୍ରକୃତ ଧାର୍ମିକ ମର୍ମ ତା ପ୍ରାଣକୁ କେବେ ଛୁଇଁ ନଥିଲା । ଅନ୍ୟ ବାଜେ ଗୀତ ପରି ଏହି ଗୀତ ମଧ୍ୟ ପାଟିରୁ ବାହାରି ଯାଉଥିଲା । ତାପାଇଁ ତାର କିଛି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅର୍ଥ ନଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଅବଶ୍ୟ ତା ହୃଦୟ ବୃକ୍ଷରେ ପତ୍ର କିମ୍ବା ଅଙ୍କୁର ଇତ୍ୟାଦି କିଛି ନଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି ନିର୍ମଳ ପବନରେ ବି ସେଥିରେ କୌଣସି ଜାଗରଣ ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଥିରେ

ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ମେଲି ସାରିଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି ପବନ ସ୍ପର୍ଶରେ ତାହା ପଲ୍ଲବିତ ହୋଇଉଠିଲା ।

ଉଷା କାଳ, ସମଗ୍ର-ପୃଥିବୀ ଅରୁଣ ଆଲୋକରେ ଅନୁରଞ୍ଜିତ । ଏହି ସମୟରେ ଶୁଆ ଆକାଶରୁ ତାରି ପରି ଖସି ଆସି ପିଞ୍ଜରା ଭିତରେ ବସିଗଲା । ମହାଦେବ ଖୁସି ହୋଇ ପିଞ୍ଜରାକୁ ଉଠାଇ ନେଇ କହିଲା, "ଆସ ଆତ୍ମାରାମ, ମୋତେ ଅନେକ କଷ୍ଟ ମିଳିଲା ସତ; କିନ୍ତୁ ମୋର ଜୀବନ ସଫଳ ହୋଇଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୋ ପାଇଁ ରୁପାର ପିଞ୍ଜରା ଓ ସୁନାର ଖୋଳ ତିଆରି କରିଦେବି ।" ତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋମ-କୂପରୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତା ଝରି ପଡ଼ୁଥିଲା । ହେ ଭଗବାନ, ସତେ ତୁମେ କେତେ ଦୟାଳୁ ! ଏହା ତୁମର ଅସୀମ ଦୟା, ନଚେତ୍ ମୋ ପରି ଗୋଟାଏ ପତିତ ପ୍ରାଣୀ କେବେ ତୁମର ଏପରି-ଦୟା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହି ପବିତ୍ର ଭାବରେ ତା ହୃଦୟ ଏପରି ତନ୍ମୟ ହୋଇପଡ଼ିଲା ଯେ ସେ ସ୍ୱତଃ କହିଉଠିଲା—

'ସତ୍ ଗୁରୁଦତ୍ତ ଦେବଦତ୍ତ ଦାତା
ଶ୍ରୀରାମ ଚରଣରେ ଚିତ୍ତ ଲଗା ।'

ସେ ଗୋଟାଏ ହାତରେ ପିଞ୍ଜରା ଓ ଆର କାଖ ତଳେ ମୋହର ଲୋଟାକୁ ଧରି ଘରକୁ ଚାଲିଲା ।

* * *

ମହାଦେବ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଅନ୍ଧାର ଥିଲା । ରାସ୍ତାରେ ଗୋଟିଏ କୁକୁର ଛଡ଼ା ସେ ଆଉ କାହାରିକୁ ଦେଖି ନଥିଲା । ସୁନା ମୋହରରେ କୁକୁରର ଅବା କ'ଣ କାମ ! ସେହି ଲୋଟାକୁ ନେଇ ତା ବଖରାରେ ସେ ଗୋଟାଏ କୁଣ୍ଡରେ ଭର୍ତ୍ତିକରି ତା ଉପରେ ଭଲଭାବରେ କୋଇଲା ଚଢ଼ାଇ ଦେଇ ରଖିଦେଲା । ରାତି ପାହିଲାରୁ ସେ ସିଧା ପୁରୋହିତ ଘରକୁ ଗଲା । ପୁରୋହିତ ଘରେ ପୂଜାରେ ବସି ଭାବୁଥିଲେ, କାଲି ମକଦ୍ଦମା ପଡ଼ିବ, ହାତରେ ପଇସାଟିଏ ନାହିଁ । ଜଣେହେଲେ ଯଜମାନ କେହି ଦେଖା ନାହିଁ । ଏତିକିବେଳକୁ ମହାଦେବ ଆସି ନମସ୍କାର କଲା । ପୁରୋହିତେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମୁହଁ ଫେରାଇ ନେଇ ଭାବିଲେ —ଏ ଅମଙ୍ଗଳିଆଟା ପୁଣି କେଉଁଠାରୁ ଆସି ଜୁଟିଲା । ଏଟା ମୁହଁ ଚାହିଁଲେ ଖାଇବାକୁ ମିଳିବ ନାହିଁ । ତାପରେ ସେ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ, "କଣ କିଓ, କ'ଣ କହୁଛ ? ମୁଁ ପୂଜା କରୁଛି, ତୁମକୁ ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ ?"

ମହାଦେବ—ମହାରାଜ, ଆଜି ଆମ ଦୁଆରେ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ପୂଜା ହେବ ।

ପୁରୋହିତ ଏକଥା ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ନିଜ କାନକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରି-

ପାରିଲେ ନାହିଁ । ନିଜ ଘରୁ ଭିକାରିକୁ ମୁଠେ ଦେବା ଯେମିତି ଅସମ୍ଭବ, ମହାଦେବ ଦୁଆରେ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ପୂଜା କଥା ତାଙ୍କୁ ସେମିତି ଅସମ୍ଭବ ଲାଗିଲା । ସେ ପଚାରିଲେ—ଆଜି କ'ଣ କି ?

ମହାଦେବ—ନାହିଁ, ସେମିତି କିଛି ନାହିଁ । ମନହେଲା ଟିକିଏ ଭଗବାନଙ୍କ କଥା କାନରେ ପକାଇବାକୁ ।

ପୂଜା ପାଇଁ ସକାଳୁ କାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ଆଖ ପାଖ ଗାଁକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଗଲା । ପୂଜାପରେ ଭୋଜନ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଥିଲା । ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ—ଆଜି ପଥରରୁ କେମିତି ପାଣି ବାହାରିଲା ?

ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଅନେକ ଲୋକ ଜମିଲାପରେ ପୁରୋହିତ ଯେତେବେଳେ ନିଜ ସିଂହାସନରେ ବିଜେ କଲେ ସେତେବେଳେ ମହାଦେବ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ପାଟିରେ କହିଲା, "ଭାଇମାନେ, ମୁଁ ଜୀବନସାରା କେତେ ଛନ୍ଦକପଟ କରିଛି, କେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ଦଗା ଦେଇଛି, କେତେ ଅମୃତରେ ବିଷ ଦେଇଛି । କିନ୍ତୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦୟାରୁ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସମସ୍ତ କଳଙ୍କ ଦୂର କରିବାପାଇଁ ସ୍ଥିର କରିଛି । ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହୁଛି କାହାର ଯଦି ମୋ ପାଖରେ କିଛି ପାଉଣା ଅଛି, କାହାର ଭଲ ଜିନିଷକୁ ଯଦି ମୁଁ ଖରାପ କରି ଦେଇଛି ତାହାହେଲେ ସେ ଆସି ତାର ସବୁ ପାଉଣା ମୋଠାରୁ ନେଇ ଯାଉ । ଯଦି କେହି ଲୋକ ଆସିପାରିବ ନାହିଁ ତାହାହେଲେ ଆପଣ ଯାଇ ଦୟାକରି ତାକୁ କହିଦିଅନ୍ତୁ ଯେ ମାସକ ଭିତରେ ଯେଉଁଦିନହେଲେ ଆସି ନେଇଯିବ । ସେଥିପାଇଁ ସାକ୍ଷୀଗୁହା କିଛି ଦରକାର ନାହିଁ ।"

କଥା ଶୁଣି ଲୋକେ ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ଜଣେ ଲୋକ ଦରଦ ପ୍ରକାଶ କରି ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ କହିଲା, "ଆମେ କ'ଣ ଏ କଥା କହୁ ନ ଥିଲୁ ! ଲୋକେ କହୁଥିଲେ ହଜାର ଲୋକଙ୍କର ଖାଇକରି ମରିବ ।"

ଜଣେ ଲୋକ ପରିହାସ କରି କହିଲା, "ଆଉ ଯେଉଁମାନେ ମରିଗଲେଣି ସେମାନେ ?"

ମହାଦେବ ଉତ୍ତର ଦେଲା, "ତାଙ୍କ ପିଲାପିଲି ଆସିବେ ।"

ବର୍ତ୍ତମାନ ଲୋକଙ୍କର ପାଉଣା ପାଇବା ପାଇଁ ଯେତେ ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା ଏତେ ଧନ ସେ କେଉଁଠାରୁ ପାଇଲା ସେହିକଥା ଜାଣିବାକୁ ବେଶୀ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମହାଦେବ ପାଖକୁ ଆସିବାକୁ କାହାର ସାହସ ନଥିଲା । ମଫସଲିଆ ଲୋକେ, ତାଙ୍କର ଏତେ ଖୋଳ ତାଡ଼ କରିବାକୁ ବେଳ କାହିଁ ? ମହାଦେବ ପାଖରେ ତାଙ୍କର କ'ଣ ପାଉଣା ଥିଲା ସେ କଥା ବି ତାଙ୍କର ମନେ ନ ଥିଲା । ତା ଛଡ଼ା ଏପରି ଏକ ପବିତ୍ର ସମୟରେ କାଳେ କେଉଁକଥା ଭୂଲଭଟକା ହୋଇଯିବ ବୋଲି କେହି କିଛି କହୁ ନଥାନ୍ତି । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼କଥା ମହାଦେବର ସାଧୁତାରେ ସମସ୍ତେ ବଡ଼ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇପଡ଼ିଥାନ୍ତି ।

ହଠାତ୍ ପୁରୋହିତ କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା, ତମର ମନେଅଛି ମୁଁ ତମକୁ ଗୋଟାଏ ସୁନାହାର ଗଢ଼ାଇବାକୁ ଦେଇଥିଲି । ତୁମେ ସେଥିରୁ କେତେ ମସା ସୁନା ଖାଇଯାଇଥିଲ ?"

ମହାଦେବ, "ଆଜ୍ଞା ମନେଅଛି । ଆପଣଙ୍କର ନିଶ୍ଚୟ ବହୁତ କ୍ଷତି ହୋଇଥିବ ।"

ପୁରୋହିତ—ତାହାହେଲେ ପଚିଶ ଟଙ୍କାରୁ କମ୍ ହେବ ନାହିଁ ।

ମହାଦେବ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଅଣ୍ଟାରୁ ଦୁଇଟା ମୋହର କାଢ଼ି ପୁରୋହିତଙ୍କ ସାମନାରେ ରଖିଦେଲା । ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପୁରୋହିତଙ୍କ ଲୋଭ ବିଷୟରେ ଚୁପଚାପ ଚାଲିଲା—ଏଗୁଡ଼ା ସବୁ ବେହିସାବ କାରବାର । ଖୁବ୍ହେଲେ ଦୁଇଚାରିଟଙ୍କା କ୍ଷତି ହୋଇଥିବ । ଯା ବୋଲି ବିଚରାଠାରୁ ପଚିଶ ଟଙ୍କା ମାରି ନେବ । ସତ୍ୟନାରାୟଣ ଠାକୁରଙ୍କୁ ବି ଯାଙ୍କର ଡରନାହିଁ । ନାଁ ପଣ୍ଡିତ, ଦେଖିଲାବେଳକୁ ଏଇୟା ବିଚାର ! ଛି, ଛି, ରାମ, ରାମ ।

ମହାଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ପ୍ରକାରର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆସିଯାଇଥିଲା । ସେମିତି ଘଣ୍ଟାଏ କଟିଗଲା ପଛକେ ହଜାର ଲୋକଙ୍କ ଭିତରୁ କେହିହେଲେ ଜଣେ ଛୁଡ଼ାହେଲେ ନାହିଁ । ତା'ପରେ ମହାଦେବ ପୁଣି କହିଲା, "ଲାଗୁଛି, ଆପଣମାନେ ବୋଧହୁଏ ଆପଣମାନଙ୍କର ହିସାବ ଭୁଲିଯାଇଛନ୍ତି । ଆଚ୍ଛା, ଆଜି ପୂଜା ଚାଲୁ । ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ପୁଣି ମାସେ ସମୟ ଦେଲି । ତା'ପରେ ମୁଁ ତୀର୍ଥ କରିବାପାଇଁ ଚାଲିଯିବି । ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୋର ବିନୀତ ଅନୁରୋଧ ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଏଥିରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।"

ମାସେ କାଳ ସେ ଏହିପରି ଲୋକଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କଲା । ରାତିରେ ଚୋର ଭୟରେ ତାକୁ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ମଦ ଅଭ୍ୟାସ ବି ଛାଡ଼ି ଦେଲା । ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କେହି ଦ୍ୱାରକୁ ଆସିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ସେବା କଲା । ଦୂରଦୂରାନ୍ତର ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ତା କଥା ଜାଣିଲେ । ମାସେ କଟିଗଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଲୋକ ହିସାବ ନେବାକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ସଂସାରରେ କେତେ ଧର୍ମ, କେତେ ସଦ୍ଭାବ ଅଛି ଏବେ ସେ ଜାଣିପାରିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ବୁଝିଲା ଯେ ଏହି ସଂସାରରେ ଭଲ ପାଇଁ ଭଲ, ଖରାପ ପାଇଁ ଖରାପ ।

୭

ଏହି ଘଟଣା ପରେ ଅନେକ ବର୍ଷ କଟିଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ଏବେ ଯଦି କେହି ବେଦଗ୍ରାମକୁ ଯାଏ ତାହାହେଲେ ବହୁତ ଦୂରରୁ ସେ ଏକ ସୁନା କଳସ ଦେଖିବ । ମନ୍ଦିର ଦ୍ୱାରରେ ନୂଆ କଳସ ଲାଗିଛି । ତାକୁ ଲାଗି ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ପୋଖରୀ, ତହିଁରେ

ପଦ୍ମଫୁଲ ଫୁଟିଛି । ସେଥିରୁ କେହି ମାଛ ଧରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହି ପୋଖରୀ କୂଳରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ସମାଧି । ସେହି ହେଉଛି ଆତ୍ମାରାମଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଚିହ୍ନ । ସେ ବିଷୟରେ ଅନେକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଶୁଣାଯାଏ । କିଏ କହେ ରତ୍ନଜଡ଼ିତ ପଞ୍ଜୁରିଟାଏ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଚାଲିଗଲା । ଆଉ କିଏ କହେ 'ସତ୍ତ ଗୁରୁଦତ୍ତ' ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁ କରୁ ସେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ଘଟଣା ହେଉଛି, ସେହି ପକ୍ଷୀରୂପୀ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ବିଲେଇରୂପୀ ରାହୁ ଗ୍ରାସ କରିନେଲା । ଏବେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକେ କହୁଛନ୍ତି ରାତି ଅଧରେ ବି ସେହି ପୋଖରୀ କୂଳରୁ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଯାଉଛି—

'ସତ୍ତ ଗୁରୁଦତ୍ତ ଶିବଦତ୍ତ ଦାତା
ଶ୍ରୀରାମ ଚରଣରେ ଚିତ୍ତ ଲଗା ।'

ମହାଦେବ ବିଷୟରେ କେତେପ୍ରକାର ଜନଶ୍ରୁତି ଅଛି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସବୁଠାରୁ ବିଶ୍ୱାସ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ଆତ୍ମାରାମର ସମାଧି ହେବା ପରେ ସେ କେତେକ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ହିମାଳୟକୁ ଚାଲିଗଲା ଓ ସେଠାରୁ ଆଉ ଫେରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଆତ୍ମାରାମ ଭାବରେ ପରିଚିତ ହୋଇ ରହିଗଲା ।

ଇଦଗାହ୍

ରମ୍‌ଜାନର ପୂରା ତିରିଶ ଦିନ ପରେ ଆଜି ଇଦପର୍ବ । ବେଶ୍ ସୁନ୍ଦର ସୁଖକର ସକାଳ । ଗଛପତ୍ରରେ ଅପୂର୍ବ ସବୁଜିମା, ବିଲ୍‌ବାଡ଼ିରେ ଅପୂର୍ବ ସୁଷମା, ମନେହେଉଛି, ସତେ ଯେମିତି ଇଦ ପାଇଁ ସଂସାରକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଉଛି । ଗାଁରେ ଆଜି ଭାରି ଚହଳ । ଇଦଗାହ ଯିବାପାଇଁ ସମସ୍ତେ ତିଆରି । କାହା କୁର୍ତ୍ତରେ ବୋତାମ ନାହିଁ ସିଏ ଛୁଞ୍ଚ ସୂତା ପାଇଁ ପଡ଼ିଶା ଘରକୁ ଧାଇଁଛି । କାହା ଜୋତା ଟାଣ ହୋଇଯାଇଛି ଯେ ତାକୁ କଅଁଳ କରିବାପାଇଁ ତେଲିଘରକୁ ତେଲ ପାଇଁ ଯାଇଛି । ଇଦଗାହରୁ ଫେରିବା ପାଇଁ ଡେରି ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଗୋରୁଗାଈଙ୍କୁ ଲୋକେ ଆଗତୁରା କୁଣ୍ଡାପାଣି ଦେଇଦେଉଛନ୍ତି । ତିନକୋଶ ରାସ୍ତା ଚାଲିକରି ଯିବାକୁ ହେବ, ତା'ଛଡ଼ା ରାସ୍ତାରେ ନାନା ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖାସାକ୍ଷାତ, ଫେରୁ ଫେରୁ ନିଶ୍ଚୟ ଦ୍ୱିପ୍ରହର ଗଡ଼ିଯିବ । ପିଲାମାନଙ୍କର ସବୁଠୁ ବେଶୀ ଖୁସି, କିଏ ଓଳିଏ ଉପାସ କରିଥାଏ, କିଏ କରି ନ ଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଇଦଗାହ ଯିବା ଖୁସି ସମସ୍ତଙ୍କର ସମାନ । ଓଷା ଉପାସ ସିନା ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀଙ୍କର, କିନ୍ତୁ ଯାହା ଦେଖା ତ ପିଲାଙ୍କର । ଇଦପାଇଁ ପିଲାଏ ଦିନ ଗଣୁଥିଲେ, ଏବେ ଇଦ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ପିଲାଙ୍କର ତ କିଛି ଘର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ସେମାନେ ଉଚ୍ଛନ୍ନ, କାହିଁକି ଲୋକେ ଶୀଘ୍ର ବାହାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଘରେ ପ୍ରସାଦ ତିଆରି କରିବାପାଇଁ ଘରେ ଦୁଧ ଚିନି ଅଛି କି ନାହିଁ, ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ସେମାନେ ତ ଖାଇବା ଲୋକ । ସେମାନେ କ'ଣ ଜାଣନ୍ତି ପଇସା ପାଇଁ ବଦହାବାସ ଚୌଧୁରୀକୁ କାଏମ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କ ଘରକୁ କେତେ ଧାଇଁବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ? ଚୌଧୁରୀ ଯଦି ଯୋଗକୁ ମନାକରିଦିଏ ତେବେ ସବୁ ଯାହା ଦେଖା ଗୁଡ଼ିଯିବ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ପକେଟରେ ଆଜି କୁବେରର ଧନ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଛି । ଥରକୁଥର କାଢ଼ି କରି ଗଣୁଛନ୍ତି ପୁଣି ରଖୁଛନ୍ତି । ମହମୁଦ ପାଖରେ ବାରଟି ପଇସା ଅଛି; ସେ ବରାବର ଗଣୁଛି, ଏକ, ଦୁଇ, ଦଶ, ବାର । ମୋହସିନ୍ ପାଖରେ ଏକ, ଦୁଇ, ତିନି, ଆଠ, ନ, ପନ୍ଦର ପଇସା ଅଛି । ଏତେ ପଇସାରେ ସେମାନେ କେତେ ଜିନିଷ ଆଣିବେ ଠିକଣା ନାହିଁ — ଖଜା ମିଠେଇ, ଖେଳନା, ପେଣ୍ଡୁ, ପେହିଁକାଲୀ କେତେ କ'ଣ । ପିଲାଙ୍କ ଭିତରେ ସବୁଠୁ ବେଶୀ ଖୁସି ହାମିଦ । ଚାରି ପାଞ୍ଚବର୍ଷର ଦୁର୍ବଳ ଚେହେରା ପିଲାଟିଏ । ତାର ବାପ ଗତବର୍ଷ ହଇଜାରେ ମରିଯାଇଥିଲା । ତା'ପରେ କ'ଣ ହେଲା କେଜାଣି ତା ମା ବି ଶୁଖି ଶୁଖି ମରିଗଲା । କ'ଣ ରୋଗ ହୋଇଥିଲା କେହି ଜାଣିଲେ ନାହିଁ । କହିଥିଲେ ଶୁଣିବାକୁ ଅବା କିଏ ଥିଲା ! ମନ ଦୁଃଖ ମନରେ

ମରିଥିଲା, ଦୁଃଖ ଯେତେବେଳେ ସହ୍ୟପାରିଲା ନାହିଁ, ସଂସାର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲା । ଏବେ ହମିଦ ତା ବୁଢ଼ୀ ଜେଜେ ଅମୀନା କୋଳରେ ଶୁଏ; ସେଇଥିରେ ମଧ୍ୟ ତାର ଆନନ୍ଦ । ହମିଦର ଧାରଣା ତାର ଜେଜବାପା ଟଙ୍କା ରୋଜଗାର କରିବା ପାଇଁ ଯାଇଛନ୍ତି, ଥଳୀରେ ଟଙ୍କା ନେଇ ଆସିବ ଓ ତାର ଜେଜେମା ଭଲ ଭଲ ଜିନିଷ ଆଣିବା ପାଇଁ ଅଲ୍ଲାହ ମିଆଁ ଘରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଖୁବ୍ ଖୁସି । ମଣିଷର ଆଶା ତ ବଡ଼ ଜିନିଷ, ପୁଣି ପିଲାଙ୍କ ଆଶା । ସେଥିରେ ତ ତିଳଟା ତାଳ ପାଲଟିଯାଏ । ହାମିଦର ପାଦରେ ଯୋତା ନାହିଁ, ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ପୁରୁଣା ଟୋପି, ଜରିକାମ ସବୁ କଳା ପଡ଼ିଯାଇଛି । ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ତାର ଢେର୍ ଖୁସି । ଯେତେବେଳେ ତା ଜେଜେବାପା ଟଙ୍କା ଧରି ଆସିବ ଓ ଜେଜେମା ବହୁତ ବଢ଼ିଆ ଜିନିଷ ଧରି ଆସିବ ସେତେବେଳେ ତା ମନର ସବୁ ଆଶା ମେଣ୍ଟିଯିବ । ସେତେବେଳେ ସେ ଦେଖିବ ମହମୁଦ, ମୋହସିନ, ନୂରେ ଓ ସମ୍ମୀ କେଉଁଠୁ ଏତେ ପଇସା ଆଣିବେ ?

ଅଭାଗିନୀ ଅମୀନା ବଖୁରି ଘରେ ବସି କାନ୍ଦୁଛି । ଆଜି ଇଦ ପର୍ବ ଦିନରେ ଘରେ ଦାନା ନାହିଁ । ଆବିଦ ଯଦି ଆଜି ଥାନ୍ତା, ଇଦରେ କ'ଣ ଆଜି ଏସ୍ଥା ହୋଇଥାନ୍ତା ! କିଏ ଅଲକ୍ଷଣୀ ଇଦକୁ ଡାକି ଯାଇଥିଲା ? ଏହି ନିରାଶା ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ବୁଡ଼ିଯାଇ ସେ ଭାବୁଥିଲା ଇଦରେ ଏ ଘରେ କିଛି କାମ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ହାମିଦର ସେଥିପାଇଁ କିଛି ଚିନ୍ତା ନଥିଲା । ତାର ଥିଲା ଭିତରେ ଆନନ୍ଦ, ଉପରେ ଆଶା । ବିପଦ ଦଳବଳ ଧରି ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ତାର ଆନ୍ତରିକ ଉଲ୍ଲାସରେ ସେ ତାକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବା ପାଇଁ ତିଆର ।

ହାମିଦ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଜେଜକୁ କହିଲା, "ଜେଜି, ତୁ ମୋଟେ ଡରିବୁ ନାହିଁ, ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରୁ ଫେରିଆସିବି । ତୁ ମୋଟେ ଡରିବୁ ନାହିଁ ।"

ଅମୀନାର ଅନ୍ତର କାନ୍ଦି ଉଠୁଥିଲା । ସବୁପିଲା ସେମାନଙ୍କ ବାପାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯାତ୍ରାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ଅମୀନା ଛଡ଼ା ହାମିଦର ଆଉ କିଏ ଥିଲା ? କେମିତି ସେ ତାକୁ ଏକୁଟିଆ ଯାତ୍ରାକୁ ଛାଡ଼ିଦେବ ? ଗହଳିରେ ଯଦି କୁଆଡ଼େ ହଜିଯିବ, ତାହେଲେ କ'ଣ କରିବ ? ନାହିଁ, ଅମୀନା ତାକୁ ସେମିତି ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଏଡ଼େ ଟିକେ ପିଲା, ତିନିକୋଶ କେମିତି ଚାଲିବ, ତା ପାଦ ଗୁନ୍ଧ ଫୁଟିଯିବ । ତା'ର ତ ଯୋତା ନାହିଁ । ହେଲେ ସେ ତାକୁ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ବାଟ କାଖେଇ ନେଇଯାନ୍ତା । ଘରେ ପ୍ରସାଦ ରାନ୍ଧିବ କିଏ ? ହାତରେ ପଇସା ଥିଲେ ସିନା ଫେରିବା ମାତ୍ରେ ସବୁ ଜିନିଷ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କିଣିକାଣି ରାନ୍ଧିଦିଅନ୍ତା । ପଇସା ଯୋଗାଡ଼ କରିବା ପାଇଁ ତ ଆଗ ବହୁତ ବେଳ ଲାଗିବ । ମାଗିବା ଛଡ଼ା ତ ଆଉ ବାଟ ନାହିଁ । ଫହିମନର ଲୁଗା ସିଲେଇ କରି ପଇସା ଆଠଣା ପାଇଥିଲା ଯେ ତାକୁ ଇଦ ପାଇଁ ଆଜିଯାଏ ସାଇତି ରଖିଥିଲା । କିନ୍ତୁ କାଲି ଗଉଡ଼ୁଣୀଟା ଜିଗି କରି ବସିଲା ଯେ ଆଉ କ'ଣ କରନ୍ତା ? ହାମିଦ ପାଇଁ ସେମିତି ହେଲେ ତ ଦୁଇ ପଇସାର ଦୁଧ ଦରକାର । ଏବେ ତ ଅଉ

ମୋଟେ ଦଅଣା ପଇସା ପାଖରେ ଅଛି, ତିନି ପଇସା ହାମିଦ ପକେଟରେ ଓ ଆଉ ପାଞ୍ଚପଇସା ଅମୀନା ବଟୁଆରେ । ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲିତ ଏତିକି, ସେଥିରେ ପୁଣି ଇଦ ଯାତ୍ରା ! ଅଲ୍ଲାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଯାହାଥିବ ହେବ । ଧୋବଣୀ, ଭଣ୍ଡାରୁଣୀ, ମେହେନ୍ତରାଣୀ ଓ କାଚରାଣୀ ସମସ୍ତେତ ଆସି ଘେରିବେ । ସମସ୍ତଙ୍କର ତ ପ୍ରସାଦ ଦରକାର, କିନ୍ତୁ ଅଲପ କାହା ଆଖିକୁ ଦେଖାଯିବ ନାହିଁ । କାହାକୁ ଏବେ ମଣିଷ ମୁହଁ ଲୁଚାଇବ, ବରଷକର ଗୋଟାଏ କଥା, ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ଲାଭ କ'ଣ ? ଜୀବନତ ଭଲରେ ରହିବ, ହେଲେ ଭାଗ୍ୟତ ପୁଣି ତାର ଅଛି । ଭଗବାନ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଭଲରେ ରଖନ୍ତୁ । ଏ ଦିନ କ'ଣ ରହିବ, ସେତ ପୁଣି କଟିଯିବ ।

ଗାଁର ଯାତ୍ରା ଦେଖିବା ଦଳ ଚାଲିଲେ । ଆଉ ପିଲାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ହାମିଦ ବି ଯାଉଥିଲା । କେତେବେଳେ ପିଲାମାନେ ଆଗେ ଆଗେ ଦୌଡ଼ୁଥିଲେ, ପୁଣି ଗଛ ଛାଇରେ ଠିଆ ହୋଇ ପଛ ଲୋକଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ଭାବୁଥିଲେ ଏ ଲୋକଗୁଡ଼ା କାହିଁକି ଏତେ ଡେରି କରୁଛନ୍ତି । ହାମିଦ ଗୋଡ଼ରେ ସତେ ଯେମିତି ପକ୍ଷୀ ଲାଗିଯାଇଛି । ସେ କ'ଣ କେବେ ଥକିପାରେ ? ସହର ପାଖ ହୋଇ ଆସିଲା । ସଡ଼କ ଦୁଇପାଖରେ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କର ବଗିଚା । ଚାରିପାଖ ପକ୍କା ପାଚେରି । ଗଛମାନଙ୍କରେ ଆମ୍ବ ଓ ଲିଚୁ ଝୁଲୁଛି । ପିଲାଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି କେହି ଟେଳା ମାରିଲେ । ଭିତରୁ ମାଳି ଗାଳି ଦେଇ ଦେଇ ବାହାରି ଆସିଲା । ଫର୍ଲଙ୍ଗ ଦୂରରେ ଠିଆ ହୋଇ ପିଲାମାନେ ମାଳିକୁ ବୋକା ବନେଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଭାବି ହସୁଥିଲେ ।

ତାପରେ ବଡ଼ ବଡ଼ କୋଠା ସବୁ ଆସିଲା, କଚେରୀ, କଲେଜ ଓ କ୍ଲବ୍‌ଘର । ଏଡ଼େ ବଡ଼ କଲେଜରେ କେତେ ପିଲା ପଢ଼ୁଥିବେ ! ସେମାନେ ତ ସବୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପିଲା ନୁହନ୍ତି, ବଡ଼ ବଡ଼ ମଣିଷ ବି । ମୁହଁରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ନିଶ ଉଠିଲେ ବି ସେମାନେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଠ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି । ଏତେ ପଢ଼ିକରି କ'ଣ କରିବେ କିଏ ଜାଣେ ? ହାମିଦର ସ୍କୁଲରେ ଦୁଇତିନିଟା ବଡ଼ପିଲା ପଢ଼ନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ା କାମଚୋର ବୋଲି ପ୍ରତିଦିନ ପ୍ରାୟ ମାଡ଼ଖାନ୍ତି । ଏଠି କଲେଜରେ ମଧ୍ୟ ସେଇମିତିଆ ପିଲା ନିଶ୍ଚୟ ଥିବେ । କ୍ଲବ୍ ଗୋଟାଏ ଯାଦୁଘର । ଶୁଣାଯାଏ ସେଠି ମଲାଲୋକଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ସବୁ ଦଉଡ଼ୁଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ଆହୁରି ବଡ଼ ବଡ଼ ନାଚତାମସା ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଭିତରକୁ କାହାକୁ ଛାଡ଼ିଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ସେଠି ସାହେବମାନେ ବି ଖେଳନ୍ତି । ନିଶ-ଦାଢ଼ିବାଲା ଖୁବ୍ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକ ବି ଖେଳନ୍ତି । ମେମ୍ ସାହେବମାନେ ମଧ୍ୟ ଖେଳନ୍ତି । ବ୍ୟାଟ୍ ବୋଲି ଯେଉଁ ଜିନିଷ ଅଛି, ମୋ ମା'କୁ ଦେଲେ ସେ ଧରିଜାଣିବ ନାହିଁ; ବ୍ୟାଟ୍ ବୁଲେଇ ଦେଲେ ଖସିପଡ଼ିବ ।

ମହମୁଦ କହିଲା, "ସତ କହୁଛୁ ମୋ ଜେଜୀର ହାତ ଥରିବ !" ମୋହସିନ କହିଲା, "ମା ସିନା ଅଟା ପେଷିଦେଉଛି, କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାଟ୍ ଧରିଲେ ହାତ ଥରିବ । ଦିନକୁ ସେ ଶହେ ମାଠିଆ ପାଣି କାଢ଼ୁଛି । ମୋ ମଇଁଷି ତ ଏକା ପାଞ୍ଚମାଠିଆ

ପାଣି ପିଇଯାଉଛନ୍ତି । ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କୁ ମାଠିଏ ପାଣି କାଢ଼ିବାକୁ କହିଲେ ତା ଆଖିରୁ ନିଆଁ ବାହାରିଯାନ୍ତା ।"

ମହମୁଦ କହିଲା, "ମା ସିନା ପାଣି କାଢ଼ିପାରିବ; କିନ୍ତୁ ଧାଁ ଦଉଡ଼ କରିପାରିବ ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଡିଆଁ କୁଦା କରିପାରିବ ନାହିଁ ।"

ମୋହସିନ କହିଲା, "କ'ଣ କହୁଛୁ, ଡିଆଁ କୁଦା କରିପାରିବ ନାହିଁ ? କିନ୍ତୁ ସେଦିନ ମୋ ଗାଈଟା ଫିଟିଯାଇ ଚଉଧୁରୀ କ୍ଷେତରେ ପଶିଗଲାବେଳେ, ସତ କହୁଛି, ମା ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ଧାଇଁଲା ଯେ ମୁଁ ତା ସଙ୍ଗେ ଦୌଡ଼ିପାରିଲି ନାହିଁ ।"

ଆଗରେ ଗୁଡ଼ିଆ ଦୋକାନ ପଡ଼ିଲା । ଯାହା ପାଇଁ ଖୁବ୍ ସାଜସଜା ହୋଇଥିଲା । ଏତେ ମିଠାଇ କିଏ ଖାଉଛି ? ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଦୋକାନରେ ମହଣେ ମହଣେ ମିଠାଇ ଥୁଆହୋଇଛି । ଲୋକେ କହନ୍ତି, ରାତିରେ ଭୂତ ଆସି ସବୁ କିଣିନେଇଯାନ୍ତି । କେଜେବାପା କହୁଥିଲେ, ଅଧରାତିକୁ ଜଣେ ଲୋକ ଆସି ଯେତେ ଜିନିଷ ବାକି ଥାଏ ସବୁ ଟଙ୍କା ଦେଇ କିଣିନିଏ । ସତକୁ ସତ ଏଇ ଟଙ୍କା ।

ହାମିଦର ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ପଚାରିଲା, "ଏହି ସତ ଟଙ୍କା ଭୂତକୁ କେଉଁଠୁ ମିଳିବ ?"

ମୋହସିନ୍ କହିଲା, "ଭୂତକୁ ଟଙ୍କା ମିଳୁନାହିଁ । ତମେ ଭୂତକୁ କ'ଣ ବୋଲି ଭାବିଛ; ସେ ଚାହିଁଲେ ଯେକୌଣସି ଟ୍ରେଜେରିରେ ପଶିଯାଇପାରିବ, ଲୁହା ବାଡ଼ ତାକୁ ରୋକିପାରିବ ନାହିଁ । ଭୂତ ପାଖରେ ହୀରାନୀଳା ମୋତି-ମାଣିକ ବି ଥାଏ । ଯାହା ଉପରେ ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଏ, ତାକୁ ଟୋକାଇଏ ହେବ ଦେଇଦିଏ । ଏଇନେ ଏଇଠି ଥିବ, ଦେଖିଲାବେଳକୁ ଯାଇ କଲିକତାରେ ହେଲାଣି ।"

ହାମିଦ ପଚାରିଲା, "ଭୂତଗୁଡ଼ା ତ ବହୁତ ବଡ଼ ବଡ଼ ହୋଇଥିବେ ?"

ମୋହସିନ୍ କହିଲା, "ଖୁବ୍ ବଡ଼ ବଡ଼, ଆକାଶ ଉଚ୍ଚ । ଭୂଇଁରେ ଠିଆହେଲେ ଆକାଶକୁ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଲାଗେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଚାହିଁଲେ ଗୋଟାଏ ଲୋଟାରେ ବି ପଶି ରହିଯାଇପାରେ ।"

ହାମିଦ ପଚାରିଲା, "ଲୋକେ କେମିତି ଭୂତକୁ ସାଧନା କରନ୍ତି ? ମୋତେ କିଏ ମନ୍ତ୍ର ଶିଖାଇଦିଅନ୍ତା ବୋଲେ, ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଭୂତ ରଖନ୍ତି ।"

ମୋହସିନ୍ କହିଲା, "ଅବଶ୍ୟ ସେକଥା ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଚୌଧୁରୀ ସାହେବଙ୍କ ହାତରେ ବହୁତ ଭୂତ ଅଛନ୍ତି । କୌଣସି ଜିନିଷ ଚୋରି ଗଲେ, ଚୌଧୁରୀ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜାଣିପାରନ୍ତି । ଚୋରର ନାଁ ବି ବତାଇଦିଅନ୍ତି । ଏବେ ଜୁମରାତିର ବାଛୁରୀ ହଜିଯାଇଥିଲା । ବିଚାରି ବହୁତ ହଇରାଣ ହେଲା, କେଉଁଠି ହେଲେ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଗୁଡ଼ାଏ ବୃଥା ପରିଶ୍ରମ କରି ଶେଷରେ ଚୌଧୁରୀ ପାଖକୁ ଗଲା ଯେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ କହିଦେଲା ବାଛୁରୀ କାଇନ୍ ହାଉସ୍‌ରେ ଅଛି । ସତକୁ ସତ ସେଇଠି ବି ମିଳିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ଭୂତ ଆସି ସବୁ ଖବର ତାଙ୍କୁ ଦେଇଯାଏ ।"

ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ବୁଝିପାରିଲା ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ହାତରେ କେମିତି ଏତେ ଧନ ଅଛି ଆଉ ଲୋକେ କାହିଁକି ତାଙ୍କୁ ଏତେ ଖାତିର୍ କରୁଛନ୍ତି ।

ଆଗରେ ପୋଲିସ ଲାଇନ୍ ପଡ଼ିଲା । ସେଠି କନଷ୍ଟେବଲମାନେ ନିୟମ ମୁତାବକ କାମ କରନ୍ତି । ରେଟନ ! ଫାୟ ଫୋ ! କାଳେ ଚୋରି ଇତ୍ୟାଦି ହୋଇଯିବ, ସେଥିପାଇଁ ରାତିରେ ବୁଲି ବୁଲି ପହରା ଦିଅନ୍ତି । ମୋହସିନ ଏ କଥା ଶୁଣି ପ୍ରତିବାଦ କରି କହିଲା, "ଏଇ କନଷ୍ଟେବଲମାନେ ବୁଲି ପହରା ଦିଅନ୍ତି ବୋଲି ତମେ କହୁଛ; ତାହେଲେ ତ ତୁମେ ଖୁବ୍ ଜାଣିଛ ? ପ୍ରକୃତରେ ଏଇଗୁଡ଼ା ଚୋରି କରାନ୍ତି । ସହରରେ ଯେତେ ଚୋର ଡକାୟତ ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ୟାଙ୍କର ସଲା । ଚୋରଙ୍କୁ ଚୋରି କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଜାଗାକୁ ପଠାଇ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ ପାଟିକରି ଚୋର ଘଉଡ଼ନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଏତେ ପଇସା । ମୋ ମାମୁ ଗୋଟାଏ ଥାନାରେ କନଷ୍ଟେବଲ ଅଛନ୍ତି । ସେ ମାସକୁ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ଦରମା ପାଆନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ଘରକୁ ପଠାନ୍ତି । ଥରେ ମୁଁ ପଚାରିଲି, "ମାମୁ, ତମେ ଏତେ ଟଙ୍କା କେଉଁଠୁ ପାଉଛ ?" ସେ ହସି କରି କହିଲେ, "ଆରେ ବାପା, ଭଗବାନ ଦିଅନ୍ତି !" ସେ ପୁଣି ନିଜେ କହିଲେ, "ଆରେ ବାବା, ଆମେ ଚାହିଁଲେ ଦିନକେ ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କା କମେଇପାରିବୁ । କିନ୍ତୁ ଯେତିକି ନେଲେ ବଦନାମୀ ହେବ ନାହିଁ, କି ଚାକିରି ଯିବ ନାହିଁ, ଆମେ କେବଳ ସେତିକି ନେଉ' ।"

ହାମିଦ ପଚାରିଲା, "ଏମାନେ ଚୋରି କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କୁ କେହି ଧରନ୍ତି ନାହିଁ ?"

ମୋହସିନ୍ ତାର ମୂର୍ଖତା ଦେଖି ତା ପ୍ରତି ଦୟା ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲା, "ଆରେ ପାଗଳ, ସେମାନଙ୍କୁ ଧରିବା ଲୋକ ପୁଣି କିଏ ? ସେମାନେ ତ ନିଜେ ଧରିବା କଥା ? କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କୁ କମ୍ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଚୋରି ଧନ ଆସେ ଯେମିତି, ଯାଏ ସେମିତି । ଏବେ ଅଳ୍ପ ଦିନ ତଳେ ମାମୁଙ୍କ ଘରେ ନିଆଁ ଲାଗି ସବୁ ଜଳିପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଗଲା; ବାସନ ଖଣ୍ଡେ ବି ବଞ୍ଚିଲା ନାହିଁ । ଯାହା କହନ୍ତି, ଗଛମୂଳେ ପଡ଼ିରହିଲେ । ଏବେ ଶହେ ଟଙ୍କା କେଉଁଠୁ କରଜ ଆଣିଲେ ବାସନ ଦିଖଣ୍ଡ କରିବେ ।"

ହାମିଦ ପଚାରିଲା, "ଶହେ ଟଙ୍କା ପରା ପଚାଶ ଟଙ୍କାରୁ ବେଶୀ ?"

"ଆରେ ଶହେ କାହିଁ, ପଚାଶ କାହିଁ ? ପଚାଶ ଟଙ୍କା ତ ମୋଟେ ଥଳିଏ ହେବ । ଶହେ ଟଙ୍କା ଦୁଇଥଳିରୁ ଆହୁରି ବେଶୀ ହେବ ।"

ବର୍ତ୍ତମାନ ସହରର ମହଲ ବସ୍ତି ଆସିଲା । ଯାହା ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆସିଥିବା ବହୁତ ଲୋକ ଦଳ ଦଳ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେ ତାକୁ ବଳି ସେ ତାକୁ ବଳି ଚକମକ ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । କିଏ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିରେ ତ କିଏ ମଟରଗାଡ଼ିରେ ବସି ଯାଉଥାନ୍ତି । ଅତରବାସନା ଛୁଟୁଥାଏ; ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସାହରେ ମନ ଉଛୁଳୁଥାଏ । ଏହି

ଗାଉଁଲୀ ଦଳ ସହରର ବଜାରର ବିପଦ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନଦେଇ ମନ-ମଉଜରେ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ସହରର ସବୁ ଜିନିଷ ତାଙ୍କୁ ନୂଆ । ଯୁଆଡ଼େ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି, ସେହିଆଡ଼େ ଚାହିଁରହିଥାନ୍ତି; ପଛରେ ଗାଡ଼ି ହର୍ଣ୍ଣ ବାଜିଲେ ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ । ହାମିଦ ତ ଗାଡ଼ି ତଳେ ପଡ଼ି ପଡ଼ୁ ରହିଗଲା ।

ହଠାତ୍ ଇଦଗାହ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଉପରେ କଇଁଆ ଗଛର ଘଞ୍ଚ ଛାଇ, ତଳେ ପଥର ଚଟାଣ । ସେଥିରେ ଆସନ ବିଛାହୋଇଛି । ଉପାସ କରିଥିବା ଭକ୍ତମାନେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି । ପଥର ଚଟାଣ ପୂରି ଭୂଇଁରେ ବି ଲୋକେ ବସିଛନ୍ତି । ଆଗରେ ଆଉ ଜାଗା ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ପରେ ଆସୁଛନ୍ତି, ପଛରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେଠି ବଡ଼ ସାନ ଧନୀ ନିର୍ଧନର ବାଛ-ବିଚାର ନାହିଁ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଖିରେ ସମସ୍ତେ ସମାନ । ଏଇ ଗାଁଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଆସି ଜାଗାଧରି ପଛରେ ଠିଆହୋଇଗଲେ । କିଛି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ନାହିଁ, ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ବ୍ୟବସ୍ଥା । ପ୍ରାର୍ଥନା କଲାବେଳେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମୁଣ୍ଡ ଏକାଥରକେ ତଳକୁ ଲଇଁଯାଉଛି, ପୁଣି ସମସ୍ତେ ଉଠି ଛିଡ଼ାହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ଏକାସଙ୍ଗରେ ଲଇଁପଡ଼ି ଏକାସଙ୍ଗରେ ଆଣ୍ଠୁମାଡ଼ି ବସୁଛନ୍ତି । ଏହିପରି ବାରମ୍ବାର କରୁଛନ୍ତି; ସତେ ଯେମିତି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ବିଜୁଳିବତି ଏକାସାଙ୍ଗରେ ଜଳି ପୁଣି ଲିଭିଯାଉଛି । କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ସେ ଦୃଶ୍ୟ ! ଏତେ ଲୋକଙ୍କର ଏକାବେଳେ ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା ଦେଖି ମନରେ ଯେତିକି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସେତିକି ଆନନ୍ଦ ଓ ସେତିକି ଗର୍ବ ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିଲା, ସତେ ଯେମିତି ଭ୍ରାତୃତ୍ୱର ଏକସୂତ୍ରରେ ସବୁ ହୃଦୟ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଉଥିଲା ।

୨

ନମାଜ ସରିଗଲା । ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପରକୁ ଆନନ୍ଦରେ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ତାପରେ ମିଠାଇ ଓ ଖେଳନା ଦୋକାନ ପ୍ରତି ଦୌଡ଼ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । କେଉଁଠି ଅରଟଦୋଳି; ପଇସାଟିଏ ଦେଇ ଦୋଳିରେ ଚଢ଼ିଲେ ଥରେ ଆକାଶକୁ ଉଠିଲେ ଥରେ ଭୂଇଁକୁ ଆସୁଥିବ । କେଉଁଠି ଚିଝଦୋଳି; କାଠର ଘୋଡ଼ା, ହାତୀ, ଓଟ ଇତ୍ୟାଦି ଲୁହାଛଡ଼ ଦେହରେ ଓହଳା ହୋଇଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ପଇସାଟିଏ ଦେଇ ବସିଗଲେ, ପଚିଶ ଚକକର ବୁଲିଆସିବ । ମହମୁଦ, ମୋହସିନ୍, ନୂରେ ଆଉ ସମ୍ମୀ ସମସ୍ତେ ଚଝଦୋଳିରେ ବସିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ହାମିଦ ଖଣ୍ଡେ ବାଟରେ ଦୂରରେ ଠିଆହେଲା । କାରଣ ଚଝଦୋଳିରେ ଟିକିଏ ବୁଲିବା ଲାଗି ତା ସମ୍ପତ୍ତିର ଏକ-ତୃତୀୟାଂଶ ଦେବାପାଇଁ ସେ ରାଜି ନଥିଲା ।

ଦୋଳିଖେଳ ସରିଲା । ତା ପରେ ଖେଳନା କିଣିବା କଥା । ବହୁତ ଖେଳନା ଦୋକାନ, ନାନାପ୍ରକାର ଖେଳନା, ରାଜା, ସିପାହି, ଓକିଲ, କେଉଟୁଣୀ, ଧୋବଣୀ,

ସାଧୁ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ । କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଖେଳନା; ସତେ ଯେମିତି କଥା କହିବେ ! ମହମୁଦ ଗୋଟାଏ ସିପାହି କିଣିଲା—ଖାକି ପୋଷାକ, ନାଲି ପଗଡ଼ି, କାନ୍ଧରେ ବନ୍ଧୁକ, ସତେ ଯେମିତି ପ୍ୟାରେଡ଼ରୁ ସିଧା ଫେରିଆସିଛି । ମୋହସିନ୍ ଗୋଟାଏ ଭିସ୍ତି ପସନ୍ଦ କଲା—ଅଣ୍ଟା ଝୁଙ୍କି ପଡ଼ିଛି, ମୁଣ୍ଡରେ ପାଣିମାଠିଆ, ମାଠିଆ ମୁହଁରେ ହାତ ପଡ଼ିଛି, ପ୍ରସନ୍ନ ମୁହଁ ସତେ ଯେମିତି ଗୀତ ଗାଉଛି, ମାଠିଆରୁ ପାଣି ଢାଳିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ନୂରେ ଚାହେଁ ଓକିଲ—ବିଦ୍ୱାନ୍ ଲୋକପରି ଚେହେରା, କଳା କୋଟ, ଧଳା ଅଚକନ୍, ସାମନା ପକେଟ୍‌ରେ ସୁନାଚେନଲଗା ଘଣ୍ଟା, ହାତରେ ଆଇନ ବହି; ସତେ ଯେମିତି କଚେରିରେ ଓକିଲାତି କରି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଫେରିଆସିଛି । କଣ୍ଢେଇ ଗୋଟିକ ଦାମ୍ ଦୁଇ ପଇସା । ହାମିଦ ପାଖରେ ମାତ୍ର ତିନି ପଇସା ଅଛି; ତେଣୁ ଏଡ଼େ ମହଙ୍ଗା ଖେଳନା ସେ କିଣିପାରିବ ନାହିଁ । ଖେଳନାଟିଏ ହାତରୁ ଖସି-ପଡ଼ିଲେ ଗୁଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ, ପାଣି ଟୋପାଏ ପଡ଼ିଲେ ରଙ୍ଗ ଚାଲିଯିବ । ଏମିତିଆ ଖେଳନା ନେଇ ସେ କ'ଣ କରିବ ?

ମୋହସିନ କହିଲା, "ମୋ ଭିସ୍ତି ସବୁଦିନ ସଂଜେ ସକାଳେ ମୋତେ ପାଣି ଦେଇଯିବ ।"

ମହମୁଦ କହିଲା, "ମୋ ସିପାହି ଆମ ଘରେ ପହରାଦେବ । ଚୋର୍ ଆସିଲେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୁଳି ଫାୟାର୍ କରିଦେବ ।"

ନୂରେ କହିଲା, "ମୋ ଓକିଲ ବହୁତ ମକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ିବ ।"

ସମ୍ମୀ କହିଲା, "ମୋ ଧୋବଣୀ ସବୁଦିନ ଲୁଗା ଧୋଇବ ।"

ହାମିଦ ଖେଳନାକୁ ନିନ୍ଦା କରି କହିଲା, "ମାଟିର ଜିନିଷ ତ ପଡ଼ିଗଲେ ଗୁଣ୍ଡା ହୋଇଯିବ ।" ଏମିତି କହିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଚରା ଖେଳନାକୁ ଭାରି ବିକଳ ହୋଇ ଚାହିଁଥାଏ, ହାତରେ ଟିକିଏ ଧରିବାପାଇଁ ଚାହୁଁଥାଏ । ତା ହାତ ଖାଲି ଖଜବଜ ହେଉଥାଏ; କିନ୍ତୁ ପିଲାମାନେ ଦେଉନଥାନ୍ତି । ନୂଆ ଖେଳନା ଏବେ କିଣିଛନ୍ତି; ଦେବ କିଏ ? ହାମିଦ ସେମିତି ବିକଳ ହୋଇ ଚାହିଁରହୁଥାଏ ।

ଖେଳନା ପରେ ମିଠାଇ । କିଏ ରେବଡ଼ି, କିଏ ଗୋଲାପଜାମୁ, କିଏ ମୋହନ-ହାଲୁଆ ନେଇ ମଜାରେ ଖାଉଥାନ୍ତି । ହାମିଦ କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କଠୁ ଅଲଗା । ବିଚରା ପାଖରେ ମୋଟେ ତିନୋଟି ପଇସା । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ ବିକଳ ହୋଇ ଚାହେଁ; କିନ୍ତୁ କେଜାଣି କାହିଁକି କିଛି କିଣି ଖାଏନାହିଁ ।

ମୋହସିନ କହିଲା, "ହାମିଦ, ରେବଡ଼ିନେ, ଭାରି ବାସନା ହେଉଛି ।"

ହାମିଦର ସନ୍ଦେହ ହେଲା, ସେ ବୋଧହୁଏ ତାକୁ ପରିହାସରେ ସେମିତି କହୁଛି; କାରଣ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଦେବା ଲୋକ ନୁହେଁ । ତଥାପି ସେ ତା ପାଖକୁ ଗଲା । ମୋହସିନ ପତ୍ରଠୋଲାରୁ ଗୋଟିଏ ରେବଡ଼ି କାଢ଼ି ହାମିଦ ଆଡ଼କୁ ଦେଖାଇ ହାମିଦ ହାତ ବଢ଼ାଇଲାବେଳକୁ ନିଜ ପାଟିକୁ ପକାଇଦେଲା । ମହମୁଦ, ନୂରେ ଓ ସମ୍ମୀ

ସମସ୍ତେ ତାଳି ମାରି ହସିଲେ । ହାମିଦର ମୁହଁ ଏତେ ଟିକେ ହୋଇଗଲା ।

ମୋହସିନ କହିଲା, "ଭଗବାନଙ୍କ ରାଣ, ଏଥର ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଦେବ, ଆ ନେଇଯା ।"

ହାମିଦ କହିଲା, "ହଁ, ରଖିଥା ସିଆଡ଼େ; ମୋ ପାଖରେ କ'ଣ ପଇସା ନାହିଁ ?"

ସମ୍ମୀ କହିଲା, "ହଁ, ତିନଟା ପଇସା ଅଛି ଯେ, ସେଥିରେ ତୁ କ'ଣ କିଣିବୁ ?"

ମହମୁଦ କହିଲା, "ହାମିଦ, ମୋଠାରୁ ଗୋଲାପଜାମୁ ନେଇଯା । ମୋହସିନଟା ବଦମାସଟା ।"

ହାମିଦ କହିଲା, "ମିଠେଇଟା ଏମିତି କେଉଁ ଭଲ ଜିନିଷଟା ଯେ ! ବହିରେ ତାର ଅନେକ ଖରାପ ଗୁଣ ଲେଖାହୋଇଛି ।"

ମୋହସିନ କହିଲା, "କିନ୍ତୁ ମନେହେଉଥିବ, ମିଳିଗଲେ ଖାଇଦିଅନ୍ତୁ । ନିଜ ପଇସା କାହିଁକି ବାହାରକରୁନାହୁଁ ?"

ମହମୁଦ କହିଲା, "ତା ଚାଲାକିଟା ଆମେ ବୁଝିପାରୁଛୁ ଯେ ! ଆମର ସବୁ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଗଲେ, ସେ ଆମକୁ ଦେଖାଇ ଦେଖାଇ ଖାଇବ ।"

ମିଠାଇ ପରେ ଲୁହା ଦୋକାନ ପଡ଼ିଲା । ତା'ପରେ ଚସ ଦୋକାନ ଓ ନକଲି ଗହଣା ଦୋକାନ । ପୁଅପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଏଥିରେ କୌଣସି ଜିନିଷ ନଥିଲା; ତେଣୁ ସେମାନେ ଆଗକୁ ବାହାରିଗଲେ । ହାମିଦ କିନ୍ତୁ ଲୁହା ଦୋକାନରେ ଅଟକିଗଲା । ଲୁହା ଚିମୁଟା ଦେଖି ତାର ମନେପଡ଼ିଲା ତା ଜେଜୀର ଲୁହା ଚିମୁଟା ନାହିଁ । ତେଣୁ ରୁଟି କାଢ଼ିଲାବେଳେ ହାତ ତାତିଯାଉଛି । ସେ ଯଦି ଗୋଟାଏ ଚିମୁଟା ନେଇ ଜେଜୀକୁ ଦେବ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଭାରି ଖୁସିହେବ । ତା ହାତ ଆଉ ତାତିବ ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ଗୋଟାଏ ଘରକରଣା ଜିନିଷ ବି ହୋଇଯିବ । ଖେଳନାରୁ ତାକୁ କ'ଣ ମିଳିବ ? ସେଥିରେ ଖାଲି ବୃଥାରେ ପଇସା ନଷ୍ଟ । ଖେଳନାକୁ ଦେଖିଲେ ପ୍ରଥମେ ଟିକିଏ ଖୁସି ଲାଗେ, ତା'ପରେ କୁଆଡ଼େ ଯାଏ । ଘରେ ପହଞ୍ଚୁ ପହଞ୍ଚୁ ବି ଭାଙ୍ଗି ଗୁଣ୍ଡା ହୋଇଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଚିମୁଟାଟା ଭାରି ଦରକାରୀ ଜିନିଷ । ସେଥିରେ ରୁଟି ତାୱାରୁ କାଢ଼ି ଆଣି ନିଆଁରେ ସେକ ହେବ । କେହି ନିଆଁ ମାଗିଆସିଲେ ସେଥିରେ ନିଆଁ କାଢ଼ି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଦେଇହେବ । ଜେଜେମା'କୁ ବେଳ କାହିଁ ବା ତାର ପଇସା କାହିଁ ଯେ ସେ ବଜାରକୁ ଆସି କିଣିବ ? ସବୁଦିନ ତାର ହାତ ଫୋଟକା ହେଉଛି । ହାମିଦର ସାଥୀମାନେ ଆଗକୁ ଯାଇ ଗୋଟାଏ ସର୍ବତ ଦୋକାନରେ ସର୍ବତ ପିଉଥିଲେ । ହାମିଦ ଭାବିଲା, ତା ସାଙ୍ଗମାନେ ପ୍ରକୃତରେ କେଡ଼େ ଟକଲା ! ଏତେ ମିଠାଇ କିଣିଲେ, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଗୋଟାଏ ହେଲେ ଦେଲେ ନାହିଁ, ତଥାପି ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖେଳିବା ପାଇଁ ଓ ସେମାନଙ୍କର କାମ କରିବା ପାଇଁ ମୋତେ କହୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏଥର ଯଦି କେହି ମତେ କିଛି କାମ ବତାଏ, ତାହେଲେ ମୁଁ ତାକୁ ପଚାରିବ । ମିଠାଇ ଖା, ନିଜ ମୁହଁ ଲାଲେଇବ, କାଛୁ କୁଣ୍ଡିଆ ହେବ, ଜିଭ ଟକଲା ହେବ । ଶେଷରେ ଘରୁ ପଇସା ଚୋରାଇ

ମାଡ଼ ଖାଇବ । ବହିରେ କେବେ କ'ଣ ମିଛ କଥା ଲେଖାହୁଏ ? ମୋ ଜିଭ କିନ୍ତୁ କେବେ ଖରାପ ହେବ ନାହିଁ । ମୋ ଚିମୁଟା ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ଜେଜେମା ଧାଇଁଆସି ମୋ ହାତରୁ ଛଡ଼ାଇନେବ ଓ କହିବ, 'ମୋ ପୁଅ ମୋ ପାଇଁ ଚିମୁଟା ଆଣିଛି ।' ମୋତେ ସେ କେତେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବ ଓ ସାହିପଡ଼ିଶାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇବ ? ଗାଁସାରା ଚହଳ ପଡ଼ିଯିବ ହାମିଦ ଚିମୁଟା ଆଣିଛି, କେଡ଼େ ଭଲ ପିଲାଟିଏ ସେ । ସେମାନଙ୍କ ଖେଳନା ଦେଖି ସେମାନଙ୍କୁ କାହିଁକି କିଏ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବ । ବଡ଼ଲୋକେ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ ତାହା ସିଧା ଆଲ୍ଲାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ । ମୋ ପାଖରେ ପଇସା ନାହିଁ ବୋଲି ମୋହସିନ ଓ ମହମୁଦ ମୋ ଉପରେ ମିଜାଜ୍ ଦେଖାଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ବି ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ମିଜାଜ ଦେଖାଇବି । ମୁଁ ତ କାହାର ମିଠାଇ ଖାଉନାହିଁ, କିମ୍ବା କାହାର ଖେଳନାରେ ଖେଳୁନାହିଁ । ମୁଁ କାହିଁକି କାହାର ଧମକ ସହିବାକୁ ଯିବି ? ମୁଁ ଗରିବ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ କାହା ପାଖରେ ହାତ ପତାଇବାକୁ ଯାଉନାହିଁ । ଶେଷରେ ଦିନେ ସେମିତି ହେଲେ ମୋ ଜେଜେବାପା ଓ ଜେଜେମା ଯାଚାକୁ ଆସିବେ । ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ପଚାରିବି, କେତେ ଖେଳନା ସେମାନେ ନେବେ ? ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଜଣଙ୍କୁ ଟୋକାଇଏ ଲେଖାଁ ଖେଳନା ଦେଇ ସାଙ୍ଗସାଥୀମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କିମିତି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହୁଏ ଦେଖାଇଦେବି । ପଇସାକର ରେଉଡ଼ି ନେଇ ସାଙ୍ଗସାଥୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଦେଖାଇ ଖାଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ଚିମୁଟା ନେଇଛି ବୋଲି ସମସ୍ତେ ହସୁଛନ୍ତି, ହସନ୍ତୁ । ତା'ପରେ ସେ ଦୋକାନୀକୁ ପଚାରିଲା, "ଏ ଚିମୁଟାର ଦାମ୍ କେତେ ?"

ଦୋକାନୀ ତାକୁ ଚାହିଁ ଓ ତା ପାଖରେ କେହି ବଡ଼ ମଣିଷ ନଥିବାର ଦେଖି କହିଲା, "ଏ ଚିମୁଟାରେ ତମର କିଛି କାମ ନାହିଁ ।"

"ଇଏ ବିକି ହେବା ପାଇଁ ଅଛି ନା ନାହିଁ ?"

"ବିକି ହେବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ନୋହିଲେ ବୋହିକରି ଆଣିଥାନ୍ତି କାହିଁକି ?"

"ତାହେଲେ କେତେ ପଇସା କହୁନା କାହିଁକି ?"

"ଛ ପଇସା ପଡ଼ିବ ।"

ଶୁଣିଲାମାତ୍ରେ ହାମିଦର ମନ ଦବିଗଲା ।

"ଠିକ୍ ପାଞ୍ଚ ପଇସା, ନେଲେ ନିଅ, ନୋହିଲେ ଚାଲିଯା ।"

ହାମିଦ ଛାତିକୁ ଟାଣିକରି ପଚାରିଲା, "ତିନି ପଇସା ନେବ କି ?"

ଦୋକାନୀ କାଳେ ଗାଳିଦେବ ବୋଲି ଏତିକି କହି ସେ ଆଗକୁ ଚାଲିଗଲା । କିନ୍ତୁ ଦୋକାନୀ କିଛି ଗାଳି ନଦେଇ, ତାକୁ ଡାକିକରି ଚିମୁଟା ଦେଇଦେଲା । ହାମିଦ ତାକୁ ବନ୍ଧୁକ ପରି କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ଛାତି ଫୁଲାଇ ସାଥୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଚାଲ, ଦେଖି ସେମାନେ କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି ଶୁଣିବ ।

ମୋହସିନ ପରିହାସ କରି କହିଲା, "କରେ ପାଗଳା ! ଏ ଚିମୁଟାଟା କାହିଁକି ଆଣିଲୁ ? ଏଟା ତ କ'ଣ କରିବୁ ?"

ହାମିଦ ଚିମୁଟାଟାକୁ ତଳେ ପକାଇ ଦେଇ କହିଲା, "ଦେଖି ତୋ ଖେଲନାଟାକୁ ତଳେ ପକାଇଦେଲୁ; ଯଦି ଟିକି ଟିକି ହୋଇନଯିବ ।"

ମହମୁଦ କହିଲା "ଏଟା ତ ଚିମୁଟା, ଏଟା କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଖେଲନା କି ?"

ହାମିଦ କହିଲା, "ଖେଲନା ନୁହେଁ କାହିଁକି ? କାନ୍ଧରେ ପକାଇଲେ ବନ୍ଧୁକ ହୋଇଗଲା । ହାତରେ ଧରିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଚିମୁଟା । ଚାହିଁଲେ ଏଥିରେ ବାଜା ବି ବଜାଇପାରେ । ଏଥିରେ ପାହାରେ ଦେଲେ ତମର ସବୁ ଖେଲନା ସଫା ହୋଇଯିବେ । ତମ ଖେଲନାଗୁଡ଼ା ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବି ମୋ ଚିମୁଟାକୁ ବଙ୍କାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ମୋ ଚିମୁଟା ତ ଗୋଟାଏ ଶେର୍ ବାହାଦୁର !"

ସମ୍ମୀ ଗୋଟାଏ ଖଞ୍ଜଣି କିଣିଥିଲା । ହାମିଦ କଥାରେ ଟିକିଏ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ କହିଲା, "ମୋ ଖଞ୍ଜଣି ନେଇ ତୋ ଚିମୁଟା ଦେବୁ ? ମୋ ଖଞ୍ଜଣିର ଦାମ ଦୁଇଅଣା ।"

ହାମିଦ ବେଖାତିର ଭାବରେ କହିଲା, "ମୋ ଚିମୁଟା ଚାହିଁଲେ ସେ ଖଞ୍ଜଣିର ପେଟ ଫଟାଇ ଦେଇପାରେ । ଗୋଟାଏ ପତଳା ଚମଡ଼ା ଲଗାଇ ଦେଇ ଡବଡବ କରୁଛୁ । ପାଣି ଟିକିଏ ପଡ଼ିଲେ ଗଲା । କିନ୍ତୁ ମୋ ଚିମୁଟା ପାଣି, ପବନ, ନିଆଁ ସବୁଠି ସେମିତି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିବ ।"

ବର୍ତ୍ତମାନ ଚିମୁଟା କିଣିବାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଇଚ୍ଛା; କିନ୍ତୁ କାହା ହାତରେ ପଇସା ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ଯାଗାରୁ ବହୁତ ଦୂର ଚାଲିଆସିଲେଣି । ନ'ଟା ବାଜିଗଲାଣି, ଖରା ତେଜିଗଲାଣି, ଶୀଘ୍ର ଘରେ ପହଞ୍ଚିବା ଦରକାର । ବର୍ତ୍ତମାନ ବାପାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଜିଦ୍ କଲେ ବି ଚିମୁଟା ମିଳିବ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଭାବିଲେ ହାମିଦ ବଡ଼ ଚାଲାକ, ସେଥିପାଇଁ ବଦମାସଟା ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ ନକରି ରଖିଥିଲା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପିଲାମାନେ ଦୁଇ ଦଳ ହୋଇଗଲେ । ମୋହସିନ, ମହମୁଦ, ସମ୍ମୀ ଓ ନୂରେ ଗୋଟାଏ ପଟ ଓ ଏକା ହାମିଦ ଗୋଟାଏ ପଟ । ବହୁତ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ଚାଲିଲା । ସମ୍ମୀ ଶେଷରେ ହାମିଦ ପଟରେ ରହିଗଲା । ମୋହସିନ, ମହମୁଦ ଓ ନୂରେ ହାମିଦଠାରୁ ବର୍ଷେ ବର୍ଷେ, ଦି ଦି ବର୍ଷ ବଡ଼ ହେଲେ ବି ହାମିଦ ପକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ବଳ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ତା କଥାକୁ ଡରିଗଲେ । ଏକପାଖରେ ମାଟି ଓ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଲୁହା । ଲୁହା ଆଘାତ କରିପାରିବ, ତାକୁ କେହି ଜିତି ପାରିବେ ନାହିଁ । ବାଟରେ ଯଦି ବାଘ ବାହାରିବ ତାହେଲେ ଭିସ୍ତି ଛାତି ପାଣି ହୋଇଯିବ । ସିପାହି ମାଟିର ବନ୍ଧୁକ ପକାଇ ଦେଇ ପଳାଇବ । ଓକିଲ ସାହେବଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ିଯିବ । ସେ ଲୁଗାକାନିରେ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ଭୂଇଁରେ ଲେଟିଯିବ । କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ରୁସ୍ତମ ପରି ବାହାଦୁର ଏହି ଚିମୁଟା ଡେଇଁ ପଡ଼ି

ବାଘ ବେକରେ ସବାର ହୋଇ ବସିବ ଓ ତାର ଆଖି ତାଡ଼ି ଫୋପାଡ଼ିଦେବ ।

ହାମିଦ ଶେଷରେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍ କରି କହିଲା, "ପାଣିଆ ଭିସ୍ତିକୁ ଗୋଟାଏ ଧମକ ଦେବ ବୋଲେ ଦୌଡ଼ିକରି ପାଣି ଆଣି ଛିଞ୍ଚିବାକୁ ତାକୁ ତର ସହିବ ନାହିଁ ।"

ମୋହସିନ ପରାସ୍ତ ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ମହମୁଦ ମୁହଁ ମୋଡ଼ି କହିଲା, "କିନ୍ତୁ ପୁଅ ଯଦି ଧରାପଡ଼ିଯିବ, ତା ହେଲେ କଚେରିରେ ଯାଇ ବନ୍ଦୀହେବ । ସେତେବେଳେ ଓକିଲଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।"

ହାମିଦ ଏ କଥାର ଜବାବ ଦେଇ ନପାରି ପଚାରିଲା, "ମୋତେ ଧରିବାକୁ କିଏ ଆସିବ ?"

ନୂରେ ଜୋର୍ ଦେଇ କହିଲା, "କିଏ ଆସିବ, ସେହି ବନ୍ଧୁକବାଲା ସିପାହି ଆସିବ ।"

ହାମିଦ ମୁହଁ ଫୁଲାଇ କହିଲା, "କ'ଣ ଇଏ ପୁଣି ରୁସ୍ତମ ହିନ୍ଦ୍ ବାହାଦୂରଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିନେବ ? ଅଚ୍ଛା, ଆସିଲ୍ ଥରେ ବଳ କଷାକଷି ହୋଇଯାଉ । ତେବେ ଦେଖ୍, ଦେଖୁ ଯଦି ପଳାଇନଥିବ; ବାନ୍ଧିବା ତେଣିକି ଦୂରେ ଥାଉ ।"

ମୋହସିନକୁ ଗୋଟାଏ ନୂଆ କଥା ଦିଶିଗଲା । ସେ କହିଲା, "କିନ୍ତୁ ତୋ ଚିମୁଟାର ମୁହଁ ପ୍ରତିଦିନ ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ାହେବ ।"

ସେ ଭାବିଥିଲା, ହାମିଦ ବୋଧହୁଏ ଏ କଥାର କୌଣସି ଜବାବ ଦେଇପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ ତା ହେଲା ନାହିଁ । ହାମିଦ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଜବାବ୍ ଦେଇ କହିଲା, "ଆରେ ବାବୁ, ଚିମୁଟା ବାହାଦୁର ତ ନିଆଁରେ ଡିଆଁ ମାରି ଖେଳେ; କିନ୍ତୁ ନିଆଁ ଦେଖିଲେ ତମ ଓକିଲ, ସିପାହି, ପାଣିଆ ଭିସ୍ତି ସମସ୍ତେ ମାଇକିନିଆ ପରି ଘରେ ଲୁଚନ୍ତି । ରୁସ୍ତମ ହିନ୍ଦ୍ କେବଳ ନିଆଁରେ ଡେଇଁବା କାମ କରିପାରେ ।"

ମହମୁଦ ଜୋର ଦେଇ କହିଲା, "ଆରେ ଓକିଲ ସାହେବ ତ ଟେବୁଲ୍ ଚଉକିରେ ବସିବା ଲୋକ, କିନ୍ତୁ ତୋ ଚିମୁଟା ଖାଲି ରୋଷାଇ ଘରେ ପଡ଼ିରହିବ ।"

ଏ କଥା ଶୁଣି ସମ୍ମୀ ଓ ନୂରେ ଦୁହେଁଯାକ ଚେଇଁଉଠିଲେ । ଆରେ କେଡ଼େ ବଢ଼ିଆ କଥାଟାଏ କହିଦେଲା ସତେ ! ରୋଷେଇ ଘରେ ପଡ଼ିରହିବା ଛଡ଼ା ଚିମୁଟା ଆଉ କ'ଣ କରିପାରେ ।

ହାମିଦକୁ ଏ କଥାର କୌଣସି ଜବାବ ହଠାତ୍ ଦେଖାନଯିବାରୁ ସେ ଗାଲୁମାରି କହିଲା, "ଆରେ ମୋ ଚିମୁଟା ରୋଷାଇଘରେ ପଡ଼ିରହିବା ଲୋକ ନୁହେଁ; ଓକିଲ ଚଉକିରେ ବସିଥିଲେ ତାକୁ ଓଲଟାଇ ଭୂଇଁରେ ପକାଇଦେବା ଲୋକ, ତାର ଓକିଲ ଆଇନକୁ ତାର ପେଟରେ ପୂରେଇଦେବା ଲୋକ ।"

ପ୍ରକୃତରେ ସେମିତି ସାରକଥା ତ କିଛି ନଥିଲା । ଖାଲି ଏଣ୍ଟେତେଣ୍ଟେ ଗୁଡ଼ାଏ ଗାଳିଗୁଲଜ ହେବା କଥା । ଆଇନକୁ ପେଟରେ ପୂରାଇଦେବ, ଏ କଥା ଶୁଣି ତିନ ଯୋଦ୍ଧାଯାକ ମୁହଁକୁ ଅନାଅନି ହୋଇ ରହିଲେ । ଆଇନ ତ ମୁହଁରୁ ବାହାରିବା

ଜିନିଷ, ସେ ପୁଣି ପେଟରେ ପଶିବ କେମିତି ? କଥାଟାରେ କୌଣସି ଅର୍ଥ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ କଥାଟା ନୂଆ ଜଣାପଡ଼ିଲା । ଯାହାହେଉ, ହାମିଦ କୌଣସିମତେ ଜିତିଗଲା ଓ ତା ଚିମୁଟା ରୁସ୍ତମ ହିନ୍ଦ୍ ହୋଇ ରହିଗଲା । ଏବେ ମୋହସିନ୍, ମହମ୍ମଦ, ନୂରେ ଓ ସମ୍ମୀ କାହାର ଆଉ ପାଟି ଫିଟିଲା ନାହିଁ ।

ଜିତିବା ଲୋକକୁ ହାରିବା ଲୋକଠାରୁ ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ମିଳିବା କଥା ହାମିଦକୁ ତାହା ମିଳିଗଲା । କାରଣ ଅନ୍ୟମାନେ ତିନିଅଣା, ଚାରିଅଣା ଲେଖାଏଁ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି କିଛି ଲାଭ ହେଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ହାମିଦ ତିନି ପଇସାର ଚିମୁଟା କିଣି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜିତିଗଲା । ପ୍ରକୃତରେ ସତକଥା, ଖେଳନାରେ କ'ଣ କାମ ହେବ, ଟିକିଏ ଖସିପଡ଼ିଲେ ଭାଙ୍ଗିଯିବ । କିନ୍ତୁ ହାମିଦର ଚିମୁଟାଟା ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ରହିବ ।

ତାପରେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏକପ୍ରକାର ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଗଲା । ମୋହସିନ୍ କହିଲା, "ଆଚ୍ଛା, ତୋ ଚିମୁଟାଟା ଟିକିଏ ଦେଲୁ ଦେଖିବା, ତୁ ମୋ ପାଣିଆ ଭିସ୍ତିଟା ନେଇ ଦେଖ ।"

ମହମ୍ମଦ ଓ ନୂରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ନିଜ ଖେଳନା ଦେଲେ ।

ହାମିଦର ଏଥିରେ ଅରାଜି ହେବାର କିଛି ନଥିଲା । ସମସ୍ତେ ଜଣ ଜଣ କରି ତା' ଚିମୁଟା ଦେଖିଲେ ଓ ନିଜ କଣ୍ଢେଇ ମଧ୍ୟ ଜଣ ଜଣ କରି ତାକୁ ଦେଖାଇଲେ । ପ୍ରକୃତରେ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ସେ କଣ୍ଢେଇ !

ହାମିଦ ହାରିଲାବାଲାଙ୍କର ମନ ଖୁସି କରିବା ପାଇଁ କହିଲା, "ପ୍ରକୃତରେ ମୁଁ ତମକୁ ସବୁ ଚିଡ଼ାଉଥିଲି ସେମିତି । ନୋହିଲେ ଲୁହାର ଚିମୁଟାଟାଏ ଖେଳନା ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହେବ କୁଆଡ଼ୁ ? ଜଣାପଡ଼ୁଛି ମତେ ସେମିତି ଏଗୁଡ଼ା କଥା କହିବା ପାଇଁ ତିଆର ।"

କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ମୋହସିନର ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । କାରଣ ଚିମୁଟା କଥାଟା ତା ମନକୁ ଖୁବ୍ ପାଇଯାଇଥିଲା । ଅଠାମଡ଼ା ଟିକଟ ପାଣିରେ କ'ଣ ସହଜରେ କେବେ ଛୁଡ଼େ ?

ମୋହସିନ କହିଲା, "ଯାହାହେଲେ ବି ଏହି ଖେଳନା ପାଇଁ ଆମକୁ ତ କେହି ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବ ନାହିଁ ।"

ମହମ୍ମଦ କହିଲା, "ଆରେ, ଆଶୀର୍ବାଦ କଥା କ'ଣ କହୁଛୁ—ମାଡ଼ ଖାଇବା କି କ'ଣ ଆଗ ଦେଖ । ମା ନିଶ୍ଚୟ କହିବ, ଯାହାରୁ କ'ଣ ଏହି ମାଟିର କଣ୍ଢେଇ ଖାଲି ତମକୁ ମିଳିଲା ?"

ଶେଷରେ ହାମିଦ ସେହି କଥାରେ ରାଜିହେଲା । ପ୍ରକୃତରେ ଚିମୁଟା ଦେଖି ତା ଜେଜି ଯେତେ ଖୁସି ହେବ, ଖେଳନା ଦେଖି କାହାର ମା ସେତେ ଖୁସି ହେବେ ନାହିଁ । ତା ପାଖରେ ତ ମୋଟେ ତିନୋଟି ପଇସା ଥିଲା । ସେଥିରେ ସେ କ'ଣ ଆଉ ଏମିତି କାମ କରିଥାନ୍ତା, ଯେଉଁଥିରେ ତାକୁ ପଛରେ ପୁଣି ଝୁରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା ।

ଯାହାହେଉ ଚମୁଟା ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ସବୁ ଖେଳନା ଭିତରେ ରଜା, ଯାହା କହନ୍ତି ରୁସ୍ତମ ହନ୍ଦ୍ ।

ରାସ୍ତାରେ ମହମୁଦକୁ ଭୋକ ହେବାରୁ ତା ବାପା ତାକୁ କଦଳୀ ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ । ମହମୁଦ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ସେଥିରୁ ଭାଗ ନଦେଇ କେବଳ ହାମିଦକୁ କିଛି ଦେଲା । ଅନ୍ୟମାନେ ଖାଲି ତାକୁ ଚାହିଁରହିଲେ । ଯାହା କହ, ଚମୁଟା ଯୋଗୁ ଏତକ ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିଲା ।

୩

ପ୍ରାୟ ଏଗାରଟା ବେଳକୁ ଯାତ୍ରାବାଲା ସବୁ ଫେରିଆସିବାରୁ ଗାଁରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ମୋହସିନର ଭଉଣୀ ଦଉଡ଼ି ଆସି ତା ହାତରୁ ପାଣିଆ ଭିସ୍ତିଟାକୁ ଖୁସିରେ ଛଡ଼ାଇ ନେଉ ନେଉ ତାହା ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ି ଶେଷହୋଇଗଲା । ଫଳରେ ଭାଇଭଉଣୀ ଦୁହେଁ ବାଡ଼ାଆପିଟା ହୋଇ କନ୍ଦାକଟା କଲେ । ସେମାନଙ୍କ କାନ୍ଦ ଶୁଣି ମା ରାଗିଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଦି'ଗୁଟ ଲେଖା ଦେଲେ ।

ଓକିଲଙ୍କୁ ଯେମିତି ସମ୍ମାନ ମିଳିବା କଥା ନୂରେର ଓକିଲକୁ ସେମିତି ମିଳିଲା । ଓକିଲ ତ ଭୂଇଁରେ ବସିବା କଥା ନୁହେ । କାରଣ ତାଙ୍କର ତ ପୁଣି ମାନ-ସମ୍ମାନ ଅଛି । ତେଣୁ କାନ୍ଥରେ ଦୁଇଟା ଖୁଣ୍ଟି ବାଡ଼ିଆ ହୋଇ ସେଥିରେ ପଟା ଲଗାହେଲା, ପଟା ଉପରେ କାଗଜ ବିଛାହେଲା । ଭୋଜରାଜା ସିଂହାସନରେ ବସିଲା ପରି ଓକିଲ ତା ଉପରେ ବସିଲେ । ନୂରେ ତାକୁ ବିଞ୍ଚଣାରେ ବିଞ୍ଚିବାକୁ ଲାଗିଲା । କଚେରିରେ ସିନା ବେଣାଚେରର ଟାଟି ଓ ବିଜୁଳି ପଙ୍ଖା ଥାଏ; ଏଠି କ'ଣ ଆଉ ସାଧାରଣ ପଙ୍ଖା ମିଳନ୍ତା ନାହିଁ । ପଙ୍ଖା ନ ମିଳିଲେ ଆଇନର ଗରମ ନିଶ୍ଚୟ ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ଚଢ଼ିଯିବ । ତେଣୁ ନୂରେ ବସି ବାଉଁଶର ବିଞ୍ଚଣାରେ ବିଞ୍ଚିଲା । କିନ୍ତୁ ପବନ ଜୋରରେ ହେଉ ବା ପଙ୍ଖାମାଡ଼ରେ ହେଉ ଓକିଲ ସାହେବ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ଖସିପଡ଼ି ଶେଷ ପାଇଗଲେ । ସେଥିପାଇଁ ବହୁତ କନ୍ଦାକଟା ହେଲା ଓ ଶେଷରେ ଓକିଲଙ୍କ ଅସ୍ଥିକୁ ମାଟିରେ ମିଶାଇ ଦିଆଗଲା ।

ବାକି ରହିଲା ମହମୁଦର ସିପାହି । ତାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଗାଁରେ ପହରା ଦେବା କଥା । କିନ୍ତୁ ସିପାହି ନିଜ ପାଦରେ ଚାଲିବା ସାଧାରଣ ଲୋକ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ଗୋଟାଏ ପାଲିଙ୍କି ଦରକାର । ଗୋଟାଏ ଟୋକେଇ ଆଣି ସେଥିରେ ଛିଣ୍ଡାଛିଣ୍ଡି ନାଲି କପଡ଼ା ବିଛେଇ ସିପାହିକୁ ଶୁଆଇ ଦିଆଗଲା । ନୂରେ ଟୋକେଇ ଧରି ସିପାହିକୁ ଚାରିଆଡ଼େ ବୁଲାଇଲା ଓ ତାର ଛୋଟ ଭାଇ ଦୁହେଁ ସିପାହି ତରଫରୁ "ଶୋଇବା ଲୋକେ, ଜାଗଥିଆର ରହ" ପାଟି କରି କରି ଚାଲିଲେ । ପହରା ପାଇଁ ତ ରାତି ହେବା

ଦରକାର । ଅନ୍ଧାରରେ ମହମ୍ମଦ ଝୁଣ୍ଟାଇ ପଡ଼ିବାରୁ ତା ହାତରୁ ଟୋକେଇ ଖସି ପଡ଼ିଲା । ଫଳରେ ସିପାହି ବିଚରା ବନ୍ଧୁକ ଧରି ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ତାର ଗୋଟାଏ ଗୋଡ଼ ଲେଙ୍ଗୁଟା ହୋଇଗଲା । ମହମ୍ମଦ ଆଜି ବୁଝିଲା ଯେ ସେ ବି ଜଣେ ବଡ଼ ଡାକ୍ତର, ଯାହା ତାହା ସିପାହିର ଗୋଡ଼ ସେ ଯୋଡ଼ି ଦେଇପାରିବ । ସେଥିପାଇଁ କେବଳ ଡିମିରି ଖୀର ଦରକାର । ଡିମିରି ଖୀର ଆଣି ଗୋଡ଼ ଯୋଡ଼ା ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସିପାହିକୁ ଠିଆକରିଦେବା ମାତ୍ରେ ଗୋଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା । ଡାକ୍ତରୀ କାମ ନ ହେବାରୁ ଆର ଗୋଡ଼ଟି ଭାଙ୍ଗି ଦିଆଗଲା । ଦୁଇଟାଯାକ ଗୋଡ଼ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ସିପାହି ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ବସିପାରିବ । ଗୋଟାଏ ଗୋଡ଼ରେ ତ ବସିପାରିବ ନାହିଁ କି ଠିଆହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସିପାହି ଏକ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପାଲଟିଗଲା । ନିଜ ଜାଗାରେ ବସି ପହରା ଦେବା ଛଡ଼ା ଆଉ ଉପାୟ ନଥିଲା । ବେଳେ ବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେ ଦେବତା ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତା ମୁଣ୍ଡ ଝୁରିପାଖ ଘଷି ଦିଆଗଲା ଓ ମନଇଚ୍ଛା ତାକୁ ବେଶ କରିଦିଆଗଲା । ବେଳେ ବେଳେ ମାପ ପାଇଁ ବଟକରା କାମ ବି ଏଥିରେ କରାଯାଉଥିଲା ।

ଏବେ ହାମିଦ କଥା ଶୁଣ । ଅମୀନା ତା ପାଟି ଶୁଣିଲା ମାତ୍ରେ ଧାଇଁଆସି ତାକୁ କୁଣ୍ଢେଇ ପକାଇ କେତେ ଆଦର କରିପକାଇଲା । ତା ହାତରେ ଚିମୁଟା ଦେଖି ହଠାତ୍ ଚମକି ପଡ଼ି ପଚାରିଲା—

"ଏଟା କୋଉଠୁ ଆଣିଲୁ ?"

"ମୁଁ ଏଟା କିଣିଛି ।"

"କେତେ ପଇସା ?"

"ତିନି ପଇସା" ।

ଅମୀନା ଛାତିରେ ହାତ ବାଡ଼େଇ ପାଟି କରି ଉଠିଲା, "କେଡ଼େ ଅବୁଝା ଟୋକା ଏଟା । ଆସି ଦିପହର ହେଲାଣି । ନଖାଇ ନପିଇ ଆଣିଛୁ କ'ଣ ନା ଗୋଟାଏ ଚିମୁଟା । ଯାତ୍ରା-ଗୋଟାଯାକରେ ଠିତାଟେ ଚିମୁଟା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ମିଳିଲା ନାହିଁ ?"

ହାମିଦ ଜଣେ ଅପରାଧୀ ପରି କହିଲା, "ତାଉଆରେ ତୋ ହାତ ପୋଡ଼ିଯାଉଥିଲା ବୋଲି ସିନା ମୁଁ ନେଇଆସିଲି ।"

ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବୁଢ଼ୀର ସବୁ ରାଗ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଯାଇ ସ୍ନେହରେ ତା ମନ ପୂରିଗଲା । ମୁହଁର କଥାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ସ୍ନେହ ତାର ନଥିଲା; ସ୍ନେହ ଥିଲା ମନ ଭିତରର, ଖୁବ୍ ଗମ୍ଭୀର, ଖୁବ୍ ରସାଳ । ପିଲାଟାର ପ୍ରକୃତରେ କେତେବଡ଼ ବିବେକ, କେତେ ସ୍ନେହ, କେତେ ତ୍ୟାଗ । ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କର ଖେଳନା ଓ ମିଠାଇଖିଆ ଦେଖି ତା ମନ କେତେ ବିକଳ ହୋଇନଥିବ । ଏତେ ବଡ଼ ଲୋଭ ସେ ସମ୍ଭାଳିଲା କେମିତି ?

ବୁଢ଼ୀ କେଉଁ କଥା ତା'ର ସେଠି ମନେରହିଲା କିମିତି ? ଏହି କଥା ଭାବି ବୁଢ଼ୀର ପ୍ରାଣ ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇପଡ଼ିଲା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର କଥା ଘଟିଲା । ଲୁହାର ଚିମୁଟାଠାରୁ ତାହା ଆହୁରି ବିଚିତ୍ର । ପିଲା ହାମିଦ ବୁଢ଼ା ପରି ବୟସ୍କରକର ଚିମୁଟାଟାଏ ଆଣିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବୁଢ଼ୀ ଅମୀନା ଏବେ ତାକୁ ଦେଖି ଗୋଟାଏ ଛୋଟ ଝିଅ ପରି କାନ୍ଦିଲା । ଲୁଗାକାନିରେ ଆଉଁସି ଦେଇ ହାମିଦକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା ଆଖିରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୁହଟୋପା ଝରିପଡ଼ିଲା । ସେ ରହସ୍ୟ ହାମିଦ ଅବା ବୁଝନ୍ତା କୁଆଡ଼ୁ !

କଫନ

କୁଡ଼ିଆଘର ଆଗରେ ଗଦାଏ ନିଆଁ । ନିଆଁ ପ୍ରାୟ ଲିଭିଯାଇଥାଏ । ବାପପୁଅ-ଦୁହେଁଯାକ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ସେଇଠି ବସିଥାନ୍ତି । ଘର ଭିତରେ ପୁଅର ସ୍ତ୍ରୀ ବୁଧିଆ ପ୍ରସବ-ବେଦନାରେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ । ମଝିରେ ମଝିରେ ପ୍ରାଣକଷ୍ଟରେ ସେ ଏମିତି ପାଟି କରୁଥାଏ ଯେ ବାପପୁଅ ଦୁହିଁଙ୍କ ଯାକର କଲିଜା ଥରିଯାଉଥାଏ । ଶୀତଦିନ ରାତି, ସବୁଆଡ଼ ଶୁନଶାନ । ଚାରିଆଡ଼ ଘୋର ଅନ୍ଧାର ।

ଘୀସୁ କହିଲା—“ଜଣାପଡ଼ୁଛି ଆଉ ବଞ୍ଚିବ ନାହିଁ । ଦିନସାରା କଷ୍ଟ ପାଇଲାଣି । ଗଲୁ ଟିକିଏ ଉଣ୍ଡି ଦେଇ ଆସିବୁ ।”

ମାଧବ ବିଗିଡ଼ିଯାଇ କହିଲା—“ମରିବ ଯଦି ଜଲ୍‌ଦି ମରୁନାହିଁ କାହିଁକି ? ଦେଖି-କରି ଏବେ ମୁଁ କ’ଣ କରିବି ?”

“ତୁ ତ ବଡ଼ ପଥରଟାଏ ଦେଖିଲି ! ବର୍ଷଯାକ ତା ସଙ୍ଗେ ଖୁସିରେ ରହି ଏବେ ତା ପ୍ରତି ଏତେ ଅନ୍ୟାୟ କରୁଛୁ ?”

“ସେ ଯେମିତି ହାତଗୋଡ଼ ପିଟି ଦୁଃଖ ପାଉଛି, ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ା ଦେଖି ସହିପାରିବି ନାହିଁ ।”

ଜାତିରେ ସେମାନେ ଚମାର । ଗାଁ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କର ଖୁବ ବଦ୍‌ନାମ । ଘୀସୁ ଦିନେ କାମ କଲେ ତିନିଦିନ ଛଟେଇଥାଏ । ମାଧବଟା ଏତେ ଠକ ଯେ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ କାମ କଲେ ଘଣ୍ଟାଏ ବସି ହୁକା ଟାଣେ । ସେଥିପାଇଁ କେହି ସେମାନଙ୍କୁ କାମକୁ ଡାକନ୍ତି ନାହିଁ । ଘରେ ମୁଠାଏ ଭାତ ଥିଲେ, ସେମାନେ ଆଉ କାମକୁ ବାହାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଦିଚାର ଓଳି ଉପାସ ରହିଗଲେ, ତାପରେ ଯାଇ ଘୀସୁ ଗଛରେ ଚଢ଼ି କାଠ ଭାଙ୍ଗେ ଓ ସେହି କାଠକୁ ନେଇ ମାଧବ ବଜାରରେ ବିକି ପଇସା ଆଣେ । ସେଇ ପଇସାତକ ହାତରେ ଥିବାଯାକ ସେମାନେ ଆଉ କାମକୁ ଯାନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାଁରେ ଯେ କାମ ଅଭାବ ଥିଲା ତା ନୁହେଁ । କୃଷି ଗାଁ, ପଚିଶ ପ୍ରକାର କାମ । ଯେତେବେଳେ ଖୁବ୍ ଭିଡ଼ଭାଡ଼ ପଡ଼େ, ସେତେବେଳେ ଦିଜଣ ମିଶି ଜଣଙ୍କର କାମ କଲେ ବି ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ବାଧହୋଇ କାମକୁ ଡାକନ୍ତି । ସେମାନେ ଯଦି ସାଧୁ କି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ କିମ୍ବା ସନ୍ତୋଷ ଶିକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ବୋଧହୁଏ ଆଦୌ ସାଧନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିନଥାନ୍ତା । ପ୍ରକୃତରେ ଯେମିତି ବିଚିତ୍ର ଲୋକ ସେମିତି ବିଚିତ୍ର ଜୀବନ । ଘରେ ହାଣ୍ଡି-କୁଣ୍ଡେଇ ଦିଖଣ୍ଡ ଛଡ଼ା ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ଛିଣ୍ଡା କପଡ଼ା ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇ ଲାଜ ରକ୍ଷା କରିବା କଥା । ସଂସାର-ଚିନ୍ତାରୁ

ଏକପ୍ରକାର ମୁକ୍ତ । ବହୁତ କରଜ; ଯେତେ ମାଡ଼ଗାଳି ଖାଇଲେ ବି କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ଏଡ଼େ ଗରିବ ଯେ, ଅସୁଲ ପାଇବାର ଆଶା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଲୋକେ କିଛି ନା କିଛି କରଜ ଦେଇଦିଅନ୍ତି । ପର ଲୋକଙ୍କ କ୍ଷେତରୁ ଆଳୁ, ମଟର ଇତ୍ୟାଦି ଉପାଡ଼ି ସିଝାସିଝି କରି ଖାଇଯାନ୍ତି । କେତେବେଳେ କେମିତି ଦଶ୍ଟୁର ଦଣ୍ଡା ଆଖୁ ଭାଙ୍ଗି-ଆଣି ଚୋବାଇ ଦେଇ ରାତିଟା କଟାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଘୀସୁ ଏମିତି ଉପୁରିଆ ବ୍ୟବସାୟରେ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ କଟାଇଦେଲାଣି । ଯୋଗ୍ୟ ବାପର ଯୋଗ୍ୟ ପୁଅ ପରି ମାଧବ ଖାଲି କାମ ଚଳାଇ ନାହିଁ ସେ ବାପର ନାଁକୁ ବି ଆହୁରି ତେଜା କରିଦେଇଛି । ଏତିକି-ବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ସେହି ନିଆଁ ଗଦା ପାଖରେ ବସି ପରବିଲରୁ ଚୋରାଇ ଆଣିଥିବା ଆଳୁ ମଟରକୁ ପୋଡ଼ୁଥିଲେ । ଘୀସୁର ସ୍ତ୍ରୀ ତ ଅନେକ ଦିନୁ ମରି ଯାଇ-ଥିଲା । ମାଧବ ଗଲା ବର୍ଷ ବାହା ହୋଇଥିଲା । ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ଆସିଲାଦିନୁଁ ଘରେ ଏକପ୍ରକାର ଶୃଙ୍ଖଳା ଆସିଯାଇଥିଲା ଓ ସେ ବାପପୁଅ ଦୁହିଁଙ୍କର ଭଲମନ୍ଦ ପୂରଣ କରି ଦେଉ-ଥିଲା । ଫଳରେ ସେମାନେ ଆହୁରି ଆହୁରି ଆରାମ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଏବେ କେହି କାମକୁ ଡାକଲେ ସେମାନେ ଫୁଟାଣି ମାରି ଦିଗୁଣା ମୂଲ କହନ୍ତି । ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ଏବେ ପ୍ରସବ ବେଦନାରେ ଅଥୟ ହେଉଥିଲାବେଳେ ଏ ଦିଜଣ ଆରାମରେ ବସି ଭାବୁଥାନ୍ତି, ହୁଏତ ସେ ମରିଗଲେ ସେମାନେ ଆରାମରେ ଶୋଇଯିବେ ।

ଘୀସୁ ନିଆଁରୁ ଆଳୁ କାଢ଼ି ଆଣି ତାକୁ ଛଡ଼ାଇ ଛଡ଼ାଇ କହିଲା—"ଯା ଦେଖ, ତା'ର କ'ଣ ହେଲାଣି । ବଦମାସ୍‌ଟା ମିଛରେ ସେମିତି ହେଉଥିବ । ଏଣେ ତ ଓଝା ପୁଣି ଗୋଟାଏ ଟଙ୍କା ମାଗୁଛି ।"

ମାଧବ ଡରୁଥିଲା, ସେ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲାବେଳେ ଘୀସୁ ବାକି ସବୁଯାକ ଆଳୁ ଖାଇଦେବ । ତେଣୁ ସେ କହିଲା—"ମୋତେ ସେଠିକି ଯିବାପାଇଁ ଡର ମାଡ଼ୁଛି ।"

"ମୁଁ ତ ଏଠି ବସିଛି, ଡର ପୁଣି କ'ଣ ?"

"ତାହେଲେ ତୁ ଯାଇ ଦେଖିଆସୁନୁ ?"

"ଆରେ ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ମଲାବେଳେ ମୁଁ ଦିନଦିନ ଯାଏ ତା ପାଖରୁ ଗୁଣ୍ଡେ ବାହାରକୁ ଯାଇ ନଥିଲି । ମୁଁ ଗଲେ ମୋତେ ପୁଣି ଲାଜ ଲାଗିବ ନାହିଁ ? ଭଲ ଦିନେ କେବେ ଯାର ମୁହଁ ଦେଖିନାହିଁ, ଆଜି କେମିତି ତା ଫୁଙ୍ଗୁଳା ଚେହେରା ଦେଖିବ ? ତାର ତ ଆଉ ଚେତା-ଚପଟ ନ ଥିବ । ମୋତେ ଦେଖିଲେ ତ ସେ ହାତଗୋଡ଼ ହଲାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।"

"ମୁଁ ଭାବୁଛି ପିଲାଟିଏ ଜନ୍ମ ହେଲେ କ'ଣ କରିବା ? ଘରେ ତ ଲୁଣ, ତେଲ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ ।"

"ସବୁ ମିଳିଯିବ । ଭଗବାନ ଚାହିଁଲେ ଆଜି ଯେ ପଇସାଟାଏ ଦେଉନାହିଁ, କାଲି ସେ ଡାକିକରି ଟଙ୍କାଟାଏ ଦେବ । ମୋର ତ ନ'ଟା ପିଲା ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଘରେ କେଉଁଦିନ କିଛି ନଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଦୟାରୁ ଯେମିତି ସେମିତି କାମ ଚଳିଯାଉଥିଲା ।"

ଯେଉଁ ସମାଜରେ ଦିନରାତି ଖଟି ଖାଇବା ଲୋକଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଏହି ନିକମା ଲୋକଙ୍କ ଅବସ୍ଥାଠାରୁ ବିଶେଷ ଭଲ ନୁହେଁ ଓ ଯେଉଁ ସମାଜରେ କୃଷକମାନଙ୍କୁ ମାରିଖାଇବା ଲୋକଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଯଥେଷ୍ଟ ଭଲ, ସେପରି ସମାଜରେ ଏପରି ମନୋବୃତ୍ତି ସୃଷ୍ଟି ହେବା କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା ନୁହେ । ଆମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତ ଘିସୁ ସାଧାରଣ କୃଷୀମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଯଥେଷ୍ଟ ବେଶି ବୁଦ୍ଧିମାନ; ତେଣୁ ସେ ବିଚାର-ଶୂନ୍ୟ କୃଷୀଦଳରେ ସାମିଲ ନ ହୋଇ ବରଂ ଉପରପାଢୁଆ ଆଡ୍ଡାବାଲାଙ୍କ ଦଳରେ ରହିବା କଥା । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳିମିଶି ସେମାନଙ୍କ ନୀତି-ନିୟମରେ ଚଳିବା ପରି ଧନବଳ ତାର ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ତା ପରି ଚତୁର ଲୋକେ ଗାଁର ମୁଖିଆ ହୋଇ ବସିଥିଲାବେଳେ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ନିତାନ୍ତ ନ୍ୟୂନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତଥାପି ତାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ ନିତାନ୍ତ ଫକଡ଼ ହେଲେ ବି କୃଷୀ-ମୂଲିଆଙ୍କ ପରି ତାକୁ କଷ୍ଟ କରି ଖଟିବାକୁ ପଡ଼ୁ ନ ଥିଲା କିମ୍ବା କୃଷୀମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ସରଳତା ଯୋଗୁ ଲୋକେ ଯେମିତି ପଟିମାରନ୍ତି, ତାକୁ ସେମିତି କେହି ମାରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଦୁହେଁଯାକ ନିଆଁରୁ ଆଳୁ କାଢ଼ି ତତଲା ତତଲା ଖାଇଦେଲେ । ଦୁଇଦିନହେଲା କିଛି ଖାଇ ନଥିବାରୁ ଆଳୁକୁ ଆଉ ଥଣ୍ଡା କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ବେଳ ନ ଥିଲା । ଥରେ ଦୁଇଥର ଜିଭ ବି ଡାଢିଗଲା । ଚୋପା ଛଡ଼ାଇଦେଲେ ଆଳୁର ଉପର ଭାଗଟା ସେତେ ଗରମ ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଦାନ୍ତରେ ଚିପିଦେଲାମାତ୍ରେ ହଠାତ୍ ଗିଳି ନ ଦେଇ ପାଟିରେ ବେଶି ସମୟ ରଖିବା ସହଜକଥାଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପେଟ ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲେ ସେଠି ଥଣ୍ଡା ହେବାପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଜିନିଷ ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ଦୁହେଁଯାକ ତତଲା ଆଳୁ ଟାଉ-ଟାଉ କରି ଗିଳିଯାଉଥିଲେ, ଯଦିଓ ଗିଳୁ ଗିଳୁ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଖସିପଡ଼ୁଥିଲା ।

ଆଜିକୁ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ତଳର ଠାକୁର ବାବୁଙ୍କ ବାହାଘର କଥା ଘିସୁର ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସେଦିନ ଯେଉଁ ଭୋଜି ଖାଇବାକୁ ମିଳିଥିଲା ଜୀବନରେ କେବେ ତାହା ଆଉ ଘଟିନାହିଁ । ସେକଥା ଏବେ ବି ତା ମନରୁ ପାଶୋରି ଯାଇନାହିଁ । ସେ କହିଲା—

ସେ ଭୋଜିକଥା ଜୀବନରେ କେବେ ମୁଁ ଭୁଲିପାରିବି ନାହିଁ । ସେମିତି କେବେ ଆଉ ପେଟେ ଖାଇବାକୁ ମିଳୁନାହିଁ । କନ୍ୟାପକ୍ଷ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପେଟପୂରା ପୁରି ମିଠାଇ ଖାଇବାକୁ ଦେଇଥିଲେ । ସାନବଡ଼ ସମସ୍ତେ ପେଟପୂରା ଖାଇଥିଲେ, ଖାଲି ଖାଣ୍ଟି ଘିଅର ପୁରି । ଚଟଣି, ରାଇତା, ତିନି ପ୍ରକାର ଶାଗ, ଝୋଳ, ତରକାରି, ଦହି, ମିଠାଇ, କେତେ ଯେ କ'ଣ କହିବି ! ସେଥିରେ ପୁଣି ଦିଆନିଆରେ କିଛି କଟକଣା ନାହିଁ, ଯିଏ ଯେତେ ଖାଇବ । ଲୋକେ ଏମିତି ଖାଇଲେ ଯେ ପାଣି ପାଇଁ ପେଟରେ ଜାଗା ରହିଲା ନାହିଁ । ପରଷୁଣୀମାନେ ଖୁବ୍ ତାଜା ବାସନା ପୁରି ପତରରେ ପକାଇ ଦେଇଗଲେ; ମନାକଲେ ବି ମାନିଲେ ନାହିଁ । ମୁହଁ ଧୋଇଲାମାତ୍ରେ ପାନ ମସଲା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । କିନ୍ତୁ ପାନ ନେବାକୁ ମୋର ବେଳ କାହିଁ ? ମୋତେ ତ ଠିଆହେବା

ପାଇଁ ବେଳ ନ ଥିଲା । ମୁଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯାଇ କମ୍ବଳ ଭିତରେ ପଶିଗଲି । କେଡ଼େ ବଡ଼ ହୃଦୟ ସେ ଠାକୁର ବାବୁଙ୍କର !

ମାଧବ ମନେ ମନେ ଏହିସବୁ କଥା ଗୁଣିହୋଇ କହିଲା—"ଆଜିକାଲି ଆଉ ସେମିତିଆ ଭୋଜ ଖାଇବାକୁ ମିଳୁନାହିଁ ।"

"ଆରେ, ଆଜକାଲି ଆଉ କିଏ ଖାଇବାକୁ ଦେବ ? ସେ ଯୁଗ ଭନେ ଥିଲା । ଆଜକାଲି ତ ସମସ୍ତେ ମାହାଲିଆ ଖୋଜୁଛନ୍ତି, ସମସ୍ତେ କହୁଛନ୍ତି ବାହା ବ୍ରତରେ କି ସ୍ଥାକର୍ମରେ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗରିବଙ୍କ ଧନ ନେଇ କେଉଁଠି ରଖିବେ ? ନେବାରେ କିଛି କମ୍ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଦେବାପାଇଁ ହାତ ଚଳୁନାହିଁ ।"

"ତମେ କୋଡ଼ିଏ ପଚିଶି ଖଣ୍ଡ ପୁରି ନିଶ୍ଚୟ ଖାଇଥିବ ।"

"କୋଡ଼ିଏରୁ ବେଶି ।"

"ମୁଁ ହୋଇଥିଲେ ପଚାଶରୁ ବେଶି ଖାଇଥାନ୍ତି ।"

"ମୁଁ ବୋଧହୁଏ ପଚାଶରୁ ବେଶି ଖାଇଥିବି । ଖୁବ ଜବାନ୍ ଥିଲି । ତୁ ତ କୁଆଡ଼େ ମୋର ଅଧା ବି ନୁହଁ ।"

ଆଳୁ ଖାଇ ପାଣି ପିଇ ଦୁହେଁ ଜାକ ଜୁକ ହୋଇ ନିଆଁ ଗଦା ପାଖରେ ଶୋଇଲେ—ସତେ ଯେମିତି ଦୁଇଟା ଅଜଗର କୁଆ ମରି ପଡ଼ିଛନ୍ତି ।

ବୁଧିଆ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଇମିତି ପାଟିକରୁଥାଏ ।

୨

ସକାଳେ ମାଧବ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲା ତା ସ୍ତ୍ରୀର ଦେହ କାଠର ହୋଇଯାଇଛି ଓ ତା ମୁହଁ ଚାରିପାଖେ ମାଛି ଉଡ଼ୁଛନ୍ତି । ଆଖିର ଡୋଳା ଉପରକୁ ଟେକିହୋଇ ରହିଯାଇଛି । ଦେହସାରା କାଦୁଅ ମାଟି ହୋଇଯାଇଛି ଓ ପେଟ ଭିତରେ ପିଲା ମରିଯାଇଛି ।

ମାଧବ ଧାଇଁଆସି ଘୀସୁକୁ କହିଲା ଓ ଦୁହେଁ ଖୁବ୍ ପାଟିକରି ମୁଣ୍ଡ ପିଟି କାନ୍ଦିଲେ । ପଡ଼ିଶା ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କର କାନ୍ଦାକଟା ଶୁଣି ଧାଇଁଲେ ଓ ସଂସାରୀ ହିସାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ବୋଧ ଦେଲେ ।

କିନ୍ତୁ କାନ୍ଦିବାକୁ ଆଉ ବେଳ କାହିଁ ? ଶବପାଇଁ କାଠ, ଲୁଗା ଦରକାର । ଚିଲ ବସା'ରେ ମାଉଁସ ନଥିଲା ପରି ତାଙ୍କ ଘରେ ପଇସାଟିଏ ବି ନଥିଲା ।

ବାପପୁଅ ଦୁହେଁ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଜମିଦାରଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ । ସେ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କର ମୁହଁ ଦେଖିଲେ ଚିଡ଼ନ୍ତି । କେତେଥର ନିଜ ହାତରେ ବି ସେ ତାଙ୍କୁ ପିଟିଥିଲେ । କେତେବେଳେ ସେମାନେ ଚୋରି କରିଥିଲେ, କେତେବେଳେ ଠିକ୍ ଟାଇମ୍‌ରେ କାମ କରି ନ ଥିଲେ । ସେ ପଚାରିଲେ—କ'ଣ ହେଲା କିରେ ଘୀସୁଆ ? କାନ୍ଦୁଛୁ

କାହିଁକି ? ଆଜିକାଲିତ କାହିଁ ତୋର ଆଉ ଦେଖାଦର୍ଶନ ନାହିଁ । ଜଣାପଡ଼ୁଛି ଏ ଗାଁରେ ତୋର ଆଉ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ।

ଘୀସୁ ଭୂଇଁରେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି, ଆଖିରେ ଲୁହ ଛଳଛଳ କରି କହିଲା—ହଜୁର, ବଡ଼ ବିପତ୍ତି ଆସି ପଡ଼ିଛି । ମାଧବ ଘରଣୀ ଗଲା ରାତିରେ ଚାଲିଗଲା । ରାତିସାରା ବିଚାରୀ କଷ୍ଟ ପାଇଲା । ଆମେ ସାରା ରାତି ସେଇମିତି ତା ମୁଣ୍ଡ ପାଖରେ ବସିଛୁ । ଯେତେ ଯାହା ଔଷଧମଉଷୁଧି ସବୁ କଲୁ; କିନ୍ତୁ ସେ ଆମକୁ ଦଗାଦେଇ ଚାଲିଗଲା । ଏବେ ଆଉ ଚାଉଳ ମୁଠାଏ ଫୁଟାଇ ଦେବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ହଜୁର, ଆମ ସଂସାର ସରିଗଲା । ଆମେ ହଜୁରଙ୍କର ଗୋଲାମ, ହଜୁର ଦୟା ନ କଲେ ଶବ ଉଠି ପାରିବ ନାହିଁ । ଆମ ହାତରେ ତ ଯାହା ଥିଲା ସବୁ ଔଷଧ ମଉସୁଧିରେ ଗଲା । ହଜୁର ଚାହିଁଲେ ତା ମଡ଼ା ଉଠିବ । ହଜୁରଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହା ଦୁଆରକୁ ଯିବୁ ?

ଜମିଦାର ବଡ଼ ଦୟାଳୁ ଲୋକ । କଳା କମ୍ବଳ ଦେହରେ ରଙ୍ଗ ଚଢ଼ାଇବା ଯାହା ଘୀସୁକୁ ଦୟା କରିବା ସେୟା । ଭାବୁଥିଲେ କହିଦେବେ କିଛି ନାହିଁ ଯା । ଡାକିଲେ ତ ଶୁଣିବ ନାହିଁ, ଆଜି ଗରଜ ପଡ଼ିବାରୁ ଆସି ଗୋଡ଼ ଧରୁଛି । ହାରାମଖୋର୍ ବଦମାସ କାହାଁକା ! କିନ୍ତୁ ଏ ତ ରାଗିବା କିମ୍ବା ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ବେଳ ନୁହେଁ । ମନେ ମନେ ବିରକ୍ତ ହେଲେ ବି ଟଙ୍କା ଦୁଇଟା କାଢ଼ି ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ପଦେ ହେଲେ ସାନ୍ତ୍ୱନା କଥା ତ ନଥିଲା, ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ସେ ମୁହଁ ଫେରାଇ ଚାହିଁଲେ ବି ନାହିଁ । ଟଙ୍କା ପକାଇଦେଇ ମୁଣ୍ଡରୁ ତାଙ୍କର ବୋଝଟାଏ କାଣି ଗଲା ।

ଜମିଦାର ଯେତେବେଳେ ଦୁଇଟଙ୍କା ଦେଲେ ସେତେବେଳେ ବଣିଆ ମହାଜନମାନେ ଆଉ କେଉଁ ସାହସରେ ମନା କରନ୍ତେ ? ଜମିଦାରଙ୍କ ନାଁରେ ଢେଙ୍ଗୁରା ପିଟିବା ଘୀସୁକୁ ଭଲ ଆସେ, ଫଳରେ କିଏ ଦୁଇ ଅଣା, କିଏ ଚାରିଅଣା ଦେଲେ । ଘଣ୍ଟାକ ଭିତରେ ଘୀସୁ ପାଖରେ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ଜମା ହୋଇଗଲା । କେଉଁଠୁ ଧାନ, କେଉଁଠୁ କାଠ ମିଳିଗଲା । ଦୁଇ ପହରକୁ ଦୁହେଁଯାକ ଶବପାଇଁ ନୂଆଲୁଗା (କଫନ) କିଣିବା ପାଇଁ ବଜାରକୁ ବାହାରିଲେ । ଏଣେ ଲୋକେ କୋକେଇ ଇତ୍ୟାଦି ତିଆର କରିବାରେ ଲାଗିଗଲେ ।

ଗାଁର କୋମଳମନା ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସି ଶବ ଦେଖି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଫେରିଯାଉଥିଲେ ।

ବଜାରରେ ପହଞ୍ଚି ଘୀସୁ କହିଲା—"ଆରେ ମାଧବ, କାଠ ତ ଯାହି ତାହି ମିଳିଗଲା ।"

ମାଧବ—"ହଁ, କାଠ ତ ହୋଇଗଲା, ବାକି କଫନ (ଶବ ଉପରେ ଘୋଡ଼ାଇବା ନୂଆ ଲୁଗା) ଦରକାର ।"

"ଚାଲ, ଅଳ୍ପ ଦାମ୍‌ର ଯାହି ତାହି ଲୁଗାଟାଏ ନେଇଯିବା ।"

"ହଁ ଚାଲ, ଆଉ କ'ଣ କରିବା, ଶବ ଉଠୁ ଉଠୁ ଆଜି ରାତି ହୋଇଯିବ । ରାତିରେ ଲୁଗାପଟା କିଏ ଦେଖୁଛି ?"

"ଏଗୁଡ଼ା କି ବିଚିତ୍ର ଆଇନ ? ଜୀଇଥିଲାବେଳେ ଯାହାକୁ ଛିଣ୍ଡା କନା ଖଣ୍ଡେ ମିଳେ ନାହିଁ, ମଲାବେଳେ ତା ପାଇଁ ନୂଆଲୁଗା ଦରକାର !"

"ଲୁଗାଟା ଶବ ସାଙ୍ଗରେ ତ ଜଳିଯାଏ ?"

"ଆଉ କ'ଣ ଲୁଗାଟା ରହନ୍ତା ? ସେହି ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ଆଗରୁ ମିଳିଥିଲେ ଔଷଧ ମଉସୁଧ କରିଥିଲେ ବରଂ ଲାଭ ହୋଇଥାନ୍ତା ।"

ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କ ମନକଥା ବେଶ୍ ଜାଣୁଥାନ୍ତି ଓ ବଜାରରେ ଏ ଗଳି ସେ ଗଳି, ଏ ଦୋକାନ ସେ ଦୋକାନ ହେଉଥାନ୍ତି । ସୂତା, ରେଶମ ସବୁ ଲୁଗା ଦେଖୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କେଉଁଥିକି ମନ ପାଉନଥାଏ । ଏମିତି ହେଉ ହେଉ ରାତି ହୋଇଗଲା । କେଜାଣି କେମିତି ବୁଲି ବୁଲି ଦୁହେଁ ଆସି ଗୋଟିଏ ମଦ ଦୋକାନ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସତେ ଯେମିତି ଆଗରୁ ମନେ ମନେ ସେମାନେ ସବୁକଥା ଠିକ୍ କରିସାରିଥିଲେ, ଦୋକାନ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ଭିତରେ ପଶିଗଲେ । ସେଠି କିଛି ସମୟ ଅଡ଼ୁଆରେ ପଡ଼ିଲା ପରି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ଶେଷରେ ଘୀସୁ ଆଗକୁ ଚାଲିଯାଇ ଦୋକାନୀକୁ କହିଲା— "ସାହୁ ଆଜ୍ଞା, ମୋତେ ବୋତଲଟାଏ ଦିଅନ୍ତୁ ।" ତାପରେ ଭଜା ମାଛ ଇତ୍ୟାଦି ଚକ୍‌କଣ ଖାନା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଦୁହେଁ ଆରାମରେ ବସି ପିଇଲେ ।

କେତେ ଢୋକ ପଡ଼ିଗଲା ପରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ନିଶା ଚାଲିଆସିଲା ।

ଘୀସୁ କହିଲା—କଫନଟାଏ କିଣିଥିଲେ କ'ଣ ଲାଭ ହୋଇଥାନ୍ତା ? କଫନଟା ତ କିଛି ବୋହୂ ସାଙ୍ଗରେ ଯାଇନଥାନ୍ତା, ଜଳି ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ମାଧବର ଏଥିରେ କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ । ଦେବତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖିଲା ପରି ସେ ଆକାଶକୁ ଅନାଇ କହିଲା—"କିଛି ନାହିଁ, ଖାଲି ଦୁନିଆର ଗୋଟାଏ ଦସ୍ତୁର, ନୋହିଲେ ଲୋକେ କାହିଁକି ବାହ୍ମଣଙ୍କୁ ହଜାର ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେଇଦେଉଛନ୍ତି । ପରଲୋକରେ ମିଳୁଛି କି ନାହିଁ କିଏ ଦେଖିଯାଉଛି ?"

"ବଡ଼ଲୋକଙ୍କର ଟଙ୍କା ଅଛି ବୋଲି ସେମାନେ ଫିଙ୍ଗୁଛନ୍ତି । ଆମ ପାଖରେ କ'ଣ ଅଛି ଯେ ଆମେ ଦେବୁ ?"

"କିନ୍ତୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଆମେ କ'ଣ ଜବାବ ଦେବା ? ଲୋକେ ପଚାରିବେ ଲୁଗା କାହିଁ, ଆମେ କ'ଣ କହିବା ?"

ଘୀସୁ ହସି ହସି କହିଲା—"ଆରେ କହିଦେବା ଅଣ୍ଟାରୁ ପଇସା କୁଆଡ଼େ ଖସିପଡ଼ିଲା, ବହୁତ ଖୋଜିଲୁ କିନ୍ତୁ ପାଇଲୁ ନାହିଁ । ହୁଏତ ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ନ ପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେହିମାନେ ପୁଣି ପଇସା ଦେବେ ।"

କଥା ଶୁଣି ମାଧବ ଖୁବ୍ ହସିଲା ଓ କହିଲା—“ବିଚାରୀ ଭାରି ଭଲ ମଣିଷଟିଏ ଥିଲା । ମଲା ସିନା, କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ଖୋଇପିଇ କରି ମରିଛି ।”

ସେତେବେଳକୁ ଅଧା ବୋତଲ ଶେଷ । ଘୀସୁ ଚଟଣୀ, ଆଚାର, କଲିଜା ମିଶାଇ ଗୋଟାଏ ଦସେରିଆ ପୁଡ଼ା ମଗାଇଲା । ମଦ ଦୋକାନ ସାମନାରେ ଦୋକାନ । ମାଧବ ଦଉଡ଼ିଯାଇ ଦୁଇଟା ଖଲିରେ ଖାଇବା ପାଇଁ ନେଇଆସିଲା । ପୂରା ଦେଢ଼ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଗଲା, ଆଉ ଅଳପ ପଇସା ବାକି ରହିଲା ।

ଦୁହେଁ ଏମିତି ଆଡ଼୍ଡ଼ାରେ ବସି ଖାଉଥାନ୍ତି, ଯେମିତି ଜଙ୍ଗଲରେ ଦୁଇଟା ବାଘ ବସି ଶିକାର ଖାଉଛନ୍ତି । ଲୋକେ କ'ଣ ପଚାରିବେ, କିମ୍ବା ବଦ୍‌ନାମ ହେବ, ସେଥିପାଇଁ ତିଳେମାତ୍ର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ । ସେସବୁ ଚିନ୍ତାକୁ ବହୁତ ଆଗରୁ ସେମାନେ ମନରୁ ପୋଛିଦେଇଥିଲେ ।

ଘୀସୁ ଜଣେ ବଡ଼ ଦାର୍ଶନିକ ପରି କହିଲା—“ଆମର ଆତ୍ମା ଯେତେବେଳେ ପ୍ରସନ୍ନ, ସେଥିରେ କ'ଣ ତାର ପୁଣ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ ?”

ମାଧବ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ସମର୍ଥନ କରି କହିଲା—“ନିଶ୍ଚୟ ହେବ । ହେ ଭଗବାନ, ତମେ ତ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ । ତୁମେ ନିଶ୍ଚୟ ତାକୁ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ନେଇଯିବ । ଆମେ ଦୁହେଁ ତାକୁ ହୃଦୟ ସହିତ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛୁ । ଆଜି ଆମକୁ ଯେଉଁ ଭୋଜନ ମିଳିଛି, ଏ ବର୍ଷସାରା କେବେ ମିଳିନଥିଲା ।”

ହଠାତ୍ ମାଧବ ମନରେ ଟିକିଏ ଆଶଙ୍କା ହେଲା । ସେ କହିଲା—“ବାପା, ଆମେ ତ ପୁଣି ଦିନେ ହେଲେ ଯେଇଠିକି ଯିବା ?”

ଘୀସୁ ଏମିତିଆ ବାଜେ ପ୍ରଶ୍ନର କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ । ପରଲୋକ କଥା ଭାବି ଅକାରଣରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଆନନ୍ଦକୁ ନଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଚାହୁଁ ନଥିଲା ।

“ସେ ଯଦି ଆମକୁ ସେଠି ପଚାରେ ଯେ ତମେ କାହିଁକି କଫନ ଦେଇନଥିଲ, ଆମେ କ'ଣ କହିବା ?”

“ତା ମୁଣ୍ଡଟା କହିବୁ ।”

“କିନ୍ତୁ ସେ ତ ନିଶ୍ଚୟ ପଚାରିବ ।”

“ତୁ କେମିତି ଜାଣିଲୁ ତାକୁ କଫନ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ । ତୁ କ'ଣ ମୋତେ ଏମିତି ଗଧ ବୋଲି ଭାବିଛୁ ? ଷାଠିଏ ବର୍ଷ କାଳ ସଂସାରରେ ରହି ମୁଁ କ'ଣ ଖାଲି ଘାସ କାଟୁଥିଲି ? ତାକୁ ଖାଲି କଫନ ମିଳିବ ନାହିଁ, ଖୁବ୍ ଭଲ କଫନ ମିଳିବ ।”

ମାଧବର ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ନାହିଁ । ପଚାରିଲା—“ପଇସା ତ ସବୁ ତମେ ଖାଇଦେଲ, ଆଉ କଫନ ଆସିବ କେଉଁଠୁ ? ତା ମଥାରେ ସିନ୍ଦୂର ମୁଁ ଦେଇଥିଲି, ସେ ତ ମୋତେ ନିଶ୍ଚୟ ପଚାରିବ ।”

ଘୀସୁ ଟିକିଏ ବିଗିଡ଼ି ଯାଇ କହିଲା—“ମୁଁ ତ କହୁଛି ତାକୁ କଫନ ନିଶ୍ଚୟ ଦିଆଯିବ, ତୁ କାହିଁକି ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଛୁ ?”

"କିଏ ଦେବ ମୋତେ କହୁନୁ କାହିଁକି ?"

"ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁମାନେ ଦେଇଥିଲେ, ସେଇମାନେ ପୁଣି ଦେବେ । ହଁ, ଏଥର ଅବଶ୍ୟ ଟଙ୍କାଟା ଆମ ହାତରେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।"

ରାତି ଯେତିକି ହେଉଥାଏ, ସିତାର ବାଦ୍ୟ ଯେତିକି ତେଜରେ ବାଜି ଉଠୁଥାଏ, ମଦ ଦୋକାନର ଚମକ ସେତିକି ବଢ଼ୁଥାଏ । କିଏ ଗୀତ ଗାଉଥାଏ, କିଏ ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା ଗପୁଥାଏ, କିଏ ସାଥୀ ବେକରେ ହାତ ପକାଇ ଝୁଲୁଥାଏ, କିଏ ନିଜ ମିତ୍ର ମୁହଁରେ ପାତ୍ର ଲଗାଇଦେଉଥାଏ ।

ସେଠିକାର ପରିସ୍ଥିତିରେ, ସେଠିକାର ପବନରେ ନିଶା ଚଢ଼ି ଯାଉଥାଏ । କେତେ ଲୋକ ତ ସେଠି ପୋଷେ ମାତ୍ର ପିଇଦେଇ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇପଡ଼ୁଥିଲେ । ମଦ ଅପେକ୍ଷା ସେଠିକାର ବାତାବରଣ ସେମାନଙ୍କୁ ବେଶି ମାତାଲ କରି ପକାଉଥିଲା । ଜୀବନ ଦୁଃଖରେ ଲୋକେ ସେଠିକି ଟାଣି ହୋଇ ଚାଲିଆସୁଥିଲେ, ଅନ୍ତତଃ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ମଲେଣି କି ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି କିଛି ବୁଝିପାରୁ ନଥିଲେ । ଯାହା କହନ୍ତି ମରୁ ନଥିଲେ କି ବଞ୍ଚୁ ନଥିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ବାପ ପୁଅ ଦୁହେଁଯାକ ମଜାରେ ବସି ମଦ ପିଉଥିଲେ । ସବୁ ଲୋକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସେହିମାନଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ଭାବୁଥିଲେ କେଡ଼େ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ସେମାନେ ସତେ ! ଦୁହିଁଙ୍କ ମଝିରେ ପୂରା ବୋତଲ ରଖାହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ଖାଇଲାବେଳେ ଜଣେ ଭିକାରି ଭୋକିଲା ଆଖିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଥିଲା । ତେଣୁ ଖାଇସାରିବା ପରେ ଯାହା ବଳିଥିଲା ମାଧବ ଗୋଟାଏ ପତ୍ର ପୁଡ଼ାରେ ତାକୁ ସବୁ ସେହି ଭିକାରିକୁ ଦେଇଦେଲା । ଦେବାରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ କେତେ ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସ ମିଳେ, ଏହି ପ୍ରଥମ ଥର ତା ଜୀବନରେ ସେ ଅନୁଭବ କଲା ।

ଘୀସୁ କହିଲା—"ନେ ଖାଇନେ, ଖୁବ୍ ଆଶୀର୍ବାଦ କର । ଯେ ରୋଜଗାର କରିଥିଲା ସେତ ମଲାଣି, ହେଲେ ତୋ ଆଶୀର୍ବାଦ ନିଶ୍ଚୟ ତା ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବ । ଖୁବ୍ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେବୁ, ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ସେ ପଇସା ରୋଜଗାର ହୋଇଛି, ଜାଣିବୁ ।"

ମାଧବ ପୁଣି ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ କହିଲା—"ସେ ନିଶ୍ଚୟ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଯିବ ବାପା, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ବୈକୁଣ୍ଠର ରାଣୀ ହେବ ।"

ଘୀସୁ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସରେ ପହଁରିଲାପରି କହିଲା—"ହଁ ପୁଅ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଯିବ । କାହାକୁ ସେ ଦୁଃଖ ଦେଇନାହିଁ, କାହାପ୍ରତି ସେ ଅନ୍ୟାୟ କରିନାହିଁ । ମଲାବେଳେ ବି ଆମ ଜୀବନର ବଡ଼ ଆଶା ପୂରଣ କରିଦେଇଯାଇଛି । ସେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ନ ଯାଇ ଯେଉଁ ମୋଟା ଲୋକେ ଗରିବଙ୍କୁ ଦୁଇହାତରେ ଶୋଷି ଖାଉଛନ୍ତି, ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ କରି ମନ୍ଦିରରେ ପାଣି ଚଢ଼ାଉଛନ୍ତି ସେମାନେ କ'ଣ ଆଉ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯିବେ ?"

ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସବୁ ରଙ୍ଗ ଏବେ ବଦଳିଗଲା । ନିଶାର ଅସଲ୍‌ଗୁଣ ହେଉଛି ତାହା ବେଶି ସମୟ ରହେ ନାହିଁ । ନିଶା ଛାଡ଼ିଯିବାରୁ ଦୁଃଖ ଓ ନିରାଶା ପୁଣି ମାଡ଼ିଆସିଲା ।

ମାଧବ କହିଲା—"କିନ୍ତୁ ବାପା, ବିଚାରୀ ଜୀବନରେ ବହୁତ ଦୁଃଖ ପାଇଲା, କେତେ ଦୁଃଖ ସହିକରି ମଲା ସତେ !"

ତା' ପରେ ସେ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ଖୁବ୍ ପାଟି କରି କାନ୍ଦିଲା ।

ଘୀସୁ ତାକୁ ବୋଧ ଦେଇ କହିଲା—"କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛୁ ବାପ, ବରଂ ଖୁସୀ ହ, ସେ ଏ ସଂସାର ମାୟାଜାଲରୁ ମୁକୁଳିଗଲା । ଖୁବ୍ ଭାଗ୍ୟବତୀ ସେ, ତେଣୁ ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ ମାୟାଜାଲକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ଚାଲିଗଲା ।"

ଦୁହେଁ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଗାଇଲେ—

'ଠଗିନୀ କ୍ୟୋଁ ନୈନା ଝମକାବେ ! ଠଗିନୀ !

ସବୁ ମଦୁଆ ସେମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁରହିଥାନ୍ତି ଓ ସେମାନେ ମାତାଲ୍ ହୋଇ ଗୀତ ଗାଇ ଚାଲିଥାନ୍ତି, ନାଚ କୁଦ ବି କରୁଥାନ୍ତି ; ମଝିରେ ମଝିରେ ପଡ଼ୁଥାନ୍ତି ଉଠୁଥାନ୍ତି ବି । ଅଭିନୟ କରି ଅର୍ଥ ବୁଝାଉଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ ମଦ ନିଶାରେ ସେଇଠି ସେମାନେ ପଡ଼ିଗଲେ ।

ଦୁଧର ଦାମ୍

ଆଜିକାଲି ବଡ଼ ବଡ଼ ସହରରେ ଧାଈ, ନର୍ସ, ଲେଡ଼ିଡାକ୍ତର ଅନେକ ହୋଇଗଲେଣି । କିନ୍ତୁ ଗାଁଗହଳରେ ପ୍ରସୂତିଖାନାରେ ଏବେ ବି ମେହେନ୍ତରାଣୀମାନେ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏ ପରିସ୍ଥିତି ବଦଳିବାର ବିଶେଷ ଆଶା ଦେଖାଯାଉନାହିଁ । ବାବୁ ମହେଶନାଥ ଗାଁର ଜମିଦାର ଓ ଜଣେ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ ମଧ୍ୟ । ପ୍ରସୂତି କାରବାରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାପାଇଁ ତାଙ୍କର ଖୁବ ଇଚ୍ଛା । କିନ୍ତୁ ସେ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଅସୁବିଧା ତାକୁ ଦୂର କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସହଜ ନୁହେଁ । କୌଣସି ନର୍ସ ମଫସଲକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ସହଜରେ ରାଜି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ବହୁତ କୁହାଯୋଗୁ କଲେ ଯଦି ଆସିବାପାଇଁ ରାଜି ହୁଅନ୍ତି ତାହାହେଲେ ଏତେ ପଇସା ମାଗନ୍ତି ଯେ ସେଠାରୁ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ଫେରି ଆସିବା ଛଡ଼ା ବାଟ ରହେ ନାହିଁ । ମହେଶନାଥ ଲେଡ଼ି ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ କେବେ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ଲେଡ଼ି ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଉଣା ଦେବାକୁ ହୁଏତ ତାଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧା ବି ଚାଲିଯାଆନ୍ତା । ତେଣୁ ତିନୋଟି ଝିଅ ପରେ ଏହି ଚତୁର୍ଥ ଗର୍ଭ ପୁଅ ଜନ୍ମ ହେଲାବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଗୁଦଡ଼ି ଓ ତାର ବୋହୂକୁ ଖୋଜାପଡ଼ିଲା । ବାବୁଙ୍କ ପିଲାଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣତଃ ରାତିରେ ଜନ୍ମହେଉଥିଲେ । ଦିନେ ରାତି ଅଧରେ ଚପରାସି ଆସି ଗୁଦଡ଼ି ଦୁଆରେ ଏମିତି ପାଟି କଲା ଯେ ସାଇପଡ଼ିଶା ସବୁ ଉଠିପଡ଼ିଲେ । ଏଥର ତ ଆଉ ଝିଅ ନୁହେଁ, ପୁଅ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି, ସେ ପାଟି କରନ୍ତା ନାହିଁ କାହିଁକି ?

ଏହି ଶୁଭ ଅବସରପାଇଁ ଗୁଦଡ଼ି ଓ ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ବହୁତ ଦିନୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲେ । କାଳେ ଝିଅ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ଡର ମାଡ଼ୁଥିଲା । କାରଣ ଝିଅ ହେଲେ ପୂର୍ବରୁ ବନ୍ଧାହୋଇଥିବା ଖାଲି ଟଙ୍କାଟିଏ ଓ ଖଣ୍ଡିଏ ଶାଢ଼ୀ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ଏହି ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଭିତରେ କେତେଥର ଝଗଡ଼ା ହୋଇ କେତେ ଜିଦ୍‌ବାଦ ପଡ଼ିଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀ କହେ, “ଏଥର ଯଦି ପୁଅ ନ ହେବ ମୁଁ ଆଉ ମୁହଁ ଦେଖାଇବି ନାହିଁ, ସତ କହୁଛି ମୁଁ ଆଉ ମୁହ ଦେଖାଇବି ନାହିଁ । ଏଥର ପୁଅ ହେବାର ସବୁ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଉଛି ।” ଗୁଦଡ଼ି କହେ, “ଦେଖିବୁ ନିଶ୍ଚୟ ଝିଅ ହେବ । ଏହି କ୍ଷେତ ଅମଳ ଆଗରୁ ହୋଇଯିବ । ଯଦି ପୁଅ ହେବ ତାହାହେଲେ ମୁଁ ନିଶ କାଟିଦେବି ।”

ଗୁଦଡ଼ି ବୋଧହୁଏ ଏହିପରି ସ୍ତ୍ରୀମନରେ ପୁତ୍ରକାମନାକୁ ବଳବାନ୍ କରି ପୁଅ ପାଇଁ ରାସ୍ତା ସଫାକରୁଥିଲା ।

ଭୁଙ୍ଗୀ କହିଲା, "ଆରେ ମୁହଁପୋଡ଼ା, ଏଥର ନଖ କାଟି ଦେ । କହୁଛୁ ପୁଅ ହେବ ବୋଲି, ମନାକରୁଥିଲୁ । ସବୁବେଳେ ଝିଅ ଝିଅ ବୋଲି ଲଗାଇଥିଲୁ । ମୁଁ ନିଜେ ତୋ ନଖ କାଟିଦେବି । ଝୁଣ୍ଟି ଟାଏ ବି ରଖିବି ନାହିଁ ।"

ଗୁଦଡ଼ କହିଲା, "ହଉ ଲୋ ଭଲ ମଣିଷ, ଦେ କାଟିଦେ, ନଖ କ'ଣ ପୁଣି ଉଠିବ ନାହିଁ ? ପୁଣି ଦେଖିବୁ ଧନଦନରେ ଯୋଉଟାକୁ ସେଇଟା । କିନ୍ତୁ ବାବୁଘରୁ ଯାହା ମିଳିବ ମୁଁ ଅଧା ନେବି କହୁଛି ।"

ଭୁଙ୍ଗୀ ଆଙ୍ଗୁଠି ଦେଖାଇ ନିଜ ତିନିମାସର ପୁଅକୁ ଗୁଦଡ଼ ପାଖରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଜମିଦାରଙ୍କ ସିପାହି ସାଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲା ।

ଗୁଦଡ଼ ଡାକପକାଇଲା, "ଆଲୋ ଶୁଣ, କୁଆଡ଼େ ପଳାଉଛୁ, ମୋତେତ ବାଜା ବଜାଇବାକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏ ପିଲାକୁ କିଏ ରଖିବ ?"

ଭୁଙ୍ଗୀ ଦୂରରୁ ପାଟିକରି କହିଲା, "ତାକୁ ସେମିତି ଭୂଇଁରେ ଶୁଆଇଦେଇଥା । ମୁଁ ଆସିଲେ ତାକୁ ଦୁଧ ପିଆଇଦେବି ।"

୨

ଏବେ ମହେଶନାଥଙ୍କ ଘରେ ଭୁଙ୍ଗୀର ଖୁବ୍ ଆଦର । ସକାଳ ସଞ୍ଜ ଗୁରିଦକ୍ତ ଖିଷ୍ଟ ଆଉ ପୁରି । ତା ଛଡ଼ା ଗୁଦଡ଼ର ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ଭରପୁର ଭୋଜନ । ଭୁଙ୍ଗୀ ତା ପିଲାକୁ ଦିନ ରାତି ଭିତରେ ଥରେ ଦୁଇଥର ଛଡ଼ା ଅଧିକ କ୍ଷୀର ଦେଇପାରୁନଥିଲା । ତା'ପାଇଁ ବାହାରୁ କ୍ଷୀର ଖୁଆଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲା । ଭୁଙ୍ଗୀର ଦୁଧ ଜମିଦାର ସାହେବଙ୍କ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବାଳକ ପାଇଁ ରହିଥିଲା । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ବାରଦିନ ପରେ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦ ହୋଇନଥିଲା । ମାଲିକାଣୀ ଖୁବ୍ ମୋଟିସୋଟି ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟବନ୍ତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦୁର୍ଯୋଗକୁ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ଷୀର ହେଉନଥିଲା । ଆଗେ ଝିଅ ତିନିଜଣଯାକ ଜନ୍ମ ବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଏତେ କ୍ଷୀର ହେଉଥିଲା ଯେ ପିଲାମାନେ ଖାଇ ସେମାନଙ୍କର ବଦହଜମ ହେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏବେ ତାଙ୍କଠି ଟୋପେ ହେଲେ କ୍ଷୀର ନଥିଲା । ଭୁଙ୍ଗୀ ଧାଇ ଭାବରେ ରହି ପିଲାକୁ ଦୁଧ ପିଆଉଥିଲା ।

ମାଲିକାଣୀ କହନ୍ତି—"ଭୁଙ୍ଗୀ, ତୁ ଆଗ ମୋ ପୁଅକୁ ବଞ୍ଚାଇଦେ,. ଦେଖିବୁ ତୁ ବଞ୍ଚିଥିବାଯାକ ବସି ଖାଉଥିବୁ । ତୋତେ ପାଞ୍ଚ ବିଘା ନିଷ୍କର ଜମି ଦେଇଦେବି, ତୋ ପୁଅ ନାତି ବି ବସି ଖାଉଥିବେ ।"

ତେଣେ ଭୁଙ୍ଗୀର ପୁଅ ବାହାର ଦୁଧ ହଜମ କରିନପାରି ବରାବର ବାନ୍ତି କଲା ଓ ଦିନକୁ ଦିନ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ଭୁଙ୍ଗୀ କହେ—"ବୋହୂ, ସାଆନ୍ତାଣୀ, ମଥ ବାଳ ପଡ଼ିଲା ବେଳକୁ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ

ଚୁଲ୍ ଉପଟ ଯେମିତି ପାଇବ !"

ବୋହୂ କହନ୍ତି—"ହଉ, ନବୁ ତ ଏତେ ଧମକାଉଛୁ କାହିଁକି ? ସୁନାର ନେବୁ ନା ରୁପାର ନେବୁ କହୁନୁ ?"

"ଆଗୁ କଥା କହୁଛନ୍ତି ବୋହୂ ସା'ନ୍ତାଣୀ । ରୁପାର ଚୁଲ୍ ପିନ୍ଧି କାହା ଆଗେ ମୁହଁ ଦେଖାଇବ ? ସିଏ ଦେଖିବ ହସିବ ।"

"ହଉ ହେଲା, କହୁଛୁ ତ ସୁନାର ନେବୁ, ଆଉ କ'ଣ ?"

"ବାହାଘର ବେଳକୁ ମୁଁ ନେବ ସୁନାହାର, ଗୁଦଡ଼ ନେବ ହାତର ଖଡ଼ୁ ।"

"ହଉ ନେବୁ ତ ! ଭଗବାନ କରନ୍ତୁ, ସେଦିନ ଆସୁ ।"

ଘରେ ମାଲିକାଣୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଭୁଙ୍ଗୀକୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଡର । ଚାକରବାକର, ଚାକରାଣୀ ସମସ୍ତେ ତା' କଥା ମାନନ୍ତି । ଏମିତିକି ନିଜେ ବୋହୂ ସାଆନ୍ତାଣୀ ବେଳେ ବେଳେ ତାକୁ ଡରିଯାନ୍ତି । ଥରେ ତ ସେ ମହେଶବାବୁଙ୍କୁ ବି ଗାଳିଦେଇଥିଲା । ସେ କଥାଟାକୁ ହସିକରି ଉଡ଼ାଇଦେଲେ । ଥରେ ମେହେନ୍ତରଙ୍କ କଥା ପଡ଼ୁଥିଲା ଯେ ମହେଶନାଥ କହିଲେ, "ଦୁନିଆରେ ଆଉ ଯାହା କିଛି ହେଉ ପଛେ ମେହେନ୍ତରମାନେ ମେହେନ୍ତର ହୋଇ ରହିବେ । ସେମାନଙ୍କୁ ମଣିଷ କରିବା ଭାରି କଷ୍ଟ ।"

ଏ କଥା ଶୁଣି ଭୁଙ୍ଗୀ କହିଲା, "ହଜୁର, ମେହେନ୍ତରମାନେ ତ ବଡ଼ବଡ଼ଙ୍କୁ ମଣିଷ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ମଣିଷ କରିବେ କ'ଣ ?"

ଏମିତିଆ କଥା କହିଥିଲେ ଅନ୍ୟବେଳରେ ମେହେନ୍ତରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଚୁଟି ବି ରହି ନଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ବାବୁସାହେବ ଏବେ ହସିଦେଇ କହିଲେ, "ଭୁଙ୍ଗୀ ଅସଲ ମରମ କଥା କହେ ।"

୩

କିନ୍ତୁ ଭୁଙ୍ଗୀର ଏହି ସୌଭାଗ୍ୟର ଦିନ ବର୍ଷକରୁ ବେଶୀ ରହିଲା ନାହିଁ । ପିଲାକୁ ଆଉ ବେଶୀଦିନ ମେହେନ୍ତରାଣୀଠାରୁ ଦୁଧ ଦେବାପାଇଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମନାକଲେ । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାଲାଗି ମୋଟେରାମ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ଦୁଧ ତ ଛଡ଼ାଇଦିଆଗଲା, କିନ୍ତୁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କଥା ପରିହାସରେ ଉଡ଼ିଗଲା । ମହେଶନାଥ ଧମକଦେଇ କହିଲେ, "ଆଜିଯାଏ ତ ମେହେନ୍ତରାଣୀର ରକ୍ତରେ ପିଲା ବଢ଼ିଲା, ଆଜି କିନ୍ତୁ ଛୁଆଁ ପଶିଗଲା । ଧନ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କର ଧର୍ମ !"

ଶାସ୍ତ୍ରୀଜୀ ତାଙ୍କ ଚୁଟିରେ ହାତ ମାରିଦେଇ କହିଲେ, "ହଁ, କାଲିଯାଏ ସେ ମେହେନ୍ତରାଣୀର ରକ୍ତ ଖାଇ ବଞ୍ଚୁଥିଲା ସତ୍ୟ, ତାର ମାଂସ ଖାଇ ବଞ୍ଚୁଥିଲା ସତ୍ୟ,

କିନ୍ତୁ କାଲିକଥା କାଲି, ଆଜି କଥା ଆଜି । ଜଗନ୍ନାଥ ପୁରୀରେ ସମସ୍ତେ ତ ଏକା ପଂକ୍ତିରେ ବସି ଖାଉଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଏଠି ତ ସେକଥା ଚଳୁନାହିଁ ! ରୋଗରେ ପଡ଼ିଥିଲାବେଳେ ଆମେ ସେଇ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ଖିଆପିଆ କରେ; କିନ୍ତୁ ଦେହ ଭଲ ହୋଇଗଲା ପରେ ପୁଣି ତ ନୀତି ନିୟମ ମାନି ଚଳିବାକୁ ହୁଏ । ଆପଦ ବିପଦରେ ଧର୍ମ ବିଚାର କଥା ଭିନ୍ନ ।"

"ତାହାହେଲେ ଧର୍ମର ଅର୍ଥ ଯେ ଧର୍ମ ବଦଳେ । ଆଜି ଜାତିଏ ପୁଣି କାଲି ଜାତିଏ ।"

"ହଁ, ଆଉ କ'ଣ ? ରଜାଧର୍ମ ଭିନ୍ନ ଆଉ ପ୍ରଜାଧର୍ମ ଭିନ୍ନ । ଧନୀଙ୍କ କଥା ଅଲଗା, ଗରିବଙ୍କ କଥା ଅଲଗା । ରଜା ମହାରାଜା ଯାହା ଚାହିଁବେ ଖାଇବେ, ଯାହା ସାଙ୍ଗରେ ଚାହିଁବେ ବସିକରି ଖାଇବେ, ଯାହାକୁ ଇଚ୍ଛା ବାହାହେବେ । ତାଙ୍କପାଇଁ କୌଣସି କଟକଣା ନାହିଁ । ସେମାନେ ସବୁ ସମର୍ଥ ପୁରୁଷ । ସବୁ କଟକଣାତ ଏହି ମଝିମଝିଆଙ୍କ ପାଇଁ ।"

ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବିନା ହେଲା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଭୁଙ୍ଗୀକୁ ସେଠାରୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ହଁ, କିନ୍ତୁ ଦାନ ଦକ୍ଷିଣା ଏତେ ମିଳିଲା ଯେ ଏକୁଟିଆ ବୋହିନେବା ପାଇଁ ତାର ବଳ ନଥିଲା । ଖାଲି ସେତିକି ନୁହେଁ ସୁନା ଚୁଡ଼ି ବି ମିଳିଲା । ଝିଅମାନଙ୍କ ବେଳକୁ ଯେମିତି ଯାହିତାହି ଲୁଗାପଟା ମିଳିଥିଲା ଏଥର ସେମିତିଆ ଖଣ୍ଡିକିଆ ଶାଢ଼ି ନୁହେଁ, ଝଣ୍ଡିକ ଜାଗାରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ।

୪

ଏହିବର୍ଷ ଖୁବ୍ ପ୍ଲେଗ ଲାଗିଲା ଓ ଗୁଦଡ଼ ସେହି ପ୍ଲେଗ୍‌ରେ ଚାଲିଗଲା । ଭୁଙ୍ଗୀ ଏକଲା ରହିଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ତାର ସଂସାର ଯେମିତି ସେମିତି ଚାଲିଲା । ଲୋକେ କହିଲେ ଭୁଙ୍ଗୀ ଏଥର ଗଲା । ଏଥର ଅମୁକ ମେହେନ୍ତର ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଛି, ଏଥର ଅମୁକ ଚୌଧୁରୀ ଆସିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଭୁଙ୍ଗୀ କୁଆଡ଼େ ଗଲାନାହିଁ କିମ୍ବା ପାଦ ଉଠାଇଲା ନାହିଁ । ଏମିତି ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କଟିଗଲା । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ପୁଅ ମଙ୍ଗଳ ଖେଳାବୁଲା କଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଭାରି ଦୁର୍ବଳ ଓ ରୋଗୀ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ସୁରେଶ ପାଖରେ ସେ ନିତାନ୍ତ ମଲାକଳିଆ ଜଣାପଡ଼ୁଥିଲା ।

ଦିନେ ଭୁଙ୍ଗୀ ମହେଶନାଥଙ୍କ ଘରେ ନଳା ସଫା କରୁଥିଲା । ବହୁତ ଦିନର ଅଳିଆ ଜମା ହୋଇ ପାଣିରାସ୍ତା ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ବାଉଁଶ ଗେଞ୍ଜି ନାଳକୁ ସଫା କରୁଥିଲାବେଳେ ତା ଡାହାଣ ହାତ ନାଳ ଭିତରକୁ ଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ସେ ପାଟିକରି ହାତ ଟାଣି ଆଣିଲାବେଳକୁ ଗୋଟାଏ କଳାସାପ ସେହିବାଟେ ବାହାରି ଚାଲିଗଲା । ଲୋକେ ଦୌଡ଼ିଆସି ସାପକୁ ମାରିଦେଲେ ସିନା; କିନ୍ତୁ

ଭୁଙ୍ଗୀକୁ ବଞ୍ଚାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ଭାବିଲେ ପାଣି ସାପଟା, କିଛି ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେଇଥିରେ ସେମାନେ ଡେରି କରିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଦେହରେ ଯେତେବେଳେ ବିଷ ଚରିଯାଇ ଦେହ ଅରିଲା, ସେତେବେଳେ ଲୋକେ ଜାଣିଲେ ଯେ ସେଟା ପାଣିସାପ ନୁହେଁ, କୋଳଥିଆ ନାଗ ।

ମଙ୍ଗଳର ବର୍ତ୍ତମାନ ମାହାଭରସା କେହି ନାହିଁ । ଦିନସାରା ସେ ମହେଶବାବୁଙ୍କ ଦୁଆର ଚାରିପାଖେ ବୁଲେ । ଘରେ ଯେତେ ଅଇଁଠା ଫୋପଡ଼ା ହେଉଥିଲା ସେଥିରେ ଏମିତି ଚାରି ପାଞ୍ଚଟା ପିଲା ବଞ୍ଚିବା କଥା । ଖାଇବାରେ କମ୍ ନ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଯେତେବେଳେ ମାଟି ସଗରେ ଖାଇବାକୁ ଦିଆଯାଉଥିଲା ତାକୁ ଭାରି ଖରାପ ଲାଗୁଥିଲା । ସମସ୍ତେ ଭଲ ଭଲ ପାତ୍ରରେ ଖାଆନ୍ତି, ତା କପାଳକୁ ମିଳେ ମାଟିର ଖପରା ।

ଏହି ପ୍ରକାର ଭେଦଭାବଟା ତାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଜଣାପଡ଼ନ୍ତା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଗାଁ ପିଲାମାନେ ତାକୁ ଚିଡ଼ାଇବାରୁ ସେ କଥାଟା ଅନୁଭବ କଲା । କେତେ ପିଲା ବି ତାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଖେଳାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଯେଉଁ ତାଟିରେ ଶୁଏ ସେଟା ଛୁଆଁ ତ ହୋଇଗଲା ବୋଲି କହନ୍ତି । ଘର ସାମନାରେ ଗୋଟାଏ ନିମଗଛ ମୂଳେ ମଙ୍ଗଳ ରହୁଥିଲା । ଗୋଟାଏ ଭଙ୍ଗାରୁଜା ତାଟି, ମାଟିର ଗୋଟାଏ ପାତ୍ର ଆଉ ସେଥିରେ ସୁରେଶବାବୁଙ୍କର ପୁରୁଣା ଖଣ୍ଡେ ଦିଖଣ୍ଡ କନା । ଖରା, ବର୍ଷା, ଶୀତ ସବୁଦିନ ସେଇଠି । ତତଲା ପବନ, ତତଲା ଝାଞ୍ଜି, ହାଡ଼ଫଟା ଶୀତ ଓ ମୁଶଳଧାରା ବର୍ଷାରେ ସେଇଠି ସେ ସେମିତି ରହୁଥିଲେହେଁ ପୂର୍ବ ଅପେକ୍ଷା ତାର ଦେହ ବେଶ୍ ଭଲଥିଲା । ତାର ସାଥୀ ବୋଲି ସେଠି ଥିଲା ଗୋଟାଏ କୁକୁର । ଗାଁର ଅନ୍ୟ କୁକୁରଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର ସହି ନ ପାରି ସେ ଆସି ସେଇଠି ମଙ୍ଗଳ ପାଖରେ ଆଶ୍ରା ଧରି ପଡ଼ିଥିଲା । ଦୁହିଁଙ୍କର ଏକା ଭୋଜନ, ଏକା ତାଟିରେ ଶୟନ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବି ଦୁହିଁଙ୍କର ସମାନ । ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ବେଶ୍ ଜାଣିଥାନ୍ତି, ତେଣୁ ଆପଣା ଆପଣା ଭିତରେ କେବେ ଝଗଡ଼ା କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଗାଁର ଧାର୍ମିକ ଲୋକେ ବାବୁସାହେବଙ୍କର ଏହି ଉଦାରତା ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଠିକ୍ ଘର ସାମନାରେ ପଚାଶ ହାତ ଦୂରରେ ଜଣେ ମେହେନ୍ତରର ପିଲାର କୁଡ଼ିଆ ଦେଖି ଷୋଳଅଣା ଅଧର୍ମ ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି । କହନ୍ତି, "ଏମିତି ହେଲେ ଆଉ ଅଳ୍ପଦିନରେ ଧର୍ମ ବୁଡ଼ିଯିବ । ହଁ, ଆମେ ଜାଣୁ ଈଶ୍ୱର ବି ମେହେନ୍ତରଙ୍କୁ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ କରିବା ଅନୁଚିତ ବୋଲି କିଏ ନ ଜାଣେ ? ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାଁ ପୁଣି ପତିତପାବନ । ହେଲେ ସମାଜର ତ ଗୋଟାଏ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଅଛି ! ବାବୁଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ସଙ୍କୋଚ ଲାଗୁଛି । ବଡ଼ଲୋକ ତ, ତାଙ୍କ ଦୁଆରକୁ ଯିନ: ଯିବାକୁ ପଡ଼େ, ହେଲେ ମନରେ ଭାରି ଘୃଣା ଆସେ ।"

ମଙ୍ଗଳ ଆଉ ଟମି ଭିତରେ ଭାରି ମମତା । ମଙ୍ଗଳ କହେ, "ଦେଖ ଭାଇ ଟମି, ତୁ

ଟିକିଏ ଘୁଞ୍ଚି କରି ଶୁଅ । ତୁ ଛାତି ଗୋଟାଯାକରେ ଶୋଇଲେ ମୁଁ କେଉଁଠି ଶୋଇବି ?"

ଟମି କୁଁ କୁଁ କରେ, ଲାଞ୍ଜ ହଲାଏ । ଘୁଞ୍ଚିଯିବ କ'ଣ ଉପରକୁ ଚଢିଆସି ମୁହଁକୁ ଚାଟେ ।

ସବୁଦିନ ସଂଜବେଳକୁ ମଙ୍ଗଳ ନିଜ ଘରକୁ ଯାଇ ଘରକୁ ଚାହେଁ ଏବଂ କାନ୍ଦେ । ପ୍ରଥମବର୍ଷ ଚାଳ ଖସିପଡ଼ିଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟବର୍ଷ ଗୋଟାଏ କାନ୍ଥ ଭୁଶୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ଏବେ ସବୁ କାନ୍ଥ କେବଳ ଅଧା ଅଧା ଛିଡ଼ାହୋଇଛି ଓ ଉପର ସବୁ ଦାନ୍ତ ବାହାରିଗଲାଣି । ସେହି ତାର ଏକମାତ୍ର ସ୍ନେହ ସମ୍ପତ୍ତି । ସେହି ସ୍ମୃତି, ସେହି ଆକର୍ଷଣ, ସେହି ତୃଷାରେ ସେ ଯେଠାକୁ ଟାଣି ହୋଇଯାଏ ଓ ଟମି ତା ସାଙ୍ଗରେ ବରାବର ଥାଏ । ମଙ୍ଗଳ ସେହି ଖଣ୍ଡିଆ କାନ୍ଥଉପରେ ବସି ଜୀବନର ଗତ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ ଓ ଟମି ବାରମ୍ବାର ତା ଉପରକୁ ଡେଇଁ ତା କୋଳରେ ବସିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ବିଫଳ ହୁଏ ।

୪

ଦିନେ ପିଲାସବୁ ଖେଳୁଥିଲେ । ମଙ୍ଗଳ ଖେଳ ପାଖକୁ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । କିଏ ଜାଣେ ସୁରେଶର ଦୟା ହେଲା ନା ଜଣେ ଖେଳାଳି କମ୍ ଥିଲା, ମଙ୍ଗଳକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଖେଳାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ର ହେଲା । ଏଠି ଅବା କିଏ ଦେଖିବାକୁ ଯାଉଛି । ସୁରେଶ ମଙ୍ଗଳକୁ ପଚାରିଲା, "ଖେଳିବୁ ?"

ମଙ୍ଗଳ କହିଲା, "ନାହିଁ ଭାଇ, ସେକଥା ହେବ ନାହିଁ । ମାଲିକ ଦେଖିଲେ ହୁଏତ ମୋ ପିଠିରୁ ଚମଡ଼ା ଉଠିଯିବ । ସେତେବେଳେ ତୁମେ କିଛି ନ କହି ଅଲଗା ରହିଯିବ ।"

ସୁରେଶ କହିଲା, "ଆରେ ଏଠାକୁ ଦେଖିବାକୁ କିଏ ଆସୁଛି । ଚାଲ ଆମ୍ଭେମାନେ ସବାର ଖେଳିବା । ତୁ ଘୋଡ଼ା ହେବୁ, ଆମେ ତୋ ଉପରେ ଚଢ଼ି ସବାର ହୋଇ ଦଉଡ଼ାଇବୁ ।"

ମଙ୍ଗଳ ଟିକିଏ ଆଶଙ୍କା କରି ପଚାରିଲା, "ମୁଁ ସବୁବେଳେ ଖାଲି ଘୋଡ଼ା ହେବି ନା ପୁଣି ସବାର ହେବି ?"

ଏହି ବଡ଼ ଅସୁବିଧା ପ୍ରଶ୍ନ । କେହି ସେ କଥା କେବେ ଭାବି ନଥିଲେ । ଶେଷରେ ସୁରେଶ କିଛି ବିଚାର କରି କହିଲା, "ତୋତେ କିଏ ପିଠିରେ ବସାଇବ ଭାବିଲୁ ! ଯେତେହେଲେ ତୁ ପରା ମେହେନ୍ତର ?"

ମଙ୍ଗଳ ଟିକିଏ କଟୁ ଭାଷାରେ କହିଲା, "ମୁଁ ତ କହୁନାହିଁ, ମୁଁ ମେହେନ୍ତର ନୁହେଁ ! କିନ୍ତୁ ମୋ ମା ତୁମକୁ ଦୁଧ ଖୁଆଇ ବଞ୍ଚାଇଥିଲାଟି ! ମୋତେ ଚଢ଼ିବା ପାଇଁ ନ

ମିଳିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁ ଘୋଡ଼ା ହେବି ନାହିଁ । ତମେ ସବୁ ବଡ଼ ଚାଲାକ୍, ତମେ ସବୁ ସବାର ହେବ ଆଉ ମୁଁ ଘୋଡ଼ା ହୋଇ ରହିବି ।”

ସୁରେଶ ଧମକ୍ ଦେଇ କହିଲା, “ତୋତେ ନିଶ୍ଚୟ ଘୋଡ଼ା ହେବାକୁ ହେବ ।” ତାକୁ ଧରିବା ପାଇଁ ସୁରେଶ ଦୌଡ଼ିଲା, କିନ୍ତୁ ମଙ୍ଗଳ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ପଳାଇଲା । ସୁରେଶ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଦୌଡ଼ିଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ସେ ବହୁତ ମୋଟାସୋଟା ହୋଇଥିବାରୁ ଧଇଁସଇଁ ହୋଇଗଲା ।

ଶେଷରେ ସେ ରହିଯାଇ କହିଲା, “ମଙ୍ଗଳ, ତୁ ଆସି ଘୋଡ଼ା ହୁଅ; ନ ହେଲେ ତୋତେ ଧରିଲେ ମାରିପକାଇବି ।”

“ତମକୁ ବି ଘୋଡ଼ା ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ଆଚ୍ଛା ହେଉ, ଆମେ ହେବା ।”

“ମୁଁ ଆଗେ ଘୋଡ଼ା ହେଲେ ତମେ ଆଉ ପଛରେ ମଙ୍ଗିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଗ ସବାର ହୋଇଯାଏ ତା ପରେ ପୁଣି ଘୋଡ଼ା ହେବି ।”

ସୁରେଶ ପ୍ରକୃତରେ ତାକୁ ଠକିଦେବ ବୋଲି ଭାବିଥିଲା । ମଙ୍ଗଳର ଏକଥା ଶୁଣି ସେ ସାଥୀମାନଙ୍କୁ କହିଲା, “ଦେଖୁଛ ତାର ବଦ୍‌ମାସୀ, ଯେତେହେଲେ ମେହେନ୍ତରର ନା !”

ତିନିଜଣ ପିଲା ମଙ୍ଗଳକୁ ଘେରିଯାଇ ତାକୁ ଜବରଦସ୍ତ ଘୋଡ଼ା କରିଦେଲେ । ସୁରେଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା ପିଠିରେ ବସିପଡ଼ି ‘ଘୋଡ଼ା ଏଥର ଚାଲ୍’ ବୋଲି ଆଦେଶ ଦେଲା । ମଙ୍ଗଳ କିଛି ଦୂର ତ ଗଲା । ସବାରର ଓଜନରେ ତାର ଅଣ୍ଟା ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଥାଏ । ତାକୁ କାଟିବାରୁ ସେ ଟିକିଏ ଅଣ୍ଟା ସିଧାକରିଦେଲା । ଫଳରେ ସୁରେଶ ଲଥ୍‌କରି ଖସିପଡ଼ି ଭୁଁ ବଜାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ମା ଶୁଣିଲେ ସୁରେଶର କାନ୍ଦ କେଉଁଠାରୁ ଶୁଭୁଛି । ସୁରେଶ କାନ୍ଦିଲାମାତ୍ରେ ତାର ଆବାଜ କାନରେ ପଡ଼ିଯାଏ, କାରଣ ତାର କାନ୍ଦଣାଟା ଗୋଟାଏ ଟ୍ରେନ ଇଞ୍ଜିନର ଶବ୍ଦ ପରି ଶୁଣାଯାଏ ।

ମା ଚାକରାଣୀକୁ କହିଲେ, “ଦେଖିଲୁ ସୁରେଶ କାନ୍ଦୁଛି କି ? ପଚାରିବୁ କିଏ ତାକୁ ମାରିଲା ।”

ଯା ଭିତରେ ସୁରେଶ ଆଖି ମଳି ମଳି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । କାନ୍ଦିଲା ମାତ୍ରେ ସେ ଫେରାଦ କରିବାପାଇଁ ମା ପାଖକୁ ବରାବର ଚାଲିଆସେ । ମା ମିଠେଇ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଇ ଲୁହ ପୋଛିଦିଅନ୍ତି । ଆଠବର୍ଷର ପିଲା ହେଲେ ବି ସେ ନିତାନ୍ତ ନିକମା । ବେଶୀ ଖାଇଲେ ଯେମିତି ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ବେଶୀ ଲାଳନପାଳନ ଯୋଗୁଁ ତାର ବୁଦ୍ଧି ସେମିତି ମାନ୍ଦା ହୋଇଯାଇଥିଲା ।

ମା ପଚାରିଲେ, “କିରେ ସୁରେଶ, କାନ୍ଦୁଚୁ କାହିଁକି, କିଏ ମାରିଲା କି ?”

ସୁରେଶ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା, “ମଙ୍ଗଳ ମୋତେ ଛୁଇଁଦେଲା ।”

ମା କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ମଙ୍ଗଳ ଏଡ଼େ ନିରୀହ ଯେ ତାଠୁ

କେବେହେଲେ ଏପରି ଅନ୍ୟାୟ ଆଶା କରି ଯାଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସୁରେଶ ରାଣ ପକାଇବାରୁ ମା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ତା କଥାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ । ସେ ମଙ୍ଗଳକୁ ଡକାଇ ଧମକ ଦେଇ କହିଲେ, "ଆରେ ମଙ୍ଗଳ, ତୁ ପୁଣି ଏମିତି ବଦମାସୀ କରୁଛୁ ? ମୁଁ ତୋତେ ବରାବର କହୁଛି ତୁ ସୁରେଶକୁ କେବେ ଛୁଇଁବୁ ନାହିଁ । ମନେ ଅଛି କି ନାହିଁ କହିଲୁ ।"

ମଙ୍ଗଳ ଧୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ହଁ ମନେ ନାହିଁ କାହିଁକି ?"

"ତାହାହେଲେ ତୁ ତାକୁ ଛୁଇଁଲୁ କାହିଁକି ?"

"ମୁଁ ତ ଛୁଇଁନାହିଁ ।"

"ତୁ ଛୁଇଁନାହୁଁ ତ ସେ କାନ୍ଦୁଛି କାହିଁକି ?"

"ଖସିପଡ଼ିଲା ବୋଲି କାନ୍ଦୁଛି ।"

"ଚୋର, ପୁଣି ସୁନାଚୋର"—ଏତିକି କହି ବାବୁଆଣୀ ଦାନ୍ତ କାମୁଡ଼ି ରହିଗଲେ । ମାରନ୍ତେ ଯେ କିନ୍ତୁ ମାରିଲେ ଗାଧୋଇବାକୁ ପଡ଼ନ୍ତା । ବାଡ଼ିରେ ମାରିଲେ ସେହି ବାଡ଼ିରେ ଛୁଆଁ ଡର ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଚାଲିଆସି ତାଙ୍କ ଦେହରେ ନିଶ୍ଚୟ ପଶିଯାଆନ୍ତା । ତେଣୁ ଆଉ କିଛି କରିନପାରି ଯେତେ ପାରିଲେ ଗାଳିଦେଲେ ଓ ସେହିକ୍ଷଣି ସେହି ଜାଗା ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାପାଇଁ ହୁକୁମ୍ ଦେଲେ । କହିଲେ, "ଆଉ ଦିନେ ତତେ ସେଠି ଦେଖିଲେ ତୋ ରକ୍ତ ପିଇଯିବି । ମାହାଲିଆ ଭୋଜନ ପକାଇ ବଦମାସୀ କରୁଛି ।"

ମଙ୍ଗଳକୁ ଯେତେ ଲାଜମାଡ଼ିଲା ତାଠାରୁ ବେଶୀ ଡର ବି ମାଡ଼ିଲା । ଚୁପ୍ କରି ମାଟି ପାଣିକୁ ଉଠାଇ, ଚାଟି ଖଣ୍ଡିକ ହାତରେ ଧରି, ଲୁଗାକୁ କାନ୍ଧରେ ପକାଇ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲା । ଭାବିଲା ସେଠାକୁ ଆଉ କେବେ ସେ ଆସିବ ନାହିଁ । ତାର ଅର୍ଥ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଭୋକରେ ମରିବ । ହଁ, କ୍ଷତି କଣ, ଏମିତି ବଞ୍ଚିବାରେ ଲାଭ କ'ଣ ? ଗାଁରେ ତାର ଆଉ କୋଉଠି ଜାଗା ନ ଥିଲା । ମେହେନ୍ତରର ପିଲାକୁ କିଏ ଅବା ଜାଗା ଦିଅନ୍ତା ! ସେହି ଭଙ୍ଗା କୁଡ଼ିଆ ଆଡ଼କୁ ସେ ଚାଲିଲା । ହୁଏତ ଅତୀତର ମଧୁରସ୍ମୃତି ତାର ଅଶ୍ରୁ ପୋଛିପାରିବ । ତାହାପରେ ଏମିତି ଭାବି ସେ ସକ ସକ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ଟମି ତାକୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ଓ ଦୁହେଁ ଏକାଠି ହେବାରୁ ସବୁ ଦୁଃଖ ପୁଣି ଭୁଲିଗଲେ ।

୭

ସୂର୍ଯ୍ୟର ଆଲୋକ ଯେତିକି କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା ମଙ୍ଗଳର ମନର ଅପମାନ ସେତିକି କମି ଆସୁଥିଲା । ଯେଉଁ ଭୋକ ପିଲାକୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ କଷ୍ଟ ଦିଏ ସେହି ଭୋକ ବେଳକୁ ବେଳ ତାର ରକ୍ତ ଖାଇ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା । ବାରମ୍ବାର

ମାଟି ପାତକୁ ଚାହିଁ ସେ ଭାବୁଥିଲା, "ସେଠି ଥିଲେ ଏହି ପାତରେ ସୁରେଶର ଅଇଁଠା ମିଠେଇ ଖଣ୍ଡେ ଅଧେ ଏଥିରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଏଠି ଆଉ ଖାଇବାକୁ କ'ଣ ଅଛି ?"

ସେ ଟମିକୁ ପଚାରିଲା, "ଟମି, ତୁ କ'ଣ ଖାଇବୁ ? ମୁଁ ତ ଆଜି ଉପାସ ରହିବ ।"

ଟମି କୁଁ କୁଁ କରି କହିଲା, "ଏମିତି ଅପମାନ ତ ଜୀବନସାରା ସହିବାକୁ ହେବ, ଏଥିରେ ସାହସ ହରାଇଲେ ଚଳିବ କେମିତି, ମୋତେ ଦେଖୁନାହୁଁ, କିଏ କେତେବେଳେ ଯଦି ପାହାରେ ଦେଲା ମୁଁ ପାଟି କରେ, ପୁଣି କିଛି ସମୟ ପରେ ଲାଞ୍ଜ ହଲାଇ ତାର ପାଖରେ ଯାଇ ଛିଡ଼ା ହୁଏ । ସେଇଥିପାଇଁତ ଆମେ ଆଜି ଭାଇପରି ରହିଛେ ।"

ମଙ୍ଗଳ କହିଲା, "ଯା ତାହାହେଲେ, ତୁ କିଛି ଖାଇଦେ । ମୋ କଥା ତୁ କିଛି ଚିନ୍ତା କରିବୁ ନାହିଁ ।"

ଟମି ତା କୁକୁର ଭାଷାରେ କହିଲା, "ଏକୁଟିଆ ଯିବ ନାହିଁ । ତୋତେ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବ ।"

"ମୁଁ ଯିବ ନାହିଁ ।"

"ତାହାହେଲେ ମୁଁ ବ ଯିବ ନାହିଁ ।"

"ଆଉ କ'ଣ ଭୋକରେ ମରିବୁ ?"

"ଆଉ ତୁ କ'ଣ ବଞ୍ଚିରହିପାରିବୁ ?"

"ଆରେ, ମୋର ଆଉ କିଏ ଅଛି ଯେ ମୋ ପାଇଁ କାନ୍ଦିବ ।"

"ମୋର ବ ଭାଇ ସେହି କଥା । ଆଶ୍ୱିନ ମାସରେ ଯେଉଁ କୁକୁରୀକୁ ମୁଁ ଭଲପାଉଥିଲି ସେ ଆଜି ମୋତେ ଛାଡ଼ି କାଲୁ ସାଙ୍ଗରେ ଚାଲିଗଲା । ରକ୍ଷା ହେଲା ପିଲାଗୁଡ଼ାକୁ ସେ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଚାଲିଗଲା । ନହେଲେ ମୋର ଅବସ୍ଥା ବାରଣ୍ଡା ଧକଡ଼ା ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା । ପାଞ୍ଚପାଞ୍ଚଟା ଛୁଆଙ୍କୁ କିଏ ପାଳନ୍ତା ?"

ଭୋକ ହେବାରୁ ତା ମନରେ ଅନ୍ୟ ଏକ କଥା ଉଦୟ ହେଲା ।

"ଆରେ ଟମି, ମାଲିକାଣୀତ ମୋତେ ଏଇନା ଖୋଜୁଥିବେ ?"

"ନିଶ୍ଚୟ, ବାବୁସାହେବ ଓ ସୁରେଶ ଖାଇସାରିବେଣି । ଚାକର ଥାଳିରୁ ଅଇଁଠା ଉଠାଇନେଇ ଆମକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଡାକୁଥିବ ।"

"ବାବୁସାହେବ ଏବଂ ସୁରେଶ ଦୁହିଁଙ୍କ ଥାଳିରେ ବହୁତ ଘିଅ ଲାଗିଥାଏ । ହଁ, ସେହି ଯେଉଁ ମିଠା ମିଠା ଜିନିଷ, ସେ ମଲାଇ ନା ! ସବୁ ଜିନିଷ ସେମାନେ ଆଣି ଢାଳିଦେବେ ।"

"ଦେଖେ ଆମକୁ କିଏ ଡାକିବାକୁ ଆସୁଛି କି ?"

"ଆରେ ଡାକିବାକୁ ଆସିବ କ'ଣ, ତୁ କ'ଣ ପୁରୋହିତ କି ? ମଙ୍ଗଳ ମଙ୍ଗଳ

ବୋଲି ଦୁଇ ଡାକ ଡାକିଦେବ । ତାପରେ ଖାଇବା ଜିନିଷ ନାଳରେ ଢାଳିଦେବ ।"

"ଆଚ୍ଛା, ତାହାହେଲେ ଚାଲ ଯିବା ।"

"କିନ୍ତୁ ମନେରଖିଥା ମୁଁ ଲୁଚିଥିବି । ମୋ ନା ଧରି କେହି ନଡାକିଲେ ମୁଁ ଫେରିଆସିବି ।"

ଦୁହେଁଯାକ ସେଠାରୁ ବାହାରି ମହେଶନାଥଙ୍କ ଦୁଆରେ ଅନ୍ଧାରରେ ଯାଇ ଛିଡ଼ା ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ଟମିର ବେଳ ନାହିଁ । ସେ ଚୁପ୍ କରି ଭିତରକୁ ପଶିଗଲା । ଦେଖିଲା ମହେଶନାଥ ଓ ସୁରେଶ ଦୁହେଁ ଖାଇବାକୁ ବସିଗଲେଣି । ସେ ଚୁପ୍‌କରି ବାରନ୍ଦାରେ ବସିଗଲା; କିନ୍ତୁ କାଳେ କିଏ ପିଟିଦେବ ବୋଲି ମନେ ମନେ ଭାରି ଡରୁଥିଲା ।

ଚାକରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଥିଲା । ଜଣେ କହିଲା, "ଆଜି ମଙ୍ଗଳୁଆ ଦେଖାନାହିଁ । ମାଲିକାଣୀ ଗାଳିଦେଲେ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ଏଠାରୁ ଚାଲିଗଲା ।"

ଆଉ ଜଣେ କହିଲା, "ସେଟାକୁ ବାହାର କରିଦିଆଗଲା । ଭଲ ହେଲା । ସକାଳୁ ସକାଳୁ ମେହେନ୍ତରଟାର ମୁହଁ ଚାହିଁବାକୁ ପଡୁଥିଲା ।"

ମଙ୍ଗଳ ଆହୁରି ଅନ୍ଧାରରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ତାର ଆଶା-ତରୀ ଗଭୀର ଜଳରେ ବୁଡ଼ିଗଲା ।

ମହେଶନାଥ ଖାଇସାରି ଉଠିଲେ । ଚାକର ହାତ ଧୋଇଦେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ହୁକା ପିଇସାରି ଶୋଇବାର କଥା । ସୁରେଶ ଯାଇ ମା ପାଖରେ ବସିଲା । କାହାଣୀ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ସେ ଶୋଇଲା । ଗରିବ ମଙ୍ଗଳ କଥା କିଏ କାହିଁକି ଭାବିବ ? ଏତେ ଡେରି ହେଲାଣି; କିନ୍ତୁ କେହି ଡାକିଲେ ନାହିଁ ।

କିଛି ସମୟ ନିରାଶ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେଲା ପରେ ସେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ପକାଇ ସେଠାରୁ ଫେରିବା ପାଇଁ ବାହାରିଲା ବେଳକୁ ଦେଖିଲା ଚାକର ପିତଳରେ ଅଇଁଠା ଜିନିଷ ଧରି ଆସୁଛି । ମଙ୍ଗଳ ଅନ୍ଧାରରୁ ଆଲୁଅକୁ ବାହାରି ଆସିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ମନକୁ କେମିତି ସମ୍ଭାଳିବ ? ଚାକର କହିଲା, "ଆରେ ତୁ ଏଇଠାରେ ଅଛୁ ? ମୁଁ ଭାବିଲି ତୁ ଚାଲିଗଲୁଣି । ନେ ଖାଇଦେ, ମୁଁ ଫିଙ୍ଗିଦେବି ବୋଲି ଭାବିଥିଲି ।"

ମଙ୍ଗଳ ବଡ଼ ଦୀନ ଭାବରେ କହିଲା, "ମୁଁ ତ ବହୁତ ବେଳୁ ଏଇଠି ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି ।"

"ତାହାହେଲେ କହିଲୁ ନାହିଁ କାହିଁକି ?"

"ମାଡ଼ ଭୟରେ ।"

"ଆଚ୍ଛା, ନେ ଖା ।"

ସେ ପିତଳକୁ ଉଠାଇ ମଙ୍ଗଳ ହାତରେ ଢାଳିଦେଲା । ମଙ୍ଗଳ ତାକୁ କୃତଜ୍ଞତା-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ଷୁରେ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଟମି ବି ସେତେବେଳକୁ ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସିଲା ।

ଦୁହେଁଯାକ ପୁଣି ଜମ ମୂଳରେ ବସି ଖାଇଲେ ।

ମଙ୍ଗଳ ଗୋଟାଏ ହାତରେ ଟମିର ମୁଣ୍ଡକୁ ଆଉଁସି କହିଲା, "ଦେଖିଲୁ ପେଟର ଜଆଁ ପିନା ଏହିପରି ! ଅପମାନ ହେଉ ପଛକେ ଏହି ରୁଟି ଦୁଇଖଣ୍ଡ ନମିଳିଥିଲେ ଆମେ କ'ଣ କରିଥାନ୍ତେ ?"

କଥା ଶୁଣି ଟମି ଫେର୍ ଲାଂଜ ହଲାଇଦେଲା ।

"ସୁରେଶକୁ ମୋ ମା ପାଳିଥିଲା ।"

ଟମି ପୁଣି ଲାଞ୍ଜ ହଲାଇଲା ।

"ଲୋକେ କହନ୍ତି ମା ଦୁଧର ମୂଲ୍ୟ କେହି ଦେଇପାରେ ନାହିଁ । ମୋତେ ଆଜି ତାର ମୂଲ୍ୟ ମିଳୁଛି ।"

ଟମି ପୁଣି ଲାଞ୍ଜ ହଲାଇଲା ।

ଦୁଇବଳଦଙ୍କ କାହାଣୀ

ପଶୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଧକୁ ସବୁଠାରୁ ନିର୍ବୋଧ ମନେକରାଯାଏ । କୌଣସି ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ବେକୁବ କହିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ତାକୁ ଗଧ କୁହାଯାଏ । ଗଧଟା ପ୍ରକୃତରେ ବେକୁବ କିମ୍ବା ତାର ସରଳତା ଓ ସହିଷ୍ଣୁତା ଯୋଗୁଁ ତାକୁ ସେପରି କୁହାଯାଏ ଠିକ୍‌କରି କହିବା କଷ୍ଟ । ଗାଈ ଶିଙ୍ଘରେ ମାରେ, କଅଁଳା ଗାଈ ସିଂହୀ ପରି ଭୟଙ୍କର ହୋଇଉଠେ । କୁକୁର ଗୋଟିଏ ହୀନ ଜୀବ; କିନ୍ତୁ ବେଳେ ବେଳେ ସେ ମଧ୍ୟ ରାଗିଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଗଧ କେବେ ରାଗିବାର କେହି ଦେଖିନାହିଁ କି ଶୁଣିନାହିଁ । ବିଚରାକୁ ଯେତେ ମାର, ତା ଆଗରେ ଯେତେ ପଚା ସଢ଼ା ଘାସ ପକାଇଦିଅ, କିନ୍ତୁ ଦେଖିବ ତା ମନରେ ଏତେ ଟିକିଏ ଅସନ୍ତୋଷ ନାହିଁ । ବୈଶାଖ ମାସରେ କେତେବେଳେ କେମିତି ସେ ଟିକିଏ ଖେଳାବୁଲା କରେ, କିନ୍ତୁ କେବେ ତ ତାକୁ ଖୁସି ହେବାର ମୁଁ ଦେଖେନାହିଁ । ତା ଚେହେରାରେ ଏକପ୍ରକାର ବିଷାଦଭାବ ଲାଗିହୋଇ ରହିଥାଏ । ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ହାନି, ଲାଭ କୌଣସି କଥାରେ ମୁଁ କେବେ ତାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖିନାହିଁ । ଋଷିମୁନିଙ୍କଠାରେ ଯେତେ ଗୁଣ ଦେଖାଯାଏ ସେ ସବୁର ଚରମ ବିକାଶ ଏହି ଗଧଠାରେ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଲୋକେ ତାକୁ ବେକୁବ ବୋଲି କହନ୍ତି । ସଦ୍‌ଗୁଣର ଏପରି ଅନାଦର ମୁଁ ଆଉ କେବେ ଦେଖିନାହିଁ । ବେଳେ ବେଳେ ମନେହୁଏ ସରଳତା ଏହି ସଂସାର ପାଇଁ ନୁହେଁ । ଦେଖନ୍ତୁନା, ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତବାସୀଙ୍କର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କାହିଁକି ? ଆମେରିକାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାପାଇଁ ମନା କାହିଁକି ? ତାର କାରଣ ହେଉଛି, ବିଲ୍‌କୁଲ୍ ମଦ ପିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଅସମୟ ପାଇଁ ପଇସାପଇଟ ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖନ୍ତି, ମନଦେଇ କାମ କରନ୍ତି, କାହା ସାଙ୍ଗରେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଚାରିକଥା ଶୁଣିଲେ ବି ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହନ୍ତି । ଏତେ କରି ବି ପୁଣି ବଦ୍‌ନାମ ! ସେମାନେ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କରିଦେଉଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଯଦି ଇଟା ମାଡ଼କୁ ପଥର ଫିଙ୍ଗା ଶିଖିଯାନ୍ତେ ତାହାହେଲେ ବୋଧହୁଏ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ସଭ୍ୟ କୁହନ୍ତେ । ଜାପାନର ଉଦାହରଣ ଆମ ଆଖିଆଗରେ ଅଛି । ଥରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟକରି ସେ ଏବେ ସଭ୍ୟଦେଶମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଣା ।

କିନ୍ତୁ ଗଧର ଆଉ ଗୋଟିଏ ସାନଭାଇ ଅଛି । ସେ ଅବଶ୍ୟ ଗଧଠାରୁ ଟିକିଏ କମ୍ ଗଧ । ତା ନାଁ ହେଉଛି ବଳଦ । ଯେଉଁ ଅର୍ଥରେ ଆମେ ଗଧ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗକରୁ ପ୍ରାୟ ତାର ପାଖାପାଖି ଅର୍ଥରେ ବଳଦ ଶବ୍ଦକୁ ପ୍ରୟୋଗକରୁ । କେତେକ ଲୋକ

ହୁଏତ ବଳଦକୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ବୋକା ବୋଲି କହିବେ; କିନ୍ତୁ ଆମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବଳଦ ସେପରି ନୁହେଁ । ବଳଦ ବି ବେଳେ ବେଳେ ମାରେ । ବେଳେବେଳେ ଖୁବ୍ ଜିଦ୍‌ଖୋର ବଳଦ ବି ଦେଖାଯାଆନ୍ତି । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଭାବରେ ବଳଦ ତାର ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରେ । ତେଣୁ ବଳଦର ସ୍ଥାନ ଗଧଠାରୁ ନିଶ୍ଚୟ ତଳେ ।

ପରିବାବିକାଳି ଝୁରୀର ହୀରା ଓ ମୋତି ବୋଲି ଦୁଇଟି ବଳଦ । ଦୁଇଟିଯାକ ପଶ୍ଚିମ ଜାତିର । ଦେଖିବାକୁ ଯେମିତି ସୁନ୍ଦର, ସେମିତି ଉଚ୍ଚ, ସେମିତି ମଧ୍ୟ ଭାରି କାମିକା । ବହୁତ ଦିନ ଏକାଠି ରହି ରହି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏକପ୍ରକାର ଭାଇଭାବ ଆସିଯାଇଥିଲା । ଦୁହେଁ ଆସି ପାଖାପାଖି ବିଶ୍ରାମ କରନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କ ମୂକ ଭାଷାରେ ନିଜ ନିଜର ମନକଥା କହନ୍ତି । ଜଣେ ଆଉଜଣଙ୍କର କଥା କେମିତି ବୁଝେ ଆମେ ସେ କଥା କହିପାରିବୁ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକପ୍ରକାର କୌଣସି ଗୁପ୍ତଶକ୍ତି ଥାଏ, ଜୀବଜଗତର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜୀବ ମନୁଷ୍ୟ ପାଖରେ ବି ତାହା ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଜଣେ ଅନ୍ୟଜଣଙ୍କୁ ଚାଟି ଓ ଶୁଙ୍ଘି ନିଜର ଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରକାଶ କରେ । ବେଳେ ବେଳେ ଦୁହେଁଯାକ ଶିଙ୍ଗ ମିଳାଇ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ସେଥିରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାର ଭାବନା ନ ଥାଏ; ବରଂ ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଘନିଷ୍ଠତା ଯୋଗୁ ବେଳେ ବେଳେ ଯେମିତି ଆପଣା ଆପଣା ଭିତରେ ଧପ୍‌ପାବାଜି କରନ୍ତି ସେହିପରି ସେମାନେ ଆତ୍ମୀୟତା ଭାବରେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଖେଳନ୍ତି । ଯେଉଁଠାରେ ଏପରି ଖୋଲାଖୋଲି ଖେଳକୁଦ, ଆମୋଦ ଆନନ୍ଦ ନଥାଏ ସେଠି ବନ୍ଧୁତାରେ କୌଣସି ଗମ୍ଭୀରତା ନଥାଏ କିମ୍ବା ତାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରି ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଗାଡ଼ିରେ କିମ୍ବା ହଳରେ ଯୋଚି ଦିଆଯାଏ ଓ ସେମାନେ ବେକ ହଲାଇ ହଲାଇ ସବାଗରେ ଚାଲିଥାନ୍ତି ସେତେବେଳେ ଦୁହେଁଯାକ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି କେମିତି ବେଶୀ ଭାର ତା ନିଜ ଉପରେ ରହୁ, ଅନ୍ୟ ଉପରେ ନରହୁ । ଦିନଯାକ କାମକରି ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ଦ୍ୱିପ୍ରହରରେ କିମ୍ବା ସନ୍ଧ୍ୟାରେ କାମରୁ ଫେରନ୍ତି ସେତେବେଳେ ପରସ୍ପରକୁ ଚାଟିଚୁଟି କ୍ଳାନ୍ତି ମେଣ୍ଟାଇ ନିଅନ୍ତି । କୁଣ୍ଡରେ କୁଣ୍ଡାପାଣି ପଡ଼ିଗଲାପରେ ଦୁହେଁ ସାଙ୍ଗହୋଇ ଉଠନ୍ତି, ସାଙ୍ଗହୋଇ ଖାଆନ୍ତି ଓ ବିଶ୍ରାମ କରନ୍ତି । କୁଣ୍ଡରୁ ଜଣେ ମୁହଁ ଉଠାଇ ନେଲେ ଆଉ ଜଣେ ବି ମୁହଁ ଉଠାଇନିଏ ।

ଥରେ ଯୋଗକୁ ଝୁରୀ ବଳଦ ଦୁଇଟିଙ୍କୁ ତା ଶ୍ୱଶୁର ଘରକୁ ପଠାଇଦେଲା । ବଳଦଙ୍କୁ ଜଣାନାହିଁ ଯେ ସେମାନେ ଯାଉଛନ୍ତି, ପୁଣି ଫେରିବେ । ସେମାନେ ଭାବିଲେ ମାଲିକ ବୋଧହୁଏ ସେମାନଙ୍କୁ ବିକିଦେଲା । ଏମିତି ବିକ ହେବା ଭଲ କି ମନ୍ଦ କିଏ ଜାଣେ, କିନ୍ତୁ ଝୁରୀର ଶଳା ଗୟା ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ତା ଦେହରୁ ଶ୍ରମଝାଳ ବାହାରିଗଲା । ପଛରୁ ଅଡ଼ାଇଲେ ବାଁକୁ ଡାହାଣକୁ ପଳାଇଲେ, ପଘା ଧରି ଆଗକୁ ଟାଣିଲେ ପଛକୁ ଭିଡ଼ିହେଲେ, ବାଡ଼େଇଲେ ମୁହଁକୁ ପୋତି ଶିଙ୍ଗ ମାରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ । ଭଗବାନ ଯଦି ତାଙ୍କୁ କହିବାର ଶକ୍ତି

ଦେଇଥାନ୍ତେ ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ବୋଧହୁଏ ଝୁରୀକୁ ପଚାରିଥାନ୍ତେ—"ଆମ ପରି ଗରିବଙ୍କୁ କାହିଁକି ବାହାର କରି ଦେଉଛ ? ଆମେତ ତମ ସେବା କରିବାରେ ଢିଲେ ହେଲେ ତ୍ରୁଟି କରିନାହୁଁ ! ଆମ ସେବାରେ ଯଦି ତମ କାମ ନ ଚଳନ୍ତା କହିଥିଲେ ଆମେ ଆହୁରି ବେଶୀ କରିଆନ୍ତୁ । ତମରି ଚାକରି କରି କରି ମରିଥିଲେ ଆମର ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଖାଇବା ପିଇବାରେ ଆମେତ ଦିନେ ହେଲେ ଆପତ୍ତି କରିନାହୁଁ । ତମେ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଦେଲ ଆମେ ତାହା ମୁଣ୍ଡପୋତି ଖାଇଲୁ । ତଥାପି କାହିଁକି ତମେ ଆମକୁ ଏ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ହାତରେ ବିକିଦେଲ ?"

ସଞ୍ଜବେଳ । ବଳଦ ଦୁହେଁ ନୂଆ ଜାଗାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସାରାଦିନ ଭୋକ ଉପାସ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ କୁଣ୍ଡରେ ମୁହାଁଇ ଦିଆଗଲା ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଆଦୌ ମୁହଁ ମାରିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ମନ ଖୁବ୍ ଭାରି ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଯାହାକୁ ସେମାନେ ନିଜ ଘର ବୋଲି ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାବିଥିଲେ ଆଜି ସେଥିରୁ ସେମାନେ ଦୂରେଇ ଗଲେ । ଏହି ନୂଆ ଘର, ନୂଆ ଗାଁ, ନୂଆ ଲୋକ ସବୁ ଆଜି ତାଙ୍କୁ ବେସୁରା ଲାଗୁଥିଲା ।

ଦୁହେଁ ନିଜ ନିଜର ମୂକ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେ । ଆଖି କଣେଇ ପରସ୍ପରକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ । ଗାଁ ଯେତେବେଳେ ନିଶବ୍ଦ ହୋଇଗଲା ଦୁହିଁଙ୍କେ ଦୁହେଁ ପଘା ଛିଣ୍ଡାଇ ନିଜ ଗାଁ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ । ପଘା ଏତେ ଜୋର୍ ଥିଲା ଯେ କେହି କେବେ କଳ୍ପନା କରିନଥିଲା ଯେ ବଳଦ କେବେ ତାକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ପାରିବେ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ପ୍ରାୟ ଦୁଇଗୁଣ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ଏକା ଝଟକାରେ ପଘା ଛିଣ୍ଡିଗଲା ।

ଝୁରୀ ସକାଳୁ ଉଠି ଦେଖେ ତ ବଳଦ ଦୁହେଁ କୁଣ୍ଡ ପାଖରେ ଛିଡ଼ାହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଦୁହିଁଙ୍କ ବେକରେ ଛିଣ୍ଡାପଘା ଓହଳୁଛି । ଗୋଡ଼ରେ ଆଣ୍ଠୁଯାକେ କାଦୁଅ, ଆଖିରେ ବିଦ୍ରୋହପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ନେହର ଝଲକ ।

ଝୁରୀ ବଳଦଙ୍କୁ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଧାଇଁଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ବେକକୁ କୁଣ୍ଢାଇପକାଇଲା ! ଏହି ସ୍ନେହ, ଆଲିଙ୍ଗନ ଓ ଚୁମ୍ବନର ଦୃଶ୍ୟ ଅତି ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ମନେହେଉଥିଲା ।

ଘରର ଏବଂ ସାଇପଡ଼ିଶାର ସବୁ ପିଲାଏ ଜମା ହୋଇ ତାଳି ମାରି ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ଗାଁ ଇତିହାସରେ ଏମିତି ଘଟଣା ଏଇ ପ୍ରଥମ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏ ଘଟଣା ଯେ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ପିଲାମାନେ ଏହି ପଶୁ ଦୁଇଟିଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ କରିବାପାଇଁ ସ୍ଥିର କରି କିଏ ଘରୁ ରୁଟି, କିଏ ଗୁଡ଼, କିଏ ଚୋକଡ଼, କିଏ ଅବା ଘାସ ଆଣି ଦେଲେ ।

ଗୋଟିଏ ପିଲା କହିଲା, "ଏମିତିଆ ବଳଦ ଆଉ କାହାର ନାହାନ୍ତି ।"

ଆଉ ଜଣେ ସମର୍ଥନ କରି କହିଲା, "କେତେ ଦୂରରୁ ସେମାନେ ଏକା ଚାଲିଆସିଲେ ।"

ତୃତୀୟ ପିଲାଟି କହିଲା, "ଏମାନେ ବଳଦ ନୁହଁନ୍ତି, ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ଏମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ଥିଲେ ।"

ଏ କଥାର ପ୍ରତିବାଦ କରିବାର ସାହସ କାହାର ନଥିଲା ।

ଝୁରୀର ସ୍ତ୍ରୀ ବଳଦଙ୍କୁ ଦୁଆରେ ଦେଖି ନିଆଁ ହୋଇଗଲା । କହିଲା, "କେଡ଼େ ନିମକହାରାମ ବଳଦ ଯୋଡ଼ାକ, ଦିନଟେ ବି ସେଠାରେ କାମ ନକରି ପଳାଇ ଆସିଲେ ।"

ଝୁରୀ କିନ୍ତୁ ଏ ଗାଳି ସହି ନପାରି କହିଲା, "ନିମକହାରାମ କାହିଁକି ? ସେ ଏବେ ଖାଇବାକୁ ନ ଦେଇଥିବ । ତାହାହେଲେ ଏମାନେ ଆଉ କଣ କରନ୍ତେ ?"

ସ୍ତ୍ରୀ ଫୁଲିପଣ ଦେଖାଇ କହିଲା, "ତମେ ତ ଏକା ବଳଦଙ୍କୁ ଖୁଆଇ ପିଆଇ ଜାଣ; ଆଉ ଲୋକେ ତ ଖାଲି ପାଣି ପିଆଇ ରଖିଛନ୍ତି ।"

ଝୁରୀ ଟିକିଏ ଚିଡ଼େଇଲା ପରି କହିଲା, "ହଁ, ଖାଇବାକୁ ମିଳିଥିଲେ କିଆଁ ପଳାଇଆସିଥାନ୍ତେ ?"

ସ୍ତ୍ରୀ ଚିଡ଼ିଯାଇ କହିଲା, "ହଁ ପଳାଇ ଆସିଥିବେ କାହିଁକି ନା ତମେ ଯେମିତି ଓଲିଙ୍କ ପରି ସହି ସମ୍ଭାଳି ଗୋରୁଙ୍କୁ କାମ କରାଅ ସେମାନେ ତ ସେମିତି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେମିତି ଖୁଆନ୍ତି ସେମିତି ରଗଡ଼ିକରି କାମ ନିଅନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ାକ ତ ଠାପୁଆ-ଗୁଡ଼ାକ, ସେଥିପାଇଁ ପଳାଇ ଆସିଲେ । ଦେଖିବା ଏବେ କେଉଁଠୁ ପିଡ଼ିଆ ଟୋକଡ଼ ମିଳୁଛି ! ଖାଲି ଶୁଖିଲା ଭୂସି ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଦେବି ନାହିଁ, ଖାଆନ୍ତୁ କି ମରନ୍ତୁ ।"

ସେଇ କଥା ହେଲା । ଖାଲି ଶୁଖିଲା ଭୂସି ଦେବାପାଇଁ ଚାକରଙ୍କୁ କୁହାହେଲା ।

ବଳଦ କୁଣ୍ଡରେ ମୁହଁମାରି ଦେଖିଲେ ସବୁ ଫିକା ଲାଗୁଛି । ନା ଚିକ୍କଣ ନା ରସ, କ'ଣ ଖାଇବେ ? ଆଶାଭରା ଆଖିରେ ଦୁଆର ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଠିଆହେଲେ । ଝୁରୀ ମୂଲିଆକୁ କହିଲା, "ଆରେ କିଛି ପିଡ଼ିଆ ଦେଇଦେଉନାହୁଁ କାହିଁକି ?"

"ସାଉଆଣୀ ମୋତେ ମାରିବେ ।"

"ଆରେ ଲୁଚାଇକରି ଦେଇଆ ।"

"ନାହିଁ ଦାଦା, ଶେଷରେ ପୁଣି ତମେ ତାଙ୍କର ଆଡ଼କୁ କହିବ ।"

୨

ତହିଁଆରଦିନ ଝୁରୀର ଶଳା ଆସି ବଳଦ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ପୁଣି ନେଇଗଲା । ଏଥର ନେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଗାଡ଼ିରେ ଯୋଚିଲା ।

ମୋତି ଦୁଇଘୁରିଥର ଗାଡ଼ିକୁ ସଡ଼କ ପାଖ ନାଳରେ ଗଡ଼ାଇଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା, କିନ୍ତୁ ହୀରା ଟିକିଏ ସନ୍ତୁଣିଥା ଥିବାରୁ ସେ ପୁଣି ଗାଡ଼ିକୁ ସମ୍ଭାଳିନେଲା ।

ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଘରକୁ ଫେରି ଗୟା ବଳଦ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ମୋଟା ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧିଲା । କାଲିର ଦୋଷ ପାଇଁ ଆଜି ସେମାନଙ୍କୁ ମଜା ଚଖାଇଲା । ପୁଣି ସେହି ଶୁଖିଲା ଭୂସି ଢାଳିଦେଲା । କିନ୍ତୁ ନିଜ ବଳଦଙ୍କୁ ଚୁନ ଓ ପିଡ଼ିଆ ଦେଲା ।

ବଳଦ ଦୁହିଁଙ୍କ ଏପରି ଅପମାନ କେବେ ହୋଇନଥିଲା । ଝୁରି କେବେହେଲେ ଧନେ ଫୁଲବାଡ଼ିରେ ବି ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁନାହିଁ । ସେ ଟାକଲା ମାରିଦେଲେ ସେମାନେ ଉଡ଼ିଯାଆନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ମାଡ଼ ବସିଲା । ଆହତ ସମ୍ମାନର ବ୍ୟଥା ସାଙ୍ଗକୁ ଏହି ଶୁଖାରୁଖା ଘାସ । ସେମାନେ କୁଣ୍ଡ ଆଡ଼କୁ ଆଖି ବି ପକାଇଲେ ନାହିଁ ।

ତହିଁଆରଦିନ ଗୟା ସେମାନଙ୍କୁ ହଳ ଯୋଚିଲା । ସତେ ଯେମିତି ପାଦ ନ ଉଠାଇବା ପାଇଁ ସେମାନେ ନିୟମ କରିଥିଲେ । ଗୟା ବାଡ଼େଇ ବାଡ଼େଇ ଥକିଗଲା ପଛେ ସେମାନେ ଆଉ ଚଂକଲେ ନାହିଁ । ଥରେ ଯେତେବେଳେ ଗୟା ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବରେ ହୀରାର ନାକକୁ ପାହାରେ ପିଟିଦେଲା ମୋତି ଆଉ ରାଗ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ହଳକୁ ଭିଡ଼ି ପଳାଇଲା । ହଳ, ଦଉଡ଼ି, ଯୋଚ, ଯୁଆଳି ସବୁ ଭାଙ୍ଗିରୁଜି ଛିଣ୍ଡିଗୁଣ୍ଡି ଗଲା । ବେକରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦଉଡ଼ି ଲାଗି ନଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ବୋଧହୁଏ ଆଉ କେହି ଧରିପାରି ନଥାନ୍ତେ ।

ହୀରା ମୂକ ଭାଷାରେ କହିଲା, "ପଳାଇବାଟା ଅକାରଣ ।"

ମୋତି ଉତ୍ତର ଦେଲା, "ସେ ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୋ ଜୀବନ ନେଇଯାଇଥିଲା ।"

"ଏବେ ତ ବେଶି ମାଡ଼ ବସିବ, ବନ୍ଧୁ । ବଳଦ ହୋଇ ଯେତେବେଳେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛେ, ମାଡ଼ରୁ ରକ୍ଷା ମିଳିବ କେଉଁଠାରୁ ?"

"ଗୟା ଦୁଇଜଣ ଲୋକ ଧରି ସ୍ୱାଡ଼କୁ ଧାଇଁ ଆସୁଛି । ଦୁହିଁଙ୍କ ହାତରେ ବାଡ଼ି ଅଛି ।"

ମୋତି କହିଲା, "ବାଡ଼ି ଆଣିକରି ଆସୁଛନ୍ତି କ'ଣ, କହିବୁ ଯଦି ଏଇନା ମଜା ଚଖାଇଦେବି ।"

ହୀରା ବୁଝାଇ କହିଲା, "ନାହିଁ ଭାଇ, ଛିଡ଼ାହୋଇଯା ।"

"ମୋତେ ମାରିଲେ ମୁଁ ଜଣେ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ତଳେ ଗଡ଼ାଇଦେବି ।"

"ନାହିଁ, ସେହିଟା ଆମର ଜାତିଧର୍ମ ନୁହେଁ ।"

ମୋତି ମନେ ମନେ ରାଗିକରି ରହିଗଲା । ଗୟା ଆସି ଦୁହିଙ୍କଯାକକୁ ଧରି ନେଇଗଲା । ରକ୍ଷା ହେଲା, ସେ ଥରେ ହେଲେ କିଛି ମାଡ଼ପିଟ କଲା ନାହିଁ । ନୋହିଲେ ମୋତି ଓଲଟା ଦେଇଥାନ୍ତା । ତାର ମୁହଁର ଢଙ୍ଗ ଦେଖି ଗୟା ଓ ତାର ଲୋକେ ଠିକ୍ ବୁଝିଗଲେ ଯେ ସେତେବେଳେ ଟିକିଏ ସମ୍ଭାଳିଯିବା ଭଲ ।

ଆଜି ପୁଣି ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ଶୁଖିଲା ଘାସ ଦିଆଗଲା । ସେମାନେ ତାହା ନ ଖାଇ ଚୁପ୍‌ଚାପ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ଘରେ ଲୋକମାନେ ସବୁ ଖାଇବସିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଝିଅ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ରୁଟି ଆଣି ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁରେ ଦେଇ ଚାଲିଗଲା । ଏହି ରୁଟି ଦୁଇଖଣ୍ଡରେ ସତେ କ'ଣ ସେମାନଙ୍କର ଭୋକ ମେଣ୍ଟନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ମନର ଭୋଜନ ମିଳିଗଲା । ସେଠି ଜଣେ ଭଲ ଲୋକ ରହୁଥିଲା । ତାଙ୍କର ଏହି ଝିଅଟି । ଝିଅଟିର ମା ମରିଯାଇଥିଲା ଓ ତାର ସାବତ ମା ସବୁବେଳେ ତାକୁ ମାରୁଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ବଳଦ ଦୁହିଁଙ୍କ ପ୍ରତି ତାର ଏକପ୍ରକାର ଆତ୍ମୀୟତା ଆସିଯାଇଥିଲା ।

ଦିନଯାକ ଦୁହେଁ କାମ କରନ୍ତି, ମାଡ଼ ଖାଆନ୍ତି, ଅଡ଼ି ବି କରନ୍ତି । ରାତିରେ ସେମିତି ଆସି ବନ୍ଧା ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ରାତିକୁ ସେହି ଝିଅଟି ଆସି ରୁଟି ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଖୁଆଇ ଦେଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ସ୍ନେହର ଏହି ଆହାର ପାଇଁ ସେମାନେ ଶୁଖିଲା ଘାସ ଖାଇ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦୁହିଙ୍କ ଆଖିରେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋମମୂଳରେ ବିଦ୍ରୋହର ନିଆଁ ଭରି ରହିଥିଲା ।

ଦିନେ ମୋତି ମୂକ ଭାଷାରେ ପଚାରିଲା, “ଏଣିକି ତ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ହେବ ନାହିଁ ହୀରା ?”

“କ'ଣ କରିବୁ ବୋଲି ଭାବୁଛୁ ?”

“ଜଣେଅଧେଙ୍କୁ ଶିଙ୍ଘରେ ଉଠାଇ ଫିଙ୍ଗିଦେବ ।”

“କିନ୍ତୁ ତୁ ଜାଣୁ କି ଏହି ଯେଉଁ ଝିଅ ଆମକୁ ରୁଟି ଖୁଆଉଛି ସେ ଏହି ଘରମାଲିକର ଝିଅ । ସେମିତି କଲେ ବିଚାରୀ ଅନାଥ ହୋଇଯିବ ।”

“ତାହାହେଲେ ମାଲିକାଣୀକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେବ । ସେ ତ ତାକୁ ମାରୁଛି ।”

‘କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀଜାତିକୁ ଶିଙ୍ଘରେ ଆଘାତ କରିବା ଯେ ଅନ୍ୟାୟ ଏକଥା ତୁ ଭୁଲିଯାଉଛୁ ।”

“ଆରେ, ତୁ ତ କେଉଁଆଡ଼କୁ ବାଟ ଛାଡ଼ୁନାହୁଁ । ତାହାହେଲେ କହ ଆଜି ପଘା ଛିଣ୍ଡାଇ ଚାଲିଯିବା ।”

“ହଁ, ମୁଁ ସେଥିପାଇଁ ରାଜି । କିନ୍ତୁ ଏତେ ବଡ଼ ଦଉଡ଼ି ଛିଣ୍ଡାଇବା କେମିତି ?”

“ତାର ଉପାୟ ଅଛି । ପ୍ରଥମେ ଦଉଡ଼ିକୁ କିଛି ସମୟ ଚୋବାଇ ଦେଇ ଭିଡ଼ି ଦେଲେ ଛିଣ୍ଡିଯିବ ।”

ରାତିରେ ସେ ଝିଅଟି ରୁଟି ଖୁଆଇ ଚାଲିଗଲା ପରେ ଦୁହେଁ ଦଉଡ଼ି ଚୋବାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ମୋଟା ଦଉଡ଼ିଟା ପାଟିରେ ପଶୁ ନଥାଏ । ବିଚାରା ଦୁହେଁ ଚେଷ୍ଟା କରି କରି ରହିଗଲେ ।

ହଠାତ୍ ଘରର ଦୁଆର ଖୋଲିଗଲା ଏବଂ ସେ ଝିଅଟି ଚାଲିଆସିଲା । ଦୁହେଁ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ତାର ହାତ ଚାଟିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଲାଞ୍ଜ ଛିଡ଼ାହୋଇଗଲା ।

ଝିଅଟି ସେମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସି ଦେଇ କହିଲା, "ଖୋଲିଦେଉଛି ତମେ ପଳା, ନ ହେଲେ ଏଠି ଲୋକେ ତମକୁ ମାରିପକାଇବେ । ଆଜି ଘରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି ତମ ନାକରେ ଲୁହାକଡ଼ା ଲଗେଇବେ ।"

ସେ ପଘା ଫିଟାଇ ଦେଲା; କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ମୋତି ତା ନିଜ ଭାଷାରେ ପଚାରିଲା, "ଘ୍ଲୁନୁ କାହିଁକି ଯିବା ?"

ହୀରା କହିଲା, "ଯିବା ସତ, କାଲି କିନ୍ତୁ ଏହି ଅନାଥ ଉପରେ ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିବ । ସମସ୍ତେ ଝିଅକୁ ସନ୍ଦେହ କରିବେ ।"

ହଠାତ୍ ବାଳିକାଟି ପାଟିକରି ଉଠିଲା, "ପିଉସାଘର ବଳଦ ଦୁଇଟା ପଳାଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଏ ଦାଦା, ଧାଁ ଧାଁ, ଦୁଇଟାଯାକ ବଳଦ ପଳାଇ ଯାଉଛନ୍ତି ।" ଗୟା ତରବର ହୋଇ ବଳଦ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଧରିବା ପାଇଁ ଘରୁ ବାହାରି ଗଲା । ସେମାନେ ପଳାଇଲେ, ଗୟା ତଡ଼ିଲା । ବେଶୀ ଜୋର୍‌ରେ ପଳାଇବାରୁ ଗୟା ପାଟିକଲା । ପୁଣି ଗାଁରୁ କେତେ ଲୋକ ନେବାପାଇଁ ଘରକୁ ଫେରିଆସିଲା । ଏହି ସମୟ ଭିତରେ ଦୁଇମିତ୍ରଙ୍କୁ ପଳାଇବା ପାଇଁ ସୁବିଧା ହେଲା । ସିଧା ସିଧା ଏତେ ଜୋରରେ ପଳାଇଲେ ଯେ ବାଟ ଅବାଟ ଜଣାପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ସେମାନେ ଯେଉଁ ପରିଚିତ ବାଟରେ ଆସିଥିଲେ ସେ ବାଟର ଆଉ ଚିହ୍ନ ନଥିଲା । ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଗାଁ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ବିଲ ହୁଡ଼ାରେ ଠିଆହୋଇ ଭାବିଲେ, "ଏବେ କ'ଣ କରିବା ?"

ହୀରା କହିଲା, "ଆମେ ବୋଧହୁଏ ବାଟ ଭୁଲିଗଲେ ।"

"ତମେ ତ ମିଛରେ ପଳାଇଲ । ସେଇଠି ତାକୁ ମାରି ଗଡ଼ାଇବା ଦରକାର ଥିଲା ।"

"ଆମେ ତାକୁ ମାରି ଗଡ଼ାଇଥିଲେ ଦୁନିଆ କ'ଣ କହିଥାନ୍ତା ? ସେ ନିଜ ଧର୍ମ ଛାଡ଼ିଲା ବୋଲି ଆମେ କାହିଁକି ଆମ ଧର୍ମ ଛାଡ଼ନ୍ତେ ?"

ଦୁହିଁଙ୍କି ସେତେବେଳକୁ ଭାରି ଭୋକ । ପାଖରେ କଞ୍ଚା ମଟର ଖେତ । ସେଥିରେ ସେମାନେ ଚରିଲେ । ମଝିରେ ମଝିରେ କାଳେ କିଏ ଆସୁଛି କି ନାହିଁ, ଚାହିଁ ଦେଖିଲେ ।

ପେଟ ପୂରିଯିବାରୁ ସେମାନେ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନତା ଅନୁଭବ କରି ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠିଲେ । ଖାଇସାରି ଦୁହେଁ ପ୍ରଥମେ ତୃପ୍ତିରେ ନିଶ୍ୱାସ ମାରି ତାହାପରେ ଗେଲରେ ଠେଲପେଲା ହେଲେ । ମୋତି ହୀରାକୁ କେତେ କଦମ ପଛକୁ ପେଲିଦବା ଫଳରେ ହୀରା ଖାଇରେ ଖସିପଡ଼ିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାର ଭାରି ରାଗ ହେଲା । ସେ କିଛି ସମୟ ରହିଯାଇ ପୁଣି ମୋତି ସାଙ୍ଗରେ ଲଢ଼ିଲା । ମୋତି ଦେଖିଲା ଝିମିଟି ଖେଳରୁ କାଳେ ମହାଭାରତ ହୋଇଯିବ, ସେ ଆଡେଇ ହୋଇ ରହିଗଲା ।

୩

ଆରେ ୟେ କ'ଣ ? ୟେ ତ ଗୋଟାଏ ଷଣ୍ଢ ୟାଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି । ହଁ ଷଣ୍ଢଟାଏ ତ ! ଷଣ୍ଢ ଯେତେବେଳେ ଆସି ସାମ୍ନାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା ଦୁହେଁ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ରହିଗଲେ । ଖାଲି ତ ଷଣ୍ଢ ନୁହେଁ, ଗୋଟାଏ ହାତୀ । ତା ସାଙ୍ଗରେ ଲଢ଼ିବା ମାନେ ମରିବା । ନ ଲଢ଼ିଲେ ବି ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା ନାହିଁ । ତାଙ୍କରି ଆଡ଼କୁ ତ ଆସୁଛି । କି ଭୟଙ୍କର ରୂପ !

ମୋତି ତା ମୂକଭାଷାରେ କହିଲା, "ବଡ଼ ହଇରଣରେ ପଡ଼ିଲେ । କେମିତି ବଞ୍ଚିବା କିଛି ଉପାୟ କହ ?"

ହୀରା ଚିନ୍ତିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ସେ ତ ତା ନିଜ ଅଭିମାନରେ ମସ୍ତ, ଏତେବେଳେ ଅନୁନୟ ବିନୟ କଲେ ଶୁଣିବ ନାହିଁ ।"

"ତାହାହେଲେ ପଳାଇବା ଚାଲ ।"

"ଆରେ ପଳାଇବା ତ ଭୀରୁତା ।"

"ତାହାହେଲେ ଏଇଠି ମର । ମରିବା କଥା ତ ନିଶ୍ଚୟ ।"

"ଆଉ ଦୌଡ଼ିଲେ ?"

"ତାହାହେଲେ କ'ଣ କରିବା କିଛି ଉପାୟ କହ ?"

"ଉପାୟ ହେଉଛି ଦୁହେଁଯାକ ତାକୁ ଏକାବେଳେ ଆକ୍ରମଣ କରିବା । ମୁଁ ଆଗରୁ ମାରିବି, ତୁମେ ପଛରୁ ମାରିବ । ଦୁଇଆଡ଼ୁ ମାଡ଼ ବସିଲେ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ । ମୋ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲେ ତୁମେ ଗୋଟାଏ ପାଖରୁ ପେଟରେ ଶିଙ୍ଘ ଭୁଷିଦେବ । ଜୀବନ ତ ବିପନ୍ନ ନିଶ୍ଚୟ; କିନ୍ତୁ ୟା ଛଡ଼ା ଆଉ ଉପାୟ କ'ଣ ?"

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଜୀବନକୁ ବିପନ୍ନ କରି ଯୁଦ୍ଧକୁ ଡେଇଁଲେ, ଷଣ୍ଢକୁ ମଧ୍ୟ ସଂଗଠିତ ଶତ୍ରୁଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼ିବା ଜଣା ନଥିଲା । ଏକୁଟିଆ ଷଣ୍ଢ ସହିତ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ କରିବା ତାର ଅଭ୍ୟାସ । ସେ ହୀରା ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲାବେଳକୁ ପଛରୁ ମୋତି ଦୌଡ଼ିଲା; ଷଣ୍ଢ ମୋତି ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁବାରୁ ହୀରା ତାକୁ ଗୋଡ଼ାଇଲା । ଷଣ୍ଢ ଭାବିଥିଲା ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟା ଗୋଟା କରି ମାରି ପକାଇଦେବ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ତ କମ୍ ଓସ୍ତାଦ୍ ନଥିଲେ, ତେଣୁ ଷଣ୍ଢ ପାଇଁ ବିଶେଷ କିଛି ସୁବିଧା ହେଲା ନାହିଁ । ଥରେ ଷଣ୍ଢ ରାଗି ଯାଇ ହୀରାକୁ ଶେଷ କରିଦେବା ପାଇଁ ବାହାରିଲା ବେଳକୁ ମୋତି ଆରି ପାଖରୁ ଆସି ଜୋର୍‌ରେ ତା ପେଟକୁ ଶିଙ୍ଘରେ ଭୁଷିଦେଲା । ଶେଷରେ ବିଚାରା ଷଣ୍ଢ ଆ-ଖାବରା ହୋଇ ପଳାଇଲା ଓ ଏ ଦୁଇବନ୍ଧୁ ତା ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇଲେ । ବିଚାରା ଷଣ୍ଢ ବେଦମ୍ ହୋଇ ଭୂଇଁରେ ଖସିପଡ଼ିବାରୁ ଦୁହେଁ ତାକୁ ଛାଡ଼ି-ଚାଲିଆସିଲେ ।

ଦୁଇବନ୍ଧୁ ବେକ ଫୁଲାଇ ବିଜୟ ଗର୍ବରେ ଚାଲିଯାଉଥିଲେ ।

ମୋତି ତାର ମୂକଭାଷାରେ କହୁଥିଲା—"ମୋର ତ ଇଚ୍ଛା ମୁଁ ତାକୁ ମାରି ଗଡ଼େଇ ଦେଇଆନ୍ତି ।"

ହୀରା ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା—"ହାରିବା ଶତ୍ରୁ ଉପରେ ଅସ୍ତ୍ର ଚଳାଇବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।"

"ଏଗୁଡ଼ା ସବୁ ଖାଲି ଦେଖାଣିଆ କଥା । ଶତ୍ରୁକୁ ଏମିତି ମାଡ଼ ଦେବା ଦରକାର, ସେ ଯେମିତି ଆଉ ଉଠିପାରିବ ନାହିଁ ।"

"ବର୍ତ୍ତମାନ ଘରକୁ କେମିତି ଯିବା ସେ କଥା ଭାବ ।"

"ଆରେ, ଆଗ କିଛି ଖାଇଲେ ତ ପୁଣି ଭାବିବା ।"

ସାମନାରେ ମଟରର ଖେତ । ମୋତି ସେଥିରେ ଜବରଦସ୍ତ ପଶିଲା । ହୀରା ଯେତେ ମନା କଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ମାନିଲା ନାହିଁ । ସେ ଘୁରିପୂଲା ଖାଇଛି କି ନାହିଁ ଦୁଇଜଣ ଲଠିଧାରୀ ଲୋକ ଆସି ତାଙ୍କ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଘେରିଲେ । ହୀରା ହୁଡ଼ା ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା ସେ ପଲାଇଲା; କିନ୍ତୁ ମୋତି ବିଲରେ ଥିବାରୁ କାଦୁଅରେ ତା ଗୋଡ଼ ଗଳିଗଲା ଓ ସେ ଆଉ ପଲାଇ ନ ପାରି ଧରାପଡ଼ିଲା । ହୀରା ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲା ନିଜ ବନ୍ଧୁ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଛି, ସେ ପୁଣି ଲେଉଟିଆସିଲା । ବଲବାଲାମାନେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଧରି ନେଇ ଚାଲିଗଲେ ।

ସକାଳେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଯାକଙ୍କୁ କାଞ୍ଜିଆହଡାରେ ବନ୍ଦ କରିଦିଆଗଲା ।

୪

ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ଜୀବନରେ ଏଇ ପ୍ରଥମ ଥର ଏମିତି ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲେ ଯେ ଦିନସାରା କୁଟା କେରାଏ ବି ମୁହଁରେ ବାଜିଲା ନାହିଁ । ଏ ଲୋକଟା କେମିତିଆ ମାଲିକ, ସେମାନେ କିଛି ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏଠାରୁ ଗୟା ତ ଢେର୍ ଭଲ ଥିଲା ! ସେଠି ସେମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କେତେକ ଘୋଡ଼ା ମଇଁଷି, ଛେଳି, ଗଧ ବି ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ କାହାରି ପାଖରେ କୁଟା କେରାଏ ବି ନଥିଲା । ସମସ୍ତେ ଭୂଇଁରେ ମଲାପରି ପଡ଼ିଥିଲେ । କେତେକ ଏତେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ ଯେ ଛିଡ଼ା ହେବା ପାଇଁ ଗୋଡ଼ରେ ବଳ ନଥିଲା । ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ସାରା ଦିନ ଫାଟକ ଆଡ଼କୁ ଏକଆଖିରେ ଅନାଇ ରହିଲେ; କିନ୍ତୁ ଖାଇବା ପାଇଁ କେହି କିଛି ଆଣିବାର ଦେଖିଲେ ନାହିଁ । ତା ପରେ ସେମାନେ କାନ୍ଥର ଲୁଣା ମାଟି ଚାଟିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ହେଲେ ସେଥିରେ କ'ଣ କେବେ ପେଟ ପୂରନ୍ତା !

ରାତିରେ ବି ଯେତେବେଳେ କିଛି ଖାଇବାକୁ ମିଳିଲା ନାହିଁ, ହୀରା ମନରେ ବିଦ୍ରୋହ ଜଳିଉଠିଲା । ସେ ମୋତିକୁ କହିଲା, "ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ହେବ ନାହିଁ ।"

ମୋତି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଉତ୍ତର ଦେଲା—"ମୁଁ ତ ଭାବୁଛି ଜୀବନ ଆଉ ରହିବ ନାହିଁ ।"

"ଆରେ ଭାଇ, ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ହରାଇଲେ ଚଳିବ ? ଏଠୁ ପଳାଇବା ପାଇଁ କିଛି ଉପାୟ ବାହାର କରିବା ଦରକାର ।"

"ଆସ ତା ହେଲେ ପାଚେରି ଭାଙ୍ଗିଦେବା ।"

"ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ କିଛି କରିବାକୁ ବଳ ପାଉନାହିଁ ।"

"ଓଃ, ଏଇଥିପାଇଁ ଏତେ ଟାଣ ଦେଖାଉଥିଲ ?"

"ଆରେ, ସବୁ ଟାଣ ଏବେ ଶେଷ ହୋଇଗଲା ।"

କଞ୍ଚା ବାଡ଼ । ହୀରା ଟିକିଏ ମଜଭୁତ୍ ଥିଲା । ଶିଙ୍ଘରେ ଗୋଟାଏ ଭିଡ଼ା ଦେଲା ଯେ ସ୍ଥଳାଏ ମାଟି ଝୁଡ଼ିପଡ଼ିଲା । ଏମିତି ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଧକ୍କା ମାରିବାରୁ ଥରକୁ ଥର ମାଟି ଖସିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଏତିକି ବେଳକୁ କାଞ୍ଜିଆହତା ଚଉକିଦାର ଗୋରୁଗାଈ ଗଣିବା ପାଇଁ ଲଣ୍ଠନ ଧରି ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ହୀରାର ଏହି ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ କାରବାର ଦେଖି ତାକୁ କେତେ ପାହାର ଦେଇ ମୋଟା ରସିରେ ବାନ୍ଧିଦେଲା ।

ମୋତି ସେମିତି ପଡ଼ିରହି କହିଲା—"ଶେଷରେ ମାଡ଼ ଖାଇଲୁ, ଲାଭ କଣ ହେଲା ?"

"ଯାହା ବଳ ଥିଲା ସେଥିରେ ତ କିଛି କାମ ଦେଖାଇଲି ।"

"ଏମିତିଆ ବଳରେ ଲାଭ କ'ଣ ? ଆହୁରି ପୁଣି ବନ୍ଧାହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।"

"ଯେତେ ଥର ବନ୍ଧାହେଲେ ବି ବଳ ଖଟାଇ ନିଶ୍ଚୟ ମାଡ଼ଦେବି ।"

"ତା ହେଲେ ତ ଜୀବନ ଯିବ ।"

"ସେଥିପାଇଁ କିଛି ଭାବନା ନାହିଁ । ଯେମିତି ହେଲେ ତ ମରିବାକୁ ହେବ । ଭାବିଲି ଦେଖି, ଯଦି ପାଚେରି ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥାନ୍ତା, କେତେ ଜୀବ ରକ୍ଷା ପାଇଯାଇଥାନ୍ତେ । ଏତେ ଭାଇ ଏଠି ବନ୍ଦୀ ହୋଇଛନ୍ତି, କାହାରି ଦେହରେ ଜୀବନ ନାହିଁ । ଦୁଇଚାରି ଦିନ ଏମିତି ରହିଲେ ସମସ୍ତେ ମରିଯିବେ ।"

"ହଁ ଠିକ୍ କଥା, ହଉ ତାହେଲେ ମୁଁ ଏଥର ଦେଖେଁ ।"

ମୋତି ପୁଣି ସେହି ଜାଗାରେ ଶିଙ୍ଘ ମାରିବାରୁ କିଛି ମାଟି ଝଡ଼ିପଡ଼ିଲା । ସେଥିରେ ତାର ସାହସ ବଢ଼ିଯିବାରୁ ଶତ୍ରୁ ସାଙ୍ଗରେ ଲଢ଼ିଲା ପରି ସେ ପାଚେରିକୁ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଆଘାତ କଲା । ଶେଷରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ମାଡ଼ ପରେ ପାଚେରିର ଉପରଭାଗ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲା । ତାହା ପରେ ସେ ଦୁଇଗୁଣ ଜୋର୍‌ରେ ଆଘାତ କରିବାରୁ ଅଧା ପାଚେରି ଖସିପଡ଼ିଲା । ପାଚେରି ଖସିପଡ଼ିବାମାତ୍ରେ ଅଧାମରା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ସବୁ ଜନ୍ତୁ ଚେଇଁଉଠିଲେ । ପ୍ରଥମେ ତିନିଟା ଘୋଡ଼ୀ ଡିଆଁ ମାରି ପଳାଇଗଲେ; ତାହା ପରେ ଛେଳିଗୁଡ଼ାକ ଚାଲିଗଲେ । ମଇଁଷିମାନେ ଖସିଗଲାମାତ୍ରେ ଗଧମାନେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲେ ।

ହୀରା ପଚାରିଲା, "ତମେ ଦୁହେଁ କାହିଁକି ପଳାଉନାହଁ ?"

ଗୋଟିଏ ଗଧ କହିଲା, "ଯଦି ପୁଣି କିଏ ମୋତେ ଧରିଆଣେ ?"

"ହଁ, ଆଣିଲେ ଆଣିବ ପଛେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ପଳାଇବା କଥା ।"

"ନାହିଁ, ମୋତେ ଡର ଲାଗୁଛି, ମୁଁ ଏଇଠି ପଡ଼ିରହିବି ।"

ରାତି ଅଧିକ ହେଲା, ତଥାପି ଗଧ ଦୁହେଁ ଯିବେ କି ନାହିଁ ଠିଆହୋଇ ଭାବୁଥିଲେ । ମୋତି ତେଣେ ହୀରାର ଦଉଡ଼ିକୁ କାମୁଡ଼ି ଛିଣ୍ଡାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ସେ ବିଫଳ ହେବାରୁ ହୀରା କହିଲା, "ତୁମେ ଚାଲିଯା, ମୁଁ ଏଠାରେ ପଡ଼ିରହୁଛି । ଭାଗ୍ୟରେ ଥିଲେ ପୁଣି କେବେ ଦେଖାହେବ ।"

ମୋତି ଆଖି ଛଳଛଳ କରି କହିଲା, "ତୁମେ କ'ଣ ମୋତେ ଏତେ ସ୍ୱାର୍ଥପର ବୋଲି ଭାବଛ ? ହୀରା, ଆଜିଯାଏ ଆମେ ଏକାଠି ରହିଲେ । ଆଜି ତୁମେ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଗଲ ବୋଲି ମୁଁ ତୁମକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବି !"

ହୀରା କହିଲା, "ବହୁତ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଲୋକେ ଜାଣିବେ ଏସବୁ ଭଙ୍ଗାରୁଜା ତମେ ସବୁ କରିଛ ।"

ମୋତି ଗର୍ବ କରି କହିଲା, "ଯେଉଁ ଅପରାଧ ଯୋଗୁଁ ଆଜି ତୁମ ବେକରେ ଦଉଡ଼ି ଲାଗିଛି, ସେହି ଅପରାଧରେ ଯଦି ମୋତେ ଦଣ୍ଡ ମିଳେ ସେଥିପାଇଁ ମୋର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ଅନ୍ତତଃ ନ'ଦଶଟି ଜୀବଙ୍କର ଜୀବନରକ୍ଷା ହୋଇଗଲା ତ ! ସେମାନେ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବେ ।" ଏହି କଥା କହୁ କହୁ ମୋତି ଗଧ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଶିଙ୍ଘରେ ମାରି ମାରି ବାଡ଼ ଯେ କରିକୁ ବାହାର କରିଦେଲା ଓ ଫେରିଆସି ନିଜ ବନ୍ଧୁ ପାଖରେ ଶୋଇଲା ।

ସକାଳ ହେଲାମାତ୍ରେ ମୁନ୍‌ସୀ, ଚୌକିଦାର ଓ ଅନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ ମୋତି ଉପରେ ଖୁବ୍ ବହୁତ ମାଡ଼ ବସିଲା ଓ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧିଦିଆଗଲା ।

୪

ସପ୍ତାହେ କାଳ ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ସେମିତି ବନ୍ଧା ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଲେ । ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଘାସ କେରାଏ ବି କେହି ଦେଲେ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଦିନକୁ ଥରେ ପାଣି ମୁହେଁ ପିଇବାକୁ ଦେଉଥିଲେ । ସେହି ପାଣିରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ରହିଥିଲା । ଦୁହେଁ ଏତେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ ଯେ ଉଠିବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ବଳ ନଥିଲା; ଛିଡ଼ାହେଲେ ଦେହ ମୁଣ୍ଡ ଥରୁଥିଲା ।

ଦିନେ ହଠାତ୍ ସେହି କାଞ୍ଜିଆହତା ଆଗରେ ଡେଙ୍ଗୁରା ବାଜିଲା ଓ ପଚାଶ ଷାଠିଏ ଲୋକ ଆସି ଗଦାହୋଇଗଲେ । ତାହା ପରେ ମିଶି ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବାହାରକୁ

ଏଣି ଲୋକେ ଦେଖାଦେଖି କଲେ । ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ଆସି ଦେଖୁଥିଲେ ସେମାନେ ମୁହଁ ମୋଡ଼ି ଫେରିଯାଉଥିଲେ; କାରଣ ଏପରି ମଲା ବଳଦଙ୍କୁ କିଏ କାହିଁକି କିଣନ୍ତା ?

ହଠାତ୍ ଜଣେ ଦାଢ଼ିଆ ଲୋକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ତାର ଆଖି ଯେମିତି ଲାଲ, ଭାବଭଙ୍ଗୀ ସେମିତି କଠୋର । ସେ ଦୁଇ ମିତଙ୍କ ଦେହରେ ହାତ ମାରି ମୁନ୍‌ସୀଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାର ଚେହେରା ଦେଖି ବନ୍ଧୁ ଦୁହେଁ ମନେ ମନେ କ'ଣ ଜାଣିପାରି ଥରିଉଠିଲେ । ସେ କିଏ ଓ କାହିଁକି ଆସିଛି, ସେକଥା ଜାଣିବାକୁ ଆଉ ସେମାନଙ୍କର ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ । ସେମାନେ ପରସ୍ପରଙ୍କୁ ଭୟ ଓ କାତର ଦୃଷ୍ଟି ରେ ଚାହିଁ ମୁଣ୍ଡକୁ ତଳକୁ କରିଦେଲେ ।

ହୀରା କହିଲା, "ଗୟା ଘରୁ ଆମେ କାହିଁକି ପଳାଇଆସିଲେ ? ଏଠି ଆଉ ଆମର ଜୀବନ ରହିବ ନାହିଁ ।"

ମୋତି ଉଦାସୀନ ହୋଇ ଉତ୍ତର ଦେଲା, "ଲୋକେ କହନ୍ତି ଭଗବାନ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦୟା କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଦୟା ନାହିଁ କାହିଁକି ?"

"ଭଗବାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆମର ମରିବା ଜୀଇଁବା ସମାନ । ଚାଲ, ଭଲ ହେଲା । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ କିଛି ଦିନ ରହିବା । ଦିନେ ଭଗବାନ ସେହି ବାଳିକା ରୂପରେ ଆସି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇଥିଲେ । ଏବେ କ'ଣ ସେ ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରିବେ ନାହିଁ ?"

"ମନେ ରଖିଥା, ଏ ଲୋକ ଆମ ଉପରେ ଛୁରୀ ଚଳାଇବ ।"

"ସେଥିପାଇଁ ଆମର ଚିନ୍ତା କ'ଣ ? ମଲେ ବି ତ ମାଂସ, ଚମଡ଼ା, ଶିଙ୍ଗ, ହାଡ଼ ସବୁ କିଛି ନା କିଛି କାମରେ ଆସିବ ।"

ନିଲାମ ହେବା ପରେ ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ସେହି ଦାଢ଼ିଆ ଲୋକ ସଙ୍ଗରେ ଚାଲିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରୁମ ଥରୁଥାଏ । ବିଚରା ଦୁହିଁଙ୍କର ପାଦ ଉଠାଇବାକୁ ଶକ୍ତି ନଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମାଡ଼ଭୟରେ ଦୁହେଁ ପଡ଼ିଉଠି ଧାଉଁଥାନ୍ତି; କାରଣ ଏତେ ଟିକିଏ ବିଳମ୍ବ କଲେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ମାଡ଼ ବସୁଥାଏ ।

ବାଟରେ ସେମାନେ ଦେଖିଲେ ପଂଝାଏ ଗାଈବଳଦ ଘାସପୂର୍ଣ୍ଣ ପଡ଼ିଆରେ ଚରୁଛନ୍ତି । ସବୁ ପଶୁ ଯେମିତି ପ୍ରସନ୍ନ, ସେମିତି ଚିକ୍‌କଣ ଦିଶୁଥିଲେ । କିଏ ନାଚୁଥାଏ, କୁଦୁଥାଏ । କିଏ ଅବା ଆନନ୍ଦରେ ଶୋଇ ପାକୁଳି କରୁଥାଏ । କେଡ଼େ-ସୁଖୀ ସତେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ କେଡ଼େ ସ୍ୱାର୍ଥପର ସେମାନେ ! ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ହେଲେ ଭାବୁନଥାନ୍ତି ଯେ ସେମାନଙ୍କ ଭାଇ ଭିତରୁ ଦୁଇଜଣ ଆତତାୟୀ ହାତରେ ପଡ଼ି କିପରି ଦୁଃଖ ଭୋଗକରୁଛନ୍ତି ।

ହଠାତ୍ ଦୁହେଁଯାକ ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ପରିଚିତ ରାସ୍ତାରେ ଯାଉଛନ୍ତି । ହଁ, ଗୟା ତାଙ୍କୁ ସେହି ରାସ୍ତାରେ ନେଇଯାଉଥିଲା । ସେହି ବିଲବାଡ଼ି, ସେହି ବାଗବଗିଚା ଓ ସେହି ଗାଁ ସେମାନେ ଦେଖିଲେ । ସେସବୁ ଦେଖି ସେମାନେ ଖୁବ୍ ତେଜରେ ଚାଲିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସବୁ କ୍ଲାନ୍ତି, ସବୁ ଦୁର୍ବଳତା କୁଆଡ଼େ

ଉଭେଇଗଲା ।

ଏଇ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଆପଣା ଜାଗା ଆସିଗଲା ! ଏହି କୂଅରୁ ସେମାନେ ପାଣି ଟାଣୁଥିଲେ—ଠିକ୍ ଏହି କୂଅରୁ ।

ମୋତି କହିଲା, "ଆମ ଘର ପାଖ ହୋଇଗଲା ।"

ହୀରା କହିଲା, "ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦୟା ।"

"ତା ହେଲେ ତ ମୁଁ ଯାଉଛି ପଳାଇବି ।"

"ସେ କ'ଣ ତୁମକୁ ଛାଡ଼ିବ କି ?"

"ମୁଁ ତାକୁ ମାରି ତଳେ ପକାଇଦେବି ?"

"ନାହିଁ ନାହିଁ, ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଆମ ଜାଗାକୁ ଚାଲ । ସେଇଠାରୁ ଆମେ ଆଉ କେବେ ଆଗକୁ ଯିବା ନାହିଁ ।"

ଦୁହେଁ ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇ ବାଛୁରିଙ୍କ ପରି କୁଦାମାରି ଘର ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲେ । 'ଏଇ ଆମର ଜାଗା' ବୋଲି କହି ସେମାନେ ନିଜ ଜାଗାରେ ଯାଇ ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ଦାଢ଼ିଆ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଦୌଡ଼ିଚାଲିଥିଲା ।

ଝୁରି ଦୁଆରେ ବସି ଖରା ପୁଆଉଁଥିଲା । ସେ ବଳଦଙ୍କୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଦୌଡ଼ିଯାଇ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସେମାନଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲା । ତାକୁ ଦେଖି ଦୁଇ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଆଖିରୁ ଲୁହ ଧାର ଧାର ହୋଇ ବହିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ଝୁରିର ହାତ ଚାଟିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦାଢ଼ିଆ ଯାଇ ବଳଦଙ୍କ ଦଉଡ଼ିକୁ ଧରିପକାଇଲା ।

ଝୁରି କହିଲା, "ଏଗୁଡ଼ାକ ମୋ ବଳଦ ।"

"ତମ ବଳଦ କେମିତି ? ମୁଁ କାଞ୍ଜି ଆହତାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଲାମ ଧରି ଆଣିଛି ।"

"ମୁଁ ତ ଭାବୁଛି ତମେ ଚୋରି କରି ନେଉଛ । ଚୁପ୍ କରି ଚାଲିଯା, ଏଗୁଡ଼ାକ ମୋ ବଳଦ । ମୁଁ ବିକିଲେ ସିନା କିଏ କିଣିବ ? ମୋ ବଳଦଙ୍କୁ ନିଲାମ କରିବାର ଅଧିକାର କାହାର ନାହିଁ ।"

"ମୁଁ ଯାଇ ଥାନାରେ ଏତଲା ଦେବି ।"

"ଏମାନେ ମୋ ବଳଦ ତାର ପ୍ରମାଣ ହେଉଛି ଯେ ସେମାନେ ମୋ ଦୁଆରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି ।"

ଦାଢ଼ିଆ ଜବରଦସ୍ତ ବଳଦ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ନେଇଯିବା ପାଇଁ ଆଗେଇଗଲା । ଏହି ସମୟରେ ମୋତି ଶିଙ୍ଗ ହଲାଇବାରୁ ଦାଢ଼ିଆ ପଛକୁ ହଟିଗଲା । ମୋତି ପୁଣି ପଛେଇ ଯିବାରୁ ଦାଢ଼ିଆ ପଳାଇଲା; କିନ୍ତୁ ମୋତି ତାର ପିଛା ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ସେମାନେ ତାକୁ ଗାଁ ବାହାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସି ତାର ରାସ୍ତାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦାଢ଼ିଆ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଯେତିକି ଧମକ ଦେଉଥାଏ, ସେତିକି ଗାଳି ଦେଉଥାଏ ଓ ପଥର ବି ଫିଙ୍ଗୁଥାଏ । ମୋତି ବିଜୟୀ ବୀର ପରି ରାସ୍ତା ବନ୍ଦ କରି ଠିଆହୋଇ

ଥାଏ । ଗାଁଲୋକେ ଏହି ତମାସା ଦେଖି ହସୁଥାନ୍ତି ।

ଦାଢ଼ିଆ ଯେତେବେଳେ ହାରିକରି ଚାଲିଗଲା, ମୋତି ଗର୍ବରେ ଫେରିଆସିଲା ।

ହୀରା କହିଲା, "ମୁଁ ଡରୁଥିଲି ତୁମେ କାଳେ ରାଗିଯାଇ ତାକୁ ଶିଙ୍ଘରେ ମାରିଦେବ ।"

"ସେ ଯଦି ମୋତେ ଧରିଥାନ୍ତା ତାହାହେଲେ ମୁ ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ମାରିଥାନ୍ତି ।"

"ସେ ଆଉ ଆସିବ ନାହିଁ ?"

"ଆସିବ ଯଦି ତାକୁ ମୁଁ ଦୂରରୁ ଠିକ୍ କରିଦେବି । ଦେଖିବ, ସେ କେମିତି ଆସୁଛି ।"

"ଯଦି ସେ ଗୁଳି ମରାଇଦିଏ ?"

"ହଁ ମରିଯାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ତାର କିଛି କାମରେ ତ ଆସିବ ନାହିଁ ।"

"ଆମର ଜୀବନକୁ କେହି କ'ଣ ଜୀବନ ବୋଲି ଭାବେ । ଅବଶ୍ୟ ତାର କାରଣ ହେଉଛି ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାରି ସରଳ ।"

ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ କୁଣ୍ଡରେ ଭୁସି, ଖେକଡ଼ ଦାନା ଆଦି ଭର୍ତ୍ତି କରିଦିଆଗଲା ଓ ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଖାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଝୁରୀ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉଁସୁଥାଏ ଏବଂ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ପିଲା ତାହା ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ସାରା ଗାଁରେ ଏକପ୍ରକାର ଉତ୍ସାହ ଖେଳିଯାଇଥାଏ ।

ଏହି ସମୟରେ ମାଲିକାଣୀ ଆସି ସେମାନଙ୍କ ମଥାରେ ଚୁମ୍ବନ ଲିପିଦେଲେ ।

ଲୁଣ-ଦାରୋଗା

ଯେତେବେଳେ ଲୁଣ ପାଇଁ ନୂଆ ବିଭାଗ ଖୋଲିଲା ଓ ଲୁଣ ପରି ଏକ ଈଶ୍ୱରଦତ୍ତ ପଦାର୍ଥ ବ୍ୟବହାର କରିବା ପାଇଁ ମନାକରାଗଲା, ସେତେବେଳେ ଲୋକେ ଲୁଚଛପି ଲୁଣ ବ୍ୟବସାୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେଥିରେ ନାନାପ୍ରକାର କାରସାଦି ଚାଲିଲା । କିଏ ଲାଞ୍ଚ ଦେଇ କିଏ ଅବା ଚାଲାକିରେ କାମ କରାଇନେଲା । ଅଫିସରମାନଙ୍କର ହେଲା ପୁଅବାର । ପଟୁଆରି ଭଳି ଖୁବ୍ ଜଣାଶୁଣା ଚାକିରି ଛାଡ଼ି ଲୋକେ ଏହି ବିଭାଗରେ ସିପାହି କାମ କରିବାକୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏହି ବିଭାଗରେ ଦାରୋଗା କାମ କରିବା ପାଇଁ ଓକିଲମାନେ ମଧ୍ୟ ଅନାଇ ରହିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଲୋକେ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଧର୍ମକୁ ଏକାକଥା ବୋଲି ମନେକରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ପାର୍ସୀଭାଷାର ଖୁବ୍ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥିଲା । ପ୍ରେମ କାହାଣୀ ଓ ଶୃଙ୍ଗାର-ରସର କବିତା ପଢ଼ି ପାର୍ସୀଭାଷା ଜାଣିଥିବା ଲୋକେ ବହୁତ ବଡ଼ ବଡ଼ କାମରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଥିଲେ ।

ମୁନ୍‌ସି ବଂଶୀଧର ମଧ୍ୟ ଜୁଲେଖାଙ୍କ ବିରହ-କଥା ଶେଷ କରି ମଜ୍‌ନୁ ଓ ଫରହାଦ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରେମ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପଢ଼ିସାରିଥିଲେ । ଏହାକୁ ସେ ନଳ ଏବଂ ନୀଳଙ୍କ ଲଢ଼େଇ ଅପେକ୍ଷା ଓ ଆମେରିକା ଆବିଷ୍କାର ଅପେକ୍ଷା ବେଶୀ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେ କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା ନେଇ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ରୋଜଗାରର ବାଟ ଖୋଜିବୁଲିଲେ । ତାଙ୍କ ବାପା ଜଣେ ଭାରି ଅନୁଭବୀ ଲୋକ । ସେ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ, "ଆରେ ପୁଅ, ଘରର ଅବସ୍ଥା ତ ଦେଖୁଛୁ । ଋଣ-ବୋଝରେ ଆମେ ବୁଡ଼ିଗଲେଣି । ଝିଅଗୁଡ଼ାକ ତ ଘାସଗଛ ପରି ବଢ଼ିଯାଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୁଢ଼ା ଗଛ, କେତେବେଳେ ଟଳିପଡ଼ିବି କିଏ ଜାଣେ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁ ହିଁ ଘରର ମାଲିକ । ଚାକିରିରେ ବଡ଼ ନାଁ ପାଇଁ ମନ ଦେବା ଦରକାର ନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ା ତ ଖାଲି ପୀରଙ୍କ କବର । କିନ୍ତୁ କବର ଉପରେ କ'ଣ ଚଢ଼ାହେଉଛି, କିପ୍ରକାର ଚାଦର ପଡ଼ୁଛି, ତାହାହିଁ ଦେଖିବା କଥା । ଯେଉଁ ଚାକିରିରେ ଉପରି ଅଛି ସେମିତିଆ ଖଣ୍ଡେ ଚାକିରି ଖୋଜ । ମାସିକିଆ ବେତନ ତ ପୂନେଇଁର ଚାନ୍ଦ । ସେ ମାସରେ ଥରେ କେବଳ ଦେଖାଦିଏ; ତାହା ପରେ କମି କମି ଶେଷପାଇଯାଏ । ଉପରି ଆୟ କିନ୍ତୁ ସ୍ରୋତପରି ବହିଯାଉଥାଏ; ଯେତେ ଶୋଷ କଲେ ବି ପିଇଲେ ସରେ ନାହିଁ । ବେତନ ତ ମନୁଷ୍ୟ ଦିଏ; ସେଥିରେ ତ ମନୁଷ୍ୟର କିଛି ଉନ୍ନତି ହୁଏ ନାହିଁ । ଉପୁରି ଆମଦାନୀ ଈଶ୍ୱର ଦିଅନ୍ତି । ସେଥିରେ ଲୋକର ବଢ଼ତି ହୁଏ । ତୁ ତ ନିଜେ ପାଠୁଆ

ଲୋକ, ତୋତେ ଆଉ ବୁଝାଇବ କ'ଣ ? ଏଥିରେ ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ଥିବା ଦରକାର । ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖ, ସେମାନଙ୍କର ସୁବିଧା ଦେଖ, ସେମାନଙ୍କର ଭଲମନ୍ଦ ଦେଖ, ସେସବୁ ବିଚାର କରି ଯାହା ଠିକ୍ ବୁଝୁଛ କର । ଲୋକଙ୍କର ଗରଜ ପଡ଼ିଥିଲାବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଜୋର୍‌ରେ ଧରିଲେ ଲାଭ ଅଛି; କିନ୍ତୁ ଗରଜ ନଥିବା ଲୋକଙ୍କଠାରୁ କିଛି ପାଇବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଏହି କଥା ମନେରଖିଥା । ଜୀବନରେ ବହୁତ ଅନୁଭୂତିରୁ ମୁଁ ଏ କଥା ପାଇଛି ।"

ବାପା ଏହିପରି ଉପଦେଶ ଦେଇ ବହୁତ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ । ବଂଶୀଧର ବାପାଙ୍କର ଜଣେ ବାଧ୍ୟପୁତ୍ର । ତେଣୁ ଏହିସବୁ କଥାକୁ ସେ ମନଦେଇ ଶୁଣି ଘରୁ ବାହାରିଲେ । ଏହି ବିସ୍ତୃତ ସଂସାରରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ବନ୍ଧୁ, ବୁଦ୍ଧି ମନୁଷ୍ୟର ପଥ-ପ୍ରଦର୍ଶକ ଓ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନଶୀଳତା ମନୁଷ୍ୟର ସହାୟକ । କିନ୍ତୁ ସେଦିନ ବଂଶୀଧର ଖୁବ୍ ଶୁଭ ଦେଖି ବାହାରିଥିଲେ । ଘରୁ ଯାଉ ଯାଉ ଲୁଣମହଲ ଦାରୋଗା କାମ୍ ତାଙ୍କୁ ମିଳିଗଲା । ଦରମା ତ ଖୁବ୍ ଭଲ; ଆଉ ଉପରି ଆୟର ସୀମା ନଥିଲା । ବୃଦ୍ଧ ମୁନ୍‌ସିଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ଏହି ଶୁଭ ଖବର ମିଳିଗଲା, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଛାତି କୁଣ୍ଢେ ହୋଇଗଲା । ମହାଜନମାନେ ଟିକିଏ ତରିଗଲେ । ମଦ ଦୋକାନୀ ଶୁଣ୍ଢିର ଆଶାଲତା କଅଁଳିଉଠିଲା । ପାଳପଡ଼ିଶାଙ୍କ ଛାତିରେ ଶୂଳ ପଶିଗଲା ।

୨

ଶୀତଦିନ ରାତି । ଲୁଣ ସିପାହି, ଚୌକିଦାରମାନେ ଖୁବ୍ ନିଶାରେ ମସ୍ତ ଥାଆନ୍ତି । ମୁନ୍‌ସି ବଂଶୀଧର ଏଠାକୁ ଆସିବାର ଛ'ମାସରୁ ବେଶୀ ହେବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଏହି ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ସେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳତା ଓ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟବହାରରେ ଅଫିସରମାନଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରିଦେଇଥିଲେ ଓ ଅଫିସରମାନଙ୍କର ତାଙ୍କ ଉପରେ ଖୁବ୍ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଲୁଣ ଅଫିସ୍‌ର ମାଇଲିଏ-ଦୂରରେ ଯମୁନା ନଦୀ । ନଦୀ ଉପରେ ନାଆ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ପୋଲ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ଦାରୋଗାବାବୁ କବାଟ ବନ୍ଦ କରି ବଡ଼ ଆରାମରେ ଶୋଇଥିଲେ । ହଠାତ୍ ଆଖି ଫିଟାଇ ଦେଖିଲେ ଯେ ନଦୀର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଯାଉନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଗାଡ଼ି ଚାଲିବାର ଘଡ଼ଘଡ଼ ଶବ୍ଦ ଓ ଲୋକଙ୍କର କୋଳାହଳ ଶୁଣାଯାଉଛି । ସେ ଉଠିପଡ଼ି ଭାବିଲେ, ଏତେ ରାତିରେ ଗାଡ଼ି ସବୁ କାହିଁକି ପାରହେଉଛି ? ଏଥିରେ କିଛି ନା କିଛି କଥା ଅଛି । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି, ପିସ୍ତଲକୁ ପକେଟ୍‌ରେ ଧରି ଘୋଡ଼ାରେ ଯାଇ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ପୋଲ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଦେଖିଲେ, ବହୁତ ଗାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ହୋଇ ପୋଲ ଉପରେ ଚାଲିଛନ୍ତି । ତା'ପରେ ସେ ଧମକ ଦେଇ ପଚାରିଲେ, "ଏଗୁଡ଼ା ସବୁ କାହା ଗାଡ଼ି ?"

ସମସ୍ତେ ଟିକିଏ ଚୁପ୍ ପଡ଼ିଗଲେ । ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଟିକିଏ ଫୁସ୍‌ଫାସ୍ ହୋଇଗଲା ପରେ ଆଗରେ ଥିବା ଜଣେ ଲୋକ କହିଲା, "ଆଜ୍ଞା ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନଙ୍କ ଗାଡ଼ି ।"

"କେଉଁ ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନ ?"

"ଆଜ୍ଞା, ଦାତାଗଞ୍ଜର ।"

ମୁନ୍‌ସି ବଂଶୀଧର ଟିକିଏ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । କାରଣ ଆଲୋପିଦୀନ ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ଜମିଦାର; ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କାର କାରବାର । ସାନବଡ଼ ଏମିତି କେହି ନାହିଁ ଯେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଋଣ ନେଇନାହିଁ । ବ୍ୟବସାୟୀ ବି ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା ଚଉଡ଼ା, ଖୁବ୍ ଚତୁର ଲୋକ ମଧ୍ୟ । ସାହେବମାନେ ତାଙ୍କ ଇଲାକାକୁ ଶିକାର କରିବା ପାଇଁ ଆସନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ଘରେ ଅତିଥି ହୋଇ ରହନ୍ତି । ବାରମାସୀ ସଦାବ୍ରତ ଚାଲୁଥାଏ ।

ମୁନ୍‌ସି ସାହେବ ପଚାରିଲେ, "ଗାଡ଼ି କେଉଁଠିକୁ ଯିବ ?"

ଉତ୍ତର ମିଳିଲା କାନପୁର । କିନ୍ତୁ ଗାଡ଼ିରେ କ'ଣ ଅଛି ପଚାରିବାରୁ କିଛି ଜବାବ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଦାରୋଗାଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ବଢ଼ିଲା । କିଛି ସମୟ ଅପେକ୍ଷା କରିସାରିଲା ପରେ ସେ ପାଟିକରି କହିଲେ, "କ'ଣ ମୁହଁରେ ତାଲା ପଡ଼ିଯାଇଛି କି ? ମୁଁ ପରା ପଚାରୁଛି ଏଥିରେ କ'ଣ ଅଛି ?"

ଏଥର ବି କୌଣସି ଜବାବ ନ ମିଳିବାରୁ ସେ ଘୋଡ଼ାକୁ ଗାଡ଼ି ପାଖକୁ ନେଇଯାଇ ବସ୍ତାରେ ହାତ ମାରିଲେ । ସେ ଜାଣିଲେ ଏଗୁଡ଼ାକ ଲୁଣ ।

୩

ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନ ନିଜ ରଥରେ ବସି ଅଧାନିଦ ଅଧା ଚେଇଁବା ଅବସ୍ଥାରେ ଆସୁଥିଲେ । ହଠାତ୍ ଜଣେ ଗାଡ଼ିବାଲା ଆସି ତାଙ୍କୁ ଉଠାଇଦେଇ କହିଲା, "ଆଜ୍ଞା, ଜଣେ ଦାରୋଗାବାବୁ ଘାଟରେ ଗାଡ଼ିକୁ ବନ୍ଦ କରି ଆପଣଙ୍କୁ ଡକାଇଛନ୍ତି ।" ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଉପରେ ଭାରି ବିଶ୍ୱାସ । ସେ କହନ୍ତି, ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ କ'ଣ, ସ୍ୱର୍ଗରେ ବି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ରାଜତ୍ୱ । ତାଙ୍କର ସେପରି ଭାବିବା ପ୍ରକୃତରେ ଯଥାର୍ଥ । ସଂସାରରେ ନ୍ୟାୟ ନୀତି ଯେତେ ସବୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଖେଳ । ସେ ଯେମିତି ଚାହିଁବେ, ସେମିତି ନଚାଇବେ । ସେ ଘୁମେଇ ଘୁମେଇ ବଡ଼ ଗର୍ବିତଭାବରେ କହିଲେ, "ହଉ ଚାଲ, ମୁଁ ଯାଉଛି ।" ତାହାପରେ ପଣ୍ଡିତଜୀ ବଡ଼ ବେପରୁଆ ଭାବରେ ପାନ ଭାଙ୍ଗି ଖାଇଲେ । ତା'ପରେ ଗୋଟାଏ ରେଜେଇ ଘୋଡ଼ାଇ ହୋଇ ଦାରୋଗାବାବୁଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି କହିଲେ, "ବାବୁ ସାହେବ, ଶୁଭ ଆଶୀର୍ବାଦ । ଆଜ୍ଞା ଆମେ ଏମିତି କ'ଣ ଦୋଷ କଲୁ ଯେ ଆମ ଗାଡ଼ି ଅଟକାଇଦେଲେ ? ଆମ ପରି

ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆପଣଙ୍କ କୃପାଦୃଷ୍ଟି ରହିବା ଦରକାର ।"

ବଂଶୀଧର ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ମୁଁ କ'ଣ କରିବି, ସରକାରୀ ହୁକୁମ ।"

ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନ ହସି ହସି କହିଲେ, "ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ସରକାର କିମ୍ବା ସରକାରୀ ହୁକୁମ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ଆମର ସରକାର ତ ଆପଣ । ଆପଣଙ୍କର ଆମର ତ ଘରୋଇ କଥା । ଆମେ କେବେ ଆପଣଙ୍କ କଥାରୁ ବାହାରିପାରିବୁ ? ଆପଣ ଅକାରଣରେ ଏତେ କଷ୍ଟ କଲେ । ଏହି ରାସ୍ତାରେ ଯିବା ଅଥଚ ଏହି ଦେବତାଙ୍କ ଉପରେ ଭେଟି ନ ଚଢ଼ାଇବା କ'ଣ କେବେ ସମ୍ଭବ ? ମୁଁ ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଏ ରାସ୍ତାରେ ଆସୁଥିଲି ।"

କିନ୍ତୁ ବଂଶୀଧରଙ୍କ ଉପରେ ଏସବୁର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ନ୍ୟାୟ-ନୀତିର ନୂତନ ଉତ୍ସାହରେ ସେ କଡ଼ାକଡ଼ି ଭାବରେ କହିଲେ, "ଯେଉଁ ନିମକହାରାମମାନେ ପଇସା ପାଇଁ ଇଜ୍ଜତ ବିକନ୍ତି ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପରି ନୁହେଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆରେଷ୍ଟ କରାଗଲା । ସକାଳେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଇନ୍ ଅନୁସାରେ ଚାଲାଣ କରାଯିବ । ମୋତେ ଆଉ ବେଶୀ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ବେଳ ନାହିଁ । ଜମାଦାର ବଦଲୁ ସିଂ, ମୋର ଆଦେଶ, ତମେ ଏଙ୍କୁ ହାଜତକୁ ନେଇଯାଅ ।"

ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନ ଏସବୁ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଗାଡ଼ିବାଲାଙ୍କ ଭିତରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ପଣ୍ଡିତ ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏପରି କଡ଼ାକଥା ଶୁଣି ନଥିଲେ । ବଦଲୁ ସିଂ ଆଗକୁ ବାହାରିଲେ ମଧ୍ୟ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଥାଟବାଟ ଦେଖି ତାଙ୍କ ଦେହରେ ହାତ ଦେବାକୁ ସାହସ କଲାନାହିଁ । ଧର୍ମ ପାଇଁ ଧନକୁ ଲୋକ ଏମିତି ବେଖାତିର କରିବ, ପଣ୍ଡିତଜୀ ଆଗରୁ କେବେ ଦେଖି ନଥିଲେ । ଭାବିଲେ ଟୋକା ବର୍ତ୍ତମାନ ଟିକିଏ ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ ଅଛି; ମାୟାଜାଲରେ ଏବେ ପଡ଼ିନାହିଁ । ଅବିବାହିତ ଅଛି ନା, ସେଥିପାଇଁ ଟିକିଏ ଏମିତି ହେଉଛି । ତା'ପରେ ସେ ପାଟି ଫିଟାଇ ବଡ଼ ବିନମ୍ର ଭାବରେ କହିଲେ, "ବାବୁ ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ଏମିତି କଲେ ଆମେ ସବୁ ଶେଷ ହୋଇଯିବୁ । ଆମ ମାନ-ସମ୍ମାନ ସବୁ ଧୂଳିରେ ମିଶିଯିବ । ଆମର ଅପମାନ ହେଲେ ଆପଣଙ୍କର କ'ଣ ଲାଭ ହେବ ? ଆମେମାନେ କ'ଣ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ କେବେ ଭିନ୍ନ ହୋଇପାରିବୁ ?"

ବଂଶୀଧର କଠୋର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ଏସବୁ କଥା ମୁଁ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହେଁନାହିଁ ।"

ଆଲୋପିଦୀନ ଯାହାଙ୍କୁ ପଥରର ଚଟାଣ ବୋଲି ଭାବିଥିଲେ ସେ ଏବେ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳୁ ଖସିଗଲା । ତାଙ୍କର ଅଭିମାନ ଓ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ଭାରି ଚୋଟ ଲାଗିଲା । ତଥାପି ଧନ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଖୁବ୍ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ସେ ତାଙ୍କର ମାଲିକଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଲାଲଜୀ, ସାହେବଙ୍କୁ ହଜାର ଟଙ୍କାର ନୋଟ୍ ଦିଅ । ସାହେବ ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୋକିଲା ସିଂହ ପରି ହେଉଛନ୍ତି ।"

ବଂଶୀଧର ଖୁବ୍ ଗାଢ଼ଯାଇ କହିଲେ, "ହଜାର ନୁହେଁ, ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କା ବି ମୋତେ ବାଟରୁ ଅବାଟକୁ ନେଇପାରିବ ନାହିଁ ।"

ବର୍ତ୍ତମାନ ନ୍ୟାୟ, ଧର୍ମର ବୁଦ୍ଧିହୀନ ଦୃଢ଼ତା ଓ ଦେବଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ତ୍ୟାଗ ନେଇ ମନ ବହୁତ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଲଢ଼େଇ ଲାଗିଲା । ଧନ ପକ୍ଷରୁ ବାରମ୍ବାର ଆକ୍ରମଣ ଚାଲିଲା । ଏକରୁ ପାଞ୍ଚ, ପାଞ୍ଚରୁ ଦଶ, ଦଶରୁ ପନ୍ଦର, ପନ୍ଦରରୁ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଥା ଚାଲିଲା । କିନ୍ତୁ ଧର୍ମ ତାର ଅଲୌକିକ ବୀରତା ନେଇ ଏହି ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସୈନିକ ଆଗରେ ପର୍ବତ ପରି ଅଟଳ ଓ ଅବିଚଳିତ ରହିଲା ।

ଆଲୋପିଦୀନ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିରାଶ ହୋଇ କହିଲେ, "ଏଥିରୁ ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ମୋର ଆଉ ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ଏଣିକି ଆପଣଙ୍କ କ୍ଷମତାରେ ଯାହା କରିବେ ।"

ବଂଶୀଧର ନିଜ ଜମାଦାରକୁ ଡାକିଲେ । ବଦଲୁ ସିଂ ମନେ ମନେ ଦାରୋଗାଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଇ ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇଆସିଲା । ପଣ୍ଡିତଜୀ ଟିକିଏ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଦୁଇ ତିନି କଦମ୍ ପଛକୁ ହଟିଗଲେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନ ଭାବରେ ସେ କହିଲେ, "ବାବୁ ସାହେବ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ରାଣ, ଆପଣ ମୋ ଉପରେ ଟିକିଏ ଦୟା କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ପଚିଶ ହଜାରରେ କାମ ଛୁଣ୍ଡାଇବାକୁ ଚାହେ ।"

"ଅସମ୍ଭବ କଥା ।"

"ତାହାହେଲେ ତିରିଶ ହଜାର ?"

"ନାଁ, ଅସମ୍ଭବ ।"

"କ'ଣ ଚାଳିଶ ହଜାରରେ ହେବ ନାହିଁ ?"

"ଚାଳିଶ ହଜାର ନୁହେଁ, ଚାଳିଶ ଲକ୍ଷ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । ବଦଲୁ ସିଂ, ଏହି ଲୋକକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ହାଜତକୁ ନେଇଯା । ମୁଁ ଆଉ ପଦେ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହେ ନାହିଁ ।"

ଧର୍ମ ବର୍ତ୍ତମାନ ଧନକୁ ପାଦରେ ଦଳିଦେଲା । ଆଲୋପିଦୀନ୍ ଦେଖିଲେ ଜଣେ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଲୋକ ହାତକଡ଼ା ଧରି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସୁଛି । ସେ ବଡ଼ ନିରାଶ ଓ କାତର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାରିପାଖକୁ ଚାହିଁଲେ । ତା'ପରେ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲେ ।

୪

ଦୁନିଆ ସିନା ଶୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଦୁନିଆର ଜିଭ ତ ଜାଗ୍ରତ ରହିଥିଲା । ସକାଳୁ ଦେଖିଲାବେଳକୁ ପିଲା ବୁଢ଼ା ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ଏକାକଥା । ଯାହାକୁ ଦେଖିବ ସେହି ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ କଥା, ଖାଲି ତାଙ୍କରି ନିନ୍ଦା । ଏତେ ନିନ୍ଦା—ସତେ ଯେମିତି ସେଥିରେ ପାପୀର ପାପ କଟିଗଲା । ଯେଉଁ ଗଉଡ଼ ଦୁଧ ନାଁରେ ପାଣି ବିକେ, ଯେଉଁ ଅଫିସର ମିଛ ହିସାବରେ କାଗଜ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରେ, ଯେଉଁ ବାବୁଲୋକ ବିନା ଟିକଟରେ ରେଲରେ ଯାନ୍ତି; ଯେଉଁ ଶେଠ ସାହୁକାର ମିଛ ହିସାବ ଖାତା ରଖେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ

ତ ଦେବତାଙ୍କ ପରି ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ କରି ଦୁଆ-ଦାଣ୍ଡରେ ଚାଲନ୍ତି । ଯେଉଁ ଦିନ ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନ କନେଷ୍ଟବଲ ସଙ୍ଗରେ ହାତରେ ହାତକଡ଼ା ପିନ୍ଧି, ମନରେ ନାନାପ୍ରକାର ଚିନ୍ତା ଓ ଦୁଃଖ ଧରି, ଲଜରେ ମୁହଁକୁ ତଳକୁ କରି ଅଦାଲତ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ, ସେଦିନ ସାରା ସହରରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ଯାହାରେ ବୋଧହୁଏ ଲୋକେ ଏତେ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ଜିନିଷ ଦେଖୁ ନଥିବେ । ଛାତ ଓ ବାରଣ୍ଡା ସବୁଆଡ଼େ ଲୋକ ଭର୍ତ୍ତିହୋଇଗଲେ ।

କିନ୍ତୁ କଚେରି ଫିଟିବାକୁ ଡେରିଥିଲା । ଆଲୋପିଦୀନ୍ ତ ଏହି ଅରଣ୍ୟର ସିଂହ ଥିଲେ । ଅମଲା ଅଫିସର, ଚାକରବାକର, ଓକିଲ ମୁକ୍ତାର, ଚପ୍ରାଶି ଚୌକିଦାର ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାକାରୀ ସେବକ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଚାରିଆଡ଼ୁ ଲୋକ ଧାଇଁଲେ । ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଆଲୋପିଦୀନ ଯେ ଏମିତି କାମ କଲେ ସେଥିପାଇଁ କେହି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉ ନଥିଲେ; ବରଂ ସେ କେମିତି ଆଇନ-ଜାଲରେ ଧରାପଡ଼ିଲେ ସେଇଥିପାଇଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଥିଲେ । ଯେଉଁ ଲୋକର ଅସାଧ ସାଧନକାରୀ ଧନ ଅଛି ଓ ଯାହାକୁ ନାନାପ୍ରକାର ବାଚାଲତା କରିଆସେ, ସେ ପୁଣି ଜାଲରେ ପଡ଼େ କେମିତି ? ସବୁ ଲୋକଙ୍କର ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସହାନୁଭୂତି । ତାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିବା ପାଇଁ ଦଳେ ଓକିଲ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ । ନ୍ୟାୟ ଲଢ଼ାଇରେ ଧର୍ମ ଓ ଧନ ଦୁଇପାଖେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲେ । ବଂଶୀଧର ଚୁପ୍ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସତ୍ୟ ଛଡ଼ା କୌଣସି ବଳ ନଥିଲା କିମ୍ବା ସ୍ପଷ୍ଟବାଦିତା ଛଡ଼ା କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ର ନଥିଲା । ସାକ୍ଷୀ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ା ପଇସା ଲୋଭରେ ଏପାଖ ସେପାଖ ।

ମୁନ୍‌ସିଜୀ ବି ନ୍ୟାୟ ପକ୍ଷକୁ ଅନେକାଂଶରେ ଟଳିବାର ଦେଖାଗଲା । ସେ ସିନା ନ୍ୟାୟର ଦରବାର; ତାଙ୍କ ଅମଲାମାନଙ୍କର କିନ୍ତୁ ଖାଲି ପକ୍ଷପାତ କାରବାର । ନ୍ୟାୟ ଆଉ ପକ୍ଷପାତ ଭିତରେ ମିଳତାର ସ୍ଥାନ କାହିଁ ? ଯେଉଁଠି ପକ୍ଷପାତ ଅଛି, ସେଠି ପୁଣି ଆଉ ନ୍ୟାୟ କଳ୍ପନା କରାଯିବ କେମିତି ? ମକଦ୍ଦମା ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଶେଷ ହୋଇଗଲା । ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଲେଖିଲେ ଯେ ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଗତ ଅଭିଯୋଗ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଥ୍ୟା ଓ ଅମୂଳକ । ସେ ଜଣେ ଖୁବ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟକ୍ତି । ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସାମାନ୍ୟ ଲାଭ ପାଇଁ ଏପରି ଦୁଃସାହସ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଯଦିଓ ଲୁଣ-ଦାରୋଗା ବଂଶୀଧରଙ୍କର ଏଥିରେ ବେଶି ଦୋଷ ନାହିଁ, ତଥାପି ଦୁଃଖର କଥା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦଣ୍ଡତା ଓ ବିଚାରହୀନତା ଯୋଗୁ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କୁ ଏତେ କଷ୍ଟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ନିଜ କାମରେ ଏତେ ସଚେତ ଓ ଜାଗ୍ରତ ସେଥିପାଇଁ ଆମେ ଭାରି ଖୁସି । କିନ୍ତୁ ଲୁଣ ମାହାଲରେ ଯେମିତି ଅନ୍ୟାୟ ବଢ଼ିଚାଲିଛି ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଅନେକ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ ସାବଧାନ ହେବା ଦରକାର ।

ଓକିଲମାନେ ଏହି ରାୟ ଶୁଣି ଆନନ୍ଦରେ ଉଚ୍ଛୁଳିପଡ଼ିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନ ମୁରୁକିହସା ଦେଇ ବାହାରି ଆସିଲେ । ସାଙ୍ଗସାଥୀମାନେ କିଛି ପଇସାପଇ ମାରିନେଲେ । ଉଦାରତାର ସାଗର ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡ଼ିଲା । ସେହି ସାଗର ଲହରୀରେ ଅଦାଲତର ମୂଳପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୋହଲିଗଲା । ବଂଶୀଧର ପଦାକୁ ବାହାରିଆସିଲାବେଳେ ନାନାପ୍ରକାର ବ୍ୟଙ୍ଗ ବିଦ୍ରୂପ କଥା ତାଙ୍କୁ ଶୁଣିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଚପ୍ରାଶିମାନେ ନଇଁନଇଁ ନମସ୍କାର କରୁଥିଲେ ସତ; କିନ୍ତୁ ପଦେ ପଦେ ବ୍ୟଙ୍ଗ କଥା ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗ ସଙ୍କେତରେ ତାଙ୍କର ଗର୍ବାଗ୍ନି ଜଳିଉଠୁଥିଲା । ସେ ମକଦ୍ଦମାରେ ଜିତିଥିଲେ ବୋଧହୁଏ ଏତେ ଅଭିମାନ କରି ନଥାନ୍ତେ । ଆଜି ସଂସାର ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଏକ ବିଚିତ୍ର ଦୁଃଖମୟ ଅନୁଭୂତି ହେଲା । ବୁଦ୍ଧି ବିଦ୍ୟା, ନ୍ୟାୟ, ଲମ୍ବାଚଉଡ଼ା ଡିଗ୍ରୀ, ବଡ଼ ବଡ଼ ଦାଢ଼ୀ, ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ପତଲୁନ—କାହା ପ୍ରତି ଆଜି ତାଙ୍କର ଆଉ ସମ୍ମାନ ନାହିଁ ।

ବଂଶୀଧର ଧନ ସାଙ୍ଗରେ ଲଢ଼େଇ କରି ତାର ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଫଳ ପାଇଗଲେ । ସପ୍ତାହେ ପାରି ନ ହେଉଣୁ ସସପେଣ୍ଡ ଅର୍ଡର ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳତା ପାଇଁ ପୁରସ୍କାର ମିଳିଗଲା । ବିଚରାର ମନ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା । ସେ ଦୁଃଖ-ଭରା ହୃଦୟ ନେଇ ଘରକୁ ବାହାରିଲେ । ବୁଢ଼ା ମୁନ୍‌ସି ତ ମନେ ମନେ ଚଡ଼ିକରି ରହିଥିଲେ । କାରଣ ଯିବାବେଳେ ପୁଅକୁ ଏତେ ବୁଝାଇଲେ ବି ସେ ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ; ମନକୁ ମନ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କଲେ । ଆମେ ତ ଶୁଣ୍ଢି, ଆଉ କଂସେଇଙ୍କ ତାଗିଦ ସମ୍ଭାଳି ବୁଢ଼ାକାଳକୁ ଏବେ ଭଗବତ ହୋଇ ବସିଛୁ । ପୁଣି ସେହି ପୁରୁଣା ଶୁଖିଲା ଦରମା ଗଣ୍ଡାକ । ଆମର ତ ସେମିତି କୌଣସି ବଡ଼ ପଦ ନଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଆମେ ଚାକିରି କରି ବେଶ୍ କାମ କରୁଥିଲୁ; ଖୁବ୍ ମନଖୋଲି କରି ସାରିଛୁ । ଏବେ ତମେ ବଡ଼ ନ୍ୟାୟୀ ହେବାକୁ ବାହାରିଛ । ଘରେ ତ ଅନ୍ଧାର, ମନ୍ଦିରରେ ଦୀପ ଜଳିବ ! ଏଇଥିପାଇଁ ଆଜି ଦୁଃଖ । ପାଠଶାଠ ସବୁ ବୃଥା ଗଲା । ଏହାପରେ କିଛି ଦିନ ବାଦେ ଯେତେବେଳେ ମୁନ୍‌ସି ବଂଶୀଧର ଏହିଭଳି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ସବୁକଥା ଶୁଣି ତାଙ୍କ ବାପା ମୁଣ୍ଡ ପିଟିଲେ । କହିଲେ, "ମନ ହେଉଛି, ତୋର ମୋର ଦୁହିଁଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ପିଟିଦିଅନ୍ତି ।" ବହୁତ ବେଳଯାଏ ମନଦୁଃଖରେ ବସି ହାତକୁ ମଳିଲେ । ଯଦି ରାଗରେ ସେ କିଛି କହିଥାନ୍ତେ ଓ ବଂଶୀଧର ସେଠାରୁ ଉଠି ନଥାନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ହୁଏତ ସେ ଆହୁରି ରାଗିଯାଇଥାନ୍ତେ । ମା ବୁଢ଼ୀ ବି ସବୁକଥା ଶୁଣି ଭାରି ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଧାମ ଓ ରାମେଶ୍ୱର ବୁଲିଯିବେ ବୋଲି ଯେଉଁ ସବୁ କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ ସେସବୁ କଳ୍ପନା ମାଟିରେ ମିଶିଗଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ତ କେତେଦିନ ଯାଏ ସିଧା ମୁହଁକୁ ଅନାଇଁ କଥା କହିଲେ ନାହିଁ ।

ଏହାପରେ ସପ୍ତାହେ କଟିଗଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ମୁନ୍‌ସି ବୁଢ଼ା ବସି ରାମନାମ ମାଳା ଜପୁଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ସୁସଜ୍ଜିତ ଗାଡ଼ି ଆସି ତାଙ୍କ ଘର ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଗୋଲାପୀ, ହଳଦିଆ ପରଦା, ପଶ୍ଚିମା ବଳଦଙ୍କ ଯୋଡ଼ି, ବଳଦଙ୍କ ବେକରେ

ନେଳି କପଡ଼ା, ଶିଙ୍ଘରେ ପିତଳ ମୁଠା, ଚାକର କେତେଜଣ କାନ୍ଧରେ ଲାଠି ଧରି ପାଖେ ପାଖେ ଠିଆ । ମୁନ୍‌ସି ଆଗକୁ ବାହାରି ଆସିଲାବେଳକୁ ଦେଖିଲେ ଗାଡ଼ିରେ ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନ । ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ନମସ୍କାର କରି ଖୁସାମଦକରି 'ଆମ ଭାଗ୍ୟ, ଆପଣଙ୍କ ପାଦ ଆମ ଦୁଆରେ ପଡ଼ିଲା' ବୋଲି କହିଲେ । "ଆପଣ ତ ଆମର ପୂଜ୍ୟ ଦେବତା । ଆମ ମୁହଁରେ ତ କାଳି ଲାଗିଛି । ଆଉ କେଉଁ ମୁହଁ ଅଛି ଯେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇବୁ । କିନ୍ତୁ କ'ଣ କରିବା; ପୁଅଟା ତ ହତଭାଗ୍ୟ । ନହେଲେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିକରି କାହିଁକି ଲୁଚନ୍ତା । ଏପରି ପୁଅ ଦେବା ଅପେକ୍ଷା ଭଗବାନ ନିଃସନ୍ତାନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ।"

ଆଲୋପିଦୀନ କହିଲେ, "ଭାଇସାହେବ, ସେମିତି କହନ୍ତୁ ନାହିଁ ।"

ମୁନ୍‌ସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ, "ଏମିତିଆ ପୁଅକୁ ଆଉ କ'ଣ କହନ୍ତୁ ।"

ଆଲୋପିଦୀନ କୋମଳ ବାତ୍ସଲ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ଏ ସଂସାରରେ କୁଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବାଭଳି ଏମିତି କେତେ ଜଣ ଧର୍ମପରାୟଣ ମନୁଷ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ଧର୍ମ, ନ୍ୟାୟ ପାଇଁ ସବୁକିଛି ତ୍ୟାଗ କରିପାରନ୍ତି ?"

ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନ ବଂଶୀଧରଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଦେଖନ୍ତୁ ଦାରୋଗା ସାହେବ, ଏହି ଖୁସାମଦ କରିବାପାଇଁ ମୋତେ ଏତେ କଷ୍ଟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିନଥାନ୍ତା ! ସେଦିନ ରାତିରେ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ଅଧିକାର ବଳରେ ମୋତେ ହାଜତକୁ ନେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଆଜି ଆପେ ଆପେ ଆପଣଙ୍କ ହାଜତକୁ ଆସିଛି । ମୁଁ ହଜାର ହଜାର ଧନୀ ଅମିର ଦେଖିଛି, ହଜାର ହଜାର ବଡ଼ ଅଫିସରଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରିଛି; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ ପରାସ୍ତ ହୋଇଛି । ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜର ଧନବଳରେ ଗୋଲାମ କରି ଛାଡ଼ିଦେଇଛି; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ମୋତେ ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ କିଛି ମିନତି କରେ ।"

ବଂଶୀଧର ଆଲୋପିଦୀନ ଆସିବାର ଦେଖି ଉଠିପଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନର ସହିତ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ଭାବିଲେ ସେ ଭଦ୍ରଲୋକ ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିବାକୁ ସେଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ନିଜେ କ୍ଷମାପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ନାହିଁ ତ, ବରଂ ବାପାଙ୍କ ଖୁସାମଦ କଥା ଶୁଣି ଭାରି ବିରକ୍ତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଆଲୋପିଦୀନଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଲାମାତ୍ରେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ମନକଷ୍ଟ ମେଣ୍ଟିଗଲା । ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କୁ ସଦ୍‌ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଲେ ଓ ମନରୁ ସମସ୍ତ ଗର୍ବ ଯାଇ ବରଂ ଲଜ୍ଜା ଆସି ଦେଖାଦେଲା । ସେ ଟିକିଏ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଆପଣ ଯେ ଏମିତି କହୁଛନ୍ତି ତାହା ଆପଣଙ୍କର ଉଦାରତା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ମୁଁ ଯାହା ଭୁଲ କରିଛି ମୋତେ କ୍ଷମା ଦେବେ । ମୁଁ ଧର୍ମବେଡ଼ିରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ସେମିତି କରିଥିଲି; ତାହା ନହେଲେ ତ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଦାସ । ଆପଣ ଯେଉଁ ଆଜ୍ଞା ଦେବେ ତାହା ମୋର ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ।"

ଆଲୋପିଦୀନ ବିନୀତ ଭାବରେ କହିଲେ, "ସେଦିନ ନଈକୂଳରେ ଆପଣ

ମୋ କଥା ଶୁଣି ନଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଆଜି ଆପଣଙ୍କୁ ଶୁଣିବାକୁ ହେବ ।"

ଆଲୋପିଦୀନ ଗୋଟାଏ ଷ୍ଟାମ୍ପଲଗା କାଗଜ କାଢ଼ି ବଂଶୀଧରଙ୍କ ସାମନାରେ ରଖିଦେଇ କହିଲେ, "ଆପଣ ଏହି ପଦବୀ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଏହି କାଗଜରେ ଦସ୍ତଖତ କରିଦିଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଏହି କଥା ନ ଛିଣ୍ଡିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରରୁ ପାଦ କାଢ଼ି ଫେରିଯିବି ନାହିଁ ।"

ମୁନ୍‌ସି ବଂଶୀଧର ସେହି କାଗଜ ପଢ଼ିବାମାତ୍ରେ କୃତଜ୍ଞତାରେ ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ଅଶ୍ରୁ ଆସିଗଲା । ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋପିଦୀନ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତିର ସ୍ଥାୟୀ ମ୍ୟାନେଜର-ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ବର୍ଷକୁ ଛଅହଜାର ଟଙ୍କା ଦରମା ଛଡ଼ା ଦୈନିକ ଖର୍ଚ୍ଚ ଅଲଗା । ଚଢ଼ିବାପାଇଁ ଘୋଡ଼ା, ରହିବା ପାଇଁ ବଙ୍ଗଳା, ଚାକରବାକର ମାହାଳିଆ । କମ୍ପିତ ସ୍ୱରରେ ବଂଶୀଧର କହିଲେ, "ପଣ୍ଡିତଜୀ, ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଉଦାରତାକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ପାଇଁ ମୋର ଶକ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏତେ ବଡ଼ ଉଚ୍ଚ ପଦ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ।"

ଆଲୋପିଦୀନ ହସିକରି କହିଲେ, "ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ମୋର ଜଣେ ଅଯୋଗ୍ୟ ଲୋକ ଦରକାର ।"

ବଂଶୀଧର ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲେ, "ଏମିତି ତ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଦାସ । ଆପଣଙ୍କ ପରି କୀର୍ତ୍ତିଶାଳୀ ସାଧୁଲୋକଙ୍କର ସେବା କରିବା ମୋର ସୌଭାଗ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ମୋଠାରେ ଏପରି ବିଦ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି କିମ୍ବା ଅନୁଭୂତି କିଛି ହେଲେ ନାହିଁ ଯାହା ମୋର ଦୋଷକୁ ପୂରଣ କରିପାରିବ । ଏହି ମହାନ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଜଣେ ଅନୁଭବୀ ଲୋକ ଆବଶ୍ୟକ ।"

ଆଲୋପିଦୀନ ଦୁଆତ ଘଡ଼ିରୁ କଲମ ଉଠାଇ ଆଣି ବଂଶୀଧରଙ୍କ ହାତରେ ଧରାଇଦେଇ କହିଲେ, "ମୋର ବିଦ୍ୟା, ବୁଦ୍ଧି, ଅନୁଭୂତି, କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳତା କିଛି ହେଲେ ଦରକାର ନାହିଁ । ଏସବୁ ଗୁଣର ପରିଚୟ ମୁଁ ବେଶ୍ ପାଇସାରିଛି । ଏବେ ସୌଭାଗ୍ୟ ଆଣି ମୋ ହାତରେ ଏପରି ଏକ ମୋତି ଦେଇଦେଇଛି, ଯାହା ନିକଟରେ ସମସ୍ତ ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ବିଦ୍‌ବତ୍ତା ମୋତେ ଫିକା ଦେଖାଯାଉଛି । ନିଅନ୍ତୁ କଲମ ଧରନ୍ତୁ । ଆଉ କିଛି ବିଚାର ନକରି ଦସ୍ତଖତ କରିଦିଅନ୍ତୁ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ ସେଦିନ ନଦୀକୂଳରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ଅମାନିଆ, ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ ଓ କଠୋର ଅଥଚ ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ଦାରୋଗାଙ୍କୁ ଦେଖିଥିଲି, ଆପଣ ସେହି ଦାରୋଗା ହୋଇ ରହନ୍ତୁ ।"

ବଂଶୀଧରଙ୍କ ଆଖି ଲୁହରେ ଛଳଛଳ ହୋଇଉଠିଲା । ହୃଦୟର ସଙ୍କୁଚିତ ପାତ୍ରରେ ଏତେ କୃତଜ୍ଞତା ସମ୍ଭାଳିଲା ନାହିଁ । ପୁଣି ଥରେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଭକ୍ତି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଥରଥର ହାତରେ ମ୍ୟାନେଜର-ନିଯୁକ୍ତିପତ୍ରରେ ଦସ୍ତଖତ କରିଦେଲେ ।

ଆଲୋପିଦୀନ ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କୋଳକରିପକାଇଲେ ।

ପେଷୁଣୀ-କୂଅ

ଗୋମସ୍ତା ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ଚୌଧୁରୀ ବନାମ୍ବର ସିଂହଙ୍କୁ କହିଲା, "ଚୌଧୁରୀ, ମୋ ଜୀବନରେ ଏତିକିମାତ୍ର ଲାଳସା ଥିଲା ।"

ଚୌଧୁରୀ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲେ, "ଖୁଡ଼ି, ତମେ କିଛି ଚିନ୍ତା କର ନାହିଁ । ଈଶ୍ୱର ତମର ଇଚ୍ଛା ନିଶ୍ଚୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବେ । ମୁଁ ଆଜି ମୂଲିଆ ଡକାଇ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବି । ଭଗବାନ ଚାହିଁଲେ ତମେ ମଧ୍ୟ ସେହି କୂଅରୁ ପାଣି ପିଇବ । କେତେ ଟଙ୍କା ଅଛି, ତମେ ଗଣିଛ କି ?"

ଗୋମସ୍ତା କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ସ୍ମୃତିକୁ ଏକାଠି କରି କହିଲା, "ଆରେ ବାପା, ମୁଁ କ'ଣ ଜାଣେ କେତେ ଟଙ୍କା ଅଛି ? ଯାହା କିଛି ଅଛି, ସବୁ ସେହି ହାଣ୍ଡିରେ । ଖାଲି ଏତିକି ଜାଣିଛି ସେତିକି ପଇସାରେ କୂଅ ହୋଇଯିବ; କାହା ପାଖରେ ହାତ ପତାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।"

ଚୌଧୁରୀ ବନ୍ଦ ହାଣ୍ଡିକୁ ହାତରେ ତଉଲ କଲାପରି କହିଲେ, "ହଁ, ସେଇଆ କରିବି ଖୁଡ଼ି ! ଯେହୁ ଟଙ୍କାରେ କରିବି, ଆଜିକାଲି ଦେବାଲୋକ କେଉଁଠି ଅଛନ୍ତି ? ଭିକମୁଠେ ତ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ମିଳୁନାହିଁ; କୂଅ ପାଇଁ ଟଙ୍କା ଦେବ କିଏ ?"

ଗୋମସ୍ତା ଟିକିଏ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କଲାପରି କହିଲା, "ତମେ ସେତେବେଳକୁ ସବୁ ସାନ ପିଲା । ତମ କକା ମଲାବେଳକୁ ମୋ ହାତରେ ଗୋଟାଏ କାଣି-କଉଡ଼ି ବି ନଥିଲା; ଦିନ ଦିନ ଉପାସ ପଡ଼ିରହୁଥିଲି । କକାଙ୍କ ପାଖରେ ଯାହା କିଛି ଥିଲା ସବୁ ତାଙ୍କର ବେମାରିରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଗଲା । ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଜଣେ ଭକ୍ତ ବୋଲି ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ନେଇଗଲେ । ସେହିଦିନୁ ଆଜିଯାଏ ମୋ ଦିନ କେମିତି କଟୁଛି, ତମେ ଦେଖୁଥିବ । ଆରେ ପୁଅ, ଦିନେ ଦିନେ ରାତିରେ ମୁଁ ମହଣେ ଲେଖାଏଁ ଅଟା ପେଷିଦିଏ । ଦେଖିବା ଲୋକେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଏତେ ବଳ କେଉଁଠୁ ମୋର ଆସେ ଭଗବାନ ଜାଣନ୍ତି । ମୋର ଏତିକି ଆଶା ଥିଲା, ତାଙ୍କ ନାଁରେ ଗାଁରେ ଛୋଟିଆ କୂଅ ଗୋଟେ କରିଦେଇଯିବି । ସଂସାରରେ ନାଁ ତ ଖାଲି ରହେ । ସେଇଥିପାଇଁ ଲୋକେ ସିନା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏତେ ଖୋଜନ୍ତି !"

ବନାମ୍ବର ସିଂହଙ୍କୁ ଏହିପରି ସବୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଇ ବୁଢ଼ୀ ଗୋମସ୍ତା ସଂସାର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲା ! ମଲାବେଳେ ଶେଷରେ କେବଳ ଏତିକି କହିଗଲା, "କୂଅ ଖୋଳିବାକୁ ଡେରି କରିବ ନାହିଁ ।" ବୁଢ଼ୀ ପାଖରେ ଟଙ୍କା ଥିଲା ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦୁଇହଜାର ଟଙ୍କା ବୋଲି କେହି ଜାଣିନଥିଲେ । ବୁଢ଼ୀ ଟଙ୍କାକୁ

ବଡ଼ ଗୁପ୍ତରେ ଲୁଚାଇକରି ରଖିଥିଲା । ଚୌଧୁରୀ ଗାଁର ମୁଖିଆ ଲୋକ । ଭାରି ସାଧୁ ସଚ୍ଚୋଟ ଲୋକ । ସେଇଥିପାଇଁ ବୁଢ଼ୀ ଗଲାବେଳେ ତାଙ୍କୁଇ କହିଯାଇଥିଲା ।

୨

ଗୋମତୀର କ୍ରିୟା-କର୍ମରେ ଚୌଧୁରୀ ବେଶୀ କିଛି ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିନଥିଲେ । ଶ୍ରାଦ୍ଧକ୍ରିୟା ସରିଲାମାତ୍ରେ ଇଟା, ପଥର, ଚୂନ ଇତ୍ୟାଦି ଯୋଗାଡ଼ କରିବା ପାଇଁ ନିଜ ପୁଅ ହରନାଥ ସିଂହକୁ ଡାକିକରି କହିଲେ । ହରନାଥ ଧାନ-ଚାଉଳ ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲା । ବାପାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସେ କିଛି ସମୟ ଚିନ୍ତା କରି କହିଲା, "ଆଚ୍ଛା, ଦୁଇ ଚାରି ମାସ କୂଅଖୋଳା ନହେଲେ କିଛି କ୍ଷତି ଅଛି କି ?"

ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, "ନାହିଁ, କ୍ଷତି ନାହିଁ ଯେ, କିନ୍ତୁ ଡେରି କରି ଲାଭ କଣ ? ଟଙ୍କା ତ ସେ ଦେଇଛନ୍ତି, ଶୁଖିଲାରେ ଆମକୁ ନାଁ ମିଳିବ । ଗୋମତୀ ମଲାବେଳେ ଶୀଘ୍ର କୂଅ ଖୋଳିଦେବାପାଇଁ କହିଯାଇଛନ୍ତି ।"

ହରନାଥ—"ହଁ, କହି ତ ଯାଇଛନ୍ତି, ହେଲେ ଆଜିକାଲି ବଜାର ଟିକିଏ ଭଲ ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇଚାରି ହଜାର ଟଙ୍କାର ଫସଲ କିଣିଦେଲେ ପୁଷ-ମାଘ ବେଳକୁ ପାଏ ଲାଭ ହୋଇଯିବ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କିଛି ସୁଧ ବି ଦେଇଦେବି ।"

ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ମନ ଦୋଧାଇରେ ପଡ଼ିଗଲା—ଏଣେ ଆଶା, ତେଣେ ନିରାଶା । ଦୁଇ-ହଜାରଟା ଅଢ଼େଇହଜାର ହୋଇଗଲେ ତ ଭଲ କଥା । ମନ୍ଦିର ମୁଖଶାଳାରେ କିଛି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଯିବ; କିନ୍ତୁ ଅସଲ ଭୟ ଯଦି ବ୍ୟବସାୟରେ କ୍ଷତି ହେଲା ? ଏହି ଭୟକୁ ମନ ଭିତରେ ଲୁଚାଇ ନପାରି ସେ ପଚାରିଲେ, "ବ୍ୟବସାୟରେ ଯଦି କ୍ଷତି ହୋଇଗଲା ?"

ହରନାଥ ଟିକିଏ ବିଗିଡ଼ି ଯାଇ କହିଲା, "କ୍ଷତି କାହିଁକି ହୋଇଯିବ, ସେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ କଥା ?"

"ଧର ଯଦି କ୍ଷତି ହୋଇଗଲା !"

ହରନାଥ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲା, "ହଁ, ତମର ଯଦି ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ମନ ନାହିଁ, ସେକଥା କହୁନାହଁ—ଏତେ ଧର୍ମାତ୍ମା ଦେଖାଇବା କ'ଣ ଦରକାର ?"

ବୁଢ଼ା ହେଲେ ଲୋକେ ଯେମିତି ଦବିଯାନ୍ତି, ଚୌଧୁରୀ ସେମିତି ଦବିଗଲେ । ଟିକିଏ କାତର ହୋଇ କହିଲେ, "ମୁଁ ଟଙ୍କା ଦେବି ନାହିଁ ବୋଲି କେତେବେଳେ କହିଲି ? ପର ଟଙ୍କା, ଟିକିଏ ଭାବିଚିନ୍ତି କରିବା କଥା । ବେପାର-ବଣିଜ କଥା କିଏ କହିବ ? ଧର, ଭାଉ ଯଦି ଖସିଗଲା, ଫସଲ ଯଦି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା, ଧାନ ଘରେ ଯଦି ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା;—[illegible] ଭଲକରି ବିଚାର କରିବା ଦରକାର ।"

ହରନାଥ ଟିକିଏ ପରିହାସ କରି କହିଲା, "ସେମିତି ଭାବିଲେ ଚୋର ସିଧା ଟଙ୍କା ଉଠାଇନେଲା, ତିଆରି ହେଉ ହେଉ ଘର କାନ୍ଥ ବସିଗଲା ? ଏସବୁ କଥା କି ପୁଣି ସମ୍ଭବ ହୁଏ ?"

ଏସବୁ ପାଇଁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ପାଖରେ କୌଣସି ଯୁକ୍ତି ନଥିଲା । ଦୁର୍ବଳ ସିପାହି ସିନା ତାଳି ବାଡ଼େଇ ଆଖଡ଼ାକୁ ଡେଇଁପଡ଼ିଲା; କିନ୍ତୁ ତରବାରିର ଚମକ ଦେଖି ହାତଗୋଡ଼ ସବୁ ଝିମିମାରିନେଲା । ବହୁତ ଦବିଯାଇ ଚୌଧୁରୀ ପଚାରିଲେ, "ଆଚ୍ଛା, ତାହାହେଲେ କେତେ ନେବୁ ?"

ଦୁର୍ବଳ ଶତ୍ରୁକୁ ପଛକୁ ହଟିବାର ଦେଖି ହରନାଥ ଜଣେ କୁଶଳ ଯୋଦ୍ଧା ପରି ଆଗେଇ ଯାଇ କହିଲା, "ସବୁ ଦେଇଦିଅନ୍ତୁ, ଶହେ ପଚାଶ ନେଇ କ'ଣ ବ୍ୟବସାୟ କରିବା ?"

ଚୌଧୁରୀ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ଗୋମସ୍ତା ତାଙ୍କୁ ଟଙ୍କା ଦେଲାବେଳେ ଅବଶ୍ୟ କେହି ଦେଖି ନଥିଲେ; ତେଣୁ ଲୋକଜାଣିବାର କୌଣସି ଭୟ ନଥିଲା । ହରନାଥ ଧାନ ଚାଉଳ କିଣିଲା । ବସ୍ତା ବସ୍ତା ଧାନ ଆସି ଥାକ ମାରିହୋଇଗଲା । ରାତିରେ ଆରାମରେ ନିଦରେ ଶୋଇବା ଲୋକ ଚୌଧୁରୀ ଏବେ ବଚରା ବସ୍ତା ଜଗିବା କାମରେ ରହିଲେ । ଗୋଟାଏ ମୂଷା ବି ସେଥିରେ ପଶିବାର ସାହସ ନଥିଲା । ଚୌଧୁରୀ ଏମିତି ଧାଁ-ଧପଡ଼ କରୁଥିଲେ ଯେ ବଲେଇ ବି ତାଙ୍କ ଆଗରେ ହାର ମାନିଯିବା କଥା । ଏମିତି ଛଅମାସ ଗଲା ପରେ ପଷ ମାସରେ ସବୁ ବିକି ହୋଇ ପାଞ୍ଚଶହ ଟଙ୍କା ଲାଭ ହେଲା ।

ହରନାଥ କହିଲା, "ତାହାହେଲେ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ନେଇଯାଆନ୍ତୁ ।"

ଚୌଧୁରୀ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ. "ପଚାଶ ଟଙ୍କା କ'ଣ ଖଇରାତ ନେଇଯିବି ? କୌଣସି ମହାଜନଠାରୁ ଏତିକି ଟଙ୍କା ଆଣିଥିଲେ ସୁଧ ତ ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇଶହ ଟଙ୍କା ନେଇଥାନ୍ତା ! ହଁ, ମୁଁ ବୋଲି ଦୁଇଚାରି ଟଙ୍କା କମ୍ ନେଇପାରେ ।"

ହରନାଥ ଆଉ ବେଶୀ ପାଟିତୁଣ୍ଡ ନ କରି ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ଦେଢ଼ଶହ ଟଙ୍କା ଦେଇଦେଲା । ଚୌଧୁରୀ ଆଉ ଏତେ ବୋଧହୁଏ କେବେ ଖୁସି ହୋଇନଥିଲେ । ଶୋଇବାକୁ ଗଲାବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଗଲା ସତେ ଯେମିତି ଗୋମସ୍ତା ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଆସି ତାଙ୍କ ଆଗରେ 'ଛିଡ଼ାହୋଇଛି'। ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ସେତେବେଳେ ନିଦ ନଥିଲା କିମ୍ବା ସେ କୌଣସି ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟ ଖାଇନଥିଲେ; ତଥାପି ତାଙ୍କ କଲିଜା ଧକ୍ ଧକ୍ ହେଉଥିଲା । ସତେ ଯେମିତି ଗୋମସ୍ତା ପ୍ରସନ୍ନମୁଦ୍ରାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇଛି ଓ ତା ମୁଖ ମଣ୍ଡଳରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ ଚମକ ଦେଖାଦେଉଛି ।

୩

ଏମିତି କେତେ ବର୍ଷ କଟିଗଲା । ହରନାଥଠାରୁ ପଇସା ଆଣିବା ପାଇଁ ଚୌଧୁରୀ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସେ ବରାବର ଟାଳଟୁଳ କରି ଚାଲିଲା । ସେ ଯାହାତାହା

କିଛି ସୁଧ ଦେଇଦିଏ; କିନ୍ତୁ ମୂଳ ମାଗିଲେ ନାନାପ୍ରକାର କଥା କହେ । ଅବଶ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ ବଢ଼ି ଚାଲିଥାଏ । ଶେଷରେ ଦିନେ ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, "ତୋ ବ୍ୟବସାୟ ରହୁ କି ବୁଡ଼ୁ, ମୋର କିଛି ଯାଏ-ଆସେ ନାହିଁ; ତୁ ଟଙ୍କା ଦେଇଦେ ।" ହରନାଥ ଯେତେ ଉଡ଼ିନ୍‌ଛୁ ମାରିଲେ ବି ଚୌଧୁରୀ ଆଉ ଶୁଣିବାକୁ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ ।

ହରନାଥ ବିଗିଡ଼ି ଯାଇ କହିଲା, "କହୁଛି ଆଉ ମାସେ ଦୁଇମାସ ରହିଯାଅ; ଜିନିଷ ବିକି ହେଲେ ଦେବ ।"

ଚୌଧୁରୀ ଜୋର୍ କରି କହିଲେ, "ତୋ ଜିନିଷ କେବେ ବିକି ହେବ ନାହିଁ କି ତୋର ସେ ସମୟ କେବେ ଆସିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଜି ଟଙ୍କା ନେବ ।"

ହରନାଥ ବଡ଼ ରାଗରେ ଉଠିଯାଇ ଦୁଇହଜାର ଟଙ୍କା ଆଣି ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଆଗରେ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲା ।

ଚୌଧୁରୀ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଟଙ୍କା ତ ତୋ ପାଖରେ ଥିଲା !"

"ଆଉ କ'ଣ ଖାଲି ଶୁଖିଲା କଥାରେ ବ୍ୟବସାୟ ହୁଏ !'

"ତାହାହେଲେ ମୋତେ ଆଉ ପାଞ୍ଚଶହ ଟଙ୍କା ଦେଇଦେ । ବାକି ଦୁଇମାସରେ ଦେଇଦେବୁ । ସବୁ ଟଙ୍କା ତ କିଛି ଆଜି ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।"

ହରନାଥ ଖୁବ୍ ଚେହେରୀ ଦେଖାଇ କହିଲା, "ତୁମେ ଖର୍ଚ୍ଚ କର କି ରଖ, ମୋର ସେ ଟଙ୍କା ଦରକାର ନାହିଁ । ଦୁନିଆରୁ କ'ଣ ସବୁ ମହାଜନ ମରିଗଲେଣି ଯେ ମୁଁ ତୁମର ସବୁ ଧମକ – – – ?"

ଚୌଧୁରୀ ଟଙ୍କା ନେଇ ଗୋଟାଏ ଥାକ ଉପରେ ରଖିଦେଲେ । କୂଅ ଖୋଳିବାର ଉତ୍ସାହ ସବୁ ତାଙ୍କର ଥଣ୍ଡା ହୋଇଗଲା ।

ହରନାଥ ସିନା ଟଙ୍କା ଫେରାଇଦେଲା; କିନ୍ତୁ ମନରେ ତାର ଆଉ କିଛି ରହିଯାଇଥିଲା । ରାତିଅଧରେ ସବୁ ଶୂନଶାନ ହୋଇଯିବା ପରେ ହରନାଥ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ କୋଠରିରେ ପଶିଲା । ଚୌଧୁରୀ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଶୋଇଥିଲେ । ହରନାଥ ଦୁଇଟାଯାକ ଥଳି ଉଠାଇନେବା ପଇଁ ହାତ ବଢ଼ାଇଲାବେଳକୁ ତା ଆଖି ଆଗରେ ଗୋମତୀ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିବାର ଦେଖିଲା । ଗୋମତୀ ଦୁଇଟାଯାକ ଥଳିରେ ହାତ ପକାଇ ଧରିଛି ଦେଖି ହରନାଥ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ପଛକୁ ହଟିଗଲା ।

କାଳେ ନଜର ଭ୍ରମ ହେଉଛି ଭାବି ସେ ପୁଣି ହାତ ବଢାଇଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ଏତେ ଭୟଙ୍କର ହୋଇଉଠିଲା ଯେ, ସେଠାରେ ସେ ଆଉ ଛିଡାହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ପଳାଇ ଆସିଲା ସତ; କିନ୍ତୁ ପଳାଇ ଆସି ବାରନ୍ଦାରେ ଅଚେତ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲା ।

୪

ହରନାଥ ଚାରିଆଡ଼ୁ ପଇସା ଯୋଗାଡ଼ କରି ଆଣି ବେପାରୀମାନଙ୍କୁ ଦେବାପାଇଁ ରଖିଥିଲା । ଚୌଧୁରୀ ଆଖି ଦେଖାଇବାରୁ ସେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଟଙ୍କା ଆଣି ଫିଙ୍ଗିଦେଲା; କିନ୍ତୁ ମନେ ମନେ ଭାବୁଥିଲା ରାତିରେ ପୁଣି ସେ ଟଙ୍କାକୁ ଉଠାଇନେବ । ମିଛରେ ସତରେ ଚୋର ନାଁ ଦେଇଦେବ । କେହି ତାକୁ ସନ୍ଦେହ କରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ତାର କୌଶଳ ସଫଳ ହେଲା ନାହିଁ ସେତେବେଳେ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ତାକୁ ଆସି ଧରିଲେ । ତେବେ ସମସ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଠକିବା ଆଉ ସହଜ ହେଲା ନାହିଁ । ଯେତେ ପ୍ରକାର ବାହାନା ହୋଇପାରେ ତାହା କଲା । ଶେଷରେ ଏମିତି ଅବସ୍ଥା ହେଲା ଯେ ଲୋକମାନେ ମକଦ୍ଦମା କରିବାକୁ ବସିଲେ ଓ ଜଣେ ତିନିଶହ ଟଙ୍କାର ନାଲିସ୍ ବି କରିଦେଲା । ଚୌଧୁରୀ ବିଚାରା ବଡ଼ ହଇରାଣରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ହରନାଥ ଦୋକାନରେ ବସିଥିଲେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର କୌଣସି ଚିନ୍ତା ନଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଯୋଗୁ ପୁଅର ସବୁପ୍ରକାର ପତିଆରା ଥିଲା । ଦିଆନିଆରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଖୁବ୍ ସଚ୍ଚୋଟ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ । ଯଦିଓ କେତେକ ଲୋକ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଗି ନଥିଲେ, ତଥାପି ସେ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ଚାଲୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯାହାହେଲେ ବି କୂଅ-ଟଙ୍କା ସେ ଆଉ ଛୁଇଁବେ ନାହିଁ ବୋଲି ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ ।

ରାତିରେ ଜଣେ ବ୍ୟବସାୟୀର ମୁସଲମାନ ଚପରାଶି ଆସି ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଦୁଆରେ ବହୁତ ଗାଳି ଶୁଣାଇଲା । ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ମନରେ ଭାରି ରାଗ ହେଲା । ମନହେଲା ତା ଦାଢ଼ି ଉପାଡ଼ି ପକାନ୍ତେ । ପୁଣି ଭାବିଲେ ତାଙ୍କର ସେଥିରେ କ'ଣ ଅଛି ? ପୁଅର ବ୍ୟବସାୟର ଟଙ୍କା ଶୁଝିବା ତ ବାପର ଧର୍ମ ନୁହେଁ ।

ଚୌଧୁରୀ ଖାଇବାକୁ ଗଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ କହିଲେ, "ଏ ସବୁ କ'ଣ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଚାଲିଛି ?"

ଚୌଧୁରୀ ଖୁବ୍ କଡ଼ା ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "କ'ଣ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ମୁଁ କରୁଛି ?"

"ଆଉ କିଏ କରୁଛି ? ପୁଅ ବରାବର କହୁଛି ତା ପାଖରେ ଅଳ୍ପ ପଇସା ଅଛି, ତମେ କେମିତି ସବୁ ଟଙ୍କା ମାଗିନେଲ ?"

ଚୌଧୁରୀ—ମାଗିନଅନ୍ତି ନାହିଁ ତ ଆଉ କ'ଣ କରନ୍ତି ? ଆଉ କ'ଣ ଗୁଡ଼ିଆ ଦୋକାନ ଆଗରେ ଯାଇ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ନ୍ତି ?

ସ୍ତ୍ରୀ—ଏମିତି ଅପମାନ କଲ ଯେ ଭଲ ହେଲା ?

ଚୌଧୁରୀ—ଆଚ୍ଛା, ମୋର ଏଥିରେ କ'ଣ ବଳ ? ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ତ ଗଲାଣି, କୂଅ ତିଆରି ହେବ ନା ନାହିଁ ?

ସ୍ତ୍ରୀ—ଏତେବେଳଯାଏ ସେ କିଛି ଖାଇନାହିଁ । ସକାଳେ ବି କିଛି ଖାଇ ନଥିଲା ।

ଚୌଧୁରୀ—ତୁମେ ତାକୁ ବୁଝାସୁଝା କରି କାହିଁକି ଖୁଆଇଲ ନାହିଁ ? ନଖାଇଲେ କ'ଣ ପଇସା ମିଳିଯିବ ?

ସ୍ତ୍ରୀ—ତମେ ଯାଇ ଟିକଏ ବୁଝାଇଦେଉନାହଁ କାହିଁକି ?

ଚୌଧୁରୀ—ମୋତେ ତ ସେ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଭାବୁଛି ।

ସ୍ତ୍ରୀ—ତାହାହେଲେ ମୁଁ ନେଇ ଟଙ୍କା ତା ହାତରେ ଦେଇଦେଉଛି । ଯେତେବେଳେ ହାତରେ ପଇସା ହେବ କୂଅ ତିଆରି କରନ୍ତୁ ।

ଚୌଧୁରୀ—ନାହିଁ, ନାହିଁ, ଏସବୁ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏ ଘର ମାଟିରେ ମିଶିଯାଉ ପଛକେ ମୁଁ ଏମିତି ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରିପାରିବି ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଏସବୁ କଥା କିଛି ନ ଶୁଣି ଧଡ଼୍‌କରି ଘରଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ । ଥଳିରେ ହାତ ପକାଇବାକୁ ଚାହିଁଲାବେଳକୁ ଖୁବ୍ ପାଟିକରି ପଛକୁ ହଟିଗଲେ । ତାଙ୍କ ସାରା ଦେହ ସିତାରର ତାର ପରି ଥରିଉଠିଲା ।

ଚୌଧୁରୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଯାଇ ପଚାରିଲେ, "କାହିଁକି, କ'ଣ ହେଲା କି ? ତମ ମୁଣ୍ଡ ବୁଲାଇଲା ନାଁ କଣ ?"

ସ୍ତ୍ରୀ ଟଙ୍କା ଆଡ଼କୁ ଭୟାତୁର ନେତ୍ରରେ ଚାହିଁ କହିଲେ, "ସେ ରାଣ୍ଡ ଏଠି ଠିଆ ହୋଇଛି । ସେ ଡାହାଣୀଟା ଏଠି ଠିଆହୋଇଛି ।"

ଚୌଧୁରୀ ଥାକ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, "କେଉଁ ଡାହାଣୀ ? ମୋତେ ତ କାହିଁ କେହି ଦିଶୁନାହାନ୍ତି ?"

ସ୍ତ୍ରୀ—ମୋର ତ କଲିଜା ଖାଲି ଥରୁଛି । ମୋତେ ଲାଗିଲା ସତେ ଯେମିତି ସେ ବୁଢ଼ୀ ମୋ ହାତକୁ ଧରିପକାଇଲା ।

ଚୌଧୁରୀ—ଆରେ ଏଗୁଡ଼ାକ ସବୁ ଭ୍ରମ କଥା । ବୁଢ଼ୀ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ହେଲା ମଲାଣି । ସେ କ'ଣ ଏଠି ବସିଛି ?

ସ୍ତ୍ରୀ—ମୁଁ ତାକୁ ସଫା ଦେଖିଛି । ପୁଅ ବି କହୁଛି, ସେ ଟଙ୍କାଥଳି ଉପରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଥିବାର ସେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିଥିଲା ।

ଚୌଧୁରୀ—ସେ ମୋ କୋଠରୀକୁ ରାତ୍ରିରେ କେତେବେଳେ ଆସିଥିଲା ?

ସ୍ତ୍ରୀ—ତମକୁ ଟଙ୍କା କଥା କିଛି କହିବ ବୋଲି ଆସିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ପଳାଇଲା ।

ଚୌଧୁରୀ—ଆଚ୍ଛା, ତମେ ଭିତରକୁ ଯାଅ, ମୁଁ ଦେଖୁଛି ।

ସ୍ତ୍ରୀ କାନରେ ହାତଦେଇ କହିଲା, "ନାହିଁ ଲୋ ବାପା ! ମୁଁ ଆଉ ସେ ଘର ଭିତରକୁ ଯିବିନାହିଁ ।"

ଚୌଧୁରୀ—ଆଚ୍ଛା, ମୁଁ ନିଜେ ଯାଇ ଦେଖୁଛି ।

ଚୌଧୁରୀ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଦୁଇଟାଯାକ ଥଳି ଉଠାଇଆଣିଲେ । ଡରିବାର ସେମିତି କିଛି କାରଣ ନଥିଲା । ଗୋମସ୍ତାର ଛାଇର ନାଁ-ଗନ୍ଧ ବି ନଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀ

କବାଟ ପାଖରେ ଉଣ୍ଡି ଠିଆହୋଇଥିଲେ । ଚୌଧୁରୀ ଫେରିଆସି ଗର୍ବିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ମୋତେ ତ କାହିଁ କିଛି ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ଯଦି ଥାଆନ୍ତା ତାହାହେଲେ କେଉଁଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଇଥାନ୍ତା ?"

ସ୍ତ୍ରୀ—କିଏ ଜାଣେ ତୁମକୁ କାହିଁକି ଦେଖାଦେଉନାହିଁ । ତୁମକୁ ସେ ଭଲପାଏ ନା; ସେଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଲୁଚିଯାଉଛି ।

ଚୌଧୁରୀ—ତମର ସେମିତି ଖାଲି ଗୋଟାଏ ଭ୍ରମ, ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ।

ସ୍ତ୍ରୀ—ଆଚ୍ଛା, ମୁଁ ପୁଅକୁ ଡକାଇ ପଚାରିଦେଉଛି ।

ଚୌଧୁରୀ—ମୁଁ ତ ଠିଆହୋଇଛି, ତମେ ଆସି ଦେଖିଯାଉନା ।

ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମନରେ କିଛି ଆଶ୍ୱାସନା ହେଲା । ସେ ଯାଇ ଓରି-ଓରି ଥାକ ଉପରକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇଲାମାତ୍ରେ ଖୁବ୍ ପାଟିକରି ପଳାଇ ଆସି ଦୁଆରେ ନିଶ୍ୱାସ ମାରିଲେ ।

ଚୌଧୁରୀ ବି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁଆରକୁ ଆସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "କ'ଣ ହେଲା ? ଅକାରଣରେ ପଳାଇ ଆସିଲ କାହିଁକି ? ମୋତେ ତ କାହିଁ କିଛି ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ ।"

ସ୍ତ୍ରୀ ଧଇଁସଇଁ ହୋଇ ତିରସ୍କାର କରି କହିଲେ, "ଯା ପଳା, ଆଜିଯାଏ ତ ମୋ ଜୀବନ ଖାଇଲ । ତମ ଆଖି ଏବେ କ'ଣ ହୋଇଛି କେଜାଣି ? ତମକୁ ଦିଶୁନାହିଁ, ସେ ଡାହାଣୀ ସେଇଠି ଠିଆହୋଇଛି ।"

ଏହା ଭିତରେ ହରିନାଥ ବି ସେଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ମା'ଙ୍କୁ ଦୁଆରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖି ପଚାରିଲା, "କ'ଣ ମା, ଦେହ କେମିତି ଲାଗୁଛି ?"

ସ୍ତ୍ରୀ—ଆରେ ପୁଅ, ସେ ଡାହାଣୀଟା ଆଜି ଦୁଇଥର ଆସି ଦେଖାଦେଲା । ମୁଁ କହିଲି, ଟଙ୍କା ଦେଇଦେବା, ପୁଣି ହାତରେ ଟଙ୍କା ହେଲେ କୂଅ ଖୋଳିଦିଆଯିବ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସେ ଟଙ୍କାଥଳିକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇଲାମାତ୍ରେ ସେ ଡାହାଣୀ ଆସି ମୋ ହାତକୁ ଧରିଲା । ମୁଁ ପ୍ରାଣଧରି କୌଣସିମତେ ଚାଲିଆସିଲି ।"

ହରିନାଥ କହିଲା, "କୌଣସି ଭଲ ଗୁଣିଆ ଡାକିବାକୁ ହେବ, ଯେମିତି ସେ ତାକୁ ମାରି ତଡ଼ିଦେବ ।"

ଚୌଧୁରୀ—ଭିତରେ ତୁ ପୁଣି ଦେଖିଥିଲୁ ?

ହରିନାଥ—ହଁ, ଗୋଟାଏ କଥା ବୁଝିବା ପାଇଁ ମୁଁ ତମ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲି । ମୁଁ ଘରେ ପଶିଲାମାତ୍ରେ ଦେଖିଲି ସେ ଡାହାଣୀ ଟଙ୍କା ପାଖରେ ଠିଆହୋଇଛି । ମୁଁ ତ ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ପଳାଇଛି ।

ଚୌଧୁରୀ—ଅଚ୍ଛା, ଦେଖି ଆଉ ଥରେ ଗଲୁ ।

ସ୍ତ୍ରୀ—କିଏ ଯିବ ? କିଏ ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କା ଦେଉ ପଛେ ମୁଁ ତାକୁ ଛୁଇଁଦେବ ନାହିଁ ।

ହରିନାଥ—ମୁଁ ନିଜେ ବି ଯିବ ନାହିଁ ।

ଚୌଧୁରୀ—କିନ୍ତୁ କଥା କ'ଣ, ମୁଁ ତ କିଛି ଦେଖିପାରୁନାହିଁ ।

ହରନାଥ—କିଏ ଜାଣେ, ତୁମକୁ ଡରୁଥିବ ବୋଧହୁଏ । ଆଜି ଗୋଟାଏ ଗୁଣିଆ ଡାକିବା ଦରକାର ।

ଚୌଧୁରୀ—କ'ଣ କଥା, କିଛି ବୁଝାପଡ଼ୁନାହିଁ । ଅଚ୍ଛା, ସେ ବିଜୁ ପାଣ୍ଡେ ଡିକ୍ରି କଥା କ'ଣ ହେଲା ?

ହରନାଥ ଆଜିକାଲି ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ଏମିତି ଚିଡ଼ୁଥିଲା ଯେ ଦୋକାନ କଥା ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉନଥିଲା । ଦୁଆର ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ପବନକୁ ଜବାବ ଦେଲା ପରି କହିଲା, "ହଁ, ଯାହା ହେବାର ଥିବ ହେବ । ମୋର ଜୀବନ ଛଡ଼ା ଆଉ କ'ଣଟାଏ କିଏ ନେଇଯିବ କି ? ଯାହା ଖାଇଦେଇଛି ତାକୁ ତ ଆଉ ବାନ୍ତି କରିପାରିବ ନାହିଁ ।"

ଚୌଧୁରୀ—ଯଦି ସେ ଡିକ୍ରିଜାରି ବାହାର କରିଦିଏ ?

ହରନାଥ—ବାହାର କଲେ କ'ଣ ହେବ ? ଦୋକାନରେ ଯେଉଁ ଚାରି-ପାଞ୍ଚ ଶହ ଟଙ୍କାର ଜିନିଷ ଅଛି, ନିଲାମ ହୋଇଯିବ ।

ଚୌଧୁରୀ—ତାହାହେଲେ ସବୁ ବ୍ୟବସାୟ ତ ଖତମ୍ ହୋଇଯିବ ।

ହରନାଥ—ହଁ, ଆଉ ସେ ବ୍ୟବସାୟରୁ କ'ଣ ମିଳିବ । ମୁଁ ଯଦି ଜାଣିଥାନ୍ତି, କୂଅ ଖୋଳିବା ଏତେ ଜରୁରୀ, ତାହା ହେଲେ ଏ ବ୍ୟବସାୟ ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି କାହିଁକି ? ଭାତ ଡାଲି ଗଣ୍ଡେ କ'ଣ ମିଳୁନଥିଲା କି ? ଖୁବ୍ ହେଲେ ଦୁଇ-ଚାରି ମାସ ହାଜତରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା ଛଡ଼ା ଆଉ ଏମିତି କ'ଣ ଗୋଟାଏ ହୋଇଯିବ ?

ମାଆ କହିଲେ, "ତୋତେ ଯେ ହାଜତକୁ ନେଇଯିବ, ମୁଁ ତା ମୁହଁ ନ ପୋଡ଼ି ଛାଡ଼ିଦେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜୀଇ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ତୁ ହାଜତକୁ ଯିବୁ ?"

ହରନାଥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଣେ ବଡ଼ ଦାର୍ଶନିକ ପରି କହିଲା, "ମା, ବାପା ସିନା ଜନ୍ମ ଦେଇଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ କର୍ମ ତ ଦେଇ ନଥାନ୍ତି ।"

ଚୌଧୁରୀ ପୁଅକୁ ଖୁବ ଭଲପାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭୟ ହେଲା, ହରନାଥ ବୋଧହୁଏ ଟଙ୍କାକୁ ହଜମ କରିଦେବା ପାଇଁ ଏମିତି ଟାଳମଟୋଳ କରୁଛି । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ଟଙ୍କା ତା'ଠୁ ମାଗିନେଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଠିକ୍ ଜାଣିଲେ ଯେ ହରନାଥ ପ୍ରକୃତରେ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଛି । ସେ ଭାବିଲେ, ପୁଅକୁ ଯଦି ହାଜତ ହୋଇଯାଏ କିମ୍ବା ଦୋକାନ କୋରଖ ହୋଇଯାଏ ତାହାହେଲେ ଘରର ସବୁ ମାନମର୍ଯ୍ୟାଦା ଯିବ । ଗୋମସ୍ତାର ଟଙ୍କା ଦେଇଦେଲେ କ୍ଷତି କ'ଣ ? ଦୋକାନ ଚାଲିଲେ ଦିନେ-ନା-ଦିନେ ତ ଟଙ୍କା ହାତକୁ ଆସିଯିବ ।

ହଠାତ୍ ବାହାରୁ କିଏ ଜଣେ ଡାକିଲା, "ହରନାଥ ସିଂହ !" ଡାକ ଶୁଣି ହରନାଥର ମୁହଁର ରଙ୍ଗ ଉଡ଼ିଗଲା ।

ଚୌଧୁରୀ ପଚାରିଲେ, "କିଏ ସେ ଡାକୁଛି ?"

"କୋରଖ ଅମୀନ ।"

"କ'ଣ ଦୋକାନ କୋରଖୀ କରିବା ପାଇଁ ଆସିଛି ?"

"ହଁ, ସେମିତ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ।"

"କେତେ ଟଙ୍କା ଋଣ ହୋଇଛି ?"

"ବାରଶହ ।"

"କିଛି ଦିଆନିଆ କଲେ କୋରଖ ଅମୀନ ଛାଡ଼ି ଯିବ କି ?"

"ହଁ, ଯିବ ଯେ କିନ୍ତୁ ମହାଜନ ସାଥୀରେ ତ ତାର ସଲ୍ଲ ଥିବ । ତାର ଯାହା ନେବା କଥା ମହାଜନଠାରୁ ନେଇସାରିଥିବ ।"

"ନହେଲେ ଗୋମସ୍ତା ଟଙ୍କାରୁ ବାରଶହ ଦେଇଦିଅ ।"

"ତା ଟଙ୍କା କିଏ ଛୁଇଁବ ? କିଏ ଜାଣେ କ'ଣ ବିପତ୍ତି ଆସି ପଡ଼ିବ ।"

"ତା ଟଙ୍କା କ'ଣ କିଏ ହଜମ କରିପାରିବ ? ଚାଲ, ମୁଁ ଦେଇଦେଉଛି ।"

ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଭୟ ହେଲା କାଳେ ପୁଅ ତାକୁ ସେହି ଅମୀନକୁ ଦେଖାଇଦେବ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସେ ଆଶଙ୍କା ଭୁଲ । ସେ ଗୋଟାଏ ଥଳିରୁ ଦୁଇଶହ ଟଙ୍କା ବାହାର କରି ହରନାଥକୁ ଦେଇଦେଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ଦୁଇହଜାର ଟଙ୍କାରୁ ଗୋଟାଏ ଟଙ୍କା ବି ବଳିଲା ନାହିଁ ।

୪

ଏମିତି ବାରବର୍ଷ ଚାଲିଗଲା । ଆଜି ଚୌଧୁରୀ ନାହାନ୍ତି କି ହରନାଥ ନାହିଁ; ସମସ୍ତେ ସଂସାର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେଣି । ଚୌଧୁରୀ ବଞ୍ଚିଥିବାଯାକ କୂଅ କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ମଲାବେଳେ ବି ସେହି କୂଅ ନାଁ ଘୋଷି ଘୋଷି ମଲେ । କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କା ତ ସବୁବେଳେ ଦୋକାନରେ ପଡ଼ିରହିଲା । ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଦୋକାନ ବି ଚୌପଟ ହୋଇଗଲା । ଟଙ୍କାକୁ ଅଣାଏ ଲାଭରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନହୋଇ ହରନାଥ ଦୁଇଗୁଣା ତିନିଗୁଣା ପାଇବା ଆଶାରେ ଜୁଆଖେଳରେ ପଶିଲା । ଫଳରେ ବର୍ଷେ ନ ହେଉଣୁ ଦୋକାନ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଘରଣୀଗଣ୍ଠି ବାସନକୁସନ ସବୁ କୁଆଡ଼େ ହଜିଗଲା । ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଠିକ ବର୍ଷେ ପରେ ହରନାଥ ଏହି ହାନିଲାଭ ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଚାଲିଗଲା । ମା ବର୍ତ୍ତିମାନ ଏକାକୀ ନିଃସହାୟ ହୋଇ ରହିଲେ । ବେମାର ହେଲା ଯେ ଔଷଧ-ମଉଷଧ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ତିନିମାସ ବହୁତ କଷ୍ଟ ପାଇ ପାଇ ମଲେ । ବାକି ରହିଗଲା ବୋହୂ, ତାର ବି ଗର୍ଭାବସ୍ଥା । ଶ୍ୱଶୁର ପାଖରେ ଠିଆହେବା ପାଇଁ ଆଉ କେହି ନଥିଲେ । ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମଜୁରି କରିବା ପାଇଁ ବି ତାର ବଳ ନଥିଲା । ସାଇପଡ଼ିଶାଙ୍କ ଲୁଗାପଟା ସିଲାଇ

ଜର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଛ' ମାସ କଟିଲା । ପିଲା ହେବ—ପୁଅ ହେବ ବୋଲି ସମସ୍ତେ କହିଲେ । ସେହି ଏକା ଯାହା ଆଶା ହେବ । କିନ୍ତୁ କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ହେବାରୁ ସେତକ ଆଶା ବି ଗଲା । ମା'ଆ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତା ମନ ଏତେ ଟାଣ ହୋଇଗଲା ଯେ ସେ ପିଲାକୁ କୋଳକୁ ନେବାକୁ ଚାହୁଁଲା ନାହିଁ । ସାଇପଡ଼ଶା ବହୁତ ବୁଝାଶୁଝା କଲାରୁ ପିଲାକୁ ସ୍ତନକୁ ନେଲା, କିନ୍ତୁ ପିଲା ପାଇଁ ତା'ଠି ବୁନ୍ଦେ ହେଲେ କ୍ଷୀର ନଥିଲା । ଅଭାଗିନୀ ମା'ର ମନ ସ୍ନେହ, କରୁଣା, ବାତ୍ସଲ୍ୟ ଓ ମୋହରେ ଭରିଉଠିଲା । ଯଦି ତା ସ୍ତନରୁ ବୁନ୍ଦାଏ କ୍ଷୀର ଝରିଆନ୍ତା ତେବେ ସେ ନିଜକୁ କେଡ଼େ ଭାଗ୍ୟବତୀ ମନେକରିଥାନ୍ତା !

ଶିଶୁକନ୍ୟାର ଏହି ସରଳ, ଦୀନତାପୂର୍ଣ୍ଣ ସତୃଷ୍ଣ ଛବି ଦେଖି ସତେ ଯେମିତି ମାତୃହୃଦୟ ସହସ୍ର ନେତ୍ରରେ ଅଶ୍ରୁ ଢାଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମାତୃ ଅନ୍ତରର ସବୁ ଆଶୀର୍ବାଦ, ସବୁ ଶୁଭେଚ୍ଛା, ସବୁ ସ୍ନେହ, ସହାନୁଭୂତି ଝରି ଆସି ଶିଶୁକନ୍ୟାକୁ ଏପରି ଅନୁରଂଜିତ କଲା ଯେପରି ପୁଷ୍ପକୁ କରେ ଚନ୍ଦ୍ରମାର ଶୀତଳ କିରଣ । କିନ୍ତୁ ଏହି ହତଭାଗିନୀ ବାଳିକା ପାଇଁ ମାତୃସ୍ନେହ ବେଶୀ ଦିନ ବରାଦ ନଥିଲା । ବିଚାରୀ ମା ନିଜର ରକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ବାହାରୁ କିଛି ମିଶାଇ ପିଲାଟାକୁ ବଞ୍ଚାଇଲା ସତ; କିନ୍ତୁ ପିଲାଟିର ଅବସ୍ଥା ଦିନକୁ ଦିନ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲା । ଦିନେ ସାଇପଡ଼ଶା ଯାଇ ଦେଖିଲେ ମା ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ିଛି ଓ ପିଲାଟି ମା ସ୍ତନରେ ପଡ଼ି କ୍ଷୀର ଖାଇବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି; କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖ-ଦାରିଦ୍ର୍ୟରେ ଆହତ ସେ ସ୍ତନରେ ରକ୍ତ କେଉଁଠି ଥିଲା ଯେ ସେଥିରୁ କ୍ଷୀର ଝରନ୍ତା ।

ସାଇପଡ଼ଶାଙ୍କ ଦୟାରୁ ଝିଅଟି କୌଣସିମତେ ବଞ୍ଚିଯାଇ ଘାସ କାଟି କାଟି ଯେଉଁଠି ଗୋମତୀ ରହୁଥିଲା, ଦିନେ ସେଇଠି ପହଞ୍ଚିଲା । ଛପର କେଉଁ କାଳୁ ପବନରେ ମିଶିଯାଇଥିଲା, ଖାଲି ଘରର କାନ୍ଥଚିହ୍ନ ଯାହା ଥିଲା । କେଉଁଠି ଅବା ଅଧା ଅଧା କାନ୍ଥ ରହିଯାଇଥିଲା । ପିଲାଟି କଣ ଭାବିଲା କେଜାଣି, ସେଠି ବସି ଖୁରୁପିରେ ଗାଡ଼ ଖୋଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଖିଆପିଆ ଭୁଲି ସେ ଦିପହରୁ ସଂଜ ଯାଏ ବସି ଗାଡ଼ ଖୋଳିଲା । ମନରେ ତାର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶଙ୍କା କିମ୍ବା ଭୟ ନଥିଲା । ଅନ୍ଧାର ହେଲା ତଥାପି ସେ ନିର୍ଭୟରେ ସେଠି ବସି ଗାଡ଼ ଖୋଳୁଥାଏ; ଅଥଚ ସଞ୍ଜ ହେଲେ ଚାଷୀ ଲୋକେ ସେ ବାଟେ ଭୁଲରେ ବି ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ଡରନ୍ତି । ଅନ୍ଧାର ଟିକିଏ ଘନେଇ ଯିବାରୁ ସେ ସେଠୁ ଉଠି ଚାଲିଗଲା ।

ତହିଁ ଆରଦିନ ସକାଳୁ ଉଠି ସାଧାରଣତଃ ଦିନଯାକରେ ସେ ଯେତିକି ଘାସ କାଟେ, ସକାଳୁ ସକାଳୁ ସେତିକି କାଟିଦେଲା । ତାପରେ ଦିପ୍ରହରକୁ ଖଣତି ଖୁରୁପି ଇତ୍ୟାଦି ଧରି ସେହି ଜାଗାକୁ ଚାଲିଲା । ସେଠି ତା ସାଙ୍ଗରେ ଆଉ ଦୁଇଜଣ ପିଲା ବି ଥିଲେ । ସେଇଠି ସେ ତିନିଜଣଯାକ ସନ୍ଧ୍ୟାଯାଏ 'କୂଅ' ଖୋଳାରେ ଲାଗିରହିଲେ । ଏଇଟି ଗାଡ଼ରେ ପଶି ମାଟି ଖୋଳୁଥାଏ ଓ ଅନ୍ୟ ପିଲା ଦୁଇଟି ମାଟି ଉପରକୁ ବାହାରକରୁଥାନ୍ତି ।

ତୃତୀୟ ଦିନ ଆହୁରି ଦୁଇଜଣ ଅଧିକା ପିଲା ଆସି ଏହି ଖେଳରେ ମାତିଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟାଯାଏ ଖେଳ ଚାଲିଲା । ଆଜି ଗାଡ଼ ଆହୁରି ଦୁଇହାତ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇଗଲା । ଏହି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଖେଳରେ ଗାଁ ପିଲାଏ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଉତ୍ସାହରେ ମାତିଗଲେ ।

ଚତୁର୍ଥ ଦିନ ଆହୁରି ଗୁଡ଼ାଏ ପିଲା ଆସି ମିଶିଲେ । ବିଚାର ପଡ଼ିଲା—କିଏ ଭିତରକୁ ଯିବ, କିଏ ମାଟି ଉଠାଇବ, କିଏ ମାଟି ଟାଣିବ । ସେତେବେଳକୁ ଗାଡ଼ ଚାରିହାତ ହୋଇସାରିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପିଲାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଗାଁରେ ଏ କଥା ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଜଣା ନଥିଲା ।

ଦିନେ ରାତିରେ ଜଣେ ଚାଷୀ ତା ମଇଁଷି ଖୋଜି ଖୋଜି ସେହି ଡିହରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେଠି ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଗାଡ଼, ଗୋଟାଏ ମାଟିଗଦା ଓ ଗୋଟାଏ ଦୀପ-ଆଲୁଅ ଦେଖି ସେ ଭୟରେ ପଳାଇଗଲା । ଆଉ କେତେ ଲୋକ ବି ଆସି ଦେଖିଲେ । ଭୟର କିଛି କାରଣ ନଥିଲା । ପାଖକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଝିଅଟିଏ ସେଠି ବସିଛି । ଜଣେ ପଚାରିଲା, "ଆରେ ତୁ କ'ଣ ଏଠି ଗାଡ଼ ଖୋଳିଛୁ ?"

ବାଳିକା ଉତ୍ତର ଦେଲା, "ହଁ ।"

"ଗାଡ଼ ଖୋଳି କ'ଣ କରିବୁ ?"

"କୂଅ ତିଆରି କରିବି ।"

"କୂଅ କେମିତି ତିଆରି କରିବୁ ?"

"ଏତେ ବାଟ ଯେମିତି ଖୋଳିଲିଣି, ସେମିତି ଖୋଳିବି । ଗାଁର ସବୁ ପିଲା ଏଠି ଖେଳିବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ।"

"ଜଣାପଡ଼ୁଛି ତୁ ତ ନିଜେ ମରିବୁ, ତୋ ସାଙ୍ଗରେ ଆଉ ପିଲାଙ୍କୁ ବି ମାରିବୁ । କାଲିଠୁ ଯଦି ଆଉ ଖୋଳିଛୁ ଦେଖିବୁ ।"

ତହିଁଆରଦିନ ଆଉ କୌଣସି ପିଲା ଆସିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଝିଅ ବି ମଜୁରି କରିବାକୁ ଚାଲିଗଲା । କିନ୍ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ଦେଖାଗଲା ସେ ଝିଅ ସେଠି ଖୁରୁପି ଧରି ଦୀପ ଜଳାଇ ବସିଛି ।

ଗାଁଲୋକେ ତାକୁ ମାରିପିଟି ଘରେ ବନ୍ଦ କଲେ; ତଥାପି ସେ ସୁବିଧା ପାଇଲାମାତ୍ରେ ସେଇଠି ଯାଇ ବସିଲା ।

ଗାଁଲୋକେ ସାଧାରଣତଃ ଖର ସ୍ନେହୀ । ବାଳିକାର ଏହି ବଚନ ଆଗ୍ରହ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଏକପ୍ରକାର ମମତା ଜାଗିଉଠିଲା ଓ ସେମାନେ କୂଅଖୋଳାରେ ଲାଗିଗଲେ ।

ଏଣେ କୂଅ ଖୋଳା ଚାଲିଥାଏ, ତେଣେ ସେ ବାଳିକା ମାଟିରେ ଇଟା ପକାଇଚାଲିଥାଏ । ଗାଁର ସବୁ ପିଲା ଏହି ଖେଳରେ ମାତିଥାନ୍ତି । ଜହ୍ନରାତିରେ ସମସ୍ତେ ଶୋଇଲା ପରେ ବି ସେ ଇଟା ପକାଉଥାଏ । କେମିତି କେଜାଣି ତା ମନରେ ଏମିତି ଜିଦ୍ ଆସିଲା । ସାତବର୍ଷ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ବୟସ ? କିନ୍ତୁ ଏହି ସାତବର୍ଷର

ବାଳକା ବୁଦ୍ଧି ଓ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ଏକୋଇଶ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ଲୋକଙ୍କର ବି କାନ କାଟିବା ପିଲା ।

ପୁଣି ଦିନ ଆସିଲା; କୂଅ ପୂର୍ବ ଖୋଲା ହୋଇ ତାର ଗୃନ୍ଦମୀ ବନ୍ଧାହୋଇଗଲା । ସେହି ବାଳକା ଆଜି ସେହି ଗୃନ୍ଦମୀରେ ଶୋଇଲା । ତାର ଆଜି ଆନନ୍ଦର ସୀମା ନଥିଲା । ସେ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଆନନ୍ଦରେ ଚମକିଉଠୁଥିଲା ।

ସକାଳେ ଲୋକେ ସେଇଠି କେବଳ ତାର ଶବ ଦେଖିଲେ । ସେଇଦିନୁ ଲୋକେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ, ସେ ବୋଧହୁଏ ସେହି ଗୋମତୀ ବୁଢ଼ୀ । ସେହି କୂଅର ନାଁ ରହିଲା ‘ପେତ୍ନୁଣୀ-କୂଅ” ।

ପୁଷ ରାତି

ହଲ୍‌କୁ ଆସି ତା ସ୍ତ୍ରୀକୁ କହିଲା, "ଆଣ, ଯେଉଁ ଟଙ୍କା ରଖିଛୁ ଦେ, ସହନା ଆସିଛି, ଦେଇଦେବା । କୌଣସିମତେ ତାକୁ ଦେଇଦେଲେ ଯାଇ ରକ୍ଷା ।"

ମୁନ୍ନୀ ଘର ଓଳାଉଥିଲା । ଶୁଣିଲାମାତ୍ରେ ବୁଲପଡ଼ି କହିଲା, "ଟଙ୍କା ବୋଲି ତ ତିନିଟା, ଦେଇଦେଲେ ପୁଣି କମ୍ବଳ କିଣିବ କେମିତି ? ପୁଷ-ମାଘରେ ପୁଣି ବିଲରେ ଶୋଇବ କେମିତି ? ତାକୁ କହିଦିଅ, ଫସଲ ଅମଳ ହେଲେ ଦେଇଦେବ; ଏଇନେ ନାହିଁ ।"

ହଲ୍‌କୁ କ'ଣ କରିବ କିଛି ଭାବି ନପାରି ଟିକିଏ ଥମିଗଲା । ଭାବିଲା ପ୍ରକୃତରେ ପୁଷ ମାସ ଆସି ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ । କମ୍ବଳ ଖଣ୍ଡେ ନହେଲେ ରାତିରେ ସେ କ୍ଷେତ ଜଗିବ କେମିତି ? କିନ୍ତୁ ସହନା ତ ସେଗୁଡ଼ା ଶୁଣିବ ନାହିଁ । କେତେ ଧମକ୍ କାଢ଼ିବ, କେତେ ଗାଳିଗୁଲଜ କରିବ । ଶୀତରେ ମରିବ ପଛେ, ଏ ବୋଝଟା କେମିତି ମୁଣ୍ଡରୁ ଯାଉ । ଏମିତି ଭାବି ଭାବି ହଲ୍‌କୁ (ନା ସିନା ହଲ୍‌କୁ, କିନ୍ତୁ ଗଣ୍ଡିଟି ବେଶ୍ ମୋଟାସୋଟା) ମୁନ୍ନୀ ପାଖକୁ ଟିକିଏ ଲଗିଯାଇ କାକୁତି ମିନତି କରି କହିଲା, "ଆଣ ଆଣ, ଦେ, ତା'ଠୁ କେମିତି ମୁଁ ରକ୍ଷାପାଏ । କମ୍ବଳ ପାଇଁ ଆଉ ଯାହା ଉପାୟ ଦେଖିବା ।"

ମୁନ୍ନୀ ଟିକିଏ ଦୂରକୁ ଚହିଁକି ଯାଇ ଆଖି ତରାଟି କହିଲା, "କ'ଣ ଉପାୟ କରିଛ କହିବ ଦେଖି, ମୁଁ ଶୁଣେ । କ'ଣ ଉପାୟ କରିବ ? କିଏ ତମକୁ କମ୍ବଳଟାଏ ଦାନ କରିଦେବ ? କେତେ ବାକି ପଡ଼ିଛି କେଜାଣି, ଯେତେ ଶୁଝିଲେ ତ ସରୁନାହିଁ । ମୁଁ ତ ତମକୁ କହୁଛି ଚାଷବାସ ଛାଡ଼ିଦିଅ । ମରି ମରି ବିଲରେ ଖଟିବ, ଶେଷରେ ଯାହା ଅମଳ ହେବ ସବୁ ଶୁଝିଶାଝି ଦେଇ ବସିବ । ଖାଲି କରଜ ଶୁଝିବା ପାଇଁ ତ ଆମେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛେ । ପେଟ ପାଇଁ ମଜୁରି କର ପଛେ, ଏଇ କ୍ଷେତବାଡ଼ି ଛାଡ଼ିଦିଅ । ମୁଁ ଟଙ୍କା ଦେବି ନାହିଁ, ମୋଟେ ତ'ଦେବି ନାହିଁ !"

ହଲ୍‌କୁ ଉଦାସ ହୋଇ କହିଲା, "ତାହେଲେ ଖାଲି ବେଇଜତ୍ ଶୁଣିବ ନା କ'ଣ ?"

ମୁନ୍ନୀ ତାତିଯାଇ କହିଲା, "ସେ ବେଇଜତ୍ କରିବ କାହିଁକି ? ଏଟା କ'ଣ ତା ଜମିଦାରୀ କି ?"

କଥାଟା କହିଦେଲା ସିନା, କିନ୍ତୁ କହୁ କହୁ ମୁହଁର ରଙ୍ଗ ବଦଳିଗଲା । ସେହି

କଥା ପଦକରେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ଥିଲା, ମନେହେଲା ତାହା ଯେପରି ଏକ ଭୀଷଣ ଜାନୁଆର ପରି ତା ବୁକପାଖରେ ଘୂରି ବୁଲିଲା ।

ସେ ଯାଇ ପଟା ଉପରୁ ଟଙ୍କା ନେଇ ଆସିଲା ଓ ହଲ୍‌କୁ ହାତରେ ଧରାଇ ଦେଇ କହିଲା, "ତମେ ଏଥର ଚାଷ ଛାଡ଼ିଦିଅ । ମୂଲ କଲେ ତ ଯାହାତାହା ମୁଠେ ଖାଇବାକୁ ମିଳିବ, ଏତେ ଧମକ ଆଉ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଆଚ୍ଛା ଚାଷ ଇଏ, ମୂଲ ଲାଗି ପଇସା ଆଣି କ୍ଷେତରେ ଲଗା, ସେଥିରେ ପୁଣି ଏତେ ଧମକ ।"

ହଲ୍‌କୁ ପଇସା ଧରି ପଦାକୁ ବାହାରିଗଲା । ସତେ ଯେମିତି ତା ହୃଦୟକୁ ଜଗାଡ଼ି ଧରି ସେ ଚାଲିଯାଉଛି । ପେଟରୁ କାଟି ପଇସେ ଅଧଲେ କରି କମ୍ବଳ କିଣିବ ବୋଲି ଯାହା ରଖିଥିଲା ସବୁ ଆଜି ଗଲା । ପ୍ରତି ପାଦ ଆଗେଇଲାବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ତାର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଭାରରେ ଲଇଁପଡ଼ୁଥିଲା ।

୨

ପୁଷ ମାସ, ଅନ୍ଧାର ରାତି । ଆକାଶରେ ତାରା ଶୀତରେ ଥରିଲା ପରି ଦିଶୁଥାନ୍ତି । କ୍ଷେତମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ଆଖୁପତ୍ର କୁଡ଼ିଆରେ ଗୋଟାଏ ବାଉଁଶ ଖଟିଆ ଉପରେ ହଲ୍‌କୁ ଶୋଇଥାଏ । ଗୋଟାଏ ପୁରୁଣା ଚାଦର ଘୋଡ଼ିହୋଇ ଥରିଥରି ଶୀତରେ କମ୍ପୁଥାଏ । ଖଟତଳେ ତାର ଏକମାତ୍ର ସାଥୀ ଜବରା କୁକୁର ଶୋଇ ଶୀତରେ କୁଁ କୁଁ କରୁଥାଏ । ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରୁ କାହାରି ଆଖିରେ ନିଦ ନଥାଏ ।

ହଲ୍‌କୁ ଆଣ୍ଠୁକୁ ଛାତିରେ ଲଗାଇ କୁଙ୍କୁଡ଼ି କାଙ୍କୁଡ଼ି-ହୋଇ ଶୋଇରହି ପଚାରିଲା, "ଆରେ ଜବରା, ଶୀତ ହେଉଛି କି ? ମୁଁ ତ କହିଲି ଘରେ ପାଳଗଦାରେ ଶୁଅ, ତୁ କ'ଣ ପାଇବୁ ବୋଲି ଏଠିକି ଆସିଲୁ ? ଏବେ ନାମ ଭଜୁଥା ।"

ଜବରା ଲାଙ୍ଗୁଳ ହଲାଇ ଆହୁରି ଜୋର୍‌ରେ କୁଁ କୁଁ ହେଲା । ତାପରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ହାଇମାରି ଚୁପ୍ ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଲା । ତା କୁକୁର-ବୁଦ୍ଧିରେ ସେ ବୋଧହୁଏ ଜାଣିପାରିଲା ଯେ ସେ କୁଁ କୁଁ ହେଉଥିବାରୁ ତାର ମାଲିକ ଶୋଇପାରୁନାହିଁ ।

ହଲ୍‌କୁ ଚାଦର ଭିତରୁ ହାତ କାଢ଼ି ଜବରାର ପିଠି ଆଉଁସି ଦେଇ କହିଲା, "କାଲିଠାରୁ ଆଉ ଆସିବୁ ନାହିଁ, ନୋହିଲେ ତୋତେ ଥଣ୍ଡା ଧରିଯିବ । ଏଇ ନିଆଁ ଲଗା ପଚ୍ଛିମା ପବନଟା କେଉଁଠୁ ଏତେ ବରଫ ଆଣି ବର୍ଷା କରୁଛି କେଜାଣି ? ଆଚ୍ଛା ଉଠେ, ଥରେ ଚିଲମ ଲଗାଏ । ଯେମିତି ହେଲେ ତ ରାତିଟା କଟାଇବାକୁ ହେବ । ଯାଭିତରେ ଆଠ ଚିଲମ ଟାଣିସାରିଲିଣି । ଏଇ ସିନା କ୍ଷେତବାଡ଼ିର ମଜା ! ଦୁନିଆରେ ଏମିତି ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ପାଖକୁ ଶୀତ ଗଲେ ଗରମରେ ଛାଟିପିଟି ହୋଇ ପଳାଏ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଗଦି, ରେଜେଇ, କମ୍ବଳ; ସେ ସବୁ

ଦେଖିଲେ ଶୀତ ରହିବ କେଉଁଠି ? ଭାଗ୍ୟର ବଳ ସିନା—ନୋହିଲେ ଆମେ ଖାଟନ୍ତୁ, ସେମାନେ ଲୁଟି କରି ଖାନ୍ତେ ।''

ହଲ୍‌କୁ ଉଠି ନଆଁ ଗାଡ଼ରୁ ଟିକିଏ ଗୁଲ୍ ଆଣି ଚିଲମ ଲଗାଇଲା । ଜବରା ମଧ୍ୟ ଉଠିକରି ବସିଲା ।

ହଲ୍‌କୁ ଚିଲମ ଟାଣି ଟାଣି କହିଲା, "କିରେ ଚିଲମ ଟାଣିବୁ କି ? ଏଥିରେ ଶୀତ କେଉଁ ଯାଉଛି, ଖାଲି ମନ ଭୁଲାଇବା କଥା ।"

ଜବରା ସନ୍ଦେହ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁରହିଲା ।

ହଲ୍‌କୁ କହିଲା, "ଆଜି ଦିନଟା ଶୀତ ସହିଯା, କାଲି ଏଠି ମୁଁ ପାଳ ବିଛାଇଦେବି । ସେଥିରେ ପଶିକରି ଶୋଇଲେ ଆଉ ଶୀତ ହେବନାହିଁ ।''

ଜବରା ହଲ୍‌କୁର ଆଣ୍ଠୁ ଉପରେ ତା ପଂଝାକୁ ରଖିଦେଇ ତା ମୁହଁ ପାଖକୁ ମୁହଁ ଲଗାଇଦେଲା, ଏପରିକି ହଲ୍‌କୁ ତାର ଗରମ ଶ୍ୱାସ ବି ଅନୁଭବ କରିପାରିଲା ।

ଏଥର ହଲ୍‌କୁ ଚିଲମ ଟାଣି ଶୋଇବାକୁ ଗଲା । ଭାବିଲା ଯାହା ହେଲେ ବି ଏଥର ସେ ଶୋଇବ । କିନ୍ତୁ ଦଣ୍ଡେକ ଭିତରେ ତା ଦେହ ପୁଣି ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏକଡ଼ ସେକଡ଼ ଖାଲି ଲେଉଟୁଥାଏ; ଶୀତ ଗୋଟାଏ ପିଶାଚ ପରି ତା ଛାତିକୁ ମାଡ଼ି ଧରିଥାଏ ।

ଯେତେବେଳେ ଆଉ କୌଣସିମତେ ସମ୍ଭାଳି ହେଲା ନାହିଁ, ସେ ଜବରାକୁ ଉଠାଇ ନେଇ ତା ମୁଣ୍ଡକୁ ଥାପୁଡ଼ାଇ କୋଳରେ ଶୁଆଇନେଲା । କୁକୁର ଦେହରୁ ଘୋର ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ବାହାରୁଥାଏ, କିନ୍ତୁ ତାକୁ କୋଳରେ ରଖି ଏମିତି ଆରାମ ଲାଗୁଥାଏ ଯାହା ମାସକ ଭିତରେ କେବେ ସେ ଅନୁଭବ କରିନଥିଲା । ଜବରା ଭାବୁଥାଏ, ତା ପାଇଁ ଏହା ବୋଧହୁଏ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ହଲ୍‌କୁର ପବିତ୍ର ଆତ୍ମାରେ କୁକୁର ପ୍ରତି ଅଣୁମାତ୍ର ଘୃଣା ନଥାଏ । ସେ ତାର ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏତେ ଆଦରରେ କେବେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିନଥିଲା । ଯେଉଁ ଦରିଦ୍ରତା ଯୋଗୁ ତାର ଆଜି ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା, ସେଥିପାଇଁ ତା ମନରେ ଏତେ ଟିକେ ବି କ୍ଷୋଭ ନଥିଲା । ବରଂ ଏହି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମୀୟତା ତାର ଅନ୍ତରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦ୍ୱାରକୁ ଏମିତି ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଦେଇଥିଲା ଯେ ତହିଁର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଣୁ ଆଲୋକିତ ହୋଇ ଚମକିଉଠୁଥିଲା ।

ଜବରା ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ଜନ୍ତୁର ଶବ୍ଦ ଶୁଣିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାର ଯେଉଁ ଆତ୍ମୀୟତା ଜାତ ହୋଇଥିଲା ସେଥିରେ ସେ ଏତେ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା ଯେ ଥଣ୍ଡା ପବନକୁ ସେ ତୁଚ୍ଛ ମନେକରୁଥିଲା । ସେ ହଠାତ୍ ଉଠିପଡ଼ି କୁଡ଼ିଆ ବାହାରକୁ ଯାଇ ଭୁକିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ହଲ୍‌କୁ କେତେ ଥର ତାକୁ ଚୁ-ଚୁ କରି ଡାକିଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ତା ପାଖକୁ ଗଲାନାହିଁ; ବରଂ ବିଲ ଚାରିପାଖେ ଦୌଡ଼ି ଦୌଡ଼ି ଭୁକିଲା । ଯଦି ଅବା ଟିକିଏ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସେ, ପୁଣି ଦୌଡ଼ି ଯାଇ ଭୁକେ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ମୋହ ସେତେବେଳେ ତା ମନ ଭିତରେ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠୁଥିଲା ।

୩

ଏହିପରି ଆହୁରି ଘଣ୍ଟାଏ କଟିଗଲା । ରାତି ପବନରେ ଶୀତ ଆହୁରି ତୀବ୍ର ହୋଇଉଠିଲା । ହଲ୍‌କୁ ଆଣ୍ଠୁ ଭିତରେ ମୁହଁକୁ ଲୁଚାଇ ବସିରହିଲା । ତେବେ ବି ଥଣ୍ଡା କମିଲା ନାହିଁ । ରକ୍ତ ଜମାଟ ବାନ୍ଧିଗଲା ପରି ଜଣାପଡ଼ିଲା । ସତେ ଯେମିତି ଶିରାରେ ଆଉ ରକ୍ତ ନଥାଇ ବରଫର ସ୍ରୋତ ବହୁଥିଲା । ବାହାରକୁ ଚାହିଁ ଦେଖିଲା ରାତି ଆଉ କେତେ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳକୁ ସପ୍ତର୍ଷି ମଣ୍ଡଳ ଅଧା ଉପରକୁ ବି ଉଠିନଥିଲା; ଏକଦମ୍ ଉପରକୁ ଉଠିଲେ ଯାଇ ରାତି ପାହିବ । ତେବେ ପହରକରୁ ବେଶି ରାତି ଥିଲା ।

ହଲ୍‌କୁର ବିଲଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଗୋଟାଏ ଆମ୍ବତୋଟା । ଗଛରୁ ପତ୍ର ଝଡ଼ିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଓ ତୋଟାରେ ବହୁତ ପତ୍ର ଗଦାହୋଇଥିଲା । ସେ ଭାବିଲା, ତୋଟାରୁ ପତ୍ର ଆଣି ନିଆଁ ଜାଳି ସେକି ହେବ । ହୁଏତ ରାତିରେ ପତ୍ର ଗୋଟାଇବା ଦେଖି କେହି ତାକୁ ଭୂତ ବୋଲି ଭାବିପାରେ । ସେଠି ଜନ୍ତୁ-ଜନ୍ତା ବି ବାହାରି ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଯାହା ହେଲେ ବି ଆଉ ବସିରହି ହେବ ନାହିଁ ।

ପାଖ ହରଡ଼ବାଡ଼ିରୁ କେତେଟା ଗଛ ଉପାଡ଼ି ନେଇ ସେଥିରେ ସେ ଗୋଟାଏ ପହଁରା ତିଆରି କଲା ଓ ଘଷି ନିଆଁ ଖଣ୍ଡେ ଧରି ତୋଟା ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲା । ଜବରା ତାକୁ ଦେଖି ପାଖକୁ ଧାଇଁଆସି ଲାଞ୍ଜ ହଲାଇବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ହଲ୍‌କୁ କହିଲା, "ଆରେ ଜବରୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ହେଉନାହିଁ । ଚାଲ ଯିବା, ତୋଟାରେ ପତ୍ର ଗୋଟାଇ ନିଆଁ କରିବା । ଟିକିଏ ଚେଙ୍ଗା ହୋଇଗଲେ ପୁଣି ଆସି ଶୋଇବା । ରାତି ତ ଆହୁରି ବହୁତ ଅଛି ।"

ଜବର କୁଁ କୁଁ କରି ତାର ସମ୍ମତି ଜଣାଇ ଆଗେ ଆଗେ ତୋଟା ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲା ।

ତୋଟା ଭିତରେ ଖୁବ୍ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଥିଲା ଓ ସେହି ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ପବନ ପତ୍ରକୁ ଛିନ୍ନ-ବିଛିନ୍ନ କରି ବହିଯାଉଥିଲା । ଗଛରୁ କାକର ଟପ୍‌ଟପ୍ ହୋଇ ଝରିପଡ଼ୁଥିଲା ।

ହଠାତ୍ ମଞ୍ଜୁଆତି ଫୁଲର ବାସନା ପବନରେ ଭାସିଆସିଲା ।

ହଲ୍‌କୁ କହିଲା, "କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ପବନ ଆସୁଛି ଜବରୁ ! ତୋ ନାକକୁ ନିଶ୍ଚୟ ବାସୁଥିବ ।"

ପଡ଼ିଆରେ ଜବରାକୁ ଖଣ୍ଡେ ହାଡ଼ ମିଳିଯାଇଥିଲା ଯେ ତାକୁ ସେ ଚେକେଟିବାରେ ଲାଗିଥିଲା ।

ହଲ୍‌କୁ ନିଆଁ ତଳେ ରଖିଦେଇ ପତ୍ର ଗଦେଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା ଓ ଅଳ୍ପ ସମୟରେ ପତ୍ର ଗଦାହୋଇଗଲା । ହାତ ତାର ଥରୁଥିଲା ଓ ପାଦ ପାଣି ହୋଇ-

ଯାଉଥିଲା । ତଥାପି ପାହାଡ଼ ପରି ପତର ଗଦାକରିଦେଲା । ଭାବିଲା ସେଇ ନିଆଁରେ ସେ ଅଣ୍ଡାକୁ ଖତମ୍ କରିଦେବ ।

ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ନିଆଁ ଜଳିଉଠିଲା ଓ ନିଆଁର ଶିଖା ଗଛର ଉପର ପତ୍ରକୁ ବି ଛୁଇଁଯାଉଥିଲା । ନିଆଁ-ଆଲୁଅରେ ଗଛଗୁଡ଼ା ଅନ୍ଧାରକୁ ମୁଣ୍ଡେଇ ଠିଆ ହେଲାପରି ଦେଖାଯାଉଥିଲେ । ଏହି ଅନନ୍ତ ଅନ୍ଧକାର-ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ଆଲୋକଟା ଗୋଟାଏ ନୌକା ପରି ଦୋହଲୁଥିଲା ।

ହଲ୍‌କୁ ନିଆଁ ପାଖରେ ବସି ସେକିହେଲା । ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ଚଦର କାଢ଼ି ଦେଇ କାଖରେ ଯାକିଧରିଲା ଓ ଗୋଡ଼ ନିଆଁକୁ ଦେଖାଇ ସେକିହେଲା । ମନେହୁଏ ସତେ ଯେମିତି ସେ ନିଆଁକୁ କହୁଥିଲା, ଏଥର ତୋ ଇଚ୍ଛା ଯାହା କର । ଶୀତକୁ ପରାସ୍ତ କରିଦେଇ ତା ମନରେ ଯେଉଁ ବିଜୟ-ଗର୍ବ ଦେଖାଦେଇଥିଲା, ତାକୁ ସେ ଛପାଇ ରଖିପାରିନଥିଲା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଜବରାକୁ ପଚାରିଲା, "କିରେ ଜବରୁ, ଆଉ ଅଣ୍ଡା ଲାଗୁନାହିଁଟି ?"

ସତେ ଯେମିତି ସେ କୁଁ-କୁଁ କରି ଜବାବ୍ ଦେଲା, "ଏବେ ଆଉ କ'ଣ ଅଣ୍ଡା ?"

"ଆରେ, ଆଗରୁ ଏହି ବୁଦ୍ଧି ଦିଶିଲା ନାହିଁ; ନୋହିଲେ ଏତେ ଅଣ୍ଡା କାହିଁକି ଆମେ ଭୋଗିଥାନ୍ତେ ?"

ଜବରୁ ତାର ଲାଞ୍ଜ ହଲାଇଲା ।

"ଆଚ୍ଛା, ଆସ ଏହି ନିଆଁଗଦାକୁ ଡେଇଁବା, ଦେଖିବା କିଏ ଡେଇଁପାରୁଛୁ । କିନ୍ତୁ ପୋଡ଼ିଗଲେ ମୁଁ ଔଷଧ ଦେବିନାହିଁ ।"

ଜବରା ବଡ଼ କାତର ନେତ୍ରରେ ନିଆଁକୁ ଅନାଇ ରହିଲା ।

"ଆରେ ମୁନ୍ନୀକୁ କାଲି-କହିବୁ ନାହିଁଟି, ସେ ଶୁଣିଲେ କଳି ଲଗାଇବ ।"

ଏହି କଥା କହୁ କହୁ ସେ ଡେଇଁପଡ଼ି ନିଆଁକୁ ପାରିହୋଇଗଲା । ପାଦରେ ଅବଶ୍ୟ ଟିକିଏ ଲାଗିଗଲା; କିନ୍ତୁ ସେ କିଛି ନୁହେ । ଜବରା ନିଆଁ ଆରପାଖେ ବୁଲିଯାଇ ତା ପାଖରେ ଠିଆହେଲା ।

ହଲ୍‌କୁ କହିଲା, "ଯା, ଯା, ଇଏ ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ, ନିଆଁ ଉପରେ ଡେଇଁ କରି ଆସ ।" ଜବରା ପୁଣି ଡେଇଁପଡ଼ି ଚାଲିଆସିଲା ।

୪

ପତ୍ର ଜଳିସିବା ପରେ ଚୋଟା ପୁଣି ଅନ୍ଧାର ହୋଇଗଲା । ପାଉଁଶ ତଳେ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ନିଆଁ ଥିଲା; ପବନ-ଜୋର୍‌ରେ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଜଳିଉଠି ପୁଣି ଲିଭିଯାଉଥିଲା ।

ହଲ୍‌କୁ ପୁଣି ଚାଦର ଘୋଡ଼ହୋଇପଡ଼ି ଗରମ ପାଉଁଶ ପାଖରେ ବସି ଗୁଣୁଗୁଣୁ ହୋଇ ଗୀତ ଗାଇଲା । ଦେହ ଟିକିଏ ଗରମ୍ ହୋଇଯାଇଥିଲା କିନ୍ତୁ ଥଣ୍ଡା ଆସିବାରୁ ପୁଣି ଅଳସ ଲାଗିଲା ।

ଜବରା ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୋର୍‌ରେ ଭୁକି ଭୁକି ପୁଣି କ୍ଷେତମୁହାଁ ପଳାଇଲା । ହଲ୍‌କୁର ମନେହେଲା ଗୁଡ଼ାଏ ଜନ୍ତୁ ତା ବିଲରେ ପଶିଯାଇଛନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ ନୀଳଗାଈ ହେବେ । ସେମାନଙ୍କର ଧାଁ-ଦଉଡ଼ ଶବ୍ଦ ସ୍ପଷ୍ଟ ଶୁଣାଯାଉଥିଲା । ତା'ପରେ ସେଗୁଡ଼ା କ୍ଷେତରେ ପଶି ଚର୍‌ଚର ଚୋବାଉଥିବା ପରି ଜଣାଗଲା ।

ପୁଣି ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, ଜବରା ଥିଲେ କୌଣସି ଜନ୍ତୁ ବିଲରେ ପଶିପାରିବେ ନାହିଁ, ସେ କାମୁଡ଼ି ପକାଇବ । ମୋତେ ବୋଧହୁଏ ସେମିତି ଜଣାପଡ଼ୁଛି । ନାହିଁ—ଆଉ ତ କିଛି ଶୁଣାଯାଉନାହିଁ ? ମୋର ଏମିତି ଭୁଲ ଧାରଣା କେମିତି ହେଲା !

ସେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଡାକପକାଇଲା, "ଜବରା, ଜବରା !"

ଜବରା ଭୁକିଲା; କିନ୍ତୁ ପାଖକୁ ଆସିଲା ନାହିଁ ।

ପୁଣି କ୍ଷେତରେ ଜନ୍ତୁ ଚରୁଥିବାର ଶୁଣାଗଲା । ଏଥର ତାର ଆଉ ଭ୍ରମ ହେବାର ପ୍ରଶ୍ନ ନଥିଲା । ବଡ଼ ଉଷୁମରେ ବସିଥିଲା, ସେଠୁ ଉଠିଯିବା ପାଇଁ ତାର ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା । ଏତେ ଶୀତରେ ବିଲକୁ ଯାଇ ଜନ୍ତୁଙ୍କ ପଛରେ କିଏ ଦୌଡ଼ିବ ! ସେ ନିଜ ଜାଗାରୁ ଆଉ ହଲିଲା ନାହିଁ ।

ସେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ହୋ-ହୋ କରି ପାଟିକଲା ।

ଜବରା ପୁଣି ଭୁକିଲା । ବିଲରେ ଜନ୍ତୁସବୁ ଚରୁଥିଲେ । ଖୁବ୍ ଭଲ ଫସଲ ହୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଦୁଷ୍ଟ ଜନ୍ତୁଗୁଡ଼ା ସର୍ବନାଶ କରିଦେଲେ ।

ହଲ୍‌କୁ ମନ ଦୃଢ଼କରି ଉଠି ଦୁଇ ଚାରି ପାଦ ଯାଇଛି ଏମିତି ଥଣ୍ଡା ପବନ ବହି ଦେହରେ ବିଚ୍ଛୁ କାମୁଡ଼ିଲା ପରି ପଶିଗଲା ଯେ ସେ ଆଉ ଆଗେଇ ନପାରି ନିଆଁ ପାଖରେ ଆସି ବସିଲା ଓ ନିଆଁକୁ କୁଣ୍ଢେଇ କରି ଦେହକୁ ଉଷୁମ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଏଣେ ଜବରା ତଣ୍ଟି ଫଟାଇ ଭୁକୁଥିଲା, ତେଣେ ନୀଳଗାଈମାନେ ଜମିକୁ ସଫା କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ହଲ୍‌କୁ ଗରମ ପାଉଁଶ ପାଖରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଭାବରେ ବସିରହିଥିଲା; ସତେ ଯେମିତି ଦଉଡ଼ିରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ସେ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇ ବସିରହିଥିଲା ।

ସେହି ନିଆଁ ପାଖରେ ଗରମ ଭୂଇଁରେ ଚାଦର ଘୋଡ଼ି ହୋଇ ସେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା ।

ସକାଳେ ତା ନିଦ ଭାଙ୍ଗିବା ବେଳକୁ ଖରା ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ମୁନ୍ନୀ କହିଲା, "ଆଜି କ'ଣ ଉଠିବ ନାହିଁ କି ? ତମେ ଆସି ଏଠି ଶୋଇଛ, ତେଣେ ସବୁଯାକ କ୍ଷେତ ଗଲା ।"

ହଲ୍‌କୁ ଉଠିକରି ପଚାରିଲା, "ତୁ କ'ଣ ବିଲବାଟେ ଆସିଲୁ କି ?"

ମୁନ୍ନୀ କହିଲା, "ହଁ, ସବୁ କ୍ଷେତ ଉଜୁଡ଼ିଗଲା । ଏମିତି କ'ଣ କିଏ କେଉଁଠି ଶୁଏ ? ତମର ଏଠି କୁଡ଼ିଆ କରି କ'ଣ ଲାଭ ହେଲା ?"

ହଲ୍‌କୁ ଟିକିଏ ବାହାନା କରି କହିଲା, "ମୁଁ ତ ମରୁ ମରୁ ବଞ୍ଚିଲି । ତୋର କ୍ଷେତଚିନ୍ତା ପଡ଼ିଛି । ପେଟ ଏମିତି ମାରିଲା ଯେ ସେ କଥା କେବଳ ମୁଁ ଜାଣେ ।"

ଦୁହେଁଯାକ ପୁଣି ବିଲକୁ ଫେରିଆସି ଦେଖିଲେ ଜନ୍ତୁମାନେ ଫସଲ ସବୁ ଶେଷ କରି ଖାଇଯାଇଛନ୍ତି, ଜବରା ମଲାପରି କୁଡ଼ିଆ ତଳେ ଚିତ୍ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ।

ଦୁହେଁଯାକ କ୍ଷେତର ଅବସ୍ଥା ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ମୁନ୍ନୀର ମୁହଁ ଶୁଖିଯାଇଥାଏ, କିନ୍ତୁ ହଲ୍‌କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ଦେଖାଯାଉଥାଏ ।

ମୁନ୍ନୀ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ କହିଲା, "ଏଥର ଆମକୁ ମୂଲଲାଗି ଖଜଣା ଦେବାକୁ ହେବ ।"

ହଲ୍‌କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ କହିଲା, "ଯାହା ହେଉ ରାତି ଶୀତରେ ତ ଏଠି ଶୋଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।"

ବଡ଼ଘର ଝିଅ

ବେଣୀମାଧବ ସିଂହ ଗୌରୀପୁର ଗାଁର ଜମିଦାର । ତାଙ୍କ ଜେଜେବାପା ଏକ ସମୟରେ ଖୁବ୍ ସମ୍ପତ୍ତିଶାଳୀ ଲୋକ ଥିଲେ । ଗାଁରେ ଯେଉଁ ପକ୍କା ପୋଖରୀ ଓ ମନ୍ଦିର ଏବେ ମରାମତି ହୋଇ ନପାରି ପଡ଼ିରହିଛି, ସେସବୁ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି । ଲୋକେ କହନ୍ତି ଆଗେ ତାଙ୍କ ଦୁଆରେ ହାତୀ ଝୁଲୁଥିଲା, ଏବେ କିନ୍ତୁ ସେଠି ଗୋଟାଏ ବୁଢ଼ୀ ମଇଁଷି ବନ୍ଧାହୋଇଛି । ଦେହରେ ମାଉଁସ ପଲେ ନାହିଁ, ଅସ୍ଥିପଞ୍ଜରା ଦେଖାଯାଉଛି; କିନ୍ତୁ ଏତେ ଦୁଧ ଦେଉଛି ଯେ କେହି ନା କେହି ଲୋକ ହାତରେ ଦୁଧଘଡ଼ି ଧରି ବରାବର ତା ପାଖକୁ ଚାଲିଛନ୍ତି । ବେଣୀମାଧବଙ୍କର ଅଧା ସମ୍ପତ୍ତି ଓକିଲ ଖାଇସାରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ବର୍ଷକୁ ଆୟ ହଜାରେ ଟଙ୍କାରୁ ବେଶି ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଦୁଇଟି ପୁଅ । ବଡ଼ ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ । ସେ ବହୁତ କଷ୍ଟରେ ପଢ଼ିଉଠି ବି, ଏ. ଖଣ୍ଡ ପାସ୍ କରିଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟିଏ ଅଫିସ୍‌ରେ ଚାକିରି କରୁଛନ୍ତି । ସାନପୁଅ ଲାଲବିହାରୀ ସିଂହ ବେଶ୍ ମୋଟା-ସୋଟା, ସୁନ୍ଦର ଚେହେରା, ପୂରା ମୁହଁ, ଚଉଡ଼ା ଛାତି । ସକାଳୁ ଉଠି ଦୁଇସେର ମଇଁଷି ଦୁଧ ଏକାଥରେ ପିଇଦିଏ । ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ଓଲଟା । ବି. ଏ. ଡିଗ୍ରୀ ଦୁଇଟା ଅକ୍ଷର ପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବଳି ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଦୁଇ ଅକ୍ଷର ତାଙ୍କ ଚେହେରାକୁ ଯେମିତି ଦୁର୍ବଳ ସେମିତି କାନ୍ତିହୀନ କରି ପକାଇଥିଲା; ତେଣୁ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଖୁବ ମମତା ଥିଲା ଓ ଆୟୁର୍ବେଦ ଔଷଧକୁ ସେ ବେଶି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ସଞ୍ଜ ସକାଳ ପ୍ରାୟ ସବୁବେଳେ ତାଙ୍କ ବଖରାରୁ ଔଷଧ କୁଟା ହେମଦସ୍ତାର୍ ମଧୁର ଧ୍ୱନି ବାହାରୁଥିଲା । ଲାହୋର ଓ କଲିକତା ବୈଦ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସବୁବେଳେ ଲେଖାପଢ଼ା ଚାଲିଥିଲା ।

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠଙ୍କର ଇଂରେଜୀ ଡିଗ୍ରୀ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଇଂରେଜୀ ଚାଲିଚଳଣି ଢଙ୍ଗଢାଙ୍ଗର ସେ ପକ୍ଷପାତୀ ନଥିଲେ; ବରଂ ସବୁବେଳେ ସେ ତା ବିପକ୍ଷରେ କହୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଗାଁଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ ଭଲପାଉଥିଲେ । ଦଶହରା ଦିନ ସେ ବଡ଼ ଉତ୍ସାହରେ ରାମଲୀଳାରେ ଯୋଗଦେଉଥିଲେ; ଏମିତି କି ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ପାର୍ଟ ନେଉଥିଲେ । ଗୌରୀପୁରରେ ସେହି ପ୍ରଥମେ ରାମଲୀଳା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାଚୀନ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ଗୁଣଗାନ କରିବା ତାଙ୍କ ଧାର୍ମିକତାର ଥିଲା ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ । ସେହି ଏକା କେବଳ ଏକାନ୍ନବର୍ତ୍ତୀ ପରିବାରକୁ ଖୁବ୍ ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ । ଆଜିକାଲି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଏକାନ୍ନବର୍ତ୍ତୀ ପରିବାରରେ ରହିବା ପାଇଁ ଯେମିତି ଘୃଣା କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ

ସେ ଦେଶ ଓ ଜାତି ଉଭୟ ପକ୍ଷରେ କ୍ଷତିକାରକ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ସେଇଥିପାଇଁ ଗାଁ ମାଇପିମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭାରି ଚିଡ଼ନ୍ତି । କେହି କେହି ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ତାଙ୍କ କଥାକୁ ପସନ୍ଦ କରୁ ନଥିଲେ । ଶାଶୁ, ଶଶୁର, ଦିଅର, ଦେଢ଼ଶୁରଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଯେ ଘୃଣା ଥିଲା ତା ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ସେ କହନ୍ତି ଏତେ କରିଧରି ସେବା-ଶୁଶ୍ରୂଷା କରି ଯଦି ପରିବାର ଭିତରେ ଭଲ ଭାବ ନରହିଲା, ତେବେ ଏତେ କଷ୍ଟ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଅଲଗା ରହିବା ବରଂ ଭଲ ।

ଆନନ୍ଦୀ ଜଣେ ବଡ଼ଘରର ଝିଅ । ତାଙ୍କ ବାପା ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଜମିଦାରିର ତାଲୁକଦାର । ଜଣେ ତାଲୁକଦାରର ଯାହା ଦରକାର ସବୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଥିଲା—ବଡ଼ଘର, ଗୋଟାଏ ହାତୀ, ତିନିଟା କୁକୁର, ବାଜପକ୍ଷୀ, ଛଅଣ ଘରେ ଝାଡ଼ ପାନିସୀ, ଅନରାରି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ପଦ ସାଙ୍ଗକୁ ବଡ଼ଲୋକଙ୍କ ପରି ଟଙ୍କା ପଇସା ମହାଜନୀ । ନାଁ ତାଙ୍କର ଭୂପସିଂହ । ଯେମିତି ଉଦାର, ସେମିତି ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ହେଲେ ପୁଅ ନଥିଲା—ସାତ ଝିଅ । ଦୈବଯୋଗକୁ ସମସ୍ତେ ବି ଜୀବିତ । ମନ ଫୁଲାଣରେ ତ ଦୁଇ ତିନିଟା ବାହାଘର ଖୁବ୍ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ କଲେ, ପରେ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଟଙ୍କା କରଜ ହୋଇଯିବାରୁ ଟିକିଏ ଆଖି ଖୋଲିଗଲା । ତେଣୁ ହାତମୁଠାକୁ ଟିକିଏ ଚପିଦେଲେ । ଆନନ୍ଦୀ ହେଲେ ଚାରି ନମ୍ବର ଝିଅ । ସବୁ ଭଉଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ସବୁଠୁ ରୂପବତୀ ଓ ଗୁଣବତୀ । ଠାକୁର ଭୂପସିଂହ ବି ତାଙ୍କୁ ଭାରି ଭଲପାଉଥିଲେ । ବେଳେବେଳେ ବାପ ମା ସୁନ୍ଦର ପିଲାଙ୍କୁ ବେଶି ଭଲପାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବାହାଘର କେଉଁଠି କରିବେ ଠାକୁର ସାହେବ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଏଣେ ଋଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା କିମ୍ବା ଝିଅକୁ ହୀନମାନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା । ଦିନେ ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ଭୂପସିଂହଙ୍କ ପାଖକୁ କୌଣସି ଗୋଟାଏ ଚାନ୍ଦା ମାଗିବାକୁ ଆସିଲେ, ବୋଧହୁଏ ନାଗରୀ ପ୍ରଚାର ଚାନ୍ଦା । ଭୂପସିଂହ ତାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ଦେଖି ଏତେ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ ଯେ ବଡ଼ ଧୁମ୍‌ଧାମରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଆନନ୍ଦୀର ବାହାଘର କରିଦେଲେ ।

ଆନନ୍ଦୀ ନିଜ ନୂଆ ଘରକୁ ଆସି ଦେଖିଲେ ସେଠିକା ଢଙ୍ଗଢାଙ୍ଗ ସବୁ ଭିନ୍ନ ! ପିଲାଦିନେ ସେ ଯେଉଁ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ବଢ଼ିଥିଲେ ତାର କୌଣସି ଚିହ୍ନ ସେ ସେଠି ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ହାତୀ ଘୋଡ଼ା କଥା ତ ଛାଡ଼, ଗୋଟାଏ ସୁନ୍ଦର ସଜାସଜି ଶଗଡ଼ ବି ଦେଖିଲେ ନାହିଁ । ସାଙ୍ଗରେ ରେଶମୀ ସ୍ଲିପର ଆଣିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ବୁଲିବା ପାଇଁ ସେଠି ବଗିଚା କାହିଁ ? ଘରେ ଝରକା ତ ନାହିଁ, ଚଟାଣରେ ଗାଲିଚା ଓ କାନ୍ଥରେ ଛବି ତ ଦୂରର କଥା । ମୋଟାମୋଟି ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଗୃହସ୍ଥର ଘର । କିନ୍ତୁ ଆନନ୍ଦୀ ଅଳ୍ପ କେଇ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଏହି ନୂଆ ପରିସ୍ଥିତି ସଙ୍ଗେ ଏମିତି ମିଶାଇନେଲେ, ସତେ ଯେମିତି ଜୀବନରେ ସେ କେବେ ବିଳାସ-ବ୍ୟସନ କିଛି ଦେଖିନଥିଲେ ।

୨

ଦିନେ ଦୁଇପହରେ ଦିଅର୍ ଲାଲ୍‌ବିହାରୀ ସିଂହ ଦୁଇଟି ଚଢ଼େଇ ମାରି ଆଣି ଘରେ ପହଞ୍ଚି ଭାଉଜଙ୍କୁ କହିଲା, "ଜଲ୍‌ଦି ରାନ୍ଧିଦିଅ, ମୋତେ ଭାରି ଭୋକ ଲାଗୁଛି ।" ଆନନ୍ଦୀ ରାନ୍ଧି ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଅନାଇ ରହିଲେ । ତା ପରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ତରକାରି କରିବା ପାଇଁ ବସିଗଲେ । ଦେଖିଲେ ଯେ ଘଡ଼ିରେ ପାଆକରୁ ବେଶି ଘିଅ ନାହିଁ । ବଡ଼ଘରର ଝିଅ, ଅଭାବ କ'ଣ ଜାଣେ ନାହିଁ । ସବୁଯାକ ଘିଅ ସେ ମାଂସରେ ଢାଳିଦେଲେ । ଲାଲବିହାରୀ ଖାଇ ବସି ଦେଖିଲା ଡାଲିରେ ଘିଅ ନାହିଁ । ସେ ପଚାରିଲା, "ଡାଲିରେ କାହିଁକି ଘିଅ ଦେଲ ନାହିଁ ?"

ଆନନ୍ଦୀ କହିଲେ, "ସବୁ ଘିଅ ମାଂସରେ ପଡ଼ିଗଲା ।" ଲାଲବିହାରୀ ଜୋର୍ କରି କହିଲା, "କାଲି ପଅରଦିନ ଘିଅ ଆସିଥିଲା, ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ ସରିଗଲା ?"

ଆନନ୍ଦୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ଆଜି ତ ମୋଟେ ପାଏ ଥିଲା, ମୁଁ ସବୁ ମାଂସରେ ଢାଳିଦେଲି ।"

ଶୁଖିଲା କାଠ ଯେମିତି ଶୀଘ୍ର ଜଳିଯାଏ, ଭୋକିଲା ଲୋକ ସେମିତି ଟିକିଏ କଥାରେ ତାତିଯାଏ । ଭାଉଜଙ୍କ ଏହି କଥା ଲାଲବିହାରୀକୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ବାପଘରେ ତ ଖାଲି ଘିଅର ନଈ ବୋହି ଯାଉଥିଲା, ନା !"

ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଗାଳି ସହନ୍ତି, ମାଡ଼ ବି ସହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବାପଘର-ନିନ୍ଦା କେବେ ସହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆନନ୍ଦୀ ମୁହଁ ବୁଲାଇ କହିଲେ, "ହାତୀ ମଲେ ବି ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କା । ସେଠି ତ ଏତିକି ଘିଅ ପ୍ରତିଦିନ ଚାକରବାକର ବି ଖାଇଯାନ୍ତି ।"

ଲାଲବିହାରୀ ଦେହରେ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା । ଥାଳୀକୁ ଉଠାଇ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ କହିଲା, "ମନ ହେଉଛି ଜିଭକୁ ଉପାଡ଼ି ଫିଙ୍ଗିଦିଅନ୍ତି ।"

ଆନନ୍ଦୀଙ୍କ ମନରେ ବି ଭାରି କ୍ରୋଧ ହେଲା । ରାଗରେ ମୁହଁ ଲାଲପଡ଼ିଗଲା । ସେ କହିଲେ, "ସେ କଥା ହେଲେ ତ ଆଜି ମଜା ଚଖାଇଦିଅନ୍ତି ।"

ସେହି ଅପାଠୁଆ ଘରଉଜୁଡ଼ା ଆଉ ସହିପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଜମିଦାରର ଝିଅ । ଯେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛା ସେତେବେଳେ ସେ ତାକୁ ମାଡ଼ପିଟ କରେ । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ କଠାଉ ଉଠାଇ ଆନନ୍ଦୀ ଉପରକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ କହିଲା, "ଯାହା ପାଇଁ ତୋର ଏତେ ଗଉଁ, ତାକୁ ଓ ତୋତେ ଉଭୟଙ୍କୁ ରହ ମୁଁ ଦେଖୁଛି ।"

ଆନନ୍ଦୀ ହାତରେ କଠାଉଟାକୁ ଧରିପକାଇବାରୁ ମୁଣ୍ଡଟା ତାଙ୍କର ବଞ୍ଚିଗଲା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ବାଜିଲା । ପବନରେ ପତ୍ର ଥରିଲା ପରି ରାଗରେ ଥରିଯାଇ ସେ ନିଜ କୋଠରି ଭିତରେ ଯାଇ ଠିଆହେଲେ । ସ୍ତ୍ରୀର ବଳ

ସାହସ, ମାନ-ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସବୁ ତାର ସ୍ୱାମୀ । ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ବଳ ଓ ପୌରୁଷ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅଭିମାନ । ଆନନ୍ଦୀ ମନେ ମନେ ରକ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଗ୍ଲେବାଇ ଚୁପ୍ ରହିଗଲେ ।

୩

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ସିଂହ ପ୍ରାୟ ଶନିବାର ଦିନ ଘରକୁ ଆସନ୍ତି । ସେଦିନର ଘଟଣା ଗୁରୁବାର ଦିନ ଘଟିଥିଲା । ଗଲା ଦୁଇଦିନ ହେଲା ଆନନ୍ଦୀ ରାଗିକରି ରହିଥିଲେ; ଅଖିଆଅପିଆ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଆସିବା ବାଟକୁ ଚାହିଁ ବସିଥିଲେ । ଶେଷରେ ଠିକ୍ ସମୟ ଅନୁସାରେ ସେ ଶନିବାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଘରେ ପହଞ୍ଚି ବାହାରେ ବସି ଏଣୁତେଣୁ ଭଲ ମନ୍ଦ, ଦେଶକାଳର ନାନା କଥା, ନୂଆ ମକଦ୍ଦମା ଇତ୍ୟାଦି କଥା ପଚରାପଚରି କଲେ । ରାତି ଦଶଟାଯାଏ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଲା । ‘ସେ ସବୁ କଥା ଗାଁଲୋକଙ୍କୁ ଏତେ ଭଲଲାଗେ ଯେ ସେମାନେ ଖିଆପିଆ ଆଦି ଭୁଲିଯାନ୍ତି; ସେଠୁ ବାହାରି ଆସିବା ସହଜ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆନନ୍ଦୀ ଏହି ଦୁଇ ତିନି ଘଣ୍ଟା ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ କାଟିବା ପରେ ଖାଇବା ସମୟ ହେଲା । ଲୋକଗହଳି ଭାଙ୍ଗିଯିବା ପରେ ଲାଲବିହାରୀ କହିଲା, “ଭାଇ, ତମେ ଭାଉଜଙ୍କୁ କହିଦିଅ, ସେ ଏଥର ମୁହଁ ସମ୍ଭାଳି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତୁ; ନୋହିଲେ ଅସୁବିଧା ହେବ ।”

ବେଣୀମାଧବ ସିଂହ ସାନପୁଅ ସପକ୍ଷରେ ସାକ୍ଷୀ ଦେଇ କହିଲେ, “ଝିଅ-ବୋହୂଙ୍କର ମରଦପୁଅଙ୍କ ସହିତ ମୁହାଁମୁହିଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।”

ଲାଲବିହାରୀ — “ସେ ବଡ଼ଘର ଝିଅ ହେଲେ ଆମେ ତ କିଛି ପାଣି-କଣ୍ଡ୍ରର ଘରର ପିଲା ନୁହଁ ।”

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, “ଆଚ୍ଛା କ’ଣ ହୋଇଛି କହ ତ ?” ଲାଲବିହାରୀ କହିଲା, “କିଛି ନାହିଁ, ସେ ଆପେ ଆପେ ସେମିତି ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ବାପଘର ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ସେ ଆମକୁ ମଣିଷ ଭଳି ଗଣନ୍ତି ନାହିଁ ।”

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ଖାଇସାରି ଆନନ୍ଦୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲାବେଳକୁ ସେ ମୁହଁ ଫୁଲାଇ ବସିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ନିଜେ ବି ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ଥିଲେ । ଆନନ୍ଦୀ ପଚାରିଲେ, “ସବୁ ଭଲ ତ ?”

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ କହିଲେ, “ଖୁବ୍ ଭଲ, ହେଲେ ତମେ ଆଜିକାଲି ଘରେ ଏମିତି ଗଣ୍ଡଗୋଳ କାହିଁକି କରୁଛ ?”

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆନନ୍ଦୀଙ୍କର ଆଖି ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା ଓ ରାଗରେ ଆଖିରୁ ନିଆଁ ଖସିପଡ଼ିଲା । ସେ କହିଲେ, “ଯେ ଆଜି ତମକୁ ଏସବୁ କଥା କହିଛି ତାକୁ ପାଇଲେ ମୁଁ ତା ମୁହଁ ଜାଳିଦିଅନ୍ତି ।”

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ—“ଏତେ ଗରମ ହେବା କ’ଣ ଦରକାର ? ଆଗ କଥା କ’ଣ ହୋଇଛି କହ ?”

ଆନନ୍ଦୀ—"କ'ଣ ଆଉ କହିବି, ସେଗୁଡ଼ା ମୋ କପାଳ କଥା । ନହିଲେ ଯେଉଁ ମୂର୍ଖ ଟୋକା ଚପରସୀ ହେବାପାଇଁ ବି ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ, ସେ ମୋତେ କଠାଉ ଫୋପାଡ଼ି ମାରନ୍ତା; ପୁଣି ଏମିତି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତା !"

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ—"ମୋତେ ତ କିଛି ଜଣା ନାହିଁ, ସବୁକଥା ତମେ ଆଗ ସଫା ସଫା ମୋତେ ବୁଝାଇଦିଅ ।"

ଆନନ୍ଦୀ—"ତମ ଗେହ୍ଲା ଭାଇ ପଥରଦାନ ମାଂସ ରାନ୍ଧି ଦେବାପାଇଁ ମୋତେ କହିଲେ । ଘଡ଼ିରେ ପାଏ ଘିଅରୁ ବେଶି ନଥିଲା । ଯାହା ଥିଲା ମୁଁ ତାକୁ ମାଂସରେ ଢାଳିଦେଇଥିଲି । ସେ ଖାଇବସିଲାବେଳେ ମୋତେ ପଚାରିଲେ ଯେ ଡାଲିରେ କାହିଁକି ଘିଅ ନାହିଁ । ବେଶ୍, ଏତିକି କଥାରୁ ସେ ମୋ ବଂଶର ଗୋଡ଼ ଖୋଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମୁଁ ସହି ନପାରି କହିଲି, ଆମ ସେଠି ତ ଚାକରବାକର ଏତିକି ଘିଅ ନେଇଗଲେ ବି କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଏତିକି କଥାରେ ସେ ମୋ ଉପରକୁ କଠାଉ ଫିଙ୍ଗିଲେ । ଯଦି ହାତ ଦେଖାଇ ଦେଇ ନଥାନ୍ତି, ତାହେଲେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଫାଟିଯାଇଥାନ୍ତା । ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି ସତ କି ମିଛ ତାଙ୍କୁ ପଚାର ।"

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠଙ୍କର ଆଖି ଲାଲ୍ ହୋଇଗଲା । କଣ ଟୋକାର ଏତେ ସାହସ !

ସାଧାରଣତଃ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଆଖିପତା ଅଗରେ ଲୁହ ଥାଏ । ଆନନ୍ଦୀ ଏତିକି କହି କାନ୍ଦିପକାଇଲେ । ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ଖୁବ ଶାନ୍ତଶିଷ୍ଟ, ଖୁବ ଧୈର୍ଯ୍ୟଶୀଳ । ସାଧାରଣତଃ ସେ କେବେ ରାଗନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର କାନ୍ଦ ଦେଖିଲେ ନିଆଁରେ ତେଲ ପଡ଼ିଲାଭଳି ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ରାଗ ତେଜିଉଠେ । ସେ ରାତିସାରା ଆଉ ତାଙ୍କୁ ନିଦ ନାହିଁ । ଖଟରେ ପଡ଼ି ଖାଲି ଏପାଖ ସେପାଖ ହେଉଥାନ୍ତି । ରାତି ପାହିଲାମାତ୍ରେ ସେ ବାପାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲେ, "ବାପା, ଏ ଘରେ ମୁଁ ଆଉ ରହିପାରିବି ନାହିଁ ।"

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠଙ୍କର କେହି ବନ୍ଧୁ ଏମିତି କଥା କହିଲେ ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ତାଙ୍କୁ କେତେ ମନା କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ଆଜି ନିଜକୁ ତାଙ୍କୁ ଏମିତି କଥା କହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ପରକୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ସିନା ସହଜ !

ବେଣୀମାଧବ ସିଂହ କଥା ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ପଚାରିଲେ, "କାହିଁକି ?"

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ—"କାହିଁକି ନା, ମୋର ତ ପୁଣି କିଛି ମାନ-ସମ୍ମାନ ଅଛି । ଆପଣଙ୍କ ଘରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଖୁବ ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଖୁବ ଜିଦ୍‌ଜାଦ୍ ଚାଲିଛି । ବଡ଼ମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ମାନ-ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇବା କଥା ସେମାନେ ଏବେ ମୁଣ୍ଡରେ ଚଢ଼ି ବସୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ତ ପର ଚାକିରିଆ, ଘରେ ରହିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ସ୍ତ୍ରୀ ଉପରେ ଜୋତା କଠାଉ ମାଡ଼ ହେବ ? ହଁ, କଥା ପାଇଁ କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । କିଏ କ'ଣ ପଦେ କହିଦେଲା ସେ କଥା ସହିଯିବା ଭିନ୍ନ, କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ତମେ ମାଡ଼ପିଟ କରିବ, ତାକୁ ବି ଆମେ ସହିବୁ ?"

ବେଣୀମାଧବ କିଛି ଜବାବ ଦେଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ବାପାଙ୍କୁ ଭାରି ଖାତିର କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଟିରୁ ଏକଥା ଶୁଣି ବୁଢ଼ାଠାକୁର ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ । ସେ କେବଳ ଏତିକି କହିଲେ—"ଆରେ ବାପା, ତୁ ଜଣେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଲୋକ ହୋଇ ପୁଣି ଏମିତି କଥା କହୁଛୁ ? ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଏଇମିତି ଘର ଭୁଡ଼େଇ ଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ବେଶୀ ମୁଣ୍ଡରେ ବସାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।"

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ—"ସେ କଥା ତ ମୁଁ ଜାଣେ । ଆପଣଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦରୁ ମୁଁ ଅନ୍ତତଃ ଏଡ଼େ ମୂର୍ଖ ନୁହେ । ଆପଣ ତ ଜାଣନ୍ତି, ମୋରି ବୁଝାଶୁଝା ଯୋଗୁ ଏ ଗାଁରେ କେତେ ଘର ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀର ମାନ-ସମ୍ମାନ ପାଇଁ ମୁଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ଦାୟୀ ସେପରି ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅସହ୍ୟ । ଆପଣ ନିଜେ ଭାବନ୍ତୁ, ଲାଲବିହାରୀକୁ ମୁଁ ଯେ କିଛି ଦଣ୍ଡ ଦେଉନାହିଁ, ସେଇଟା କିଛି ମୋ ପକ୍ଷରେ କମ୍ ସହିଷ୍ଣୁତା ନୁହେଁ ।"

ବେଣୀମାଧବ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରି ଗରମ ହୋଇଉଠିଲେ । ଏ କଥା ବରଦାସ୍ତ କରିବାକୁ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜି ନଥିଲେ । ସେ କହିଲେ, "ଲାଲବିହାରୀ ତୋର ସାନଭାଇ । ସେ କିଛି ଭୁଲଭଟକା କଲେ ତା କାନ ମୋଡ଼ିଦେବୁ; କିନ୍ତୁ……"

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ—"ଲାଲବିହାରୀକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ମୋ ଭାଇ ବୋଲି ଭାବୁନାହିଁ ।"

ବେଣୀମାଧବ—"କ'ଣ ତୋ ସ୍ତ୍ରୀ ଯୋଗୁ ?"

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ—"ତାର ଅବିବେକିତା ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ଯୋଗୁ ।"

ଦୁହେଁ କିଛି ସମୟ ଚୁପ୍ ରହିଲେ । ଯଦିଓ ବେଣୀମାଧବ ପୁଅକୁ ଶାନ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ତଥାପି ଲାଲବିହାରୀ କିଛି ଦୋଷ କରିଛି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବା ପାଇଁ ସେ ରାଜି ନଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଗାଁର ଆଉ କେତେ ଜଣ ଭଦ୍ରଲୋକ ହୁକା ପିଇବା ନାଁରେ ଆସି ସେଠି ଜୁଟିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ପାଇଁ ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ବାପ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼େଇ କରୁଛନ୍ତି ଶୁଣି କେତେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଭାରି ଖୁସି ହେଲେ । ଦୁଇ ପକ୍ଷଙ୍କ କଥା ଶୁଣିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମା ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଗାଁରେ ଏମିତି କେତେକ କୁଟିଳ ଲୋକ ଥିଲେ ଯେଉଁମାନେ ସିଂହ-ପରିବାରର ନ୍ୟାୟୋଚିତ ଗତିବିଧି ଦେଖି ମନେ ମନେ ଚିଡ଼ୁଥିଲେ । ସେମାନେ କହୁଥିଲେ, ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ତା ବାପାକୁ ଡରୁଛି, ପ୍ରକୃତରେ ସେ ନିତାନ୍ତ ଡରୁଆଟା । ସେ ପାଠ ପଢ଼ିଛି ସିନା, ନୋହିଲେ ସେ କିଛି ନୁହେଁ, ଖାଲି ବହି-ଘୋଷାଟା । ବେଣୀମାଧବ ମୂର୍ଖ ବୋଲି ତାରି କଥାରେ ସବୁ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଏମିତି ଭାବୁଥିଲେ ଆଜି ସେମାନଙ୍କର ମନସ୍କାମନା ପୂରିଲା ପରି ଦେଖାଗଲା । କିଏ ହୁକା ପିଇବା ନାଁରେ, କିଏ ଖଜଣା ରସିଦ ଦେଖାଇବା ନାଁରେ ଆସି ବସିଗଲେ । ବେଣୀମାଧବ ପୁରୁଣା ଲୋକ, ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ମନକଥା ସେ ସହଜରେ ଜାଣିପାରିଲେ । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, ଯାହା ହେଲେ ବି ସେହି ଭଗାରିମାନଙ୍କୁ ହସିବାପାଇଁ ସେ କେବେ ସୁବିଧା

ଦେବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଖୁବ୍ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—"ଆରେ ବାପା, ମୁଁ ତ ତୁମମାନଙ୍କ କଥାରୁ ବାହାର ନୁହେଁ । ତୁମ ମନକୁ ଯାହା ପାଉଛି କର । ଅବଶ୍ୟ ପିଲଟା ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୁଲ କରିଦେଇଛି ।"

ଆଲ୍ହାବାଦରୁ ପାସ୍ କରିଥିବା ସେହି ଅନୁଭୂତିହୀନ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ବାପାଙ୍କ କଥାର ମର୍ମ ଆଦୌ ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ । ଡିବେଟିଂ ସୋସାଇଟିରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଲାବେଳେ ନିଜ ଯୁକ୍ତି ସପକ୍ଷରେ ଜିଦ୍ ଧରିବା ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ; କିନ୍ତୁ ଏସବୁ କାଣ୍ଡ ବୁଝିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି କାହିଁ ? ବାପା ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କଥା କହୁଥିଲେ ତାକୁ ସେ ଧରି ନପାରି କହିଲେ, "ଲାଲବିହାରୀ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଏ ଘରେ ରହିପାରିବି ନାହିଁ ।"

ବେଣୀମାଧବ—"ଆରେ ବାପା, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଲୋକେ ମୂର୍ଖଙ୍କ କଥା ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସେଟା ତ ମୂର୍ଖ ଟୋକାଟାଏ । ତାର ଯାହା ଭୁଲଭଟକା ହୋଇଛି ତୁ ତ ବଡ଼ଭାଇ, ତାକୁ ତୁ କ୍ଷମାକର ।"

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ—"ତା'ର ଏପ୍ରକାର ବଦମାସୀ ମୁଁ ସମ୍ଭାଳି ପାରିବି ନାହିଁ । ଏ ଘରେ ସେ ରହିବ ନଚେତ୍ ମୁଁ ରହିବି । ତମର ଯଦି ତା ପ୍ରତି ଏତେ ମମତା ତାହେଲେ ମୋତେ ତମେ ବାହାର କରିଦିଅ; ମୋ କଥା ମୁଁ ବୁଝିବି । କିନ୍ତୁ ଯଦି ମୋତେ ରଖିବା କଥା, ତାକୁ କହିଦିଅ ସେ ଅନ୍ୟ ଯୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଉ । ବାସ୍, ମୋର ଇଏ ହେଉଛି ଶେଷ କଥା ।"

ଲାଲବିହାରୀ କବାଟ ପାଖରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ସବୁକଥା ଶୁଣୁଥିଲା । ବଡ଼ଭାଇଙ୍କୁ ତାର ଭାରି ଖାତିର । ତାଙ୍କ ସାମନାରେ କେବେ ହେଲେ ସେ ଆସନ ଉପରେ ବସିଯିବାପାଇଁ ସାହସ କରିନାହିଁ—ପାନଖାଇବା, ହୁକା ଟାଣିବା ତ ଦୂରର କଥା । ବାପାଙ୍କୁ ବି ଏତେ ଖାତିର କେବେ ସେ କରିନାହିଁ । ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ବି ପ୍ରକୃତରେ ତାକୁ ଭାରି ଭଲପାଉଥିଲା । ଜାଣି ଜାଣି କେବେ ହେଲେ ସେ ତା ଉପରେ ଏତେ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ବି ହୋଇନଥିଲେ । ଆଲ୍ହାବାଦରୁ ଆସିଲାବେଳେ କିଛି ନା କିଛି ଗୋଟାଏ ତା ପାଇଁ ଆଣୁଥିଲେ । କସରତ କରିବା ପାଇଁ ତା ଲାଗି ଦୁଇଟା ମୁଦ୍‌ଗର ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ଗତ ବର୍ଷ ନାଗପଞ୍ଚମୀ ଦିନ ଗୋଟାଏ ମଲ୍ଲ ଲଢ଼ାଇରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ତା ସାଥୀ ମଲ୍ଲକୁ ହରାଇଦେଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ଖୁସି ହୋଇ ଆଖଡ଼ା ଭିତରେ ପଶି ଭାଇକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଥିଲେ ଓ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଲୋକଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟି ଦେଇଥିଲେ । ଏମିତିକା ଭାଇଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଆଜି ଏମିତି କଥା ଶୁଣି ଲାଲବିହାରୀକୁ ଏତେ କଷ୍ଟ ହେଲା ଯେ ସେ କାନ୍ଦିପକାଇଲା । ବାସ୍ତବରେ ତା ମନରେ ଭାରି ଅନୁତାପ ଆସିଲା । ଭାଇ ଆସିବା ଆଗରୁ ଦିନକଠୁ ତାର ଛାତି ଥରୁଥିଲା, କାଳେ ଭାଇ କ'ଣ କହିବେ । ଭାବୁଥିଲା ସେ କେମିତି ତାଙ୍କ ସାମନାକୁ ଯିବ, କେମିତି ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଆଖି ଉଠାଇ କଥା କହିବ । ସେ ଭାବିଥିଲା ଯେ ଭାଇ ତାକୁ ପାଖକୁ ଡକାଇ ବୁଝାଶୁଝା କରାଇଦେବେ । କିନ୍ତୁ, ଦେଖିଲା ଭାଇ ଆଜି ତାର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଓଲଟା,

ନିର୍ଦ୍ଦୟତାର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ମୂର୍ଖ ହେଲେ ବି ମନେ ମନେ ଭାବୁଥିଲା ତା ଭାଇ ତା ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ କରୁଛନ୍ତି । ଯଦି ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ତାକୁ ଡାକି ଦିଚାରି ପଦ ଗାଳିଦେଇଥାନ୍ତେ, କିମ୍ବା ଦୁଇ ଚାରି ଚାପୁଡ଼ା ମାରିଦେଇଥାନ୍ତେ ତେବେ ତାର ଏତେ ଦୁଃଖ ହୋଇନଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ସେ ତାର ମୁହଁ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଯାହା କହିଲେ ସେଥିରେ ସେ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲା । ଘରେ ଲୁଗା ବଦଳି ଆଖି ପୋଛିଦେଲା, ସେ କାନ୍ଦୁଛି ବୋଲି ଯେମିତି କେହି ନଜାଣନ୍ତି । ତାପରେ ସେ ଆନନ୍ଦୀଙ୍କ ଦୁଆର ପାଖକୁ ଆସି କହିଲା—"ଭାଉଜ, ଭାଇ ଠିକ୍ କରିଛନ୍ତି ଏ ଘରେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ସେ ରହିବେ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଆଉ ମୋ ମୁହଁ ଚାହିଁବାକୁ ରାଜି ନୁହନ୍ତି; ତେଣୁ ମୁଁ ଚାଲିଯାଉଛି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ମୁହଁ ଦେଖାଇବି ନାହିଁ । ମୋର ଯାହା କିଛି ଭୁଲ ହୋଇଛି କ୍ଷମା କରିବ ।"

ଏହି କଥା କହୁ କହୁ ଲାଲବିହାରୀର କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା ।

୪

ଲାଲବିହାରୀ ଯେତେବେଳେ ଆନନ୍ଦୀଙ୍କ ଦରଜା ପାଖରେ ଠିଆହୋଇଥିଲା ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ସେତେବେଳେ ଆଖି ଲାଲ ଲାଲ୍ କରି ବାହାରୁ ଆସୁଥିଲେ । ଭାଇ ଠିଆହୋଇଛି ଦେଖି ଘୃଣାରେ ଆଖି ଫେରେଇନେଇ ବାଟ କାଟି ଚାଲିଗଲେ—ସତେ ଯେମିତି ତା ଛାଇ ପଡ଼ିଲେ ଛୁଆଁନ୍ତି ।

ଆନନ୍ଦୀ ସିନା ଲାଲବିହାରୀ ନାଁରେ କହିଦେଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ପରେ ତାଙ୍କ ମନ ଭାରି ଖରାପ ହେଲା । ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ଭଲ । କଥାଟା ଏତେ ବଢ଼ିଯିବ ବୋଲି ସେ କେବେ ଭାବିନଥିଲେ । ଏତେ ସାମାନ୍ୟ କଥାରେ କାହିଁକି ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ଏତେ ଗରମ ହୋଇଗଲେ ଭାବି ବରଂ ସେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ମନେ ମନେ ବିରକ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ତା ଛଡ଼ା ସେ ଡରୁଥିଲେ, କାଳେ ଯଦି ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ତାଙ୍କୁ ଆଲ୍ଲାହାବାଦ ଯିବା ପାଇଁ କହନ୍ତି, ତାହେଲେ ସେ କେମିତି କ'ଣ କରିବେ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ ଲାଲବିହାରୀ ଦରଜା ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇ କହୁଛି 'ମୁଁ ଯାଉଛି, ଦୋଷ ଥିଲେ କ୍ଷମା କରିବ' ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମନରେ ବାକି ଯେଉଁ ରାଗତକ ଥିଲା ସେତକ ବି ପାଣି ଫାଟିଗଲା । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କାନ୍ଦିପକାଇଲେ । ମନରୁ କାଳିମା ପୋଛିବା ପାଇଁ ଆଖିର ଲୁହ ଛଡ଼ା ଆଉ ଭଲ ଜିନିଷ କିଛି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠଙ୍କୁ ଦେଖି ଆନନ୍ଦୀ କହିଲେ—"ଲାଲ ବାହାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ବହୁତ କାନ୍ଦିଲାଣି ।"

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ—"ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ କ'ଣ କରିବ ?"

ଆନନ୍ଦୀ—"ଭିତରକୁ ଡାକ । ମୋ ଜିଭରେ ନିଆଁ ଲାଗୁ, କାହିଁକି ଏ ଅନର୍ଥ ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କଲି ।"

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ—"ମୁଁ ଡାକିବି ନାହିଁ ।"

ଆନନ୍ଦୀ—"ପଛରେ ବହୁତ ଦୁଃଖ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତାଙ୍କୁ ଭାରି ଅପମାନ ହୋଇଛି, କାଳେ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯିବ ।"

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ଉଠିଲେ ନାହିଁ । ଏଥି ଭିତରେ ଲାଲବିହାରୀ ପୁଣି କହିଲେ, "ଭାଉଜ, ଭାଇଙ୍କୁ ମୋ ନମସ୍କାର କହିଦେବ । ସେ ମୋ ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁ ନଥିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ମୁହଁ ଦେଖାଇବି ନାହିଁ ।"

ଲାଲବିହାରୀ ଏତିକି କହି ଲେଉଟିପଡ଼ି ବାହାର ଦରଜା ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲା । ଆନନ୍ଦୀ ହଠାତ୍ ଘରଭିତରୁ ବାହାରିପଡ଼ି ତା ହାତକୁ ଧରିପକାଇଲେ । ଲାଲବିହାରୀ ପଛକୁ ଲେଉଟିପଡ଼ି ମୁହଁକୁ ଅନାଇ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା, "ଛାଡ଼ନ୍ତୁ, ମୁଁ ଯାଏ ।"

ଆନନ୍ଦୀ—"କୁଆଡ଼େ ଯିବ ?"

ଲାଲବିହାରୀ—"ଯେଉଁଠି ମୋ ମୁହଁ ଆଉ କେହି ନଦେଖିବେ ।"

ଆନନ୍ଦୀ—"ମୁଁ ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ ।"

ଲାଲବିହାରୀ—"ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହିବା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ।"

ଆନନ୍ଦୀ—"ତମକୁ ମୋ ରାଣ, ତମେ ଆଉ ପାଦେ ଆଗକୁ ଯାଅନା ।"

ଲାଲବିହାରୀ—"ମୋ ପ୍ରତି ଭାଇଙ୍କ ମନ ସଫା ହୋଇଗଲାଣି ନଜାଣିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ କଦାପି ଏ ଘରେ ରହିବି ନାହିଁ ।"

ଆନନ୍ଦୀ—"ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କ ରାଣ ପକାଇ କହୁଛି, ତମ ପ୍ରତି ମୋ ମନରେ ଏତେ ଟିକେ କାଳିମା ନାହିଁ ।"

ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀକଣ୍ଠଙ୍କ ମନଟା ବି ତରଳି ପଡ଼ିଲା । ସେ ବାହାରକୁ ଆସି ଲାଲବିହାରୀକୁ କୋଳ କରିପକାଇଲେ । ଦୁଇ ଭାଇ ଯାକ ଖୁବ୍ କାନ୍ଦିଲେ । ଲାଲବିହାରୀ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା, "ଭାଇ, ଆପଣ ଆଉ ମୋ ମୁହଁ ଦେଖିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କହନ୍ତୁ ନାହିଁ; ଏହାଛଡ଼ା ଆପଣ ଯାହା କହିବେ ମୁଁ ଖୁସିରେ କରିବା ପାଇଁ ରାଜି ।"

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ କମ୍ପିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ଆରେ ଲଲ୍ଲୁ, ଏସବୁ କଥା ବିଲ୍କୁଲ୍ ଭୁଲି ଯା । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ କୃପା ହେଲେ ଏମିତି ଆଉ କେବେ ହେବ ନାହିଁ ।"

ବେଣୀମାଧବ ସିଂହ ବାହାର ଆଡ଼ୁ ଆସୁଥିଲେ । ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କର ପରସ୍ପର ଆଲିଙ୍ଗନ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ହଠାତ୍ କହିପକାଇଲେ, "ବଡ଼ଘରର ଝିଅ ସିନା ଏମିତି, ବିଗିଡ଼ା କାମକୁ ସେମାନେ ପୁଣି ସଜାଡ଼ିନିଅନ୍ତି ।"

ଗାଁରେ ଯିଏ ଏ କଥା ଶୁଣିଲା ସେ ଆନନ୍ଦୀଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଲା, "ବଡ଼ଘର ଝିଅ ସିନା ପ୍ରକୃତରେ ଏମିତି !"

ବୁଢ଼ୀଆଈ

ମଣିଷ ସାଧାରଣତଃ ବୁଢ଼ା ହେଲେ ପୁଣି ପିଲା ପରି ଆଚରଣ କରେ । ଖାଲି ଜିଭସୁଆଦ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଆଉ ସବୁ କଥାରେ ବୁଢ଼ୀଆଈ ପିଲାଙ୍କ ପରି କାମ କରେ । ନିଜର କଷ୍ଟ ଜଣାଇବା ପାଇଁ କାନ୍ଦିବା ଛଡ଼ା ତାର ଆଉ କୌଣସି ଉପାୟ ନଥାଏ । ହାତ ଗୋଡ଼ ଆଖି ସବୁ ଏବେ ଅକାମି । ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ିରହିଥାଏ, ଘରଲୋକେ ଯଦି କେହି ତା ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ କାମ କରନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଯଦି କିଏ ବେଳରେ ଖାଇବାକୁ ନଦିଏ, କିମ୍ବା ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ନଦିଏ, କିମ୍ବା ବଜାରରୁ ଆସିଥିବା କୌଣସି ଜିନିଷ ଯଦି ତା ଭାଗରେ ନପଡ଼େ, ତାହେଲେ ସେ କାନ୍ଦେ । କାନ୍ଦେ, ମାନେ ସକେଇ ସକେଇ ନୁହେଁ, ଖୁବ୍ ରଡ଼ିଛାଡ଼ିକରି କାନ୍ଦେ ।

ତାର ସ୍ୱାମୀ ମରିବାର ଅନେକ ଦିନ ହୋଇଗଲାଣି । ପୁଅ ବି ଭେଣ୍ଡିଆ ବେଳରେ ଚାଲିଗଲା । ଏବେ ଗୋଟିଏ ଭଣଜା ଛଡ଼ା ତାର ଆଉ କେହି ନାହିଁ । ଏହି ଭଣଜା ନାଁରେ ସେ ସବୁ ସମ୍ପତ୍ତି ଲେଖିଦେଇଛି । ସମ୍ପତ୍ତି ଲେଖାଇଦେଲାବେଳେ ଭଣଜା ଯେଉଁ ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା କହିଥିଲା ସେଗୁଡ଼ା ଏବେ କିଛି ନାହିଁ । କୁଲି ଡିପୋର ସର୍ଦ୍ଦାର କୁଲି କିଣିଲାବେଳେ ଯେମିତି ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା କହି ଭୁଲାଇଦିଏ ସେଇମିତିଆ କଥା । ବୁଢ଼ୀର ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ଯଦିଓ ମାସକୁ ଶହେ ଦେଢ଼ଶହ ଟଙ୍କା ରୋଜଗାର ହେଉଥିଲା, ତଥାପି ବୁଢ଼ୀକୁ ପେଟପୂରା ମୁଠେ ମିଳୁ ନଥିଲା । ଏଥିପାଇଁ ଭଣଜା ପଣ୍ଡିତ ବୁଦ୍ଧିରାମ ବେଶୀ ଦାୟୀ କି ତା ସ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ରୂପା ବେଶି ଦାୟୀ, ଠିକ୍ କରି କହିବା ମୁସ୍କିଲ । ବୁଦ୍ଧିରାମର ସବୁ ଭଲ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହାତରୁ ପଇସା ନପଡ଼ୁଛି । ରୂପାର ସ୍ୱଭାବ କଡ଼ା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାଁରେ ତାର ଭାରି ଡର । ତେଣୁ ସେ କଡ଼ା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତା କଟୁତା ବୁଢ଼ୀକୁ ସେତେ ନ ବାଧେ, ବୁଦ୍ଧିରାମର ଭଲପଣିଆ ତାକୁ ବେଶି ବାଧେ ।

ବେଳେବେଳେ ନିଜ ଅତ୍ୟାଚାର କଥା ଭାବି ବୁଦ୍ଧିରାମର ଦୁଃଖ ହୁଏ । ସେ ଭାବେ ବୁଢ଼ୀର ସମ୍ପତ୍ତି ନେଇ ଆଜି ସେ ଭଲ ମଣିଷ । ଯଦି ଖାଲି ଆଶ୍ୱାସନାରେ କିମ୍ବା ଶୁଖିଲା ସହାନୁଭୂତିରେ କାମ ଚଳିଯାଉଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ କିଛି ଚିନ୍ତା ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ହାତରୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ପଡ଼ିଯିବା ଭୟରେ ବିଚାରି କିଛି କରିପାରେ ନାହିଁ । ଯଦି ଦାଣ୍ଡରେ କୌଣସି ଭଦ୍ରଲୋକ ବସିଥିଲାବେଳେ ବୁଢ଼ୀ ତା ଚିଙ୍ଗ ବାହାର୍ କରେ, ତାହେଲେ ସେ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ବୁଢ଼ୀକୁ ବହୁତ ଗାଳିଦିଏ । ସାଧାରଣତଃ ପିଲାଙ୍କର ବୁଢ଼ାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା ବାପା ମା'ଙ୍କର ଏମିତି ଚିଙ୍ଗ

ଦେଖିଲେ ପିଲାଙ୍କର ପଢ଼ିବା ଆଉ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ନାହିଁ । କିଏ ବୁଢ଼ୀକୁ ଚିଡ଼ାଇ ଦେଇ ପଳାଏ, କିଏ ବୁଢ଼ୀ ଉପରକୁ କୁଳି କରିଦିଏ । ବୁଢ଼ୀ ଖୁବ୍ ପାଟିକରି କାନ୍ଦେ । ବୁଢ଼ୀ ଖାଇବା ପାଇଁ କାନ୍ଦେ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି, ତେଣୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ସେ କାନ୍ଦିଲେ କେହି କିଛି ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ । ହଁ, ବୁଢ଼ୀ ଖୁବ୍ ରାଗି କରି ପିଲାଙ୍କୁ ଗାଳିଦେଲେ ରୂପା ଆସି ଘଟଣାସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ । ତେଣୁ ବୁଢ଼ୀ ବେଶି ଗାଳିଗୁଲଜ କରେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ କାନ୍ଦିବା ଅପେକ୍ଷା ଗାଳିଗୁଲଜ କଲେ ଉପଦ୍ରବ ବହୁତ କମିଯାଏ ।

ସମୁଦାୟ ପରିବାରରେ ବୁଦ୍ଧିରାମର ସାନଝିଅ ଲାଡ଼ିଲୀ ବୁଢ଼ୀକୁ ଟିକିଏ ଭଲ ପାଏ । ଲାଡ଼ିଲୀ ତା ଭାଇମାନଙ୍କ ଭୟରେ ତା ଭାଗ ମିଠାଇ ଇତ୍ୟାଦି ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଖାଇବା ପାଇଁ ବୁଢ଼ୀ ପାଖରେ ଶରଣ ନିଏ । ଅବଶ୍ୟ ବୁଢ଼ୀର ଲାଳସା ଯୋଗୁଁ ଭାଇଙ୍କଠୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ବୁଢ଼ୀକୁ କିଛି ଦେବାକୁ ପଡ଼େ । ଅବଶ୍ୟ ଭାଇମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବୁଢ଼ୀ ପାଖରେ ତାର କ୍ଷତି କମ୍ । ଏହି ସ୍ୱାର୍ଥାନୁକୂଳତା ଯୋଗୁଁ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ଟିକିଏ ଅଧିକ ଭାବ ଥାଏ ।

୨

ରାତି ସମୟ । ବୁଦ୍ଧିରାମ ଦୁଆରେ ମଙ୍ଗଳ ମହୁରି ବାଜୁଥାଏ ଓ ପିଲାମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଗାନାବାଜଣା ସବୁ ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନେ ଖଟରେ ପଡ଼ି ଭଣ୍ଡାରିଙ୍କଠାରୁ ମୋଡ଼ାଖାଉଥାନ୍ତି । ପାଖରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଭାଟ ଗୀତ ଶୁଣାଉଥାଏ ଓ କୌଣସି ଅତିଥି ଟିକିଏ ପ୍ରଶଂସା କରିଦେଲେ ସେହି ପ୍ରଶଂସାରେ ସେ ଗୋଟାପଣେ ଫୁଲିଯାଉଥାଏ । ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ଇଂରେଜିପଢ଼ୁଆ ନବଯୁବକ ସେଠି ଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ସେହି ମୂର୍ଖମଣ୍ଡଳୀ ପ୍ରତି ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉନଥାନ୍ତି । କାରଣ ଏ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଅପମାନ ବୋଲି ସେମାନେ ମନେକରୁଥାନ୍ତି ।

ଆଜି ବୁଦ୍ଧିରାମର ବଡ଼ପୁଅ ସୁଖରାମର ନିର୍ବନ୍ଧଭାର ଆସିଛି । ସେଇଥିପାଇଁ ଏ ଉତ୍ସବ ଚାଲିଛି । ଘରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଗୀତ ଗାଉଛନ୍ତି ଓ ରୂପା ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କ ପାଇଁ ରୋଷାଇବାସରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛି । ଚୁଲିରେ କଡ଼େଇ ବସିଛି । କେଉଁଥିରେ ପୁରି କଚୌଡ଼ି ଛଣାହେଉଛି ତ କେଉଁଥିରେ ଆଉ କିଛି । ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ହଣ୍ଡାରେ ମସଲା ତରକାରି ବସିଛି । ଘିଅ ମସଲାର କ୍ଷୁଧାବର୍ଦ୍ଧକ ବାସନାରେ ଘରଆଡ଼ ମହକି ଉଠୁଛି ।

ବୁଢ଼ୀ ଦୁଃଖର ଏକ ପ୍ରତିମା ପରି ଘରେ ବସିଥାଏ । ରୋଷାଇଘରୁ ଆସୁଥିବା ସୁଗନ୍ଧରେ ସେ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇପଡ଼ୁଥାଏ । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବୁଥାଏ, ହୁଏତ

ତାକୁ ପୁରି ମିଳିବ ନାହିଁ । ଏତେ ଡେରି ହେଲାଣି କିନ୍ତୁ କେହି ଖାଇବାକୁ ଆସୁ ନାହିଁ । ଲାଗୁଛି ସମସ୍ତେ ବୋଧହୁଏ ଖାଇସାରିଲେଣି । ତା ପାଇଁ ବୋଧହୁଏ କେହି ଡାକି ନାହିଁ । ଏମିତି ସବୁ ଭାବି ତାକୁ କାନ୍ଦ ଲାଗିଲା; କିନ୍ତୁ ଅମଙ୍ଗଳ ଆଶଙ୍କାରେ ସେ କାନ୍ଦିଲା ନାହିଁ ।

'ଆହା, କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ବାସନା ! କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଏବେ ପଚାରୁଛି କିଏ ? ଯେଉଁଠି ରୁଟି ମିଳିବା କଷ୍ଟ ସେଠି ପେଟପୂରା ପୁରି ମିଳିବ କାହୁଁ ?' ଏଇ କଥା ଭାବି ବୁଢ଼ୀ ବିଚାରୀକୁ କାନ୍ଦ ମାଡ଼ିଲା । କ୍ଷୁଧାରେ ତାର କୋହ ଉଠିଲା; କିନ୍ତୁ ରୂପା କଥା ମନେପଡ଼ି କାନ୍ଦ ଆପେ ଆପେ ବନ୍ଦହୋଇଗଲା ।

ବୁଢ଼ୀଆଈ ବହୁତ ବେଳଯାଏ ଏହିଭଳି ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ିରହିଲା । ଘିଅ ମସଲା ବାସନାରେ ବୃଦ୍ଧା ମଝିରେ ମଝିରେ ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇ ମୁହଁରୁ ଲାଳ ଗଡ଼ିପଡ଼ୁଥିଲା । ପୁରି ସୁଆଦ ମନେପକାଇ ମନ ଉତ୍କଣ୍ଠ ହୋଇଉଠୁଥିଲା । କାହାକୁ ଏବେ ଡାକିବ, ଆଜି ତ ଲଡ଼ୁଲୀର ବି ଦେଖା ନାହିଁ । ଟୋକା ଦୁଇଟା ସବୁଦିନ ଏତେ ଚଡ଼ାନ୍ତି, ଆଜି କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ବି ପତ୍ତା ନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ା ଆସିଲେ କଣ ତିଆରି ହେଉଛି ଅନ୍ତତଃ ଜଣାପଡ଼ନ୍ତା ।

ବୁଢ଼ୀଆଈର ଆଖିରେ ପୁରି କଥା ଖାଲି ନାଚିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପୁରି ଖୁବ୍ ଲାଲ ଲାଲ ଫୁଲ୍‌କା ଫୁଲ୍‌କା ନରମ ନରମ ହୋଇଥିବ । ରୂପା ତାକୁ ଖୁବ୍ ଭଲଭାବରେ ତିଆରିକରିଥିବ । କଡ଼େଇରେ ଅଳେଇଚ ଇତ୍ୟାଦି ପଡ଼ି ଘିଅର ବାସନା ହେଉଥିବ । ପୁରିଟାଏ ମିଳିଗଲେ ଟିକିଏ ହାତରେ ଧରି ଦେଖନ୍ତା । ଭାବିଲା, ଚୁଲିମୁଣ୍ଡକୁ ଯାଇ କଡ଼େଇ ଆଗରେ ବସିବ । ଗରମ ଗରମ ପୁରି ଛଣାହୋଇ ଥାଳିରେ ରଖା ହେଉଥିବ । ଘରେ ବସି ତ ଲୋକ ଫୁଲ ଶୁଙ୍ଘିପାରେ । କିନ୍ତୁ ବଗିଚାରେ ବସି ଶୁଙ୍ଘିବା ଭିନ୍ନ କଥା । ଏହିପରି ଭାବି ବୁଢ଼ୀଆଈ ଧୁପୁର ଧୁପୁର କୌଣସିମତେ ଦୁଆରବନ୍ଧ ପାରହୋଇ ଯାଇ କଡ଼େଇ ପାଖରେ ବସିଲା । ଖାଇବା ଲୋକ ଆଗରେ ଭୋକିଲା କୁକୁରକୁ ବସିରହିବା ପାଇଁ ଯେତିକି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦରକାର, ବୁଢ଼ୀର କଡ଼େଇ ପାଖକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ସେତିକି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦରକାରହେଲା ।

ରୂପା ସେତେବେଳେ ଭୟଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟସ୍ତ । କେତେବେଳେ ଏ ଘର, କେତେବେଳେ ସେ ଘର, କେତେବେଳେ ଚୁଲିପାଖେ ତ କେତେବେଳେ ଭଣ୍ଡାର ଘରେ । କେହି ଜଣେ ବାହାରୁ ଆସି କହିଲାଣି ତ—ପୂଜାରୀ ଧନିଆ ମାଗୁଛି, ତାହେଲେ ଧନିଆ ଦେଲେ । କିଏ କହିଲା ଭାଟ ଆସିଲେଣି, ତାକୁ କ'ଣ ଦିଅ; ତାକୁ ବି ଦେଲେ । ଭାଟ ପାଇଁ ଜିନିଷ ସଜଡ଼ା ହେଉଛି ତ କିଏ ଆସି ପଚାରିଲାଣି ଖାଇବାକୁ ଆଉ କେତେ ଡେରି ଅଛି, ନା ହେଲାଣି ? କିଏ କହିଲାଣି ଢୋଲ ଝାଞ୍ଜ ରଖିଦିଅ । ବିଚାରି ଏପଟ ସେପଟ ଧାଇଁ ଧାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ, ପାଟି କରୁଛି, ବିରକ୍ତ ହେଉଛି; କିନ୍ତୁ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ବେଳ ନାହିଁ । ଡରୁଥାଏ କାଳେ ସାହିପଡ଼ିଶା ଉଛୁଳିପଡ଼ୁଛି ବୋଲି

କହିଦେବେ । ଶୋଷରେ ତଣ୍ଟି ଶୁଖିଯାଉଥାଏ, ଗରମରେ ଦେହ ଝାଳ ହୋଇ ଯାଉଥାଏ, ତଥାପି ବେଳ ନଥାଏ ବସିକରି ପାଣି ମୁନ୍ଦାଏ ପିଇଦେବ କିମ୍ବା ବାନ୍ତି-ହୋଇ ପଡ଼ିବ । ତାଛଡ଼ା ଆତୁର ଭସ୍ମ ଆଖି ବୁଲେଇଦେଲେ ଲୋକେ କଳଙ୍କ ଉଠାଇନେବେ । ଏମିତି ଅବସ୍ଥାରେ ବୁଢ଼ୀ ଆଈଙ୍କୁ କଡ଼େଇ ପାଖରେ ବସିଥିବାର ଦେଖି ରୂପା ନିଆଁ ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଉ ରାଗ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । ପାଖପଡ଼ିଶା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ବସିଛନ୍ତି କ'ଣ କହିବେ, କି ପୁରୁଷ ଲୋକମାନେ କ'ଣ ଭାବିବେ, କେଉଁ କଥାକୁ ତାର ଆଉ ଖିଆଲ ରହିଲା ନାହିଁ । ବେଙ୍ଗ ଯେମିତି କେଞ୍ଚୁଆ ଦେଖିଲେ ମାଡ଼ିବସେ, ସେଇମିତି ଡେଇଁପଡ଼ି ବୁଢ଼ୀ ହାତକୁ ଧରି ଘୋଷାରି ନେଇ କହିଲା—"ଏମିତି ପେଟ ପୋଡ଼ିଗଲା ? ଏଇଟା ପେଟ ନା ଗୋଟାଏ ଚୂଲି ? ଘରେ ବସିଥିଲେ କଣ ନିଶ୍ୱାସ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଉଥିଲା ? ଠାକୁରଙ୍କୁ ଭୋଗ ଦିଆହୋଇ-ନାହିଁ, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଖାଇନାହାନ୍ତି, ଏତିକି ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ହେଲା ନାହିଁ ? ଆସି ଏଠି ଆଗରେ ବସିପଡ଼ିଲା ! ପୋଡ଼ିଯାଉନାହିଁ ଯାହା ଏମିତିଆ ଜିଭ ! ଦିନଯାକ ଯଦି ନ ଖାଉଥାନ୍ତା, କାହା ହାଣ୍ଡିରେ ଯାଇ ମୁହଁ ମାଡ଼ନ୍ତା କେଜାଣି ? ଗାଁଲୋକେ ଦେଖିଲେ କହିବେ ବୁଢ଼ୀକୁ ପେଟପୂରା ମୁଠେ ଖାଇବାକୁ ମିଳୁନାହିଁ । ସେଇଥିରେ ତ ପୁଣି ଦିନରାତି ମୁହଁ ଚାଲିଛି । ଡାହାଣୀ ମରୁନାହିଁ କି ବାଟ ଛାଡ଼ୁନାହିଁ, ଖାଲି ନାଁ ପକାଉଛି । ଆମ ନାକ ନିଶ ତଳେ ପକାଇଲେ ଯାଇ ଛାଡ଼ିବ । ଏତେ ଖାଉଛୁ, ସବୁ କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛି ? ଯା, ଯଦି ଖାଇବୁ ଆଗ ଘରେ ଯାଇ ବସ ! ଘରଲୋକ ସବୁ ଖାଇଲାବେଳେ ତୁ ଖାଇବୁ । ତୁ ଠାକୁରାଣୀ ନୁହଁ ଯେ ଆଉ କାହା ପାଟିରେ ପାଣି ନବାଜୁଣୁ, ତୋତେ ଆଗେ ପୂଜା କରିଦେବେ ।"

ବୁଢ଼ୀ ଆଉ ଉପରକୁ ମୁହଁ ଟେକିଲା ନାହିଁ । କାନ୍ଦିଲା ନାହିଁ କି କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ପୁଣି ଘୋଷାରି ଘୋଷାରି ନିଜ କୋଠରିକୁ ଚାଲିଗଲା । ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ତାକୁ ଆଘାତ ଲାଗିଲା ଯେ ମନ ଓ ମସ୍ତିଷ୍କ ସବୁ ସେହି ଆଘାତରେ ଡୁବିଗଲା । ନଦୀରୁ ଯଦି କେବେ ବଡ଼ ଖଣ୍ଡେ ଅତଡ଼ା ଛିଡ଼େ ତେବେ ଆଖପାଖର ସବୁ ପାଣି ସେହି ଜାଗାକୁ ଚାଲିଆସେ ।

୩

ଭୋଜନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପରଶା ହୋଇଗଲା ଓ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ସବୁ ବସିଗଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ମଙ୍ଗଳଗୀତ ଆରମ୍ଭକରିଦେଲେ । ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କର ଭଣ୍ଡାରି-ମାନେ ଓ ଗାଁ ସେବକ ଧୋବା-ଗଉଡ଼ମାନେ ଟିକିଏ ଛାଡ଼ି ବସିଲେ । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ଖାଇ ନ ସାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ଉଠିବା କଥା ନୁହେଁ । ପାଠୁଆ ଶାଠୁଆ ଜଣେ ଦିଜଣ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ ଚାକରବାକର ବହୁତ ବେଳଯାଏ ବସି ଖାଇବାର ଦେଖି

ମନେ ମନେ ବିରକ୍ତ ହେଉଥିଲେ ଓ ଏମିତିଆ ଶୃଙ୍ଖଳାର କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ।

ବୁଢ଼ୀ ନିଜ କୋଠରିକୁ ଯାଇ କାହିଁକି ଏଠୁ ସେଠିକି ଗଲା ବୋଲି ମନେ ମନେ ଦୁଃଖ କଲା । ସେ ବରଂ ରୂପା ଉପରେ ନ ରାଗି ନିଜ ଉପରେ ରାଗିଲା । ସତ କଥା, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଖାଇ ନ ସାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘରଲୋକେ କେମିତି ଖାଆନ୍ତେ ? ମୁଁ ଏତିକି ଟିକିଏ ବି ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲି ନାହିଁ ? ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ଏମିତି ଅପମାନ ହୋଇପଡ଼ିଲି କାହିଁକି ? ଆଉ କେହି ନ ଡାକିଲେ ମୁଁ ଯିବି ନାହିଁ ।

ମନେ ମନେ ଏମିତି ଭାବି ବୁଢ଼ୀ ଡାକରାକୁ ଅନେଇ ରହିଲା । କିନ୍ତୁ ବଢ଼ିଆ ଘିଅ ବାସନାରେ ବୁଢ଼ୀର ଆଉ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ରହୁ ନଥାଏ । ମୁହୂର୍ତ୍ତିଟା ଯୁଗେ ପରି ମନେହେଉଥାଏ । ଭାବୁଥାଏ ଏଥର ଖଲି ପଡ଼ିଯିବଣି, ଏଥର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନେ ଆସିଯିବେଣି, ଲୋକେ ଆସି ହାତ ଗୋଡ଼ ଧୋଉଥିବେ, ଭଣ୍ଡାରିମାନେ ପାଣି ଦେଉଥିବେ । ମନେହେଉଛି ଲୋକେ ଖାଇବସିବେଣି ଓ ଗୀତ ଗାଇବା ବି ଆରମ୍ଭ ହେବଣି । ଏହିପରି ନାନାପ୍ରକାର କଥା ଚିନ୍ତାକରି ସେ ମନକୁ ଭୁଲାଇ ଶୋଇଗଲା ଓ ମନେ ମନେ ଗୁଣୁଗୁଣୁ ହୋଇ ଗୀତ ଗାଇଲା । ପୁଣି ଭାବିଲା ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ବୋଧହୁଏ ତାର ଡେରି ହୋଇଗଲା । ଏତେବେଳଯାଏ ଲୋକ କ'ଣ ଆଉ ବସି ଖାଉଥିବେ ? କାହିଁ କାହାର ପାଟି ତ ଶୁଭୁନାହିଁ ? ନିଶ୍ଚୟ ତାହାହେଲେ ଲୋକେ ଖାଇପିଇ ଚାଲିଯିବେଣି । ମୋତେ ତାହାହେଲେ କେହି ଡାକିବାକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ରୂପା ତ ଚିଡ଼ିଯାଇଛି, ଡାକିବ କି ନାହିଁ କିଏ ଜାଣେ ? ହୁଏତ ସେ ଭାବୁଥିବ ମୁଁ ଆପେ ଯିବି । ମୁଁ ତ କିଛି ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ନୁହେଁ ଯେ ମୋତେ ଡାକିବେ । ବୁଢ଼ୀଆଈ ଏବେ ଚାଲିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା ଓ ଭାବିଲା-ଅଳିଆ ସମସ୍ତ ଭିତରେ ପୁରି ଓ ମସଲାଦିଆ ତରକାରି ମିଳିଯିବ । ତାର ଜିଭ ଏକଦମ୍ ପାଣି ହୋଇଗଲା । ସେ ମନେ ମନେ କେତେପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାକଲା । ଭାବିଲା, ପୁରି ତରକାରି ଖାଇବ । ତା'ପରେ ଦହି, ଚିନି ଆଉ କଟ୍ଲେଡ଼ ରାଇତା ସାଙ୍ଗରେ ଖିରି ଭଲ ଲାଗିବ । ଯିଏ ଯାହା ଭାବୁ ପଛକେ ମୁଁ ବରାବର ମାଗି ମାଗି ଖାଇବି । ହଁ, ଲୋକେ କହିବେ ବୁଢ଼ୀର କିଛି ବାଛବିଚାର ନାହିଁ । ହଁ, ଲୋକେ ଯାହା କହନ୍ତୁ ପଛକେ ଏତେ ଦିନରେ ଯେତେବେଳେ ପୁରି ମିଳୁଛି ଖାଲି କ'ଣ ପାଟିଟାକୁ ଅଇଁଠା କରି ଉଠିଆସିବ !

ବୁଢ଼ୀ ହାତରେ ଭରା ଦେଇ ଧୁକୁରି ଧୁକୁରି ଯାଇ ଅଗଣାରେ ପହଞ୍ଚିଲା । କିନ୍ତୁ ହାଏରେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ସେ ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ଯାହା ଭାବିଥିଲା ସବୁ ମିଛ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରକୃତରେ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ସବୁ ଖାଇ ବସିଥିଲେ । କେହି ଖାଇସାରି ଆଙ୍ଗୁଠି ଚାଟୁଥିଲା, କେହି ଅବା ଅନ୍ୟ ଲୋକ ଖାଇ ସାରିଲେଣି କି ନାହିଁ ଟେରେଇ ଟେରେଇ ଦେଖୁଥିଲା । କିଏ ଅବା ଭାବୁଥିଲା ଯେ ଖଲିରେ ପୁରି ବଳିଲେ କୌଣସିମତେ

ତାକୁ ଲୁଚାଇ ନେଇଯିବ । କେହି ଦହି ଖାଇ ଝାକଳା ମାରୁଥିଲେ, ପୁଣି ଥରେ ମାଗିବାକୁ ସଙ୍କୋଚ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଆଈବୁଢ଼ୀ ଘୁଷୁରି ଘୁଷୁରି ଆସି ସେଇ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା । କେତେଜଣ ଲୋକ ଚମକି ଉଠି ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲେ । ଡାକପକାଇଲେ, "ଆରେ ଏ ବୁଢ଼ୀ କିଏ ? ସେ କେଉଁଠାରୁ ଆସିଲା ? ଦେଖ କାହାକୁ କାଲେ ଛୁଇଁଦେବ ।"

ପଣ୍ଡିତ ବୁଦ୍ଧିରାମ ଆଈଙ୍କୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ରାଗରେ ନିଆଁ ହୋଇଗଲା । ହାତରେ ପୁରିଥାଳି ଥିଲା । ଥାଳିଟାକୁ ଭୂଇଁରେ ପକାଇଦେଇ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ମହାଜନ ଯେମିତି ପାଉଣା ଦେଉନଥିବା କରଜଖିଆ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖି ହଠାତ୍ ତା ଟଣ୍ଟିକୁ ମାଡ଼ିଧରେ ସେହିପରି ସେ ବୁଢ଼ୀଆଈ ଉପରକୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ତାକୁ ଘୋଷାରି ଘୋଷାରି ନେଇ ଗୋଟାଏ ଅନ୍ଧାରୁଆ ଘରେ ପକାଇଦେଲା । ଝଞ୍ଜା ପବନରେ ଯେମିତି ବଗିଚା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ସେମିତି ବୁଢ଼ୀର ଆଶା-ବଗିଚା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନଷ୍ଟହୋଇଗଲା ।

ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଖାଇଲେ, ହାଡ଼ି, ଗଉଡ଼, ଧୋବା, ଭଣ୍ଡାରି ସମସ୍ତେ ଖାଇଲେ, କିନ୍ତୁ ବୁଢ଼ୀ କଥା କେହି ପଚାରିଲେ ନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧିରାମ ଓ ତା ସ୍ତ୍ରୀ ରୂପା ଉଭୟ ସେଦିନ ବୁଢ଼ୀର ନିର୍ଲଜ୍ଜତା ଲାଗି ତାକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ପାଇଁ ଠିକ୍ କରିଥିଲେ । ବିଚାରି ବୁଢ଼ୀର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ପ୍ରତି କାହା ମନରେ ଟିକିଏ ହେଲେ କରୁଣା ହେଲା ନାହିଁ । ଏକା ଲାଡ଼୍‌ଲି ତା ପାଇଁ ଟିକିଏ ଦୁଃଖ କରୁଥାଏ ।

ଲାଡ଼୍‌ଲି ଆଈକୁ ଖୁବ୍ ଭଲପାଏ । ବିଚାରି ଭାରି ଉଦାସୀନ ଝିଅଟିଏ । ପିଲାଙ୍କ ପରି ଚପଳତା ତା'ଠାରେ ଆଦୌ ନଥିଲା । ବାପା, ମା ଉଭୟେ ବୁଢ଼ୀକୁ ଦୁଇଥର ଯେତେବେଳେ ଘୋଷାରି-ଘୋଷାରି ନେଲେ ତାହା ଦେଖି ଲାଡ଼୍‌ଲି ଗୁମ୍ ମାରି ରହିଗଲା । ସେମାନେ କାହିଁକି ବୁଢ଼ୀଆଈକୁ ପୁରି ଦେଉନାହାନ୍ତି ବୋଲି ସେ ମନେ ମନେ ଭାରି ଚିଡ଼ୁଥିଲା । ଭାବୁଥିଲା, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଲୋକେ କ'ଣ ସବୁ ଖାଇଯିବେ ? ସେ ଭାବୁଥିଲା ଆଈ ପାଖକୁ ଯାଇ ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବ; କିନ୍ତୁ ମା ଭୟରେ ସେ ଯାଇପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ନିଜର ପୁରି ନଖାଇ ତା ଖେଳନା ଡବାରେ ତାକୁ ପୂରାଇ ରଖିଥିଲା । ସେ ସେହି ପୁରିକୁ ଆଈ ପାଖକୁ କେମିତି ନେବ ସେଥିପାଇଁ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଉଠିଲା । ଭାବିଲା, ତା ପାଟି ଶୁଣିଲାମାତ୍ରେ ବୁଢ଼ୀ ଚେଇଁ ଉଠିବ । ପୁରି ଦେଖି କେତେ ଖୁସି ହେବ ଓ ତାକୁ କେତେ ଆଦର କରିବ ।

୪

ରାତି ଏଗାର । ରୂପା ଅଗଣାରେ ଶୋଇ ଗଡ଼ପଡ଼ ହେଉଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଲାଡ଼୍‌ଲି ଆଖିରେ ନିଦ ନଥାଏ । ଆଈବୁଢ଼ୀକୁ ପୁରି ଖୁଆଇବା ପାଇଁ ସେ ଆନନ୍ଦରେ

ଅଧୀର ହେଉଥାଏ । ସେ ତାର ଖେଳନା ପେଡ଼ିଟାକୁ ତା ସାମନାରେ ରଖିଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ତାର ଠିକ୍ ମନେହେଲା ଯେ ମା ଶୋଇପଡ଼ିଲାଣି ସେ ଚୁପ୍‌କରି ଉଠି କେମିତି ଯିବ ଭାବିଲା । ଘରଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର, ଖାଲି ଚୁଲିରେ ନିଆଁ ଦୁକ୍‌ଦୁକ୍ କରୁଥାଏ ଓ ଚୁଲି ପାଖରେ ଗୋଟାଏ କୁକୁର ଶୋଇଥାଏ । ଲଡ଼ୁଲି ଯେତେବେଳେ ଦୁଆର ନିମଗଛକୁ ଚାହିଁଲା, ଭାବିଲା ସେ ଗଛରେ ହନୁମାନଜୀ ବସିଛନ୍ତି, ସତେ ଯେମିତି ସେ ତାର ଲାଞ୍ଜ ଓ ତାର ହାତର ଗଦାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିପାରୁଥିଲା । ଡରରେ ସେ ଆଖି ବନ୍ଦ କରିଦେଲା । ଏତିକିବେଳକୁ କୁକୁର ଉଠି ବସିବାରୁ ଲଡ଼ୁଲିର ଟିକିଏ ସାହସ ହେଲା । ଶୋଇରହିଥିବା ମଣିଷଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଚାହିଁଥିବା କୁକୁରକୁ ଦେଖି ତାର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଟିକିଏ ବଢ଼ିଗଲା । ସେ ଖେଳନା ପେଡ଼ିକୁ ଧରି ବୁଢ଼ୀଆଈର କୋଠରିଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲା ।

୪

ବୁଢ଼ୀର ଖାଲି ଏତିକି ମନେଥିଲା ଯେ ଜଣେ କିଏ ତା ହାତ ଧରି ଘୋଷାରି ନେଉଥିଲା । ମନେହେଉଥିଲା ସତେ ଯେମିତି ତାକୁ ପାହାଡ଼ ଉପରକୁ ଟେକି ନେଉଛି ଓ ତାର ପାଦ ବରାବର ପଥରରେ ପିଟିହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ କେହି ଜଣେ ତାକୁ ପାହାଡ଼ ଉପରୁ ଫିଙ୍ଗିଦେବାରୁ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଗଲା ।

ତାର ଚେତା ଫେରିଲାବେଳକୁ ସବୁଆଡ଼ ଶୂନଶାନ୍ ବି ହୋଇଥିଲା । ଭାବିଲା ଖାଇପିଇ ସବୁଲୋକ ଶୋଇଗଲେଣି ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ତା ଭାଗ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଶୋଇଯାଇଛି । ହାୟରେ କପାଳ, ରାତି କେମିତି କଟିବ, ପେଟରେ ତ ତାର ନିଆଁ ଜଳୁଛି ! କେହି ଟିକିଏ ମୋ କଥା ବୁଝିଲେ ନାହିଁ । ମୋର ପେଟରୁ କାଟିଦେଲେ କ'ଣ ଧନ ବଢ଼ିଯିବ ? ବୁଢ଼ୀ କାଲେ କେତେବେଳେ ମରିଯିବ ଏକଥା ଭାବି ଏ ଲୋକଙ୍କ ମନରେ କ'ଣ ଟିକିଏ ଦୟା ହେଉନାହିଁ ? କାହିଁକି ଏ ବପୁରୀକୁ ଦୁଃଖ ଦେବା ବୋଲି କେହି ଭାବଲେ ନାହିଁ ? ଖାଇଥିଲେ ପେଟଭରି ପୁରି ଖାଇଥାନ୍ତି ନା ଆଉ କ'ଣ ଖାଇଦେଇଥାନ୍ତି ? ସେଥିରେ ପୁଣି ଏ ଅବସ୍ଥା । ଲୋକେ ମୋତେ ଅନ୍ଧ, ମୂର୍ଖ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି । ମୁଁ କିଛି ଶୁଣିପାରୁନାହିଁ ବା କିଛି ବୁଝିପାରୁନାହିଁ । ଯଦି ଅବା ମୁଁ ଅଗଣାକୁ ଚାଲିଗଲି ବୁଦ୍ଧିରାମ କ'ଣ ଏତିକି କହିପାରିନଥାନ୍ତା—"ଆଈ, ଲୋକେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଖାଉଛନ୍ତି, ତୁ ଫେରି ଯା ।" କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଘୋଷାରି ଆଣି ପକାଇଦେଲା । ସେହି ପୁରି କେତେ ଖଣ୍ଡ ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ସାମନାରେ ରୂପା ମୋତେ ଗାଳି ଦେଲା । ସେହି ପୁରି ପାଇଁ ଏତେ କଷ୍ଟ ଦେଲା ପରେ ତା ପଥର ଛାତି ତରଳିଲା ନାହିଁ ? ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଖୁଆଇଲା କିନ୍ତୁ ମୋ କଥା ବୁଝିଲା ନାହିଁ । ଯଦି ସେତେବେଳେ ଦେଲା ନାହିଁ ଆଉ ଏତେବେଳେ କ'ଣ ଦେବ ?

ଏହିପରି ବପୁରୀ ବୁଢ଼ୀ ଏକପ୍ରକାର ନିରାଶାମୟ ସନ୍ତୋଷ ନେଇ ପଡ଼ିରହିଲା ।

ଲଜ୍ଜାରେ ମନ ତାର ଭରିଗଲା । ସେ କାନ୍ଦିଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ଭୟରେ କାନ୍ଦିଲା ନାହିଁ । ଏହି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ତା' କାନରେ ବାଜିଲା—ଆଈ ଉଠ, ମୁଁ ପୁରି ଆଣିଛି । ବୁଢ଼ୀ ଲାଡ଼ଲୀର କଣ୍ଠସ୍ୱର ବାରି ପାରି ହଠାତ୍ ଉଠିବସିଲା । ଅନ୍ଧାରରେ ଲାଡ଼ଲୀକୁ ଦଉଣ୍ଡି ଧରି ନିଜ କୋଳରେ ବସାଇଲା । ଲାଡ଼ଲୀ ପୁରି କାଢ଼ି ଦେଲାବେଳେ ବୁଢ଼ୀ ପଚାରିଲା—"କ'ଣ ତୋ ମା ଦେଇଛି ?" ଲାଡ଼ଲୀ କହିଲା—"ନାହିଁ, ଏଗୁଡ଼ା ମୋ ଭାଗ ।"

ବୁଢ଼ୀ ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍‌ରେ ପୁରିତକ ଖାଇ ଶେଷ କରିଦେଲା । ଲାଡ଼ଲୀ ପଚାରିଲା, "ଆଈ, ପେଟ ପୂରିଲାଣି ?"

ଯେମିତି ଅଳ୍ପ ବର୍ଷା ହୋଇଗଲେ ପରେ ପୁଣି ଗରମ ଲାଗେ, ସେମିତି ଏହି ଅଳ୍ପ କେତେଖଣ୍ଡ ପୁରି ଖାଇଦେଇ ବୁଢ଼ୀକୁ ଭାରି ଭୋକହେଲା । କହିଲା, "ନାହିଁ ପେଟ ପୂରି ନାହିଁ । ଯା ମାଠାରୁ ଆଉ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ମାଗି ଆଣିବୁ ।"

ଲାଡ଼ଲୀ କହିଲା, "ମା ଶୋଇଛି, ଉଠାଇଲେ ମାରିବ ।"

ବୁଢ଼ୀ ପେଡ଼ିକୁ ପୁଣି ହାତରେ ଦଉଣ୍ଡିଲା । ସେଥିରେ ଯେଉଁ ଟୁକୁରା ଇତ୍ୟାଦି ପଡ଼ିଥିଲା ତାକୁ ସବୁ ବାହାରକରି ଖାଇଦେଲା ଓ ବାରମ୍ବାର ଓଠକୁ ଘୁଟି ଟାକଳା ମାରିଲା ।

ତାର ମନରେ ଭାବୁଥାଏ, ଆଉ କେମିତି ପୁରି ପାଇବ । ସନ୍ତୋଷର ବନ୍ଧଟା ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ଇଚ୍ଛାର ପ୍ରବାହ ଖୁବ୍ ବଢ଼ିଯାଏ । ସେଥିରେ ଲୋକ ମଦାନ୍ଧ ହୋଇ ଉଠେ । ବୁଢ଼ୀର ଅଧୀର ମନ ଇଚ୍ଛାର ପ୍ରବଳ ସ୍ରୋତରେ ବୋହିଗଲା । ଭଲ ମନ୍ଦ ବାଛିବାର ତାର ଆଉ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ତାର ଏହି ଇଚ୍ଛାକୁ କିଛି କାଳ ଚପାଇ ରଖି ହଠାତ୍ ଲାଡ଼ଲୀକୁ କହିଲା, "ଯେଉଁଠି ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନେ ଖାଉଥିଲେ ମୋ ହାତ ଧରି ସେଠାକୁ ନେଇଯା ।"

ଲାଡ଼ଲୀ ବୁଢ଼ୀର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝିନପାରି ତାକୁ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ଅଇଁଠା ପତର ପାଖରେ ନେଇ ବସାଇଦେଲା । କ୍ଷୁଧାତୁର ଦରିଦ୍ର ବୁଢ଼ୀ ଖଲିରୁ ଟିକି ଟିକି ପୁରି ଖଣ୍ଡ ଗୋଟାଇ ଖାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭକଲା । ଆରେ, ଦହି କେଡ଼େ ବଢ଼ିଆ ଲାଗୁଛି ! କଚୁରି କେଡ଼େ କଅଁଳ ହୋଇଛି ! ଖାସ୍ତା କେଡ଼େ ବଢ଼ିଆ ଲାଗୁଛି ! ବୁଢ଼ୀର ସବୁ ବୁଦ୍ଧି ହଜି ଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଠିକ୍ ଜାଣିଥିଲା ଯେ ସେ ଯାହା କରୁଛି ତାହା ତାର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସେ ଅନ୍ୟର ଅଇଁଠା ଖଲି ଘୁଟୁଛି । କିନ୍ତୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟଟା ତୃଷ୍ଣା ବେଗର ଶେଷ ସମୟ । ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟର ସବୁ ଇଚ୍ଛା ଏକ ସ୍ଥାନରେ କେନ୍ଦ୍ରିତ ହୋଇଯାଏ ! ବୁଢ଼ୀଆଈର ସୁଆଦ ଖାଇବା ପାଇଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ।

ଠିକ୍ ଏତିକବେଳକୁ ରୂପାର ଆଖି ଫିଟିଲା । ଦେଖିଲା ଲାଡ଼ଲୀ ତା ପାଖରେ ନାହିଁ । ସେ ଚମକି ଉଠି କାଳେ ଝିଅ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଥିବ ବୋଲି ଖଟତଳ ଏପାଖ ସେପାଖ

ସବୁଆଡ଼ ଚାହିଁଲା । ତାକୁ ସେଠାରେ ନଦେଖି ସେ ଯେତେବେଳେ ଉଠି ବସିଲା, ଦେଖିଲା ଲଡ଼୍‌ଲୀ ଅଇଁଠା ପତର ପାଖରେ ଛିଡ଼ାହୋଇଛି ଏବଂ ବୁଢ଼ୀ ଅଇଁଠା ଖଲିରୁ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ପୁରି ଉଠାଇକରି ଖାଉଛି । ରୂପାର ହୃଦୟ ଦବିଗଲା । କୌଣସି ଗାଈ ବେକରେ ଛୁରି ଚଳିବାର ଦେଖିଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା ହୁଏ ତାର ସେହି ଅବସ୍ଥା ହେଲା । ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଅଇଁଠା ପତର ଚାଟିବ, ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ଦୁଃଖ ଅଉ କ'ଣ ଥିବ ! ପୁଣି କେତେ ଟଙ୍କ ପାଇଁ ତାର ଆଈଶାଶୁ ଏତେ ନୀଚ କର୍ମ କରୁଛି ! ଏଭଳି ଦୃଶ୍ୟ କେଉଁଠିଲେ ଦେଖିଲା ଲୋକର ହୃଦୟ କମ୍ପି ଉଠେ । ମନେହୁଏ ଯିତେ ଯେମିତି ପୃଥିବୀ ଥରିଗଲା ଓ ଆକାଶ ବୁଲିଗଲା; ପୃଥିବୀରେ କୌଣସି ନୂଆ ବିପଦର ସମୟ ଆସିଗଲା । ରୂପା ମନରେ କିଛି ରାଗ ହେଲାନାହିଁ । ଦୁଃଖ ଆଗରେ ଆଉ କ୍ରୋଧ କାହିଁ ? ଭୟ ଓ କରୁଣାରେ ତାର ଆଖି ଭରିଗଲା । ଏଭଳି ଅଧର୍ମ ଓ ପାପରେ ଭାଗୀ କିଏ ? ଅନୁତାପଦଗ୍ଧ ହୃଦୟରେ ସେ ଆକାଶକୁ ହାତ ଉଠାଇ କହିଲା, "ହେ ପରମାତ୍ମା, ମୋ ପିଲାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟାକର । ଏହି ଅଧର୍ମର ଦଣ୍ଡ ତମେ ମୋତେ ଦିଅ, ନହେଲେ ମୋର ସତ୍ୟାନାଶ ହୋଇଯିବ ।"

ରୂପାକୁ ତାର ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଓ ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଏପରି ସିଧାସଳଖ କେବେ ଜଣାପଡ଼ିନଥିଲା । ସେ ଭାବିଲା, ହାୟ ମୁଁ କେତେ ହୃଦୟହୀନ ! ଯାହା ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ମୋତେ ମାସକୁ ଦୁଇଶହ ଟଙ୍କା ମିଳୁଛି ତାର ପୁଣି ଏ ଦୁର୍ଗତି ଓ ସେ ଦୁର୍ଗତି ପୁଣି ମୋରି ଯୋଗୁ ! ହେ ଦୟାମୟ ଭଗବାନ, ମୋର ବହୁତ ଭୁଲ ହୋଇଛି, ମୋତେ କ୍ଷମାକର । ଆଜି ମୋ ପୁଅର ଜନ୍ମଦିନ ଥିଲା । ଶହ ଶହ ଲୋକ ଆଜି ଭୋଜନ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆଜି ସେମାନଙ୍କର ଦାସୀ ହୋଇ କାମ କରିଛି । ଖାଲି ନାଁ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଶହ ଶହ ଟଙ୍କା ଉଡ଼ାଇଦେଉଛି; କିନ୍ତୁ ଯାହାଙ୍କ ଯୋଗୁ ମୁଁ ହଜାର ହଜାର ଟଙ୍କା ପାଉଛି ସେହି ଦିବସରେ ମୁଁ ଆଜି ଜଣକୁ ପେଟପୂରା ଭୋଜନ ଦେଇପାରି ନାହିଁ; ଏଇ ବୁଢ଼ୀ ଅସହାୟ ବୋଲି ସିନା !

ରୂପା କବାଟ ଖୋଲି ଭଣ୍ଡାରଘରୁ ଗୋଟାଏ ଥାଳିରେ ନାନାପ୍ରକାର ଜିନିଷ ସଜାଇ ଆଣି ବୁଢ଼ୀ ପାଖକୁ ଚାଲିଲା ।

ରାତି ଅଧରୁ ଗଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ଆକାଶ-ଥାଳିରେ ତାରା ସବୁ ସଜାଇ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଓ ଦେବତାମାନେ ଆକାଶରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପଦାର୍ଥ ସବୁ ସଜାଡ଼ିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସମ୍ମୁଖରେ ଭୋଜନ ଥାଳି ଦେଖି ବୁଢ଼ୀଆଈର ଯେତେ ଆନନ୍ଦ ହେଲା, ଦେବତାମାନେ କେବେ ଏତେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ନଥିଲେ । ରୂପା ମୃଦୁକଣ୍ଠରେ କହିଲା—"ଆଈ ଉଠ, ଖାଇନିଅ, ମୁଁ ଆଜି ବହୁତ ବଡ଼ ଭୁଲ କରିଛି । ତମେ କିଛି

ଖରାପ ମନେ କରିବ ନାହିଁ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କର ସେ ମୋର ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରିଦିଅନ୍ତୁ ।"

ଛୋଟ ପିଲା ମିଠେଇ ପାଇଲେ ସବୁ ଗାଳିମନ୍ଦ ଯେମିତି ଭୁଲିଯାଏ, ବୁଢ଼ୀଆଈ ସେମିତି ସବୁ ଭୁଲିଯାଇ ଖାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋମକୂପରୁ ଶୁଭ ଆଶୀର୍ବାଦ ଝରିଆସୁଥାଏ ଓ ରୂପା ସେଠାରେ ବସି ସେହି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ବୁଡ଼ିଯାଇଥାଏ ।

ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ବେଦୀ

ଏହା ସେଦିନର କଥା, ଯେତେବେଳେ ମୃଦୁଭାଷିଣୀ ମୀରା ଚତୋର ଲୋକଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱରପ୍ରେମରେ ମୁଗ୍ଧ କରି ରଖିଥାନ୍ତି । ସେ ଯେତେବେଳେ ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ରଣଛୋଡ଼ଜୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ତାଙ୍କ ଅମୃତ ପଦାବଳୀ ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୋତାମାନେ ପ୍ରେମରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇଉଠୁଥାନ୍ତି । ଗାଈ ଯେମିତି ଦିନ ସାରା ଶୋଷରେ ଥିଲେ ପୋଖରୀ ଦେଖିଲେ ପାଣି ପିଇବା ପାଇଁ ବିକଳ ହୋଇ ଧାଏଁ, ଚତୋର ଲୋକେ ପ୍ରତିଦିନ ସେମିତି ମୀରା-ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆନନ୍ଦ ପାଇଁ ଅଧୀର ହୋଇ ଛୁଟୁଥାନ୍ତି । କେବଳ ଯେ ଚତୋର ଲୋକେ ଏହି ପ୍ରେମସୁଧା ପାନ କରୁଥାନ୍ତି ତା ନୁହେ, ଏହି ପ୍ରେମଧାରାରେ ସମଗ୍ର ରାଜପୁତାନାର ମରୁଭୂମି ମଧ୍ୟ ପ୍ଲାବିତ ହେଉଥାଏ ।

ଥରେ ଏମିତି ହେଲା ଯେ ଝାଲବାରର ରାଓସାହେବ ଓ ମନ୍ଦାର ରାଜ୍ୟର ରାଜକୁମାର ସେମାନଙ୍କର ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଆସି ଚତୋରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ରାଓସାହେବଙ୍କ ସହିତ ରାଜକୁମାରୀ ପ୍ରଭା ବି ଥିଲେ । ପ୍ରଭାଙ୍କ ରୂପଗୁଣର ପ୍ରଶଂସା ନେଇ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏଇଠି ରଣଛୋଡ଼ଜୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ କୁମାର କୁମାରୀ ଦୁହିଁଙ୍କର ଚାରିଚକ୍ଷୁ ହେବା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଣୟ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା ।

ରାଜକୁମାର ସାରାଦିନ ଉଦାସୀନ ହୋଇ ସହରର ରାସ୍ତାଘାଟରେ ବୁଲୁଥାନ୍ତି ଓ ରାଜକୁମାରୀ ବିରହ ବ୍ୟଥାରେ ଝରକା ପାଖରେ ଠିଆହୋଇ ବାହିଁ ରହୁଥାନ୍ତି । ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଦୁହେଁ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ମନ୍ଦିରରେ ମିଳିତ ହେଲେ ପୁଣି ଯେମିତି ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ କଇଁଫୁଲ ଫୁଟିଉଠେ ।

ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରକୁ ଅନେକ ଥର ସତୃଷ୍ଣନେତ୍ରରେ ଚାହିଁବାର ଦେଖି ପ୍ରେମପ୍ରବୀଣା ମୀରା ସେମାନଙ୍କର ମନକଥା ବେଶ୍ ବୁଝିପାରିଥିଲେ । ଦିନେ ଭଜନ ଶେଷ ହେବା ପରେ ଝାଲବାରର ରାଓସାହେବ ଚାଲି ଯାଉଥିବାବେଳେ ମୀରା ମନ୍ଦାରର ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ ନେଇ ରାଓସାହେବଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ କରିଦେଇ କହିଲେ, "ରାଓସାହେବ, ପ୍ରଭା ପାଇଁ ମୁଁ ଏହି ବରକୁ ଆଣିଛି; ଆପଣ ଏହାଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନିଅନ୍ତୁ ।"

ପ୍ରଭା ଲଜ୍ଜାରେ କାଠ ପାଲଟିଗଲେ । ରାଜକୁମାରଙ୍କ ରୂପ-ଗୁଣରେ ରାଓସାହେବ

ଆଗରୁ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିପକାଇଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଚତୋରର ରାଣା ଭୋଜରାଜ ଆସି ସେଠି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ପ୍ରଭାଙ୍କର ମୁଖ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ସେ ବଡ଼ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ିଲେ; ହୃଦରେ ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ଆଘାତ ଲାଗିଲା ।

୨

ଝାଲବାରରେ ଆଜି ଭାରି ଚହଳ; କାରଣ ରାଜକୁମାରୀ ପ୍ରଭାଙ୍କର ଆଜି ବାହାଘର । ମନ୍ଦାରରୁ ବରଯାତ୍ରୀ ଆସିବେ । ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ପାଇଁ ସବୁପ୍ରକାର ଯୋଗାଡ଼ ଯନ୍ତ୍ର ଚାଲିଥାଏ । ଦୋକାନ ସଜା ହୋଇଥାଏ, ବାଦ୍ୟଧ୍ୱନିରେ ଚାରିଆଡ଼ କମ୍ପି ଉଠୁଥାଏ । ରାସ୍ତାରେ ଅତର ପାଣି ସିଞ୍ଚା ଚାଲିଥାଏ । ଘରଦ୍ୱାର ସବୁ ପତ୍ରପୁଷ୍ପରେ ସଜା ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଯାହା ପାଇଁ ଏସବୁ ସାଜସଜ୍ଜା ଚାଲିଥିଲା, ସେ ନିଜ ବଗିଚାର ଗୋଟିଏ ଗଛମୂଳରେ ଉଦାସରେ ବସି କାନ୍ଦୁଥାଏ ।

ରାଣୀମହଲରେ ଡମ୍ବୁଣୀମାନେ ଉତ୍ସବଗୀତ ଗାଉଥାନ୍ତି । କେଉଁଠି ସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କର ହାବଭାବ, କେଉଁଠି ଆଭୂ-ଅଳଙ୍କାରର ଚମକ, କେଉଁଠି ଅବା ହାସପରିହାସର ଲହରୀ । ଭଣ୍ଡାରୁଣୀ କଥା-କଥାକେ ତେଜି ଯାଉଥାଏ, ମାଳିଆଣୀର ଗର୍ବରେ ପାଦ ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ୁନଥାଏ, ଧୋବଣୀ ଆଖି ଦେଖାଉଥାଏ, କୁମ୍ଭାରୁଣୀ ମାଠିଆ ପରି ଫୁଲି ଯାଇଥାଏ, ବେଦୀତଳେ ବସି ପୁରୋହିତ କଥା-କଥାକେ ସୁନା ମୋହର ଦାବି କରୁଥାଏ, ରାଣୀ ମୁକ୍ତକେଶରେ ଅଖିଆ-ଅପିଆ ଏପାଖ ସେପାଖ ହେଉଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ କଥା ସହି ଭାଗ୍ୟକୁ ଆଦରି ଚାଲିଥାନ୍ତି । ଖୋଲା ମନରେ ମୋତି ମାଣିକ ବି ଫିଙ୍ଗି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଆଜି ପ୍ରଭାର ବାହାଘର; ଭାଗ୍ୟ ଥିଲେ ଏମିତି ସୁଯୋଗ ଆସେ । ସମସ୍ତେ ଆଜି ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପାଗଳ । ପ୍ରଭା ଯେ ଗଛମୂଳେ ବସି କାନ୍ଦୁଛି ସେ କଥା କାହାକୁ ଜଣାନାହିଁ ।

ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଆସି ଭଣ୍ଡାରୁଣୀକୁ ଧମକ ଦେଇ କହିଲା, "ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା କହିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ରାଜକୁମାରୀଙ୍କ କଥା ଯାଇ ବୁଝ । ଯା ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ବାନ୍ଧି ଦେ ।"

କଥା ଶୁଣି ଭଣ୍ଡାରୁଣୀ ଜିଭ କାମୁଡ଼ିପକାଇଲା । ଦୁହେଁଯାକ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ଚାଲିଲେ । ପ୍ରଭା ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛିଦେଲେ । ଭଣ୍ଡାରୁଣୀ ଏଣେ ମଥାରେ ମୋତି ପିନ୍ଧାଇଲାବେଳେ ପ୍ରଭା ତେଣେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଆଖିରୁ ମୋତି ବର୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି ।

ଲୁହ ଛଳଛଳ ଆଖିରେ ଅପର ସ୍ତ୍ରୀଜଣକ କହିଲେ, "ଭଉଣୀ, ମନକୁ ଏତେ

ଶ୍ରେଷ୍ଠ କଲେ ହେବ ? ମନଲାଖି ବର ପାଇ ପୁଣି ଏତେ ଉଦାସ କାହିଁକି ?"

ପ୍ରଭା ସଖୀ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, "ଭଉଣୀ, କାହିଁକି କେଜାଣି ମନଟା ଆପେ ଆପେ ଦବିଯାଉଛି ।" ସଖୀ ଟିକେ ପରିହାସ କରି କହିଲେ, "ପ୍ରିୟ ମିଳନ ପାଇଁ ମନ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହେଲାଣି ନା, ସେଇଥିପାଇଁ ।"

ପ୍ରଭା ଉଦାସୀନ ଭାବରେ କହିଲେ, "ମୋ ମନ ଭିତରେ ବସି ସତେ ଯେମିତି କେହି ଜଣେ କହୁଛି, ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଦେଖାହେବ ନାହିଁ ।"

ସଖୀ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ସାଉଁଳି ଦେଇ କହିଲା, "ଭୋର ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଯେମିତି ଅନ୍ଧାର ଟିକିଏ ଗାଢ଼ ହୋଇଯାଏ, ସେମିତି ମିଳନ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରେମିକ-ପ୍ରେମିକାଙ୍କ ମନ ଟିକିଏ ସଂଶୟାଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇପଡେ ।"

ପ୍ରଭା କହିଲେ, "ନାହିଁ ଭଉଣୀ, ତା ନୁହେ । ମୋତେ କାହିଁକି କିଛି ଶୁଭଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଉନାହିଁ । ଆଜି ଦିନଯାକ ମୋର ଆଖି ଡେଉଁଛି । ରାତିରେ ମୁଁ କେତେ ଖରାପ ସ୍ୱପ୍ନ ବି ଦେଖିଲି । ମୁଁ ଭାବୁଛି, ଆଜି କିଛି ନା କିଛି ଗୋଟାଏ ବିପଦ ପଡ଼ିବ ନିଶ୍ଚୟ । ତମେ ରାଣା ଭୋଜରାଜଙ୍କୁ ଜାଣ କି ନାହିଁ ?"

ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଗଲା । ଆକାଶରେ ତାରା ସବୁ ଜଳିଉଠିଲେ । ଝାଲବାରର ବାଲ ବୃଦ୍ଧ ସମସ୍ତେ ବରଯାତ୍ରୀଙ୍କ ବାଟକୁ ଅନାଇ ବସିଛନ୍ତି । ପୁରୁଷମାନେ ପଗଡ଼ି ବାନ୍ଧି ତରବାରି ଧରି ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ବେଶଭୂଷା ହୋଇ, ଗୀତ ଗାଇ, ବାଜା ବଜାଇ ରାଣୀମହଲ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ । ହଜାର ହଜାର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଛାତ ଉପରେ ବସି ବରଯାତ୍ରୀଙ୍କ ବାଟକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ ।

ବର ଆସିଗଲେ ବୋଲି ହଠାତ୍ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ଲୋକେ ସବୁ ଜାଗା ସମ୍ଭାଳି ରହିଗଲେ । ବାଜା ବାଜିଲା, ବନ୍ଧୁକ ଫୁଟିଲା । ଜବାନମାନେ ଘୋଡ଼ା ଛୁଟାଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ଭିତରେ ନଅର ଆଗରେ ଧାଡ଼ି ହୋଇ ଠିଆହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଲୋକମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ, କାରଣ ସେମାନେ ମନ୍ଦାରର ବରଯାତ୍ରୀ ନଥିଲେ, ସେମାନେ ଥିଲେ ରାଣା ଭୋଜରାଜଙ୍କର ସୈନ୍ୟ ।

ଝାଲବାରର ଲୋକେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କ'ଣ କରିବେ କିଛି ଠିକ୍ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହି ସମୟ ଭିତରେ ଚିତୋରର ଲୋକେ ରାଜପ୍ରାସାଦକୁ ଘେରିଗଲେ । ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଝାଲବାର ଲୋକଙ୍କର ଚେତା ଆସିଗଲା । ସେମାନେ ତରବାରି ଉଠାଇ ଶତ୍ରୁସୈନ୍ୟଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ରାଜା ନଅର ଭିତରେ ପଶିଗଲେ ଓ ରାଣୀମହଲରେ ଚହଳପଡ଼ିଗଲା ।

ପ୍ରଭା ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କ ଗହଣରେ ବସିଥିଲେ । ଏ ଧାଁଦଉଡ଼ ଦେଖି ସେ ଚମକିପଡ଼ିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ରାଓହାହେବ ଧଇଁସଇଁ ହୋଇ ଆସି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି କହିଲେ, "ଝିଅ ପ୍ରଭା, ରାଣା ଭୋଜରାଜ ଆମ ରାଜପ୍ରାସାଦକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଘେରାଉ କରିସାରିଛନ୍ତି । ତୁ ଶୀଘ୍ର ଉପର ମହଲକୁ ଚାଲିଯାଇ ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ

କରିଦେ । ଆମେ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ହୋଇଥାଉ ତାହାହେଲେ ଜଣେ ହେଲେ ଚିତୋରବାସୀ ଏଠାରୁ ଜୀବିତ ଫେରିବେ ନାହିଁ ।”

ରାଓସାହେବଙ୍କର ପାଟିରୁ କଥା ନିସରୁଣୁ କେତେକ ବୀରଙ୍କ ସାଥିରେ ରାଣୀ ନିଜେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ କହିଲେ, “ଚିତୋର ଲୋକେ ତ ମୁଣ୍ଡ ବଳି ଦେବାପାଇଁ ଆସିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ରାଜପୁତ ହୋଇଥିବେ ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କୁ ନେଇକରି ଯିବେ ।” ବୃଦ୍ଧ ରାଓସାହେବଙ୍କ ଆଖିରୁ ନିଆଁ ଝସିପଡ଼ିଲା । ସେ ତରବାରି ଉଠାଇ ରାଣୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଗଲେ । ମାତ୍ର ରାଣୀ ନିଜକୁ ଆକ୍ରମଣରୁ ବଞ୍ଚାଇ ନେଇ ପ୍ରଭାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ରାଜକୁମାରୀ, ତମେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବ କି ?”

ପ୍ରଭା ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ରାଣୀଙ୍କ ଆଗକୁ ଆସି ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ହଁ ଯିବ ।”

ସେତେବେଳକୁ ରାଓସାହେବଙ୍କୁ କେତେକ ଲୋକ ବନ୍ଦୀ କରି ନେଇଥିଲେ । ସେ ଛଟିପିଟି ହୋଇ କହିଲେ “ପ୍ରଭା, ତୁ ରାଜପୁତର କନ୍ୟାଟି ?”

ପ୍ରଭାଙ୍କର ଆଖି ଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା । ସେ କହିଲେ, “ରାଣୀ ତ ପୁଣି ରାଜପୁତମାନଙ୍କର କୁଳତିଳକ !”

ରାଓସାହେବ ଚମକି ଆସି କହିଲେ, “ନିର୍ଲଜ୍ଜୀ” ।

ଆତତାୟୀର ଅସ୍ତ୍ର ତଳେ ବଳିଦାନ ପାଇଁ ଛିଡ଼ାହୋଇଥିବା ପଶୁପରି କାତର ଦୃଷ୍ଟିରେ ପିତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ପ୍ରଭା କହିଲେ, “ଯେଉଁ ଝାଲାବାର ରାଜକୁଳରେ ମୁଁ ବଢ଼ିଛି, ତାହାକୁ କ’ଣ ମୋ ନିଜ ରକ୍ତରେ ରଞ୍ଜିତ କରିବ ?”

ରାଓସାହେବ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, “ନିଜର ରକ୍ତ କ୍ଷତ୍ରିୟ ପାଇଁ ଏତେ ଲୋଭନୀୟ ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ । ସମ୍ମାନ ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେବା ତାର ଧର୍ମ ।”

ଏ କଥା ଶୁଣି ପ୍ରଭାଙ୍କର ଆଖି ଲାଲ ହୋଇଉଠିଲା । ତାଙ୍କ ଚେହେରାରେ ରଙ୍ଗ ଖେଳିଉଠିଲା । ସେ କହିଲେ, “ରାଜପୁତ କନ୍ୟା ତାର ନିଜର ସତୀତ୍ୱ ନିଜେ ରକ୍ଷା କରି ଜାଣେ । ସେଥିପାଇଁ ରକ୍ତଧାର ଛୁଟାଇବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ।”

ଆଖିପିଛୁଳାକେ ରାଣୀ ପ୍ରଭାଙ୍କୁ ଉଠାଇ ନେଇ ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲେ ଓ ନିଜ ଘୋଡ଼ା ଉପରେ ବସାଇ ପବନ ବେଗରେ ଛୁଟି ପଳାଇଲେ । ଚିତୋର ସୈନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଘୋଡ଼ା ଚାଲାଇ ପଛେ ପଛେ ପଳାଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ପକ୍ଷର ଶହେଯାଏ ସୈନ୍ୟ ଭୂମିରେ ପଡ଼ି ଛଟପଟ ହେଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ କେହି ତରବାରି ଉଠାଇନଥିଲେ ।

ରାତି ଦଶଟାବେଳକୁ ମନ୍ଦାରର ଲୋକେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ସେମାନେ ଏହି ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଶୁଣି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଫେରିଗଲେ । ମନ୍ଦାରର ରାଜକୁମାର ନୈରାଶ୍ୟରେ ଅଚେତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ରାତିରେ ନଦୀକୂଳ ଯେମିତି ଶୂନଶାନ ହୋଇଯାଏ,

ବର୍ତ୍ତମାନ ଝାଲବାଡ଼ ସେହିପରି ଶୂନଶାନ ହୋଇଗଲା—ସବୁ ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ ରହିଗଲା ।

୩

ଚିତୋରର ରଙ୍ଗମହଲରେ ପ୍ରଭୁ ଉଦାସରେ ବସିରହି ସୁନ୍ଦର ବୃକ୍ଷଲତାର ପତ୍ର ଗଣୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳ, ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗର ଅନେକ ପକ୍ଷୀ ବୃକ୍ଷଲତାମାନଙ୍କରେ ବସି ଶବ୍ଦ କରୁଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ରାଣା ଆସି ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାରୁ ପ୍ରଭୁ ଉଠି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ।

ରାଣା କହିଲେ, "ପ୍ରଭୁ, ତୁମ ନିକଟରେ ମୁଁ ଅପରାଧୀ । ତୁମକୁ ମୁଁ ବଳପୂର୍ବକ ତୁମ ପିତାମାତାଙ୍କ କୋଳରୁ ନେଇ ଆସି ଭୁଲ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏତିକି କହିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ତୁମର ପ୍ରେମରେ ପାଗଳ ହୋଇ ଏସବୁ କରିଛି । ହୁଏତ ଏ କଥା ଶୁଣି ତୁମେ ହସିବ, ଏସବୁ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ଭାବିବ ଏବଂ ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ପ୍ରକାରର ପ୍ରେମ ବୋଲି ମନେକରିବ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ଏହାହିଁ ସତ୍ୟ । ଯେଉଁଦିନ ମୁଁ ତୁମକୁ ରଣଛୋଡ଼ଜୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଦେଖିଲି ସେହିଦିନଠାରୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତିଏ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ତୁମ କଥା ଚିନ୍ତା ନକରି ମୁଁ ରହିପାରିନାହିଁ । ରାଓସାହେବଙ୍କ ନିକଟକୁ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ସମ୍ବାଦ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ତାହା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ତୁମର ବିବାହ ସମୟ ନିକଟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲି ଯେ କେବଳ ଦିନକ ମଧ୍ୟରେ ତୁମେ ଅନ୍ୟର ପ୍ରେମିକା ହୋଇବସିବ ଓ ଆଉ ତୁମ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବାଦ୍ୱାରା ମୋର ଆତ୍ମା କଳୁଷିତ ହେବ, ସେତେବେଳେ ଆଉ ସହି ନପାରି ମୁଁ ଏହି ଅନୀତି କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲି । ଏହା ଯେ ମୋ ପକ୍ଷରେ ନିତାନ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଏହା ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି । ମୋର ପ୍ରେମ ଆଗରେ ମୁଁ ତୁମର ମନୋଭାବନାକୁ ଆଦୌ ସ୍ଥାନ ଦେଇନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରେମ ଏପରି ଏକ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଯାହା ନିକଟରେ ପ୍ରିୟତମ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଆଉ କିଛି ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ମୁଁ ମୋର ପ୍ରେମ ଓ ବିନୟଦ୍ୱାରା ତୁମକୁ ଆପଣାର କରିନେବି । ପ୍ରଭୁ, କୌଣସି ତୃଷାର୍ତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଜଳ ପାଇ ତାକୁ ପିଇଯାଏ, ତେବେ ସେ କଦାପି ଦଣ୍ଡନୀୟ ହୁଏନାହିଁ । ମୁଁ ପ୍ରେମର ପିପାସୀ । ମୀରା ମୋର ସହଧର୍ମିଣୀ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ପ୍ରେମର ଅଗାଧ ସାଗର । ମୋତେ ଉନ୍ମତ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ସେଥିରୁ ବିନ୍ଦୁଏ ମାତ୍ର ଯଥେଷ୍ଟ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ହୃଦୟରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ଅଛି, ସେଠି ମୋ ପାଇଁ ସ୍ଥାନ କାହିଁ ? ହୁଏତ ତୁମେ କହିପାର ଯେ ଯଦି ପ୍ରେମର ଏପରି ଭୂତ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ସବାର ହୋଇଥିଲା, ଏହି ସାରା ରାଜପୁତନାରେ ମୋ ପାଇଁ କ'ଣ ଆଉ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀ ନ ଥିଲେ ?

ଅବଶ୍ୟ ରାଜପୁତନାରେ ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କର ଅଭାବ ନାହିଁ । ଚିତୋରାଧିପତିଙ୍କ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ କେହି କେବେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିପାରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏ ସମସ୍ତର ଜବାବ ତୁମେ ନିଜେ । ଏ ସମସ୍ତ ଦୋଷ ତୁମ ନିଜର । ସମଗ୍ର ରାଜସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ ଚିତୋର, ଜଣେ ରାଣା ଓ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଭା । ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରେମର ଆନନ୍ଦ ଭୋଗ କରିବା ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ମୋର ଭାଗ୍ୟଲେଖାକୁ ଲିଭାଇବା ପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । କାରଣ ଭାଗ୍ୟର ଅଧୀନ ହୋଇ ବସିରହିବା ପୁରୁଷର କାମ ନୁହେଁ । ଏହି ଚେଷ୍ଟାରେ ମୋତେ ସଫଳତା ମିଳିବ କି ନାହିଁ ତାର ସମାଧାନ ତୁମରି ହାତରେ ଅଛି ।”

ପ୍ରଭା ତଳକୁ ଚାହିଁ ବସିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମନ ଉଡ଼ିଲା ଚଢ଼େଇ ପରି ଏପାଖ ସେପାଖ ହେଉଥାଏ । ଝାଲିବାର ରାଜ୍ୟକୁ ରକ୍ତସ୍ନାନରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସେ ରାଣାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆସିଥିଲେ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ରାଣାଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ କ୍ରୋଧର କୁଆର ଉଠୁଥିଲା । ସେ ଭାବିଥିଲେ ଯେ ରାଣା ତାଙ୍କ ସମୀପକୁ ଆସିଲେ ସେ ତାଙ୍କୁ ରାଜପୁତବଂଶର କୁଳକଳଙ୍କ, ଅନ୍ୟାୟୀ, ଅତ୍ୟାଚାରୀ, ଦୁରାତ୍ମା ଏବଂ କାପୁରୁଷ ବୋଲି କହି ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଗର୍ବକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବେ । ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଥିଲା ଯେ ବୋଧହୁଏ ଏ ଅପମାନ ସହ୍ୟ କରି ନପାରି ତାଙ୍କୁ ବଳାତ୍କାରରେ ଆପଣାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ସେହି ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପାଇଁ ସେ ନିଜର ହୃଦୟକୁ ଯେପରି ଦୃଢ଼, ନିଜର କଟାରୀକୁ ସେହିପରି ତୀକ୍ଷ୍ଣ କରି ରଖିଥିଲେ । ସେ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ ଯେ ପ୍ରଥମେ ରାଣାଙ୍କ ବକ୍ଷରେ ଓ ପରେ ନିଜ ବକ୍ଷରେ ଛୁରିକା ଆଘାତ କରି ଏହି ପାପର ସମାଧାନ କରିବେ । କିନ୍ତୁ ରାଣାଙ୍କର ନମ୍ରତା, କରୁଣ ବିବେଚନା ଓ ତାଙ୍କର ବିନୀତ ଭାବରେ ପ୍ରଭା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ପାଣିରେ ନିଆଁ ଲିଭିଯାଏ । ରାଣା ସେଠାରେ କିଛି ସମୟ ଅପେକ୍ଷା କରି ତାହା ପରେ ଉଠି ଚାଲିଗଲେ ।

୪

ପ୍ରଭାଙ୍କର ଚିତୋରରେ ରହିବାର ପ୍ରାୟ ଦୁଇମାସ ହୋଇଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ସ୍ଥା ଭିତରେ ରାଣା ଆଉ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରିନାହାନ୍ତି । ଇତିମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର କେତେକ ଧାରଣା ମଧ୍ୟ ବଦଳିଯାଇଛି । ଝାଲିବାର ରାଜ୍ୟ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ହେବା କଥା ମୀରାବାଈଙ୍କୁ ମୋଟେ ଜଣା ନଥିଲା । ଏ ଘଟଣା ତାଙ୍କଠାରୁ ଗୁପ୍ତ ରଖାଯାଇଥିଲା । ମୀରାବାଈ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି କଥା ନେଇ ରାଣାଙ୍କୁ ବରାବର ଅପମାନିତ କରନ୍ତି ଏବଂ ରାଣାଙ୍କର କ୍ରମେ ଧାରଣା ହେଲା ଯେ ପ୍ରଭା ଏହି ଉପାୟରେ ତାଙ୍କର ବଶୀଭୂତ ହେବେ ନାହିଁ । ପ୍ରଭାଙ୍କର ସୁଖସମ୍ଭୋଗ ଓ କଳାମତ୍ୟଅନ ପାଇଁ ରାଣା ସବୁ କରୁଥିଲେ

ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭା ସେସବୁକୁ ଆଉ ଆଖିରେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହ୍ଣାନ୍ତି ନାହିଁ । ରାଣୀ ପ୍ରତିଦିନ ଦାସୀମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ପଦ୍ମାଙ୍କ ଖବର ବୁଝନ୍ତି ଓ ନିଜର ଦୁଃଖ ଜଣାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ ମହୁଲା ଫୁଲ କେବେ ଫୁଟେନାହିଁ । ତେଣୁ ରାଣୀ ବେଳେ ବେଳେ ତାଙ୍କର ଏହି ଦୁଃସାହସ ପାଇଁ ଦୁଃଖ କରନ୍ତି । କାହିଁକି ଏପରି ଅନ୍ୟାୟ କଲେ ବୋଲି ସେ ଅନେକ ଅନୁତାପ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଯେତେବେଳେ ପଦ୍ମାଙ୍କର ଅନୁପମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଭାସିଉଠେ ସେତେବେଳେ ସେ ନିଜ ମନକୁ ବୁଝାଇନିଅନ୍ତି । ସେ ଭାବନ୍ତି ଏତେବଡ଼ ଅଭିମାନୀ ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀର ପ୍ରେମ ଏତେ ସହଜରେ ବୋଧହୁଏ ମିଳେନାହିଁ । ତାଙ୍କର ବିନୟ ବ୍ୟବହାର ଦିନେ ନା ଦିନେ ନିଶ୍ଚୟ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବ ।

ପ୍ରଭା ସାରାଦିନ ଏକାକୀ ବସି ବସି ବିରକ୍ତ ହୋଇଯାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତବିନୋଦନ ପାଇଁ କେତେକ ସଙ୍ଗୀତନିପୁଣା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କୁ ରଖାଯାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସେସବୁ ରଙ୍ଗ ରହସ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନଥାଏ । ସେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ିରହିଥାନ୍ତି ।

ରାଣୀଙ୍କର ବିନୟ ଭାଷଣରେ ପ୍ରଭାବ ଏବେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଆଉ ନଥିଲା; ବରଂ ତାଙ୍କର ଅମାନୁଷିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ତାର ପ୍ରକୃତ ରୂପ ନେଇ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ବାକ୍‌ଚାତୁରୀ ମନୁଷ୍ୟକୁ କେବେ ଶାନ୍ତି ଦେଇପାରେ ନାହିଁ, ତାହା ଅନ୍ୟକୁ କେବଳ ନିରୁତ୍ତର କରିଦିଏ । ପ୍ରଭା ଯେ ଏତେ ଦିନ କେମିତି ଚୁପ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି ସେହି କଥା ଭାବିଲେ ତାଙ୍କ ନିଜକୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଣାଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେବା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାରେ ଲାଗିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ସେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼େଇ କରି ନିଜ ଭାଗ୍ୟର ସମାଧାନ କରିଦେବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ସେ ପୁଣି ଭାବୁଥିଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ବାଦବିବାଦରେ ଲାଭ କ'ଣ ? ଯଦିଓ ସେ ନିଜକୁ ରାଓସାହେବଙ୍କର କନ୍ୟା ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି ତଥାପି ସଂସାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ରାଣାଙ୍କର ପତ୍ନୀ । ସେ ଯଦି ଆଜି ଏହି ବନ୍ଦୀରୁ ମୁକ୍ତି ଲାଭକରନ୍ତି ତଥାପି ସେଥିରେ ତାଙ୍କର କ'ଣ ବା ହେବ ? କେଉଁଠି ଏବେ ସେ ମୁହଁ ଦେଖାଇବେ ? ସେଥିରେ କେବଳ ତାଙ୍କ ବଂଶର ନୁହେଁ ସମଗ୍ର ରାଜପୁତ ଜାତିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ମନ୍ଦାରର ରାଜକୁମାର ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମିକ । କିନ୍ତୁ ସେ କ'ଣ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ? ଯଦି ସେ କୌଣସିମତେ ନିନ୍ଦା ଅପବାଦକୁ ଭୟ ନକରି ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିନିଅନ୍ତି ତେବେ ବି ଚିରକାଳ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ମସ୍ତକ ନତ ହୋଇ ରହିବ ଓ ଦିନେ ହୁଏତ ତାଙ୍କପ୍ରତି ତାଙ୍କର ମନ ବଦଳିଯିବ । ସେ ହୁଏତ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର କୁଳର କଳଙ୍କ ବୋଲି ମନେକରିବେ । ଯଦି ସେ ଏଠାରୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ତାହାହେଲେ କୁଆଡ଼େ ଅବା ଯିବେ ? ବାପଘରକୁ ତ ଯିବାର ଆଉ ବାଟ ନାହିଁ । ଯଦି ମନ୍ଦାରର କୁମାରଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାନ୍ତି ତାହାହେଲେ ତାଙ୍କ ନିଜର ଓ କୁମାରଙ୍କର ଉଭୟଙ୍କର ଅପମାନ ହେବ । ତାହାହେଲେ ସେ କ'ଣ ଭିକାରୁଣୀ

ହୋଇଯିବେ ? ସେଥିରେ ଏକେ ତ ଲୋକହସା ହେବେ, ପୁଣି ଭାଗ୍ୟ କେଉଁଆଡ଼କୁ ନେବ କିଏ ଜାଣେ ? ନାରୀପାଇଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାଣଘାତକ ଯନ୍ତ୍ର ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ସେ ଭାବିଲେ—ହେ ଈଶ୍ୱର, ଏପରି ଦିନ କେବେ ନଆସୁ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଏ ସାରା କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜାତିର କଳଙ୍କ ହେବି । କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜାତି ନିଜର ମାନସମ୍ମାନ ପାଇଁ ପାଣି ପରି ରକ୍ତର ଧାରା ଛୁଟାଇଦିଏ । ଏହି ଜାତିର ହଜାର ହଜାର ନାରୀ ପରପୁରୁଷର ମୁହଁ ଦେଖିବା ଭୟରେ ଶୁଖିଲା କାଠ ପରି ଶୁଖି ଶୁଖି ମରିଛନ୍ତି । ହେ ଭଗବାନ, ମୋ ପାଇଁ କୌଣସି ରାଜପୁତର ମସ୍ତକ ଯେପରି ଲଜ୍ଜାରେ ଅବନତ ନହୁଏ, ଏପରି ଦିନ ଯେମିତି ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ନଆସୁ । ତାହାହେଲେ ମୁଁ ବରଂ ଏଠି ବନ୍ଦିନୀରୂପେ ମରିବି । ରାଣାଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର ସହିବି, ଜଳିପୋଡ଼ି ଏଇଠି ଏହି ବନ୍ଦିଶାଳାରେ ମରିବି । ଯାହା ସାଙ୍ଗରେ ବିବାହ ହେବାର ଥିଲା ତାହା ହୋଇଯାଇଛି । ହୃଦୟରେ ତାଙ୍କର ଉପାସନା କରିବି; କିନ୍ତୁ ମୁଖରେ ତାଙ୍କର ନାମ କେବେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବି ନାହିଁ ।

ଦିନେ ସେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ରାଣାଙ୍କୁ ଡକାଇବାକୁ ଯେ ଆସିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଚେହେରା ଚିନ୍ତାରେ ମଳିନ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ପ୍ରଭା କିଛି କହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଚେହେରା ଦେଖି ତାଙ୍କ ମନରେ ଦୟା ହେଲା । ରାଣା ତାଙ୍କୁ କିଛି କହିବାର ସୁଯୋଗ ନଦେଇ ନିଜେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ—

"ପ୍ରଭା, ତୁମେ ଯେ ଆଜି ମୋତେ ଡକାଇଛ ଏହା ମୋର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ । ତୁମେ ମୋର ପ୍ରତିଶୋଧ ତ ନେଇଛ ନିଶ୍ଚୟ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତୁମଠାରୁ ବିନୟବାଣୀ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଆସିଛି ବୋଲି ତୁମେ ଭାବିବ ନାହିଁ । ତୁମେ ଯେଉଁଥିପାଇଁ ମୋତେ ଡକାଇଛ ତାହା ମୁଁ ବେଶ୍ ଜାଣେ । ଏଇ ଦେଖ, ତୁମର ଅପରାଧୀ ତୁମରି ସାମନାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇଛି । ତୁମର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତୁମେ ଦଣ୍ଡ ଦେଇପାର । ଏହି ଦଣ୍ଡ ଭୟରେ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିବା ପାଇଁ ମୋର ସାହସ ନଥିଲା । ତୁମେ ଜଣେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ନାରୀ । କ୍ଷତ୍ରିୟ ନାରୀ କେବେ କ୍ଷମା କରି ଜାଣେନା । ଝାଲ୍‌ଦାରରେ ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଆସିବାପାଇଁ ରାଜି ହୋଇଗଲ, ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୁଁ ତୁମର ଶକ୍ତି ବୁଝିନେଇଥିଲି । ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି ତୁମର ହୃଦୟ ବଳ ଏବଂ ବିଶ୍ୱାସରେ ପୂରିରହିଥିଲା । ଏପରି ଏକ ହୃଦୟକୁ ପରାଧୀନ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଏହି ମାସେ ହେଲା ମୁଁ କିପରି କାଟୁଛି ତାହା ବୋଧହୁଏ ତୁମକୁ ଜଣାନାହିଁ । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୟରେ ଡରି ଡରି ମରୁଛି । ରକ୍ତାକ୍ତ ସିଂହ ପାଖକୁ ଶିକାରୀ ଗଲାବେଳେ ଯେପରି ଭୟଭୀତ ହୁଏ, ମୋର ଦଶା ଆଜି ଠିକ୍ ସେହିପରି ହୋଇଛି । ମୁଁ କେତେବାର ଆସିଛି । ତୁମେ ଉଦାସ ଭାବରେ ଚକ୍ଷୁ ଫେରାଇ ବସିଥିବାର ଦେଖିଛି । ଭିତରକୁ ଗୋଡ଼ ପକାଇବାକୁ ମୋର ସାହସ ହୋଇନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଆଜି ଆପେ ଆପେ ଆସିନାହିଁ । ଯେହେତୁ ମୁଁ ତୁମ ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ଆସିଛି, ତୁମେ ମୋତେ ଅତିଥି ପରି

ସ୍ୱାଗତ କରିବା ଉଚିତ । ଅବଶ୍ୟ ତୁମେ ମୋତେ ହୃଦୟରେ ସ୍ୱାଗତ କରିପାରିବ ନାହିଁ, କାରଣ ଯେଉଁଠି ଈର୍ଷା ଜଳିଉଠିଛି ସେଠି ଆଉ ଶୀତଳତାର ପ୍ରଶ୍ନ କାହିଁ ? ତେବେ ମନର ଭାବକୁ ଲୁଚାଇରଖି କଥାରେ ଅନ୍ତତଃ ଅତିଥିକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବା ଉଚିତ । ଏ ଦୁନିଆରେ ମିତ୍ର ଅପେକ୍ଷା ଶତ୍ରୁର ଆଦର ବେଶୀ କରାଯାଏ ।

"ପ୍ରଭା, ତୁମେ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ମୋର ଦୋଷ ବିଚାର କର । ତୁମେ ଅବଶ୍ୟ କହିପାର, ମୁଁ ତୁମକୁ ତୁମ ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ ଛଡ଼ାଇ ଆଣିଛି । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ତ ଜାଣ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ ଆଣିଥିଲେ । ରାଜପୁତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକଥା କିଛି ନୂଆ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ ତୁମେ କହିପାର ଏଥିରେ ଝାଲାବାର ଲୋକଙ୍କର ଅପମାନ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ସେପରି କହିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ପୁରୁଷର ଯାହା ଧର୍ମ, ଝାଲାବାର ଲୋକେ ତାହାହିଁ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ପୌରୁଷ ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଚମକି ପଡ଼ିଛୁ । ସେମାନେ ଯଦି କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ନ ହୋଇଥାନ୍ତି ତେବେ ସେଥିପାଇଁ ଦୋଷ ସେମାନଙ୍କର ନୁହେଁ । ବୀରମାନେ ସବୁସମୟରେ ବିଜୟୀ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯେ ବିଜୟ ହେଲା ତାର କାରଣ ହେଉଛି ଏକେ ତ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଥିଲୁ, ତାହାଛଡ଼ା ଆମ୍ଭେମାନେ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲୁ । ସେମାନେ ନିର୍ଭୟରେ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ପରାଜୟ ହେଲା । ଆମେ ଯଦି ସେମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ପ୍ରାଣ ଧରି ଶୀଘ୍ର ପଳାଇ ନ ଆସିଥାନ୍ତୁ ତାହାହେଲେ ରାଓସାହେବ ଯାହା କହିଥିଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସେହି ଅବସ୍ଥା ହୋଇଥାନ୍ତା । ଚିତୋରର ଜଣେ ହେଲେ କେହି ବଞ୍ଚି ନ ଥାନ୍ତେ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ରାଣ ମୁଁ ମୋର ଦୋଷ କଟାଇବା ପାଇଁ ଏପରି କହୁନାହିଁ । ମୋର ପ୍ରକୃତରେ ଦୋଷ ହୋଇଛି ଏବଂ ସେ ଦୋଷପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ ଲଜ୍ଜିତ । କିନ୍ତୁ ଯାହା ହେବାର କଥା ତ ହୋଇଯାଇଛି । ତେବେ ଏହି ସରିଯାଇଥିବା କଥାକୁ ମୁଁ ତୁମ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଛି । ଯଦି ତୁମ ହୃଦୟରେ ମୋ ପାଇଁ କିଛି ସ୍ଥାନ ଥାଏ ତାହାହେଲେ ମୁଁ ତାକୁ ସ୍ୱର୍ଗ ବୋଲି ମନେ କରିବି । ବୁଡ଼ି ଯାଉଥିବା ଲୋକପାଇଁ କୁଟା ଖଣ୍ଡିକ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ । ମୋ ପାଇଁ କ'ଣ ଏହା କେବେ ସମ୍ଭବ ହେବ ?

ପ୍ରଭା—ନାହିଁ ।

ରାଣା—ଝାଲାବାର ଫେରିଯିବାକୁ ଚାହଁ ?

ପ୍ରଭା—ନାହିଁ ।

ରାଣା—ମନ୍ଦାରର ରାଜକୁମାରଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଦେବି କି ?

ପ୍ରଭା—ଆଦୌ ନୁହେଁ ।

ରାଣା—କିନ୍ତୁ ଭିତରେ ଭିତରେ ତୁମେ କୁହୁଳୁଥିବାର ଦେଖି ମୋତେ ଭାରି କଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ପ୍ରଭା—ଆପଣ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଏହି କଷ୍ଟରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଯିବେ ।

ରାଣା—ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ କହିଲେ, "ତୁମର ଯାହା ଇଚ୍ଛା" । ଏତିକି କହି ସେଠାରୁ ସେ ଉଠି ଚାଲିଗଲେ ।

୪

ସେତେବେଳକୁ ରାତି ଦଶଟା, ରଣଛୋଡ଼ଜୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ କୀର୍ତ୍ତନ ଶେଷ କରି ବୈଷ୍ଣବ ସାଧୁମାନେ ପ୍ରସାଦ ସେବନ କରୁଥାନ୍ତି । ମୀରା ନିଜେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ଥାଳି ପରଷୁଥାନ୍ତି । ସାଧୁସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ନଦାନ କରି ସେ ଖୁବ୍ ଖୁସି ହେଉଥାନ୍ତି । ସାଧୁସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଯେପରି ଆନନ୍ଦରେ ଭୋଜନ କରୁଥାନ୍ତି ତାହା ଦେଖି ମୀରାଙ୍କ ମନରେ ଭୟ ହେଉଥାଏ । ଈଶ୍ୱରସେବା ଅପେକ୍ଷା ସାଧୁମାନେ ବସ୍ତୁସେବାକୁ ବୋଧହୁଏ ବେଶୀ ପସନ୍ଦ କରୁଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଈଶ୍ୱରପ୍ରଦତ୍ତ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ସଦୁପଯୋଗ କରିବା ପ୍ରକୃତ ଈଶ୍ୱରସେବା । ତେଣୁ ସାଧୁଲୋକମାନେ ଉପାସନାର ଏହି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ଛାଡ଼ନ୍ତେ କାହିଁକି ? ସେମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ପେଟରେ ହାତ ଆଉଁସି ନିଜର ଆସନ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରୁଥାନ୍ତି । ମୁହଁରେ ନାହିଁ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଘୋର ପାପ ବୋଲି ମନେକରୁଥାନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଏ କଥା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ସେମାନେ ଯେପରି ବସ୍ତୁସେବା କରୁଥାନ୍ତି ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହେଉଥାଏ । ତେଣୁ ଏହି ମହାତ୍ମାମାନେ ଘିଅ ଲହୁଣୀରେ ପେଟକୁ ଖୁବ୍ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥାନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ମହାତ୍ମା ଆଖି ବନ୍ଦ କରି ବରାବର ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ରହିଥିଲେ । ଥାଳିଆଡ଼କୁ ତାଙ୍କର ମୋଟେ ନଜର ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ପ୍ରେମାନନ୍ଦ । ସେ ଆଜି ପ୍ରଥମ କରି ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଚେହେରାରେ ଏକପ୍ରକାର ଜ୍ୟୋତି ଥିଲା । ଅନ୍ୟ ସାଧୁମାନେ ଖାଇସାରି ଉଠିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅନ୍ନକୁ ଛୁଇଁ ବି ନଥିଲେ ।

ମୀରା ହାତ ଯୋଡ଼ି କହିଲେ, "ମହାରାଜ, ଆପଣ ତ ପ୍ରସାଦ ଆଦୌ ଛୁଇଁ ନାହାନ୍ତି । ଦାସୀ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ କୌଣସି ଅପରାଧ କରିନାହିଁ ତ ?"

ସାଧୁ—ନାହିଁ, ମୋର ଖାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା ।

ମୀରା—ମୋ କଥା କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ ମାନିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ସାଧୁ—ଯଦି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କଥା ରକ୍ଷା କରିବି ତେବେ ଆପଣ ମଧ୍ୟ ମୋ କଥା ରକ୍ଷା କରିବେ ।

ମୀରା—କହନ୍ତୁ, କ'ଣ ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ ।

ସାଧୁ—କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ ମାନିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ମୀରା—ନିଶ୍ଚୟ ମାନିବି ।

ସାଧୁ—ମାନିବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉଛନ୍ତି ତ ?

ମୀରା—ଆପଣ ପ୍ରସାଦ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉଛି ।

ମୀରା ଭାବିଥିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କେଉଁଠାରେ ମନ୍ଦିର ତୋଳାଇ ଦେବା ପାଇଁ କିମ୍ବା ଯଜ୍ଞ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ବୋଧହୁଏ ଚାହୁଁଥିବେ । ଏଭଳି ଘଟଣା ତ ନିତି ଘଟୁଥିଲା ଓ ସାଧୁସେବା ପାଇଁ ମୀରାଙ୍କର ସବୁ ଧନ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସାଧୁଙ୍କ ମନରେ ଏପରି କୌଣସି କଥା ନଥିଲା । ସେ ମୀରାଙ୍କ କାନ ପାଖରେ ମୁହଁ ରଖି କହିଲେ, "ଆଜି ଦୁଇଘଣ୍ଟା ପରେ ଆପଣ ରାଜଭବନର ଗୁପ୍ତ ଦ୍ୱାର ଖୋଲି ରଖିଦେବେ ।"

ମୀରା ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "ଆପଣ କିଏ ସେ ?"

ସାଧୁ—ମୁଁ ମନ୍ଦାରର ରାଜକୁମାର ।

ମୀରା ତାଙ୍କୁ ପାଦଠାରୁ ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାହିଁଗଲେ । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଆଦର ନ ଥାଇ ବରଂ ଘୃଣାର ଚିହ୍ନ ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ସେ କହିଲେ, "କୌଣସି ରାଜପୁତ କେବେ ଏପରି ଛଳନା କରନ୍ତି ନାହିଁ ।"

ରାଜକୁମାର—ଉଭୟ ପକ୍ଷ ସମାନ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେଲେ ଏହି ପ୍ରକାରର ନିୟମ ପାଳନ କରାଯାଏ ।

ମୀରା—ନା, ଏପରି କେବେ ହୋଇପାରେନା ।

ରାଜକୁମାର—ଆପଣ ଯେତେବେଳେ କଥା ଦେଇଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କୁ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ ।

ମୀରା—ମହାରାଜାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ନିକଟରେ ମୋ କଥାର କ'ଣ ମୂଲ୍ୟ ଅଛି ?

ରାଜକୁମାର—ସେସବୁ ମୁଁ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ କଥାର ଯଦି କିଛି ମୂଲ୍ୟ ଥାଏ ତାହାହେଲେ ଆପଣ ତାହା ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।

ମୀରା—(ଟିକିଏ ଭାବିଲାପରେ) ଆପଣ ନଅରକୁ ଯାଇ କ'ଣ କରିବେ ?

ରାଜକୁମାର—ନୂଆରାଣୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର ଦୁଇପଦ କଥା ଅଛି ।

ମୀରା ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ଏକପକ୍ଷରେ ରାଣାଙ୍କର କଠୋର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଓ ଅପର ପକ୍ଷରେ ନିଜର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ପାଳନର ପରିଣାମ । ଅନେକ ପୌରାଣିକ ଘଟଣା ଏହି ଅବସରରେ ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଭାସିଗଲା । ଦଶରଥ ନିଜର କଥା ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ନିଜର ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ରକୁ ବନକୁ ପଠାଇଦେଇଥିଲେ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇସାରିଛି ତାକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ମୋର ପରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ହେଲେ ପତିଙ୍କ ଆଜ୍ଞାକୁ କିପରି ଅବମାନନା କରିବି ? ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାର ଅବମାନନା କଲେ ମୋର ଉଭୟ ଲୋକ ନଷ୍ଟ ହେବ । ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଏବେ ସ୍ପଷ୍ଟ କହି ନ ଦେବି କାହିଁକି ? ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା କ'ଣ ସେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ନାହିଁ ? ଆଜିଯାଏ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରୁ

କିଛି ମାଗିନାହିଁ । ଆଜି ତାହାହେଲେ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଏହି ଦାନ ମାଗିବି । ସେ କ'ଣ ସତରେ ମୋ କଥାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବେ ନାହିଁ ? ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ପ୍ରକୃତରେ କେଡ଼େ ବିଶାଳ ! ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭଙ୍ଗକରି ଅପରାଧୀ ହେବାକୁ ସେ କେବେ ମୋତେ ଦେବେ ନାହିଁ ।

ଏହିପରି ମନରେ ନିଶ୍ଚୟ କରି ସେ ପଚାରିଲେ, "କେତେବେଳେ ଖୋଲି ଦେବ ?"

ରାଜକୁମାର ଆନନ୍ଦରେ ଗଦ୍‌ଗଦ୍ ହୋଇ କହିଲେ, "ରାତି ଅଧରେ ।"

ମୀରା—ମୁଁ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ତୁମ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବି ।

ରାଜକୁମାର—କାହିଁକି ?

ମୀରା—କାରଣ ତୁମେ ମୋ ସହିତ ଛଳନା କରିଛ । ତେଣୁ ତୁମ ଉପରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ ।

ରାଜକୁମାର ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା, ତାହାହେଲେ ଆପଣ ଦରଜା ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିବେ ।"

ମୀରା କହିଲେ, "ଯଦି ତୁମେ କୌଣସି ଅବିଶ୍ୱାସ କାର୍ଯ୍ୟ କର ତେବେ ଜୀବନ ହରାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ।"

ରାଜକୁମାର—ମୁଁ ସବୁକିଛି ସହିବାପାଇଁ ରାଜି ଅଛି ।

୭

ସେଇଠାରୁ ମୀରା ଯାଇ ରାଣାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ରାଣା ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ସମ୍ମାନ ଦେଉଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ମୀରାଙ୍କ ଆସିବା ଏକ ଅସାଧାରଣ କଥା । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ପଚାରିଲେ, "ବାଈଜୀ; ଆପଣ କ'ଣ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ?"

ମୀରା—ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଭିକ୍ଷା ମାଗିବାକୁ ଆସିଛି । ମୋତେ ଆପଣ ନିରାଶ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ କେବେ କୌଣସି କଥା ମାଗିନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏକ ବ୍ରହ୍ମଫାଶରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ଆପଣ ମୋତେ ନିଶ୍ଚୟ ଏଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବେ । ମନ୍ଦାରର ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ ତ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ।

ରାଣା—ହଁ, ଖୁବ୍ ଭଲକରି ଜାଣେ ।

ମୀରା—ସେ ଆଜି ମୋତେ ବହୁତ ପ୍ରତାରିତ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଏକ ବୈଷ୍ଣବ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ବେଶ ଧରି ରଣଛୋଡ଼ଜୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରକୁ ଆସି ଛଳନା କରି ମୋଠାରୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ନେଇଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କପଟ ବିନୟ ଆପଣଙ୍କୁ କହିବାକୁ ମୋର ସାହସ ଦେଉନାହିଁ ।

ରାଣୀ—ପ୍ରଭୁ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିବାକୁ କହିନାହିଁ ତ ?

ମୀରା—ହଁ, ଏଇଠି ତାଙ୍କର ଅଭିନୟ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ରାତିଅଧରେ ରାଜମହଲର ଗୁପ୍ତଦ୍ୱାର ଖୋଲିଦେବି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ବୁଝାଇଲି, ବହୁତ ଧମକ ଦେଲି; କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସି କଥାରେ ଟଳିଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ମୁଁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଯେତେବେଳେ ହଁ କରିଦେଲି ସେ ପ୍ରସାଦ ସେବନ କଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ସମସ୍ତ ମାନସମ୍ମାନ ଅପଣଙ୍କ ହାତରେ । ଆପଣ ତାଙ୍କ କଥା ରକ୍ଷାକରି ମୋର ମହତ ରକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି କିମ୍ବା ମନାକରି ମୋର ମହତ ଶେଷ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଆପଣ ମୋ ପ୍ରତି ଯେପରି ଦୟା କରନ୍ତି ସେହିକଥା ଭାବି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ହଁ କରିଦେଇଥିଲି । ମୋତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଥିରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଆପଣଙ୍କର କାମ ।

ରାଣୀ କିଛି ସମୟ ଚିନ୍ତା କରି କହିଲେ, "ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଛ, ତାହା ପାଳନ କରିବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ତୁମେ ଦେବୀ । ତୁମର କଥା କେବେ ଅବହେଳିତ ହୋଇପାରେନା । ତୁମେ ଦ୍ୱାର ଖୋଲିଦିଅ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ ସହିତ ସେ ଏକାକୀ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତୁମେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବ । ମୋ ଖାତିରରେ ଅନ୍ତତଃ ଏତିକି କଷ୍ଟ କରିବ । ସେ କାଳେ ତାର ଜୀବନ ନେଇଯିବାପାଇଁ ବିଚାର କରିଥିବ ସେହି ହେଉଛି ମୋର ଭୟ । ଈର୍ଷାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ବାଇଜୀ, ମୁଁ ମୋର ହୃଦୟର କଥା ତୁମକୁ କହୁଛି । ପ୍ରଭୁକୁ ଅପହରଣ କରି ଆଣି ଥିବାରୁ ମୋ ମନରେ ଭାରି ଦୁଃଖ । ଭାବିଥିଲି ଏଠାରେ ରହି ରହି ସେ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶିଯିବ । କିନ୍ତୁ ମୋର ସେ ଭାବନା ଆଜି ଭ୍ରାନ୍ତିରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୟ ସେ ଏଠି ଆଉ କିଛିଦିନ ରହିଲେ ବୋଧହୁଏ ବଞ୍ଚିପାରିବ ନାହିଁ । ହୁଏତ ମୋଠାରେ ଗୋଟିଏ ନାରୀହତ୍ୟାର ପାପ ଲାଗିବ । ଝାଲବାର ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଲି ମାତ୍ର ସେଥିରେ ସେ ରାଜି ନୁହନ୍ତି । ଆଜି ତୁମେ ଏହି ଦୁହିଁଙ୍କର କଥା ଶୁଣ । ଯଦି ସେ ମନ୍ଦାରର ରାଜକୁମାରଙ୍କ ସହି ଚାଲିଯିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ତାହାହେଲେ ଖୁସିରେ ମୁଁ ଅନୁମତି ଦେଇଦେବି । ସେ ଏପରି ଦୁଃଖରେ ଜଳିପୋଡ଼ି ରହିବା ମୁଁ ଚାହେନାହିଁ । ଈଶ୍ୱର ଯଦି ଏହି ନାରୀର ହୃଦୟକୁ ମୋ ପ୍ରତି ଫେରାଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ତାହାହେଲେ ମୋର ଜୀବନ ସଫଳ ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଭାଗ୍ୟରେ ଯଦି ଏ ସୁଖ ନ ମିଳିଲା ତେବେ ଆଉ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ? ମୋତେ ଯେ ଆଜି ତୁମକୁ ଏ କଥା କହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ସେଥିପାଇଁ ମୋତେ କ୍ଷମା କରିବ । ତୁମ ପବିତ୍ର ହୃଦୟରେ ଏ ପ୍ରକାର ବିଚାର ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ।"

ମୀରା ସଙ୍କୋଚରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, "ଆପଣ ଯଦି ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତି ତାହାହେଲେ ମୁଁ ଗୁପ୍ତଦ୍ୱାର ଖୋଲିଦେବି ।"

ରାଣା—ତୁମେ ତ ଏ ଗୃହର ଅଧିକାରିଣୀ, ମୋତେ ପଚାରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା କ'ଣ ଅଛି ?

ମୀରା ରାଣାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଚାଲିଗଲେ ।

୭

ସେତେବେଳକୁ ରାତି ଅଧରୁ ଗଡ଼ିଥାଏ । ପ୍ରଭୁ ପ୍ରଦୀପ ନିକଟରେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ବସି ଚିନ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ଭାବୁଥାନ୍ତି ଏହି ପ୍ରଦୀପ ଜଳିଲେ ଆଲୋକ ହୁଏ । ଏହି ବତି ଜଳିଲେ ଅନ୍ୟ ଲୋକର ଲାଭ ହୁଏ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଜଳିପୋଡ଼ି ଦଗ୍ଧ ହେଲେ କାହାର କ'ଣ ଲାଭ ? ତାହାହେଲେ ମୁଁ କାହିଁକି ନିଜକୁ ଦଗ୍ଧ କରିବି ? ମୋର ବଞ୍ଚିବାର ଲାଭ ବା କ'ଣ ?

ସେ ପୁଣି ଝରକା ଦେହରୁ ମୁହଁ କାଢ଼ି ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲେ । ଦେଖିଲେ ଆକାଶରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାରକା । ପ୍ରଭୁ ଭାବିଲେ, 'ମୋର ଏହି ଅନ୍ଧକାରମୟ ଭାଗ୍ୟରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାରକା କାହିଁ ? ମୋର ଜୀବନରେ ଅବା ସୁଖ କ'ଣ ? ମୁଁ କ'ଣ ଖାଲି କାନ୍ଦିବା ପାଇଁ ବଞ୍ଚିରହିବି ? ଏପରି ଜୀବନରେ ଲାଭ କ'ଣ ? ଲାଭ କେବଳ ଉପହାସ । ମୋର ମନକଥା କିଏବା ଜାଣେ ? ସଂସାର ମୋତେ ନିନ୍ଦା କରୁଥିବ । ଝାଲବାରର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମୋର ମୃତ୍ୟୁର ଶୁଭ ଖବରକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିବେ । ମୋ ମା ହୁଏତ ଲାଜରେ ମୁହଁ ଟେକି ପାରୁନଥିବ; କିନ୍ତୁ ମୋର ମୃତ୍ୟୁ-ଖବର ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ସେ ଗର୍ବରେ ମୁହଁଟେକି ବସିବ । ଏଭଳି ବଞ୍ଚିବା କେବଳ ନିର୍ଲଜ୍ଜତା ଛଡ଼ା କିଛି ନୁହେଁ । ଏହା ଅପେକ୍ଷା ମରିବା ବରଂ ଭଲ ।'

ପ୍ରଭୁ ହଠାତ୍ ତକିଆତଳୁ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଛୁରିକା କାଢ଼ିଆଣିଲେ । ହାତ ତାଙ୍କର ଥରୁଥାଏ । ଏକ ଆଖିରେ ସେ ଛୁରିକାକୁ ଚାହିଁଥାନ୍ତି । ତାର ଅଭିବାଦନ ପାଇଁ ନିଜ ହୃଦୟକୁ କଠୋର କରୁଥାନ୍ତି । ହାତ ଉଠାଇଲେ, ହାତ ଉଠିଲା ନାହିଁ । ଆତ୍ମାରେ କୌଣସି ଦୃଢ଼ତା ନଥିଲା । ଆଖି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା, ମୁଣ୍ଡ ଘୂରିଗଲା । ଛୁରିକା ହାତରୁ ଭୂମିରେ ଖସିପଡ଼ିଲା ।

ପ୍ରଭୁ ମନେ ମନେ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଭାବିଲେ, "ମୁଁ ତାହାହେଲେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ପ୍ରାଣୀ ? ରାଜପୁତାନାରେ ଜନ୍ମହୋଇ ମୋର ପୁଣି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ ? ମାନ-ଅପମାନକୁ ପଛରେ ପକାଇ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଲୋକ କେବଳ ବଞ୍ଚିରହେ । ମୋର ଜୀବନର କେଉଁ ଆଶା ମୋ ଆତ୍ମାକୁ ଆଜି ଏତେ ଦୁର୍ବଳ କରିପକାଇଛି ? ରାଣାଙ୍କର ମିଠା କଥାରେ ମୁଁ କ'ଣ ଭୁଲିଯାଇଛି ? ରାଣା ତ ମୋର ଶତ୍ରୁ । ସେ ତ ମୋତେ ପଶୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପିଞ୍ଜରାରେ ବନ୍ଦୀକରି ମୋତେ ବାରମ୍ବାର ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ମୋର ମନକୁ ତାଙ୍କ ବାଭତ୍ସରୁଚିର କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥଳ ବୋଲି ମନେ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ଏମିତି ଭୁଲେଇ

ବୁଝେଇ ମୋର ତର୍କକୁ ଯୁକ୍ତି କରି ତାର ପୁଣି ଏମିତି ଉତ୍ତର ଦେଉଛନ୍ତି ଯେ ସେଥିରେ ମୋର ମୁହଁ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଉଛି । ହାଏ ରେ କପାଳ, କେଡ଼େ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ସେ । ମୋ ଜୀବନକୁ ନଷ୍ଟ କରି ସେ ମୋତେ ଖେଳାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କୂଟକପଟତାର ଖେଳନା ହେବାକୁ ମୁଁ କ'ଣ ବଞ୍ଚିରହିବ ?

ସେତ ମୋର ପୁଣି କି ପ୍ରକାରର ଅଭିଳାଷ ? ସେହି ରାଜକୁମାରଙ୍କର ପ୍ରେମ । ସେ କଥା କଳ୍ପନା କରିବା ପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ପାଇଁ ପାପ । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ସେ ଦେବତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ହେ ପ୍ରିୟତମ, ବହୁତ କାଳରୁ ମୁଁ ତୁମକୁ ମନରୁ ପୋଛିଦେଇଛି । ତୁମେ ବି ମତେ ମନରୁ ପୋଛିଦିଅ । ମୃତ୍ୟୁ ଛଡ଼ା ମୋର ଆଉ କ'ଣ ଉପାୟ ଅଛି ? ହେ ପ୍ରଭୁ, ମୋର ଦୁର୍ବଳ ଆତ୍ମାକୁ ଶକ୍ତି ଦିଅ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ମୋତେ ବଳ ଦିଅ ।’’

ପ୍ରଭା ଏଥର ଛୁରିକା ଉଠାଇଲେ । ଇଚ୍ଛା ତାଙ୍କର ଖୁବ୍ ଦୃଢ଼ ଥିଲା । ଶୋକାତୁର ହୃଦୟରେ ଛୁରିକା ପ୍ରବେଶର ଠିକ୍ ସମୟ ଆସିଯିବା ବେଳକୁ ବାହାରେ ଜଣେ କାହାର ପାଦଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ସେ ଚମକିପଡ଼ି ଚାହିଁଲବେଳକୁ ଦେଖିଲେ ମନ୍ଦାରର ରାଜକୁମାର ଧୀରେ ଧୀରେ ପାଦ ଚପି ଚପି ତାଙ୍କ ଶୟନକୋଷ୍ଠ ନିକଟରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେଣି ।

୮

ପ୍ରଭା ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଛୁରିକାକୁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଲୁଚାଇଦେଲେ । ମନରେ ତାଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ନହୋଇ ଏକପ୍ରକାର ରୋମାଞ୍ଚକାରୀ ଭୟ ଜାତ ହେଲା । ଯଦି କେହି ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ସନ୍ଦେହ କରେ ତାହାହେଲେ ତାଙ୍କର ବଞ୍ଚିବା କଠିନ ହୋଇପଡ଼ିବ । ରାଜକୁମାରଙ୍କର ସେଠୁ ଶୀଘ୍ର ଚାଲିଯିବା ଉଚିତ । ତାଙ୍କୁ ଯଦି ସେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଯଦି ବିଳମ୍ବ ହୋଇଯାଏ, ତାହାହେଲେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଫାଶରେ ପଡ଼ିଯିବେ । ରାଣୀ ତ କେବେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେବେ ନାହିଁ । ବିଜୁଳି ବେଗରେ ଏହି କଥା ତାଙ୍କ ମନରେ ଖେଳିଗଲା । ସେ ଖୁବ୍ ତୀବ୍ର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ‘‘ଭିତରକୁ ଆସ ନାହିଁ ?’’

ରାଜକୁମାର ପଚାରିଲେ, ‘‘ମୋତେ ଚିହ୍ନି ପାରୁନାହଁ କି ?

ପ୍ରଭା—ବେଶ୍ ଚିହ୍ନୁଛି । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ସମୟ ନୁହେଁ । ରାଣୀ ତୁମକୁ ମାରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟତ । ତୁମେ ଶୀଘ୍ର ଏଠାରୁ ଚାଲିଯାଅ ।

ରାଜକୁମାର ପାଦେ ଆଗକୁ ବଢ଼ି ନିର୍ଭୀକ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ‘‘ପ୍ରଭା, ତୁମେ ମୋ ପ୍ରତି ନିର୍ଦ୍ଦୟତା କରୁଛ ।’’

ପ୍ରଭା ଧମକ ଦେଇ କହିଲେ, ‘‘ତୁମେ ଯଦି ଏଠାରେ ରହ ତାହାହେଲେ ମୁଁ ଚହଳ ପକାଇଦେବ ।’’

ରାଜକୁମାର ଉଗ୍ରଭାବରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ସେଥିପାଇଁ ମୋର ଭୟ ନାହିଁ । ମୋ ପ୍ରାଣକୁ ମୁଁ ମୋର ହାତମୁଠାରେ ରଖି ଏଠାକୁ ଆସିଛି । ଆଜି ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ନିଶ୍ଚୟ ଶେଷ ହେବେ । ରାଣା ରହିବେ; ନଚେତ୍ ମୁଁ ରହିବି ! ତୁମେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବକି ?"

ପ୍ରଭା ଦୃଢ଼କଣ୍ଠରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ନାହିଁ ।"

ରାଜକୁମାର ବ୍ୟଙ୍ଗ କରି କହିଲେ, "କାହିଁକି ଯିବ ନାହିଁ ? ଚିତୋରର ଜଳବାୟୁ କ'ଣ ମନରେ ଖୁବ୍ ଲାଗିଗଲା ?"

ପ୍ରଭା ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର ନେତ୍ରରେ ଚାହିଁ କହିଲେ, "ସଂସାରରେ ମନୁଷ୍ୟର ସବୁ ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇନାହିଁ । ମୁଁ ଯେପରି ଭାବରେ ଜୀବନ କାଟୁଛି, ତା ମୁଁ ଜାଣେ । କିନ୍ତୁ ଦୁନିଆରେ ଲୋକନିନ୍ଦା ତ ପୁଣି ଅଛି । ସଂସାର-ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୁଁ ଚିତୋରର ରାଣୀ । ରାଣା ମୋତେ ଯେମିତି ରଖିବେ, ମୁଁ ସେମିତି ରହିବି । ଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଘୃଣା କରିବି ଓ ଜଳିପୋଡ଼ି ମରିବି । ଯେତେବେଳେ ଆଉ ସହିପାରିବି ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ବିଷ ଖାଇବି କିମ୍ବା ଛାତିରେ ଛୁରୀ ମାରି ମରିବି; କିନ୍ତୁ ସେସବୁ ଏହି ଘରେ । ଏହି ଘରୁ ମୁଁ ଆଉ ଗୋଡ଼ କାଢ଼ି ଯିବି ନାହିଁ ।"

ରାଜକୁମାର ମନେ ମନେ ସନ୍ଦେହ କଲେ ପ୍ରଭାଙ୍କ ଉପରେ ରାଣାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଖୁବ୍ ପଡ଼ିଛି । ସେ ମୋତେ ଛଳନା କରୁଛନ୍ତି । ପ୍ରେମ ଜାଗାରେ ଆଜି ତାଙ୍କର ଈର୍ଷା ହୋଇଛି । ରାଜକୁମାର କହିଲେ, "ମୁଁ ଯଦି ତୁମକୁ ଏଠାରୁ ଉଠାଇନିଏ ?" ପ୍ରଭାଙ୍କର ଗୃହିଣୀର ଭଙ୍ଗୀ ବଦଳିଗଲା । ସେ କହିଲେ, "ତାହାହେଲେ ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ରମଣୀ ଯାହା କରେ ମୁଁ ତାହାହିଁ କରିବି । ମୁଁ ମୋ ଗଳାରେ କିମ୍ବା ତୁମ ଗଳାରେ ଛୁରୀ ଦେବି ।"

ରାଜକୁମାର ଆଉ ପାଦେ ଆଗେଇଯାଇ କଟୁ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ରାଣାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ତ ତୁମେ ଖୁବ୍ ଖୁସିରେ ଚାଲିଆସିଲ । ସେତେବେଳେ ତୁମ ଛୁରୀ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲା ?"

ରାଜକୁମାରଙ୍କର ଏହି କଥା ପ୍ରଭାଙ୍କ ଦେହରେ ଶର ପରି ଗଳିଗଲା । ସେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଛୁରିକା ଆକ୍ରମଣରେ ରକ୍ତନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ମୋର ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କର ରକ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ଚାହିଁନଥିଲି । ମୁଁ ଥିଲି କୁମାରୀ । ମୋର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନଷ୍ଟ ହେବାର କୌଣସି ଭୟ ମୋର ନ ଥିଲା । ମୁଁ କୌଣସି ପତିବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିନଥିଲି; ଅନ୍ତତଃ ସଂସାରଲୋକେ ମୋ ବିଷୟରେ ଏମିତି ଭାବିନଥିଲେ । ମୁଁ ଆଜି ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବପରି ରହିଛି; କିନ୍ତୁ ସଂସାରଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଯାଇଛି । ଲୋକଲଜ୍ଜା ହେତୁ ମୁଁ ରାଣାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାକାରିଣୀ ହୋଇ ରହିଛି । ମୋ ଗୋଡ଼ରେ

ପତିବ୍ରତାର ବେଢ଼ ଜବରଦସ୍ତ ବାନ୍ଧ ଦିଆଯାଇଛି । ତାହାକୁ ରକ୍ଷାକରିବା ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ଧର୍ମ । ଏହାଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି କରିବା କ୍ଷତ୍ରିୟ ରମଣୀର କଳଙ୍କ । ତୁମେ ମୋର କଟା ଘାଆରେ ଆଉ ଲୁଣ ଦେଉଛ କାହିଁକି ? ଏଥିରେ ତୁମର ମନୁଷ୍ୟତା କ'ଣ ଅଛି ? ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ଯାହା ଲେଖାଅଛି ମୁଁ ତାହା ଭୋଗ କରୁଛି । ମୋତେ ତାହା ଭୋଗ କରିବାକୁ ଦିଅ । ମୋର ଅନୁରୋଧ, ତୁମେ ଶୀଘ୍ର ଏଠାରୁ ଚାଲିଯାଅ ।"

ରାଜକୁମାର ଆଉ ପାଦେ ଆଗେଇ ଯାଇ ପରିହାସ କରି କହିଲେ, "ପ୍ରଭା, ତୁମେ ଏଠାକୁ ଆସି ସ୍ତ୍ରୀ-ଚରିତ୍ରରେ ବଡ଼ ନିପୁଣ ହୋଇଗଲଣି । ମୋ ସହିତ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରି ଏବେ ଧର୍ମର ଦୋହାଇ ଦେଉଛ ? ମୋର ପ୍ରଣୟକୁ ପାଦରେ ଆଡ଼େଇ ଦେଇ ଏବେ ତୁମେ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ବାହାନା କରୁଛ । ମୁଁ ମୋର ଏହି ଚକ୍ଷୁରେ ରାଣାଙ୍କୁ ତୁମର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପୁଷ୍ପର ଭ୍ରମର ପରି ଦେଖିପାରିବି ନାହିଁ । ମୋର ଆଶା ମାଟିରେ ମିଶିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତୁମକୁ ନେଇକରି ଚାଲିଯିବି । ମୋର ଜୀବନ ନଷ୍ଟ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ତୁମର ଜୀବନ ନିଶ୍ଚୟ ନଷ୍ଟ ହେବ । ତୁମରି ଅବିବେକତାର ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଦଣ୍ଡ । କ'ଣ ଠିକ୍ କରୁଛ ମୋତେ ଏବେ କହ । ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯିବ ନା ନାହିଁ ? ମୋ ଲୋକମାନେ ଦୁର୍ଗ ବାହାରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛନ୍ତି ।"

ପ୍ରଭା ନିର୍ଭୀକ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ନାହିଁ, ଯିବ ନାହିଁ ।"

ରାଜକୁମାର—ଠିକ୍ କରି ଭାବି ଦେଖ, ନ ହେଲେ ଅନୁତାପ କରିବାକୁ ହେବ ।

ପ୍ରଭା—ଖୁବ୍ ଭାବି ଦେଖିଛି ।

ରାଜକୁମାର ତରବାରି ଟାଣି ପ୍ରଭାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇଗଲେ । ପ୍ରଭା ଭୟରେ ଆଖି ବନ୍ଦ କରି ପାଦେ ଘୁଞ୍ଚିଗଲେ । ମନେହେଲା, ସତେ ଯେମିତି ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୋଇ ପଡ଼ିଯିବେ ।

ହଠାତ୍ ରାଣା ତରବାରି ଧରି ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଆସି ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ମଧ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ରାଜକୁମାର ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲେ ।

ରାଣା ସିଂହ ପରି ଗର୍ଜନ କରି କହିଲେ, "ଯାଅ ବାହାର । କ୍ଷତ୍ରିୟ କେବେ କୌଣସି ନାରୀ ପ୍ରତି ହସ୍ତ ଉତ୍ତୋଳନ କରେ ନାହିଁ ।"

ରାଜକୁମାର ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ଲଜ୍ଜାହୀନା ନାରୀ ପାଇଁ ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ଦଣ୍ଡ ।"

ରାଣା କହିଲେ, "ମୁଁ ତ ତୁମର ଶତ୍ରୁ । ମୋ ନିକଟକୁ ଆସିବାକୁ ତୁମକୁ ଲାଜ ଲାଗୁଥିଲା କାହିଁକି ? ତାହା ହେଲେ ସିନା ତରବାରିର ବଳ ଜଣାପଡ଼ିଥାନ୍ତା ।"

ରାଜକୁମାର ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ରାଣାଙ୍କ ଉପରକୁ ତରବାରି ଚଳାଇଲେ । ଅସ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟାରେ କୁଶଳ ରାଣା ତାହାକୁ ରୋକି ଦେଇ ରାଜକୁମାରଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି

ଆସିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଭା ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ଅବସ୍ଥାରେ କାନ୍ଥକୁ ଆଉଜି ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ ହଠାତ୍ ଚମକି ଯାଇ ରାଜକୁମାରଙ୍କ ସାମନାରେ ଠିଆହୋଇଗଲେ । ରାଣା ଚୋଟ ମାରିସାରିଥିଲେ । ତରବାରି ପୂରାପୂରି ପ୍ରଭାଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ରକ୍ତର ଝରଣା ଛୁଟିଯାଇଥିଲା । ରାଣା ଏକ ଶୀତଳ ଶ୍ୱାସ ପକାଇ ହାତରୁ ଖଣ୍ଡାକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ପ୍ରଭା ପଡ଼ିଯାଉଥିଲାବେଳେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଲେ ।

କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ବିବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ଆଖି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ଓ ପ୍ରଦୀପ ଶୀତଳ ହୋଇଗଲା । ମନ୍ଦାରକୁମାର ମଧ୍ୟ ତରବାରିକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ପ୍ରଭାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆଣ୍ଠୁମାଡ଼ି ବସିଗଲେ । ଆଖିରୁ ତାଙ୍କର ଲୁହର ଧାରା ଛୁଟିଥାଏ । ପ୍ରେମିକ ଦୁହିଁଙ୍କର ନେତ୍ରରୁ ଅଶ୍ରୁ ବୋହିଯାଉଥାଏ । ନିର୍ବାପିତ ପ୍ରଦୀପ ଉପରେ ପତଙ୍ଗ ଦୁହେଁ ଝରିପଡ଼ିଥାନ୍ତି ।

ପ୍ରେମର ପଥ ଅତି ରହସ୍ୟମୟ । ଏଇ କ୍ଷଣକ ପୂର୍ବେ ରାଜକୁମାର ତରବାରି ଧରି ପ୍ରଭା ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଥିଲେ । ପ୍ରଭା ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବାପାଇଁ ଆଦୌ ରାଜି ହେଉ ନଥିଲେ । ଲଜ୍ଜାର ଭୟ, ଧର୍ମର ବେଡ଼ି, କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ପ୍ରାଚୀର, ସମସ୍ତେ ରାସ୍ତା ବନ୍ଦ କରି ଠିଆହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତରବାରି ସମ୍ମୁଖରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ । ପ୍ରେମ-ପ୍ରଥାକୁ ସେ ରକ୍ଷା କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେହି ଘରେ ନିଜ କଥା ଅନୁସାରେ; ଅନ୍ୟତ୍ର ନୁହେଁ ।

ହଁ, ପ୍ରେମର ପଥ ଅତି ବିଚିତ୍ର । ଏହି କ୍ଷଣକ ପୂର୍ବରୁ ରାଜକୁମାର ତରବାରି ଧରି ପ୍ରଭାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଥିଲେ । ରକ୍ତର ପିପାସା ଏବଂ ଈର୍ଷାର ଅଗ୍ନି ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଜଳିଉଠିଥିଲା । ସେହି ପିପାସା ଏବେ ରକ୍ତଧାରାରେ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା । କିଛିକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସେହିପରି ବସିରହି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତା'ପରେ ଉଠିପଡ଼ି ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ନିଜ ଛାତିରେ ତରବାରିକୁ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଲେ । ପୁଣି ରକ୍ତର ଝରଣା ଛୁଟିଲା । ଦୁଇଧାର ରକ୍ତ ଏକାଠି ମିଶିଗଲା—ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆଉ କିଛି ତଫାତ୍ ରହିଲା ନାହିଁ ।

ପ୍ରଭା ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବାପାଇଁ ରାଜି ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମର ବନ୍ଧନକୁ ସେ ଛିନ୍ନ କରିପାରିନଥିଲେ । ସେ ଦୁହେଁ ଏବେ କେବଳ ସେହି ଘରୁ ନୁହେଁ, ଏହି ସଂସାରରୁ ମଧ୍ୟ ସାଥୀ ହୋଇ ଚାଲିଗଲେ ।

ଜନ୍ମମାଟି

ଆଜକୁ ଠିକ୍ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ପରେ ପୁଣି ମୋର ପ୍ରିୟ ମାତୃଭୂମିର ଦର୍ଶନ ପାଇଲି । ମାତୃଭୂମି ଛାଡ଼ି ଭାଗ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ପଶ୍ଚିମମୁହାଁ ଚାଲିଲି ସେତେବେଳକୁ ମୁଁ ଜଣେ ପୂର୍ଣ୍ଣବୟସ୍କ ଯୁବକ, ଶିରା-ପ୍ରଶିରାରେ ନୂତନ ରକ୍ତ, ମନରେ ନୂତନ ଉତ୍ସାହ, ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଶା । କୌଣସି ଅତ୍ୟାଚାରୀର ଅତ୍ୟାଚାର କିମ୍ବା ଆଇନବଳରେ ମୁଁ ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଯାଇ ନ ଥିଲି । ଅତ୍ୟାଚାରୀର ଅତ୍ୟାଚାର ବା ଆଇନକାନୁନର କଠୋରତା ମୋର ଅନ୍ୟ ଯାହା କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ମୋ ପ୍ରିୟ ଜନ୍ମମାଟିରୁ ମୋତେ ବହିଷ୍କାର କରିପାରେନା । ମୋତେ ଯଦି କେହି କେବେ ବହିଷ୍କାର କରିଥାଏ, ତାହା ମୋର ଉଚ୍ଚ ଆଶା ଓ ଉଚ୍ଚ ଅଭିଲାଷ ।

ମୁଁ ଆମେରିକା ଯାଇ ଅନେକ ବ୍ୟବସାୟ କଲି; ଯେମିତି ବହୁତ ଧନ ରୋଜଗାର କଲି, ସେମିତି ବହୁତ ବି ମଉଜ-ମଜଲିସରେ ଉଡ଼ାଇଲି । ଭାଗ୍ୟକୁ ମିଳିଲା ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀ । ତାର ରୂପଲାବଣ୍ୟ ସାରା ଆମେରିକାରେ ବେଶ୍ ଜଣାଶୁଣା । ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ଭାବନାରେ କୌଣସି ତଫାତ୍ ନଥିଲା । ମୁଁ ଯେ କେବଳ ତାକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲି ତା ନୁହେଁ, ସେ ଥିଲା ମୋର ଜୀବନର ସର୍ବସ୍ୱ । ମୋର ପାଞ୍ଚଟି ପୁଅ । ଯେମିତି ଚେହେରା ସେମିତି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ସେମିତି ସଚ୍ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟ । ସେମାନେ ବି ମୋର ବାଣିଜ୍ୟ-ବ୍ୟବସାୟ ବହୁତ ବଢ଼େଇଦେଲେ । କୋଳରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାତି-ନାତୁଣୀ ଦେଖିଲା ପରେ ନିଜ ଦେଶକୁ ଫେରିବା ପାଇଁ ବାହାରିଲି । ମୋର ପ୍ରିୟ ଜନ୍ମଭୂମି ଭାରତବର୍ଷ ଦେଖିବା ପାଇଁ ସବୁ ଛାଡ଼ିଲି—ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି, ପ୍ରିୟ ପତ୍ନୀ, ପୁଅ-ଝିଅ ନାତିନାତୁଣୀ । ମୁଁ ବହୁତ ବୁଢ଼ା ହୋଇଗଲିଣି, ଆଉ ବର୍ଷ ଦଶଟାରେ ମୋତେ ଶହେ ବର୍ଷ ପୂରିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମନରେ ମୋର କେବଳ ଗୋଟିଏ ଚିନ୍ତା, କେମିତି ମୋ ଜନ୍ମଭୂମିର ଧୂଳିମାଟିରେ ଏ ଦେହ ମିଶିଯିବ ।

ଏହି ଆଶା ଆଜି ଯେ ମନରେ ନୂଆ ଉଠିଛି ତା ନୁହେଁ, ପତ୍ନୀର କୋମଳ କଟାକ୍ଷ ଓ ମଧୁର ବଚନର ମାଦକତାରେ ବିଭୋର ଥିଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସ୍ୱପ୍ନ ମୁଁ ଦେଖୁଥିଲି । ସବୁଦିନ ସକାଳେ ପୁତ୍ର ଆସି ଭକ୍ତିରେ ପ୍ରଣାମ କଲାବେଳେ ମୁଁ ବରାବର ଅନୁଭବ କରୁଥିଲି ଯେ ମୋ ଜନ୍ମଭୂମିଠାରୁ ମୁଁ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଯାଇଛି । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ମୁଁ ଅଛି ସେ ଦେଶ ମୋର ନୁହେଁ, କିମ୍ବା ମୁଁ ସେ ଦେଶର ନୁହେଁ ।

ଧନସମ୍ପତ୍ତି, ପୁତ୍ରକନ୍ୟା ସବୁ ମୋର ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ କେଜାଣି କାହିଁକି ମାତୃଭୂମିର

ଆପଣ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ ତାହା ଆଜି ପୂରଣ କରନ୍ତୁ ।"

ସେହି ଭଙ୍ଗା କୁଡ଼ିଆ, ସେହି ପାଖ ଛ ବିଘା ପିତୃ-ଅର୍ଜିତ ସମ୍ପତ୍ତି, ପିଲାଦିନର ସେହି ଲେଙ୍ଗୁଟିପିନ୍ଧା ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡ଼ି ମୋତେ ଭାରି କଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା । ଖୁବ୍ ମଉଜ-ମଜଲିସ ଆଉ ସୁଖଶାନ୍ତିରେ ଥିଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ବରାବର ମନେ ପଡ଼ୁଥିଲା—'ଯଦି ମୁଁ ଆଜି ମୋ ନିଜ ଦେଶରେ ଥାନ୍ତି ।'

୨

ବମ୍ବେଇରେ ଜାହାଜରୁ ଓହ୍ଲାଇବାମାତ୍ରେ ଦେଖିଲି କୃଷ୍ଣଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ କଳା କୋଟ ପାଇଜାମା ପିନ୍ଧି ଖଣ୍ଡିଆ ଖଣ୍ଡିଆ ଇଂରେଜୀରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଛନ୍ତି, ସାହେବମାନେ ଦୋକାନ ଖୋଲିଛନ୍ତି, ଟ୍ରାମ୍ ମୋଟର ସବୁ ଚାଲିଛି । ରବର ଚକ ଲାଗିଥିବା ଗାଡ଼ିରେ ବସି ଲୋକେ ପିକା ଟାଣି ଚାଲିଛନ୍ତି । ତା'ପରେ ଭିକ୍ଟୋରିଆ ରେଲ ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚି ଗାଡ଼ିରେ ଚଢ଼ି ପାହାଡ଼ ପର୍ବତ ଦେଇ ନିଜ ଗାଁମୁହାଁ ଚାଲିଲି । କିନ୍ତୁ ଦେଶକୁ ଦେଖି ମୋ ଆଖିରେ ଲୁହ ଆସିଲା; ମନେହେଲା ଏ ମୋର ନିଜ ଦେଶ ନୁହେଁ । ଯାହାକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ମନ ବ୍ୟସ୍ତ ବିକଳ ହୋଇଉଠୁଥିଲା, ଇଏ ସେ ଦେଶ ନୁହେ । ଏ ଦେଶ ଇଂଲଣ୍ଡ ହୋଇପାରେ, ଆମେରିକା ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଭାରତବର୍ଷ ନୁହେଁ ।

ନଦନଦୀ, ପାହାଡ଼ କାନ୍ତାର ପାରହୋଇ ରେଲଗାଡ଼ି ମୋ ଗାଁ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେହି ଗାଁ ଦିନେ ନଦୀ ନିର୍ଝର, ବୃକ୍ଷଲତା ପତ୍ର-ପୁଷ୍ପ-ଫଳରେ ଭରି ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଗ ପରି ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇଲାବେଳେ ନିଜ ଜନ୍ମମାଟି ଦେଖିବି, ପିଲାଦିନର ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କୁ ଭେଟିବି ବୋଲି ଭାବି ଆନନ୍ଦରେ ପ୍ରାଣ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠୁଥିଲା । ମୁଁ ଯେ ନବେ ବର୍ଷର ବୁଢ଼ା, ସେ କଥା ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲି । ଗାଁ ଯେତିକି ପାଖେଇ ଆସୁଥିଲା, ମୋ ପାଦ ସେତିକି ଆଗେଇ ଯାଉଥିଲା ଓ ଆନନ୍ଦରେ ମୋ ଛାତି ସେତିକି ପଡ଼ୁଥିଲା, ଉଠୁଥିଲା । ସବୁ ଜିନିଷରେ ଆଖି ମେଲେଇ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଆହା, ଏହି ନାଳରେ ମୁଁ କେତେ ବୁଡ଼ା ମାରୁଥିଲି, ମୋ ଘୋଡ଼ାକୁ ଆଣି ପ୍ରତିଦିନ ଏଥିରେ ବୁଡ଼ାଉଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଏବେ ତା ଚାରିପାଖ ତାର ଘେରା ହୋଇଥିଲା । ସାମନାରେ ଗୋଟାଏ ବଙ୍ଗଳାରେ ଦୁଇଜଣ ଇଂରେଜ ଲୋକ ବନ୍ଧୁକ ଧରି ଜଗିରହିଥିଲେ । ନାଳରେ ଗାଧୋଇବା ପାଇଁ ପୁରାପୁରି ମନା ହୋଇଥିଲା ।

ଗାଁକୁ ଯାଇ ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କୁ ସବୁ ଖୋଜିଲି; କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର କଥା, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ହେଲେ କାହାକୁ ଜୀବିତ ଦେଖିଲି ନାହିଁ । ଦେଖିଲି, ମୋର ସେହି ଭଙ୍ଗାଦଦରା କୁଡ଼ିଆ, ଯାହା କୋଳରେ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ହସଖୁସିରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଡେଇଁ ବୁଲି ଖେଳିଥିଲି, ଯାହାର ଛବି ସବୁବେଳେ ମୋ ଆଖିରେ ନାଚୁଥିଲା, ସେହି

କୁଡ଼ିଆ ଆଜି ଭାଙ୍ଗି ରୁଜି ମାଟିଗଦା ହୋଇ ଠିଆହୋଇଛି ।

ଏହି ଜାଗାରେ ଲୋକ ଯେ ନଥିଲେ ତା ନୁହେଁ; ବରଂ ଶହ ଶହ ଲୋକ ଯିବା-ଆସିବା କରୁଥିବାର ଦେଖିଲି । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଅଦାଲତ, କଚେରି, ଥାନା ଓ ପୁଲିସଙ୍କ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ । ସତେ ଯେମିତି ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ଖାଲି ଚିନ୍ତା, ପ୍ରାଣହୀନତା ଓ ଉଦାସୀନତା ଫୁଟିଉଠୁଥିଲା । ସଂସାର-ଚିନ୍ତାରେ ସମସ୍ତେ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ । ମୋର ସାଙ୍ଗସାଥୀମାନେ ସେକାଳେ ଯେମିତି ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ, ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଓ ଜୀବନ୍ତ ଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନର ଏହି ଯୁବକମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି ସେପରି ଦେଖାଯାଉ ନଥିଲେ । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ମୁଁ ମେ ନିଜ ହାତରେ ଆଖଡ଼ା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି, ଏବେ ସେଠି ଆଖଡ଼ା ନାହିଁ; ଆଖଡ଼ା ଜାଗାରେ ଗୋଟାଏ ଭଙ୍ଗା-ଦଦରା ସ୍କୁଲ ଠିଆହୋଇଛି । ସେଥିରେ ଗୁଡ଼ିଏ ରୋଗୀ ପରି ମଳି ଚେହେରା ଦୁର୍ବଳ ପିଲା ଛିଣ୍ଡା ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧି ବସି ଧୂମାଉଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ହଠାତ୍ ମୋ ମୁହଁରୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲା, "ନାହିଁ, ନାହିଁ, ଇଏ ମୋର ପ୍ରିୟ ଭାରତବର୍ଷ ନୁହେଁ ।"

ଯେଉଁ ବରଗଛର ଘଞ୍ଚ ଛାଇରେ ପିଲାଦିନେ ଆନନ୍ଦରେ ଖେଳୁଥିଲି, ବଡ଼ଦିନେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥିଲି, ସେହି ବରଗଛ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲି । କିନ୍ତୁ ସେ ବରଗଛକୁ ଦେଖିଲା-ମାତ୍ରେ ମନରେ ଭାରି ଆଘାତ ଲାଗିଲା, ବହୁତ ଦୁଃଖ ହେଲା । ଏହାକୁ ଦେଖି ଏତେ ଦୁଃଖଦାୟକ, ହୃଦୟ-ବିଦାରକ କଥା ସବୁ ମନେ ପଡ଼ିଲା ଯେ ମୁଁ ସେଠି ଘଣ୍ଟା-ଘଣ୍ଟା ବସି କାନ୍ଦିଲି । ହଁ, ଇଏ ସେହି ବରଗଛ, ଯାହା ଡାଳରେ ଚଢ଼ି ମୁଁ ଅଗଟିପକୁ ଚାଲିଯାଉଥିଲି, ଯାହା ଓହଳରେ ଦୋଳି ଖେଳୁଥିଲି, ଯାହାର ଫଳକୁ ସଂସାରର ସବୁଠୁ ବେଶି ସୁଆଦିଆ ମିଠେଇ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲି । ଏହି ଗଛମୂଳେ ପିଲାଦିନର ସାଙ୍ଗସାଥୀମାନେ ମୋ କାନ୍ଧରେ ହାତ ପକାଇ ବୁଲୁଥିଲେ, କେତେ ମାନ-ଅଭିମାନ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଏବେ ସବୁ ଗଲେ କୁଆଡ଼େ ? ହାୟ ରେ କପାଳ, ମୁଁ ଏବେ ଏକାକୀ ବାସହୀନ ବୁଲା ଫକୀର ହୋଇ ରହିଛି । ସେହି ବରଗଛ ପାଖରେ ଏବେ ଥାନା ଅଛି ଓ ବରଗଛ ତଳେ ଜଣେ କେହି ଲାଲ ପଗଡ଼ି ପିନ୍ଧି ବସିଛି ଓ ତା ପାଖରେ ଦଶ ବାର ଜଣ ଲାଲ ପଗଡ଼ିବାଲା ଧାଡ଼ି ବାନ୍ଧି ଠିଆହୋଇଛନ୍ତି । ପାଖରେ ଥିବା ଛିଣ୍ଡା ପୁରୁଣା ଲୁଗା ପିନ୍ଧିଥିବା କେତେକ ନିର୍ଜୀବ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ବେତମାଡ଼ ଚାଲିଛି ଓ ସେମାନେ ସେଇଠି ପଡ଼ି କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି । ମୋର ମନେ ହେଲା, ଇଏ ମୋର ସେହି ପ୍ରିୟ ଦେଶ ନୁହେଁ, ଇଏ ନିଶ୍ଚୟ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଏକ ଦେଶ । ଏହା ୟୁରୋପ ହୋଇପାରେ, ଆମେରିକା ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ମୋର ପ୍ରିୟ ଭାରତବର୍ଷ ନୁହେଁ, କଦାପି ନୁହେଁ ।

୩

ଏଠୁ ନିରାଶ ହୋଇ ଗାଁ ଚଉପାଢ଼ି ଆଡ଼କୁ ଗଲି । ସେଠି ପୂର୍ବେ ବାପା ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗସାଥୀ ପୁରୁଖା ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବସି ହୁକା ଟାଣୁଥିଲେ, କଥାବାର୍ତ୍ତା ଓ ହସଖୁସିରେ ମଜା ଉଡ଼ାଉଥିଲେ । ଆମେ ବି ସେଇଠି ସତରଞ୍ଜି ରେ ବସି ନାଚ ଖେଳ ଇତ୍ୟାଦି କରୁଥିଲୁ । ବେଳେ ବେଳେ ସେଠି ପଞ୍ଚାୟତ ସଭା ବସୁଥିଲା ଓ ବାପା ପଞ୍ଚାୟତର ସରପଞ୍ଚ ହୋଇ ବସୁଥିଲେ । ଚଉପାଢ଼ି ପାଖରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଶାଳା ଥିଲା ଓ ସେଥିରେ ଗାଁଯାକର ଗାଈ ରହୁଥିଲେ । ଏଇଠି ଆମେ ସେହି ଗାଈ-ବାଛୁରିମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ବରାବର ଖେଳୁଥିଲୁ । ଦୁଃଖର କଥା, ଆଜି ଆଉ ସେ ଚଉପାଢ଼ିର ନାମଗନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାହିଁ । ସେଠି ଏବେ ଟୀକାଦାରଙ୍କ ଘାଟ୍ ଓ ଡାକଘର ଠିଆହୋଇଛି ।

ସେ ସମୟରେ ଚଉପାଢ଼ି ପାଖରେ ଗୋଟାଏ ଆଖୁଶାଳ ଥିଲା । ଶୀତଦିନେ ସେଠି ଆଖୁ ପେଡ଼ାହେଉଥିଲା ଓ ଗୁଡ଼ ବାସନାରେ ଚାରିଆଡ଼ ମହକି ଉଠୁଥିଲା । ମୁଁ ଓ ମୋର ସାଥୀମାନେ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଆଖୁ ପାଇଁ ଟାକିବସୁଥିଲୁ ଓ ଆଖୁ-ଛେଦାଳିମାନଙ୍କର ଚଟ୍‌ପଟ୍ କାମ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଥିଲୁ । ବହୁବାର ମୁଁ ସେଠି ଆଖରସରେ ଦୁଧ ମିଶାଇ ପିଉଥିଲି ଓ ଆଖପାଖ ଘରର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପିଲାମାନେ ଲୋଟା ଆଣି ଆଖୁରସ ନେଇଯାଉଥିବାର ଦେଖୁଥିଲି । ଏବେ ସେଠି ସେହି ଆଖୁଟାଇ ସେଇମିତି ପଡ଼ିରହିଛି ଓ ତା ପାଖରେ ଗୋଟାଏ ଛଣପଟ ମେସିନ ଚାଲୁହେଉଛି । ମେସିନ ସାମନାରେ ଗୋଟାଏ ପାନ ସିଗାରେଟ ଦୋକାନ ଖୋଲିଛି । ଏହିପରି ହୃଦୟବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିସାରିଲା ପରେ ଭଦ୍ରଲୋକ ପରି ଦିଶୁଥିବା ଜଣେ ଲୋକକୁ ମୁଁ କହିଲି, "ଆଜ୍ଞା, ରାତିରେ ମୁଁ ଟିକିଏ ଏଠି ରହିପାରିବି ?" ସେ ଭଦ୍ରଲୋକ ମୋ ତାଳୁରୁ ତଳପାଯାଏ ଚାହିଁ ସାଫ କହିଲେ, "ଏଠି ଜାଗା ନାହିଁ, ଆଉ ଟିକିଏ ଆଗକୁ ଯା'ନ୍ତୁ ।" ମୁଁ ଆଗକୁ ଗଲି ଓ ସେଠି ପଚାରିବାରୁ ପୁଣି ଉତ୍ତର ମିଳିଲା—ଆଗକୁ ଯାଅ । ଏମିତି ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ପାଞ୍ଚ ଜାଗା ଯିବା ପରେ ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ମୋ ହାତରେ ଯେତେବେଳେ ମୁଠାଏ ଚଣା ଧରାଇଦେଲେ, ସେ ଚଣାମୁଠାକ ମୋ ହାତରୁ ଖସିପଡ଼ିଲା ଓ ମୋ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରଝର ବୋହିଗଲା । ହଠାତ୍ ମୋ ମୁହଁରୁ ବାହାରିଆସିଲା, "ହାୟ, ଏ ମୋ ଦେଶ ନୁହେ, ନିଶ୍ଚୟ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଗୋଟାଏ ଦେଶ । ଅତିଥି-ସତ୍କାର ଯେଉଁ ଭାରତବର୍ଷର ଧର୍ମ, ନିଶ୍ଚୟ ଇଏ ସେହି ଭାରତବର୍ଷ ନୁହେ ।

ମୁଁ ଗୋଟାଏ ସିଗାରେଟ୍ ପାକେଟ କିଣି ଗୋଟାଏ ଶୂନଶାନ ଜାଗାରେ ବସି ସିଗାରେଟ ଟାଣି ଟାଣି ପୂର୍ବକଥା ସବୁ ଭାବିଲି । ଏମିତି ଭାବୁ ଭାବୁ ହଠାତ୍ ମୋର

ଧର୍ମଶାଳା କଥା ମନେପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ବିଦେଶ ଯିବାବେଳେ ଯେଉଁ ଧର୍ମଶାଳା ତିଆରି ଚାଲିଥିଲା । ବାହାରିଲି, କୌଣସିମତେ ସେଠି ରାତିଟା କଟାଇନେବି । କିନ୍ତୁ ଭାରି ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲି ଧର୍ମଶାଳା ଯେମିତି ସେମିତି ଠିଆହୋଇଛି; ଅଥଚ ଗରିବ ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ସେଠି ରହିବାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମଦ, ଜୁଆଖେଳ ଓ ଅନାଚାରର ସେଠି ଆଖଡ଼ା ଚାଲିଛି । ଏସବୁ ଦେଖି ମୋ ହୃଦୟରୁ ଶୀତଳ ନିଶ୍ୱାସ ବାହାରିପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ଖୁବ୍ ଚିତ୍କାର କରିଉଠିଲି, "ଅଟେର ନୁହେଁ, ବାରମ୍ବାର, ହଜାର ବାର ସତ୍ୟ, ଏ ଦେଶ ମୋ ଭାରତବର୍ଷ ନୁହେଁ । ଏହା ୟୁରୋପ କିମ୍ବା ଆମେରିକା ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଭାରତବର୍ଷ କେବେ ନୁହେଁ ।"

୪

ଅନ୍ଧାର ରାତି । କୁକୁର ବିଲୁଆ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ରଡ଼ି ଛାଡ଼ୁଥାନ୍ତି । ମୁଁ ମନଦୁଃଖରେ ପୁଣି ସେହି ନାଳକୂଳରେ ଯାଇ ବସି ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲି, ଏବେ କ'ଣ କରିବି ? ପୁଣି କଣ ପୁଅମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରିଯିବି ? ସେହି ଆମେରିକା-ମାଟିରେ କ'ଣ ଏ ଦେହ ମିଶିବ ? ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ନିଜର ଦେଶ ଥିଲା, ମୁଁ ଏକ ବିଦେଶରେ ରହୁଥିଲି ଓ ସବୁବେଳେ ମୋ ଦେଶ କଥା ଭାବୁଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖୁଛି ମୋର ନିଜର କୌଣସି ଦେଶ ନାହିଁ । ଏମିତି ଭାବି ଭାବି ଅନେକ ବେଳପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଣ୍ଟୁରେ ମୁହଁକୁ ଲଦି ବସିଲି । ରାତିସାରା ଆଖିକୁ ନିଦ ଆସିଲା ନାହିଁ । ଘଣ୍ଟା ତିନଟା ବାଜିଲା । କୌଣସି ଏକ ଲୋକର ସଙ୍ଗୀତଧ୍ୱନି ଆସି ମୋ କାନରେ ପଡ଼ିଲା । ହଠାତ୍ ମୋର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡ଼ିଲା; ଭାବିଲି ଏ ନିଶ୍ଚୟ ମୋ ଦେଶର ରାଗିଣୀ, ମୋର ଜନ୍ମମାଟିର ପରିଚିତ ସ୍ୱର । ମୁଁ ହଠାତ୍ ଉଠିପଡ଼ି ଦେଖିଲି ପନ୍ଦର କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ବୁଢ଼ୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଧଳା ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ହାତରେ ଲୋଟା ଧରି ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଗାଧୋଇବା ପାଇଁ ଯାଉଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଗାଉଛନ୍ତି :

"ହେ ପ୍ରଭୁ ଆମ ଦୋଷ ମନରେ ନ ଧର ।"

ଏହି ଗୀତ ଶୁଣି ମୁଁ ତନ୍ମୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବାବେଳେ ଅଦୂରର ଅନେକ ଲୋକଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣାଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକେ ହାତରେ କମଣ୍ଡଳୁ ଧରି ହରି, ହରି, ଶିବ, ଶିବ, ନାରାୟଣ ନାରାୟଣ କହି ଚାଲିଥାନ୍ତି । ସେସବୁ ଶବ୍ଦ ମୋ ହୃଦୟକୁ ଯେପରି ଭାବରେ ଉଦ୍‌ବେଳିତ କଲା, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନ କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ମୁଁ ଆମେରିକାର ଚିରଚଞ୍ଚଳ ସୁପ୍ରସନ୍ନ ନାରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ ନିବେଦନ ହଜାର ବାର ଶୁଣିଛି, ସେଥିରୁ ବହୁତ ଆନନ୍ଦ ବି ଲାଭ କରିଛି, ବହୁ ପକ୍ଷୀଙ୍କର ମଧୁର ଧ୍ୱନି ବି ଶୁଣିଛି; କିନ୍ତୁ ଏହି ରାଗିଣୀରୁ ମୁଁ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିଛି,

ଏ ଜୀବନରେ ତାର ଅନୁଭୂତ ଆଉ କେବେ ମୋର ହୋଇନାହିଁ । ମୁଁ ନିଜେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଳ ଦେଇ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ ଗାଇଲି :

'ହେ ପ୍ରଭୁ, ଆମ ଦୋଷ ମନରେ ନଧର ।'

ମୋ ମନରେ ପୁଣି ଉତ୍ସାହ ଆସିଲା, ଏହି ସଙ୍ଗୀତ ତ ମୋର ଦେଶର ସଙ୍ଗୀତ । ମୁଁ ଆନନ୍ଦରେ ବିଭୋର ହୋଇ ସେହି ଲୋକମାନଙ୍କର ପଛେ ପଛେ ଗଲି । ଛ'ମାଇଲ ଦୂର ପାହାଡ଼ ରାସ୍ତା ପାରହୋଇ ସେହି ପତିତପାବନୀ ନଦୀ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲି ଯାହା ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରି, ଯାହା କୋଳରେ ଶେଷ ବିଶ୍ରାମ ନେବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ହିନ୍ଦୁ ନିଜର ସୌଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରେ । ସେହି ପତିତପାବନୀ ଗଙ୍ଗା ମୋ ଗାଁଠାରୁ ମୋଟେ ଛ'ସାତ ମାଇଲ ଦୂର । ଅନେକ ସମୟରେ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ି ସେହି ନଦୀକୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ଯାଉଥିଲି ଓ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଶୀତଳ ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରୁଥିବାର ଦେଖୁଥିଲି । ସେଠି ଅନେକ ଲୋକ ବାଲିରେ ବସି ଗାୟତ୍ରୀ ଜପୁଥିଲେ; ଆଉ କେତେକ ହୋମ କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । କିଏ ତିଳକ ଲଗାଉଥିଲା ତ କିଏ ବେଦମନ୍ତ୍ର ଜପ କରୁଥିଲା । ଏସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମୋର ହୃଦୟ ପୁଣି ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇଉଠିଲା ଓ ମୁଁ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଚିତ୍କାର କରିଉଠିଲି "ଏହି ମୋର ପ୍ରିୟ ଜନ୍ମଭୂମି, ମୋର ପବିତ୍ର ଭାରତଭୂମି, ଯାହାର ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ମୋର ପ୍ରାଣ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହେଉଥିଲା ଓ ଯାହାର ଧୂଳିକଣାରେ ମିଶିଯିବା ଥିଲା ମୋର ଏକାନ୍ତ ଅଭିଳାଷ ।"

ମୋ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ଏପରି ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଲା ଯେ ମୁଁ ମୋର ପୁରୁଣା କୋଟ ପ୍ୟାଣ୍ଟ ସବୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ଗଙ୍ଗାମାତାଙ୍କ କୋଳରେ ଯାଇ ଝାସଦେଲି । କୌଣସି ଅଜ୍ଞାନ ବାଳକ ଦିନସାରା କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଲୋକ ପାଖରେ ରହି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ଦୌଡ଼ିଆସି ମୋ ଛଢରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ ଯେପରି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରେ, ମୋତେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଲାଗିଲା । ଏବେ ମୁଁ ବୁଝିଲି, ମୁଁ ମୋର ପ୍ରିୟ ଜନ୍ମଭୂମିରେ ହିଁ ଅଛି । ଏମାନେ ସବୁ ମୋର ଭାଇ ଓ ଗଙ୍ଗାଦେବୀ ମୋର ମାଆ ।

ମୁଁ ଏବେ ଗଙ୍ଗାକୂଳରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ କୁଡ଼ିଆ ତିଆରି କରିଛି । ରାମନାମ ଜପିବା ଛଡ଼ା ମୋର ଆଉ କିଛି କାମ ନାହିଁ । ମୁଁ ସକାଳ ସନ୍ଧ୍ୟା ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ କରି ଭାବୁଛି ଏଇଠି ମୋର ଜୀବନ ଶେଷ ହେବ ଓ ଗଙ୍ଗା ଲହରୀରେ ମୋର ଅସ୍ଥି ମିଶିଯିବ ।

ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁତ୍ରମାନେ ମୋତେ ବାରମ୍ବାର ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ଡାକୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଗଙ୍ଗାକୂଳ ଓ ମୋର ଜନ୍ମମାଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଯାଇପାରିବି ନାହିଁ । ମୋର ମାଟି-ଦେହକୁ ମୁଁ ଗଙ୍ଗାଦେବୀଙ୍କୁ ହିଁ ସମର୍ପଣ କରିଦେବି । କୌଣସି ଆଶା-ଆକାଙ୍କ୍ଷା ନେଇ ମୁଁ ମୋର ପ୍ରିୟ ଜନ୍ମଭୂମିକୁ କେବେ ଛାଡ଼ି ଯାଇପାରିବି ନାହିଁ । ମୋର ଏକମାତ୍ର ଇଚ୍ଛା ମୋର ପ୍ରିୟ ଜନ୍ମମାଟିରେ ହିଁ ମୁଁ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବି ।

ରାଣୀ ସାରନ୍ଧା

ଅନ୍ଧାର ରାତି, ଚାରିଆଡ଼ ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ । ଚକି ଘୂରିଲାବେଳେ ଯେମିତି ଘୁ-ଘୁଁ ମଧୁର ଧ୍ୱନି ହୁଏ, ଧସାନ ନଦୀର ପାଣି କୂଳରେ ପିଟି ହୋଇ ସେହିପରି ମଧୁର ଧ୍ୱନି ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ନଦୀର ଡାହାଣ ପାଖେ ଏକ ଛୋଟ ପାହାଡ଼ । ସେହି ପାହାଡ଼ର ଜଙ୍ଗଲୀ ବୃକ୍ଷଲତା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ପୁରୁଣା ଦୁର୍ଗ । ସେହି ପାହାଡ଼ର ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଗାଁ । ଏହି ଗାଁ ଓ ଗଡ଼ ଦୁଇଟି ଯାକ ବୁନ୍ଦେଲା ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି-ଚିହ୍ନ । ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ଚାଲିଯାଇଛି । ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡରେ କେତେ ରାଜ୍ୟର ଉଦୟ ଅସ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ମୁସଲମାନମାନେ ଆସିଛନ୍ତି, ଯାଇଛନ୍ତି । ବୁନ୍ଦେଲା ରାଜ୍ୟ ପଡ଼ିଛି, ଉଠିଛି । ଏମିତି କୌଣସି ଗାଁ କିମ୍ବା ଏମିତି କୌଣସି କିଲ୍ଲା ନାହିଁ, ଯେଉଁଠି ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଲୋକେ ପୀଡ଼ିତ ନ ହୋଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଦୁର୍ଗର ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ, ଏଥିରେ କେବେ ଶତ୍ରୁର ପତାକା ଉଡ଼ିନାହିଁ କିମ୍ବା କୌଣସି ବିଦ୍ରୋହ କେବେ ଦେଖାଦେଇନାହିଁ ।

ଅନିରୁଦ୍ଧ ସିଂହ ଜଣେ ବୀର ରାଜପୁତ୍ର । ସେ ଯୁଗ ଏମିତି ଥିଲା ଯେ ସେଥିରେ ନିଜ ବାହୁବଳ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବା ଛଡ଼ା ଆଉ ଉପାୟ ନଥିଲା । ଏକପକ୍ଷରେ ମୁସଲମାନ ସୈନ୍ୟ, ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରାଜାଙ୍କର ଦୁର୍ବଳ ଭାଇବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର । ଅନିରୁଦ୍ଧ ସିଂହଙ୍କ ପାଖରେ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଘୋଡ଼ସବାର ଏବଂ ସିପାହୀଦଳ ଥିଲା । ଏହି ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନେଇ ସେ ନିଜର କୁଳ-ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆରାମରେ ବସିରହିବା ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ କେବେ ଘଟି ନଥିଲା । ତିନି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଶୀତଳା ଦେବୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବିବାହ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଭୋଗବିଳାସର ରାତି ବଣ-ପାହାଡ଼ ଭିତରେ କଟିଥିଲା । ଶୀତଳା ଦେବୀ କେବଳ ତାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ରହିଥିଲେ । ଶୀତଳା ଦେବୀ କେତେ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି, କେତେ ଥର ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ପଡ଼ି କହିଛନ୍ତି, ‘ତମେ ମୋ ଆଖିଆଗରୁ ଦୂରକୁ ଯାଅ ନାହିଁ । ତମେ ମୋତେ ହରଦ୍ୱାର ନେଇ ଚାଲ । ତମ ସାଥିରେ ବନବାସ କରିବା ବରଂ ଭଲ; କିନ୍ତୁ ତମ ବିରହ ମୁଁ ଆଉ ସହିପାରିବି ନାହିଁ ।” ଶୀତଳା ଦେବୀ ଏହିପରି କେତେବାର ସ୍ନେହରେ ଜିଦ୍‌ଧରି କହନ୍ତି, କାକୁତି-ମିନତି ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅନିରୁଦ୍ଧ କିଛି ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଶୀତଳାଙ୍କର କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ର ତାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

୨

ଅନ୍ଧାର ରାତି, ସମସ୍ତେ ଶୋଇଛନ୍ତି । ଆକାଶରେ କେବଳ ତାରାମାନେ ଝୁହିଁଛନ୍ତି । ଶୀତଳା ଦେବୀ ପଲଙ୍କ ଉପରେ କଡ଼ ଲେଉଟାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ନଣନ୍ଦ ସାରନ୍ଧା ଭୂଇଁରେ ବସି ଗୀତ ଗାଉଛନ୍ତି :

"ରଘୁବୀର ବିନା କଟେ ନାହିଁ ରାତି…"

ଶୀତଳା—ମୋତେ ଆଉ ଜାଳିପୋଡ଼ି ମାର ନାହିଁ । ତୁମକୁ କ'ଣ ନିଦ ଲାଗୁନାହିଁ ?

ସାରନ୍ଧା—ତୁମକୁ ପରା ମୁଁ ଗୀତ ଶୁଣାଉଅଛୁ ।

ଶୀତଳା—ମୋ ଆଖିରୁ ତ ନିଦ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇଗଲାଣି ।

ସାରନ୍ଧା—କାହାକୁ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇଥିବ ।

ଏହି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଦ୍ୱାର ଖୋଲିଗଲା । ଜଣେ ସୁସ୍ଥ ସବଳ ସୁନ୍ଦର ଯୁବକ ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଆସିଲେ । ସେ ଅନ୍ୟ କେହି ନୁହେଁ, ଅନିରୁଦ୍ଧ । ହାତରେ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ନାହିଁ । ଲୁଗାପଟା ସବୁ ଓଦା । ଶୀତଳା ପଲଙ୍କରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ି ତଳେ ବସିପଡ଼ିଲେ ।

ସାରନ୍ଧା ପଚାରିଲା—ଭାଇ, ଲୁଗାପଟା ଏମିତି ଓଦା କାହିଁକି ?

ଅନିରୁଦ୍ଧ—ନଦୀ ପାର ହୋଇ ଆସିଲି ।

ସାରନ୍ଧା—ହାତହତିଆର ସବୁ କ'ଣ ହେଲା ?

ଅନିରୁଦ୍ଧ—ଛଡ଼ାଇ ନେଲେ ।

ସାରନ୍ଧା—ଆଉ ତମ ସାଥୀ ଲୋକ ସବୁ ?

ଅନିରୁଦ୍ଧ—ସମସ୍ତେ ଶେଷ ହୋଇଗଲେ ।

ଶୀତଳା ଦେବୀ ମନେ ମନେ କହିଲେ, ଭଗବାନ ହିଁ ରକ୍ଷା କଲେ । କିନ୍ତୁ ସାରନ୍ଧାର ଚକ୍ଷୁ ଅପଲକ ଓ ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ କହିଲା, "ଭାଇ, ତମେ କ'ଣ କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦା ଶେଷ କରିଦେଲ ? ଏମିତି ତ ଆଉ କେବେ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।"

ସାରନ୍ଧା ଭାଇ ପାଇଁ ତାର ଜୀବନ ଅର୍ପଣ କରିପାରେ । ତା ମୁହଁରୁ ଏପରି ଧିକ୍କାର କଥା ଶୁଣି ଅନିରୁଦ୍ଧ ଲଜ୍ଜା ଓ ଅପମାନରେ ମଉଳି ପଡ଼ିଲେ । ଯେଉଁ ବୀରାଗ୍ନି ପ୍ରେମ ଅନୁରୋଧରେ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ଶିଥିଳ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ତାହା ପୁଣି ଜଳିଉଠିଲା । ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଲେଉଟି ପଡ଼ି ବାହାରକୁ ଚାଲିଯାଇ କହିଲେ, "ସାରନ୍ଧା, ତୁମେ ମୋତେ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଚେତାଇ ଦେଇଛ । ଏ କଥା ଆଉ ମୁଁ ଜୀବନରେ ଭୁଲିପାରିବ ନାହିଁ ।"

ଅନ୍ଧାର ରାତି, ଆକାଶରେ ତାରାମାନଙ୍କର ଆଲୋକ ଧୂସର ପ୍ରାୟ । ଅନିରୁଦ୍ଧ କିଲ୍ଲାରୁ ବାହାରି ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ନଦୀ ପାର ହୋଇ ସେପାର ଅନ୍ଧାରରେ

କେଉଁଆଡ଼େ ଲୁଚିଗଲେ । ଶୀତଳା ଦେବୀ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଦୁର୍ଗର ପାଚିର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅନିରୁଦ୍ଧ ଡେଇଁ ପଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ପରେ ସେ ଭୂଇଁରେ ବସିପଡ଼ି ବିରହିଣୀ ପରି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ସାରନ୍ଧା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଶୀତଳା ସର୍ପିଣୀ ପରି ଫଁ ମାରି କହିଲେ, "ମାନ-ସମ୍ମାନ ତମ ନିକଟରେ ଏତେ ବଡ଼ !"

ସାରନ୍ଧା—ନିଶ୍ଚୟ ।

ଶୀତଳା—ନିଜ ସ୍ୱାମୀ ହୋଇଥିଲେ ଛାତିତଳେ ଲୁଚାଇ ରଖିଥାଆନ୍ତି ।

ସାରନ୍ଧା—ମୋଟେ ନୁହେଁ । ଛାତିରେ ଛୁରି ଚଳାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି ।

ଶୀତଳା ଦେବୀ ଜୋର କରି କହିଲେ, "କାନତଳେ ଲୁଚାଇ ରଖିଥାଆନ୍ତି । ମୋ କଥା ଏବେ କାନରେ ଗଣ୍ଠି ପକାଇ ରଖ ।"

ସାରନ୍ଧା—ସେପରି ଦିନ ଯଦି କେବେ ଆସେ, ତାହାହେଲେ ମୁଁ ମୋର କଥା ରକ୍ଷା କରି ତୁମକୁ ଦେଖାଇଦେବି ।

ଏହି ଘଟଣାର ତିନିମାସ ପରେ ଅନିରୁଦ୍ଧ ମହାରଣାଙ୍କୁ ଜୟ କରି ଫେରିଆସିଲେ ଏବଂ ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଓରଛା ରାଜା ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କ ସହିତ ସାରନ୍ଧାକୁ ବିବାହ କରାଇଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଅତୀତର ସେହି ଘଟଣା ମହିଳା ଦୁହିଁଙ୍କ ହୃଦୟରେ କଣ୍ଟା ପରି ଲାଗିରହିଥିଲା ।

୩

ଚମ୍ପତରାୟ ଜଣେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ରାଜା । ସାରା ବୁନ୍ଦେଲ ଜାତିର ଲୋକେ ତାଙ୍କ କ୍ଷମତାକୁ ମାନୁଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନ ଦେବାକୁ କେବେ ପଛାଉ ନ ଥିଲେ । ରାଜଗାଦିରେ ବସିଲାମାତ୍ରେ ସେ ମୋଗଲମାନଙ୍କୁ କର ଦେବା ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ନିଜ ବାହୁବଳରେ ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମୁସଲମାନ ସୈନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ବାରମ୍ବାର ଯୁଦ୍ଧ କରି ପରାସ୍ତ ହୋଇ ଫେରିଯାଉଥିଲେ ।

ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ଅନିରୁଦ୍ଧ ସାରନ୍ଧାକୁ ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସାରନ୍ଧା ଯେମିତି ଲୋକ ଚାହୁଥିଲା, ସେମିତି ଲୋକ ପାଇଥିଲା । ସେ ଯାହା ଚାହୁଥିଲା ଯେ ତାର ସ୍ୱାମୀ ବୁନ୍ଦେଲ ଜାତିର କୁଳତିଳକ ହୁଅନ୍ତୁ, ସେହି ମନକାମନା ତାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ।

ରାଜାଙ୍କ ନଅରରେ ପାଞ୍ଚଜଣ ରାଣୀ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଜା ବେଶ୍ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ସାରନ୍ଧା ତାଙ୍କୁ ନିଜ ହୃଦୟରେ ସବୁଠୁଁ ଅଧିକ ପୂଜା କରୁଛି ।

କିନ୍ତୁ ଏପରି ଏକ ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟିଲା, ଯହିଁରେ ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କୁ ମୋଗଲ ବାଦଶାହଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସେ ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ ନିଜର ଭାଇ

ପାହାଡ଼ସିଂହଙ୍କୁ ଦେଇକରି ଦିଲ୍ଲୀ ଚାଲିଗଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସାହାଜାହାନଙ୍କ ଶାସନର ଶେଷ କାଳ । ବାଦଶାହଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦାରାଶିକୋହ୍ ରାଜ୍ୟ ବୁଝାଶୁଝା କରୁଥିଲେ । ଯୁବରାଜଙ୍କର ଚରିତ୍ର ପ୍ରତି ଯେପରି ଆଖି ଥିଲା, ମନରେ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ଉଦାରତା ଥିଲା । ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ କାହାଣୀ ଶୁଣି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଭାରି ଖାତିର ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କୁ କଲାପୀଖଣ୍ଡର ବହୁମୂଲ୍ୟ ଜାଗିର ଦେଇଥିଲେ ଓ ସେହି ଜାଗିରରୁ ତାଙ୍କୁ ନଅଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ମିଳୁଥିଲା । ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏଇ ପ୍ରଥମ ଥର ମାତ୍ର ଯୁଦ୍ଧଜଞ୍ଜାଳରୁ ରକ୍ଷା ମିଳିଥିଲା ଓ ସୁଖଶାନ୍ତିରେ ରହିବାର ସୁଯୋଗ ସେ ପାଇଥିଲେ । ରାତିଦିନ ରାଜା ଯେମିତି ଭୋଗବିଳାସରେ ମାତି ରହିଲେ, ରାଣୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ଆସୁଅଳଙ୍କାର ଓ ସାଜସଜ୍ଜାରେ ମାତିରହିଲେ । କିନ୍ତୁ ସାରନ୍ଧାର ମନ ସବୁବେଳେ ବହୁତ ସଙ୍କୁଚିତ ଓ ଉଦାସ ହୋଇ ରହିଲା । ଏହିସବୁ ସୁଖ-ସମ୍ଭୋଗରୁ ସେ ଦୂରରେ ରହିଲା । ନୃତ୍ୟଗୀତ ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ ସବୁ ତାକୁ ଶୂନ୍ୟ ଜଣାପଡ଼ିଲା । ଦିନେ ଚମ୍ପତରାୟ ସାରନ୍ଧାକୁ ପଚାରିଲେ—“ସାରନ୍, ତୁମେ କାହିଁକି ଆଜିକାଲି ଏତେ ଉଦାସ ରହୁଛ ? ତୁମକୁ ଦିନେ ହସିବାର ମୁଁ ଦେଖୁନି । ତୁମେ ମୋ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇଛ କି ?” ସାରନ୍ଧାର ଆଖି ଛଳଛଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ କହିଲା—“ସ୍ୱାମୀ, ଆପଣ ଏମିତି କାହିଁକି ଭାବୁଛନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ଖୁସିରେ ହିଁ ମୋର ଖୁସି ।”

ଚମ୍ପତରାୟ—ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସିଲାଦିନୁ କେବେହେଲେ ତୁମ ମୁହଁରେ ହସର ରେଖା ଦେଖୁନି କିମ୍ବା ଦିନେହେଲେ ତୁମେ ନିଜ ହାତରେ ତାମ୍ବୁଲ ପରଷି ନାହିଁ କିମ୍ବା ମୋର ପଗଡ଼ି ବାନ୍ଧିନାହଁ । ମୋ ଦେହରେ କେବେ ଶସ୍ତ୍ର ସଜାଡ଼ି ନାହଁ । ମୋ ପ୍ରତି ତୁମର ସ୍ନେହ-ମମତା ଶେଷ ହୋଇଯାଇନାହିଁ ତ ?

ସାରନ୍ଧା—ସ୍ୱାମୀ, ଆପଣ ଏମିତି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଛନ୍ତି ଯାହାର ଉତ୍ତର ମୋ ପାଖରେ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ ଆଜିକାଲି ମୋତେ ଭାରି ଉଦାସ ଲାଗୁଛି । ମୁଁ ଖୁସି ରହିବାକୁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି; କିନ୍ତୁ ମୋର ହୃଦୟ କାହିଁକି ବୋଝ ପରି ଭାରି ହୋଇଯାଉଛି ।

ଚମ୍ପତରାୟ ଆଜିକାଲି ସୁଖସମ୍ଭୋଗରେ ବୁଡ଼ିରହିଥିଲେ । ତେଣୁ ସାରନ୍ଧାର ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ସେ ଦେଖିପାରୁନଥିଲେ । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ, “ତୁମର ଉଦାସୀନ ରହିବାର କୌଣସି କାରଣ ମୁଁ ଦେଖିପାରୁନି । ଆମ ଓରଛା ରାଜ୍ୟରେ ଏପରି କୌଣସି ସୁଖ ଥିଲା, ଯାହା ଏଠାରେ ଆମକୁ ମିଳୁନାହିଁ ।”

କଥା ଶୁଣି ସାରନ୍ଧାର ଚେହେରା ଲାଲ ହୋଇଗଲା । ସେ କହିଲା, “ମୁଁ କିଛି କହିଲେ ଆପଣ ବିରକ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ ତ ?”

ଚମ୍ପତରାୟ—ନାହିଁ ବିରକ୍ତ ହେବି କାହିଁକି ? ଖୁସିରେ କହ ।

ସାରନ୍ଧା—ଓରଛାରେ ମୁଁ ଥିଲି ରାଜରାଣୀ, ଏଠି ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ଜାଗିରଦାରର

ପତ୍ନୀ। ଅଯୋଧ୍ୟା ରାଜ୍ୟରେ କୌଶଲ୍ୟା ଯାହା, ଓରଛାରେ ମୁଁ ଥିଲି ସେଇଆ । ଏଠି କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜଣେ ବାଦଶାହଙ୍କର ସେବକଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ । ଆଜି ଯେଉଁ ବାଦଶାହଙ୍କ ନିକଟରେ ଆପଣ ସମସ୍ତମାନେ ମସ୍ତକ ଅବନତ କରନ୍ତି, ସେହି ବାଦଶାହ ଦିନେ ଆପଣଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି କମ୍ପି ଉଠୁଥିଲେ । ରାଜରାଣୀରୁ ଦାସୀ ହୋଇ ଖୁସିରେ ଜୀବନ କାଟିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଆପଣଙ୍କର ଏହି ପଦପଦବୀ ଓ ଭୋଗ-ବିଳାସକୁ ଆପଣ ବହୁମୂଲ୍ୟରେ କିଣିଛନ୍ତି ।

ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରଦା ଖସିପଡ଼ିଲା । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସାରନ୍ଧାଙ୍କ ଆତ୍ମାର ଉଚ୍ଚତା କେବେ କଳନା କରି ପାରିନଥିଲେ । ପୁଅ ମା'ର କଥା ଶୁଣିଲେ ଯେମିତି କାନ୍ଦିପକାଏ, ଓରଛା ରାଜ୍ୟର କଥା ମନେପକାଇ ଚମ୍ପତରାୟ ସେହିଭଳି କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ଅତି ଆଦର ଅନୁରାଗରେ ସାରନ୍ଧାଙ୍କୁ ସେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିପକାଇଲେ । ଯେଉଁ ଜକୁଡ଼ା ଜାଗାରୁ ସେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଧନସମ୍ପଦ, କୀର୍ତ୍ତି ଓ ଅଭିଳାଷର ଚିନ୍ତା ଗୁଡ଼ି ଚାଲିଆସିଥିଲେ, ଆଜି ପୁଣି ସେହି ସ୍ଥାନ ପାଇଁ ସେ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇଉଠିଲେ ।

୪

ହଜିଥିବା ପୁଅକୁ ପାଇଗଲେ ମା ଯେମିତି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ଚମ୍ପତରାୟ ଫେରିବା ପରେ ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡ ସେହିପରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଓରଛା ରାଜ୍ୟର ଭାଗ୍ୟ ପୁଣି ଚମକି ଉଠିଲା, ପୁଣି ବୀରବାଜା ବାଜିଉଠିଲା ଓ ସାରନ୍ଧାର ନେତ୍ରରେ ଜାତୀୟ ଅଭିମାନର ଅଗ୍ନି ଫୁଟିଉଠିଲା ।

ଏଠି ଆସି ରହିବାର କେତେ ମାସ କଟିଯିବା ପରେ ସାହାଜାହାନ ବେମାର ପଡ଼ିଥିବାର ଶୁଣାଗଲା । ପୂର୍ବରୁ ଈର୍ଷାର ଯେଉଁ ଅଗ୍ନି ଧପ୍‌ଧପ୍ କରୁଥିଲା, ଏବେ ତାହା ଜଳିଉଠିଲା । ସଂଗ୍ରାମ ପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲା । ସମ୍ରାଟ-ପୁତ୍ର ମୁରାଦ୍ ଓ ମୁହିଉଦ୍ଦୀନ୍ ନିଜ ନିଜର ସୈନ୍ୟ ସଜାଇ ଦକ୍ଷିଣରୁ ଆସିଲେ । ବର୍ଷାଦିନ, ଉର୍ବର ଭୂମିରେ ରଙ୍ଗ-ବେରଙ୍ଗ ନାନାପ୍ରକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଫୁଟି ଉଠିଥାଏ ।

ମୁରାଦ୍ ଓ ମହିଉଦ୍ଦୀନ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ଆଗେଇ ଆସୁଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଧୋଲପୁର ନିକଟ ଚମ୍ବଲ ନଦୀ ନିକଟରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ସେଠାରେ ଆସି ଦେଖିଲେ ଯେ ବାଦଶାହଙ୍କ ସୈନ୍ୟମାନେ ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ଶୁଭାଗମନ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛନ୍ତି ।

ସମ୍ରାଟପୁତ୍ରମାନେ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଲେ । ଦେଖିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ସମ୍ମୁଖରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସଂସାରକୁ ଫିଙ୍ଗିଲା ପରି ନଦୀଧାର ପାଣି ଫିଙ୍ଗି ଲହଡ଼ା

ମାରୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିମର୍ଷ ହୋଇ ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କୁ ଖବର ଦେଲେ କୌଣସିମତେ ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ।

ରାଜା ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଯାଇ ସାରନ୍ଧାକୁ ପଚାରିଲେ, "ଏହାର ମୁଁ କ'ଣ ଜବାବ ଦେବି ।"

ସାରନ୍ଧା—ଆପଣଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଚମ୍ପତରାୟ—ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ଦାରାଶିକୋହ୍‌ଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ସାରନ୍ଧା—ହଁ ତା ସତ୍ୟ । ହେଲେ ହାତ ପତାଇଥିବା ଲୋକର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ତ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ ।

ଚମ୍ପତରାୟ—ପ୍ରିୟେ ! ତୁମେ ବିଶେଷ-ଚିନ୍ତା କରି ମୋତେ ଏ ଉତ୍ତର ଦେଉନାହଁ ।

ସାରନ୍ଧା—ସ୍ୱାମୀ ! ହଁ ଏ ବିଷୟରେ ଠିକ୍ ଜବାବ ଦେବା ଭାରି କଷ୍ଟ; ହେଲେ ଆପଣଙ୍କୁ ନିଜ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କର ରକ୍ତକୁ ପାଣି ପରି ବୁହାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ନିଜ ରକ୍ତରେ ଚମ୍ବଲ ନଦୀର ଧାରକୁ ରକ୍ତାକ୍ତ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ, ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଇ ଚମ୍ବଲ ନଦୀର ଧାର ବହୁଥିବ ସେତେଦିନ ତାହା ଆମର କୀର୍ତ୍ତି ଗାନ କରୁଥିବ । ବୁନ୍ଦେଲ ରାଜ୍ୟରେ ଜଣେମାତ୍ର ଲୋକ ବଞ୍ଚିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ ତାହାର ମସ୍ତକରେ ତିଳକ ହୋଇ ରହିବ ।

ସେତେବେଳକୁ ଆକାଶରେ ମେଘମାଳ ଘାରି ପଡ଼ୁଥାଏ । ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡର ଓରଚ୍ଛା ରାଜ୍ୟରୁ ଖଣ୍ଡେ କଳା ମେଘ ଉଠି ଚମ୍ବଲ ନଦୀ ଆଡ଼କୁ ଉଡ଼ିଯାଉଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସିପାହି ବୀରଗର୍ବରେ ଥରିଉଠୁଥାନ୍ତି । ସାରନ୍ଧା ଦୁଇ ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ରାଜାଙ୍କ ହାତକୁ ପାନ ବଢ଼େଇ ଦେଇ କହିଲେ—"ବୁନ୍ଦେଲର ମାନସମ୍ମାନ ଆଜି ତୁମରି ହାତରେ । ଆଜି ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ପୁଲକିତ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା । ବୁନ୍ଦେଲ ରାଜ୍ୟରେ ସେନାବାହିନୀକୁ ଦେଖି ସମ୍ରାଟପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ରାଜା ସେହି ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନ ସହିତ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ସେ ବୁନ୍ଦେଲ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ରଖିଦେଇ ସମ୍ରାଟ୍‌ପୁତ୍ର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନେଇ ନଦୀ କୂଳେ କୂଳେ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗକୁ ଚାଲିଲେ । ଦାରାଶିକୋହ ଭାବିଲେ ଶତ୍ରୁମାନେ ବୋଧେ ଅନ୍ୟ, କେଉଁ ଘାଟରେ ପାରିହେବେ । ତେଣୁ ସେହି ଘାଟରୁ ସେ ନିଜ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହଟାଇନେଲେ । ସେହି ଘାଟରେ ଥିବା ବୁନ୍ଦେଲ ସୈନ୍ୟମାନେ ଠିକ୍ ଏହି ଅବସର ଖୋଜୁଥିଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନେ ଘୋଡ଼ାମାନଙ୍କୁ ପୂରାଇଦେଲେ । ଚମ୍ପତରାୟ ସମ୍ରାଟପୁତ୍ର ଦାରାଶିକୋହ୍‌ଙ୍କୁ ଭୁଲେଇଦେଇ ନିଜ ସୈନ୍ୟବାହିନୀକୁ ବୁଲାଇଦେଲେ ଏବଂ ସେ ବୁନ୍ଦେଲ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ

ପଛେ ପଛେ ପାର ହୋଇଗଲେ । ଏହି କଠିନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପ୍ରାୟ ସାତଘଣ୍ଟା ବିଳମ୍ବ ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ଯାଇ ଦେଖିଲାବେଳକୁ ବୁନ୍ଦେଲ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ସାତଶହ ଶବ ଭୂମିରେ ଲୋଟୁଛି ।

ରାଜାଙ୍କୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ବୁନ୍ଦେଲ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ବଢ଼ିଗଲା । ସମ୍ରାଟପୁତ୍ରଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନେ ଆଲ୍ଲା ହୋ ଆକ୍‌ବର ଧ୍ୱନି ଦେଇ ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ବାଦଶାହୀ ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ ଚହଲ ପଡ଼ିଗଲା । ତାଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନେ ସବୁ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହାତାହାତି ଲଢ଼େଇ ଚାଲିଲା । ରଣଭୂମି ରକ୍ତାକ୍ତ ହେଲାବେଳକୁ ଆକାଶରେ ଅନ୍ଧାର ଛାଇ ହୋଇଗଲା । ଯୁଦ୍ଧ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଚାଲିଲା । ବାଦ୍‌ଶାହୀ ସୈନ୍ୟମାନେ ସମ୍ରାଟପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ହଠାତ୍ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରୁ ବୁନ୍ଦେଲ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ଆକ୍ରମଣରେ ବାଦଶାହୀ ସେନାମାନଙ୍କର ଆସ୍ଥାନ ଉଠିଗଲା । ଜିତୁ ଜିତୁ ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ହାରିଗଲେ । ଏପରି ଦୈବୀ ସହାୟତା କେଉଁଠୁ ଆସିଲା ବୋଲି ଲୋକେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଥିଲା, ଶାହାଜାଦାଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଏହା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ରାଜା ଚମ୍ପତରାୟ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାରୁ ସାରନ୍ଧା ଘୋଡ଼ାରୁ ଓହ୍ଲାଇ ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ରାଜା ବହୁତ ଖୁସି ହେଲେ; ଦେଖିଲେ ଏ ନିଜେ ସାରନ୍ଧା ।

ରଣକ୍ଷେତ୍ରର ଅବସ୍ଥା ସେତେବେଳେ ଅତି ଦୁଃଖମୟ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ପୂର୍ବେ ଯେଉଁଠି ବୀରମାନଙ୍କର ଦଳ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ସେଠି ସଂଖ୍ୟାହୀନ ଶବମାନଙ୍କର ଚିତ୍କାର । ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ଆଦିମକାଳରୁ ଏହିପରି ଛୁରି ବେକରେ ଭୁସି ଦେଇଆସିଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଜୟୀ ସୈନ୍ୟମାନେ ଲୁଟି କରିବାରେ ଲାଗିଗଲେ । ପ୍ରଥମେ ପୁରୁଷ ପୁରୁଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲଢ଼େଇ ହେଉଥିଲା । ସେଥିରେ ଯେତିକି ପରାକ୍ରମ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା, ଏବେ ସେତିକି ନୀଚତା ଓ ଦୁର୍ବଳତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ପଶୁପରି ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପଶୁଠାରୁ ଆହୁରି ହୀନ ହୋଇପଡ଼ିଲା ।

ଏହିପ୍ରକାର ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଭିତରେ ଲୋକମାନେ ବାଦଶାହୀ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ସେନାପତି ବଲି ବାହାଦୁରଙ୍କୁ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖିପାରିଲେ । ତାଙ୍କର ଘୋଡ଼ା ତାଙ୍କ ମୃତ ଦେହ ନିକଟରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ତା ଲାଞ୍ଜରେ ମାଛି ଘଉଡ଼ାଉଥାଏ । ରାଜାଙ୍କର ଘୋଡ଼ାରେ ବହୁତ ସଉକ ଥିବାରୁ ସେ ଘୋଡ଼ାକୁ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ଇରାନ୍ ଦେଶର ଘୋଡ଼ା—ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଢଳେଇ ହେଲାପରି, ସିଂହପରି ଛାତି, ଚିତାବାଘ ପରି ଅଣ୍ଟା, ତାହାର ସ୍ୱାମୀଭକ୍ତି ଦେଖି ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତରେ

ଭାରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା । ତାକୁ ଦେଖି ରାଜା ହୁକୁମ ଦେଲେ, "ଖବରଦାର, ଏହି ଘୋଡ଼ାକୁ କେହି ଆଘାତ କରିବ ନାହିଁ; ବରଂ ଏହାକୁ ନେଲେ ଆମ ଅଶ୍ୱଶାଳା ଅଲଂକୃତ କରିବ । ଏହି ଘୋଡ଼ାକୁ ଯିଏ ମୋ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇଦେବ ସେ ମୋଠାରୁ ଅନେକ ଧନ ପାଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇବ ।" ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ଚାରିକଡ଼ ଘୋଡ଼ାକୁ ଘେରିଗଲେ; କିନ୍ତୁ କେହି ତାହାର ପାଖ ପଶିପାରିଲେ ନାହିଁ । କିଏ ଘୋଡ଼ାକୁ ଚୁ ଚୁ କରି ଡାକିଲା, କିଏ ତାକୁ ଫାଶରେ ପକାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲା; କିନ୍ତୁ କାହାରି ଚେଷ୍ଟା ସଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ସିପାହିମାନେ ମେଳା ଦେଖିଲା ପରି ସେଠାରେ ଜମା ହୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତି ।

ଏହି ସମୟରେ ସାରନ୍ଧା ନିଜ ଶିବିରରୁ ବାହାରି ଆସି ନିର୍ଭୟରେ ଘୋଡ଼ା ପାଖକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଆଖିରେ ତାଙ୍କର ଛଳନା ନ ଥିଲା; ଥିଲା ପ୍ରେମର ଚାହାଣି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଘୋଡ଼ା ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇଦେଲା । ରାଣୀ ତା ବେକରେ ହାତ ପକାଇ ତା ପିଠି ଆଉଁସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଘୋଡ଼ା ତାଙ୍କ କାନରେ ମୁହଁ ଲୁଚାଇଦେଲା । ରାଣୀ ତାକୁ ଧରି ଶିବିରଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ । ସତେ ଯେମିତି ସବୁ ଦିନର ସେବକ ପରି ଘୋଡ଼ା ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଲା ।

କିନ୍ତୁ ଘୋଡ଼ା ଯଦି ସାରନ୍ଧାଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠୁରତା କରିଥାଆନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ବୋଧହୁଏ ଭଲ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ଏହି ସୁନ୍ଦର ଘୋଡ଼ାଟି ପରେ ରାଜପରିବାର ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୃଗ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥିଲା ।

୪

ସଂସାର ଏକ ରଣକ୍ଷେତ୍ର । ଏଥିରେ ଯେଉଁ ସେନାପତି ସମୟ-ସୁଯୋଗକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଚିହ୍ନି ପାରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ହୁଏ ଜୟ । ସେ ଯେତିକି ଉତ୍ସାହରେ ଆଗକୁ ଚାଲନ୍ତି, ବିପକ୍ଷ ସେତିକି ପଛକୁ ହଟିଯାଏ । ଏହିପରି ବୀର ପୁରୁଷ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହୁଅନ୍ତି ଓ ଇତିହାସ ତାଙ୍କର ନାମ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରେ ।

କିନ୍ତୁ ଏଇ ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ ବେଳେ ବେଳେ ଏପରି ସିପାହି ଆସି ପହଞ୍ଚନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଭଲବେଳେ ଆଗକୁ ବଢ଼ି ଚାଲନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବିପଦବେଳେ ଫେରିଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ବୀରପୁରୁଷମାନେ ଜାତି ନିକଟରେ ବିଜୟକୁ ବଳି ଦେଇ ଦିଅନ୍ତି । ସେ ନିଜର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ନାମ ଲୋପ କରି ଦେଇପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଥରେ ଯେଉଁଠାକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ସେଠୁ ଆଉ ପଛକୁ ପାଦ ପକାଇ ଆସିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେବେ ସଂସାରରେ ବିଜୟୀ ହୋଇପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣତଃ ସେମାନଙ୍କର ପରାଜୟ ବିଜୟ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଗୌରବମୟ ହୁଏ ।

ଅନୁଭବଶୀଳ ସେନାପତି ରାଜ୍ୟର ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରେ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ନିଜର ସମ୍ମାନ ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ପଦ ନ ହେବା ସିପାହି ରାଷ୍ଟ୍ରର ମୂଲ୍ୟ ବଢ଼ାଇ ଦେଇଥାଏ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରର ହୃଦୟରେ ସେଙ୍କକର ସମ୍ମାନ ଅଙ୍କନ କରିଦିଏ ।

ହୋଇପାରେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ବିଫଳ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ କୋଣସି କଥାରେ କିମ୍ବା ସଭାରେ ତାଙ୍କର ନାମ ଉଠିଲାମାତ୍ରେ ଶ୍ରୋତାମାନେ ଏକସ୍ୱରରେ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଗୌରବ ଗାନ କରନ୍ତି । ସମ୍ମାନ ପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ଜୀବନ ଦିଅନ୍ତି, ସାରନ୍ଧା ଥିଲେ ସେହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ।

ସମ୍ରାଟପୁତ୍ର ମୁହିଉଦ୍ଦୀନ୍ ଚମ୍ବଲ ନଦୀର ଧାରେ ଧାରେ ଆଗ୍ରା ଯାଉଥିଲାବେଳେ ଭାଗ୍ୟଦେବୀ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଚାମର ଢାଳୁଥିଲେ । ସେ ଆଗ୍ରାରେ ପହଞ୍ଚିଲାମାତ୍ରେ ବିଜୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସିଂହାସନ ସଜାଇଦେଲେ ।

ଆଉରଙ୍ଗଜେବ ଜଣେ ଗୁଣଜ୍ଞ ଲୋକ । ସେ ବାଦଶାହୀ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କର ଦୋଷ କ୍ଷମାକରି ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ରାଜପଦ ଫେରାଇଦେଲେ ଓ ତାଙ୍କର ବହୁମୂଲ୍ୟ କୃତିତ୍ୱ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଏକ ବାରହଜାରି ସୁବା ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଓରଚ୍ଛାଠାରୁ ବନାରସ ଏବଂ ବନାରସଠାରୁ ଯମୁନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କ ଜାଗିର ସ୍ଥିର କରିଦେଲେ । ବୁନ୍ଦେଲର ରାଜା ପୁଣି ରାଜସେବକ ହୋଇ ବସିଲେ; ପୁଣି ପୂର୍ବପରି ଭୋଗବିଳାସରେ ମାତିଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଣୀ ସାରନ୍ଧା ପୁଣି ପରାଧୀନତା ଦୁଃଖରେ ସଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ବଳବାହାଦୁର ଖାଁ କଥା କହିବାରେ ବେଶ ଚତୁର ଥିଲେ । ତାଙ୍କର କୋମଳ ସ୍ୱଭାବ ଯୋଗୁଁ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ସେ ବାଦଶାହ ଆଲମଗିର୍‌ଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସର ପାତ୍ର ହୋଇଉଠିଲେ । ରାଜସଭାରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବାଦଶାହଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ।

ନିଜ ହାତରୁ ଘୋଡ଼ା ଚାଲିଯିବା ପରେ ଖାଁ ସାହେବଙ୍କ ମନରେ ବରାବର, ଦୁଃଖ ଲାଗିରହିଥିଲା । ଦିନେ କୁମାର ଛତ୍ରପତି ଏହି ଘୋଡ଼ାରେ ବସି ବୁଲିଗଲାବେଳେ ଖାଁ ସାହେବଙ୍କର ଘର ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବଳବାହାଦୁର ଏହିପରି ଏକ ଅବସର ଖୋଜୁଥିଲେ । ସେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ସେବକମାନଙ୍କୁ ଇସାରା ଦେଲେ । ରାଜକୁମାର ଏକାକୀ କିଛି କରିପାରିଲେନି । ଚାଲିଚାଲି ଫେରିଆସି ମାଙ୍କ ଆଗରେ ସବୁ କଥା କହିଲେ । କଥା ଶୁଣି ରାଣୀ ତମ୍‌ତମ୍ ହୋଇ କହିଲେ, “ଘୋଡ଼ା ହାତରୁ ଚାଲିଯିବାରେ ମୋର କୌଣସି ଦୁଃଖ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୋର ଦୁଃଖ ତାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ତୁ ବଞ୍ଚିକରି କିପରି ଆସିଲୁ ? ତୋ ଦେହରେ କଣ ବୁନ୍ଦେଲର ରକ୍ତ ନାହିଁ ?” ଘୋଡ଼ା ନ ମିଳିଥିଲେ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି ଯେ ଜଣେ ବୁନ୍ଦେଲା ବାଳକଠାରୁ ଘୋଡ଼ା ଛଡ଼େଇ ନେବା ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ଏତିକି କହି ସେ ତାଙ୍କର ପଚାଶଜଣ ସେନାଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାପାଇଁ

ଆଦେଶ ଦେଲେ । ନିଜେ ଅସ୍ତ୍ର ଧରି ସେହି ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ବଳବାହାଦୁରଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଖାଁ ସାହେବ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ି ରାଜଦରବାରକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ । ସାରନ୍ଧା ଦରବାରଆଡ଼ ଯାଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଖରସ୍ରୋତା ନଦୀ ପରି ଦରବାର ଭିତରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଏହା ଦେଖି ଦରବାରରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ଅଧିକାରୀମାନେ ଚାରିଆଡ଼ୁ ଆସି ଜମା ହୋଇଗଲେ । ଆଲମ୍‌ଗିର ମଧ୍ୟ ନିଜେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଲୋକେ ନିଜ ନିଜ ତରବାରି ଧରି ସଜ୍ଜିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାରିଆଡ଼େ ଘୋର ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ଏହି ଦରବାରରେ ଯେଉଁମାନେ ଅମରସିଂହଙ୍କ ତରବାରି ଚମକ ଦେଖିଥିଲେ ସେହିମାନଙ୍କ ମନରେ ଆଜି ସେହି ଘଟଣାର ସ୍ମୃତି ଜାଗିଉଠିଲା ।

ସାରନ୍ଧା ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—ଖାଁ ସାହେବ, ବଡ଼ ଲଜ୍ଜାର କଥା, ଚମ୍ବଲ୍ ନଦୀ ତୀରରେ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ବୀରତ୍ୱ ଦେଖାଇବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା ସେଠି ତାହା ନ ଦେଖାଇ ଆପଣ ଆଜି ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳକ ଆଗରେ ସେହି ବୀରତ୍ୱ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ତା'ଠାରୁ ଘୋଡ଼ା ଛଡ଼ାଇ ନେବା ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ହୋଇଛି କି ?

ଏକଥା ଶୁଣି ବଳବାହାଦୁରଙ୍କ ଆଖିରୁ ନିଆଁ ଖସିପଡ଼ିଲା । ସେ ଖୁବ୍ ତୀବ୍ର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—ମୋ ଜିନିଷ ନେଇ ନିଜ କାମରେ ଲଗାଇବା ପାଇଁ ଏ ଦୁନିଆରେ ଅନ୍ୟ କାହାର ଶକ୍ତି ଅଛି ?

ରାଣୀ କହିଲେ—ଏ ଜିନିଷ ଆପଣଙ୍କର ନୁହେଁ, ମୋର । ମୁଁ ଏହାକୁ ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ ପାଇଥିବାରୁ ଏହା ଉପରେ ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ଅଛି । ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରର ଏତିକି ସାଧାରଣ ନିୟମ କ'ଣ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ?

ଖାଁ ସାହେବ କହିଲେ—ଏ ଘୋଡ଼ାକୁ ମୁଁ ଦେଇପାରିବିନି । ଏହା ବଦଳରେ ଆପଣ ଅଶ୍ୱ-ଶାଳର ସମସ୍ତ ଅଶ୍ୱ ନେଇପାରନ୍ତି ।

ରାଣୀ—ମୁଁ ମୋର ନିଜର ଘୋଡ଼ା ନେବାକୁ ଚାହେ ।

ଖାଁ ସାହେବ—ଏହା ବଦଳରେ ଏହାର ସମାନ ମଣିମୁକ୍ତା ମୁଁ ଦେଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏ ଘୋଡ଼ାକୁ ଦେଇପାରିବିନି ।

ରାଣୀ—ତାହେଲେ ଏହାର ଜବାବ ନିଶ୍ଚୟ ତରବାରିରେ ଦେବାକୁ ହେବ । ତାପରେ ବୁନ୍ଦେଲା ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ତରବାରି ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ । ହୁଏତ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଦରବାର ରକ୍ତ ରଂଜିତ ହୋଇ ଉଠିଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଏହା ମଧ୍ୟରେ ବାଦଶାହ ଆଲମଗିର ସେମାନଙ୍କ ମଝିକୁ ଚାଲିଆସି କହିଲେ—ରାଣୀ ସାହେବା, ଆପଣ ସିପାହିମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦ କରନ୍ତୁ । ଘୋଡ଼ା ତ ଆପଣଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିବ । କିନ୍ତୁ ଏଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବହୁତ ମୂଲ୍ୟ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ରାଣୀ—ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ମୋର ସର୍ବସ୍ୱ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।

ବାଦ୍‌ଶାହ—ଜାଗିର ଓ ସୁବା ସବୁ କିଛୁ ଦେବେ ତ ?

ରାଣୀ—ଜାଗିର ଓ ସୁବା ତ ଅତି ସାମାନ୍ୟ କଥା ।

ବାଦ୍‌ଶାହ—ନିଜ ରାଜ୍ୟ ବି ଛାଡ଼ିବେ ?

ରାଣୀ—ହଁ ନିଶ୍ଚୟ ଛାଡ଼ିବି ।

ବାଦଶାହ—କ'ଣ ଗୋଟାଏ ସାମାନ୍ୟ ଘୋଡ଼ା ପାଇଁ ?

ରାଣୀ—ନାଁ ଘୋଡ଼ା ନୁହେଁ, ସଂସାରରେ ଯାହା ସବୁଠାରୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ତାହାର ପାଇଁ ।

ବାଦଶାହ—ସେ ମୂଲ୍ୟବାନ ଜିନିଷଟି କ'ଣ ?

ରାଣୀ—ନିଜର ସମ୍ମାନ ।

ଏହିପରି ଘୋଡ଼ା ପାଇଁ ରାଣୀ ନିଜର ବିସ୍ତୃତ ଜାଗିର ରାଜ୍ୟ ଓ ରାଜସମ୍ମାନ କେବଳ ହରାଇ ନଥିଲେ, ସମସ୍ତ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ନିଜ ପଥରେ କଣ୍ଟା ପୋତିଥିଲେ । ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଶେଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କୁ ଆଉ ଶାନ୍ତି ମିଳିନଥିଲା ।

୭

ରାଜା ଚମ୍ପତରାୟ ପୁଣି ଆସି ଓରଛା ରାଜ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଜାଗିର ଇତ୍ୟାଦି ହାତରୁ ଚାଲିଯିବାରୁ ତାଙ୍କର ବହୁତ ଦୁଃଖ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ପଦେ ହେଲେ ପ୍ରତିବାଦ ବାହାରି ନ ଥିଲା । କାରଣ ସାରନ୍ଧାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ସହିତ ସେ ବେଶ୍ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଗୌରବରେ ବିଶେଷ ଆଘାତ ଲାଗିଥାଆନ୍ତା ।

ଏଠାରେ କିଛିଦିନ ଶାନ୍ତିରେ କଟିଗଲା । କିନ୍ତୁ ବାଦଶାହ ସାରନ୍ଧାଙ୍କର କଠୋର କଥାକୁ ଭୁଲି ନଥିଲେ କିମ୍ବା ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । ଭାଇମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଟିକିଏ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରେ ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କ ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବା ପାଇଁ ସେ ଏକ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ପଠାଇଲେ । ସେଥିରେ ବାଇଶି ଜଣ ଅନୁଭବୀ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ଶୁଭକରଣ ବୁନ୍ଦେଲା ବାଦଶାହଙ୍କର ସୁବାଦାର । ହେଲେ ସେ ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କର ପିଲାଦିନର ବନ୍ଧୁ ଓ ସହପାଠୀ । ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିବାର ଭାର ତାଙ୍କରି ହାତରେ ଥିଲା । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଅନେକ ବୁନ୍ଦେଲା ସର୍ଦ୍ଦାର ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ବାଦଶାହୀ ସୁବାଦାରଙ୍କ ସହ ହାତ ମିଳାଇଲେ । ଏକ ଘୋର ସଂଗ୍ରାମରେ ଭାଇର ରକ୍ତରେ ଭାଇର ତରବାରି ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଉଠିଲା । ଯଦିଓ ଏଥିରେ ରାଜା ବିଜୟୀ ହେଲେ, ତଥାପି ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ବହୁତ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବୁନ୍ଦେଲା ରାଜା

ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କର ବିଶେଷ ସହାୟ ଥିଲେ, ସେ ଏବେ ବାଦଶାହଙ୍କ ନିକଟରେ କୃପାପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଲେ । ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ପାଖରେ ରହିଲେ ଏବଂ କେତେକ ପ୍ରତାରଣା କରି ଚାଲିଗଲେ । ଆପଣା ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନେ ମଧ୍ୟ ମୁହଁ ଫେରାଇ ଚାଲିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଚମ୍ପତରାୟ ତାଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ହରାଇ ନଥିଲେ କିମ୍ବା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଛାଡ଼ିନଥିଲେ । ସେ ଓର୍ଛା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଦୀର୍ଘ ତିନିବର୍ଷ କାଳ ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡର ଘନ ପର୍ବତ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ରହିଲେ । ବାଦଶାହଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନେ ଶିକାରୀ ଶିକାର ଖୋଜିଲା ପରି ସାରା ରାଜ୍ୟକୁ ଘାଣ୍ଟି ପକାଇଲେ । ମଝିରେ ମଝିରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଲୋକ ସହିତ ହଠାତ ଦେଖାହୋଇଯାଉଥିଲା । ସାରନ୍ଧା କିନ୍ତୁ ପାଖେ ପାଖେ ରହି ତାଙ୍କୁ ବରାବର ସାହସ ଦେଉଥିଲେ । ବଡ଼ ବଡ଼ ବିପତ୍ତିରେ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଲୋପ ହୋଇଯାଉଥିଲା ଏବଂ ସେ ନିରାଶ ହୋଇଯାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କୁ ସାହସ ଦେଉଥିଲେ । ତିନିବର୍ଷ ପରେ ସୁବାଦାରମାନେ ଆଲମଗିରଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଏହି ଶିକାରକୁ ଅନ୍ୟ କେହି ଧରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଜବାବ ମିଳିଲା—ଘେର ଉଠାଇ ନେଇ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହଟାଇ ଦିଅ । ରାଜା ଭାବିଲେ ବିପତ୍ତିରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ରକ୍ଷା ମିଳିଲା । ତେବେ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଭୁଲ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଗଲା ।

୭

ତିନି ସପ୍ତାହ ହେଲା ବାଦଶାହୀ ସୈନ୍ୟମାନେ ଓର୍ଛାକୁ ଘେରିରହିଛନ୍ତି । କଠୋର ବାକ୍ୟବାଣ ହୃଦୟକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯେପରି ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦିଏ, ତୋପଗୁଳିରେ ପାଚେରି ସବୁ ସେହିଭଳି ସଚ୍ଛିଦ୍ର ହୋଇଯାଇଥିଲା । କିଲ୍ଲା ଭିତରେ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଲୋକ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରୁ ଅଧା ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ତହିଁରୁ କିଛି କମ୍ ବାଳକ । ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଦିନକୁ ଦିନ କମ୍ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ରାସ୍ତାଘାଟ ଚାରିଆଡ଼ ବନ୍ଦ । ପବନପାଇଁ ମଧ୍ୟ ବାଟ ନାହିଁ । ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ କମିଗଲା । ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ ଓ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ଉପବାସ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଲୋକେ ବହୁତ ହତାଶ ହୋଇଗଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଉଥିଲେ । ବାଳକମାନେ କ୍ରୋଧରେ ଯେଉଁ ପଥର ଫିଙ୍ଗୁଥିଲେ ତାହା ପାଚେରିର ଆରପାଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚୁ ନଥିଲା । ରାଜା ଚମ୍ପତରାୟ କେତେ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଲୋକମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସାହସ ଥିଲା ତାହା ଏବେ ଆଉ ନଥିଲା ।

ରାଜା ସାରନ୍ଧାଙ୍କୁ କହିଲେ—ଆଜି ନିଶ୍ଚୟ ଶତ୍ରୁମାନେ ଗଡ଼ ଭିତରେ ପଶିବେ ।

ସାରନ୍ଧା—ଏଭଳି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଈଶ୍ୱର ନ କରନ୍ତୁ ।

ରାଜା—ଏଇ ଅନାଶ୍ରିତ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ବାଳକମାନଙ୍କପାଇଁ ମୋର ଚିନ୍ତା । ଧାନ ସାଙ୍ଗରେ ଏଇ ଧାନ ପୋକଗୁଡ଼ାକ ବି ପେଷି ହୋଇଯିବେ ।

ସାରନ୍ଧା—ଆଜ୍ଞା, ଆମେ ଏଠୁ ଚାଲିଗଲେ କେମିତି ହେବ ?

ରାଜା—କ'ଣ, ଏଇ ଅନାଥମାନଙ୍କୁ ଏଠି ଛାଡ଼ିଦେଇ ?

ସାରନ୍ଧା—ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ଏମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେବା ଭଲ । କାରଣ ଆମେ ନଥିଲେ ଶତ୍ରୁମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ହେଲେ ଟିକିଏ ଦୟା କରିବେ ।

ରାଜା—ନାହିଁ, ଏମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଯାଇ ହେବନି । ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ମୋ ସେବାରେ ଜୀବନ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ, ବାଳକମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଛାଡ଼ି ଯାଇପାରିବିନି ।

ସାରନ୍ଧା—କିନ୍ତୁ ଏଠି ରହିତ ଆମେ ସେମାନଙ୍କର ଉପକାର କରିପାରିବାନି !

ରାଜା—ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ତତଃ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ପାରିବା ତ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ମୋର ଜୀବନ ଦେଇପାରେ । ବାଦ୍‌ଶାହୀ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ଖୋସାମଦ୍ କରିପାରେ, କାରାଗାରର ଦୁଃଖ ବରଣ କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଯିବା ସହଜ ନୁହେଁ ।

ସାରନ୍ଧା ଲଜ୍ଜିତା ହୋଇ ମୁହଁକୁ ତଳକୁ କରି ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ ! ନିଜ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଆଁକୁ ପେଲିଦେଇ, ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିବା ନିତାନ୍ତ ନୀଚତା । 'ପ୍ରକୃତରେ ମୁଁ କେତେ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧ ହୋଇଗଲିଣି'; କିନ୍ତୁ ହଠାତ ତାଙ୍କ ମନରେ ଏକ ବିଚାର ଆସିଲା । ସେ କହିଲେ, ''ଆଜ୍ଞା, ଆପଣଙ୍କର ଯଦି ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ ଯେ ଏହି ଲୋକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କିଛି ଅନ୍ୟାୟ ହେବନି, ତାହାହେଲେ ଏମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଯିବାରେ ଆପଣଙ୍କର କିଛି ଆପତ୍ତି ଅଛି କି ?

ରାଜା—ତମେ ମୋତେ କି ପ୍ରକାର ବିଶ୍ୱାସ ଦେବ ?

ସାରନ୍ଧା—ବାଦଶାହଙ୍କ ସେନାପତିଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞାପତ୍ର ଦେବ ।

ରାଜା—ହଁ, ତାହାହେଲେ ତ ମୁଁ ଖୁସିରେ ଯିବ ।

ବାଦଶାହ ସେନାପତିଙ୍କଠାରୁ କେମିତି ପ୍ରତିଜ୍ଞାପତ୍ର ଆଣିବେ, ସାରନ୍ଧା ଏଇ ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ିଗଲେ । ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ କିଏ ନେଇ ଯିବ ଓ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବା କାହିଁକି ? ତାଙ୍କର ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଜୟୀ ହେବାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶା । ମୋ ପାଖରେ ଏପରି ଚତୁର ବାକ୍‌ପଟୁ ବ୍ୟକ୍ତି କାହିଁ ଯେ ଏଇ ଦୁଃସାଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ଛତ୍ରସାଲ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ତାର ଏଇ ଶକ୍ତି ଅଛି ।

ମନରେ ଏହି କଥା ସ୍ଥିର କରି ରାଣୀ ଛତ୍ରସାଲଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । ତାଙ୍କର ଝିଅପୁଅଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସବୁଠାରୁ ଚଞ୍ଚଳ ଓ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । ରାଣୀ ତାକୁ ସବୁଠାରୁ

ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କର ବିଶେଷ ସହାୟ ଥିଲେ, ସେ ଏବେ ବାଦଶାହଙ୍କ ନିକଟରେ କୃପାପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଲେ । ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ପାଖରେ ରହିଲେ ଏବଂ କେତେକ ପ୍ରତାରଣା କରି ଚାଲିଗଲେ । ଆପଣା ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନେ ମଧ୍ୟ ମୁହଁ ଫେରାଇ ଚାଲିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଚମ୍ପତରାୟ ତାଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ହରାଇ ନଥିଲେ କିମ୍ବା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଛାଡ଼ିନଥିଲେ । ସେ ଓରଛା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଦୀର୍ଘ ତିନିବର୍ଷ କାଳ ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡର ଘନ ପର୍ବତ ମଢରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ରହିଲେ । ବାଦଶାହଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନେ ଶିକାରୀ ଶିକାର ଖୋଜିଲା ପରି ସାରା ରାଜ୍ୟକୁ ଘାଣ୍ଟି ପକାଇଲେ । ମଝିରେ ମଝିରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଲୋକ ସହିତ ହଠାତ ଦେଖାହୋଇଯାଉଥିଲା । ସାରନ୍ଧା କିନ୍ତୁ ପାଖେ ପାଖେ ରହି ତାଙ୍କୁ ବରାବର ସାହସ ଦେଉଥିଲେ । ବଡ଼ ବଡ଼ ବିପତ୍ତିରେ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଲୋପ ହୋଇଯାଉଥିଲା ଏବଂ ସେ ନିରାଶ ହୋଇଯାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କୁ ସାହସ ଦେଉଥିଲେ । ତିନିବର୍ଷ ପରେ ସୁବାଦାରମାନେ ଆଲମଗିରଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଏହି ଶିକାରକୁ ଅନ୍ୟ କେହି ଧରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଜବାବ ମିଳିଲା—ଘେର ଉଠାଇ ନେଇ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହଟାଇ ଦିଅ । ରାଜା ଭାବିଲେ ବିପତ୍ତିରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ରକ୍ଷା ମିଳିଲା । ତେବେ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଭୁଲ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଗଲା ।

୭

ତିନି ସପ୍ତାହ ହେଲା ବାଦଶାହଙ୍କ ସୈନ୍ୟମାନେ ଓରଛାକୁ ଘେରିରହିଛନ୍ତି । କଠୋର ବାକ୍ୟବାଣ ହୃଦୟକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯେପରି ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦିଏ, ତୋପଚାଳରେ ପାଚେରି ସବୁ ସେହିଭଳି ସଚ୍ଛିଦ୍ର ହୋଇଯାଇଥିଲା । କିଲ୍ଲା ଭିତରେ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଲୋକ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରୁ ଅଧା ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ତହିଁରୁ କିଛି କମ୍ ବାଳକ । ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଦିନକୁ ଦିନ କମ୍ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ରାସ୍ତାଘାଟ ଚାରିଆଡ଼ ବନ୍ଦ । ପବନପାଇଁ ମଧ୍ୟ ବାଟ ନାହିଁ । ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ କମିଗଲା । ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ ଓ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ଉପବାସ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଲୋକେ ବହୁତ ହତାଶ ହୋଇଗଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଉଥିଲେ । ବାଳକମାନେ କ୍ରୋଧରେ ଯେଉଁ ପଥର ଫିଙ୍ଗୁଥିଲେ ତାହା ପାଚେରିର ଆରପାଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚୁ ନଥିଲା । ରାଜା ଚମ୍ପତରାୟ କେତେ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଲୋକମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସାହସ ଥିଲା ତାହା ଏବେ ଆଉ ନଥିଲା ।

ରାଜା ସାରନ୍ଧାଙ୍କୁ କହିଲେ—ଆଜି ନିଶ୍ଚୟ ଶତ୍ରୁମାନେ ଗଡ଼ ଭିତରେ ପଶିବେ ।

ସାରନ୍ଧା—ଏଭଳି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଈଶ୍ୱର ନ କରନ୍ତୁ ।

ରାଜା—ଏଇ ଅନାଶ୍ରିତ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ବାଳକମାନଙ୍କପାଇଁ ମୋର ଚିନ୍ତା । ଧାନ ସାଙ୍ଗରେ ଏଇ ଧାନ ପୋକଗୁଡ଼ାକ ବି ପେଷି ହୋଇଯିବେ ।

ସାରନ୍ଧା—ଆଚ୍ଛା, ଆମେ ଏଠୁ ଚାଲିଗଲେ କେମିତି ହେବ ?

ରାଜା—କ'ଣ, ଏଇ ଅନାଥମାନଙ୍କୁ ଏଠି ଛାଡ଼ିଦେଇ ?

ସାରନ୍ଧା—ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ଏମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେବା ଭଲ । କାରଣ ଆମେ ନଥିଲେ ଶତ୍ରୁମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ହେଲେ ଟିକିଏ ଦୟା କରିବେ ।

ରାଜା—ନାହିଁ, ଏମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଯାଇ ହେବନି । ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ମୋ ସେବାରେ ଜୀବନ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ, ବାଳକମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଛାଡ଼ି ଯାଇପାରିବିନି ।

ସାରନ୍ଧା—କିନ୍ତୁ ଏଠି ରହିତ ଆମେ ସେମାନଙ୍କର ଉପକାର କରିପାରିବାନି ।

ରାଜା—ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ତତଃ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ପାରିବା ତ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ମୋର ଜୀବନ ଦେଇପାରେ । ବାଦ୍‌ଶାହା ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ଖୋସାମତ୍ କରିପାରେ, କାରାଗାରର ଦୁଃଖ ବରଣ କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଯିବା ସହଜ ନୁହେଁ ।

ସାରନ୍ଧା ଲଜ୍ଜିତା ହୋଇ ମୁହଁକୁ ତଳକୁ କରି ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନିଜ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଆଁକୁ ପେଲିଦେଇ, ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିବା ନିତାନ୍ତ ନୀଚତା । 'ପ୍ରକୃତରେ ମୁଁ କେତେ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧ ହୋଇଗଲିଣି'; କିନ୍ତୁ ହଠାତ ତାଙ୍କ ମନରେ ଏକ ବିଚାର ଆସିଲା । ସେ କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା, ଆପଣଙ୍କର ଯଦି ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ ଯେ ଏହି ଲୋକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କିଛି ଅନ୍ୟାୟ ହେବନି, ତାହାହେଲେ ଏମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଯିବାରେ ଆପଣଙ୍କର କିଛି ଆପତ୍ତି ଅଛି କି ?

ରାଜା—ତମେ ମୋତେ କି ପ୍ରକାର ବିଶ୍ୱାସ ଦେବ ?

ସାରନ୍ଧା—ବାଦଶାହଙ୍କ ସେନାପତିଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞାପତ୍ର ଦେବ ।

ରାଜା—ହଁ, ତାହାହେଲେ ତ ମୁଁ ଖୁସିରେ ଯିବ ।

ବାଦଶାହ ସେନାପତିଙ୍କଠାରୁ କେମିତି ପ୍ରତିଜ୍ଞାପତ୍ର ଆଣିବେ, ସାରନ୍ଧା ଏଇ ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ିଗଲେ । ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ କିଏ ନେଇ ଯିବ ଓ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବା କାହିଁକି ? ତାଙ୍କର ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଜୟୀ ହେବାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶା । ମୋ ପାଖରେ ଏପରି ଚତୁର ବାକ୍‌ପଟୁ ବ୍ୟକ୍ତି କାହିଁ ଯେ ଏଇ ଦୁଃସାଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ଛତ୍ରସାଲ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ତାର ଏଇ ଶକ୍ତି ଅଛି ।

ମନରେ ଏହି କଥା ସ୍ଥିର କରି ରାଣୀ ଛତ୍ରସାଲଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । ତାଙ୍କର ସାତପୁଅଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସବୁଠାରୁ ଚଲାକ ଓ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । ରାଣୀ ତାକୁ ସବୁଠାରୁ

ବେଶି ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଛତ୍ରସାଲ ଆସି ରାଣୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଅଶ୍ରୁ ଓ ହୃଦୟରୁ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ବାହାରିଆସୁଥିଲା ।

ଛତ୍ରସାଲ—ମା, ମୋଠାରେ ଆପଣଙ୍କର କି ଆଜ୍ଞା ?

ରାଣୀ—ଆଜି ଲଢ଼େଇର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ?

ଛତ୍ରସାଲ—ଆମର ପଚିଶ ଜଣ ଯୋଦ୍ଧା ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା କାମ କରୁଛନ୍ତି ।

ରାଣୀ—ବୁନ୍ଦେଲମାନଙ୍କର ସମ୍ମାନ ଆଜି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ହାତରେ ।

ଛତ୍ରସାଲ—ଆଜି ରାତିରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଜୟୀ ହେବୁ ।

ରାଣୀ ସଂକ୍ଷେପରେ ଛତ୍ରସାଲଙ୍କ ଆଗରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପସ୍ଥାପନ କରି କହିଲେ, ଏଇ କାର୍ଯ୍ୟ କାହାକୁ ଦିଆଯିବ ।

ଛତ୍ରସାଲ—ମୋତେ ଦିଅନ୍ତୁ ।

'ତୁମେ କ'ଣ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବ ?'

'ହଁ, ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବି ।'

'ଆଚ୍ଛା, ଯାଅ ଈଶ୍ୱର ତୁମର ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ ।'

ଛତ୍ରସାଲ ଯିବାବେଳେ ରାଣୀ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଛାତିରେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଆକାଶ ଆଡ଼କୁ ହାତ ଉଠାଇ କହିଲେ, "ହେ କରୁଣାନିଧି, ମୁଁ ଆଜି ମୋର ତରୁଣ ପୁତ୍ରକୁ ବୁନ୍ଦେଲମାନଙ୍କର ମାନସମ୍ମାନ ନିକଟରେ ଅର୍ପଣ କରିଦେଲି । ଏହି ମାନସମ୍ମାନ ରକ୍ଷାକରିବା ତୁମର କାମ । ମୁଁ ବହୁତ ମୂଲ୍ୟବାନ ବସ୍ତୁ ଅର୍ପଣ କରିଛି । ତୁମେ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ଗ୍ରହଣ କର ।"

୮

ତହିଁଆରଦିନ ସକାଳୁ ସାରନ୍ଧା ସ୍ନାନ ସାରି ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ନେଇ ମନ୍ଦିରକୁ ଗଲେ । ସେତେବେଳେ ଦେହରେ ତାଙ୍କର ରକ୍ତ ନଥିଲା, ଆଖିତଳେ ଥିଲା କାଳି ଅନ୍ଧାର । ସେ ମନ୍ଦିରଦ୍ୱାରରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ଗୋଟିଏ ତୀର ଆସି ତାଙ୍କ ପୂଜା ଥାଳିରେ ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ସେହି ତୀରର ଅଗରେ ଗୋଟିଏ କାଗଜପୁଡ଼ିଆ ଥିଲା । ଥାଳିକୁ ମନ୍ଦିରଦ୍ୱାରରେ ରଖିଦେଇ ପୁଡ଼ିଆକୁ ଖୋଲି ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ଚେହେରା ତାଙ୍କର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଆନନ୍ଦ ବେଶି ସମୟ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଭାବିଲେ, "ହାଏ ରେ କପାଳ, ଏଇଥିପାଇଁ କି ମୋର ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ରକୁ ମୁଁ ହାତରୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ବସିଲି । ସାମାନ୍ୟ କାଗଜଖଣ୍ଡ ପାଇଁ କେହି କେବେ କ'ଣ ଏତେ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇଥିବ ।"

ମନ୍ଦିରରୁ ଫେରିଆସି ସାରନ୍ଧା ରାଜା ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲେ, "ସ୍ୱାମୀ, ଆପଣ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ ତାହା ଆଜି ପୂରଣ କରନ୍ତୁ ।"

ରାଜା ଚମକି ପଡ଼ି ପଚାରିଲେ, "ତୁମେ କ'ଣ ତୁମ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇପାରିଛ ?"

ରାଣୀ ସେହି ପ୍ରତିଜ୍ଞାପତ୍ରକୁ ରାଜାଙ୍କୁ ଦେଇଦେବାରୁ ଚମ୍ପତରାୟ ତାହାକୁ ଗୌରବରେ ଦେଖି କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା, ଏବେ ମୁଁ ଯିବି । ଈଶ୍ୱର ଦୟାକଲେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ପୁଣି ଥରେ ଉଚିତ ଜବାବ ଦେବି । କିନ୍ତୁ ସାରନ୍, ସତ କୁହ, ଏହି ପତ୍ର ପାଇଁ କ'ଣ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଛି ?"

ରାଣୀ ବଡ଼ କୁଣ୍ଠିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ଅନେକ କିଛି ।"

ରାଜା—ଆଚ୍ଛା ଶୁଣେ ।

ରାଣୀ—ଏକ ଯୁବକ ପୁତ୍ରକୁ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଛି ।

ରାଜାଙ୍କ ଦେହରେ କଥାଟା ତୀର ପରି ଲାଗିଲା । "କିଏ, ଅଙ୍ଗଦରାୟ ?"

ରାଣୀ—ନାହିଁ ।

ରାଜା—ରତନସାହି ?

ରାଣୀ—ନାହିଁ ।

ରାଜା—ଛତ୍ରସାଲ ?

ରାଣୀ—ହଁ ।

ପକ୍ଷୀଦେହରେ ଗୁଳି ବାଜିଲେ ସେ ଯେମିତି ଫଡ଼ଫଡ଼ ହୋଇ ନିଶ୍ୱାସ ବନ୍ଦ କରି ଭୂଇଁରେ ଖସିପଡ଼େ, ସେହିପରି ରାଜା ଚମ୍ପତରାୟ ଅଧୀର ହୋଇ ଭୂମିରେ ଖସିପଡ଼ିଲେ । ଛତ୍ରସାଲ ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ର । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଆଶା ତାଙ୍କରି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲା । ତାଙ୍କର ଚେତନା ଫେରିବାରୁ ସେ କହିଲେ, "ସାରନ୍, ତୁମେ କ'ଣ କଲ !"

ଅନ୍ଧାର ରାତି । ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କୁ ସବାରିରେ ବସାଇ ରାଣୀ ସାରନ୍ଧା ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ଗୁପ୍ତ ମାର୍ଗରେ ଗଡ଼ରୁ ବାହାରିଯାଉଥାନ୍ତି । ଅନେକ କାଳ ପୂର୍ବେ ଏହିପରି ଆଉ ଏକ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଅନ୍ଧକାର ବେଳ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସାରନ୍ଧା ଶୀତଳା ଦେବୀଙ୍କୁ ବହୁତ କଠୋର କଥା କହିଥିଲେ । ଶୀତଳାଦେବୀ ସେଦିନ ଯେଉଁ ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ କହିଥିଲେ, ଆଜି ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେଦିନ ସାରନ୍ଧା ତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ ଆଜି କ'ଣ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ନାହିଁ ?

୯

ଦ୍ୱିପ୍ରହର ବେଳ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ରହି ଅଗ୍ନି ବର୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରଚଣ୍ଡ, ପ୍ରଖର ବାୟୁ ବନପର୍ବତକୁ ଜାଳି ଉତ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ଫେରୁଥାଏ; ସତେ ଯେମିତି ଅଗ୍ନିଦେବତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସୈନ୍ୟ ଗର୍ଜନ କରି ଝାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଥାନ୍ତି ଓ ଦେହ

ଭୟରେ ଆକାଶ କମ୍ପୁଥାଏ । ରାଣୀ ସାରନ୍ଧା ଘୋଡ଼ାରେ ସବାର ହୋଇ ଚମ୍ପତରାୟଙ୍କୁ ଧରି ପଶ୍ଚିମ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ଓରଛା ରାଜ୍ୟ ସେତେବେଳକୁ ଦଶମାଇଲ ପଛରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ଭୟସ୍ଥାନରୁ ବାହାରିଆସିଲେଣି ବୋଲି ମନେକରୁଥାନ୍ତି । ରାଜା ପାଲିଙ୍କିରେ ଅଚେତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି ଓ ବାହକମାନେ ସମସ୍ତେ ଝାଳରେ ବୁଡ଼ିଯାଇଥାନ୍ତି । ପାଲିଙ୍କି ପଛରେ ଯେଉଁ ଘୋଡ଼ସବାରମାନେ ଚାଲିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ତୃଷାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ଶୋଷରେ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠ ଶୁଖିଯାଉଥାଏ । ଗଛର ଛାଇ ଏବଂ କୂଅର ପାଣି ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଆଖି ଚାରିଦିଗରେ ବୁଲୁଥାଏ ।

ହଠାତ୍ ସାରନ୍ଧା ଯେତେବେଳେ ଆଖି ବୁଲାଇଦିଅନ୍ତି, ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଏକ ଘୋଡ଼ସବାରଦଳ । ସେଠି ଆଉ ରହିବା ନିରାପଦ ନୁହେଁ ବୋଲି ଭାବିଲେ; କାରଣ ଘୋଡ଼ସବାରମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ହୋଇଥିବେ । କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଭାବିଲେ, ମୋର ରାଜକୁମାର କାଳେ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଲୋକ ନେଇ ଆସୁଥିବ । ନିରାଶା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଶା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ୁନଥିଲା । ଏହିପରି କିଛିକାଳ ସେ ଆଶା ଓ ବ୍ୟାକୁଳତା ମଧ୍ୟରେ କଟାଇଲେ । ଏହିପରି ଭାବୁ ଭାବୁ ସୈନ୍ୟମାନେ ନିକଟକୁ ଆସିଗଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ପୋଷାକପତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦୂରରୁ ଦେଖାଗଲା । ରାଣୀ ଏକ ଶୀତଳ ଶ୍ୱାସ ନେଇ ତୃଣ ପରି କମ୍ପିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଥିଲେ ବାଦଶାହଙ୍କର ସୈନ୍ୟ ।

ସାରନ୍ଧା ବାହକମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, "ପାଲିଙ୍କି ରଖିଦିଅ ।" ବୁନ୍ଦେଲା ସିପାହିମାନେ ତରବାରି ଉଠାଇ ରଖିଲେ । ରାଜାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ବହୁତ ଶୋଚନୀୟ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପବନ ଲାଗିଲେ ଲିଭୁଥିବା ନିଆଁ ଯେମିତି ଜଳିଉଠେ, ବିପଦ ଦେଖି ରାଜାଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ ସେହିପରି ଚମକି ଉଠିଲା । ସେ ପାଲିଙ୍କିର ପର୍ଦ୍ଦା ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସି ହାତରେ ଧନୁ ଉଠାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଧନୁ ତାଙ୍କ ହାତରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବଜ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଉଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ଏତେ ଟିକେ ଟଳିଲା ନାହିଁ । ମୁଣ୍ଡ ତାଙ୍କର ବୁଲାଇଦେଲା, ପାଦ ଥରିଲା ଓ ସେ ଭୂମିରେ ଖସିପଡ଼ିଲେ । ଭବିଷ୍ୟତର ଅମଙ୍ଗଳ ସୂଚନା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ପକ୍ଷହୀନ ପକ୍ଷୀ ସାପକୁ ଦେଖି ଯେମିତି ଉପରକୁ ଡିଏଁ କିନ୍ତୁ ଖସିପଡ଼େ, ରାଜା ଚମ୍ପତରାୟ ସେହିପରି ଉପରକୁ ଉଠି ପୁଣି ଖସିପଡ଼ିଲେ । ସାରନ୍ଧା ତାଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଳିନେଇ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କଥା କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ମୁହଁରୁ ତାଙ୍କର କେବଳ ଏତିକି ବାହାରିଲା, "ପ୍ରାଣନାଥ" । ଏତିକି ଛଡ଼ା ଆଉ ସେ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଲନ କରି ମରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ସାରନ୍ଧା ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ, ଆଜି ସେ ସାଧାରଣ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପରି ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ କେତେକାଂଶରେ ଏହି ଦୁର୍ବଳତା ହିଁ ନାରୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ।

ଚମ୍ପତରାୟ କହିଲେ, "ଦେଖ ସାରନ୍, ଆମର ଆଉ ଜଣେ ସୈନ୍ୟ ଭୂଇଁରେ

ଲେଉଟିଗଲଣି । କି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ଯେଉଁ ବିପତ୍ତିକୁ ମୁଁ ଜୀବନଯାକ ଡରୁଥିଲି, ସେହି ବିପତ୍ତି ଆସି ଆଜି ମତେ ଘେରୁଛି । ମୋର ଆଖିଆଗରେ ଶତ୍ରୁମାନେ ତୁମର କୋମଳ ଶରୀରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବେ; ଅଥଚ ନିଜ ସ୍ଥାନରୁ ହଲିବାର ମୋର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ହାୟ ମୃତ୍ୟୁ, ତମେ ସତେ କେବେ ଆସିବ !" ଏହି କଥା କହୁ କହୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଏକ ବିଚାର ଆସିଲା । ତରବାରି ଆଡ଼କୁ ସେ ହାତ ବଢ଼ାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ହାତରେ ତାଙ୍କର ବଳ ନଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ସାରନ୍ଧାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ପ୍ରିୟେ, ଅନେକବାର ତୁମେ ମୋର ଜୀବନକୁ ରକ୍ଷାକଲଣି ।"

ଏହି କଥା ଶୁଣି ସାରନ୍ଧାଙ୍କ ମଉଳା ମୁହଁରେ ପ୍ରସନ୍ନରେଖା ଫୁଟିଉଠିଲା । ଆଖିରୁ ଲୁହ ଶୁଖିଗଲା । ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର କିଛି ସହାୟତା କରିପାରିବେ ଏହି ଆଶାରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବଳର ସଞ୍ଚାର ହେଲା । ରାଜାଙ୍କୁ ସେ ବିଶ୍ୱାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ କହିଲେ, "ଈଶ୍ୱର ଇଚ୍ଛା କଲେ ମୁଁ ମୃତ୍ୟୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବି ।"

ରାଣୀ ବୁଝିଲେ ପ୍ରାଣ ଦେବା ପାଇଁ ରାଜା ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କୁ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ ।

ଚମ୍ପତରାୟ—ମୋ କଥା ତ ତୁମେ କେବେହେଲେ ଅମାନ୍ୟ କରିନାହଁ ।

ସାରନ୍ଧା—ମୃତ୍ୟୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ କରିବି ନାହିଁ ।

ରାଜା—ଏହି ମୋର ଶେଷ ଭିକ୍ଷା । ଏହାକୁ ତୁମେ କେବେ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବ ନାହିଁ ।

ସାରନ୍ଧା ତରବାରି କାଢ଼ି ନିଜ ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ରଖି କହିଲେ, "ଏହା ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ନୁହେଁ; ବରଂ ମୋର ଅନ୍ତରର ଅଭିଳାଷ । ମୁଁ ମଲେ ମୋର ମସ୍ତକ ଆପଣଙ୍କ ପାଦତଳେ ହିଁ ରହିବ ।"

ଚମ୍ପତରାୟ—ତୁମେ ତାହାହେଲେ ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝିପାରିନାହଁ । ତୁମେ ତାହାହେଲେ କ'ଣ ମୋତେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ହାତରେ ଛାଡ଼ିଯିବାକୁ ଚାହଁ ଓ ମୁଁ ହାତରେ ବେଡ଼ି ପିନ୍ଧି ଦିଲ୍ଲୀ ସହରର ଗଳିକନ୍ଦିରେ ନିନ୍ଦା ଶୁଣିବା ପାଇଁ ବଞ୍ଚିରହିବ ?

ରାଣୀ ପ୍ରଶ୍ନସୂଚକ ନେତ୍ରରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ସେ ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝିପାରି ନଥିଲେ ।

ରାଜା—ମୁଁ ତୁମଠାରୁ ଆଜି ଏକ ବର ମାଗୁଛି ।

ରାଣୀ—ଖୁସିରେ ମାଗନ୍ତୁ ।

ରାଜା—ଏ ମୋର ଶେଷ ପ୍ରାର୍ଥନା । ମୁଁ ଯାହା କହିବି, ତୁମେ ତାହା କରିବଟି ?

ରାଣୀ—ନିଜର ମସ୍ତକ ଦେଇ କରିବାକୁ ରାଜି ।

ରାଜା—ଦେଖ, ତୁମେ କଥା ଦେଇସାରିଲଣି, ଆଉ ମନା କରିପାରିବ ନାହିଁ ।

ରାଣୀ—(କମ୍ପିତ ହୋଇ) ଆପଣ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଡେରି କରୁଛନ୍ତି କାହିଁକି ?

ରାଜା—ତୁମ ତରବାରକୁ ମୋ ଗ୍ରୀବାରେ ମାରିଦିଅ ।

ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବଜ୍ରପାତ ଲାଗିଲା । ସେ କହିଲେ, "ପ୍ରାଣନାଥ !" ଏତିକିଛଡ଼ା ସେ ଆଉ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଆଖିକି ତାଙ୍କର ସବୁ ଅନ୍ଧାର ଦେଖାଗଲା ।

ରାଜା—ମୁଁ ବେଡ଼ି ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ କେବେ ବଞ୍ଚି ରହିପାରିବି ନାହିଁ ।

ରାଣୀ—ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଏହା କିପରି କରିବି ?

ଦେଖୁ ଦେଖୁ ପଞ୍ଚମ ଓ ଶେଷ ସିପାହି ଭୂମିରେ ଲୋଟିଗଲା । ରାଜା ବିରକ୍ତ ହେଲାପରି କହିଲେ, "ଏହି ସାହସ ନେଇ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବ ବୋଲି ଗର୍ବ କରୁଥିଲ ?"

ବାଦଶାହଙ୍କ ସିପାହି ରାଜାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଆସିଲାବେଳେ ରାଜା ନୈରାଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରାଣୀଙ୍କୁ ଚାହିଁରହିଲେ । ରାଣୀ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ଅନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲେ । କିନ୍ତୁ ବିପଦ ଆସିଲେ ଲୋକର ନିଶ୍ଚୟାତ୍ମକ ଶକ୍ତି ବଳବତ୍ତୀ ହୋଇଉଠେ । ସିପାହି ରାଜାଙ୍କୁ ଧରିବାର ଠିକ୍ ପୂର୍ବରୁ ସାରନ୍ଧା ବିଜୁଳି ପରି ଡେଇଁପଡ଼ି ନିଜ ତରବାରକୁ ରାଜାଙ୍କ ଗ୍ରୀବାରେ ଭୁସିଦେଲେ ।

ପ୍ରେମିକର ନାଆ ପ୍ରେମସାଗରରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ରାଜାଙ୍କର ହୃଦୟରୁ ରକ୍ତଧାର ଝରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଖିରେ ତାଙ୍କର ଥିଲା ଶାନ୍ତିର ରଶ୍ମି ।

କି ହୃଦୟ ସତେ ! ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ପତି ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦିଏ, ସିଏ ଆଜି ସ୍ୱାମୀର ପ୍ରାଣ ଅପହରଣ କରିବସିଲା । ଯେଉଁ ହୃଦୟକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ସେ ଯୌବନର ସୁଖ ଅନୁଭବ କରିଥିଲା, ଯାହା ଥିଲା ତାର ସବୁ ଅଭିଳାଷର ଚରମ କେନ୍ଦ୍ର, ଯାହା ତାର ସବୁ ଅଭିମାନ ଓ ଗର୍ବର ସହାୟକ, ସେହି ହୃଦୟକୁ ସାରନ୍ଧାଙ୍କର ତରବାରି ଛିନ୍ନ କରିଦେଲା । କେବେ କୌଣସି ନାରୀର ତରବାରିରେ ଘଟିଛି କି ?

ଆହା, ଆତ୍ମ ଅଭିମାନର କି ବିଷାଦମୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି ! ଉଦୟପୁର ଓ ମାରବାରର ଇତିହାସରେ ଏପରି ଆତ୍ମଗୌରବର ଘଟଣା କେବେ ଘଟିନାହିଁ ।

ବାଦଶାହଙ୍କ ସିପାହି ସାରନ୍ଧାଙ୍କର ଏହି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ।

ସର୍ଦ୍ଦାର ହମ୍ମଟକୁ ଚାଲିଯାଇ କହିଲେ, "ରାଣୀ ସାହେବା, ଈଶ୍ୱର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କର ଦାସାନୁଦାସ । ଆପଣ ଯେଉଁ ଆଦେଶ ଦେବେ, ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ପାଳନ କରିବୁ ।"

ସାରନ୍ଧା କହିଲେ, "ଯଦି ଆମ ପୁଅମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ଜୀବିତ ଥାଆନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ମୃତଦେହକୁ ସେହିମାନଙ୍କ ହାତରେ ଅର୍ପଣ କରିଦେବ । ଏତିକିମାତ୍ର ଆଜ୍ଞା ।"

ଏହି କଥା କହି ସାରନ୍ଧା ନିଜ ହୃଦୟରେ ତରବାରି ଭୁସିଦେଲେ । ସେ ଅଚେତ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ମସ୍ତକ ରାଜାଙ୍କ ଗ୍ରୀବା ଉପରେ ହିଁ ରହିଯାଇଥିଲା ।

ଶତ୍ରୁତା

ଗ୍ରେଖୁ ଭଗତ ଓ ବେଚନ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ପରିବାର ଭିତରେ ଜମିବାଡ଼ି ସୀମା-ସରହଦ ନେଇ ତିନିପୁରୁଷ ଶତ୍ରୁତା ଲାଗିରହିଥିଲା । ଜେଜେ ବଡ଼ଜେଜେଙ୍କ ଅମଳରେ ହଣାମରା ବି ହୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବାପଙ୍କ ଅମଳରେ ମାଲିମକଦ୍ଦମା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଓ ସେ ମକଦ୍ଦମା ହାଇକୋର୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲା । ପୁଅମାନଙ୍କ ଅମଳରେ ଶତ୍ରୁତା ଆହୁରି ଖୁବ୍ ବେଶି ବଢ଼ିଗଲା ଓ ଏହି ଶତ୍ରୁତା ଫଳରେ ଉଭୟପକ୍ଷ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଆଗେ ଗାଁର ଅଧା ଅଧା ଜମି ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିବାଦୀୟ ଭୂମିଖଣ୍ଡ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନଥିଲା । ଜମିବାଡ଼ି, ଧନ-ସମ୍ପତ୍ତି, ମାନମହତ ସବୁ ଗଲା; କିନ୍ତୁ ବାଦବିବାଦ ସେଇମିତି ରହିଲା; ହାଇକୋର୍ଟର ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଚାରପତିମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ବିବାଦ ତୁଟାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଏହି ଦୁଇ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଗାଁ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଦଳେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଦୁଆରେ ବସିଲେ, ଆଉ ଦଳେ ଭଗତଙ୍କ ଦୁଆରେ ବସୁଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଓ ପିଲାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବି ଦୁଇ ଦଳ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଏମିତିକି ଧର୍ମ ଓ ସମାଜ କଥାରେ ମଧ୍ୟ ଲୋକେ ଦୁଇଦଳ ହୋଇଥିଲେ । ଚୌଧୁରୀ ଲୁଗା ନ ବଦଳି ଖିଆପିଆ କରନ୍ତି ଓ ଭଗତଙ୍କୁ ଧର୍ମବକ ବୋଲି କହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭଗତ ଲୁଗା ନ ବଦଳାଇ ପାଣି ବି ପିଅନ୍ତି ନାହିଁ ଓ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ଭ୍ରଷ୍ଟାଚାରୀ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଭଗତ ସନାତନଧର୍ମୀ ହେଲେ ଚୌଧୁରୀ ଆର୍ଯ୍ୟସମାଜୀ । ଚୌଧୁରୀ ଯେଉଁ ଦୋକାନୀମାନଙ୍କଠାରୁ ସଉଦା ଆଣନ୍ତି, ଭଗତ ସେମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁଲେ ପାପ ହେବ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ସେମିତି ଭଗତଙ୍କ ଗୁଡ଼ିଆଠାରୁ ଚୌଧୁରୀ ମିଠାଇ ଆଣନ୍ତି ନାହିଁ, ଗଉଡ଼ଠାରୁ ଦୁଧ ଆଣନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ବା ତାଙ୍କ ତେଲିଠାରୁ ତେଲ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏମିତିକି ଔଷଧପତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଦୁହିଁଙ୍କର ଅଲଗା ବାଟ । ଭଗତ ବୈଦ୍ୟଠାରୁ ଔଷଧ ଖାଇଲେ ଚୌଧୁରୀ ଡାକ୍ତରଠାରୁ ଔଷଧ ଖା'ନ୍ତି । ଦୁହିଁକ ଦୁହେଁ ରୋଗରେ ମରିଯିବେ ପଛେ କିନ୍ତୁ ଜିଦ୍ ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ ।

୨

ଦେଶରେ ଯେତେବେଳେ ରାଜନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା, ଗାଁଗଣ୍ଡାରେ ମଧ୍ୟ ତାର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା । ଚୌଧୁରୀ ରହିଲେ ଆନ୍ଦୋଳନ ସପକ୍ଷରେ ଓ ଭଗତ

ରହିଲେ ବିପକ୍ଷରେ । ଜଣେ ଲୋକ ଆସି ଯେତେବେଳେ ଗାଁରେ କୃଷକ ସଭା ଆରମ୍ଭ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଚୌଧୁରୀ ସେଥିରେ ମିଶିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ଭଗତ ଅଲଗା ରହିଗଲେ । ଲୋକଜାଗରଣ ଯେତେବେଳେ ବଢ଼ିଗଲା, ସେତେବେଳେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଲା । ଚୌଧୁରୀ ସ୍ୱରାଜ୍ୟବାଦୀ ହେଲାବେଳେ ଭଗତ ରାଜଭକ୍ତ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ତାଙ୍କ ଘରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟବାଦୀଙ୍କ ଆଖଡ଼ା ଚାଲିଲାବେଳେ ଏହାଙ୍କ ଘରେ ରାଜଭକ୍ତଙ୍କ ଆଖଡ଼ା ଚାଲିଲା ।

ଚୌଧୁରୀ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟବାଦ ପ୍ରଚାର କରି କହିଲେ, "ବନ୍ଧୁଗଣ, ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ଅର୍ଥ ନିଜ ରାଜ୍ୟ । ନିଜ ଦେଶରେ ନିଜେ ରଜା ହେବା ଭଲ ନା ଅନ୍ୟ ଲୋକ ରଜା ହେବା ଭଲ ।"

ଲୋକେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ନିଜେ ରଜା ହେବା ଭଲ ।"

ଚୌଧୁରୀ ପଚାରିଲେ, "ତା ହେଲେ ଏ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଆମକୁ କେମିତି ମିଳିବ ? ସେଥିପାଇଁ ଆମର ଶକ୍ତି ଦରକାର, ପୁରୁଷାର୍ଥ ଦରକାର, ଆପଣା ଆପଣା ଭିତରେ କଳିତକରାଳ ଭୁଲି ଏକାଠି ହେବା ଦରକାର ।"

ଜଣେ ପଚାରିଲା, "ଆପଣଙ୍କର ତ ପ୍ରଧାନ କଚେରିରେ କାମ ଚାଲିଛି ।"

ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, "ହଁ, ସେକଥା ସତ; ହେଲେ ମୁଁ ଯଦି ଆଉ କଚେରି ଦ୍ୱାରକୁ ଯାଏ ତେବେ ମୋତେ ଗୋହତ୍ୟା ଦୋଷ ଲାଗିବ । ତମେ ଯାହା ରୋଜଗାର କରୁଛ, ତୁମ ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ଖୁଆଅ, ଯାହା ବଳୁଛି ସେଥିରେ ପରର ଉପକାର କର । ଓକିଲ-ମୁକ୍ତିଆରଙ୍କ ପକେଟ କାହିଁକି ଭର୍ତ୍ତି କରୁଛ ? ଥାନା-ବାବୁଙ୍କୁ କାହିଁକି ଲାଞ୍ଚ ଦେଉଛ ? କଚେରି ହାକିମମାନଙ୍କୁ କାହିଁକି ଖୋସାମତ କରୁଛ ? ପୂର୍ବେ ଆମ ପିଲାମାନେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ପାଇ ସାଧୁ, ସଦାଚାରୀ ଓ ତ୍ୟାଗୀ ହେଉଥିଲେ । ଏବେ ଆମ ପିଲାଏ ଇଂରେଜି ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢ଼ି ଚାକିରି କରୁଛନ୍ତି, ଲାଞ୍ଚ ଖାଉଛନ୍ତି, ସୌଖିନ୍ ହେଉଛନ୍ତି, ଆପଣା ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଓ ଦେବା-ଦେବୀଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରୁଛନ୍ତି, ସିଗାରେଟ୍ ଟାଣୁଛନ୍ତି, ବାଳ କାଟୁଛନ୍ତି, ହାକିମହୁକୁମାଙ୍କ ଗୋଡ଼ହାତ ଧରୁଛନ୍ତି । ଆମ ଧର୍ମ ଅନୁସାରେ ଆମ ପିଲାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦେବା କ'ଣ ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ ?"

ଲୋକେ ଜବାବ ଦେଲେ, "ଚାନ୍ଦା ଆଦାୟ କରି ସ୍କୁଲ୍ କରିବା ଦରକାର ।"

ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, "ଆଗେ ଆମେ ମଦ ଛୁଇଁଲେ ପାପ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ; ଏବେ କିନ୍ତୁ ଗଳିକନ୍ଦିରେ ମଦଦୋକାନ । ଆମେ ଆମର ଶ୍ରମ ଅର୍ଜିତ ଧନକୁ କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କାର ମଦ-ଗଞ୍ଜେଇରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେଉଛେ ।"

ଲୋକେ କହିଲେ, "ଏଣିକି ଯେ ମଦ ପିଇବ ତା ଉପରେ ଜୋରିମାନା ହେବା ଦରକାର ।"

ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, "ଆମ ବାପା ଜେଜେବାପା ସାନ ବଡ଼ ସମସ୍ତେ

ମୋଟାସୋଟା ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ଆଉ ଜେଜୀମାନେ ସୂତା କାଟୁଥିଲେ । ଆମ ଟଙ୍କା ଆମ ଦେଶରେ ରହୁଥିଲା ଓ ଆମ ତନ୍ତୀକୁଳ ମହା ଆରାମରେ ଥିଲେ । ଏବେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ବିଦେଶ ତିଆରି ସରୁ ଲୁଗା ପାଇଁ ବାଇ । ଏମିତି ବିଦେଶୀ ଲୋକେ ଆମ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋହି ନେଇଯାଉଛନ୍ତି ଓ ବିଚରା ତନ୍ତୀକୁଳ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ଆମ ଭାଇଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଅନ୍ନ ଛଡ଼େଇ ନେଇ ଅନ୍ୟ ମୁହଁରେ ଦେବା କ'ଣ ଆମର ଧର୍ମ ?"

ଲୋକେ କହିଲେ, "ଖଦି ଲୁଗା କେଉଁଠି ମିଳୁନାହିଁ ।"

ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, "ନିଜ ଘରେ ତିଆରି ହେଉଥିବା ମୋଟା ଲୁଗା ପିନ୍ଧ । କଚେରୀକୁ ଯାଅ ନାହିଁ । ନିଶା ଛାଡ଼ । ନିଜ ପିଲାଙ୍କୁ ଧର୍ମକର୍ମ ଶିଖାଅ । ମିଳିମିଶି ରହ । ବାସ୍ ; ଏଇ ହେଲା ସ୍ୱରାଜ୍ୟ । ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ରକ୍ତନଦୀ ବୋହିବ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପାଗଳ । ସେମାନଙ୍କ କଥା ଆଦୌ ଶୁଣିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।"

ଲୋକେ ବଡ଼ ଆଗ୍ରହରେ ଏ କଥା ଶୁଣୁଥିଲେ । ଦିନକୁ ଦିନ ଶୁଣିବା ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଲା ଓ ଚୌଧୁରୀ ଲୋକଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାଭାଜନ ହୋଇଉଠିଲେ ।

୩

ଭଗତଜୀ ରାଜଭକ୍ତି ବିଷୟରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ କହୁଥିଲେ, "ଭାଇମାନେ, ରଜାଙ୍କର କାମ ରାଜତ୍ୱ କରିବା ଓ ପ୍ରଜାଙ୍କର କାମ ରାଜାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ମାନି ଚାଲିବା । ଏହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ରାଜଭକ୍ତି । ଆମ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏହିପରି ରାଜଭକ୍ତି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଛି । ରାଜା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି । ରାଜାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାର ଅବମାନନା କରିବା ପାପ । ରାଜାଙ୍କର ଅବମାନନା କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ନରକଗାମୀ ହୁଏ ।"

ଜଣେ ପଚାରିଲେ, "ରାଜାଙ୍କର ତ ପୁଣି ନିଜ ଧର୍ମ ପାଳନ କରିବା ଦରକାର ?

ଆଉ ଜଣେ କହିଲେ, "ଆମର ଖାଲି ଇଏ ନାଁକୁ ରାଜା ନା, ଅସଲ ରାଜା ତ ବିଲାତର ବଣିଆ ମହାଜନ ।"

ତୃତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲେ, "ବଣିଆ ସିନା ଧନ ରୋଜଗାର କରି ଜାଣନ୍ତି, ରାଜ୍ୟ ଚଳାଇବା ଜାଣିବେ କୁଆଡ଼ୁ ?"

ଭଗତ କହିଲେ, "ଲୋକେ ତୁମକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଛନ୍ତି କଚେରୀକୁ ଯା ନାହିଁ; ପଞ୍ଚାୟତ ପାଖରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କର । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ନ୍ୟାୟ କରିବା ପଞ୍ଚାୟତ କାହାନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କ୍ଷୀର-ନୀରକୁ ଅଲଗା କରି ପାରିବେ । ସେଠି ଖାଲି ମୁହଁଦେଖା କାରବାର । ଯେ ବଳୁଆ ସେ ଜିତିବ; ଯେ ଦୁର୍ବଳ ସେ ମରିବ । କିନ୍ତୁ ଅଦାଲତରେ ଆଇନ ଅନୁସାରେ ସବୁ କାମ ହୁଏ । ସେଠି ସାନ ବଡ଼, ବାଘ ଛେଳି,

ସମସ୍ତେ ସମାନ ।”

ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲେ, “ଅଦାଲତର ନ୍ୟାୟ ଟଙ୍କାର ପକ୍ଷପାତଦେଖାଣି । ଯାହା ପକ୍ଷରେ ମିଛ ସାକ୍ଷୀ ଆଉ ଧଳାରୁ କଳା କରିବା ଓକିଲ ଥିବେ, ସେଇ ଲୋକ କେବଳ ଜିତିବେ । ସେଠି ସତ ମିଛ ପରୀକ୍ଷା କିଏ କରୁଛି ? ଟଙ୍କା ଗୁଡ଼ାଏ ଯାହା ହଇରାଣ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ।”

ଭଗତ ପୁଣି କହିଲେ, “କେତେକ କହୁଛନ୍ତି, ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ବ୍ୟବହାର କରନାହିଁ । ଏଗୁଡ଼ା ଗରିବ ଲୋକଙ୍କୁ ହଇରାଣ କରିବା କଥା । ସ୍ୱଦେଶୀ ହେଉ, ବିଦେଶୀ ହେଉ ବଜାରରେ ଯେଉଁ ଜିନିଷ ଶସ୍ତା ମିଳିବ, ତାକୁ କିଣିବା କଥା । ଆମ ପଇସା ଏତେ ମୋଫତ୍ ନୁହେଁ ଯେ ରଦ୍ଦି ସ୍ୱଦେଶୀ ଜିନିଷ ପାଇଁ ଆମେ ତାକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେବୁ ।”

ପ୍ରଥମ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲେ, “ଯାହା ହେଲେ ବି ପଇସା ତ ଦେଶରେ ରହେ, ବିଦେଶକୁ ଯାଏ ନାହିଁ ।”

ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲେ, “ନିଜ ଘରେ ଭଲ ଖାଇବାକୁ ନାହିଁ ବୋଲି, କଣ ଭଲ ଖାଇବା ପାଇଁ ଅଜାତ ଲୋକ ଘରକୁ ଯିବୁ ?”

ଭଗତ କହିଲେ, “ଲୋକେ କହୁଛନ୍ତି, ପିଲାଙ୍କୁ ସରକାରୀ ସ୍କୁଲକୁ ପଠାଅ ନାହିଁ । ସରକାରୀ ସ୍କୁଲରେ ନ ପଢ଼ିଥିଲେ ଆମ ଭାଇମାନେ ଆଜି ବଡ଼ ବଡ଼ ଚାକିରି କେମିତି କରିଥାନ୍ତେ, ବଡ଼ ବଡ଼ କାରଖାନା କେମିତି ତିଆରି କରିଥାନ୍ତେ ? ନୂଆ ବିଦ୍ୟା ନ ପଢ଼ିଲେ ସଂସାରରେ ଚଳିହେବ ନାହିଁ । ପୁରୁଣା ପାଠରେ ଶଠି ପଢ଼ିବା ଓ କାହାଣୀ କହିବା ଛଡ଼ା ଆଉ କ’ଣ ହୋଇପାରିବ ? ପୋଥି ପଢ଼ି କାହାଣୀ କହିବା ଲୋକେ କ’ଣ ରାଜ୍ୟଶାସନ କରିବେ ?”

ପ୍ରଥମ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲେ, “ଆମର ରାଜ୍ୟଶାସନ ଦରକାର ନାହିଁ । ଆମେ ତ ଆମ ଜମିବାଡ଼ିରେ ଲାଗିଛୁ, ଆମେ ତ କାହାର ଗୋଲାମ ହୋଇ ନାହୁଁ ।”

ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲେ, “ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟା ପଢ଼ି ଲୋକ ଗର୍ବୀ ହୁଅନ୍ତି ସେମିତିଆ ବିଦ୍ୟା ପଢ଼ିବା ଅପେକ୍ଷା ମୂର୍ଖ ହେବା ବରଂ ଭଲ । ଏହି ପାଠ ପଢ଼ି ଲୋକେ ସୁଟ୍ ପ୍ୟାଣ୍ଟ ହ୍ୟାଟ୍ କୋଟ୍ ପିନ୍ଧି ନିଜ ଠାଉକାରେ ଯେଉଁ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରନ୍ତି, ସେ ପଇସା ବିଦେଶୀ ନିଅନ୍ତି । ସେହି ଲୋକେ ପ୍ରକୃତରେ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ।”

ଭଗତ କହିଲେ, “ଆଜିକାଲି ଲୋକେ ମଦ ଗଞ୍ଜେଇ କଥା ବେଶି ଆଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି । ନିଶା ଖରାପ ଅଭ୍ୟାସ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । ସରକାର ନିଶା ଦୋକାନରୁ ବର୍ଷକୁ କୋଟିଏ ଟଙ୍କା ପାଆନ୍ତି । ଯଦି ସରକାରୀ ଦୋକାନକୁ ନ ଗଲେ ଲୋକଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ଭାଙ୍ଗିଯାନ୍ତା, ତାହେଲେ ତ ଖୁବ୍ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଏଣେ ଦୋକାନକୁ ନ ଯାଇ ତେଣେ ଚୋରାଲୁଚାରେ ଦୁଗୁଣା ଚାରିଗୁଣା ଅଧିକ ଦାମ ଦେଇ, ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ସଜା ଭୋଗିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଲୋକେ ନିଜର ଅଭ୍ୟାସ ରଖିବେ ।

ତେବେ ଯେଉଁ କାମରେ ଏଣେ ସରକାରଙ୍କର କ୍ଷତି ତେଣେ ଗରିବ ଗୃହୀର କ୍ଷତି, ସେମିତି କାମ କରିବା କଣ ଦରକାର ? ତା ଛଡ଼ା ନିଶା ଖାଇବାଦ୍ୱାରା କେତେକ ଲୋକଙ୍କର ଲାଭ ବି ହୁଏ । ମୁଁ ତ ଦିନେ ଅଫିମ୍ ନ ଖାଇଲେ ମୋ ଅଣ୍ଟ ଗଣ୍ଠି ସବୁ ଦରଜ ହୋଇଯିବ, ମୋ ଦେହ କ'ଣ ହୋଇଯିବ, ମୋତେ ସନ୍ଧି ଧରି ପକାଇବ ।”

କିଏ ଜଣେ ପୁଣି କହିବାର ଶୁଣାଗଲା, ମଦ ଖାଇଲେ ଦେହ ଫୁର୍ତ୍ତି ହୁଏ ।

ପ୍ରଥମ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲେ, “ସରକାର ଅଧର୍ମରେ ପଇସା ରୋଜଗାର କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସେପରି କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଅଧର୍ମୀ ରାଜା କେବେ ପ୍ରଜାଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରିପାରେ ?”

ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲେ, “ଆଗ ମଦ ପିଆଇ ଲୋକଙ୍କୁ ମଦୁଆ କରିଦିଆଗଲା । ଲୋକଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଯିବାରୁ ପଇସା-ଛଣା ଚାଲିଛି । ଏତେ ପଇସା କାହାକୁ ମିଳୁଛି ଯେ ଖାଇପିଇ ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧି ସେଥିରେ ପୁଣି ମଦ ଖାଇବ ? ଏକେ ତ ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ଭୋକରେ ମାର ନାହିଁ ତ ଚୋରି କର; ଜୁଆ ଖେଳ କିମ୍ବା ବଦମାସୀ କର । ମଦ ଦୋକାନ ପ୍ରକୃତରେ ଆମ ଗୋଲମାଲର ଅଡ୍ଡା ଜାଗା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ।”

୪

ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସଭାରେ ଏତେ ଲୋକ ହେଉଥିଲେ ଯେ ଛିଡ଼ାହେବାକୁ ଜାଗା ମିଳୁ ନ ଥିଲା । ଦିନକୁ ଦିନ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ନାଁ ବଢ଼ିଲା । ତାଙ୍କ ଘରଠି ସବୁଦିନ ପଞ୍ଚାୟତ ବସିଲା, ରାଜନୀତି ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଲା । ଲୋକମାନେ ସେଥିରେ ବହୁତ ଉତ୍ସାହିତ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ନିଜର ରାଜନୈତିକ ଜ୍ଞାନ ବି ବଢ଼ିଲା । ନିଜର ଗୌରବ ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ବି ବଢ଼ିଚାଲିଲା । ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଘୃଣା ବଢ଼ିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତାର ସ୍ୱାଦ ସେ ଦିନକୁ ଦିନ ଅନୁଭବ କଲେ । ଘର କପା, ଘର ସୂତା, ଘର ଲୁଗା, ଘର ଭୋଜନ, ଘର ଅଦାଲତ; ପୁଲିସକୁ ଭୟ ନାହିଁ, ହାକିମଙ୍କୁ ଖୋସାମତ ନାହିଁ; ବଡ଼ ଆରାମରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ କଟିଲା । ଅନେକ ଲୋକ ନିଶା ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ଅନେକଙ୍କ ଭିତରେ ସଦ୍‌ଭାବନା ଦେଖାଦେଲା ।

କିନ୍ତୁ ଭଗତଜୀଙ୍କର ଏ ସୌଭାଗ୍ୟ ନଥିଲା । ଦିନକୁ ଦିନ ଲୋକେ ତାଙ୍କ କଥାରେ ବିରକ୍ତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସଭାରେ ପଟ୍ୱାରି, ଚୌକିଦାର ପ୍ରଭୃତି ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ଓ ନିଜର କେତେକ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ଯୋଗଦେଉ ନଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ବେଳେ ବେଳେ କେହି କେହି ବଡ଼ ହାକିମ ଆସି ଭଗତଜୀଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇ ଆଦର ସତ୍କାର କରି ଫେରିଯାଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦିନଯାକ

ଅପମାନ ସ୍ରୋତ ଜଳପରେ ଏହି କ୍ଷଣିକ ଆଦର ସତ୍କାରରେ କିଛି ଲାଭ ଦେଉ ନଥିଲା । ଯୁଆଡ଼େ ଗଲେ ଲୋକେ ଦାନ୍ତ ଠାରି ଚାହୁଁଥିଲେ । କେହି କହନ୍ତି ଖୁସାମଦିଆ, କେହି କହନ୍ତି ପୁଲିସର ଗୁଇନ୍ଦା । ଭଗତଜୀ ନିଜ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ଶୁଣି ଦାନ୍ତ ଚିପି ରହିଯାଉଥିଲେ । ଜୀବନରେ ଏହି ପ୍ରଥମ ଥର ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିରେ ଛୋଟ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ । ଚିରକାଳ ସେ ଯେଉଁ କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରି ଆସିଥିଲେ ଓ ଯାହା ପାଇଁ ସେ ସର୍ବସ୍ୱ ଦାନ କରିଥିଲେ, ଆଜି ସେସବୁ ଧୂଳିରେ ମିଶିଗଲା । ଏହି ଚିନ୍ତାର କଶାଘାତରେ ସେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଉଠିଲେ । ନିଜର ହଜିଥିବା ସମ୍ମାନ ସେ କେମିତି ଫେରିପାଇବେ, ନିଜର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀକୁ ପଦଦଳିତ କରି ତାର ଗୌରବକୁ କେମିତି ଧ୍ୱଂସ କରିବେ, ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ସେ ବରାବର ଲାଗିରହିଥିଲେ ।

ଶେଷରେ ସେ ସିଂହକୁ ନିଜ ଗୁମ୍ଫାରେ ଆଘାତ କରିବାପାଇଁ ସ୍ଥିର କଲେ ।

୪

ସଂଧ୍ୟା ବେଳ । ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଦୁଆରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ସଭା ହେଉଥାଏ । ଆଖପାଖ ଗାଁର କୃଷୀ ମୂଲିଆ ଆସିଥାନ୍ତି, ପ୍ରାୟ ହଜାରେ ଖଣ୍ଡେ ଲୋକ ଜମିଥାନ୍ତି । ଚୌଧୁରୀ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ବିଷୟରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥାନ୍ତି ଓ ଭାରତମାତାଙ୍କ ଜୟଧ୍ୱନି କରି ବାରମ୍ବାର ତାଳି ବାଜୁଥାଏ । ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ସବୁ ଜମା ହୋଇଥାନ୍ତି । ଚୌଧୁରୀ ନିଜ ଭାଷଣ ଶେଷ କରି ବସିଯିବା ପରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନେ ଚାନ୍ଦା ସଂଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଭଗତଜୀ ହଠାତ୍ କେଉଁଆଡ଼ୁ ଦୌଡ଼ିଆସି ସଭାଭିତରେ ପଶିଯାଇ ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ :

“ଭାଇମାନେ, ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଏଠି ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ; କାରଣ ମୁଁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ବିରୋଧୀ ନୁହେଁ । କୌଣସି ଲୋକ ଏତେ ନୀଚ ହୋଇପାରେ ନା ଯେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରିପାରିବ; କିନ୍ତୁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଉପାୟ ବତାଇଛନ୍ତି ଓ ଯାହାକୁ ତୁମେ ଏତେ ପସନ୍ଦ କରିଛ, ତାହା ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ବାଟ ନୁହେଁ । ଆପଣା ଆପଣା ଭିତରେ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ହେଲେ, ପଞ୍ଚାୟତ ସେଥିରେ କ’ଣ କରି ପାରିବ ? ବିଳାସର ଭୂତ ଯଦି ଆମ ମୁଣ୍ଡରେ ଚଢ଼ିଥାଏ, ତେବେ ନିଶା କେମିତି ଛାଡ଼ିବ ଓ ମଦ ଦୋକାନ ଇତ୍ୟାଦି କେମିତି ବନ୍ଦ ହୋଇପାରିବ ? ଯଦି ହାକିମି କରିବାର ଲାଳସା ଥିବ ତେବେ ସରକାରୀ ସ୍କୁଲ୍ କେମିତି ବନ୍ଦ ହେବ ? କିମ୍ବା ବିଧର୍ମୀ ଶିକ୍ଷାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ କେମିତି ମୁକ୍ତି ପାଇବା ? ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇବାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ହେଉଛି ଆତ୍ମସଂଯମ । ଏହି ମହୌଷଧିଦ୍ୱାରା ତୁମର ସମସ୍ତ ରୋଗ ନିର୍ମୂଳ ହୋଇ ଯିବ । ଆତ୍ମାକୁ ବଳିଷ୍ଠ କର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ସଂଯମ କର, ମନକୁ ବଶ କର;

ତାହେଲେ ତୁମର ଭ୍ରାତୃଭାବ ଜାତ ହେବ, ଶତ୍ରୁତାର ଲୋପ ହେବ, ସମସ୍ତ ଈର୍ଷା ଦ୍ୱେଷ ଧ୍ୱଂସ ହେବ, ଭୋଗବିଳାସ ପ୍ରତି ଅରୁଚି ହେବ ଓ ସବୁପ୍ରକାର ନିଶାବାଣି ନଷ୍ଟ ହେବ । ଆତ୍ମବଳ ଛଡ଼ା ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ସାଧନ ଅସମ୍ଭବ । ସ୍ୱୟଂସେବା ସମସ୍ତ ପାପର ମୂଳ । ସେହି ତୁମମାନଙ୍କୁ ଅଦାଲତକୁ ଟାଣୁଛି, ସେହି ତୁମକୁ ବିଦେଶୀ ଶିକ୍ଷାର ଦାସ କରି ରଖିଛି । ସେ ରାକ୍ଷସକୁ ତୁମେ ଆତ୍ମବଳଦ୍ୱାରା ସଂହାର କଲେ ତୁମର ମନସ୍କାମନା ସିଦ୍ଧ ହେବ । ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ମୁଁ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ହେଲା ଅଫିମକୁ ଖାଉଛି । କିନ୍ତୁ ଆଜିଠାରୁ ମୁଁ ଅଫିମକୁ ଗୋରକ୍ତ ପରି ପରିତ୍ୟାଗ କରୁଛି । ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସହିତ ମୋର ତିନିପୁରୁଷର ଶତ୍ରୁତା; କିନ୍ତୁ ଆଜିଠାରୁ ଚୌଧୁରୀ ମୋର ଭାଇ । ଆଜିଠାରୁ ମୁଁ କିମ୍ବା ମୋ ଘରର କୌଣସି ଲୋକ ହାତକଟା ସୂତା ପିନ୍ଧି ନଥିବାର ଦେଖିଲେ ତୁମେ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ଚାହିଁବ, ମୋତେ ଦେଇ ପାରିବ । ବାସ୍, ମୋର କେବଳ ଏତିକି କହିବାର କଥା, ଭଗବାନ ଆମମାନଙ୍କର କାମନା ପୂରଣ କରନ୍ତୁ ।"

ଏହା କହି ଭଗତ ଘର ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଯାଉଥିବାବେଳେ ଚୌଧୁରୀ ଦୌଡ଼ିଆସି ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲେ । ତିନିପୁରୁଷର ଶତ୍ରୁତା ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମେଣ୍ଟିଗଲା ।

ସେହି ଦିନଠାରୁ ଚୌଧୁରୀ ଓ ଭଗତ ଦୁହେଁ ଏକାଠି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଖୁବ୍ ବନ୍ଧୁତା ହୋଇଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଲୋକେ କାହାକୁ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ, କହିବା କଷ୍ଟକର ହେଲା ।

ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତାର ଅଗ୍ନିକଣାରେ ଉଭୟଙ୍କର ହୃଦୟ-ଦୀପ ଆଲୋକିତ ହୋଇଉଠିଥିଲା ।

ଚେସ୍-ଖେଳାଳି

ବାଜଦ୍ ଅଲ୍ଲୀ ଶାହଙ୍କ ସମୟ । ଲକ୍ଷ୍ନୌ ସେତେବେଳେ ବିଳାସବ୍ୟସନରେ ଖୁବ୍ ରଙ୍ଗୀନ ହୋଇ ଉଠିଥାଏ—ସାନ, ବଡ଼, ଧନୀ, ଦରିଦ୍ର ସମସ୍ତେ ବିଳାସିତାରେ ବିଭୋର । କେହି ନୃତ୍ୟଗୀତରେ, କେହି ଅବା ଅଫିମ ହୁକା ଟାଣିବାରେ ମସ୍ତ । ଜୀବନର ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଖାଲି ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦର ଧୂମଧାମ । ଶାସନ, ସାହିତ୍ୟ, ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା, କଳାକୌଶଳ, ବାଣିଜ୍ୟ-ବ୍ୟବସାୟ, ଆହାର-ବିହାର ସବୁଠି କେବଳ ବିଳାସିତାର ମୋହ । ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନେ ବିଷୟବାସନାରେ, କବିମାନେ ପ୍ରେମ ଓ ବିରହ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ, କାରିଗରମାନେ କଳାବସ୍ତୁ ନିର୍ମାଣରେ ଓ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଅଞ୍ଜନ, ଅତର, ଅଙ୍ଗବାସ ଇତ୍ୟାଦି ବିକ୍ରି କରି ପ୍ରଚୁର ଧନ ରୋଜଗାରରେ ଲିପ୍ତ ଥାଆନ୍ତି । ଦୁନିଆରେ ଆଉ ସବୁ କ'ଣ ହେଉଛି କାହାକୁ ଜଣାନଥାଏ । କେଉଁଠି ପାରା-ଲଢ଼େଇ ଚାଲିଥାଏ, କେଉଁଠି କପୋତମାନଙ୍କ ଲଢ଼େଇ ପାଇଁ ଫଳ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ, କେଉଁଠି ପାଲି ପଡ଼ି ପୁଅବାର ଡାକରେ ଜାଗା ଚମକି ଉଠୁଥାଏ । କେଉଁଠି ଅବା ଚେସ୍ ଖେଳର ଘୋର ସଂଗ୍ରାମ ଚାଲିଥାଏ । ରଜାଠାରୁ ରଙ୍କ ସମସ୍ତଙ୍କ ଘରେ ଏହି ପାଲି । ଏପରିକି ଭିକାରି ଭିକ ନେଇ ରୁଟି ନଖାଇ ଅଫିମ ଖାଉଥାନ୍ତି କିମ୍ବା ମଦ ପିଉଥାନ୍ତି । ଲୋକେ କହନ୍ତି ତାସ, ପଶା, ଚେସ୍ ଇତ୍ୟାଦି ଖେଳିଲେ ବୁଦ୍ଧି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହୁଏ, ବିଚାରଶକ୍ତି ବଢ଼େ, ଅବୁଝା କଥାକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଅଭ୍ୟାସ ହୁଏ (ଏଭଳି 'ଯୁକ୍ତି ଆଜିକାଲି ମଧ୍ୟ କେତେକ ଲୋକଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣାଯାଏ) । ତେଣୁ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିକୁ ପ୍ରଖର କରିବା ପାଇଁ ମିର୍ଜା ସଜ୍ଜାଦ୍ ଅଲ୍ଲୀ ଓ ମୀର ରୋଶନ୍ ସବୁବେଳେ ଯେ ଚେସ୍ ଖେଳୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ଆପତ୍ତି କରିବାର କାହାର କ'ଣ ଥିଲା ? ଦୁହିଁଙ୍କ ପାଖରେ ବାପ-ଅଜାଙ୍କ ଜାଗିର, ଖାଇବା ପିଇବାର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଘରେ ବସି ସେମାନେ ଏହି ପାଲି ଲଗାଇଥିଲେ । ଏହା ନକରି ଆଉ ଅବା କ'ଣ ସେ କରିଥାନ୍ତେ ? ସକାଳୁ ଉଠି ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ଜଳଖିଆ ଖାଇସାରି ପାଲି ପକାଇ ବସନ୍ତି । ଗୋଟି ସଜାହୋଇ ଖେଳରେ ଲଢ଼େଇ ଚାଲେ । ତା'ପରେ ଆଉ ବେଳ ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ । କେତେବେଳେ ଦ୍ୱିପହର, କେତେବେଳେ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଖାଇବା ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ଡାକରା ଆସେ; କିନ୍ତୁ ଜବାବ ମିଳେ 'ଯା ବାଢ଼, ମୁଁ ଯାଉଛି' । ଏମିତି ହୁଏ ଯେ ବବୁର୍ଚ୍ଚି ବିରକ୍ତ ହୋଇ ସେହି ଖେଳ ପାଖରେ ଖାନା ରଖିଦେଇ ଚାଲିଯାଏ । ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଏଣେ ଖେଳୁଥାନ୍ତି, ତେଣେ ଖାଉଥାନ୍ତି; ଉଭୟ କାମ କରୁଥାନ୍ତି । ମିର୍ଜା ସଜ୍ଜାଦ୍ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କ ଘରେ ବୃଦ୍ଧାଲୋକ

କେହି ନଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ବସାଘରେ ବରାବର ପାଲି ପଡ଼ୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଘରର ଆଉ ଲୋକ ସବୁ ଭାରି ଖୁସି ହେଉଥିଲେ । ଘରଲୋକଙ୍କ କଥା ତେଣିକି ଥାଉ, ସାଇପଡ଼ିଶା ଓ ଚାକର ବାକର ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଦିନ ନାନାପ୍ରକାର ଥଟ୍ଟା ପରିହାସ କରୁଥିଲେ । କହୁଥିଲେ ବଡ଼ ଅଲକ୍ଷଣା ଏ ଖେଳ, ଏଥିରେ ଘର ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଭଗବାନ କରନ୍ତୁ କାହାକୁ ଏ ଖେଳନିଶା ନ ହେଉ । କାରଣ ଏଥିରେ ଲୋକ ଘରଦ୍ୱାର ସବୁ ଭୁଲିଯାଏ, କିଛି କାମ କରିପାରେ ନାହିଁ, ଏପାଖ ହୁଏ ନାହିଁ କି ସେପାଖ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା ଏକ ବହୁତ ବଡ଼ ଖରାପ ନିଶା । ମିର୍ଜାଙ୍କର ବେଗମ ସାହେବା ଏଥିରେ ଏତେ ବିରକ୍ତ ହେଉଥିଲେ ଯେ ଟିକିଏ ଆଳ ପାଇଲେ ତାଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଗାଳିଗୁଲଜ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଗାଳିଗୁଲଜ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ସୁଯୋଗ ମଧ୍ୟ ମିଳୁ ନଥିଲା । ସକାଳେ ସେ ଶୋଇଥାନ୍ତି, ଖେଳ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଖେଳ ସାରି ରାତିରେ ମିର୍ଜା ଫେରିଲାବେଳକୁ ସେ ଶୋଇସାରିଥାଆନ୍ତି । ବିଚାରି କ'ଣ କରିବେ ? ଚାକର ଉପରେ ରାଗ ସାରନ୍ତି । ପଚାରନ୍ତି—କ'ଣ ପାନ ମାଗୁଛନ୍ତି ? ଯା କହିବୁ, ଆସି ନିଜେ ନେଇଯିବେ । ଖାଇବାକୁ ଯଦି ବେଳ ନାହିଁ ଖାନା ନେଇ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଉଜାଡ଼ ଦେ । ସେ ଖାଆନ୍ତୁ କି କୁକୁରକୁ ଦିଅନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ମୁହାଁମୁହିଁ କେବେ ସେ କିଛି କହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁକି ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମୀର ସାହେବଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ରାଗ ଥିଲା ବେଶୀ । ମୀରଙ୍କୁ ସେ ଗୋଟାଏ ନାଁ ଦେଇଥିଲେ 'ମୀର ବିଗାଡ଼ୁ' । ବୋଧହୁଏ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ମିର୍ଜା ସାହେବ ମୀରଙ୍କ ଉପରେ ସବୁ ଦୋଷ ଢାଳିଦେଉଥିଲେ ।

ଦିନେ ବେଗମ ସାହେବାଙ୍କର ଭାରି ମୁଣ୍ଡବ୍ୟଥା ହେଲା । ସେ ଚାକରାଣୀକୁ କହିଲେ—ଯାଅ ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କୁ ଡାକିଆଣିବୁ, କେଉଁ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ସେ ଔଷଧ ଆଣିବେ । ଯା, ଜଲଦି ଯା । ଚାକରାଣୀ ଯିବାରୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ କହିଲେ, ତୁ ଚାଲ୍ ମୁଁ ଯାଉଛି । କଥା ଶୁଣି ବେଗମ ସାହେବାଙ୍କର ମିଜାଜ ବିଗିଡ଼ିଗଲା । ତାଙ୍କର ଏମିତି କଥା ଯେ ସ୍ତ୍ରୀର ମୁଣ୍ଡବ୍ୟଥା ହେଉଥିଲାବେଳେ ସ୍ୱାମୀ ବସି ଚେସ ଖେଳୁଥିବେ ! ରାଗରେ ତାଙ୍କର ମୁହଁ ଲାଲ ପଡ଼ିଗଲା । ଚାକରାଣୀକୁ ସେ କହିଲେ—ଯା କହିବୁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆସିବେ; ନହେଲେ ମୁଁ ନିଜେ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଯିବି । ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କ ଖେଳ ସେତେବେଳକୁ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଚାଲିଥିଲା; ଆଉ ଦୁଇକିସ୍ତିରେ ସେ ମୀର ସାହେବଙ୍କୁ ଜିତିଯାଇଥାନ୍ତେ । ତେଣୁ ସେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ—

ଏମିତି କଣ ପ୍ରାଣ ଛୁଡ଼ିଯାଉଛି ? ଟିକିଏ ସମ୍ଭାଳି ପାରୁନାହାନ୍ତି ?

ମୀର—ଆରେ ଯାନ୍ତୁ ଟିକିଏ ଶୁଣିଆସନ୍ତୁ । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ମନ ସାଧାରଣତଃ ଦୁର୍ବଳ ନା ।

ମିର୍ଜା—ହଁ ଯିବି ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଆଉ ଦୁଇ କିସ୍ତିରେ ତ ଆପଣଙ୍କ ଖେଳ ମରିବ ।

ମୀର—ଦେଖନ୍ତୁ ଆଜ୍ଞା, ଏହି ବିଶ୍ୱାସରେ ରହନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆପଣ ଭାବୁଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କ ଖେଳ ଚାଲୁଥିବ, ଆଉ ମୋ ଖେଳ ମରିଯିବ । ବରଂ ଯାଇକରି ଶୁଣି ଆସନ୍ତୁ । କାହିଁକି ତାଙ୍କ ମନରେ ଅକାରଣ କଷ୍ଟ ଦେବେ ?

ମିର୍ଜା—ଏଇଥର ଖେଳ ମାରିସାରି ଯିବ ।

ମୀର—ମୁଁ ଖେଳିବି ନାହିଁ । ଆପଣ ଆଗେ ଯାଇ ଶୁଣି ଆସନ୍ତୁ ।

ମିର୍ଜା—ଆରେ ବନ୍ଧୁ, ଆପଣ ତ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଣ୍ଡବଥା ଖାଲି ମିଛ । ମୋତେ ହଇରାଣ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ବାହାନା ।

ମୀର—ଯାହାହେଲେ ବି ତାଙ୍କ କଥା ତ ରଖିବାକୁ ହେବ ।

ମିର୍ଜା—ଆଚ୍ଛା, ଆଉ ଥରଟେ ଚଳାଏ ।

ମୀର—ନାହିଁ, ହେବ ନାହିଁ । ଯାଇ ଶୁଣି ନ ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଖେଳରେ ହାତ ଦେବି ନାହିଁ ।

ମିର୍ଜା ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଲାମାତ୍ରେ ବେଗମ ସାହେବା ରାଗରେ ଏଡ଼େ ଏଡ଼େ ଆଖି କରି ଖୁବ୍ କଷ୍ଟ ପାଇଲା ପରି କହିଲେ—ଏ ଅଲକ୍ଷଣା ଚେସ୍ ଖେଳରେ ତମର ଏତେ ପ୍ରେମ ? କେହି ମରିଗଲେ ବି ତମେ ଉଠି ଆସିବ ନାହିଁ ? ଈଶ୍ୱର କରନ୍ତୁ ତୁମ ପରି କେହି ନ ହୁଅନ୍ତୁ ।

ମିର୍ଜା—କ'ଣ କହିବି, ମୀର ସାହେବ ଛାଡ଼ୁ ନଥିଲେ । ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଆସିଲି ।

ବେଗମ୍—ହୁଁ, ସେ ଯେମିତି ନିକମା ନା, ଦୁନିଆରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେମିତି ଭାବୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କ'ଣ ପିଲାଛିଲା କେହି ନାହାନ୍ତି ? ସେ କଣ ସବୁ ସଫା କରିଦେଲେଣି ?

ମିର୍ଜା—ବଡ଼ ନିଶାଖୋର ଲୋକ ସେ । ଯେତେବେଳେ ଆସୁଛନ୍ତି ମୋତେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଖେଳିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ।

ବେଗମ୍—ମନା କରି ଦେଉନାହଁ କାହିଁକି ?

ମିର୍ଜା—କ'ଣ କରିବା, ସାଙ୍ଗସାଥୀ ଲୋକ । ବୟସରେ, ମାନ-ସମ୍ମାନରେ ଆମଠାରୁ ବଡ଼ । ତାଙ୍କ ମୁଲାଜା ରଖିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ।

ବେଗମ—ତାହାହେଲେ ମୁଁ ମନା କରିଦେଉଛି, ସେ ଯାହା ଭାବିଲେ ଭାବନ୍ତୁ ପଛେ । କିଏ କାହାର କ'ଣ ଖାଉଛି କି ? ସେ ବିଗିଡ଼ିଲେ ତାଙ୍କ କଥା ସେ ବୁଝିବେ । ତା'ପରେ ଡାକଦେଲେ, "ଆଲୋ ହରିଆ, ଯା ସେଠୁ ପାଲି ଉଠାଇ ଆଣ । ମୀର ସାହେବଙ୍କୁ କହିଦେବୁ ମିଆଁ ସାହେବ ବର୍ତ୍ତମାନ ଖେଳିବେ ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ ।"

ମିର୍ଜା—ହାଁ, ହାଁ, ରହ ରହ । ଏମିତି କର ନାହିଁ । ମୋତେ କ'ଣ ତୁମେ ଅପମାନିତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ? ଏ ହରିଆ ରହ, କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛୁ ?

ବେଗମ—କାହିଁକି ତାକୁ ମନା କରୁଛ ? ମୋ ରକ୍ତ ପିଇବ ବୋଲି ? ହଟ

ତାଙ୍କୁ ତ ବନ୍ଦ କଲ । ମୋତେ କେମିତି ବନ୍ଦ କରିବ ଦେଖିବ ।

ଏହି କଥା କହି ବେଗମ ସାହେବା ବିରକ୍ତ ହୋଇ କଚେରି ଘରଆଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲେ । ମିର୍ଜା ବିଚାରାଙ୍କର ମନ ମଉଳି ପଡ଼ିଲା । ବହୁତ କାକୁତି-ମିନତି କରି କହିଲେ, "ତମକୁ ଖୁଦାଙ୍କ ରାଣ, ହଜରତ ହୁସେନଙ୍କ ରାଣ, ମୁଁ ମରିବାକୁ ଯଦି ଚାହଁ ତ ତାହାହେଲେ ତମେ ଯାଅ ।" କିନ୍ତୁ ବେଗମ୍ ଅମାନିଆ ହୋଇ ଚାଲିଗଲେ । କଚେରି ଘର ଦୁଆରେ ପର୍ଦ୍ଦାବାମାନେ ପରପୁରୁଷଙ୍କୁ କେମିତି ମୁହଁ ଦେଖାଇବେ ସେହି ଲଜ୍ଜରେ ଅଟକିଗଲେ । ଭିତରକୁ ଚାହିଁଲାବେଳକୁ ଯୋଗକୁ କେହି ନ ଥିଲେ । ମୀର ସାହେବ ଖେଳର ଗୋଟିଗୁଡ଼ାକ ଏଣେତେଣେ କରିଦେଇ ବାହାରେ ବୁଲୁଥିଲେ । ଘରେ କେହି ନଥିବାରୁ ବେଗମ ସାହେବା ପଶିଯାଇ ଖେଳ ପାଲିକୁ ଓଲଟାଇ ଦେଲେ ଓ ଗୋଟିଗୁଡ଼ାକୁ ଖଟତଳକୁ ଓ ବାହାରକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ । ଭିତରୁ କବାଟ କିଳିଆଣି ଝିଞ୍ଜିର ଲଗାଇଦେଲେ । ମୀର ସାହେବ ତ ବାହାରେ ଥିଲେ । ଗୋଟି ଫୋପାଡ଼ିବାର ଆଖିରେ ଦେଖିଲେ; ତେଣେ ପୁଣି ଫୋପାଡ଼ିବା ବେଳେ ହାତର କାଚ ଝଣ୍ ଝଣ୍ ଶୁଭୁଥିଲା । ତାହାପରେ ପୁଣି ଯେତେବେଳେ କବାଟ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ସେ ଜାଣିପାରିଲେ ବେଗମ ସାହେବା ବିଗିଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଘରକୁ ଚାଲିଗଲେ ।

ମିର୍ଜା କହିଲେ—ତମେ ଆଚ୍ଛା କାମ କଲ ।

ବେଗମ—ଏଣିକି ମୀର ସାହେବ ଏଠାକୁ ଆସିଲେ ତାଙ୍କୁ ଠିଆ ଠିଆ ନିକାଲି ଦେବ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଏତିକି ମନ ଥିଲେ କେତେ ଶୁଭ ତମର ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ତମେ ଜୁଆ ଖେଳିବ, ମୁଁ ଚୁଲି ହାଣ୍ଡି ଧରି ମରୁଥିବ । ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଉଛ ନା, ଯିବ କି ନାହିଁ ପୁଣି ଭାବୁଛ ?

ମିର୍ଜା ଘରୁ ବାହାରି ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ନ ଯାଇ ମୀର ସାହେବଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ସବୁ କଥା କହିଲେ । ମୀର ସାହେବ କହିଲେ, "ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲି ଗୋଟିସବୁ ଫୋପଡ଼ା ହେଉଛି ମୁଁ ସବୁ ଜାଣିପାରି ପଳାଇ ଆସିଲି । ଜଣାପଡୁଛି ସେ ଭାରି ରାଗୀ, କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଯଦି ତାଙ୍କୁ ଏମିତି ମୁଣ୍ଡରେ ଚଢ଼ାଇ ରଖିବେ ତାହାହେଲେ ଅବସ୍ଥା ଭଲ ହେବ ନାହିଁ । ଆପଣ ବାହାରେ କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଯାଏ ଆସେ କେତେ ? ତାଙ୍କର ଘରକାମ ବୁଝିବା କଥା । ବାହାର କଥାରୁ ସେ କ'ଣ ପାଇବେ ?"

ମିର୍ଜା—ହେଉ ଛାଡ଼, ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁଠି ପାଲି ପଡ଼ିବ ସେ କଥା କହ ।

ମୀର—ସେଥିପାଇଁ ଗୋଟାଏ ଚିନ୍ତା କ'ଣ ? ଏତେ ବଡ଼ ଘର ପଡ଼ିଛି, ଏଇଠି ଖେଳିବା ।

ମିର୍ଜା—କିନ୍ତୁ ବେଗମ ସାହେବାଙ୍କୁ କେମିତି ବୁଝାଇବ ? ଘରେ ବସି ତ

ଖେଳୁଥିଲ ଯେ ଏତେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ । ବାହାରେ ବସିଲେ ମୋତେ ଆଉ ରଖିବ ନାହିଁ ।

ମୀର—ହଁ ମ, ଯାହା ଗାଳିଦେବେ ଦିଅନ୍ତୁ । ଦୁଇ ଚାରିଦିନ ପରେ ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଏଣିକି ଟିକିଏ ଟାଣ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ।

୨

କୌଣସି ଏକ ଅଜ୍ଞାତ କାରଣରୁ ମୀର ସାହେବଙ୍କ ବେଗମ ମୀର ସାହେବ ସବୁବେଳେ କେମିତି ବାହାରେ ରହନ୍ତୁ, ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ । ତେଣୁ ମୀର ସାହେବଙ୍କ ଖେଳ କଥା ସେ କେବେ ପକାନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବେଳେ ବେଳେ ବେଶୀ ଡେରି ହେଲେ ଚଞ୍ଚଳ ଆସିବାକୁ ମନେ ପକାଇଦିଅନ୍ତି । ଏଣୁ ମୀର ସାହେବ ଭାବୁଥିଲେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଖୁବ ବିନମ୍ରୀ ଓ ଗମ୍ଭୀର । କିନ୍ତୁ ନିଜ କଚେରି ଘରେ ଯେତେବେଳେ ପାଲି ପଡ଼ିଲା ଓ ମୀର ସାହେବ ଦିନସାରା ଘରେ ରହିଲେ, ସେତେବେଳେ ବେଗମଙ୍କର ଭାରି ଅସୁବିଧା ହେଲା । ତାଙ୍କର ଆଉ କିଛି ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିଲା ନାହିଁ । ଦିନସାରା ଖାଲି ବାଟକୁ ଅନାଇ ବସିରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ଏଣେ ଚାକରବାକର ସବୁ ଫୁସ୍‌ଫାସ୍ ହେଲେ । ବସିକରି ମାଛି ମାରିବା ଛଡ଼ା ତାଙ୍କର ଆଉ କିଛି କାମ ରହିଲା ନାହିଁ । କିଏ ଗଲା ଆସିଲା, ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆଉ କିଛି ନଜର ନଥିଲା । ଏବେ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା କାମ । କେତେବେଳେ ପାନ ଆଣିବା ପାଇଁ ତ କେତେବେଳେ ମିଠେଇ ଆଣିବା ପାଇଁ ହୁକୁମ । ପ୍ରେମିକ ଲୋକର ହୃଦୟ ଜଳିଲା ପରି ହୁକା ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ଜଳିଲା । ସେମାନେ ସବୁ ବେଗମ ସାହେବାଙ୍କୁ ଯାଇ କହିଲେ, "ହଜୁର, ମିଆଁ ସାହେବଙ୍କ ଚେସ୍ ଖେଳଯୋଗୁ ଆମର ବହୁତ ଜଞ୍ଜାଳ ବଢ଼ିଗଲା, ଦିନସାରା ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଗୋଡ଼ରୁ ଛାଲି ଉଠିଗଲାଣି । ସକାଳୁ ବସି ସଞ୍ଜକୁ ଉଠିବ, ଏଟା କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଖେଳ ? ଘଣ୍ଟାଏ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ମନଖୁସି କରିବା ପାଇଁ ଖେଳିବା କଥା । ହଁ, ଯାହା ହେଲେ ଆମର କ'ଣ କହିବାର ଅଛି ? ଆମେ ତ ହଜୁରଙ୍କ ଗୋଲାମ । ଯାହା ହୁକୁମ ଦେବେ କରିବୁ । କିନ୍ତୁ ଏଟା ବଡ଼ ଅଲକ୍ଷଣା ଖେଳ । ଏହି ଖେଳ ଖେଳି କେହି କେବେ ଉଠିଇ ନାହିଁ । ଏ ଖେଳ ଖେଳିଲେ ଘରକୁ ନିଶ୍ଚୟ ବିପଦ । ଆମେ ଦେଖିଛୁ ଏ ଖେଳ ଖେଳି ଖୁବ୍ ବଡ଼ ବଡ଼ ଘର ଭାଙ୍ଗିଯାଇଛି । ସାଇ ଗୋଟାଯାକର ସମସ୍ତଙ୍କର ଏହି ବିଚାର ପଡ଼ିଛି । ହଜୁରଙ୍କର ଲୁଣ ନିମକ ଖାଉଛୁ । ହଜୁରଙ୍କର ଖରାପ ଶୁଣିଲେ ମନକୁ ଭାରି ବାଧୁଛି । ହେଲେ ଆମର ଚାରା କ'ଣ ?" ଏ କଥା ଶୁଣି ବେଗମ ସାହେବା କହିଲେ—ମତେ ତ ନିଜେ ଏଗୁଡ଼ା ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ କ'ଣ କାହା କଥା ଶୁଣୁଛନ୍ତି ? କ'ଣ ଏବେ କରିବା ?

ସାଇପଡ଼ଶାରେ ଥିବା ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ା ଲୋକେ ଏସବୁ ଦେଖି ଭାବନ୍ତି, ସ୍ୱାଙ୍କର ଆଉ ମଙ୍ଗଳ ନାହିଁ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକେ ଯଦି ଏମିତି କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ଅସମ୍ଭବ । ଏହି ଚେସ ଖେଳରେ ଏ ବାଦଶାହି ବୁଡ଼ିବେ । ସ୍ୱାର ଫଳ ଭାରି ଖରାପ ହେବ ।

ସେତେବେଳକୁ ରାଜ୍ୟରେ ହାହାକାର ପଡ଼ିଥାଏ । ଦିନ ଦୁଇପହରେ ଚୋର ଡକାୟତି ଚାଲିଥାଏ । ଓଜର, ଆପତ୍ତି ଶୁଣିବାକୁ କେହି ଲୋକ ନଥାନ୍ତି । ଗାଁଗଣ୍ଡାରୁ ଧନଦଉଲତ ଆସି ବେଶ୍ୟା ଗୃହରେ, ମଦଭାଟିରେ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଳାସରେ ଉଡ଼ିଯାଉଥାଏ । ତେଣେ ଇଂରାଜୀ କମ୍ପାନୀଙ୍କର ଋଣ ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ି ଚାଲିଥାଏ । ଯାହା କହନ୍ତୁ, ଦିନକୁ ଦିନ କମ୍ବଳ ଓଦା ହୋଇ ବେଶୀ ଭାରି ହୋଇଯାଉଥାଏ । ଦେଶରେ ଭଲ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥିବାରୁ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଖଜଣା-ମାଗଣ ବି ଅସୁଲ ହେଉ ନଥାଏ । ରେସିଡେଣ୍ଟ ସାହେବଙ୍କଠାରୁ ବାରମ୍ବାର ତାଗିଦା ଆସୁଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଲୋକେ ଏମିତି ବିଳାସରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କ କାନରେ କିଛି ବାଜ ନଥାଏ ।

ଯାହାହେଉ ମୀର ସାହେବଙ୍କ କଚେରି ଘରେ କେତେ ମାସ ଖେଳ ଚାଲିଲା । ନୂଆ ନୂଆ ନକ୍ସା, ନୂଆ ନୂଆ ଖେଳ, ନୂଆ ଛକାପଞ୍ଝା ଚାଲିଥାଏ । ବେଳେବେଳେ ରଗାରଗି ହୋଇ ପିଟାପିଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଏ । କିନ୍ତୁ କିଛି ସମୟ ପରେ ଏକାଠି ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ଖେଳ ବନ୍ଦ କରି ଦିଆଯାଏ ଓ ମିର୍ଜା ସାହେବ ରାଗିକରି ଘରକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ମୀର ସାହେବ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଘରେ ଚୁପଚାପ ବସନ୍ତି ' କିନ୍ତୁ ରାତିଟା ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ସକାଳକୁ ସବୁ ରାଗ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ପୁଣି ସକାଳୁ ଦୁଇମିତ୍ରଯାକ ଆସି କଚେରି ଘରେ ପହଞ୍ଚିଯାନ୍ତି ।

ଦିନେ ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଖେଳରେ ମାତିଥିବାବେଳେ ବାଦଶାହଙ୍କର ଜଣେ ଅଫିସର ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ଆସି ମୀର ସାହେବଙ୍କୁ ଖୋଜିଲେ । ସେତିକିରେ ମୀର ସାହେବ ଚୁନିଆ । ଭାବିଲେ ମୋ ପୁଣି କ'ଣ ବିପଦ ପଡ଼ିଲା ? ତାଙ୍କୁ ପୁଣି କାହିଁକି ସାହେବ ଖୋଜିଲେ ? ଆଉ କୌଣସି ଭଲ ମଙ୍ଗଳର ବାଟ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଘରର କବାଟ ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ଚାକରକୁ କହିଲେ, "କହିଦେ ମୁଁ ଘରେ ନାହିଁ ।"

ଘୋଡ଼ସବାର—ଘରେ ନାହାନ୍ତି ତ କେଉଁଠି ଅଛନ୍ତି ?

ଚାକର—ମୁଁ ଜାଣିନାହିଁ । ତମର ତାଙ୍କଠାରେ କ'ଣ କାମ ଅଛି ?

ଘୋଡ଼ସବାର—ତୋତେ କ'ଣ ବୁଝାଇବି ? ସରକାରରୁ ତଲବ ହୋଇଛି ବୋଧହୁଏ ଫଉଜ ପାଇଁ କିଛି ସିପାହୀ ଦରକାର ଅଛନ୍ତି । ଜାଗିରଦାର ଅଛନ୍ତି ନା ମିଛରେ କହୁଛନ୍ତି । ପୁଣି ସେଠାକୁ ଗଲେ ସତମିଛ ସବୁ ବାହାରିବ ।

ଚାକର—ଅଚ୍ଛା ତମେ ଯାଅ, ଆମେ କହିଦେବୁ ।

ଘୋଡ଼ସବାର—କହିବ କ'ଣ ମୁଁ ତ ପୁଣି କାଲି ଆସିବି । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ

ନେଇଯିବା ପାଇଁ ହୁକୁମ ହୋଇଛି ।

ସବାର ଚାଲିଗଲା; କିନ୍ତୁ ମୀର ସାହେବଙ୍କ ଛାତି ଖାଲି ଥରିଲା । ମିର୍ଜାଙ୍କୁ ସେ ପଚାରିଲେ, "କ'ଣ କରିବା କୁହ ?"

ମିର୍ଜା—ଆରେ ଏ ତ ବଡ଼ ବିପଦ କଥା । ମୋତେ ପୁଣି ଯୁଦ୍ଧ ତଲବ ଆସେ !

ମୀର—ହତଭାଗାଟା କହିଯାଇଛି ପୁଣି କାଲି ଆସିବ ବୋଲି ।

ମିର୍ଜା—ବିପଦ କଥା, ଏହାଛଡ଼ା ଆଉ କଣ ? ଯୁଦ୍ଧ ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ ଯିବାକୁ ହୁଏ ତେବେ ଅକାରଣରେ ମରିବା କଥା ।

ମୀର—ଆଚ୍ଛା କାଲିଠାରୁ ଆଉ ଘରେ ରହିବା ନାହିଁ । ଗୋମତୀ ନଦୀକୂଳରେ ଗୋଟାଏ ଘରେ ଖେଳ ଜମାଇବା । ସେଠି ଆମକୁ କେହି ପାଇବେ ନାହିଁ । ଭଗବାନ ଆସିଲେ ବି ଫେରିଯିବେ ।

ମିର୍ଜା—ଠିକ୍ କହିଲ, ଏହା ଛଡ଼ା ଆଉ କୌଣସି ବାଟ ନାହିଁ ।

ଏଣେ ବେଗମ ସାହେବା ଘୋଡ଼ସବାରକୁ କହିଲେ, "ତମେ ତ ଖୁବ୍ ଚାଙ୍କି ଧରିଲ ।"

ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲା—ଏଭଳି ମୂର୍ଖଙ୍କୁ ତ ମୁଁ ଆଙ୍ଗୁଠି ଅଗରେ ନଚାଏ । ଏଗୁଡ଼ାଙ୍କର ତ ସବୁ ବୁଦ୍ଧି ଚେସ-ଖେଳରେ ଗଲା । ଆଉ ଏଗୁଡ଼ା ଭୁଲରେ ବି ଘରେ ରହିବେ ନାହିଁ ।

୩

ତହିଁଆରଦିନ ଦୁଇବନ୍ଧୁ କାଖରେ ପାଲି ଯାକ ଡବାରେ ଗୋଟିସବୁ ପୂରାଇ ଗୋମତୀ ଆରପାଖରେ ଥିବା ପୁରୁଣା ମସଜିଦ୍‌କୁ ଚାଲିଲେ । ନବାବ ଆସଫଉଦ୍ଦୌଲା ବୋଧହୁଏ ସେହି ମସଜିଦ୍ ତିଆରି କରିଥିଲେ । ରାସ୍ତାରୁ ଗୁଡ଼ାଖୁ, ଚିଲମ, ମଦ ଇତ୍ୟାଦି ନେଇଗଲେ । ମସଜିଦ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚି ଦରି ବିଛାଇ ଦେଇ ହୁକା ଲଗାଇ ଖେଳ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ତା'ପରେ ଆଉ ସଂସାର ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କ'ଣ ? ଖାଲି 'କିସ୍ତି', 'ଶାହା' ଛଡ଼ା ମୁହଁରେ ଆଉ କୌଣସି ଶବ୍ଦ ନାହିଁ । କୌଣସି ଋଷି ଏପରି କୌଣସି ସମାଧିରେ କେବେ ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିପ୍ରହରକୁ ଭୋକ ଲାଗିଲେ ଦୁହେଁଯାକ ଯାଇ କୌଣସି ପାଖ ଦୋକାନରେ ଖାଇଆସନ୍ତି; ପୁଣି ଚିଲମ ଟାଣି ଖେଳରେ ମାତିଯାଆନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ଖାଇବାକୁ ବି ସେମାନଙ୍କର ମନେପଡ଼େ ନାହିଁ ।

ଏଣେ ଦେଶର ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଭୟଙ୍କର ହୋଇ ଉଠୁଥାଏ । କମ୍ପାନୀ ସୈନ୍ୟମାନେ ଲକ୍ଷ୍ନୌ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଚାଲିଥାନ୍ତି । ସହରରେ ଚହଲ ପଡ଼ି-

ଯାଉଥାଏ । ଲୋକେ ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ଧରି ଗାଁଗଣ୍ଡାକୁ ପଳାଇ ଯାଉଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଦୁଇବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ସେଗୁଡ଼ା କିଛି ଜଣାପଡ଼ୁ ନଥାଏ । ଏମାନେ ଘରୁ ଗଳିରେ ଲୁଚି ଲୁଚି ଆସନ୍ତି । କାଳେ ବାଦଶାହଙ୍କ ଲୋକେ ବେଠି ପାଇଁ ଧରିନେଇଯିବେ ସେଥିପାଇଁ ଡରୁ ଥାଆନ୍ତି । ବର୍ଷକୁ ହଜାର ଟଙ୍କାର ଖଜଣା ମାହାଲିଆ ଖାଇଦେବାକୁ ବସିଥାଆନ୍ତି ।

ଦିନେ ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଯାକ ମସଜିଦରେ ବସି ଖେଳ ଖେଳୁଥାନ୍ତି । ମିର୍ଜାଙ୍କର ଖେଳ ଟିକିଏ ଦୁର୍ବଳ ଥାଏ । ମୀର ସାହେବ କିସ୍ତି ପରେ କିସ୍ତି ଜରୁଥାଆନ୍ତି । ଏତିକି ବେଳକୁ କମ୍ପାନୀଙ୍କର ସୈନ୍ୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଲକ୍ଷ୍ନୌକୁ ଜବତ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ଗୋରା ସୈନ୍ୟମାନେ ଆସୁଥାନ୍ତି । ମୀରସାହେବ କହିଲେ, "ଇଂରେଜ ଫଉଜ "ଆସୁଛନ୍ତି, ଭଗବାନ ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।"

ମିର୍ଜା—ଆରେ ଆସନ୍ତୁ, ଆଗ ଏଣେ କିସ୍ତି ଦେଖ ।

ମୀର—ଆରେ ଏଣେ ଦେଖ, ଟିକିଏ ଆଡ଼ୁଆଳରେ ରହିଯାଅ ।

ମିର୍ଜା—ହଉ ଦେଖିବା, ତରତର କାହିଁକି ? ଏଣେ ଖେଳ ଦେଖ ।

ମୀର—ସାଙ୍ଗରେ ତୋପ ବି ଆଣିଛନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ ପାଞ୍ଚହଜାର ସୈନ୍ୟ ହେବେ । କେଡ଼େ କେଡ଼େ ଡେଙ୍ଗିଆ ଲୋକ, ପାଚମାଙ୍କଡ଼ଙ୍କ ପରି ଲାଲ ମୁହଁ । ଚେହେରା ଦେଖିକରି ଡର ମାଡ଼ୁଛି ।

ମିର୍ଜା—ଆରେ ଡର କାହିଁକି ? ଆଉ କାହାକୁ ସେ କଥା କହିବ, ଆରେ ଖେଳ ଦେଖ ।

ମୀର—ଆରେ ତମେ ତ ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ଲୋକ । ଏଣେ ସହରରେ ଆସି ବିପତ୍ତି ପହଞ୍ଚିଲାଣି, ତେଣେ କ'ଣ ନା ଖେଳ ! କିଛି ଜାଣିଲଣି ? ତେଣେ ଯଦି ସହର ଘେରାଉ ହୋଇଯାଏ ତାହାହେଲେ ଆମେ ଯିବା କେମିତି ?

ମିର୍ଜା—ଯେତେବେଳେ ଯିବା ବେଳ ଆସିବ ଦେଖିବା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଖେଳ ଦେଖ ।

ସ୍ଥା ଭିତରେ ସୈନ୍ୟ ଚାଲିଗଲେ । ସେତେବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ଦଶଟା । ଖେଳପାଇଁ ପୁଣି ପାଲି ପଡ଼ିଲା । ମିର୍ଜା କହିଲେ—ଆଜି ଖାଇବା କେଉଁଠି ?

ମୀର—ଆରେ, ଆଜି ତ ରୋଜା ଉପବାସ । ତମକୁ କ'ଣ ଖୁବ୍ ଭୋକ ଲାଗୁଛି ?

ମିର୍ଜା—ନାହିଁ ଯେ, ସହରରେ କ'ଣ ହେଉଛି କେମିତି ଜାଣିବା ?

ମୀର—ସହରରେ କିଛି ହେଉନାହିଁ । ଲୋକେ ସେଠିଖାନା ଖାଇ ଆରାମରେ ଶୋଇଥିବେ । ନବାବ ସାହେବ ମଧ୍ୟ ଆରାମରେ ଥିବେ ।

ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ପୁଣି ଖେଳିବାକୁ ବସିଗଲେ । ଖେଳୁ ଖେଳୁ ତିନି ବାଜିଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମିର୍ଜାଙ୍କର ଖେଳ ଟିକିଏ ଦୁର୍ବଳ ଥିଲା । ଚାରି ବାଜିଲାବେଳକୁ ଫଉଜମାନେ ଫେରିବାର ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ନବାବ ବାଜିଦ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କୁ ଧରିନେଇ

ସୈନ୍ୟମାନେ କେ ଜାଣି ଅଜ୍ଞାତ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଆନ୍ତି । ସହରରେ କୌଣସି ହାଣକାଟ କିମ୍ବା ଗଣ୍ଡଗୋଳ ନଥିଲା । ବୁନ୍ଦାଏ ରକ୍ତ ମଧ୍ୟ କେଉଁଠି ପଡ଼ିନଥିଲା । ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୋଧହୁଏ ବିନା ରକ୍ତପାତରେ କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜାଙ୍କର ପରାଜୟ ଏତେ ଶାନ୍ତିରେ ହୋଇ ନଥିବ । ଯେଉଁ ଅହିଂସାରେ ଦେବତା ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସେପରି ଅହିଂସା ନୁହେଁ; ବରଂ ଏହା ଏପରି ଏକ କାପୁରୁଷତା ଯାହା ଦେଖି ବଡ଼ ବଡ଼ କାପୁରୁଷଙ୍କ ଆଖିରୁ ମଧ୍ୟ ଲୁହ ଖସିପଡ଼ିବ । ବିଶାଳ ଅବଧ ଦେଶର ନବାବ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ଚାଲିଯାଉଥିଲାବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ନୌ ସହର ଆରାମ ନିଦରେ ଶୋଇ ରହିଥିଲା । ରାଜନୈତିକ ଅଧଃପତନର ଏହି ବୋଧହୁଏ ଥିଲା ଚରମ ସୀମା ।

ମିର୍ଜା କହିଲେ, "ନବାବ ସାହେବଙ୍କୁ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଫଉଜମାନେ ବନ୍ଦୀ କରି ନେଇଗଲେ ।"

ମୀର—ହୋଇଥିବ, ନେଲେ ନିଅନ୍ତୁ ।

ମିର୍ଜା—ଆଜ୍ଞା ଟିକିଏ ରହନ୍ତୁ । ଏମିତି ଅବସ୍ଥାରେ ଖେଳରେ ମନ ଲାଗୁନାହିଁ । ନବାବ ବିଚାରା ବର୍ତ୍ତମାନ ଲୁହ ନିକାଳି ରକ୍ତ କାନ୍ଦୁଥିବେ ।

ମୀର—ହଁ, କାନ୍ଦିବା କଥା । ଏ ସୁଖ-ସମ୍ଭୋଗ ସେଠି କେଉଁଠି ମିଳିବ ? ବଢ଼ିଆ କିସ୍ତି ପଡ଼ିଛି ।

ମିର୍ଜା—ସବୁଦିନ କାହାରି ସମାନ ଯାଏ ନାହିଁ । ଆଜି କେଡ଼େ ଦୁର୍ଯୋଗ ସତେ !

ମୀର—ହଁ ସେ କଥା ସତ ଯେ, ଏହି ନିଅ ପୁଣି କିସ୍ତି ପଡ଼ିଲା । ଏହି କିସ୍ତିରେ ତମେ ଶେଷ । ଆଉ ଛଡ଼ପାରିବ ନାହିଁ ।

ମିର୍ଜା—ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ରାଣ, ଆପଣ ପ୍ରକୃତରେ ବଡ଼ ହୃଦୟହୀନ ଲୋକ । ଏତେ ବଡ଼ ଦୁର୍ଯୋଗରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ହାଏରେ ହତଭାଗ୍ୟ ବାଜିଦ୍ ଅଲୀ ଶାହ୍ !

ମୀର—ଆରେ ପ୍ରଥମେ ତମ ବାଦଶାହକୁ ବଞ୍ଚାଅ ନା, ପରେ ପୁଣି ନବାବ ସାହେବଙ୍କ କଥା ବୁଝିବ । ଏହି କିସ୍ତିରେ ତମର ଶେଷ । ଆଣ, ହାତ ଲଗା ।

ବାଦଶାହଙ୍କୁ ଧରି ସୈନ୍ୟମାନେ ସାମନା ରାସ୍ତାରେ ଚାଲିଗଲେ । ସେମାନେ ଚାଲିଯିବା ପରେ ମିର୍ଜା ପୁଣି ଖେଳ ବସାଇଦେଲେ । ହାରିବାଟା ଭାରି ବାଧେ । ମୀର କହିଲେ, "ଆସନ୍ତୁ, ନବାବ ସାହେବଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ଶୋକ-ଗୀତ ଗାନ କରିବା ।" କିନ୍ତୁ ଖେଳରେ ହାରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମିର୍ଜାଙ୍କର ସବୁ ରାଜଭକ୍ତି ଲୋପ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ନିଜର ପରାଜୟକୁ ଶୁଝାଇବା ପାଇଁ ସେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ ।

ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଗଲା । ସେହି ଭଗ୍ନ ପ୍ରାସାଦ ଚାରିପାଖରେ ଶୃଗାଳମାନେ ରଡ଼ି ଛାଡ଼ିଗଲେ । କଳାପକ୍ଷୀ ସବୁ ଉଡ଼ି ଆସି ସେମାନଙ୍କ ବସାରେ

ଚୁପ ହୋଇ ରହିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଖେଳାଳି ଦୁହିଁଙ୍କର ଖେଳ ସରିଲା ନାହିଁ; ସତେ ଯେମିତି ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ରକ୍ତ ଆଶାରେ ରକ୍ତମୁହାଁ ହୋଇଉଠିଥିଲେ । ମିର୍ଜାଙ୍କ ଏହା ପୂର୍ବରୁ ତିନି ବାଜି ହାରିସାରିଥିଲେ । ଏଥର ବି ତାଙ୍କ ଖେଳର ଅବସ୍ଥା ଭଲ ନଥିଲା । ସେ ଏଥର ଜିତିବା ପାଇଁ ଖୁବ୍ ସନ୍ଧି-ସମ୍ଭାଳି ଖେଳୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବେଳେ ବେଳେ ଏମିତି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡିଯାଉଥିଲେ ଯେ ଖେଳ ଖରାପ ହୋଇଯାଉଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ହାରିଗଲାବେଳେ ପର ଥର ଜିତିବା ପାଇଁ ଖୁବ୍ ଉଗ୍ର ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଏଣେ ମୀର ସାହେବ ବିଜୟ-ଉଲ୍ଲାସରେ ଗାନା ଗାଇ ହାତଫୁଟ୍କା ମାରି ଖୁବ୍ ଖୁସି ହେଉଥିଲେ; ସତେ ଯେମିତି କିଛି ଗୁପ୍ତ ଧନ ମିଳିଯାଇଥିଲା । ମିର୍ଜାଜୀ ସବୁ ଶୁଣି ମନେ ମନେ ଖୁବ୍ ବିଗୁଡ଼ୁଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ପରାଜୟର କଷ୍ଟ ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ବେଳେ ବେଳେ ପ୍ରଶଂସା ବି କରୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଖେଳ ଯେତିକି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଉଥାଏ ତାଙ୍କ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସେତିକି କମିଯାଉଥାଏ । କଥା-କଥାକେ ସେ ବିଗିଡ଼ିଯାଇ କହୁଥାନ୍ତି, "ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ଏମିତି ଖେଳ ବଦଳାନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ଖେଳକୁ ଚଳାଇ ପୁଣି ତାକୁ ଫେରାଇବା କ'ଣ ଖେଳ ? ଯେଉଁ ଖେଳ ଚଳାଇବା କଥା, ତାକୁ ଥରେ ଚଳାଇଦେବା ଦରକାର । ଆପଣ ସବୁବେଳେ ଗୋଟି ଉପରେ ହାତ କାହିଁକି ରଖୁଛନ୍ତି ? ଗୋଟି ଉପରୁ ହାତ ଉଠାଇ ନିଅନ୍ତୁ । ଖେଳ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର ନ କଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣ ଗୋଟି ଛୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆପଣ ଅଧଘଣ୍ଟାରେ ଗୋଟାଏ ଖେଳ ଚଳାଇଲେ ଖେଳ କେମିତି ହେବ ? ଗୋଟିଏ ଖେଳ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ପାଞ୍ଚ ମିନିଟରୁ ଅଧିକା ସମୟ ନେଲେ ସେ ଖେଳ ମଲା ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । କ'ଣ ଆପଣ ପୁଣି ଗୋଟି ବଦଳାଇଲେ; ଚୁପ୍ କରି ଆପଣ ଗୋଟି ରଖିଦିଅନ୍ତୁ ।"

ମୀର ସାହେବଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ ମରିବା କଥା । ସେ କହିଲେ, "ମୁଁ ଖେଳ ଚଳାଇଛି, କାହିଁ ?"

ମିର୍ଜା—ଆପଣ ଚଳାଇସାରିଛନ୍ତି । ଚୁପ୍ କରି ସେହି ଘରେ ରଖିଦିଅନ୍ତୁ ।

ମୀର—କାହିଁକି ସେ ଘରେ ରଖିଦେବି ? ମୁଁ ହାତରୁ ମୁଁ ଖେଳ ଛାଡ଼ିଛି କେବେ ?

ମିର୍ଜା—ଆପଣ ଯଦି ଶେଷଯାଏ ଗୋଟି ନ ଛାଡ଼ନ୍ତି ତାହାହେଲେ ଆପଣ ଗୋଟି ଚଳାଇ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ? ମନ୍ତ୍ରୀ ମରିଯିବ ଦେଖି ଗେନ୍ଦୁର କରିବାକୁ ବାହାରିଛନ୍ତି ?

ମୀର—ଗେନ୍ଦୁର ତ ଆପଣ କରୁଛନ୍ତି । ହାରିବା ଜିତିବା ତ ଭାଗ୍ୟ ଉପର ଥାଏ । ଗେନ୍ଦୁର କରି କେହି କେବେ ଜିତେ ନାହିଁ !

ମିର୍ଜା—ଏଥର ଖେଳରେ ତ ଆପଣ ହାରିଲେ ।

ମୀର—ମୁଁ କାହିଁକି ହାରିବି ?

ମିର୍ଜା—ତାହା ନହେଲେ ଯେଉଁ ଘରେ ଗୋଟି ଥିଲା, ସେହି ଘରେ ଗୋଟି ରଖିଦିଅନ୍ତୁ ।

ମୀର—ସେଠ କାହିଁକି ରଖିବ ? ମୁଁ ରଖିବ ନାହିଁ ।

ମିର୍ଜା—କାହିଁକି ରଖିବେ ନାହିଁ ? ଆପଣଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ରଖିବାକୁ ହେବ ।

ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ବଢ଼ିଲା । କେହି କାହା ଜିଦ୍ ଛାଡ଼ିବାକୁ ରାଜି ନଥିଲେ । ଏଣୁତେଣୁ ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଲା । ମିର୍ଜା କହିଲେ, "କେହି ଯଦି କାହା ସାତପୁରୁଷରେ କେବେ ଖେଳିଥିବ ତାହାହେଲେ ସେ ଖେଳର କାଇଦା ଜାଣିଥିବ । ତମ ବାପା ଜେଜେ ତ ଘାସ କାଟୁଥିଲେ; ତମେ ଖେଳ ଜାଣିବ କାହୁଁ ? ରାଜାର ରାଜ୍ୟକଥା ଭିନ୍ନେ । ଜାଗିର ପାଇଗଲେ ତ କେହି ବଡ଼ଲୋକ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ ।"

ମୀର—କ'ଣ କହିଲେ, ଆପଣଙ୍କ ବାପ-ଅଜା ଘାସ କାଟୁଥିବେ ? ଆମର ତ ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ଧରି ଚେସ ଖେଳିଆସୁଛନ୍ତି ।

ମିର୍ଜା—ଆରେ ଯା, ଗାଜିଉଦ୍ଦୀନ ହାଇଦରଙ୍କ ଘରେ ଚୁଲି ଫଙ୍କି ଫୁଙ୍କି ଦିନ ଗଲା । ଆଜି ପୁଣି ଇଏ ବଡ଼ଲୋକ ହୋଇଗଲେ । ବଡ଼ ହେବା କିଛି ସହଜ କଥା ନୁହେଁ ।

ମୀର—କାହିଁକି ବାପଅଜାଙ୍କ ମୁହଁରେ କାଳି ବୋଳୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ହୁଏତ ଚୁଲି ଫୁଙ୍କୁଥିବେ । କିନ୍ତୁ ଆମ ବାପଅଜା ତ ବାଦଶାହଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଖାନା ଖାଇ ଦିନ କଟାଇଛନ୍ତି ।

ମିର୍ଜା—ଯାରେ ଘାସକଟା ! ବଢ଼ି ବଢ଼ି ବେଶୀଗୁଡ଼ାଏ କଥା କହ ନାହିଁ ।

ମୀର—ମୁହଁ ସମ୍ଭାଳି କଥା କହନ୍ତୁ; ନ ହେଲେ ଖରାପ ହେବ । ଏସବୁ ଶୁଣିବାର ମୋର ଅଭ୍ୟାସ ନାହିଁ । ଆମକୁ ଆଖି ଦେଖାଇଲେ ଆମେ ଆଖି ତାଡ଼ିନେବା ଲୋକ, ବୁଝିଲେ ? ଶକ୍ତି ଅଛଟି ?

ମିର୍ଜା—ଶକ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଚ, ତାହାହେଲେ ଆସ । ଥରକେ ହାତାହାତି ହୋଇଯାଉ । ହେଲେ ଏକର, ନହେଲେ ସେକର ।

ମୀର—ତମକୁ ଡରିବା ଲୋକ ଏଠି କିଏ ଅଛି ?

ଦୁଇବନ୍ଧୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତରବାରି ଧରି ଛିଡ଼ାହେଲେ । ନବାବମାନଙ୍କର ଯୁଗ । ସମସ୍ତେ ସେତେବେଳେ ଝଣ୍ଡା ତରବାରି ଓ କଟାରି ଇତ୍ୟାଦି ଦେହରେ ବାନ୍ଧି ଚାଲୁଥିଲେ । ଯଦିଓ ଦୁହେଁଯାକ ବିଳାସୀ, ତଥାପି କାପୁରୁଷ ନୁହଁନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଭାବନାର ଅଧଃପତନ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ବାଦଶାହଙ୍କ ପାଇଁ ମରିବା ଲାଗି ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବୀରତାର ଅଭାବ ନଥିଲା । ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ଲଢ଼େଇ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ତରବାରିର ଚମକ ସାଙ୍ଗରେ ଝନତ୍କାର ବି ଶୁଣାଗଲା । ଦୁହେଁଯାକ ଆଘାତ ପାଇ ସେହିଠାରେ

ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ି ମରିଗଲେ । ବାଦଶାହଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଆଖିରୁ ବିନ୍ଦୁଏ ମାତ୍ର ଲୁହ ଝରୁ ନଥିଲା ଆଜି ଚେସର ମନ୍ତ୍ରୀକୁ ରକ୍ଷାକରିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ଜୀବନ ଦେଇଦେଇଥିଲେ । ଘଡ଼ି ଅନେକ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଖେଳ ଧାଡ଼ି ସେମିତି ପଡ଼ି ରହିଥିଲା । ଖେଳର ବାଦଶାହ ଦୁହେଁ ନିଜ ନିଜ ସିଂହାସନରେ ବସି ସତେ ଯେମିତି ଏ ବୀର ଦୁହିଁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁରେ ଅଶ୍ରୁ ଢାଳୁଥିଲେ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଶୂନଶାନ । ଭଗ୍ନ ପ୍ରାସାଦର ଭଙ୍ଗା ଖିଲାଣ, ଭଙ୍ଗାରୁଜା ପାଚେର ଓ ଧୂଳି-ଧୂସରିତ ମୀନାର ସବୁ ସେମାନଙ୍କର ଶବ ଦେଖି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ପାଞ୍ଚପା ଗହମ

ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ ଶଙ୍କର ବୋଲି ଜଣେ ନୀଚ ଜାତିର କୃଷକ ଥିଲା । ବିଚାରା ଜଣେ ବଡ଼ ସାଦାସିଧା ଗରିବ ଲୋକ । ନିଜ କାମ ଛଡ଼ା ଆଉ କୌଣସିଥିରେ ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନଥାଏ । ଛକାପଞ୍ଝା କିମ୍ବା ଛନ୍ଦକପଟ କିଛି ସେ ଜାଣିନଥିଲା । କାହାକୁ ଠକିବା ସେ ଜାଣିନଥିଲା କିମ୍ବା କେହି ତାକୁ ଠକିଲେ ତାର ଚିନ୍ତା ନଥିଲା । ଖାଇବାକୁ ମିଳିଲେ ତ ଖାଇଲା, ନହେଲେ ନାହିଁ । କିଛି ଗଣ୍ଡେ ପାଟିରେ ପକାଇବାକୁ ମିଳିଲା ତ ଭଲ, ନହେଲେ ପାଣି ପିଇ ଶୋଇଗଲା । ନିଜେ ନ ଖାଇଲେ କିଛି ଯାଏଆସେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ କେହି ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତ ଆସିଗଲେ ତାର ନିକୁଛୁଣ୍ଡିବ ଚାଲିଯାଏ । ବିଶେଷତଃ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କେହି ଆସିଲେ ତାର ସଂସାର ଧନ୍ଦା ବଢ଼ିଯାଏ । ନିଜେ ନ ଖାଇଲେ ସିନା ଚଳିବ, ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତ ହୋଇ ସାଧୁଙ୍କୁ କ'ଣ ସେ ଭୋକ-ଉପାସରେ ରଖିପାରିବ ?

ଦିନେ ସଞ୍ଜବେଳେ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆସି ତା ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ତେଜସ୍ୱୀ ବ୍ୟକ୍ତି, ଗଳାରେ ପାଟ ପୀତାମ୍ବର, ମୁଣ୍ଡରେ ଜଟା, ହାତରେ ପିତଳ କମଣ୍ଡଳୁ, ପାଦରେ କଠୋଉ, ଆଖିରେ ଚଷମା । ବେଶଭୂଷା ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରାସାଦରେ ରହି ମଟରଗାଡ଼ି ଚଢ଼ି, ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ ବୁଲି ତପସ୍ୟା କରନ୍ତି ଓ ଭଲ ଖାଇପିଇ ସମୟ କାଟନ୍ତି । ସେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ଶଙ୍କରର ଘରେ ମକାଅଟା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ସେଗୁଡ଼ାକ ସେ ଖୁଆନ୍ତା କେମିତି ? ଆଗେ ମକାଅଟାର ମୂଲ୍ୟ ଯାହା ଥାଉ ପଛେ ଆଜିକାଲି ଯୁଗରେ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷମାନେ ତାକୁ ହଜମ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ କ'ଣ ଖୁଆଇବ ବୋଲି ବିଚାରର ବଡ଼ ଚିନ୍ତା ହେଲା । ଶେଷରେ ଭାବିଲା କିଛି ଗହମ ଅଟା ଉଧାର ଆଣିବ । କିନ୍ତୁ ଗାଁରେ ଅଟା ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଗାଁରେ ସିନା ଖାଲି ମନୁଷ୍ୟ ଥିଲେ; ସେଠି ଦେବତା କିଏ ଥିଲା ଯେ ଦେବତାଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ ମିଳନ୍ତା । ଭାଗ୍ୟକୁ ବିପ୍ରମହାରାଜଙ୍କ ଘରୁ କିଛି ଅଟା ମିଳିଗଲା । ବିପ୍ରମହାରାଜଙ୍କ ଘରୁ ପାଞ୍ଚପା ଗହମ ଉଧାର ନେଇ ପେଷିଦେବା ପାଇଁ ସେ ତା ସ୍ତ୍ରୀକୁ କହିଲା । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପୁରୁଷ ଭୋଜନ କରି ଆରାମରେ ଶୋଇଗଲେ ଓ ସକାଳୁ ଉଠି ଶଙ୍କରକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ନିଜ ବାଟରେ ଚାଲିଗଲେ ।

ବିପ୍ରମହାରାଜ ବର୍ଷକୁ ଦୁଇଥର ଖଳାରୁ ଆଦାୟ କରନ୍ତି । ଶଙ୍କର ଭାବିଲା ପାଞ୍ଚପା ଗହମ କ'ଣ ଫେରାଇବ; ବରଂ ପାଞ୍ଚସେରରୁ ଟିକିଏ ଅଧିକା ଦେଇଦେବ । ତାହାହେଲେ ଉଭୟ ପକ୍ଷ ଠିକ ପାଇଯିବେ । ଚୈତ୍ର ମାସରେ ବିପ୍ରମହାରାଜ ପହଞ୍ଚିବାରୁ

ତାଙ୍କୁ ସାଢ଼େ ସାତସେର ଗହମ ଦେଇଦେଲା ଓ ଋଣ ଶୁଝିଯିବାରୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ନିଶ୍ୱାସ ମାରିଲା । ତା ପରେ ବିପ୍ରମହାରାଜ ଆଉ କେବେ ସେ ଋଣ କଥା ଉଠାଇଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଶଙ୍କର ବିଚରାକୁ ଜଣା ନଥିଲା ଯେ ଏହି ପାଞ୍ଚପା ଗହମ ଶୁଝିବା ପାଇଁ ତାକୁ ପୁଣି ଆଉ ଥରେ ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ହେବ ।

ଏହାଭିତରେ ସାତବର୍ଷ କଟିଗଲାଣି । ବିପ୍ରମହାରାଜ ଏବେ ଯେମିତି ଜଣେ ବଡ଼ ମହାଜନ, ଶଙ୍କର ଏବେ ସେମିତି ଜଣେ ଗରିବ ମୂଲିଆ । ତା ସାନଭାଇ ମଙ୍ଗଳ ଏବେ ତାଠୁ ଭିନ୍ନେ । ଦୁହେଁ ଏକାଠି ଥିଲାବେଳେ ସିନା ଚାଷୀ ହୋଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଭିନ୍ନେ ହେବାରୁ ଏବେ ମୂଲିଆ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ କେମିତି ମନ ଅମେଳ ନ ହେଉ ଶଙ୍କର ବରାବର ଚାହୁଁଥିଲା, କିନ୍ତୁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ି ସବୁ ଓଲଟା ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁ ଦିନ ସେମାନଙ୍କର ହାଣ୍ଡି ଅଲଗା ହେଲା, ସେଦିନ ଶଙ୍କର ବହୁତ ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦିଲା । ଭାବିଲା ଆଜିଠାରୁ ଭାଇ ତାର ଭଗାରି ହେବ, ଜଣେ କାନ୍ଦିଲେ ଜଣେ ହସିବ, ଜଣକର ଦୁଃଖ ହେଲେ ଆଉ ଜଣକର ସୁଖ ହେବ, ସବୁ ମାୟା ମମତା ଓ ରକ୍ତର ବନ୍ଧନ ଆଜି ତୁଟିଯିବ । କେତେ ପରିଶ୍ରମରେ ଦେହର ରକ୍ତ ଢାଳି ସେ ଯେଉଁ କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଢ଼ାଇଥିଲା, ଆଜି ସେ ସବୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାର ଦେଖି ଛାତି ତାର ଫାଟିଗଲା । ସାତଦିନକାଳ ତା ମୁହଁରେ ଅନ୍ନଜଳ ବାଜିନାହିଁ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମାସିଆ ଖରାରେ ଦିନସାରା କାମ କରି ରାତିରେ ଅଧା ଉପାସ ଭୋକରେ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଶୋଇଯାଉଥିଲା । ଭୀଷଣ ମନକଷ୍ଟରେ ହାଡ଼ ମାଂସ ତାର ଜଳିଗଲା । ରୋଗରେ ପଡ଼ି ମାସେଯାଏ ଖଟରୁ ଉଠିଲା ନାହିଁ । ଏବେ ସେ କେମିତି ଚଳିବ ? ଅଢ଼େଇ ବିଘା ଜମିକୁ ପଟେ ବଳଦ, ସେଥିରେ ସେ ଚାଷ କରିବ କେମିତି ? ଶେଷରେ ଚାଷ ଖାଲି ଲୋକଦେଖାଣକୁ ରହିଲା, ମୂଲ ଲାଗିବା ହେଲା ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ।

ଏମିତି ସାତ ବର୍ଷ ଗଲା । ଦିନେ ଶଙ୍କର ମଜୁରି କରି ଫେରୁଛି ବାଟରେ ବିପ୍ରମହାଜନ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖାହେଲା । ବିପ୍ର କହିଲେ, "ଶଙ୍କର, ତୁ କାଲି ଆସି ତୋର ସୁଧମୂଳ ସବୁ ହିସାବ କରି ଦେଇଯିବୁ । ତୋ ଉପରେ ଆସି ସାଢ଼େ ପାଞ୍ଚ ମହଣ ଗହମ ହେଲାଣି, କିନ୍ତୁ ତୁ ଶୁଝିବାର ନାଁ ବି ଧରୁନାହୁଁ । ତୁ କଣ ଏହାକୁ ଫାଙ୍କି କରିଦେବୁ ବୋଲି ଭାବିଛୁ କି ?"

ଶଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲା । କହିଲା, "ମୁଁ ତମଠୁ କେବେ କେଉଁ ଗହମ ନେଇଥିଲି ଯେ ଆଜିକୁ ସାଢ଼େ ପାଞ୍ଚମହଣ ହୋଇଗଲାଣି । ତମେ ଭୁଲ କହୁଛ । ମୁଁ କାହାଠୁ ମାଣେ ଗହମ କିମ୍ବା ପଇସାଟାଏ କେବେ ରଖି ନାହିଁ ।"

ବିପ୍ର କହିଲେ, "ଏଇଥିପାଇଁ ତ ତୋର ଏଇ ଅବସ୍ଥା, ତୋତେ ତ ସେଇଥିପାଇଁ ପେଟକୁ ମୁଠେ ଦାନା ମିଳୁନାହିଁ ।"

ତା'ପରେ ସାତବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ବିପ୍ର ଯେଉଁ ପାଞ୍ଚପା ଗହମ ଦେଇଥିଲେ ସେଇ କଥା କହିଲେ । ଶଙ୍କର ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଅବାକ ହୋଇଗଲା, ଭାବିଲା ହେ

ଭଗବାନ, ମୁ ତ ସ୍ୱାଙ୍କୁ କେତେଥର ଖଳାମୁଣ୍ଡରେ ଗହମ ଦେଇଛି । ଇଏ ମୋର ଏବେ କେଉଁ କାମ କରଛନ୍ତି । ପୋଥିପତ୍ର ଦେଖିବା ପାଇଁ, ଭଲମନ୍ଦ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଯେମିତି ଇଏ ଆସନ୍ତି ସ୍ୱାଙ୍କୁ କେତେ ଥର ମୁଁ ଦକ୍ଷିଣା ଦେଇଛି । ଅଥଚ କେଡ଼େ ସ୍ୱାର୍ଥପର ଏହି ଲୋକଟା । ପାଞ୍ଚପା ଗହମକୁ ବଢ଼େଇ ମୋତେ ଗିଳି-ଦେବା ପର ଏକ ରାକ୍ଷସ ଏବେ ମୋ ଆଗରେ ଠିଆ କରାଇଛି । ଏତେ ବର୍ଷ ଗଲାଣି, ମୋତେ ତ ଦିନେ କହିଦେଇଥିଲେ ମୁଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗହମ ମାପି ଦେଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏଇଥିପାଇଁ କ'ଣ ସେ ଆଜଯାଏ ଚୁପ୍‌ହୋଇ ବସିଥିଲେ । ତା ପରେ ସେ ପାଟି ଫିଟାଇ କହିଲା, "ମହାରାଜ, ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଏଇ ପାଞ୍ଚପା କଥା କହିକରି ଆପଣଙ୍କୁ କିଛି ଦେଇନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଖଳାମୁଣ୍ଡରେ ତ କେତେଥର ସେରେ ସେରେ ଦି ଦି ସେର ବରାବର ଦେଇଆସିଛି । ଆଜ ଆପଣ ସାଢ଼େ ପାଞ୍ଚମହଣ ମାଗୁଛନ୍ତି ଯେ, ମୁଁ କେଉଁଠୁ ଦେବି ?"

ବିପ୍ର ମହାଜନ—ଆରେ, ଲେଖା ତ ଅଳପ କିନ୍ତୁ ସୁଧ ତ ବେଶି । ତୁ ଏକ 'ଜାଗାରେ ପାଞ୍ଚ ଦେଇ ପାଉଥାଉ; କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ା କିଛି ଲେଖାପଢ଼ି ହୋଇନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତୋ ନାଁରେ ବହିରେ ସାଢ଼େ ପାଞ୍ଚମହଣ ହିସାବ ଲେଖା ହୋଇଛି, ତୁ ଆଉ ଯାହାକୁ ଦେଖାଇ ହିସାବ ବୁଝିନେ । ଦେଇଦେଲେ ତୋ ନାଁ କାଟିଦେବି, ନୋହିଲେ ହିସାବ ସେଇମିତି ବଢ଼ୁଥିବ ।

ଶଙ୍କର—କାହିଁକି ଆଜ୍ଞା, ଗରିବଟାକୁ ମିଛରେ ହଇରାଣ କରୁଛନ୍ତି । ମୋର ତ ଘରେ ଖାଇବାକୁ ନାହିଁ, ମୁଁ ସାଢ଼େ ପାଞ୍ଚମହଣ ଗହମ କୁଆଡ଼ୁ ଆଣି ଦେବି ?

ବିପ୍ର—ତୁ କେଉଁଠୁ ଆଣିବୁ ତୁ ଜାଣିଥିବୁ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ ତୋତେ ମୁଣ୍ଡ ଟାଏ ବି ଛାଡ଼ିଦେବି ନାହିଁ । ଏଠି ନଦେଲେ ଆରପୁରରେ ତ ଦେବୁ ।

କଥା ଶୁଣି ଶଙ୍କର ଥରିଗଲା । ଯଦି ପଢ଼ିବା ଶୁଣିବା ଲୋକ ହୋଇଥିଲେ ସେ କହିଥାନ୍ତା, ହଁ ଆରପୁରରେ ଦେବି । ସେଠିକା ମାପ ତ ଏଠିକା ମାପଠାରୁ କିଛି ଅଲଗା ନୁହେଁ । ହେଲେ ତା ପାଖରେ ଲେଖାପଢ଼ି କାଗଜପତ୍ର ତ କିଛି ନାହିଁ; ପୁଣି ସେ ତ ସେମିତି କିଛି ବୁଦ୍ଧିକ ଚତୁର ଲୋକ ନୁହେଁ । ଭାବିଲା ଏକେ ତ ଋଣ, ପୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣଠାରୁ ଋଣ । ତା ଖାତାପତ୍ରରେ ନାଁ ରହିଗଲେ ସିଧା ନରକ ଛଡ଼ା ଆଉ ବାଟ ନାହିଁ । ଏହି କଥା ଭାବି ତା ଦେହ ଶୀତେଇ ଉଠିଲା । ସେ କହିଲା, "ମହାରାଜ, ତମର ଯାହା ପାଉଣା ହେବ ଏଇଠି ଦେବି, ସେ ପୁରଯାଏ ଆଉ କାହିଁକି ଅପେକ୍ଷା କରିବ । ଏ ଜନ୍ମରେ ତ ଠୁକର ଖାଉଛି, ପୁଣି ଆର ଜନ୍ମ ପାଇଁ କଣ୍ଟା ପୋତିବି କାହିଁକି ? କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ କିଛି ଧର୍ମ ନାହିଁ, ତମେ ଢଳକୁ ଚାଳିକରି ଥୋଇଦେଇଛ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇ ଏମିତି କହିବା କଥା ନୁହେ । ମୋତେ ଯଦି ତାଗିଦ କରି ନେଇଯାଇଥାନ୍ତ ଆଜ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଏତେବଡ଼ ବୋଝ ନଥାନ୍ତା ।

ମୁଁ ତ ଯେମିତି ହେଲେ ଦେଇଦେବି; କିନ୍ତୁ ତମକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ହିସାବ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।"

ବିପ୍ର—ସେଥିପାଇଁ ତୁ ଡରୁଥିବୁ, ମୁଁ ଡରିବି କାହିଁକି ? ସେଠି ତ ସମସ୍ତେ ଆମର ଭାଇବନ୍ଧୁ । ଋଷିମୁନି, ଦେବତା ସମସ୍ତେ ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଭଲମନ୍ଦ ଯାହା ହେଲେ ସେମାନେ ସମ୍ଭାଳି ନେବେ । ହଁ, ତୁ କେବେ ଦେବୁ କହୁବୁଟି !

ଶଙ୍କର—ମୋ ପାଖରେ ତ କିଛି ନାହିଁ, ମାଗିଯାଚି କେଉଁଠୁ ଆଣିଲେ ସିନା ଦେବି ।

ବିପ୍ର—ସେଗୁଡ଼ା ମୁଁ ଶୁଣିବି ନାହିଁ । ସାତବର୍ଷ ଅପେକ୍ଷା କରି ଆଉ ଦିନେ ବି କରି ପାରିବି ନାହିଁ । ଯଦି ଗହମ ଦେଇ ନପାରିବୁ, ତାହେଲେ ତମସୁକ ଲେଖାଇ ଦେ ।

ଶଙ୍କର—ଗହମ ଦିଏ କି ତମସୁକ ଲେଖେ, ଯାହା କଲେ ତ ମୋତେ କରିବାକୁ ହେବ । ହେଲେ ତମେ କେଉଁ ହିସାବରେ ଲେଖିନେବ କହ ?

ବିପ୍ର—ବଜାର ଦର ପାଞ୍ଚସେର ହୋଇଛି, ତୋତେ ପାଞ୍ଚସେର ପାଏରେ ହିସାବ କରିଦେବି ।

ଶଙ୍କର—ଶୁଝିବି ଯଦି ବଜାର ଭାଉରେ ଶୁଝିଦେବି । ଆଉ ପାଏ ଲାଗି ମିଛରେ ଦୋଷୀ ହେବି କାହିଁକି ?

ହିସାବରେ ଗହମ ଦାମ ଟ୬୦ ହେଲା ଓ ଏହି ଷାଠିଏଁ ଟଙ୍କା ଶତକଡ଼ା ତିନିଟଙ୍କା ସୁଧରେ କାଗଜପତ୍ର ଲେଖାହେଲା । ବର୍ଷକ ଭିତରେ ଦେଇ ନପାରିଲେ ସୁଧ ଶତକଡ଼ା ଅଢ଼େଇ । ଷ୍ଟାମ୍ପଦାମ୍ ଆଠଅଣା, ବାକୀ ତମସୁକ ଲେଖେଇ ସବୁ ପାଉଣା ଶଙ୍କରର ।

ଗାଁଲୋକେ ବିପ୍ରକୁ ଖୁବ ନିନ୍ଦା କଲେ, କିନ୍ତୁ ମୁହଁ ଉପରେ କେହି କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମହାଜନ ପାଖରେ ତ ସବୁବେଳେ କାମ, ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ କହିବ କିଏ ?

୩

ଶଙ୍କର ବର୍ଷସାରା ଏକପ୍ରକାର ତପସ୍ୟାରେ ରହିଲା, ପଣ କଲା ବାଇଦା ପୂର୍ବରୁ କେମିତି ପଇସା ଶୁଝିଦେବ । ଦିପହର ଆଗରୁ କେବେ ଚୂଲି ଜଳେ ନାହିଁ । ଯାହି-ତାହି ଖଣ୍ଡେ ଚୋବେଇ ଦେଇ ରହିଯାଏ । ସଞ୍ଜରେ ଖାଲି ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ରୁଟି ଦିଖଣ୍ଡ ହୁଏ । ଅଭ୍ୟାସ ବୋଲି ଦିନକୁ ପଇସାକର ତମାଖୁ । ଶେଷରେ ତପସ୍ୟାରେ ସେତକ ବି ଗଲା । ହୁକା ଚିଲମ ସବୁ ଭାଙ୍ଗି ଗୁଣ୍ଡ କରିଦେଲା । ଲୁଗାପଟା ତ ବହୁତ ଦିନରୁ

ଛୋଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ଏବେ ତାହା ଖାଲି ଲେଙ୍ଗୁଟିରେ ରହିଲା । ହାଡ଼ଫଟା ଶୀତକୁ ନିଆଁ ପୁଆଁଇ ପାର ହୋଇଗଲା । ଯାହାହେଉ ଏମିତି କଷ୍ଟେମଷ୍ଟେ ଚଳିବାରେ ସେ ଯେତିକି ଆଶା କରି ନଥିଲା, ତା'ଠୁ ବେଶି ଫଳ ପାଇଗଲା । ବର୍ଷକ ଭିତରେ ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା ଜମା ହୋଇଗଲା, ଶଙ୍କର ଭାବିଲା ଏହି ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା ମହାଜନ ଆଗରେ ରଖିଦେଇ ବାକି ଟଙ୍କା ଶୀଘ୍ର ଦେଇଦେବ ବୋଲି କହିବ । ଆଉ ତ ମୋଟେ ପନ୍ଦର ଟଙ୍କାର କଥା, ମହାଜନ କ'ଣ ଏତିକି କଥା ରଖିବେ ନାହିଁ । ତା'ପରେ ସେ ଟଙ୍କା ନେଇ ମହାଜନଙ୍କ ପାଦତଳେ ରଖିଦେଲା । ମହାଜନ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲେ—କାହାଠୁ ଧାର କରି ଆଣିଲୁ କି ?

ଶଙ୍କର—ନାହିଁ ଆଜ୍ଞା, ଆପଣଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦରୁ ଏବେ ମଜୁରି ଖୁବ ଭଲ ମିଳୁଛି ।

ବିପ୍ର—କିନ୍ତୁ ଇଏ ତ ମୋଟେ ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା ।

ଶଙ୍କର—ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ଏତିକି ରଖନ୍ତୁ । ମୁଁ ବାକି ଟଙ୍କା ଦୁଇ ତିନି ମାସରେ ଦେଇଦେବ । ମୋତେ ଏ ଋଣରୁ ଆପଣ ପାରି କରି ଦିଅନ୍ତୁ ।

ବିପ୍ର—ସବୁ ପାଉଣା ପଇସା ଅଧଲା ଶୁଝି ସାରିଲେ ସିନା ଋଣରୁ ପାରିହେବୁ । ଯା, ମୋ ବାକି ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ନେଇ ଆ ।

ଶଙ୍କର—ମହାରାଜ, ଗରିବକୁ ଏତିକି ଦୟା କର । ଏବେ ତ ରାତିରେ ମୁଠେ ଖାଇବାକୁ ନାହିଁ । ଗାଁରେ ଯେତେବେଳେ ଅଛି, ଆଉ କ'ଣ ଶୁଝି ଦେବନାହିଁ, ରହିବ ?

ବିପ୍ର—ମୁଁ ଏମିତିଆ ରୋଗକୁ ବଢ଼େଇବାକୁ ଚାହେନାହିଁ କିମ୍ବା ବେଶୀ-ଗୁଡ଼ାଏ କଥାବାର୍ତ୍ତା ମୋତେ ଭଲ ଲାଗେନାହିଁ । ମୋତେ ପୂରା ଟଙ୍କା ନ ଦେଲେ ଆଜିଠାରୁ ଶହେକେ ସାଢ଼େ ତିନିଟଙ୍କା ସୁଧ ଲାଗିବ । ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ତମ ଟଙ୍କା ତମ ପାଖରେ ରଖ, ନହେଲେ ମୋ ପାଖରେ ରଖ ।

ଶଙ୍କର—ଆଚ୍ଛା ତାହାହେଲେ ଯେତିକି ଆଣିଛି ରଖନ୍ତୁ । ମୁଁ ଯାଉଛି ବାକି ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ଆଣିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ ।

ଶଙ୍କର ଗାଁ ସାରା ବୁଲିଲା, କିନ୍ତୁ କେହି ଟଙ୍କା ଦେଲେ ନାହିଁ । ତା ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ଯେ ଅବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା କିମ୍ବା ଗାଁରେ ପଇସା ନଥିଲା, ସେକଥା ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ସେହି ମହାଜନ ହାତରୁ ଏହି ଶିକାରକୁ ମୁକୁଳାଇ ଆଣିବାର ସାହସ କାହାର ନଥିଲା ।

୪

ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ରିୟାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଅଛି । ଶଙ୍କର ବର୍ଷସାରା ଚେଷ୍ଟା କରି ଯେତେବେଳେ ଋଣ ଶୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ ସେତେବେଳେ ତାର ସବୁ ଆଶା ନିରାଶାରେ

ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ଖାଲି ଏତେ ଦେଖା ଯେ ସାତ ବର୍ଷକରେ ସେ ଷାଠିଏ ଟଙ୍କାରୁ ବେଶି ଜମା କରି ପାରିଲା ନାହିଁ, ତେବେ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ତାର ଦୁଇଗୁଣା ଟଙ୍କା ସେ କେଉଁଠୁ ଆଣିବ ? ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଯଦି ଋଣ ରହିଲା ତାହା'ହେଲେ ସେ ମହଣେ ହେଲେ କେତେ, ପାଞ୍ଚପା ହେଲେ କେତେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାର ସବୁ ଉତ୍ସାହ ଚାଲିଯାଇ ମନରେ ଘୃଣା ଆସି ଦେଖାଦେଲା । ଆଶା ମଣିଷକୁ ତେଜ, ଉତ୍ସାହ, ବଳ ଓ ଜୀବନ ସବୁକିଛି ଦିଏ । ଆଶାରେ ଏହି ସଂସାର ଚାଲିଛି । ଆଶା ହରାଇ ଶଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ଉଦାସୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ବର୍ଷେ ହେଲା ଯେଉଁ ଅଭାବକୁ ସେ ଦୂରେଇ ରଖିଥିଲା ଆଜି ତାହା ଭିକାରୁଣୀ ବେଶରେ ନ ଆସି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପିଶାଚଣୀ ରୂପରେ ଆସି ଛିଡ଼ାହେଲା । ସେ ବୋଧହୁଏ ତାର ପ୍ରାଣ ନ ନେଇ ତାକୁ ଆଉ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଲୁଗାରେ ତାଳି ପକାଇବାର ତ ପୁଣି ଗୋଟାଏ ସୀମା ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯଦି ଶଙ୍କରକୁ ଭଲ ମଜୁରି ମିଳନ୍ତା ତାହାହେଲେ ସେ ଆଉ ଟଙ୍କା ଜମା ନ କରି ଖାଇବା ପିନ୍ଧିବାରେ ଉଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତା । ଆଗେ ସେ କେବଳ ତମାଖୁ ଖାଉଥିଲା; ଏବେ ସେ ମଦ, ଗଞ୍ଜେଇ ସବୁ ଖାଇଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ଟଙ୍କା ଶୁଝିବାର ଚିନ୍ତା ଆଉ ତାର ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବସିଲା, ସତେ ଯେମିତି ତା ଉପରେ ଆଉ କାହାର ପଇସାଟିଏ ବି ନାହିଁ । ଆଗେ ଜ୍ୱର ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ କାମ କରିବାକୁ ବାହାରିଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏବେ କାମକୁ ନ ଯିବାପାଇଁ ସେ ଓର ଉଣ୍ଡୁଥିଲା ।

ଏହିପରି ତିନିବର୍ଷ ଚାଲିଗଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ ମହାଜନ ତିନିବର୍ଷ ଭିତରେ ତାକୁ ଥରେ ମଧ୍ୟ ତାଗିଦ କଲେ ନାହିଁ । ଚତୁର ଶିକାରୀ ପରି ସେ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭେଦ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଶିକାରକୁ ଆଗରୁ ଚମକାଇ ଦେବାପାଇଁ ସେ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ ।

ଦିନେ ପଣ୍ଡିତଜୀ ଶଙ୍କରକୁ ଡକାଇ ତାର ହିସାବ ଦେଖାଇଦେଲେ । ସେ ଯେଉଁ ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା ଜମା କରିଥିଲା ତାହା ଯାଇ ଆହୁରି ଶହେ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ତା ଉପରେ ହେଲା ।

ଶଙ୍କର—ଏତେ ଟଙ୍କା ତ ଏ ଜନ୍ମରେ ଦେଇପାରିବ ନାହିଁ । ଆର ଜନ୍ମରେ ଦେବ ।

ବିପ୍ର—ମୁଁ ତ ଏହି ଜନ୍ମରେ ନେବ । ମନେରଖ ସୁଧ ଦେବାକୁ ଯେମିତି 'ଭୁଲି ନ ଯାଉ ।

ଶଙ୍କର—ମୋ ପାଖରେ ପଟେ ବଳଦ ଅଛି, ଗୋଟାଏ କୁଡ଼ିଆ ଘର ଅଛି । ସେ ସବୁ ତମେ ନେଇଯା । ଏହା ଛଡ଼ା ମୋର ଆଉ ଅଛି କ'ଣ ?

ବିପ୍ର—ମୋର ବଳଦ-ଫଳଦ ଦରକାର ନାହିଁ, ତୋ ପାଖରେ ଆହୁରି ଅନେକ ଜିନିଷ ଅଛି ।

ଶଙ୍କର—ଆଉ କ'ଣ ଅଛି ଆଜ୍ଞା ?

ବିପ୍ର—କିଛି ନାହିଁ, ତୁ ତ ଜଣେ ଅଛୁ, ତୁ ମଲ କରି ଯାଉଛୁ । ମୋତେ ହଳ ପାଇଁ ମୂଲିଆ ଲଗାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ତୁ ଟଙ୍କାର ସୁଧ ପାଇଁ ମୋ ଘରେ କାମ କର । ପରେ ସୁବିଧା ହେଲେ ମୂଳଟା ଦେଇଦେବୁ । ଏକଥା ସତ ଯେ ତୁ ମୋ କରଜ ନ ଶୁଝିଲାଯାକେ ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାକୁ କାମ କରିବାକୁ ଯାଇପାରିବୁ ନାହିଁ । ତୋର ତ କିଛି ଜମିବାଡ଼ି ନାହିଁ, ଏତେ ଟଙ୍କା ମୁଁ ତୋତେ କେଉଁ ଭରସାରେ ଛାଡ଼ିଦେବି ? ତୁ ମୋତେ ମାସକୁ ମାସ ସୁଧ ଦେବୁ ବୋଲି ସେ ଦାୟିତ୍ୱ କିଏ ନେବ ? ଯଦି କେଉଁଠି ରୋଜଗାର କରି ତୁ ମୋତେ ସୁଧ ଆଉ ନ ଦେଉ ତାହାହେଲେ ମୂଳ ଆଉ କିଏ ଦେବ ?

ଶଙ୍କର—ଆଜ୍ଞା, ସୁଧରେ ତ କାମ କରିବି, ଖାଇବି କ'ଣ ?

ବିପ୍ର—କାହିଁକି ? ତୋର ସ୍ତ୍ରୀ ଅଛି, ପିଲାଏ ଅଛନ୍ତି । ସେ କ'ଣ ହାତଗୋଡ଼ ବାନ୍ଧି ବସିଛନ୍ତି କି ? ହଉ, ମୁଁ ତୋତେ ଦିନକୁ ଖାଇବା ପାଇଁ ଅଧସେର ଲେଖାଏଁ ଗହମ ଦେବି । ବର୍ଷକୁ ଖଣ୍ଡେ କମ୍ବଳ ଓ ଗୋଟାଏ କୁର୍ତ୍ତା ଦେବି । ତୋର ଆଉ କ'ଣ ଦରକାର ? ଅବଶ୍ୟ ଏ କଥା ସତ ଯେ ଆଉ ଲୋକେ ତୋତେ ଦିନକୁ ଛ'ଅଣା ଦେଉଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋର ଦେବା କ'ଣ ଦରକାର ? ମୁଁ ତ ତୋଠାରୁ ଟଙ୍କା ପାଇବା ପାଇଁ ତୋତେ ରଖୁଛି ।

ଶଙ୍କର କିଛିକାଳ ଚିନ୍ତାରେ ବସିରହି ଶେଷରେ କହିଲା, "ମହାରାଜ, ଏ ତ ତାହାହେଲେ ଜୀବନସାରା ଗୋଲାମି କରିବା କଥା ।"

ବିପ୍ର—ଗୋଲାମି ହେଉ ଚାକିରି ହେଉ ଯାହା ତୁ ବୁଝ, କିନ୍ତୁ ମୋ ଟଙ୍କା ନ ଦେଲାଯାଏ ମୁଁ ତୋତେ କେଉଁଠିକୁ ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ । ତୁ ଯଦି ପଳାଇବୁ, ତାହାହେଲେ ତୋ ପୁଅକୁ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ହଁ, ଯଦି ତମ ବଂଶରେ କେହି ନ ରହିବେ ତାହା ହେଲେ ତ ଭିନ୍ନ କଥା ।

ମହାଜନଙ୍କର ଏହି ରାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଉ ଅପିଲ୍ ନ ଥିଲା । ମୂଲିଆ ପାଇଁ ଓକାଲତି କରନ୍ତା କିଏ ? ତାର କେହି ଆଶ୍ରୟ ନଥିଲେ କିମ୍ବା ତାର କୁଆଡ଼େ ପଳାଇବାର ବାଟ ନଥିଲା । ତେଣୁ ତହିଁ ଆରଦିନଠାରୁ ସେ ମହାଜନ ଘରେ କାମ ଆରମ୍ଭ କଲା । ପାଞ୍ଚପା ଗହମ ପାଇଁ ସାରାଜୀବନ ଗୋଡ଼ରେ ଗୋଲାମିର ବେଡ଼ି ପିନ୍ଧିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କେବଳ ଏତିକି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଯେ ଏସବୁ ତାର ପୂର୍ବଜନ୍ମର ଫଳ । ତା ସ୍ତ୍ରୀ ଜୀବନରେ ଦିନେ ଯେଉଁ କାମ କରିନଥିଲା ଏବେ ସେହି କାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ପିଲାମାନେ ଦାନାମୁଠାକ ପାଇଁ ଅନାଇ ରହୁଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଚୁପଚାପ ଦେଖିବା ଛଡ଼ା ଶଙ୍କରର ଆଉ କୌଣସି ଉପାୟ ନଥିଲା । କେଉଁ ଦେବତାର ଅଭିଶାପ ପରି ସେହି ପାଞ୍ଚପା ଗହମ ସାରା ଜୀବନ ତା ମୁଣ୍ଡରୁ ଆଉ ଓହ୍ଲାଇଲା ନାହିଁ ।

୪

ଶଙ୍କର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ଗୋଲାମି କଲା ପରେ ଏହି ଅସାର ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଲା, କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳକୁ ତା ଉପରେ ଆହୁରି ଶହେ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ବାକି ଥିଲା । ପଣ୍ଡିତଜୀ ଏହି ଗରିବଙ୍କୁ ତାର ଆରଜନ୍ମରେ ଆଉ କଷ୍ଟ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁନଥିଲେ । କାରଣ ସେ କେବେ ଏଡ଼େ ଅନ୍ୟାୟୀ, ଏଡ଼େ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶଙ୍କରର ଛେଉଣ୍ଡିଆ ପୁଅର ଟେଣ୍ଟିକୁ ଧରିଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେ ମହାଜନ ଘରେ କାମ କରୁଛି । ସେ ସେଠାରୁ କେବେ ମୁକ୍ତି ପାଇବ କି ନାହିଁ, ଈଶ୍ୱର ଜାଣନ୍ତି ।

ପାଠକେ, ଏହି କଥାକୁ ଆପଣ କପୋଳକଳ୍ପିତ ବୋଲି ମନେ କରିବେ ନାହିଁ, ଏହା ଏକ ସତ୍ୟ ଘଟଣା । ଆଜିକାଲି ମଧ୍ୟ ଏହିଭଳି ଶଙ୍କର ଓ ଏହିଭଳି ମହାଜନର ଅଭାବ ନାହିଁ ।

ସମରଯାତ୍ରା

ଆଜ ସକାଳୁ ଗାଁସାରା ଖୁବ ଚହଳ । ଖଣ୍ଡିଆ କୁଡ଼ିଆ ବି ହସି ଉଠୁଛି । ଆଜ ଗାଁକୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଦଳ ଆସିବେ ବୋଲି କଥା ହୋଇଛି । କୋଦଣ୍ଡ ଚୌଧୁରୀ ଘର ଦ୍ୱାରେ ଚାନ୍ଦୁଆ ଟଣାହୋଇଛି । ଘିଅ, ଦୁଧ, ଦହି, ଅଟା, ପରିବାପତ୍ର ସବୁ ଜମା କରାହେଉଛି । ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ଆଜ ଆନନ୍ଦ, ଉଲ୍ଲାସ ଓ ଉତ୍ସାହ । ହାକିମଙ୍କ କାମ୍ ପଡ଼ିଲେ ପାଏ ଦୁଧ ଦେବା ଭୟରେ ଯେଉଁ ବନ୍ଧା ଗଉଡ଼ ଘରେ ଲୁଚାଇଦଏ, ସେ ଆଜ ଗଉଡ଼ ସାହିରୁ ଦୁଇମାଠିଆ ଦୁଧ ଆଣି ରଖିଦେଇଛି । ଯେଉଁ କୁମ୍ଭାର ବେଠିକୁ ଡରି ଘର ଛାଡ଼ି ପଳାଏ, ସେ ଆଜ ହାଣ୍ଡି କୁଣ୍ଡେଇ ଆଣି ଗଦା କରିଦେଇଛି । ଗାଁର ସବୁ ଭଣ୍ଡାରି ଗଉଡ଼ ଆଜ ଆପେ ଆପେ ଧାଁ ଦୌଡ଼ ଲଗାଇଛନ୍ତି । ଏସବୁ ଭିତରେ ଯଦି କେହି ଦୁଃଖୀ ଥାଏ ସେ ହେଉଛି ନୋହରୀ ବୁଢ଼ୀ । ପଞ୍ଚସ୍ତରି ବୟସ, ଆଖିକୁ ଭଲ ଦିଶୁନାହିଁ । ନିଜ କୁଡ଼ିଆ ଦୁଆରେ ବସି ଗାଁଲୋକଙ୍କର ଧାଁ ଦୌଡ଼ ଦେଖି କେତେ କଥା ଭାବୁଛି । ତା ପାଖରେ ଆଉ କ'ଣ ଅଛି ଯେ ନେଇକରି ସେ କୋଦଣ୍ଡ ଦ୍ୱାରକୁ ଯିବ ଓ ଏଇସ୍ତା ଆଣିଛି ବୋଲି କହିବ । ସେ ତ ଖାଲି ଦାନାଗଣ୍ଡାକୁ ଅନାଇ ବସିଛି ।

କିନ୍ତୁ ନୋହରୀର ଅବସ୍ଥା ଆଗେ ଖୁବ୍ ଭଲ ଥିଲା । ଦିନେ ତା ପାଖରେ ଧନଜନ ଗୋପଲକ୍ଷ୍ମୀ ସବୁ ଥିଲା । ଗାଁଲୋକେ ସବୁ ତା ହାତରେ ଥିଲେ । କୋଦଣ୍ଡକୁ ସେ ବରାବର ଚପାଇ ରଖିଥିଲା । ସେ ସ୍ତ୍ରୀ, ହେଲେ ତାର ଥିଲା ପୁରୁଷ ପରି ଟାଣ । ତା ସ୍ୱାମୀ ଘରେ ଶୋଇଲେ ସେ ଯାଇ କ୍ଷେତ ଜଗୁଥିଲା । ମାଲିମକଦ୍ଦମା କଥା ନିଜେ ସବୁ ବୁଝୁଥିଲା । ଦିଆନିଆ ସବୁ ତାରି ହାତରେ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବିଧାତା ସବୁ ତାଠାରୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଲା । ଧନଜନ ତାର ଆଉ କିଛି ରହିଲା ନାହିଁ । ଖାଲି ପୁରୁଣା କଥା ବାହୁନିବା ତା କପାଳରେ ରହିଲା । ଆଜି ଆଖିକୁ ଦିଶୁନାହିଁ, କାନକୁ ଶୁଭୁନାହିଁ, ବସିବା ଜାଗାରୁ ଉଠିବାକୁ ବଳ ପାଉନାହିଁ । ଖାଲି କୌଣସିମତେ ବଞ୍ଚି ରହିଛି କିନ୍ତୁ ଏଣେ ଆଜ କୋଦଣ୍ଡର ଭାଗ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇଯାଇଛି । ଆଜି ସବୁଆଡ଼େ ତାର ନାଁ, ସବୁଆଡ଼େ ତାର ହାତ । ଆଜି କୋଦଣ୍ଡ ଦ୍ୱାରେ ସଭା । ନୋହରୀକୁ ପଚାରୁଛି କିଏ ? ଏମିତି ଭାବି ଭାବି ତାର ଛାତି ଯେମିତି ପଥରରେ ପିଟି ହୋଇଯାଉଥିଲା । ହାଏ ରେ କପାଳ, ଈଶ୍ୱର ଯଦି ତାକୁ ଆଜି ଏମିତି ପଙ୍ଗୁ କରିଦେଇ ନଥାନ୍ତେ ତାହାହେଲେ ସେ ବି ଆଜି ଘରଦ୍ୱାର ଲିପି, ଝଟା ପକାଇ, ପୁରା ଗ୍ରାମର ଲୋକଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଉଥାନ୍ତା ଓ ଖାଇସାରିବା ପରେ ଆଞ୍ଜୁ ଲାଏ ଟଙ୍କା ଦକ୍ଷିଣା ଦେଇଥାନ୍ତା ।

ଆଜି ତାର ମନେପଡ଼ିଲା କେମିତି ଦିନେ ସେ ତା ବୁଢ଼ା ବରକୁ ଧରି ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ କୋଡ଼ିଏ କୋଶ ଚାଲି ଯାଇଥିଲା । ସେହି ଉତ୍ସାହ, ସେହି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସେହି ପ୍ରେମ ତା ହୃଦୟ-ଆକାଶରେ ଆଜି ଧୂସର ମେଘଖଣ୍ଡ ପରି ଓଲଟପାଲଟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଏତିକିବେଳେ କୋଦଇ ଆସି ତା ପାକୁଆ ମୁହଁରେ କହିଲା, "ଖୁଡ଼ିକି, ଆଜି ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଦଳ ଆସୁଛନ୍ତି, ତମେ ବି କିଛି ଦେବ କି ?"

ନୋହରୀ ବୁଢ଼ୀ ଚୌଧୁରାଣୀ ଆଖି ତରାଟି ଚାହିଁଲା, "ପଥର ! ମୋତେ ପୋଡ଼ି ମାରିବାକୁ ଆସିଛ, ମୋତେ ଅପମାନ କରିବାକୁ ଆସିଛ ।" ତାହାପରେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ପାଟିରେ କହିଲା, "ଯାହା ଦେବାକଥା ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବ । ତମକୁ ଦେଖାଇବ କାହିଁକି ?"

କୋଦଇ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ କହିଲା, "ସତ କହୁଛ ଖୁଡ଼ିକି, ମୁଁ କାହା ଆଗରେ କହିବ ନାହିଁ; ତମେ ସେ ପୁରୁଣା ହାଣ୍ଡିଟା ବାହାର କର । ଆଉ କାହା ପାଇଁ ତାକୁ ରଖିବ ? କେହି ତ କିଛି ଦେଲେନାହିଁ । ଗାଁର ଲାଜ ଆଉ କିଏ ରଖିବ ।"

ନୋହରୀ ଖୁବ୍ ଧୀର ଅଥଚ କଠୋର ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଦିଅର ବାବୁ, ପୋଡ଼ା ଘା'ରେ ଲୁଣ ଦେଇ ଲାଭ କ'ଣ ? ଈଶ୍ୱର ଯଦି ଦେଇଥାନ୍ତେ ତାହାହେଲେ ତମକୁ କହିବାକୁ ପଡ଼ିନ୍ତା ନାହିଁ । ଏହି ଦ୍ୱାରକୁ ଦିନେ ଯୋଗୀ, ଭୋଗୀ, ହାକିମହୁକୁମା, ଭୋକୀ, ଶୋଷ ସମସ୍ତେ ଆସୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସବୁଦିନ ତ ସମାନ ଯାଏନାହିଁ ।"

କୋଦଇକୁ ଟିକିଏ ଲାଜ ଲାଗିଲା । ତା ମୁହଁର କୁଞ୍ଚିତ ଚର୍ମ ଲାଲ ପଡ଼ିଗଲା । କହିଲା, "ଖୁଡ଼ିକି, ତମେ ତ ଅଠା କଥାରେ ବିଗିଡ଼ିଯାଉଛ । ତମେ କାଲେ ପଛରେ କହିବ ମୋତେ କେହି କିଛି ପଚାରିଲେ ନାହିଁ ସେଇଥିପାଇଁ ସିନା ମୁଁ ତମକୁ କହିଲି ।"

ଏହି କଥା କହି କୋଦଇ ଚାଲିଗଲା । ନୋହରୀ ତାକୁ ସେମିତି ଅନାଇ ରହିଲା । ତାର ପରିହାସ କଥା ଜିଅନ୍ତା ସାପ ପରି ତା ଆଗରେ ଖେଳି ବୁଲିଲା ।

୨

ନୋହରୀ ବସିଛି, ପାଟି ଶୁଭିଲା 'ହେଇ ଲୋକେ ଆସିଲେଣି' । ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଧୂଳି ଉଠିଲା, ସତେ ଯେମିତି ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବା ପାଇଁ ପୃଥିବୀ ତାର ରାଜରେଣୁ ବର୍ଷା କରୁଥିଲା । ଗାଁର ସବୁ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ନିଜ କାମ ଛାଡ଼ି ସେମାନଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ଆଣିବା ପାଇଁ ଗଲେ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ଆକାଶରେ ତିରଙ୍ଗା ପତାକା ଦେଖାଦେଲା, ସତେ ଯେମିତି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ବସି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଥିଲା ।

ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଗୀତ ଗାଇବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ଯାତ୍ରୀଦଳ

ସଙ୍ଘ ଦେଖାପଡ଼ିଲେ । ଦୁଇଜଣ ଲେଖାଏଁ ଧାଡ଼ି ହୋଇ ଆସୁଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ଦେହରେ ଖଦଡ଼ କୁର୍ତ୍ତା, ମୁଣ୍ଡରେ ଗାନ୍ଧି ଟୋପି, କାନ୍ଧରେ ଥଳି, ହାତ କିନ୍ତୁ ଖାଲି; ସତେ ଯେମିତି ସ୍ୱରାଜ୍ୟକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାପାଇଁ ହାତ ତିଆରି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ପୁଣି ସେମାନଙ୍କର କଠୋର ଧ୍ୱନି ଶୁଣାଗଲା । ସେମାନଙ୍କ କଣ୍ଠରୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଡରାଇ ଦେବାପରି ଏକ ସଙ୍ଗୀତ ଭାସିଆସୁଥିଲା; ଯାହାର ଅର୍ଥ ଥିଲା— ଦୁନିଆରେ ଦିନେ ଆମେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଥିଲୁ, ଏବେ କିନ୍ତୁ ଆମ ପରି ବେହସ୍ଥା ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି । ଦିନ ଥିଲା ଯେତେବେଳେ ଆମେ ମାନସମ୍ମାନ ପାଇଁ ଜୀବନ ଦେଉଥିଲୁ; ଏବେ କିନ୍ତୁ ଆମ ପରି ବେହସ୍ଥା ଆଉ କେହି ନାହିଁ ।

ଗାଁ ଲୋକେ ଆଗେଇ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡରେ ଧୂଳି, ଓଠ ଶୁଖିଲା, ମୁହଁ କଳା ହୋଇଯାଇଥିଲେ ହେଁ ଆଖିରେ ଥିଲା ସ୍ୱାଧୀନତାର ଆଲୋକ ।

ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଗୀତ ଗାଉଥାନ୍ତି, ପିଲାମାନେ ନାଚୁଥାନ୍ତି ଓ ପୁରୁଷଲୋକମାନେ ଗାମୁଛାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଞ୍ଚୁଥାନ୍ତି । ଏସବୁ ଚହଲରେ ନୋହରୀ ପ୍ରତି କାହାର ଦୃଷ୍ଟି ନ ଥାଏ । ନୋହରୀ ନିଜର ବାଡ଼ି ଖଣ୍ଡିଏ ଧରି ଜୀବନ୍ତ ଆଶୀର୍ବାଦ ପରି ସବା ପଛରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥାଏ । ଆଖି ତାର ଛଳଛଳ, ମୁହଁରୁ ଏପରି ଏକ ଜ୍ୟୋତି ଝରୁଥାଏ ସତେ ଯେମିତି ସେ କେଉଁ ଏକ ରାଣୀ । ସମସ୍ତ ଗାଁଟା ତାର ନିଜର, ଗାଁର ସବୁ ଲୋକେ ତାର ନିଜର । ତା ଜୀବନରେ ଆଉ କେବେହେଲେ ଦିନେ ସେ ଏପରି ଶକ୍ତି, ଏପରି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରି ନଥିଲା ।

ହଠାତ୍ ସେ ତା ବାଡ଼ିକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଧସେଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ସାମନାରେ ଆସି ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲା । ବାଡ଼ି ଫିଙ୍ଗିଦେବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସତେ ଯେମିତି ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର ସବୁ ଦୁଃଖ, ସବୁ ବୋଝ ସେ ଫିଙ୍ଗିଦେଇଥିଲା । ସେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ସୈନିକମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁରହିଲା, ସତେ ଯେମିତି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଶକ୍ତି ଟାଣି ଆଣି ସେ ନିଜ ଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତି କରୁଥିଲା । ତାହାପରେ କୌଣସି ସୁନ୍ଦରୀ ନବ ଯୌବନା ନାରୀ ପ୍ରେମ-ଉଲ୍ଲାସରେ ନାଚିଲା ପରି ସେ ନାଚିଉଠିଲା । ଲୋକେ ଦୁଇ ଚାରି ହାତ ଲେଖାଏଁ ପଛକୁ ହଟିଯାଇ ସେଠାରେ ଗୋଟାଏ ଜାଗା କରିଦେଲେ ଓ ବୁଢ଼ୀ ସେହି ଜାଗାରେ ତାର ପୁରୁଣା ନୃତ୍ୟକୌଶଳ ଦେଖାଇଲା । ଏହି ଅସାଧାରଣ ଆନନ୍ଦ ଭିତରେ ସେ ନିଜର ସବୁ ଦୁଃଖ, ସନ୍ତାପ ଭୁଲିଗଲା । ଯେଉଁ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଦେହ ଖଣ୍ଡ ପବନରେ ହଲୁଥିଲା ସେଥିରେ ଏତେ ଚମକ, ଏତେ ଫୁର୍ତ୍ତି କେମିତି ଆସିଗଲା କେଜାଣି ? ପ୍ରଥମତଃ ଲୋକେ, ପିଲାଏ ମାଙ୍କଡ଼ନାଚ ଦେଖିଲା ପରି, ଦେଖି ମଜା କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପରେ ସେହି ଅନୁରାଗ ପ୍ରବାହରେ ସବୁ ଲୋକ ମାତି ଉଠିଲେ । ଜଣାଗଲା ସତେ ଯେମିତି ସାରା ପ୍ରକୃତି ନୃତ୍ୟରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଛି ।

କୋଦଇ କହିଲା, "ହଉ ଭାଉଜ ସେତିକି ଥାଉ ।"

ନୋହରୀ ଟିକିଏ ସ୍ଥିର ହୋଇ କହିଲା, "ବୁଢ଼ା କାହିଁକି ହୋଇଛ, ଆସିଲ ଦେଖିବା କେମିତି ନାଚୁଛ ।"

କୋଦଇ କହିଲା, "ସେ ବୁଢ଼ାକାଳରେ ପୁଣି ନାଚ ।"

ନୋହରୀ ଟିକିଏ ରହିଯାଇ କହିଲା, "କ'ଣ ତମେ ଏତେ ବେଗେ ବୁଢ଼ା ହୋଇଗଲ ? ମୋର ବୁଢ଼ାକାଳ ତ କେଉଁଆଡ଼େ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଗଲାଣି । ଏହି ବୀରମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ତୁମର ଛାତି କ'ଣ ଫୁଲି ଉଠୁନାହିଁ ? ଆମର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ହରିବା ପାଇଁ ତ ଏମାନେ ଏତେ କଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି । ଏହି ହାତରେ ହାକମ-ହୁକୁମାଙ୍କ ବେଠି କରିଛୁ, ଏହି କାନରେ ସେମାନଙ୍କର ଗାଳିଗୁଲଜ ଶୁଣିଛୁ । ସେ ଜୋରଜୁଲମ ତ ଏବେ ଯିବ । ତମେ ଆମେ କ'ଣ ଭୁକୁତରେ ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ ବୁଢ଼ା ହେବା କଥା ? ପେଟର ନିଆଁ ଆମକୁ ଜାଳିପୋଡ଼ି ଏମିତି କରିଛି । ଏଠି ଏତେ ଲୋକ ଅଛୁ, ସତ କରି କହିଲ, ଛଅ ମାସ ହେଲା କିଏ ପେଟପୁରା ଦକ୍ତେ ଖାଇଛୁ ? ଘିଅ ଶୁଙ୍ଘିବାକୁ କାହାକୁ ମିଳିଛି ? କିଏ ମନଇଚ୍ଛା ଶୋଇଛି ? ତିନିଟଙ୍କା ଖଜଣା ଆଜି ନ' ଦଶ ଟଙ୍କା ହୋଇଛି । ଜମିରେ କ'ଣ ଏମିତି ସୁନା ଫଳିଗଲା କି ? କାମ କରି କରି ଛାତି ଫାଟିଲା, ଜୀବନ ଯେ ରହିଗଲା ସେତିକି ରକ୍ଷା । ଆଉ କିଏ ହୋଇଥିଲେ ମାରିଥାନ୍ତା, ନହେଲେ ମରିଥାନ୍ତା । ମହାତ୍ମା ଓ ତାଙ୍କର ଲୋକମାନେ ଯେ ଦୁଃଖୀଙ୍କର ଦୁଃଖ ବୁଝୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଧନ୍ୟ । ଆଉସବୁ ଲୋକେ ତ ଆମକୁ ପେଷିକରି ଆମର ରକ୍ତ ନିଗାଡ଼ିବା ଜାଣିଛନ୍ତି ।"

ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଓ ଚେହେରା ଉଭୟ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଉତ୍ସାହରେ ସମସ୍ତେ ଗାଇଉଠିଲେ—"ଦିନ ଥିଲା, ଏହି ଦେଶ ଥିଲା ଏକ ପରଶମଣି, ଆଜି କିନ୍ତୁ କେହି ଜଣେ ହେଲେ ସୁଖରେ ନାହିଁ ।"

୩

କୋଦଇ ଦୁଆରେ ଅଲୁଅ ଜଳୁଥିଲା ଓ କେନ୍ଦେଖଣ୍ଡ ଗାଁର ଲୋକ ଜମା ହୋଇଥିଲେ । ଯାତ୍ରୀମାନେ ଖାଇସାରିବା ପରେ ସଭା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଦଳର ନେତା ଛିଡ଼ାହୋଇ ଭାଷଣ ଦେଲେ—

ଭାଇମାନେ, ଆପଣମାନେ ଆଜି ଯେମିତି ଆମର ଆଦର ସତ୍କାର କଲେ, ସେଥିରୁ ଆମର ଆଶା ଯେ ଖୁବ ଶୀଘ୍ର ଆମ ହାତରୁ ଶିକୁଳି ଖସିପଡ଼ିବ । ମୁଁ ପୂର୍ବ ପଶ୍ଚିମ ଅନେକ ଦେଶ ଦେଖିଛି ଓ ମୋ ନିଜ ଅନୁଭୂତିରୁ ମୁଁ କହୁଛି ଯେ ଆପଣ-

ମାନଙ୍କଠାରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ସାଧୁତା, ସରଳତା, ଶ୍ରମ ଓ ଧର୍ମବୁଦ୍ଧି ଦେଖିଛି ତାହା ଅନ୍ୟତ୍ର କେଉଁଠି ଦେଖିନାହିଁ । ମୁଁ ତ କହିବି, ଆପଣମାନେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି, ଦେବତା । ଆପଣମାନଙ୍କର ଭୋଗବିଳାସରେ କିମ୍ବା ନିଶା-ପଶାରେ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ନିଜର କାମ କରି ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବା କେବଳ ଆପଣମାନଙ୍କ କାମ । ଇଏ ଆପଣମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶ, କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଏହି ସାଧୁତା ଓ ସରଳତା ଯୋଗୁ ଆପଣମାନେ ନିଜ ହକ୍‌ରୁ ବଞ୍ଚିତ । ଆପଣମାନେ କିଛି ମନେ କରିବେ ନାହିଁ, ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ ଏ ଦୁନିଆରେ ବଞ୍ଚିବାର ଯୋଗ୍ୟତା ଆପଣମାନଙ୍କର ନାହିଁ । ଆପଣମାନଙ୍କର ଯାଇ ସ୍ୱର୍ଗରେ ରହିବା ଉଚିତ । ଜମିର ଖଜଣା ବର୍ଷାପାଣି ପରି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଉଁ ଚୁଁ ନାହିଁ । ହାକିମହୁକୁମମାନେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମାରି ଚାଲିଚନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ପାଟି ଫିଟିବାକୁ ନାହିଁ । ଫଳରେ ଲୋକେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦୁଇ ହାତରେ ଲୁଟି କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସେସବୁ କିଛି ଜଣା ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ହାତରୁ ରୋଜଗାର ଯାଉଛି, ଆପଣଙ୍କ ସର୍ବନାଶ ହେଉଛି; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର ଆଖି ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଦେଖି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଆଗେ ଆମର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଭାଇ ସୂତା କାଟି, ଲୁଗା ବୁଣି ପେଟ ପୋଷୁଥିଲେ । ଏବେ କିନ୍ତୁ ଲୁଗା ବିଦେଶରୁ ଆସୁଛି । ଆଗେ ଏଇଠି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ହାତରେ ଲୁଣ ତିଆରି କରୁଥିଲେ । ଏବେ କିନ୍ତୁ ଲୁଣ ବାହାରୁ ଆସୁଛି । ଏବେ ଲୁଣ ମାରିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ବେଆଇନ୍ । ଆପଣଙ୍କ ଦେଶରେ ଏତେ ଲୁଣ ଅଛି ଯେ ସେଥିରେ ସାରା ସଂସାର ଦୁଇଶହବର୍ଷ ଚଳିପାରିବ; କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନେ ଓଲଟି କେବଳ ଲୁଣ ପାଇଁ ସାତ କୋଟି ଟଙ୍କା ଦେଉଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ନଦୀ ହ୍ରଦ ସମୁଦ୍ରରେ ଲୁଣ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ତାକୁ ଛୁଇଁ ପାରିବେ ନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ ଆଉ କିଛିଦିନ ଗଲେ କୂଅପାଣି ପାଇଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଟିକସ ଦେବାପାଇଁ ପଡ଼ିବ । ଆପଣମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ କଣ ଏ ଅନ୍ୟାୟ ସହିବାକୁ ରାଜି ?

ଲୋକେ ପାଟିକଲେ—ଆମର ଆଉ ଉପାୟ କଣ ?

ଦଳପତି ପୁଣି କହିଲେ—"ଏଇଟା ଆପଣମାନଙ୍କର ଭୁଲ । ଆପଣମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏତେ ବଡ଼ ରାଜ୍ୟର ଦାୟିତ୍ୱ ଅଛି । ଆପଣମାନେ ଏଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଓ ଏଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ହାକିମ ହୁକୁମାଙ୍କ ମାଲିକ, କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନେ ଅନ୍ୟାୟ ସହୁଛନ୍ତି ଓ ଭୋକରେ ମରୁଛନ୍ତି । ତାହାର କାରଣ ହେଉଛି ଆପଣମାନଙ୍କର ନିଜ ଶକ୍ତି ବିଷୟରେ ଧାରଣା ନାହିଁ । ଏକଥା ମନେରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ସଂସାରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରି ପାରେନାହିଁ ସେ ଅନ୍ୟାୟୀ ସ୍ୱାର୍ଥପରଲୋକର ଶିକାର ହେବାପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । ଆଜି ଦୁନିଆରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ଲୋକ ନିଜର ଜୀବନ ନେଇ ଖେଳ ଖେଳୁଛି । ହଜାର ହଜାର ଯୁବକ ଜୀବନକୁ ପାଣି ଛଡ଼ାଇ ଆପଣମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ତୁଟାଇବାପାଇଁ ତିଆର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ

ଲୋକମାନେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଅସହାୟ ମନେକରି ଦୁଇହାତରେ ଲୁଟ୍ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ସେମାନେ କ'ଣ ନିଜ ମୁହଁରୁ କେବେ ଶିକାର ଛାଡ଼ିଦେବେ ? ତେଣୁ ଏହି ସିପାହିମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେତେ ଅନ୍ୟାୟ କରିବ କଥା ସେମାନେ କରି ବୁଲୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆମେ ସେସବୁ ସହିବା ପାଇଁ ତିଆରି ହୋଇ ରହିଛୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣମାନେ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ କି ? ପୁରୁଷ ପରି ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ନିଜକୁ ଅନ୍ୟାୟରୁ ରକ୍ଷା କରିବେ ନା କାପୁରୁଷ ପରି ଘରେ ବସି ଭାଗ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରୁଥିବେ ? ଏପରି ସୁଯୋଗ ଆଉ ଆସିବ କି ନାହିଁ କିଏ ଜାଣେ । ଏ ସୁବିଧା ହାତରୁ ଖସିଗଲେ ହୁଏତ ଜୀବନଯାକ ବସି ହାତ ମଳୁଥିବେ । ଆମେ ନ୍ୟାୟ ଏବଂ ସତ୍ୟପାଇଁ ଲଢ଼ୁଛୁ । ତେଣୁ ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ଅସ୍ତ୍ରରେ ଲଢ଼ିବାପାଇଁ ହେବ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହିପରି ବୀର ଦରକାର ଯେଉଁମାନେ ହୃଦୟରୁ ହିଂସା ଓ କ୍ରୋଧ ପୋଛିଦେଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ଧର୍ମ ପାଇଁ ସବୁକିଛି ସହ୍ୟ କରିପାରିବେ । କହନ୍ତୁ, ଆପଣମାନେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ କି ?"

କେହି ଆଗଭର ହେଲେନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ହୋଇ ବସିଲେ ।

୪

ହଠାତ୍ ପାଟିହେଲା—ପୋଲିସ୍, ପୋଲିସ୍, ଆସିଲେ ।

ପୋଲିସ ଦାରୋଗା ଦଳେ ସିପାହିଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆସି ଆଗରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲେ । ଲୋକଙ୍କ ଆଖି ତଳକୁ ହୋଇଗଲା, ଭୟରେ ଛାତି କମ୍ପିଲା । କୁଆଡ଼େ ପଳାଇବେ ବାଟ ଖୋଜିଲେ ।

ଦାରୋଗାବାବୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ, "ଏ ବଦମାସଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ପିଟି ବାହାର କରିଦିଅ ।"

ସିପାହିମାନେ ବାଡ଼ି ଉଠାଇ କାହାକୁ ମାରିବା ପୂର୍ବରୁ କିଏ କୁଆଡ଼େ ଏଣେ ତେଣେ ପଳାଇଲେ । ଖୁବ୍ ଧାଁ ଦୌଡ଼ ଲାଗିଲା । ଦଶମିନିଟ ଭିତରେ ଗାଁରେ ଜଣେ ଲୋକ ବି ରହିଲା ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଦଳପତି ନିଜ ଜାଗାରେ ସେମିତି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ତାଙ୍କ ପଛପଟେ ବସି ରହିଥିଲେ । କେବଳ କୋଦଇ ଚୌଧୁରୀ ଦଳପତିଙ୍କ ପାଖରେ ଭୂଇଁକୁ ଚାହିଁ ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସିଥିଲା ।

ଦାରୋଗା କୋଦଇକୁ କଟମଟ କରି ଚାହିଁ କହିଲେ, "କିରେ କୋଦେଇଆ, ତୁ ଏ ବଦମାସଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଏଠାରେ ରଖିଛୁ କାହିଁକି ?"

କୋଦଇ ଲାଲ ଲାଲ ଆଖି କରି ଦାରୋଗାକୁ ଚାହିଁ ବିଷପରି ନିଜର କ୍ରୋଧକୁ ପିଇଗଲା । ଆଜି ଯଦି ତା ଉପରେ ଘର ସଂସାରର ଭାର ନ ଥାନ୍ତା କିମ୍ବା ଦିଆନିଆ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ନ ଥାନ୍ତା ତାହାହେଲେ ସେ ତାକୁ ଖୁବ୍ ମୁହାଁମୁହିଁ ଜବାବ

ଦେଇଥାନ୍ତା । ଯେଉଁ ଗୃହସଂସାର ଉପରେ ସେ ତାର ଜୀବନର ପଚାଶବର୍ଷ ଆହୁତି ଦେଇପାରିଥିଲା, ଏତେବେଳେ ତାହା ବିଷଧର ସର୍ପପରି ତାର ଆତ୍ମାକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରିଥିଲା ।

କୋଦଇ କିଛି ନ କହିବା ଆଗରୁ ନୋହରୀ ବୁଢ଼ୀ ପଛରୁ ଚାଲିଆସି କହିଲା, "କ'ଣ ଲାଲପଗଡ଼ି ବାନ୍ଧି ତୁମ ଜିଭ ଏମିତି ଟାଣ ହୋଇଯାଇଛି ? କୋଦଇ କ'ଣ ତମର ନୌକର ଯେ ତମେ ତାକୁ କୋଦଇଆ କୋଦଇଆ ବୋଲି ଡାକୁଛ ? ଆମରିଠାରୁ ପଇସା ଖାଇ ଆମକୁ ପୁଣି ଆଖି ଦେଖାଉଛ ? ତମକୁ ଏତେ ଟିକିଏ ଲାଜ ନାହିଁ ?"

ନୋହରୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦ୍ୱିପ୍ରହରର ଖରା ପରି ଜଳି ଉଠୁଥିଲା । ଦାରୋଗା କିଛି ସମୟ ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାକଟାକଟି କରିବା ନିଜର ମାନସମ୍ମାନର ଖିଲାପ ଭାବି କୋଦଇକୁ କହିଲେ, "କୋଦଇ, କୋଉ ମଇତାନର ମାଉସୀ କି ଇଏ ? ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଭୟ ନ ଥିଲେ ଏହା ଜିଭକୁ ମୁଁ ତାଳୁରୁ ଓପାଡ଼ି ଆଣନ୍ତି ।"

ବୁଢ଼ୀ ଲାଠି ଉଠାଇ ଦାରୋଗା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲା, "ଆରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମ ନେଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବଦ୍‌ନାମ କରୁଛ କାହିଁକି ? ତମର ଈଶ୍ୱର ତ ତମ ଅଫିସର, ଯାହାଙ୍କର ଜୋତା ତମେ ଚାଟ । ତମର ତ ପୋଷେ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ିମରିବା ଉଚିତ । ଯେଉଁମାନେ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ସେମାନେ କିଏ, ତମେ ଜାଣ ? ଏମାନେ ତ ଆମ ଗରିବଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନ ଦେବାଲାଗି ତିଆରି । ତୁମେ ସେମାନଙ୍କୁ ବଦ୍‌ମାସ କହୁଛ । ତମେ ଯେଉଁମାନେ ଲାଞ୍ଚ ଖାଅ, ଜୁଆ ଖେଳାଅ, ଚୋରି କରାଅ, ଡାକୁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଡକାଏତି କରାଅ, ଭଲ ଲୋକଙ୍କୁ ମକଦ୍ଦମାରେ ପକାଇ ପକେଟ ଗରମ କର ଓ ନିଜ ହାକିମଙ୍କ ଜୋତାରେ ନାକ ଘଷ, ସେହି ତୁମେ ପୁଣି ଏହି ଲୋକଙ୍କୁ ବଦ୍‌ମାସ କହୁଛ ?"

ନୋହରୀର କଡ଼ା କଥା ଶୁଣି ଏଣେତେଣେ ପଳାଇଯାଇଥିବା ଲୋକେ ସବୁ ଆସି ପୁଣି ଜମା ହେଲେ । ଲୋକ ଜମା ହେବାର ଦେଖି ଦାରୋଗା ହଣ୍ଟର ଉଠାଇ ଆଗେଇଯିବାରୁ ଲୋକ ପୁଣି ପଳାଇଲେ । ହଣ୍ଟରର ଗୋଟାଏ ପାହାର ନୋହରୀ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ମନେହେଲା ନିଆଁର ଗୋଟାଏ ଧାର ତା' ପିଠିରେ ଚାଲିଗଲା । ଆଖିତଳ ତାର ଅନ୍ଧାର ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ନିଜର ଶକ୍ତିକୁ ଏକାଠି କରି ସେ ପୁଣି ପାଟି କରି କହିଲା, "ଆରେ ପିଲାମାନେ, ପଳାଉଛ କାହିଁକି ? ଏଠି କ'ଣ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଖାଇଆସିଥିଲ ନା ନାଟ ଦେଖିଆସିଥିଲ ? ତମରି ଡର ଯୋଗୁ ଏଗୁଡ଼ା ସବୁ ସିଂହ ସାଜି ବସିଛନ୍ତି । କେତେ କାଳ ତୁମେ ଏହି ମାଡ଼-ଗାଳି ସହି ରହିବ ?"

ଗୋଟାଏ ସିପାହି ବୁଢ଼ୀର ବେକ ଧରି ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଗୋଟାଏ ଧକ୍‌କା ଦେଲା । ବୁଢ଼ୀ ଆଗକୁ ଦୁଇ ତିନି କଦମ ଯାଇ ମୁହଁମାଡ଼ି ପଡ଼ିବାବେଳକୁ କୋଦଇ ଡେଇଁପଡ଼ି ତାକୁ ଧରିନେଲା ଏବଂ କହିଲା, "ଏହି ଗରିବ ଉପରେ ରାଗ ଦେଖାଇ-

ହେଉଛ ! ଗୋଲାମି ଯୋଗ୍ୟ ତୁମେ କ'ଣ ଏବେ ମାଇକିନା ପାଲଟିଗଲଣି ? ଏକ ନିରସ୍ତ୍ର, ଦୁର୍ବଳ ବୁଢ଼ୀ ଉପରେ ତୁମେ ଯେଉଁ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଛ ତାହା ପୁରୁଷର କାମ ନୁହେଁ ।"

ନୋହରି ଭୂମି ଉପରେ ପଡ଼ି କହିଲା, "ପୁରୁଷ ହୋଇଥିଲେ ଏମିତି ଗୋଲାମି କରୁଥାନ୍ତେ କାହିଁକି । ହେ ଭଗବାନ, ମଣିଷ ପୁଣି ଏମିତି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହୁଅନ୍ତି ! ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟ, ସେମାନେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହେଲେ ଗୋଟାଏ କଥା । କିନ୍ତୁ ତମେ ତାଙ୍କର ଚାକର ହୋଇ ତମକୁ ତ କିଛି ରାଜ୍ୟ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଖାଲି ଏହି ଧାଁ-ଦୌଡ଼ରେ ଖୁସି । ହୁକୁମ ଦେଲେ ପରର ଗଳା କାଟିବାକୁ ବି ଏମାନଙ୍କର ସଙ୍କୋଚ ନାହିଁ ।"

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦାରୋଗା ଦଳପତିଙ୍କୁ ଗାଳିଦେଇ କହିଲେ, "ତମକୁ ଏହି ଗାଁକୁ ଆସିବାକୁ କିଏ କହିଲା ?"

ଦଳପତି ଶାନ୍ତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଦେଶ ।"

ଦାରୋଗା—ତୁମେ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରୁଛ କାହିଁକି ?

ଦଳପତି—ତାଙ୍କୁଇ ତାଙ୍କର କଥା କହିବା ଯଦି ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ଆମେ ନିଶ୍ଚୟ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରୁଛୁ ।

ପଳାଉଥିବା ଲୋକେ ପୁଣି ଟିକିଏ ରହିଗଲେ । କୋଦଇ ସେହିମାନଙ୍କୁ ହତାଶଚକ୍ଷୁରେ ଚାହିଁ କମ୍ପିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଭାଇମାନେ, ଆପଣମାନେ କେତେ ଗାଁର ଲୋକ ଏଠି ଜମା ହୋଇଛନ୍ତି । ଦାରୋଗା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେତେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଛନ୍ତି ତୁମେ ତାହା ସହ୍ୟ କରି କ'ଣ ଆରାମରେ ଶୋଇପାରିବ ? ଏହି ଲୋକଙ୍କର ଫେରାଦ କିଏ ଶୁଣିବ ? ହାକିମଲୋକେ କ'ଣ କେବେ ଆମ ଅଭିଯୋଗ ଶୁଣିବେ ? କେବେ ନୁହେଁ, ଅଜ ଆମେ ସମସ୍ତେ ମରିଗଲେ ବି କେହି ଶୁଣିବେ ନାହିଁ । ଏହି ହେଲା ଆମର ମାନସମ୍ମାନ । ଏ ଜୀବନରେ ମାନସମ୍ମାନ ଖୁବ୍ କମ୍ ।"

ହୁଡ଼ାରେ ଆଘାତ ପାଇ ପାଣି ଅଟକିଗଲା ପରି ଲୋକେ ସବୁ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଠିଆହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଭୟର ଯେଉଁ ଧୂଆଁ ଗୁଳି ହୋଇଯାଇଥିଲା ତାହା ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ଅପସରିଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁଟାଣ ଦେଖି ଦାରୋଗା ଘୋଡ଼ା ଉପରେ ସବାର ହୋଇ କୋଦଇକୁ ଗିରଫ କରିବା ପାଇଁ ହୁକୁମ ଦେଲେ । ଦୁଇଜଣ ସିପାହି ଯେତେବେଳେ ଆଗେଇଯାଇ ତା ହାତକୁ ଧରିପକାଇଲେ, ସେ କହିଲା, "ଏମିତି ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଛ କାହିଁକି ? ମୁଁ କ'ଣ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇଯାଉଛି । ଚାଲ କେଉଁଠିକି ଯିବ, ମୁଁ ଯିବ ।"

ସିପାହି କୋଦଇକୁ ନେଇଯିବା ପାଇଁ ବାହାରିଲାବେଳେ କୋଦଇର ଦୁଇଜଣ ଯବାନ ପୁଅ କେଉଁପଟୁ ତା ହାତରୁ ବାପକୁ ଛଡ଼ାଇ ଆଣିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଲୋକେ ସବୁ ଆବେଗବଶତଃ ସିପାହିମାନଙ୍କୁ ଘେରିଗଲେ ।

ଦାରୋଗା କହିଲେ, "ତମେ ସବୁ ହଟି ଯ ; ନଚେତ ଗୁଳି ଚାଲିବ !"

ଲୋକେ ସବୁ ପାଟି କରିଉଠିଲେ 'ଭାରତ ମାତା କୀ ଜୟ' ଓ ତାପରେ ଦୁଇ କଦମ ଲେଖା ଆଗେଇଗଲେ ।

ଦାରୋଗା ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ପ୍ରାଣରକ୍ଷାର ଆଉ ଉପାୟ ନାହିଁ, ସେ ବିନୟ ହୋଇ କହିଲେ—ନେତା ସାହେବ, ଏ ଲୋକମାନେ ଫିସାଦ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ଏହାର ଫଳ ଭଲ ହେବ ନାହିଁ ।

ନେତା କହିଲେ—ନାହିଁ, ଆମ ଭିତରୁ ଜଣେ କେହି ଏଠି ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ କେହି ହାତ ଦେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କଠାରେ ଆମର କୌଣସି ଶତ୍ରୁତା ନାହିଁ । ଆପଣ ଆଉ ଆମ୍ଭେ ସମସ୍ତେ ଜଣଙ୍କ ପାଦତଳେ ଚୁପି ହୋଇ ରହୁଛେ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା, ଆପଣ ଆଉ ଆମେ ଦୁଇ ବିରୋଧୀ ଦଳ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଛେ ।

ଏହି କଥା କହି ଦଳପତି ଗାଁବାଲାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ—ଭାଇମାନେ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହିସାରିଛି ଏହା ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ଲଢ଼ାଇ; ତେଣୁ ଆମମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟ-ନ୍ୟାୟର ଅସ୍ତ୍ରରେ ଲଢ଼ାଇ କରିବାକୁ ହେବ । ଆମର କାହା ସହିତ ଲଢ଼େଇ କରିବାକୁ ନାହିଁ । ଏହି ଦାରୁଗା ନ ହୋଇ ଜଣେ ଇଂରେଜ ସାହେବ ହୋଇଥିଲେ ବି ଆମେ ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତେ । ଦାରୁଗାବାବୁ ଯେ କୋଦଇ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିଛନ୍ତି, ତାହା କୋଦଇର ସୌଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଲଢ଼ାଇରେ ସଜା ପାଇବା ଭାଗ୍ୟର କଥା । ଏଥିରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବାର କ'ଣ ଅଛି ? ଆପଣମାନେ ଆଡ଼େଇ ହୋଇ ପୋଲିସଙ୍କୁ ରାସ୍ତା ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ ।

ସିପାହି ଓ ଦାରୋଗା କୋଦଇକୁ ନେଇ ଚାଲିଗଲେ । ଲୋକେ ପାଟିକଲେ—ଭାରତ ମାତା କୀ ଜୟ ।

କୋଦଇ କହିଲା—ଭାଇମାନେ ନମସ୍କାର, ଲଢ଼େଇରେ ଲାଗିରହ । ଡରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଭଗବାନ୍ ମାଲିକ ଅଛନ୍ତି !

ପୁଅ ଦୁହେଁ ଆଖି ଛଳଛଳ କରି ପଚାରିଲେ—ଆମେ କ'ଣ କରିବୁ କହନ୍ତୁ ବାପା !

କୋଦଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହସ ଦେଇ କହିଲା—ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ରଖି ମରଦ ପୁଅ ଯାହା କରେ ସେୟା କର । ଭୟ ସମସ୍ତ ଗଣ୍ଡଗୋଳର ମୂଳ । ମନରୁ ଭୟ ଛଡ଼ାଇଦେଲେ କେହି ତମର କିଛି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସତ୍ୟର କେବେ ପରାଜୟ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଆଜି ପୁଲିସଙ୍କ ଭିତରେ ଠିଆହୋଇ ମଧ୍ୟ କୋଦଇ ଯେମିତି ନିର୍ଭୀକ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା, ଯା ପୂର୍ବରୁ କେବେ ଏମିତି ଅନୁଭବ କରିନଥିଲା । ଜେଲ ଓ ଫାଶୀକୁ ତାର ଏବେ ଆଉ ଭୟ ନଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଏତେ ଗୌରବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା । ସତ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ରୂପ ସେ ଏହି ପ୍ରଥମ ଥର ଦେଖିଲା ଓ ଏହି ସତ୍ୟତାକୁ କବଚ ପରି ରକ୍ଷା କରୁଥିଲା ।

୪

କୋଦଇକୁ ପୁଲିସ ଏମିତି ବାନ୍ଧିନେବା ଦେଖି ଗାଁଲୋକଙ୍କୁ ଖୁବ ଲାଜ ଲାଗିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ଗଲା, ଅଥଚ ସେମାନେ କିଛି କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏବେ ସେମାନେ କେମିତି କାହା ଆଗରେ ମୁହଁ ଦେଖାଇବେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ଏବେ ଦୁଃଖ; ସତେ ଯେମିତି ଗାଁରେ ଲୁଟି ହୋଇଯାଇଛି ।

ହଠାତ୍ ନୋହରି ପାଟିକରି ଉଠିଲା—ଏବେ ସବୁ ଛିଡ଼ା ହୋଇ କ'ଣ ଦେଖୁଛ ? ନିଜ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖିଲ, ନା ଆହୁରି ଦେଖିବାକୁ ବାକି ଅଛି ! ଆଜି ଦେଖିଲ ନା ଆମ ଉପରେ ଆଇନର ଶାସନ ଚାଲୁନାହିଁ, ଚାଲୁଛି ଲାଠିର ଶାସନ । ଆମେ ପୁଣି ଏତେ ନିର୍ଲ୍ଲଜ୍ଜ ଯେ ଏତିକି କଥା ହେବା ପରେ ବି ଆମ ପାଟି ଫିଟୁନାହିଁ । ଆମେ ସ୍ୱାର୍ଥପର; ଆମେ କାପୁରୁଷ ନ ହୋଇଥିଲେ ଆମକୁ କୋରଡ଼ାରେ ପିଟିବାକୁ ତାଙ୍କର ସାହସ ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଯେତେଦିନ ଯାଏ ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ଗୋଲାମ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ସେବା-ପୂଜାରେ ଲାଗିଥିବା, ସେତେଦିନ ଯାଏ ଖୁଦ କୁଣ୍ଡା ମିଳୁଥିବ; କିନ୍ତୁ କାଲି ଟିକିଏ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ପିଠିରେ କୋରଡ଼ା ବସିବ । କେତେ କାଳ ଆମେ ଏମିତି ମାଡ଼ ସହିବା ? କେତେ କାଳ ଆମେ ମୁର୍ଦ୍ଦାର ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା; ଆଉ ସେମାନେ ଶାଗୁଣା ପରି ଆମକୁ ଖାଉଥିବେ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ତମେ ଦେଖାଇଦିଅ ତମେ ବଞ୍ଚିଛ ଆଉ ତମର ବି ମାନ-ସମ୍ମାନ ଅଛି । ଯଦି ମାନ-ସମ୍ମାନ୍ ନ ରହିବ, ତେବେ ଗୃହବାସ କରି ଦାନଧର୍ମ କରି ଲାଭ କ'ଣ ? ବଞ୍ଚିକରି ଆଉ କ'ଣ କରିବ ? ଆଉ ତମ ପୁଅଝିଅ ଏମିତି ମାଡ଼ ଖାଉଥିବେ, ଏମିତି ପେଷି ହେଉଥିବେ, ସେୟାକୁଇ ଦେଖିବାପାଇଁ ତମେ ବଞ୍ଚି ରହିଥିବ ? ଏ କାପୁରୁଷତା ଛାଡ଼ି ଦିନେ ତ ହେଲେ ଏମିତି ଖଟରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ମରିବ । ତା ହେଲେ, ଏହି ଧର୍ମ ଲଢ଼େଇରେ ପଶି ବୀରଙ୍କ ପରି ମରିବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ମୁଁ ତ ବୁଢ଼ୀଲୋକ, ଆଉ କିଛି ସିନା କରି ପାରିବ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଏ ଲୋକଙ୍କ ଶୋଇବା ଜାଗା ତ ଝାଡ଼ୁ କରିଦେଇ ପାରିବ; ସେମାନେ ଶୋଇଲେ ତ ପଙ୍ଖା କରି ଦେଇ ପାରିବ ?

କୋଦଇର ବଡ଼ପୁଅ ମେକୁ କହିଲା—ଆମେ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଖୁଡ଼ୀ, ତମେ ଯିବ ? ଧିକ୍ ଆମ ଜୀବନକୁ ! ଆମେ ତ ଏବେ ତମର ପୁଅ ବଞ୍ଚିଛୁ । ମୁଁ ଏବେ ଯିବି; ଗଙ୍ଗା ବଲବାଡ଼ି ସବୁ ଦେଖିବ ।

ଗଙ୍ଗା ତାର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭାଇ । ସେ କହିଲା—ଭାଇ, ତମେ ଭୁଲ କହୁଛ । ମୁଁ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ତମେ ଯିବ କେମିତି ? ତମେ ରହିଲେ ତ ଘରଦ୍ୱାର ଦେଖିବ । ମୋ ହାତରେ ତ କିଛି ହେବ ନାହିଁ; ମୁଁ ବରଂ ଯାଉଛି ।

ମେକୁ—ଆମେ କାହିଁକି ଲଢ଼ାଇ କରିବା, ଖୁଡ଼ୀ କହନ୍ତୁ । ସେ ଯାହାକୁ କହିବେ, ସେ ଯିବ ।

ନୋହରୀ ହସି ଦେଇ କହିଲା—ମୋତେ ଯେ ଲାଞ୍ଚ ଦେବ, ମୁଁ ତାର ପକ୍ଷରେ କହିବି ।

ମେକୁ—ତମର କଚେରୀରେ କ'ଣ ଖାଲି ଲାଞ୍ଚ କାରବାର ଚାଲିବ ଖୁଡ଼ୀ ! ଆମେ ତ ଭାବିଥିଲୁ ସେଠି ଖାଲି ନ୍ୟାୟରେ କାମ ହେବ ବୋଲି ।

ନୋହରୀ—ଆଚ୍ଛା ଛାଡ଼ । ମନ୍ତ୍ରୀଦଳକୁ ରାଜ୍ୟ ମିଳିଛି ଯେତେବେଳେ, କିଛି ରୋଜଗାର କରିନେବା ବୋଲି ଭାବିଛି ।

ଗଙ୍ଗା ହସି ହସି କହିଲା—ଆଚ୍ଛା ଖୁଡ଼ୀ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଲାଞ୍ଚ ଦେବି । ମୁଁ ଏବେ ବଜାର ଗଲେ ତମ ପାଇଁ ବଢ଼ିଆ ଧୂଆଁପତ୍ର ଆଣିଦେବି ।

ନୋହରୀ—ଆଚ୍ଛା, ତା ହେଲେ ତୁ ଜିତିଲୁ, ତୁ ଯିବୁ ।

ମେକୁ—ଖୁଡ଼ୀ, ତମେ କିଛି ନ୍ୟାୟ କଥା କହୁ ନା ।

ନୋହରୀ—ଅଦାଲତର ରାୟକୁ କେଉଁ କାଳେ କେଉଁଠି ଉଭୟ ପକ୍ଷ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ?

ଗଙ୍ଗା ନୋହରୀର ପାଦ ଛୁଇଁ ଭାଇକୁ କୁଣ୍ଢେଇ ପକାଇ କହିଲା—ବାପାଙ୍କୁ ଖବର ପଠାଇଦିଅ, କାଲି ମୁଁ ଯିବି ।

ଜଣେ ଲୋକ କହିଲା—ଭାଇ ସେବାରାମ, ମୋ ନାଁ ବି ଲେଖିନିଅ ।

ସମସ୍ତେ ଜୟ ଧ୍ୱନି ଦେଲେ, ସେବାରାମ ଆସି ନେତାଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲା ।

ଆଉ ଜଣେ କହିଲା—ମୋ ନାଁ ଲେଖିନିଅ, ଭଜନ ସିଂହ ।

ପୁଣି ସମସ୍ତେ ଜୟ ଧ୍ୱନି କଲେ ଓ ଭଜନ ସିଂହ ଯାଇ ନେତାଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆହେଲା ।

ଭଜନ ସିଂହଙ୍କୁ ପହିଲମାନ ହିସାବରେ ଦଶ ପାଞ୍ଚ ଗାଁରେ ଲୋକେ ଜାଣନ୍ତି । ସେ ତାର ମୁହଁ ଓ ଛାତି ଉଠାଇ ଯେତେବେଳେ ନେତାଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆହୋଇଗଲା, ସେତେବେଳେ ମଞ୍ଚତଳେ ଏକ ନୂତନ ଜୀବନ ଦେଖାଦେଲା ।

ହଠାତ୍ ଆଉ ଜଣେ କହିଲା—ମୋ ନାଁ ଲେଖ—ଧୂରେ ।

ଧୂରେ ଗାଁ ଚୌକିଦାର । ଗାଁଲୋକେ ସମସ୍ତେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଚାହିଁଲେ । ଧୂରେ ତା ନାଁ ଲେଖାଇବ ବୋଲି କେହି କେବେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ନଥିଲେ ।

ଭଜନ ସିଂହ ହସି ହସି ପଚାରିଲା—ତୋର କ'ଣ ହେଲା କି ଧୂରେ ?

ଧୂରେ କହିଲା—ତମର ଯାହା ହେଲା, ମୋର ସେଇଆ ହେଲା । କୋଡ଼ିଏ ବରଷ ଢାଳ ଚାକିରି କରି କରି ଥକିଗଲି ।

ପୁଣି ପାଟି ଶୁଭିଲା—ମୋ ନାଁ ଲେଖ, କାଲେ ଖାଁ ।

ଇଏ ଜମିଦାରଙ୍କ ଡାକୁଆ, ଭାରି ଜବରଦସ୍ତ ଗଣ୍ଡଗୋଳିଆ ଲୋକ । ତାକୁ ଦେଖି ଲୋକେ ଆହୁରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ।

ମେକୁ କହିଲା—ଆମକୁ ମାରି ମାରି ଘର କାହିଁକି ଭର୍ତ୍ତି କରୁଛ, ଏବେ ଜଣାପଡ଼ିଲା ।

କାଲେ ଖାଁ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲା—ଭାଇ, ଭୁଲ ରାସ୍ତାରେ ଯାଉଥିବା ଲୋକକୁ ତମେ କ'ଣ ସିଧା ବାଟକୁ ଆସିବାକୁ ଦେବ ନାହିଁ ? ଆଜଯାଏ ଯାହାର ଲୁଣ ନିମକ ଖାଉଥିଲି, ତାହାର କାମ ବଜାଉଥିଲି । ତମକୁ ଲୁଟି କରି ତାହାର ଘର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିଲି । ଏବେ ବୁଝିଲି ମୁଁ ବଡ଼ ଭୁଲ କଥାରେ ମାତିଥିଲି । ତମେ ସବୁ ମୋର ଭାଇ । ତମକୁ ମୁଁ ବହୁତ କଷ୍ଟ ଦେଇଛି; ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋତେ କ୍ଷମା ଦିଅ ।

ପାଞ୍ଚଜଣଯାକ ଏବେ ପରସ୍ପରକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଏମିତି ନାଚକୁଦ, ପାଟିତୁଣ୍ଡ କରୁଥାନ୍ତି; ସତେ ଯେମିତି ସ୍ୱାଧୀନତା ତାଙ୍କୁ ମିଳିଗଲା । ସ୍ୱାଧୀନତାଟା ଗୋଟାଏ ମନର କଥା । ପରାଧୀନତାର ଭୟ ମନରୁ ଚାଲିଗଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳିଲା । ଭୟ ହେଲା ପରାଧୀନତା; ନିର୍ଭୟତା ହେଲା ସ୍ୱାଧୀନତା । ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆଉ ସଗଠନ ତ ସାମାନ୍ୟ କଥା ।

ନେତା ସେହି ସେବକମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରି କହିଲେ—ବନ୍ଧୁମାନେ, ଆପଣ ଆଜି ଆସି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ-ସିପାହିମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନାଁ ଲେଖାଇଲେ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଉଛି । ଆମେ କେମିତି ଲଢ଼ାଇ କରିବାକୁ ଯାଉଛେ ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି କି ? ଆପଣମାନଙ୍କ ଉପରେ ନାନାପ୍ରକାର ଅତ୍ୟାଚାର ହେବ; କିନ୍ତୁ ମନେ ରଖିବେ ଆଜି ଯେମିତି ସବୁ ଲୋଭ ମୋହ ତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି ସେହିପରି ସବୁ ହିଂସା କ୍ରୋଧ ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତୁ । ଆମେମାନେ ଧର୍ମ ଲଢ଼ାଇ କରିବା ପାଇଁ ଯାଉଛେ । ଆମକୁ ଧର୍ମ-ରାସ୍ତାରେ ରହିବା ପାଇଁ ହେବ । ଆପଣମାନେ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ତ ?

ପାଞ୍ଚଜଣଯାକ ଏକ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—ହଁ, ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛୁ ।

ନେତା ଆଶୀର୍ବାଦ କରି କହିଲେ—ଭଗବାନ ଆପଣମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ ।

୭

ସତେ ଯେମିତି ସେଦିନର ସୁନେଲି ସକାଳରେ ଉତ୍ସାହ ଗୋଳି ହୋଇ ରହିଯାଇଥିଲା । ଶୀତଳ ପବନର ଧୀର ଆଲୋଡ଼ନରେ ସୁନେଲି କିରଣର ହାଲୁକା ରଙ୍ଗରେ, ସବୁଠି ଖାଲି ଉତ୍ସାହ । ଲୋକେ ଏକଦମ ପାଗଳ ହୋଇଉଠିଥିଲେ; ସତେ ଯେମିତି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦେବୀ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରୁଛନ୍ତି । ସେହି ଖେତବାଡ଼ି, ସେହି ବାଗବଗିଚା, ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ, ସେହି ସବୁ; କିନ୍ତୁ ସେହି ସମସ୍ତ ଭିତରେ ଆଜି ଯେଉଁ ଆଶୀର୍ବାଦ, ଯେଉଁ ବରଦାନ, ଯେଉଁ ବିଭୂତି ତା ଆଉ କେବେ ନଥିଲା । ଆଜି ସମସ୍ତେ ଏକ ନୂତନ ରଙ୍ଗରେ ଅନୁରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ପୂର୍ବରୁ କେତେ ହଜାର ଲୋକ ଜମା ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଦଳ ବାହାରିଲାବେଳେ ଲୋକଙ୍କ ଉନ୍ମାଦନାଭରା ଧ୍ୱନିରେ ଆକାଶ କମ୍ପି ଉଠିଲା । ନୂତନ ସୈନିକମାନଙ୍କର ବିଦାୟ, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର କୋମଳ ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ପିତାମାତାଙ୍କର ସଜଳ ଗୌରବ, ଏହିସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଲୋକେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇଉଠୁଥିଲେ ।

ହଠାତ୍ ନୋହରୀ ବାଡ଼ି ଧରି ଆସି ଠିଆହୋଇଗଲା ।

ମେକୁ କହିଲା—ଖୁଡ଼ୀ, ଆମକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦିଅ ।

ନୋହରୀ—ଆରେ ପୁଅ, କେତେ ଆଶୀର୍ବାଦ ନେବୁ ଚାଲ, ମୁଁ ତ ତୋ ସଙ୍ଗରେ ଯାଉଛି ।

କେତେ ଲୋକ ଏକସ୍ୱରରେ କହିଲେ—ଖଡ଼ୀ, ତୁମେ ଯଦି ଚାଲିଯିବ, ତେବେ ଏଠି ଆଉ କଏ ରହିବ ?

ନୋହରୀ ଶୁଭକାମନାଭରା ସ୍ୱରରେ କହିଲା—ଆରେ ଭାଇ, ମୋର ତ ଏବେ ଯିବାର ବେଳ ଆସି ହୋଇଗଲାଣି । ଆଜି ନ ଯିବ ତ ଦୁଇ ଚାରି ମାସ ପରେ ଯିବ । ଆଜି ଯଦି ଯାଏ, ତେବେ ଜୀବନ ସଫଳ ହୋଇଯିବ । ଦୁଇ ଚାରି ମାସ ଖଟରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ଯଦି ଯାଏ, ତେବେ ମନର ଆଶା ମନରେ ହିଁ ରହିଯିବ । ଏତେ ପିଲା ଯାଉଛନ୍ତି; ଏମାନଙ୍କର ସେବା କଲେ ମୋର ମୁକ୍ତି ହୋଇଯିବ । ଭଗବାନ କରନ୍ତୁ ତୁମମାନଙ୍କର ଶୁଭଦିନ ଆସୁ ଓ ମୁଁ ମୋର ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ତୁମମାନଙ୍କର ସୁଖ ଦେଖେଁ ।

ଏହା କହି ନୋହରୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଇ ନେତାଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ଛିଡ଼ା ହେଲା ।

ଲୋକେ ସବୁ ଅନାଇ ରହିଥାଆନ୍ତି ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଦଳ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଚାଲିଥାଏ । ଗୀତର ଅର୍ଥ ହେଲା···

···ଦୁନିଆରେ ଆମେ ଦିନେ ସବୁଠୁ ବଡ଼ ଥିଲୁ; ଅଥଚ ଆମଠୁଁ ବଳି ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଏବେ ଆଉ କେହି ନାହିଁ ।

ନୋହରୀର ପାଦ ଆଉ ଭୁଇଁରେ ପଡ଼ି ନଥାଏ; ସତେ ଯେମିତି ସେ ବିମାନରେ ବସି ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଉଥାଏ ।

ସୁଜାନ ଭଗତ

୧

ସାଧାରଣ ଚାଷୀ ହାତରେ ପଇସା ପଡ଼ିଲେ ସେ ବଡ଼ଲୋକଙ୍କ ପରି ଭୋଗବିଳାସ ନ କରି ଧର୍ମ-କର୍ମ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ । ଗଲା କେତେ ବର୍ଷ ହେଲା ସୁଜାନର କ୍ଷେତରେ ସୁନା ଫସଲ ଫଳୁଥିଲା କହିଲେ ଚଳେ । ଗାଁଲୋକେ ତ ସମସ୍ତେ ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଭଗତର ଭାଗ୍ୟ ଏମିତି ଖୋଲିଯାଇଥିଲା ଯେ ପଡ଼ିଆ ଭୂଇଁରେ ବି ବୁଣି ଦେଇଆସିଲେ କିଛି ନା କିଛି ଫଳିଯାଉଥିଲା । ଗଲା ତିନିବର୍ଷ ହେଲା ଯେମିତି ଆଖୁ ଲଗାହେଉଥିଲା, ଗୁଡ଼ ଭାଉ ବି ସେମିତି ବଢ଼ିଥିଲା । ଭଗତକୁ ପ୍ରାୟ ଦି ଅଢ଼େଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ମିଳିଯାଇଥିଲା । ବାସ୍, ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ତାର ମନ ଧର୍ମ-କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଯାଇଥିଲା । ସାଧୁ ସନ୍ଥଙ୍କ ଆଦର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ହେଲା । ଦୁଆରେ ଯାଗଯଜ୍ଞ ଚାଲିଲା । ଇଲାକାର କାନୁନ୍‌ଗୋ ଆସିଲେ ସୁଜାନର ଚଉପାଢ଼ିରେ ରହିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଦେଖିବ କନଷ୍ଟେବଲ୍ ହେଉ, ଥାନାବାଲା ହେଉ, ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ଅଫିସର ହେଉ, କେହି ନା କେହି ଜଣେ ତା ଚଉପାଢ଼ିରେ ନିଶ୍ଚୟ ପଡ଼ିରହିଥିବେ । ଏସବୁ ଦେଖି ଭଗତର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହୁନଥିଲା । ଭାବୁଥିଲା, ଧନ୍ୟ ତାର ଭାଗ୍ୟ । ଆଜି କେତେ ବଡ଼ଲୋକ ଆସି ତା ଦୁଆରେ ରହୁଛନ୍ତି । ଯୋଉ ହାକିମଙ୍କୁ ଦେଖି ତା ମୁହଁରୁ କଥା ବାହାରୁ ନଥିଲା, ସେହିମାନେ ଆଜି ତାକୁ ବାବୁ ଡାକି ଡାକି ସେମାନଙ୍କର ତଣ୍ଟି ଶୁଖିଯାଉଛି । ବେଳେ ବେଳେ ଭଜନ, କୀର୍ତ୍ତନ ହେଉଥିଲା ।

ଜଣେ ସାଧୁ ସୁବିଧା ଦେଖି ଗାଁରେ ଆସି ଆସନ ଜମାଇ ବସିଗଲେ । ଢୋଲ ଆସିଲା, ଝାଞ୍ଜ କରତାଳ ଆସିଲା, ଖୁବ୍ ସଙ୍ଗୀତ ଚାଲିଲା । ଏସବୁ ସୁଜାନ ଯୋଗେ ହେଉଥିଲା । ଘରେ ତାର ଦୁଇସେର ଦୁଧ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ବୁନ୍ଦାଏ ହେଲେ ତାର ପେଟରେ ପଡ଼େନାହିଁ; କେବେ ହାକିମ ଖାଆନ୍ତି, କେବେ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଖାଆନ୍ତି । ଚାଷୀ ଲୋକର ବି ଘିଅ-ଦୁଧରେ କ'ଣ କାମ ? ସେ ତ ଶାଗ ପଖାଳ ଖାଇବା ଲୋକ । ସୁଜାନର ଏବେ ନମ୍ରତାର ଆଉ ସୀମା ନଥିଲା ।

ଧନ ହେବାରୁ ମନରେ ଗର୍ବ ହେଲାଣି ବୋଲି କାଳେ କିଏ ଭାବିବ, ଏଇ ଭୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଠିଆହେଉଥିଲା । ଗାଁରେ ମୋଟେ ତିନୋଟି କୂଅ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ବହୁତ ଜମିରେ ପାଣି ମାଡ଼ିପାରୁ ନଥିଲା । ସୁଜାନ

ଏବେ ଗୋଟାଏ କୂଅ ତିଆରି କରି ସେଥିପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉତ୍ସବ କଲା ଓ ସେଥିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଭୋଜି ଖାଇବାକୁ ଦେଲା । ଯେଉଁ ଦିନ କୂଅରୁ ପ୍ରଥମ ପାଣି-ମଡ଼ା ହେଲା, ସେଦିନ ଜାଣି ସୁଜାନଙ୍କୁ ଚତୁର୍ବର୍ଗ ଫଳ ମିଳିଲା । କେହି କେବେ ଗାଁରେ ଏପରି କାମ କରି ନଥିଲେ । ବାପ-ଦାଦାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦରୁ ସେହି ଆଜି କରି ଦେଖାଇଦେଲା ।

ଦିନେ କେତେକ ଗୟାଯାତ୍ରୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ଦିନ ସୁଜାନ ଦୁଆରେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଭୋଜନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା । ଅନେକ ଦିନୁ ସେ ଗୟା ଯିବ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲା; ଏବେ ସେହି ସୁଯୋଗ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯିବାରୁ ସେ ଗୟା ଯିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲା ।

ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ବୁଲାକୀ କହିଲା—ଏବେ ଯାଅ ନାହିଁ, ପରେ କେବେ ସୁବିଧା ହେଲେ ଯିବ ।

ସୁଜାନ ଟିକିଏ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲା—ଆର ବର୍ଷ କ'ଣ ହେବ, କିଏ ଜାଣେ । ଧର୍ମକାମରେ ବାଛବିଚାର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଜୀବନ ଉପରେ ମଣିଷର କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଭରସା ।

ବୁଲାକୀ—ଗଲେ ତ ହାତ ଖାଲି ହୋଇଯିବ ।

ସୁଜାନ—ଭଗବାନ ଚାହିଁଲେ ପୁଣି କେତେ ପଇସା ଆସିବ । ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅଭାବ କ'ଣ ?

ବୁଲାକୀ ଏକଥାରେ ଆଉ କ'ଣ ଜବାବ ଦିଅନ୍ତା । ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାଧା ଦେଇ ଲାଭ ବା କ'ଣ ? ତହିଁଆରଦିନ ସକାଳୁ ଉଠି ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁହେଁ ଗୟା ବାହାରିଲେ । ସେଠୁ ଫେରିଲାମାତ୍ରେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଭୋଜି କଲେ । ଭାଇ ବନ୍ଧୁ ଦଶ ଗାଁର ଲୋକଙ୍କୁ ଗୁଆ ଦିଆଗଲା । ଏମିତି ଧୂମ୍‌ଧାମରେ କାମ ଚାଲିଲା ଯେ ସବୁଆଡ଼ ଲୋକେ ବାହାବା କରିଉଠିଲେ । ସମସ୍ତେ କହିଲେ ଭଗବାନ ଯାହାକୁ ଧନ ଦେବେ, ତାକୁ ଏମିତି ମନ ଦେବା ଦରକାର । ଗର୍ବ ବୋଲି ତ ଏତେ ଟିକେ ନାହିଁ । ଦିନେ ଯେ ହାତରେ ପିତ୍ତଳ ଖଣ୍ଡେ ଧରି ବୁଲୁଥିଲା, ସେ ଏବେ କୂଳର ନାଁ ରଖିଦେଲା । ଏମିତି ପୁଅ ହେଲେ ସିନା ପୁଅ । ବାପ ମଲାବେଳେ ଘରେ ଖୁଦ କୁଣ୍ଡା ନଥିଲା; ଏବେ ଘରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆସି ଆଣ୍ଠୁମାଡ଼ି ବସିଛନ୍ତି ।

ଜଣେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଲୋକ କହିଲା—କେଉଁଠୁ ପୋତା ଧନ କିଛି ପାଇଯାଇଛି ।

ଏକଥା ଶୁଣି ଚାରିଆଡ଼ୁ ଲୋକେ ପାଟି କରିଉଠିଲେ—ହିଁ, ତମ ବାପ-ଅଜା ଯେଉଁ ଧନ ପୋତି ଯାଇଥିଲେ ସେହି ଧନ ତା ହାତରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ଆରେ ଭାଇ, ଏ ଧର୍ମର ପଇସା ! ତମେ ବି ଛାତି ଫଟାଇ କାମ କରୁଛ; ତମର କାହିଁକି ଆଖୁ ହେଉନାହିଁ; ତମର କାହିଁକି ଏମିତି ଫସଲ ହେଉନାହିଁ । ଆରେ, ଭଗବାନ ମଣିଷର ହୃଦୟ ଦେଖନ୍ତି । ଯିଏ ଖର୍ଚ୍ଚ କରେ, ତାକୁ ପଇସା ଦିଅନ୍ତି ।

୨

ସେଦିନର ସୁଜାନ ମହତୋ ଆଜି ସୁଜାନ ଭଗତ । ଭଗତ ଲୋକଙ୍କର ଆଚାର-ବିଚାର ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ସେ ଅଗାଧୁଆ କିଛି ଖାଏନାହିଁ । ଗଙ୍ଗା ନଦୀ ଦୂର ହୋଇଥିବାରୁ ଜଲ୍‌ଦି ଫେରି ହୁଏନାହିଁ । ତେଣୁ ପର୍ବପର୍ବାଣୀରେ ଅନ୍ତତଃ ନିଶ୍ଚୟ ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଭଗତ ଲୋକଙ୍କ ଘରେ ଗାନ ଭଜନ ଛଡ଼ା ପୂଜାପର୍ବ ନିତାନ୍ତ ହେବା ଦରକାର । ଖାଇବା ପିଇବା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ବାଛ-ବିଚାର କରିବାକୁ ହୁଏ । ଭଗତ ଲୋକେ କେବେ ମିଛ କହିପାରେ ନାହିଁ । ସାଧାରଣ ଲୋକ ମିଛ କହିଲେ ଯେତକ ଦଣ୍ଡ ମିଳେ, ସାଧୁ ଲୋକ ମିଛ କହିଲେ ତାର ଲକ୍ଷେ ଗୁଣ ଦଣ୍ଡ ମିଳେ । ସୁଜାନକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଗତର ଆଚାର-ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଏବେ ସେ ଆଉ ସାଧାରଣ ମୂଲିଆ ପରି ଚଳୁ ନ ଥିଲା । ଆଖିଆଗରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାର ବହୁତ ଆଦର୍ଶ, ବହୁତ ବିଚାର । ଆଦର୍ଶର ପଥ କଣ୍ଟକିତ । ଆଗେ ତ ସ୍ୱାର୍ଥ ଥିଲା ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସେହି ସ୍ୱାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରୁ ସବୁକଥା ସେ ବିଚାର କରୁଥିଲା । ଏବେ କିନ୍ତୁ ସବୁ ନ୍ୟାୟ ଅନ୍ୟାୟ ବିଚାରରେ ସେ କାମ କରୁଥିଲା । ସତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଜଡ଼-ଜଗତରୁ ସେ ଏବେ ଚେତନା-ଜଗତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ଆଗରୁ ତ ଦିଆନିଆ ବ୍ୟବସାୟ ଥିଲା । ଏବେ ସୁଧ ନେଲାବେଳେ ତା ମନରେ ଟିକିଏ ଗ୍ଲାନି ହେଉଥିଲା । ଏବେ ଗାଈ ଦୁହିଁଲେ ସେ ବାଛୁରି ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦିଏ; କାଳେ ବାଛୁରି ଭୋକରେ ରହି କଷ୍ଟ ପାଇବ, ଏହି କଥା ଭାବେ । ଦିନେ ସେ ଗାଁର ମୁଖିଆ ଥିଲା ଓ ସେହି ମୁଖିଆ ହିସାବରେ କେତେ ମକଦ୍ଦମାରେ ମିଛ ସାକ୍ଷୀ ଠିଆ କରାଉଥିଲା । ଟଙ୍କା ପଇସା ନେଇ ଲୋକମାନଙ୍କର ମକଦ୍ଦମା ରଫା କରାଇ ଦେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏବେ ସେ ସେହିସବୁ କଥାକୁ ଘୃଣା କରେ । ମିଥ୍ୟା ପ୍ରବଞ୍ଚନାରୁ ସେ ଦୂରରେ ରହେ । ଆଗେ ସେ ଭାବୁଥିଲା, ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ସବୁଠୁ ବେଶି କାମ ନେଇ ସବୁଠୁଁ କମ୍ ପଇସା ଦେବ । ଏବେ ସେ କିନ୍ତୁ ଓଲଟା ଚିନ୍ତା କରେ । କାଳେ କୌଣସି ମଜୁରିଆର ଦୁଃଖ ହେବ, ସେହି କଥା ସେ ଭାବେ । କାଳେ କାହାର ଦୁଃଖ ହେବ, ଏବେ ସେ ସବୁବେଳେ ଏହି କଥା କହେ । ଏବେ ତାର ଯୁବା ପୁଅ ଦୁହେଁ ତାକୁ ବହୁତ ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତି ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ବୁଲାକୀ ତାକୁ ପୂରା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବୋଲି ଭାବେ । ସତେ ଯେମିତି ଘରର ଭଲ ମନ୍ଦ ସଙ୍ଗେ ତାର ଆଉ ଯା-ଆସ ନାହିଁ । ଏବେ ଚେତନ-ଜଗତକୁ ଆସି ସୁଜାନ ପୂରାପୂରି ଭଗତ ପାଲଟିଗଲା ।

ସୁଜାନ ହାତରୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଘରର ସବୁ ଅଧିକାର ଚାଲିଗଲା । ଏବେ କେଉଁ ବିଲରେ କ'ଣ ହେବ, କିଏ କ'ଣ ନେବ, କିଏ କ'ଣ ଦେବ, କେଉଁ ଭାଉରେ ଜିନିଷ ବିକ୍ରି ହେବ, ଏ ବିଷୟରେ କେହି ତାକୁ ଆଉ ପଚାରୁ ନଥିଲେ । ଏବେ ଆଉ ଭଗତ ପାଖକୁ କେହି ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ପୁଅ ଦୁହେଁ ଆଉ ବୁଲାକୀ ସମସ୍ତେ ଦୂରରେ

ରହି ସବୁକାମ କରୁନଥନ୍ତି । ଗାଁରେ ସୁଜାନର ନା ଯେମିତି ବଢୁଥାଏ, ଘରେ ତାର ଅଧିକାର ସେମିତି କମୁଥାଏ । ପୁଅମାନେ ଏବେ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ ମାନସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ବାପ ଖଟିଆ ଉଠାଇବାକୁ ଗଲେ ପୁଅମାନେ ଧାଇଁଯାଇ ଧରିପକାନ୍ତି; ବାପଙ୍କୁ ନିଜ ହାତରେ ହୁକା ତିଆରି କରିବା ପାଇଁ କିମ୍ବା ଲୁଗାପଟା ସଫା କରିବା ପାଇଁ ଛୁଉଁନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ତା ହାତରେ କୌଣସି ଅଧିକାର ନଥିଲା । ସେ ଏବେ ଘରର ମାଲିକ ନ ହୋଇ ହୋଇଥିଲା ମନ୍ଦିରର ଦେବତା ।

୩

ଦିନେ ବୁଲାକୀ ଡାଲି ରଗଡ଼ୁଛି, ଏହି ସମୟରେ ଜଣେ ଭିକାରି ଆସି ଭାରି ପାଟିକଲା । ବୁଲାକୀ ଭାବିଲା, ଡାଲି ରଗଡ଼ିବ ନା ୟାକୁ ଯାଇ ଭିକ ଦେବ । ଏହି ସମୟରେ ବଡ଼ପୁଅ ଭୋଲା ଆସି କହିଲା—ମା ଜଣେ ମହାତ୍ମା ଆସି ଦୁଆରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଗଳା ଫଟାଇ ଗର୍ଜନ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କିଛି ଦେଇଦିଅ; ନ ହେଲେ ତାଙ୍କର ଭାରି ଦୁଃଖ ହେବ ।

ବୁଲାକୀ ନଶୁଣିଲା ପରି କହିଲା—କିଆଁ ଭଗତଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ କଣ କଣ୍ଟା ପଶିଛି କି ? ନିଜେ ନେଇ କିଆଁ ଦେଇ ଆସୁନାହାନ୍ତି । ମୋର କଣ ଚାରିଟା ହାତ କି ? ଦିନଯାକ ତ ଲୋକ ଲାଗିରହିଛନ୍ତି । କାହା ଦୁଃଖ ଏବେ ଦେଖୁଛି ?

ଭୋଲା କହିଲା—ଆମକୁ ଏ ସାରିଦେଲେ । ଆଉ କଣ ଅଛି । ଏବେ ମହଙ୍ଗୁ ଧାନ ଶୁଝିବାକୁ ଆସିଥିଲା । ହିସାବରେ ସାତମହଣ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଦେଲା ଛ ମହଣ ତିନପା । ମୁଁ କହିଲି ଆଉ ଦଶସେର ଆଣ । କିନ୍ତୁ ସେ ସେଠାରେ ବସି କହୁଛନ୍ତି, ଆଉ ଏତେଦୂର ଯିବ କିଏ, ତା ଖାତା ପୂରଣ କରିଦେ; ନ ହେଲେ ତା ମନଦୁଃଖ ହେବ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ତା ଖାତା ପୂରଣ ନକରି ଦଶସେର ବାକି ଲେଖିଦେଲି । ବୁଲାକୀ କହିଲା—ସେ ଗାଳିଦେଉ ପଛକେ ତୁ ଯାହା କରିଛୁ ଠିକ୍ । ଦଶ ପାଞ୍ଚ ଥର ଏମିତି ମୁହଁ ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ ସେ ଆପେ ଆପେ ଆଉ କିଛି କହିବେନି । ଭୋଲା କହିଲା—ଦିନଯାକ ଯାହିନାଯାହି ଗୋଟାଏ କିଛି ବାହାର କରୁଥିବେ । ଶଙ୍କର କହିଲାଣି ତାର କଥାରେ ତୁମେ କଥା କହିବନି । ତାଙ୍କର କିନ୍ତୁ ନ କହିଲେ ଚଳିବନି । ବୁଲାକୀ କହିଲା—ୟାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଏମିତି ହେବ ଜାଣିଥିଲେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁମନ୍ତ୍ର ଦିଆଇ ଦେଇନଥାନ୍ତି । ଭୋଲା କହିଲା—ଯିଏ ଭଗତ ହେଲା, ସେ କ'ଣ ଦୁଃଖ ଦୁନିଆଁ ସବୁଥିରୁ ଗଲା ? ଆଜିକାଲି ଦିନଯାକ ଖାଲି ପୂଜା । କାମ ନକରିବା ଭଳି ତ ବୁଢ଼ା ହୋଇ ଯାଇନାହାନ୍ତି ।

ବୁଲାକୀ ଏ କଥାର ପ୍ରତିବାଦ କରି କହିଲା—ଭୋଲା, ତୁ ଅନ୍ୟାୟ କଥା କହୁଛୁ । ଆଉ କଣ କୋଡ଼ି କୋଦାଳ ଟେକିବାର ତାଙ୍କର ବଳ ଅଛି ? ଖାଲି ତ ବସିନାହାନ୍ତି;

ଯାହାତାହା ତ ହେଲେ କରୁଛନ୍ତି, ବଳଦକୁ କୁଣ୍ଡାପାଣି ଦେଉଛନ୍ତି, ଗାଈଦୁହାଁ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଯାହା ହାତରେ ହେଲା କରୁଛନ୍ତି ।

ଭିକାରିଟା ସେମିତି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପାଟି କରୁଥାଏ । ସୁଜାନ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲା କେହି କିଛି ଦେଉନାହାନ୍ତି, ସେ ଉଠିକରି ଘର ଭିତରକୁ ଗଲା ଓ ଖୁବ୍ ପାଟିକରି କହିଲା—ଲୋକଟାଏ ଘଣ୍ଟାଏ ହେଲା ଠିଆହୋଇ ଭିକ ମାଗୁଛି, ତମ କାହାକୁ କ'ଣ ଶୁଭୁନି । ଦିନରାତି ତ ନିଜ କାମ ଲାଗିଛି, ଦଣ୍ଡେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ କାମ କର ।

ବୁଲାକୀ—ତମେ ତ ଭଗବାନଙ୍କ କାମ କରିବାକୁ ବସିଛ, ଆଉ କଣ ଘରଯାକ ସେଇଥିରେ ଲାଗିଥିବେ ?

ସୁଜାନ—ଆଣେ, କେଉଁଠି ଚାଉଳ ରଖିଛୁ ଦେ । ମୁଁ ତାକୁ ଦେବି । ତୁ ରାଣୀ ହୋଇ ବସିଥା ।

ବୁଲାକୀ—କାହିଁକି ମ । ମୁଁ ଚାଉଳ କୁଟି କୁଟି ମରୁଛି । ତୁମେ ଧାନ ଦେଇଦେଉନ । ଏଇଗୁଡ଼ାକ ପାଇଁ ରାତିପାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି ଚାଉଳ କୁଟି ନାହିଁ ।

ସୁଜାନ ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇ ଗୋଟାଏ ଛୋଟ ବାଉଁଶିଆରେ ପ୍ରାୟ ସେରେ ହେବ ଚାଉଳ ପୂରାଇ ଧରି ବାହାରି ଆସିଲା । ଏତେ ଚାଉଳ ଭିକାରିକୁ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ, ଜାଣି ମଧ୍ୟ ସେ ଭୋଲା ଓ ବୁଲାକୀକୁ ଚିଡ଼ାଇବା ପାଇଁ ସେମିତି ନେଇଆସିଥିଲା । ଭିତରେ ବେଶି ଚାଉଳ ନାହିଁ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ସେ ବାଉଁଶିଆ ଅଗକୁ ଟିପରେ ଧରିଥିଲା । ଟିପ ଏମିତି ଥରୁଥିଲା ଯେ ଆଉ ଟିକିଏ ହୋଇଥିଲେ ହାତରୁ ଖସିପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ତରତରରେ ବାହାରିଯିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲା । ହଠାତ୍ ଭୋଲା ତା ହାତରୁ ବାଉଁଶିଆଟା ଛଡ଼ାଇନେଇ ଏଡ଼େ ଏଡ଼େ ଆଖି କରି କହିଲା—ମାଲ ମୋଫତ ପଡ଼ିନାହିଁ ଯେ ତୁମେ ଲୁଟି ଧରି ଚାଲିଯିବ । ଗ୍ରୁଢ ଫଟାଇ କାମ କଲେ ଘରକୁ ଏ ଧାନମୁଣ୍ଡି ଆସୁଛି ।

ସୁଜାନ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା—ମୁଁ ତ ଖାଲି ବସିରହୁନି ।

ଭୋଲା—ଭିକାରିକୁ ଭିକ ପରି ଭିକ ଦିଆଯାଏ; ଲୁଟି କରାଯାଏନି । ନିଜ ଖାଇବାକୁ ଗଣ୍ଡେ ମିଳିବ ବୋଲି ତ ଆମେ ପେଟରୁ କାଟି ବେଳାଏ ଖାଉଛୁ । ସେଥିରେ ପୁଣି ତୁମେ ଲୁଟି କରିବାକୁ ବସିଛ । ଘର କେମିତି ଚାଲୁଛି ତୁମକୁ ଜଣାନାହିଁ ।

ସୁଜାନ ଏଥିରେ କୌଣସି ଜବାବ ଦେଲାନି । ବାହାରକୁ ଆସି ଭିକାରିକୁ କହିଲା – ବାବା ! ତୁ ଏଥର କି ଯା, ସମସ୍ତେ କାମରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଏହାପରେ ସେ ଗଛମୂଳେ ବସି ବହୁତ କିଛି ଭାବିଲା । ନିଜ ଘରେ ତାର ଆଜି କି ହତାଦର ! ଆଜି ତ ସେ କିଛି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇନି; ହାତଗୋଡ଼ ତାର ଥକିଯାଇନି । ଯାହାତାହା ଘରକାମ ବି କରୁଛି ତ । ତେବେ ବି ଆଜି ତାକୁ ଏତେ ବେଖାତିର ! ସେ ହିଁ ନିଜେ

ହାତରେ ଘର ତୋଳିଲା । ଏହି ସାରସମ୍ପତ୍ତି ତାରି ହାତରେ ତିଆରି । କିନ୍ତୁ ଏଇ ଘରେ ତାର ଆଜି କିଛି ଅଧିକାର ନାହିଁ । କୁକୁର ଭଳି ସେଇ ଘରେ ଆଜି ପଡ଼ିରହିବ । ସିଝା ଦରସିଝା ଯାହା ଦେବେ ତାହା ଖାଇ ପେଟ ପୂରାଇବ । ଏପରି ଜୀବନକୁ ଧିକ୍ । ଏମିତି ଘରେ ସୁଜାନ କେବେ ରହିପାରିବନି ।

ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଭୋଲାର ସାନଭାଇ ଶଙ୍କର ହୁକାରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଧରି ଆସିଲା । କିନ୍ତୁ ସୁଜାନ ହୁକା ନ ପିଇ ହୁକାକୁ କାନ୍ଥକୁ ଡେରି ରଖିଦେଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ତମାଖୁ ସବୁ ପୋଡ଼ିଗଲା । କିନ୍ତୁ ସୁଜାନ ଆଉ ସେ ଗଛମୂଳୁ ଉଠିଲା ନାହିଁ ।

କିଛି ସମୟ ଯିବା ପରେ ରୋଷେଇବାସ ସରିବାରୁ ଭୋଲା ଆସି ସୁଜାନକୁ ଖାଇବା ପାଇଁ ଡାକିଲା । କିନ୍ତୁ ଭୋଲା କହିଲା; ତାକୁ ଆଜି ଭୋକ ନାହିଁ । ବହୁତ କୁହାପୋଛା କଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସେଠାରୁ ଉଠିଲା ନାହିଁ । ଏହି ସମୟରେ ବୁଲାକୀ ଆସି କହିଲା—ଖାଇବାକୁ କିଆଁ ଯାଉନ, ଦେହ ଭଲ ନାହିଁ ?

ସୁଜାନର ସବୁଠୁଁ ବେଶୀ ରାଗ ବୁଲାକୀ ଉପରେ । ଏ ପୁଅଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଅଛି । ଭୋଲା ହାତରୁ ରାଉଳ ଛଡ଼ାଇ ନେଲାବେଳେ ଏ ବସି ଦେଖୁଛି । ହଁ, ଦେଲେଣି ତ ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି କହୁନ । ମୁଁ କେତେ ପରିଶ୍ରମରେ ଏ ଘର କରିଛି । ପିଲାଙ୍କୁ ସିନା ଜଣା ନାହିଁ; ସ୍ତ୍ରୀକୁ ତ ଜଣା ଅଛି । ଦିନ ବୋଇଲେ ଦିନ ନାହିଁ, ରାତି ବୋଇଲେ ରାତି ନାହିଁ—ଭାଦ୍ର ମାସ ଅନ୍ଧାର ରାତିରେ ଖଡ଼ ଉପରେ ଶୋଇ କ୍ଷେତ ଜଗିଛି । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବୈଶାଖ ଖରାରେ ବି ବିଶ୍ରାମ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆଜି କାହାକୁ ମୁଠାଏ ଭିକ ଦେବାକୁ ଘରେ ମୋର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ହେଲା ଏବେ, ଏତେ ଭିକ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ ଘରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଦେଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଚୁପ୍ ରହିବା କଥା । ଆଇନ ଅନୁସାରେ ତ ପୁଣି ମୋର କିଛି ଅଛି । ମୋ ଭାଗ ମୁଁ ଖାଇଲି କିମ୍ବା କାହାକୁ ଖୁଆଇଦେଲି; କାହା ବୋପାଙ୍କର କ'ଣ ଗଲା ? ଇଏ ଏବେ ମୋତେ ବୁଝାଇବାକୁ ଆସିଛି । ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଦେହରେ ଦିନେ ହାତ ଦେଇନି, ଟାଣରେ ଦିନେ ଗୁହି ନାହିଁ ମଧ୍ୟ । ନଇଲେ ଏ ଗାଁରେ ଏମିତି କେଉଁ ମାଇକିନିଆ ଅଛି ଯିଏ ଘରବାଲାଙ୍କଠୁ ମାଡ଼ ନ ଖାଇଛି ? ଟଙ୍କା ପଇସା ଦିଆନିଆ ସବୁ ଏହାରି ହାତରେ ଛାଡ଼ିଦେଇଥିଲି । ଏବେ ହାତରେ ପଇସା ହେବାରୁ ମୋ ଉପରେ ତେଜ ଦେଖାଉଛି । ପୁଅମାନେ ଏବେ ତାରି ଆପଣାର । ମୁଁ କପଟ ଅଯୋଗ୍ୟ । ମୁଁ ଲୁଟି କରୁଛି, ଘର ଭାଙ୍ଗୁଛି । ମୁଁ ଏଠି ଗୋଟାଏ ଗୁଣ୍ଡା ବୁଅ । ମୋ ପାଇଁ ତାରି ଆଉ କଣ ଖାତର । ଯେତେବେଳେ ପୁଅଝିଅ ନଥିଲେ, ବେମାର ପଡ଼ିଥିଲା, ସେତେବେଳେ କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ବଇଦ ଘରକୁ ନେଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଏଇନେ ସିଏ ସ୍ତ୍ରୀ'ଙ୍କର ପୁଅ, ଆଉ ଇଏ ତାଙ୍କର ମା; ମୁଁ ବାହାର ଲୋକ । ମୋଠେଇଁ କଣ କାମ ? ଏମିତି ଭାବ ପାଟି ଫିଟେଇ ସେ କହିଲା—"ଖାଇପିଇ କରି ମୁଁ ଏବେ କଣ କରିବ ? ହଳ କରିବ ନା କୋଡ଼ି-ହାଣିବ ? ମୋତେ ଖାଇବାକୁ ଦେଇ କଣ ଲାଭ ? ରଖି ଦେଇଥାଆ, ପୁଅମାନେ

ହେବନି ଆଉଥରେ ଖାଇବେ ।"

ବୁଲାକୀ—ତମେ ତ ଏତେ ଟିକିଏ ଟିକିଏ କଥାରେ ରାଗିଯାଉଛ । ସତକଥା, ବୁଢ଼ା ହେଲେ ବୁଦ୍ଧି କୁଆଡ଼େ ହଜିଯାଏ । ଭୋଲା କହିଲା, ଏତେ ଚାଉଳ ନେଏନି । ତା ଛଡ଼ା ଆଉ ତ କିଛି କହିନି ।

ସୁଜାନ—ହଁ, ସେ ତ ଏତିକି କହି ରହିଗଲା । ମୋତେ ତ ଚାଷବାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ ତୁ ସିନା ଖୁସି ହୋଇଥାଆନ୍ତୁ । ସେ କଥା ଯଦି ମନରେ ଅଛି, ତୁ ଏବେ ନିଜେ କରିଦେ । ହଁ, ଭୋଲା ତ ଖାଇସାରିବଣି, ଯା ଡାକି ଆଣିବୁ ! ନାହିଁ, ତାକୁ କାହିଁକି ଡାକିବୁ ? ତୁ ନିଜେ ଦ'ଚାର ଚାପୁଡ଼ା ଦେଇଦେ । ଏତିକି ବାକି ଅଛି, ପୂରା ହୋଇଯାଉ ।

ବୁଲାକୀ—ହଁ ଏଇଆ ସିନା ମାଇପିଝିଅର ଧରମ । କପାଳ ଭଲ, ମୋ ପରି ସାଦାସିଧା ଲୋକ ପାଇଛ ବୋଲି ଯେମିତି ଇଚ୍ଛା ସେମିତି ମୋଡ଼ୁଛ । ମୋର ଯଦି ମୁହଁଜୋର ଆଥାନ୍ତା, ତମ ଘର ଦିନେ ଚଳନ୍ତା ନାହିଁ ।

ସୁଜାନ—ହଁ, ମୁଁ ତ ସେଇ କଥା କହୁଛି । ତୁ ନିଜେ ଜଣେ ଦେବୀ ଥିଲୁ । ଏବେ ବି ଅଛୁ । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ରାକ୍ଷସ ଥିଲି, ଏବେ ଦୈତ୍ୟ ହୋଇଛି । ପୁଅମାନେ ଯେତେବେଳେ ରୋଜଗାର କରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପଟିଆ ନକହି କଣ ମୋ ପଟିଆ କହନ୍ତୁ ? ମୋ ପାଖରେ ଏବେ ଦେବା-ନେବାକୁ କ'ଣ ଅଛି ଯେ ?

ବୁଲାକୀ—ପାଞ୍ଚଲୋକ ହସିବେ ବୋଲି ମୁଁ କଳି ତୁଟାଇବାକୁ ବସିଛି । ତମେ କଳିକୁ ବଢ଼ାଇବାକୁ ଲାଗିଛ । ସିଧା ଚାଲ, ଖାଇଦିଅ । ନଇଲେ ମୁଁ ଉପାସ ଶୋଇବି ।

ସୁଜାନ—ତୁ କିଆଁ ଉପାସ ଶୋଇବୁ ? ତୋ ପୁଅଙ୍କ ରୋଜଗାର । ମୁଁ ସିନା ବାହାର ଲୋକ ।

ବୁଲାକୀ—ପୁଅମାନେ କଣ ତମର ନୁହନ୍ତି ?

ସୁଜାନ—ମୋର ସେପରି ପୁଅଙ୍କଠେଇଁ କାମ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆଉ କାହାର ପୁଅ । ମୋ ପୁଅ ହୋଇଥିଲେ ମୋର ଆଜି ଏ ଦଶା ହୋଇଥାନ୍ତା ?

ବୁଲାକୀ—ତମେ ଯଦି ଗାଳିଦେବ, ମୁଁ ବି କ'ଣ କହିଦେବି । ଶୁଣିଛି ପଢୁଆ ଲୋକେ କଥା ବୁଝନ୍ତି । ହେଲେ ତମେ ସବୁଠୁଁ ଭାରି ଅଲଗା । ସମୟ ଦେଖି ଲୋକର କାମ କରିବା ଦରକାର । ଆମେ ଏବେ ନାଁକୁ ମାଲିକ ହୋଇ ରହିବା । ପିଲାଙ୍କର ଯାହା ମନ ହେବ ତାହା କରିବେ । ସେମିତି କଲେ ସିନା ଆମେ ଚଳିବା । ମୁଁ ତ ଏକଥା ବୁଝିପାରୁଛି, ତୁମେ କେମିତି ବୁଝିପାରୁନା ? ଯିଏ କମେଇବ ସେ ଘରର ମାଲିକ । ଇଏ ସଂସାର କଥା । ମୁଁ ତ ପୁଅକୁ ନ ପଚାରି କିଛି କରୁନି, ତମେ କିଆଁ ମନକୁ ମନ କରୁଛ ? ଆଜିଯାଏ ତ ମାଲିକ ହୋଇ ରହିଲ; ଆହୁରି ସେ

ମାଝ୍ୟାରେ ପଡ଼ୁଛ କାହିଁକି ? ଅଧାପେଟ ଖାଇ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ନେଇ ପଡ଼ିରହ । ଚାଲ, ଖାଇବ ଚାଲ ।

ସୁଜାନ—ତାହାହେଲେ ମୁଁ ଦୁଆରର କୁକୁର ?

ବୁଲାକୀ—ଯାହା କହିବା କଥା ତ ମୁଁ କହିଲି । ଏଣିକି ତମ ମନ ଯାହା ରୁଚୁ ।

ସୁଜାନ ନିଜ ଜଗାରୁ ଉଠିଲନି । ବୁଲାକୀ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲା ।

୪

ସୁଜାନ ଆଗରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ବଡ଼ ସମସ୍ୟା । ସେ ଆଗେ ଯେମିତି ଘରେ ମାଲିକ ଥିଲା, ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମନେକରୁଛି । କିନ୍ତୁ ପରିସ୍ଥିତି ଯେ କେତେ ବଦଳିଯାଇଛି ସେଇଥିପାଇଁ ତାର ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ । ପୁଅମାନେ ତାକୁ ଯେ ବହୁତ ସମ୍ମାନ କରୁଥିଲେ ସେଥିପାଇଁ ତା ମନରେ ଏମିତି ଭ୍ରମ ହୋଇଥିଲା । ପୁଅମାନେ ତା ଆଗରେ କେବେ ହୁକା ପିଉନଥିଲେ କିମ୍ବା ତା ସାମନାରେ କେବେ ଖଟରେ ବସୁନଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏ ମାନସମ୍ମାନ ଦେଖି ,ସେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଘରର ମାଲିକ ଅଛି ବୋଲି ତାର ଭ୍ରମ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେ ଜାଣିଲା ଯେ ପୁଅମାନଙ୍କର ସେହି ମାନ-ସମ୍ମାନ ତାର ମାଲିକପଣିଆର ପ୍ରମାଣ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଏତିକି ମାନ-ସମ୍ମାନ ପାଇ ସେ କ'ଣ ତାର ଅଧିକାର ଛାଡ଼ିଦେଇ ବସିବ ? କେବେ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ଘରେ ସେ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଲିକ ହୋଇଆସିଥିଲା ସେଠି ଆଜି ସେ ମୂଲିଆ ହୋଇପାରିବନି । ତାର ସେବା ଶ୍ରଦ୍ଧା କିଛି ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ; ତାର ଲୋଡ଼ା କେବଳ ଅଧିକାର । ନିଜ ଘର ଉପରେ ଅନ୍ୟର ଅଧିକାର ସେ କେବେ ସହିପାରିବନି । ମନ୍ଦିରରେ କେବଳ ପୂଜାରୀ ହୋଇ ରହିବା ତା ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

କେତେ ରାତି ଥିଲା କେଜାଣି । ସୁଜାନ ଉଠି ଦାଆ ନେଇ ଭୂଷି କାଟିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା । ସେତେବେଳକୁ ଗାଁଯାକ ସମସ୍ତେ ଶୋଇଥାଆନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସୁଜାନ ବସି ଭୂଷି କାଟୁଥାଏ । ଏତେ ପରିଶ୍ରମ ତା ଜୀବନରେ ସେ କେବେ କରିନଥିଲା । ଯେଉଁଦିନଠାରୁ ସେ କାମ ଛାଡ଼ିଦେଇଥିଲା ସେଦିନୁ ଗୋରୁଙ୍କ ଭୂଷିର ଅଭାବ ପାଇଁ ଘରେ ଚହଲ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ଶଙ୍କର କାଟେ, ଭୋଳା ବି କାଟେ; କିନ୍ତୁ ସୁଜାନ ପରି ଏତେ କେହି କାଟିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଭୂଷି କେମିତି କଟାହୁଏ ଆଜି ସେ ପୁଅଙ୍କୁ ଦେଖାଇଦେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତା ଆଗରେ ଭୂଷି ଗଦା ହୋଇ ଥୁଆ ହୋଇଛି; ସତେ ଯେମିତି ମେସିନରେ କଟା ହୋଇ ସମାନ ହୋଇଛି ।

ମୁହଁଅନ୍ଧାରୁ ବୁଲାକୀ ଉଠି ଭୂଷିଗଦା ଦେଖି ଚମକିପଡ଼ିଲା । କହିଲା—ଭୋଳା କଣ ଆଜି ରାତିଯାକ ବସି ଭୂଷି କାଟୁଛି ? କେତେ କହିଲି, ଏତେ କଷ୍ଟ କରନା । କିନ୍ତୁ ସେ କଣ ମାନିବା ଲୋକ, ରାତିଯାକ ବସୁରି ଶୋଇନି ।

ସୁଜାନ ଭଗତ ପାଟିକରି କହିଲା—ହଁ, କେଉଁଠି ଶୋଇଛୁ ? ଦେଖୁନୁ ରାତିଯାକ ବସି କାମ କରୁଛି । ଏମିତି କାମ କରିବାବାଲା ସଂସାରରେ ଆଉ କାହିଁ ?

ଏତିକିବେଳେ ଭୋଳା ଆଖି ମଳି ମଳି ଘରୁ ବାହାରିଆସିଲା । କ୍ଷେତ ଗଡା ଦେଖି ତାକୁ ବି ଭାରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା । ମା'କୁ ସେ ପଚାରିଲା—"ମା ଆଜି କଣ ଶଙ୍କର ରାତିରୁ ଉଠିଥିଲା କି ?"

ବୁଢ଼ୀ—ସେ ତ ଶୋଇଛି । ମୁଁ ଭାବିଲି, ତୁ କାଟିଛୁ ବୋଲି ।

ଭୋଳା—ମୁଁ ତ ସକାଳୁ ଉଠିପାରେନା । ଦିନସାରା ଯେତେ କାମ କହିଲେ କରିବି; କିନ୍ତୁ ରାତିରେ ଉଠିପାରେନା ।

ବୁଢ଼ୀ—ଆଜି କଣ ତୋ ବାପା କାଟିଛି ?

ଭୋଳା—ହଁ, ସେଇଆ ଜଣାପଡ଼ୁଛି । ରାତିଯାକ ଆଜି ଶୋଇନି । ମୋର କାଲି ବଡ଼ ଭୁଲ ହୋଇଗଲା । ଆରେ ! ଏ ତ କଣ ହଳ ନେଇ ଯାଉଛି । ଜୀବନଟାକୁ ଛାରଖାର କରିଦେବାକୁ ଠିକ୍ କରିଛି ବୋଧହୁଏ ।

ବୁଢ଼ୀ—ସବୁବେଳେ ତ ରାଗି ମଣିଷଟା । ସେ କଣ କାହା କଥା ଶୁଣିବ କି ?

ଭୋଳା—ଶଙ୍କରକୁ ଉଠେଇଦେ । ମୁଁ ବି ମୁହଁହାତ ଧୋଇ ଶୀଘ୍ର ହଳ ନେଇ ଯାଉଛି ।

ଭୋଳା ଏବେ ଚାଷୀମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ହଳ ନେଇ ଗଲାବେଳକୁ ସୁଜାନ ଅଧା ବିଲ ବୁଲାଇସାରିଥିଲା । ଭୋଳା କିଛି ନ କହି ଚୁପ୍‌ଚାପ ହଳ ବୁଲେଇଲା । ଭୋଳାକୁ କିଛି କହିବାକୁ ତାର ସାହସ ହେଲାନି ।

ଦିପହର ହେଲା । ଚାଷୀ ସବୁ ହଳ ଫିଟେଇଲେ; କିନ୍ତୁ ସୁଜାନ ସେମିତି କାମରେ ଲାଗିରହିଲା । ଭୋଳା ବି ଭାରି ଥକିଗଲା । ବଳଦକୁ ଫିଟେଇଦେବାକୁ କେତେଥର ଭାବିଲା; କିନ୍ତୁ ଡରରେ ଫିଟେଇ ପାରିଲା ନି । ବାପା କେମିତି ଏତେ କାମ କରୁଛି ଦେଖି ତାକୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା । ଶେଷରେ ସେ ଡରି ଡରି ପଚାରିଲା—"ବାପା ! ଦି. ପହର ହୋଇଗଲାଣି ! ବଳଦ ଫିଟେଇ ଦେବି କି ?"

ସୁଜାନ—ହଁ ଫିଟେଇ ଦେ । ତୁ ବଳଦ ନେଇ ଚାଲି ଯା । ମୁଁ ମାଟି ସମାନ କରି ଦେଇ ଯାଉଛି ।

ଭୋଳା—ମୁଁ ଉପରବେଳାକୁ କରିଦେବିନି ।

ସୁଜାନ—ତୁ କଣ କରିଦେବୁ । ଦେଖୁନୁ, ବିଲ କେତେ ଗହ୍ୱର ହେଲାଣି । ସେଇଥିପାଇଁ ମଝିରେ କେତେ ପାଣି ଜମୁଛି । ଏହି ଜମିରେ ବିଘା କୋଡ଼ିଏ ମହଣ ଫଳୁଥିଲା, ତମେ ସେ ବିଲକୁ ନଷ୍ଟ କରିସାରିଲଣି ।

ବଳଦ ଫିଟିଲେ । ଭୋଳା ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଘରକୁ ଗଲା; କିନ୍ତୁ ସୁଜାନ ସେମିତି ମାଟି ଫୋପାଡ଼ିବାରେ ଲାଗିଲା । ତାର ଅଧଘଣ୍ଟା ପରେ ସେ କାମ ସାରି ଘରକୁ ବାହୁଡ଼ିଗଲା; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଆଦୌ ଥକି ଯାଇନଥିଲା । ଖାଇପିଇ

ସାର ପୂର୍ଣ୍ଣି ସେ ଗୋରୁମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲା, ତାଙ୍କ ପିଠିରେ ହାତ ବୁଲେଇ, ଗୋଡ଼ ହାତ ଲାଞ୍ଜ ସବୁ ଦେଖାଦେଖି କଲା । ବଳଦମାନେ ଲାଞ୍ଜ ଟେକି ସୁଜାନ କୋଳରେ ମୁହଁ ରଖି ଖୁବ୍ ସୁଖ ଅନୁଭବ କଲେ । ବହୁଦିନ ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଜି ଏ ସୁଖ ମିଳିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଆଖି କୃତଜ୍ଞତାରେ ଭରିଗଲା; ସତେ ଯେମିତି ସେମାନେ କହୁଥାନ୍ତି ରହୁଁ ଥିଲେ ତମ ସଙ୍ଗେ ଆମେ ଜୀବନସାରା ଖଟିବାକୁ ରାଜି ।

ଅନ୍ୟ ଚାଷୀମାନଙ୍କ ପରି ଭୋଳା ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ଅଣ୍ଟା ସିଧା କରୁ କରୁ ସୁଜାନ ପୁଣି ହଳ ଧରି କ୍ଷେତକୁ ଚାଲିଲା । ବଳଦ ଦୁଇଟା ଆନନ୍ଦରେ ଆଗେ ଆଗେ ଧାଉଁଥାଆନ୍ତି । ସତେ ଯେମିତି ବିଲରେ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଥାଆନ୍ତି । ଭୋଳା କୁଣ୍ଡଆରେ ପଡ଼ିରହି ବାପ ହଳ ନେଲାବେଳେ ଦେଖୁଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଉଠି ପାରୁନଥାଏ । ତାର ଆଉ କାମ କରିବାକୁ ଶକ୍ତି ନଥାଏ । ଜୀବନରେ ସେ କେବେ ଏମିତି ପରିଶ୍ରମ କରି ନଥିଲା । ଆପେ ଆପେ ସେ ଘରର ମାଲିକ ହୋଇ କାମ ଚଳାଉଥିଲା । ଏତେ କଷ୍ଟରେ ସେ ଘରର ମାଲିକ ହେବାକୁ ତାର ଆଉ ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା । ଯୁବକ ଲୋକର କେତେ କାମ । ହସିବା ଖେଳିବା ଗାଇବା ବଜାଇବା ପାଇଁ ସମୟ ଦରକାର । ସାଇପଡ଼ିଶାରେ ଉତ୍ସବ । ସେଥିରୁ ଆଡ଼େଇ ହୋଇ ରହିବା ତା ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟ । ଗାଁଗଣ୍ଡାକୁ ବରଯାତ୍ରୀ ଆସିଲେ, ନାଚ-ତାମସା ହେଲେ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ସେ କ'ଣ ରହିପାରନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ବୁଢ଼ା ଲୋକଙ୍କର ନାଚ ଗାନ, ଖେଳ ତାମସାରେ କ'ଣ ଲାଭ ? ସେମାନଙ୍କର ତ କାମ ହେଲା ଅସଲ ।

ବୁଲାକୀ କହିଲା—ଭୋଳା, ତୋ ବାପା ହଳ ନେଇ ଗଲେଣି ।

ଭୋଳା କହିଲା—ଛାଡ଼ ମା ! ମୁଁ ସେ କାମକୁ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ସୁଜାନ ଭଗତର ଏହି ପ୍ରକାର ନୂତନ ଉତ୍ସାହ ଦେଖି ଲୋକେ ସବୁ ନାନା କଥା କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । କହିଲେ, ଏଥର ସବୁ ଭଗତି ଛାଡ଼ିଗଲା । ସେଗୁଡ଼ା ଖାଲି ମିଛରେ ସେମିତି ଦେଖାଉଥିଲା । ଜୀବମାତ୍ରେ ସମସ୍ତେ ମାୟାରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି; ଏ କ'ଣ ଆଉ ବାହାର ।

ତଥାପି ସୁଜାନ ଭଗତ ଦୁଆରେ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆସି ରହୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ମାନ-ସମ୍ମାନ ମିଳୁଥିଲା । ଏବେ ତ ଜମିରୁ ସୁନା ଫଳିଲା । ଫସଲ ରଖିବା ପାଇଁ କୋଠିରେ ଜାଗା ହେଲା ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବିଲରେ ପାଞ୍ଚ ମହଣ ହେବା କଷ୍ଟ, ସେଥିରେ ଏବେ ଦଶ ମହଣ ଫଳିଲା ।

ଚଇତ ମାସ, ଖଳାବାଡ଼ିରେ ସତେ ଯେମିତି ସତ୍ୟଯୁଗ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ଧାନସବୁ ଗଦାଗଦା ହୋଇ ରଖା ହୋଇଥିଲା । ଏଇ ଗୋଟିଏ ସମୟ, ଯେତେବେଳେ କୃଷକ ନିଜ ଜୀବନକୁ ସାର୍ଥକ ମନେକରେ ଓ ଗର୍ବରେ ତାର ଛାତି ଫୁଲିଉଠେ । ସୁଜାନ ଭଗତ ଟୋକେଇରେ ଧାନ ପୂରାଇ ଦେଉଥାଏ ଓ ପୁଅ ଦୁହେଁ ବୋହିନେଇ ରଖିଦେଉଥାନ୍ତି । ଖଳା ଚାରିପାଖ କେତେ ଖଣ୍ଡ ଭିକାରି

ଅନେକ ବସିଥାନ୍ତି । ଆଜକୁ ଆଠ ମାସ ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ଭିକାରି ସେ ଦିନ ଦୁଆରୁ ଫେରିଯାଇଥିଲା, ସେହି ଭିକାରି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଥାଏ ।

ତାକୁ ଦେଖି ଭଗତ ପଚାରିଲେ—ଆରେ ବାବା, ଆଜି କୁଆଡ଼େ କୁଆଡ଼େ ବୁଲି ଆସିଲୁଣି ?

ଭିକାରି—ଭଗତ ଆଜ୍ଞା, ଆଜି କୁଆଡ଼େ ଯାଇନି । ତୁମ ପାଖକୁ ସବା ଆଗେ ଆସିଛି ।

ଭଗତ—ଆଚ୍ଛା, ତମ ଅଂଗରେ ଧାନ ଗଦାହୋଇଛି, ଯେତେ ଇଚ୍ଛା ସେତେ ନେଇଯାଅ ।

ଭିକାରି ଧାନଗଦାକୁ ଦେଖି ଖୁବ୍ ଲୋଭେଇଯାଇ କହିଲା—"ତମେ ନିଜେ ହାତରେ ଯେମିତି ଦେବ ମୁଁ ସିନା ନେବ ।"

ଭଗତ—ନାହିଁ ନାହିଁ, ତୁ ଯେତେ ବୋହିପାରିବୁ, ନେ ।

ଭିକାରିର ଗୋଟିଏ ଗୁଦର ଥିଲା । ସେଥିରେ ସେ ଦଶସେର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧାନ ପୂରାଇ ଉଠେଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଭୟରେ ଆଉ ଅଧିକ ପୂରାଇବାକୁ ତାର ଆଉ ସାହସ ହେଲାନି । ଭଗତ ତା ମନକଥା ଜାଣି ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ କହିଲେ—"ଆରେ! ଏତିକି କଣ ? ଏଥିକୁ ତ ଗୋଟାଏ ପିଲା ଉଠାଇନେବ ।" ଭିକାରି ଝୋଲାକୁ ସନ୍ଦେହ ଚକ୍ଷୁରେ ଚାହିଁ କହିଲା—"ଆଜ୍ଞା ମୋପାଇଁ ଏହି ଯଥେଷ୍ଟ ।"

ଭଗତ—ନାହିଁ ନାହିଁ, ତୁ ବୋଧେ ଡରୁଛୁ । ନେ, ଆହୁରି ପୂରା ।

ଭିକାରି ଆହୁରି ପାଞ୍ଚସେର ଧାନ ଭରତି କରି ଝୋଲାକୁ ଡରି ଡରି ଚାହିଁଲା ।

ଭଗତ—ଆରେ ବାବା, ତାକୁ ଚାହୁଁଛୁ କଣ ? ମୁଁ ଯୋହା କହୁଛି କର । ତୁ ଯେତେ ଟେକିପାରିବୁ, ନେ ।

ଭିକାରି ଭାବିଲା, ଆଉ ଧାନ ନେଲେ ଝୋଲା ଯଦି ଗଣ୍ଠିରୁ ଛଡ଼ାଇ ରଖିବ ତାହେଲେ କଥାଟା ଅଡୁଆ ହେବ । ହୁଏତ ଆଉ ଭିକାରିମାନେ ସମସ୍ତେ ହସିବେ । କହିବେ ଭିକାରିଟାଏ, ତାର କେତେ ଲୋଭ ! ତେଣୁ ସେ ଡରି କରି ଆଉ ପୂରାଇଲା ନାହିଁ ।

ତା ପରେ ସୁଜାନ ଭଗତ ନିଜେ ଗୁଦରରେ ଆହୁରି ଧାନ ଭରତି କରି ଗଣ୍ଠିଲି ବାନ୍ଧି ଦେଇ କହିଲେ—"ନେ ଉଠା ଯା ।"

ଭିକାରି—ଆରେ ବାବା, ମୁଁ ତ ଏତେ ଉଠାଇ ପାରିବିନି ।

ଭଗତ—କଣ ଏତିକି ଉଠାଇ ପାରିବୁ ନାହିଁ । ବହୁତ ହେଲେ ମହଣେ ହେବ । ଟେକିଲୁ ଦେଖି, ଉଠେଇ ହେଉଛି କି ନାହିଁ ଦେଖିବା ।

ଭିକାରି ଗଣ୍ଠିଲିକି ଟେକିଲା । ଖୁବ୍ ଓଜନ ଥିବାରୁ ଗଣ୍ଠିଲି ହଲିଲା ନାହିଁ । ତା ପରେ ସେ କହିଲା—"ଭଗତ ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ଏଥିକୁ ଉଠାଇ ପାରିବି ନାହିଁ ।"

ଭଗତ—ଆଚ୍ଛା ତୁ କେଉଁ ଗାଁରେ ରହୁଛୁ କହିଲୁ ?

ଝିଙ୍କାରି—ଆଜ୍ଞା, ବହୁତ ଦୂର । ଆପଣ ତ ଆମୋଲ୍ ଗାଁ ନାଁ ଶୁଣିଥିବେ ।

ଭଗତ—ଅଚ୍ଛା ଚାଲ, ମୁଁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସିବ ।

ଏଇ କଥା କହି ଭଗତ ଗଣ୍ଠିଲିକୁ ଜୋରସେ ଉଠାଇଲା ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ଧରି ଝିଙ୍କାରି ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଲା । ଦେଖିବାଲୋକେ ଭଗତର ଏ ଜୋର ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଭଗତ ମନରେ ବର୍ତ୍ତମାନ କି ନିଶା ଥିଲା, ସେମାନେ ଅବା ଜାଣନ୍ତେ କାହିଁ । ଆଠମାସ ଅବିଶ୍ରାମ ପରିଶ୍ରମର ଫଲ ଜାଣିବାକୁ ଆଜି ମିଳିଲା । ତାର ହଜିଥିବା ଅଧିକାର ଆଜି ଫେରିଆସିଲା । ଯେଉଁ ତରବାରି ଯଥିଁ କି ଧରିଲେ କଦଳୀ ବି କାଟିପାରେ ନାହିଁ, ସେଥିରେ ଶାଣ ଲଗିଲେ ସେ ପୁଣି ଲୁହାକୁ କାଟେ । ଜିଦ୍ ଧରି ଲାଗିରହିବା ମନୁଷ୍ୟର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଗୁଣ । ଖଟିବା ଗୁଣ ଯାର ଅଛି, ସେ ବୁଢ଼ା ହେଲେ ବି ଟୋକା । ଯିଏ ଖଣ୍ଡ ଅଳସୁଆ, ସେ ଟୋକା ହେଲେ ବି ମଲା ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ସୁଜାନ ଭଗତର ଯେଉଁ ଖଟିବା-ଶକ୍ତି ଥିଲା, ସେଥିରେ ତାର ଶକ୍ତି ବହୁତ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ଗଲାବେଳେ ଭୋଲାକୁ ସେ ସଗର୍ବରେ ଚାହିଁ କହିଲା—"ଦେଖ୍ ଏ ଘାଟ-ଝିଙ୍କାରି ସବୁ ଛୁଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି; କେହି ଯେମିତି ଖାଲି ହାତରେ ନଯାନ୍ତି ।"

ଭୋଲା ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଥାଏ—ପାଟିରୁ ଆଉ କଥା ବାହାରିବାର ଯୁ ନଥାଏ । ବୁଢ଼ା ବାପ ନିକଟରେ ସେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ଠିଆ-ହୋଇଥାଏ ।

Printed at Jupiter Offset Works, Shahdara, Delhi-110032

ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପର ବିକାଶ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ମୁନ୍‌ସୀ ପ୍ରେମ୍‌ଚନ୍ଦଙ୍କ ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର ସେ ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ କଥାକାର ଓ ଔପନ୍ୟାସିକ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗ ଓ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଭାଗର ଭାରତୀୟ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥା, ଲୋକଚଳଣି ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟଜୀବନର ଚିତ୍ର, ବିଶେଷତଃ ସମାଜର ଦଳିତ ଓ ମଧ୍ୟମବର୍ଗ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସୁଖଦୁଃଖ ଓ ଲୋକମୁଖରେ ପ୍ରଚଳିତ ଭାରତ ଇତିହାସର କେତେକ ରୋମାଞ୍ଚକର କାହାଣୀର ପୁନର୍କଥନ ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପମାନଙ୍କରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଏହି ସଂକଳନରେ ତାଙ୍କର ବାଇଶଟି ସୁନିର୍ବାଚିତ ଗଳ୍ପ ସଂକଳିତ । ଅନୁବାଦକ ଗୋଲୋକବିହାରୀ ଧଳ ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ ଓ ଅନୁବାଦକ ଭାବେ ସୁପରିଚିତ ।

[redacted]

ଟ. 35.00 ISBN-81-237-0209-4

ନ୍ୟାସନାଲ ବୁକ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟ, ଇଣ୍ଡିଆ